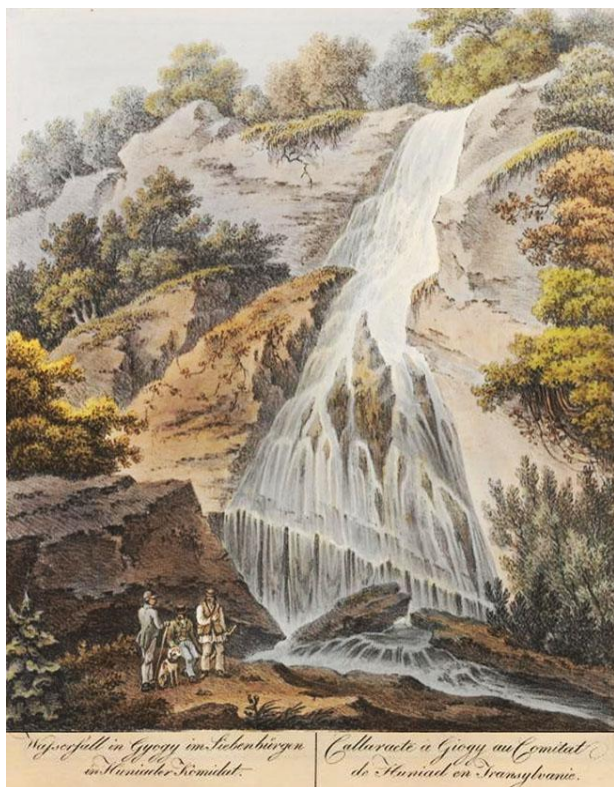

ion drăgușanul

povestea așezărilor transilvane

U V Z

Cluj-Napoca, 2026

Coperțile și ilustrațiile interioare:

Imagini din „*Die Österreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild*”, VI, Wien 1902.

Franz Jaschke, „*National-Kleidertrachten und Ansichten von Ungarn, Croatien, Slavonien, dem Banat, Siebenburgen und der Bukowina, / Costumes nationaux et vues d’Hongrie, de Croatie, d’Esclavonie, de Bannat, de Transilvanie et de Bukowine. / Nact der Natur gezeichnet und gestochen von Franz Iaschke*, Wien 1821. Gedruckt bey Anton Strauss, k. k. priv. Buchdrucker”.

Kurt Hielscher: *Roumanie: son paysage, ses monu-ments, son people*, București 1933

Ludwig Rohbock: *Karlsburg (Alba Iulia) 1864*
Gallica: *Couronnement des souverains roumains à Bucarest à la cathédrale Alba Iulia le 15 octobre 1922*

MOTO:

„La 1 octombrie 1916, pe timpul războiului mondial s-au luat clopotele din turnul bisericii, de către erari (oamenii împărătești), pentru fabricarea munițiunii.

Împodobite cu cununi de flori și cu lacrimi în ochi, au fost petrecute până la tren de credincioșii noștri. Scris-am spre aducere aminte”¹.

¹ Leu, Valeriu; Albert, Carmen, *Banatul în memorialistica „măruntă”*, în Muzeul de Istorie al județului Caraș-Severin, *Banatica*, vol. II, nr. 13 Reșița 1995, p. 212

UCEA

(județul Brașov)

1509: „În epoca mai veche, când amintirea dominației Voievozilor din Țara Românească era mai proaspătă, vedem poporul condus de boierii: Bursan din **Ucea**, Ziin din **Cârțișoara**, Grozav din **Arpașul de sus**, văduva Ana Ziin, „trădătoarea cea mai rea din **Ucea**”, zice actul unguresc, apoi de Stan și Aldea Solomon al Vancii din **Șinca** și **Ohaba** răsculându-se și luptând pentru ajungerea lor sub stăpânirea lui Mihnea, Domnul Țării Românești. Tuturor acestor boieri viteji, căpitanul cetății, în 1509, le confiscă moșiile. / Au primit cu credință pe Mihai Viteazul, care a făcut judecata dreaptă, în 1600, unor locuitori din **Mândra** și a stat bucuros și sigur între ei, cu familia sa, chiar și în zilele cele mai grele”².

1680: „Scaunul din Porumbac avea satele **Porumbacul de jos și de sus**, **Ucea de sus**, **Corbi** și **Sărata**, iar înainte de 1680, și acestea: **Viștea de sus**, **Arpagul de sus**, **Streja** și **Oprea Cârțișoara**”³.

² Meteș, Ștefan, *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului*, Vol. I, Cluj 1935, pp. XL, XLI

³ Meteș, Ștefan, *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului*, Vol. I, Cluj 1935, p. XXXIII

1721: „Despre felul cum era organizată boierimea făgărășană aflăm informații mai complete abia în conscripția din 1721-1722... atunci numărul lor se urca la 646 boieri și 66 văduvele boierilor. Peste toți dispunea căpitanul suprem din Făgăraș, cu ductorul boierilor Laslo Székely din **Luța** și cei trei vicejuzi ai boierilor, reprezentând cele trei circumscripții administrative... Aldea Băcilă din **Ucea de jos**, Man Boier din **Ucea de sus**”⁴.

1721: „Conscripția locuitorilor din districtul Făgărașului și orașul Făgăraș: Ucea de jos. Satul este așezat în întregime pe câmpie, împreună cu cele două hotare, dintre aceste două hotare cel din sus este înspre Olt, iar celălalt, întinzându-se în lung, de la marginea satului, se mărginește cu hotarul satului **Ucea de sus**; amândouă hotarele sunt roditoare, dacă se îngrașă cu gunoi produc și grâu, și secară, se ară de trei ori, cu câte patru boi. Fânețe au unele pe care obișnuiesc să le împartă între ei, prin sorți, iar altele așezate printre locurile arătoare. Iobagii au pădurile lor pentru lemne de foc, tot asemenea și pentru ghindă, precum și munți; boierii încă au aparte. Mori sunt două, ale boierilor, și una a locuitorilor, cu o roată, în afară de cele trei ale domnului de pământ, fiecare cu câte două roți. / Cu pescuitul nu se ocupă. De Sibiu sunt la o depărtare de trei mile și de Făgăraș la o depărtare de două, aici fac negoț cu produsele lor țărănești. Drumurile sunt foarte expuse și, astfel, cheltuielile pentru ele sunt foarte mari și întrec contribuția, așa trebuie să poarte căraușiile foarte greu, pagube din cauza inundației se fac în pământurile din apropierea Oltului și în unele livezi. Sunt scutiți un „villicus” al satului, împreună cu doi dre-

⁴ Meteș, Ștefan, *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului*, Vol. I, Cluj 1935, pp. XXXVII, XXXVIII

gători („curiae iudicibus”), doi preoți și decurionul boierilor. Satul n-are venit. Satul e dator: văduvei G. Barcsai, 240 florini, și căpitanului suprem din Făgăraș, 40 florini; în total 280 florini.

Boieri: Radu Grama, / Iuon Radul Popii, / Iuon Grama, / Comșa Băcilă, / Radul Băcilă, / Ivan Opriș, Ivan Opriș altul, / Iuonaș Popi, / Radul Popi Opre, / Iuon Popi Opre, / Iuon Barbat, / Gașpar Barbat, / Opriș Ianoș, / Radul Popi Man, / Iuon Catana, / Alde Băcilă, centurion.

Iobagi: Radul Buzuletz (Buzuleț), / Iuon Ursan, / Iuon Ciocan, / Stan Ciocan, Stănilă Buzuletz, / Opre Munzale, / Minun Munzale, / Alde Buzuletz, / Iuon Buzuletz, / Bogdan Minzale, / Trifan Vorau, / Radul Vorau, / Stan Vorau, / Radul Ciocan, / Opre Roman, / Iuon Roman, / Roman Rom, / Gram Popa Rom, / Radul Vramutz (Vrămuț), / Man Rușuntza (Rușunța, / Nistor Oancie, / Radul Munzale, / Iuon Capalzin, / Ion Coltz (Colț), / Man Bursan, / Iuon Tomșa, / Iuon Ursa, / Radul Muntean, / Barb Cuco, / Man Coltz, / Man Coco, / Dragomir Coco, / Pascul Comșa, / Stanislau Ciona, / Radul Bobiș, / Radul Ioda, / Radul Voda, / Iuon Posac, / Man Dritză (Driță), / Pascul Vlad, / Roman Dalea, / Man Sanislău, / Radul Gale, / Radul Pisac, / Iuon Cocoș, / Lupul Cocoș, / Ion Cocoș, / Opre Cocoș, / Radul Oancia, / Radul Comoș, / Bucur Comoș, / Alde Cozac, / Iuon Deungy, / Radul Busga, / Man Lup, / Ion Boncile, / Pascul Gudla, / Simion Bunda, / Barb Bunda, / Radul Bunda, / Mihai Cârste, / Opre Draitsul, / Bucur Cozacul, / Opriș Dușnetz (Dușneț), / Ivan Dușnetz, / Radul Floire, / Ivan Ciora, Stanciul Capalzin, / Radul Capalzin, / Opre Dade, / Man Coltz, / Alde Dodonce, / Iuon Blos, / Roman Capalzin, / Stan Pescar, / Bucur Poscoie / Radul Poscoie, pietrar, / Man Poscoie, /

Gavril Purece, / Stan Cuompest, / Stan Cuompest, / Bucur Tunar, / Vasile Musar, / Ivan Ruman, / Stoica Cionta.

Văduvele iobagilor: Flora Dale, / Todoroaia, / Paraschiva, / Bucura Radului, / Șutoia Maria, / Neacșa Rușutzi (Rușuții), / Bucura Gherhoie, / Oprana Cionti, / Bucura Dodi, / Maria Pescarul, / Neacșa Dodi, / Sora Bubutzou, / Dobra Cosacoie.

Zilieri: Pătru Curutz, / Cociobaie, / Iuon Argîșou, / Lupul Bunda, Iuon Batzile.

Iobagi văduvi: Radul Setier, / Bucur Beșcheny”⁵.

1721: „Conscripția locuitorilor din districtul Făgărașului și orașul Făgăraș: Ucea de sus. Aproape de munți și lângă coastă, stă, în partea de răsărit a râului; are două hotare, unul din sus și altul din jos, de sat, de calitate nisipoase, între acestea unele părți sunt mai producătoare; acesta (hotarul) dincoace se deosebește, fiindcă este mai pietros și potrivit pentru secară și ovăs; celălalt pentru grâu și secară; se ară de trei ori pe an, cu câte patru boi. / Livezi sunt îndeajuns, în jurul cursului râului, și chiar prin păduri și la poalele pădurilor; locuri de păscut sunt peste tot, prin pădure și pe întreg hotarul. Pescuitul este al domnului de pământ, morile sunt ale altor boieri, dintre mori două sunt cu câte o roată. Sunt chiar două căldări pentru bere și două căldări pentru vinars. / La Sibiu și Făgăraș fac oarecare negoț cu lemne de foc și alte produse de lemne și bucate. Aici sunt scutiți doi preoți, primarul satului și decurionul boierilor. Cu ocazia acestei conscripții, a fugit un iobag, numit Iuon Cergu, însă nu a rămas nici o avere. Dijmă dau în semințe: 7 câble grâu și 10 câble ovăz. Și munții numiți **Ucea mare**

⁵ Meteș, Ștefan, *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului*, Vol. I, Cluj 1935, pp. 198-205

sunt ai boierilor, asemenea și pădurea de ghindă pentru 100 porci.

Preoți: Iuon, Coman, Sile, Radu, Iuon.

Boieri: Man Boier, / Iuon Ilion, / Dragomir Țerem, / Barbat Boier, / Onea Boier, / Coman Boier, / Comșa Boier, / Radul Boier, / Dumitru Boier, / Iuon Colciar, / Radul Colciar, / Dumitru Boier, Radul Boier.

Iobagi: Bogdan Blidar, / Roman Vasi, / Rad Fletea, / Iuon Ștefan, / Opre Verna, / Radul Verna, / Stănilă Verna, / Toma Șardie, / Mihai Lupul, / Alde Nanu, / Ion Nanu, / Alde Bursan, / Toma Bursan, / Iuon Tuodor, / Iuon Alde, / Opre Ghinde, / Iuon Ghinde, / Mihai Ghinde, / Iuon Ghinde, / Bogdan Țeremonia, / Iuon Voile, / Iuon Purece, / Opre Purece, / Dumitru Flentie, / Iuon Stanciul, / Stanciul Popa, / Ilie Sacaciul, / Opre Huosa, / Radul Haida, / Vulc Haida.

Văduvele iobagilor: Bucura Bonașoie, / Hamaci Gurinu, / Drăgușanasa.

Zilieri: Ilie Huosa, / Iuon Voile, / Ion Sas, / Opre Bonaș, / Radul Sori, / Floire Aldutz (Alduț), / Luca Bursa, / Opre Flentie, / Opre Necșul, / Iuon Flentie, / Stoica Bugnei, / Moga Zetaser.

Vagabonzi: Stoica Pavul, / Ion Pitare, Nicula Sârbul”⁶.

1722: „Din conscripția din 1722, spicuim câțiva iobagi cu stare materială deosebit de înfloritoare... Radul Buzuleț și Ivan Ruman din **Ucea de jos**, Bogdan Blidar și Iuon Purece din **Ucea de sus**... /

Satele de la șes, din apropierea Oltului, aveau, la munte, păduri și pășuni bogate, pe care le utilizau, mâ-

⁶ Meteș, Ștefan, *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului*, Vol. I, Cluj 1935, pp. 206-210

nându-și acolo vitele și oile, pe potecile ce treceau prin satele de sub poalele munților. Adeseori, iobagii din acestea din urmă opreau pe ai celor dintâi, ivindu-se între ei grave neînțelegeri, care degenerau în bătăi urâte, cum s-a întâmplat în 1720, între satele **Ucea de jos** și cea **de sus**, pentru o pădure în care își duseseră porci”⁷.

1726: „Boierii din **Ucea de jos** se plâng de mize-riile nobilului ungar Andrei Horvath, care le-a ocupat locurile de moară și joagăr și „își priponește caii în grânele noastre, ne-a luat cu puterea livezile de fân și locurile arătoare și munții, pe care îi ține si-i folosește”⁸.

1762-1851: „**Perioada „Regimentului 16 Grăniceri”** (1762-1851). La 12 aprilie 1762, împărăteasa Maria Tereza a aprobat înființarea graniței militare transilvane, numindu-l pe generalul Adolf Nikolaus von Buccow comisar pentru realizarea acesteia. „Miliția grănicerească” urma să fie compusă din două regimente românești de infanterie, două regimente secuiești de infanterie, un regiment românesc de dragoni și unul secuiesc de husari, dispuse din Bucovina, până în Banat. În anul 1764, după terminarea lucrărilor de constituire a „Regimentului 2 de graniță român”, cu sediul la **Năsăud**, s-a trecut la înființarea „Regimentului 1 grăniceresc român”. Prin patentă împărătească, întregul teritoriu supus militarizării a fost declarat liber, viitorii grăniceri urmând a fi scoși din starea de iobăgie și scutiți de toate dările. Pentru constituirea regimentului, au fost militarizate mai multe sate din comitatul Hunedoara, scaunul Orăștie, scaunul Sibiu,

⁷ Meteș, Ștefan, *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului*, Vol. I, Cluj 1935, pp. LXVI, LXVII

⁸ Meteș, Ștefan, *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului*, Vol. I, Cluj 1935, p. LII

Tara Oltului și Tara Bârsei. În anul 1773, se aflau arondate la Regimentul 1 românesc de graniță 84 de localități, pentru ca, în anul 1777 să rămână 82. Dintre acestea, 43 erau din Țara Oltului, organizate în șase companii. De aceea, regimentul era cunoscut și ca „al oltenilor”. / La data desființării regimentului, realizată pe baza decretului împărațesc din 22 ianuarie 1851, pus în aplicare în 1 aprilie același an, sediile (garnizoanele) companiilor și compunerea celor situate în Tara Oltului era următoarea: / **Compania a VII-a**, la **Racovița**, cu localitățile: **Porumbacu de Jos**, **Porumbacu de Sus** și **Scoreiu**, toate din actualul județ Sibiu; / **Compania a VIII-a**, la **Viștea de Jos**, din actualul județ Brașov, cu localitățile: **Arpașu de Jos** și **Arpașu de Sus** (ambele din actualul județ Sibiu), **Drăguș**, **Olteț** (fost Besimbac), **Ucea de Jos**, **Ucea de Sus** și **Viștea de Sus**, din actualul județ Brașov; / **Compania a IX-a**, la **Lisa**, cu localitățile: **Breaza**, **Dejani**, **Dridif**, **Gura Văii** (fost Netotu), **Ludișor**, **Luța**, **Pojorta**, **Recea** (fost Vaida-Recea și Teleki-Recea), **Voila**, **Voivodenii** (fost Voivodenii Mari și Voivodenii Mici), toate din actualul județ Brașov; / **Compania a X-a**, la **Mărgineni**, cu localitățile: **Berivoi** (fost Berivoii Mari și Berivoii Mici), **Copăcel**, **Hârseni**, **Hurez**, **Iași**, **Ileni**, **Râușor**, **Săsciori**, **Săvăstreni** și **Sebeș**, toate din actualul județ Brașov; / **Compania a XI-a**, la **Ohaba**, cu localitățile: **Bucium**, **Șinca Veche** și **Vad**, toate din actualul județ Brașov; / **Compania a XII-a**, la **Dumbrăvița** (fost Țânțari), împreună cu localitatea **Tohanu Vechi**, ambele din actualul județ Brașov”⁹.

⁹ Bucur, Alexandru, *Urme grănicerești în Țara Oltului (I)*, în Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat”, *Acta Terrae Fogarasiensis*, X, Făgăraș 2021, pp. 136, 137

1772: „Conscripția din 1772 ne înfățișează o mulțime de preoți cu o stare materială deosebit de înfloritoare, în atâtea privințe superioare celei de acum. Aminăm numele câtorva dintre cei mai avuți: Ion din **Arpașul de jos**... Aldea și Manea din **Șinca veche**, Radul din **Ucea de jos**, Ionașcu din **Vad**, Stoica din **Veneția de jos**, Mateiu, Comșa și Nicula din **Viștea de jos**, Man și Vasile din **Voila** etc. / Poporul era foarte atașat de biserică, pentru care sacrifică bucurios, dovadă că, pe teritoriul acesta relativ mic, s-au înființat vreo 26 mănăstiri-schituri, în care se adăposteau numeroși bărbați și femei evlavioase, cu tot avutul lor”¹⁰.

1904: „Primăria comunei **Ucea-inferioară** (Alsó-Ucsa), comitatul Făgăraș, aduce la cunoștință, cum că casa comunei, de sub Nr. 141, împreună cu licență de cârciumărit, se dă în arendă, pe timpul din 1 octombrie 1904, până în 31 decembrie 1907. / Licitațiunea este verbală și se va ține în 23 septembrie 1904 stil nou, la 9 ore a. m., în cancelaria comunală din **Ucea-inferioară**. Prețul strigării e 400 coroane. Condițiunile de licitare se pot vedea până în ziua licitării, în cancelaria Comunală din Ucea-inferioară. / Ucea inferioară, la 30 august 1904. / Ioan Marinescu, notar cercual, / Simion Bânda, primar”¹¹.

UIFALĂU

vezi **VULTURENI**, județul Cluj.

¹⁰ Meteș, Ștefan, *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului*, Vol. I, Cluj 1935, pp. XXII, XXIII

¹¹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVII, nr. 188, Brașov 1904, p. 4

UIFĂLĂU

(comitatul Timișoarei, județul Timiș)

1887: „În **Șag**, comitatul Timișoarei, apa a rupt o parte din cimitirulă român, ducând mai multe sicrie. **Coșteiul** e amenințată de apa Begăi. Între **Paraț** și **Celeza** e o mare cât vezi cu ochii. **Petrumanul** e sub apă. **Macedonia** a suferit mult. **Celeza** e nimicită cu totul. La **Hancia**, rupându-se canalul teresian, au fost inundate 1.000 de jugăre. **Unipul** e în apă, **Uifălău** și **Vilaca** sunt amenințate. Mureșul a inundat o parte din **Lipova**”¹².

1904, Diaconovich: „**Uifălău**, comună rurală în Banat, comitatul Timiș, cu 3.908 jugăre cadastrale și 1.273 locuitori germani și români (106)”¹³.

¹² *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 107, Brașov 1887, p. 2

¹³ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 1152

UILEAC

(Vylak, județul Sălaj)

1351, decembrie 6, Buda: Ludovic, regele Ungariei, judecă pricina dintre „Ladislau, fiul lui Ioan, fiul lui Bricciu de **Batur** (Bator, Nyirbátor, în Ungaria)... în numele nobilei doamne Ana, soția sa, fiica magistrului Mauriciu de **Medieș** (**Megyes, Meggyes**, azi **Medieșul Aurit**, județul Satu Mare)” și „Simion, fiul aceluiași Mauriciu, fratele bun al nobilei doamne... cu privire la a patra parte”. Regele hotărăște ca „Ana și, prin dânsa, moștenitorii și urmașii moștenitorilor ei... să le țină și să le stăpânească pe veci și în chip nestrămutat o cetate a sa, numită **Șimleu** (azi **Șimleul Silvaniei**, Somlio, Somolyo, județul Sălaj), aflătoare lângă râul Crasna, dimpreună cu moșiile care țin de ea și cu satele numite **Șimleu, Periceiu** (**Perechun**, județul Sălaj), **Ceheiu** (**Cehy**, județul Sălaj), **Giurtelec** (azi **Giurtelecul Șimleului, Gyurteluke**, județul Sălaj), **Hodig** (**Hidig**, cătun lângă Moiad, județul Sălaj), cu vama ce se obișnuiește să se ia în numitul sat Hidig, de asemenea și moșia **Micoșlaca** (**Myklouslaka, Mykloslaka**, aparținând de **Ocna Mureș**, județul Alba) din părțile Transilvaniei, așezată lângă râul Mureș, în comitatul Alba, cu toate folosințele... Afară de acestea, fiindcă bunicul și tatăl magistrului Simion au dăruit cu

drept de veci niște bucăți de pământ, despărțite din moșiile ce țin de cetatea Șimleu, și anume **Uileac (Vylak**, în județul Sălaj) lui Sudak și fratelui acestuia Nicolae, și de asemenea moșia **Siciu** (?, județul Sălaj) lui Ladislau și Petru, pentru faptele lor de credință – părțile au lăsat într-un cuget în stăpânirea acelor nobili moșiile Uileac și Siciu¹⁴.

1356, ianuarie 8, Oradea: Privilegiul capitolului din Oradea, prin care „Ana, soția magistrului Ladislau, fiica magistrului Mauriciu, fiul lui Nicolae de **Medieș (Megyes, Meggyes**, azi **Medieșul Aurit**, județul Satu Mare) adică al răposatului voievod Nicolae”, dăruiește fratelui ei Simion... „toate stăpânirile sale de moșie... / Iar acel Simion, întru răsplătirea deplină a hărăzirii, a dat Anei, sora lui preaiubită, o cetate, numită a **Șimleului**, aflătoare aproape de râul Crasna, cu părțile de moșii ce țin de ea și cu satele numite **Șimleu** (azi **Șimleul Silvaniei**, Somlío, Somolyo, județul Sălaj), **Periceiu (Perehun**, județul Sălaj), **Ceheiu (Chehy**, județul Sălaj), **Giurteleku** (azi **Giurtelecul Șimleului**, **Gyurteluke**, județul Sălaj), și **Hidig (Hidig**, cătun lângă Moiad, județul Sălaj), cu vama ce se obișnuia a se lua la Hidig; de asemenea, moșia **Micoșlaca (Myklouslaka, Mykloslaka**, aparținând de **Ocna Mureș**, județul Alba), așezată pe râul Mureș, în comitatul Alba... / Pe lângă acestea, deoarece bunicul și tatăl magistrului Simion, hărăzise pe veci, pentru faptele lui de credință, lui Nicolae, fratele acestuia, niște părți de moșie, despărțite din moșiile ce țin de Șimleu, anume **Uileac (Vylak**, în județul Sălaj), **Sudak** (județul Sălaj) etc., de

¹⁴ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 83, pp. 84-88

asemenea lui Ladislau și lui Petru moșia **Siciu** (județul Sălaj), ei au lăsat acestor nobili acele moșii”¹⁵.

¹⁵ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 2, pp. 1-5

UILEACU DE CRIȘ

(Wylak, azi **Uileacu de Criș**, județul Bihor)

1360, octombrie 14, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea scrie regelui Ludovic despre împlinirea poruncii transmise, trimișii hotărnicind și împărțind între urmașii lui Pancrațiu, Laurențiu și Nicolae mai multe moșii. „Mai întâi, au împărțit moșia numită **Ineu** (Yenew, județul Bihor), în așa fel că o uliță cu un singur rând de case, numită Ineul cel Mic, aflătoare înspre partea de miază-noapte, întinzându-se spre răsărit, până la capăt, a căzut, prin tragere la sorți arhiepiscopului de Caloceia și fratelui său Clement. De asemenea, o altă uliță, așezată în trei locuri, pe la jumătatea râului Criș, a căzut în stăpânirea magiștrilor Ioan și Toma, fiii lui Laurențiu... iar a treia uliță, numită Vorsinanta, aflătoare spre partea de miazăzi, le-a venit lui Gheorghe și Nicolae, fiii lui Nicolae de **Tileagd** (Thelegd, Telukd, județul Bihor)... totuși în așa fel, ca ulița Ineul Mic să fie de același preț, au dat din ulița Vorsinanta trei locuri de curte din pământul lui Nicolae de Zala (în Ungaria), împreună cu o uliță cu două rânduri de case, până la capăt...

Apoi au trecut pe moșia **Uileacu** (Wylak, azi **Uileacu de Criș**, județul Bihor) și au împărțit-o în trei părți, în așa fel ca o uliță cu un rând de case, aflătoare lângă râ-

ul Criș, în partea de miazăzi, a venit, prin tragere la sorți, în partea arhiepiscopului și a fratelui său Clement. De la zisul semn de hotar, adică de la casa lui Grigore și împreună cu ea, o uliță cu două rânduri de case, întinzându-se spre răsărit, până la casa lui Mihail și împreună cu aceasta, a căzut lui Gheorghe și Nicolae, fiii lui Nicolae de Tileagd. Iar a treia uliță, aflătoare în partea de miazănoapte și întinzându-se spre apus, a venit sus-zișilor Ioan și Toma, fiii lui Ladislau.

Iar moșia numită **Botean** (Battyán, județul Bihor) au împărțit-o în trei părți, în așa fel că o uliță cu un rând de case, întinzându-se spre apus, pe lângă râul Criș, de la casa lui Nicolae zis Istenus, până la capăt, a căzut arhiepiscopului și fratelui său Clement. O altă uliță, tot cu un rând de case, întinzându-se spre miazănoapte și despărțită printr-un semn de hotar a căzut lui Nicolae și Gheorghe, fiii lui Nicolae, iar a treia uliță, de la sus-zisul semn de hotar, anume de la casa sus-zisului Nicolae zis Istenus și fără aceasta, întinzându-se spre răsărit, a căzut fiilor lui Laurențiu.

Apoi au mers la moșia **Olahtelek** (dispărut, lângă Uileacu de Criș, județul Bihor), pe care au împărțit-o în două părți drepte și deopotrivă de mari, în așa fel că jumătatea dinspre apus, cu toate folosințele, a căzut magiștrilor Gheorghe și Nicolae, iar cealaltă jumătate, magiștrilor Ioan și Toma, fiii lui Laurențiu; iar ca bun având același preț, a fost dată arhiepiscopului și fratelui său Clement, drept a treia parte, moșia **Cuieșd** (Kwest, județul Bihor).

Iar celelalte **moșii românești** le-au împărțit în același chip, că o moșie numită **Ewrmenes** (dispărut, lângă Uileacu de Criș, județul Bihor), împreună cu un loc de

sesie, aflător lângă Pârâul Bulboacă a căzut, prin tragere la sorti, în stăpânirea lui Gheorghe și Nicolae, fiii lui Nicolae, iar ca bun de același preț, moșia numită **Lwk** (dispărut, lângă Uileanu de Criș, județul Bihor), împreună cu un loc de sesie numit Brusturi, a căzut lui Ioan și Toma, fiii lui Laurențiu, iar ca a treia parte, având același preț, moșiile **Dobricionești** (Dobrachenhaza, Dobrachonhaza, județul Bihor) și **Kwesdrew** (dispărut, lângă Birtin, județul Bihor) au căzut arhiepiscopului și fratelui său Clement. De asemenea, un loc de curte, aflător pe moșia Ineu, cu două mori de piatră, așezate spre partea de miazănoapte, au căzut lui Ioan și Toma, fiii lui Laurențiu; iar ca bunuri având același preț cu acele mori, un loc din orașul **Oradea**, așezat în ulița sfântului Iacob, de asemenea cu două mori, aflătoare pe acea moșie Ineu, în partea de miazăzi, au căzut lui Gheorghe și Nicolae, fiii lui Nicolae; iar ca bun de același preț, un pământ din moșia **Pispeky** (dispărut, județul Bihor), cu două mori, au venit arhiepiscopului și fratelui său Clement.

De asemenea, în părțile Transilvaniei, lângă Mureș, părțile din moșiile **Benic** (Benenyk, județul Alba), **Cetea** (Chaklya, județul Alba), **Filepkwwe** (dispărut, pe Mureș, județul Arad), lui Ioan și Toma, fiii lui Laurențiu, iar magiștrilor Gheorghe și Nicolae, fiii lui Nicolae, moșia **Stanislowhaza** (dispărut, lângă Căpioara, județul Arad), precum și moșiile Zent Demeter (dispărut, în Ungaria) și Moharew (în Serbia); iar ca bunuri având același preț, moșia **Teș** (Teyes Hwdus, județul Timiș), care cu alt nume se cheamă Hwdus, și **Almazeg** (dispărut, lângă Zimanducz, județul Arad) și **Weresegyhaz** (dispărut, lângă Zimandeus, județul Arad), aflătoare în comi-

tatul Arad, au venit arhiepiscopului și fratelui său Clement.

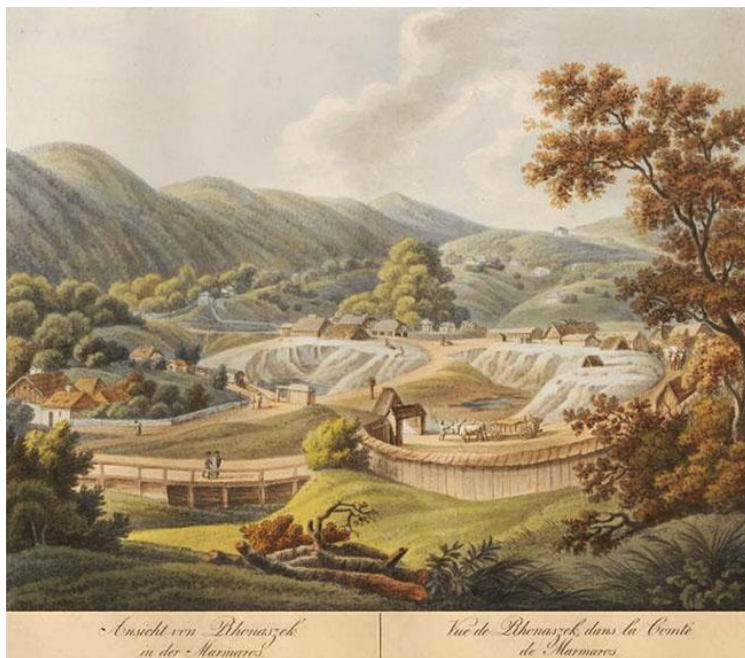
În comitatul Cenad, părțile de moșie Makofalwa (în Ungaria), Thembes (în Ungaria), Zylwazegh (în Ungaria) și Zombor (în Ungaria), cu pădurea ce ține de ea, precum și jumătatea pădurii moșiei Ladan (în Ungaria), moșia Monostoros Kanysa (în Serbia) și jumătatea moșiei Werese gyhaz, au venit arhiepiscopului și fratelui său Clement, iar ca bunuri cu același preț, moșiile Nagy Tarnuk (în Ungaria), Kys Tarnuk (în Ungaria), **Kemechye** (dispărut, lângă Beba Veche, județul Timiș), Palatha (în Ungaria), cu pădurea ei, și **Bodoganzonfalwa** (dispărut, lângă Pordeanu, județul Timiș) au căzut lui Ioan și Toma, fiii lui Laurențiu, iar vama obișnuită, ce se cere pe moșia Tharnuk (în Ungaria), au lăsat-o în folosința lor dimpreună. De asemenea, ca bunuri cu același preț, moșia Zent Lewrenkz (în Ungaria), cu pădurea ei, și cu moșiile Wyfalw (în Ungaria), Warasfalw (în Ungaria), Kisfalw (în Ungaria), precum și moșia Ladan în întregime, cu jumătate din pădurea ei, și moșiile **Pordeanu** (Pordan, județul Timiș), Rabe (în Serbia) și Vruzlanus (în Serbia), au căzut lui Gheorghe și Nicolae. De asemenea, printr-o altă împărțire prin tragere la sorți, moșia Akach (în Serbia), împreună cu moșia Zent Miklos (în Ungaria) și heleșteul ce ține de ea, și moșia Bochijard (în Serbia) au venit magiștrilor Ioan și Toma, iar moșiile Rasan (în Serbia) și Zent Miklos (în Ungaria), cu heleșteele, au venit arhiepiscopului și fratelui său Clement, fiii lui Pancrațiu. De asemenea, moșia Choka (în Serbia), cu heleșteele, precum și cu locul zis Sula (în Serbia) și moșia Zanad (în Serbia), cu heleșteele și Zethen (în Serbia) și Zijmard (în Serbia), cu Suztulahaza (în Serbia), fiilor lui Nicolae.

De asemenea, printr-o altă împărțeață prin tragere la sorti, moșiile Such (în Serbia) și Humukrew (în Serbia) au căzut fiilor lui Laurențiu, iar fiilor lui Nicolae de Tilegard le-au căzut moșiile **Ciavoș** (Chawas, azi **Grăniceri**, județul Timiș) și **Keer** (dispărut, lângă Folia, județul Timiș), iar fiilor lui Pancrațiu, moșiile Temerken (în Serbia) și Kyngerth (în Serbia) și cu moșia Vrs (în Ungaria), iar moșia Hodegyhaz (în Serbia) au împărțit-o în trei și fiecărei părți i-au căzut 12 locuri de curte”¹⁶.

1366, mai 16, Vișegrad: Judele curții regale dă de știre că, în baza judecății regale din anul **1364**, „potrivit cuprinsului scrisorii de chemare în judecată a capitlului bisericii de Oradea, Andrei, fiul lui Ioan, în numele lui Laurențiu, fiut lui Ioan de Tileagd, împotriva lui Toma, fiul lui Laurențiu, din același Tileagd, ne-a înfățișat patru scrisori de globire”. Trimișii „s-au dus la moșiile numite **Tileagd** (Thelegd, Telukd, județul Bihor), **Săbolciu** (Zabouch, județul Bihor), **Ineu** (Yenew, județul Bihor), **Botean** (Battyan, județul Bihor), **Uileacu** (Wylak, azi **Uileacu de Criș**, județul Bihor), **Olahteleh** (dispărut, lângă Uileacu de Criș, județul Bihor), **Luncșoara** (Laak, Lak, Lok, Look, județul Bihor), **Telechiu** (Teleki, județul Bihor), **Peturylese** (dispărut) și **Philipkue** (dispărut, lângă Căprioara, județul Arad), și la cele ce țin de acea moșie numită Philipkue, și le-au împărțit... / Drept aceea, noi, ascultând cu bunăvoință dreptele cereri, în glăsuire cu legea, ale sus-zisilor împuterniciți ai acelor părți, punând să se înscrie în scrisoarea noastră privilegială de față cuprinsul sus-zisei scrisorii a pomentiului capitlu din Oradea, am hotărât s-o întărim din puterea noastră judecă-

¹⁶ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 526, pp. 555-561

torească, prin ocrotirea privilegiului nostru de față, pentru sus-zișii Laurențiu, fiul lui Ioan, și Toma, fiul lui Laurențiu, și pentru urmașii lor ca să aibă putere în veci”¹⁷.

UIOARA

vezi **OCNA MUREȘ**, județul Alba.

¹⁷ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / *C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 61, pp. 102-122

UNDOTELEKE

(Vndou, Tarchahaza, lângă Cluj-Napoca, județul Cluj)

1353, decembrie 13, Alba Iulia: „Deoarece uitarea se poartă cu aducerea aminte ca o mamă vitregă și pentru ca cele săvârșite în timp să nu se piardă din amintirea urmașilor, odată cu trecerea timpului, înțeleapta iscusință a oamenilor a născocit mijlocul să întărească, cu ocrotirea scrisului, șirul lucrurilor făptuite, spre veșnica lor amintire”, scria capitulul bisericii Transilvaniei, după ce s-au înfățișat înaintea lui „Mannus, fiul lui Ioan, nobil de **Căianu**, pentru sine și pentru Bartolomeu, fratele său după mamă... precum și Iacob, fiul său, pe de o parte, iar magistrul Rymariu, notarul orașului **Cluj**, pentru toți orașenii și oaspeții din acel oraș Cluj, pe de altă parte... ni s-a mărturisit prin viu grai de către acest Mannus, fiul lui Ioan, că fiind ei siliți de o nevoie de neînlăturat... au vândut o moșie a lor, numită **Undoteleke** (Vndou, Tarchahaza, lângă Cluj-Napoca, județul Cluj), cu alt nume Tarchahaza, aflătoare în comitatul Cluj, lângă râul Someș, cu toate folosințele... orașenilor și oaspeților din zisul oraș Cluj, cu o sută de mărci, socotind fiecare marcă la 80 de groși... îndatorindu-se să-i apere, cu ale lor osteneli și cheltuieli, împotriva tuturor celor care vor voi să tulbure

sau să supere pe acești orășeni și oaspeți în legătură cu
acea moșie”¹⁸.

¹⁸ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 233, pp. 243, 244

UNGURAȘ

(Balvanyos, județul Bistrița-Năsăud)

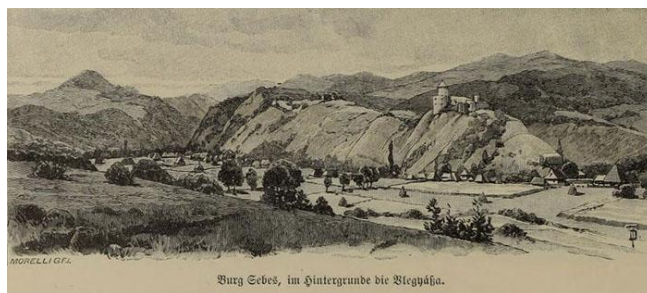
1353, iulie 15, Sântimbru: Toma și Nicolae, fiii lui Pavel, s-au plâns voievodului Transilvaniei Ștefan „că niște părți ale lor de pământ, ce țin de moșiile **Nușfalău** (Nagyfalu, azi **Nușeni**, județul Bistrița-Năsăud) și **Dicea** (Decse, azi **Cireșoaia**, județul Bistrița-Năsăud), au fost cotropite pe nedrept de castelanii din **Unguraș** (Balvanyos, județul Bistrița-Năsăud)”. Voievodul cere conventului din Mănăstur cercetări, să hotărânicească părțile și să „le statornicească sus-zișilor nobili”¹⁹.

1353, decembrie 7, Mănăstur: Conventul mănăstirii Mănăstur, îndeplinind poruncile voievodului Ștefan, că trimișii, „fiind de față vecinii și megieșii moșiilor **Nușfalău** și **Dicea**, castelanii de **Unguraș** au înapoiat acelor magiștri Toma și Nicolae, adică satului Nușfalău, niște bucăți de pământ, ce țin de moșiile nobililor de Nușfalău și Dicea, pe care le cotropiseră la vremea lor. Iar mersul hotarelor... începe într-o pădure, numită Făgetul Lung și, prin ea, se îndreaptă către un deal, spre un semn vechi de hotar și ajunge la un copac numit stejar și de aici mege

¹⁹ ¹⁹ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 206, pp. 222, 223

spre un alt stejar ars și se îndreaptă către albia unui pârâu, spre un muncel. / De asemenea, locurile ce țin de moșia Dicea, urmează... la un capăt dinspre cetatea Unguraș, înspre moșia Mălin, și de acolo la un muncel numit creastă, și apoi se îndreaptă spre capătul Pârâului Dorolțului; de aci, merge prin albia pârâului către miazănoapte și apoi merge pe pământul șes către Dicea și spre capătul unui deal, până la alt deal numit creastă și acolo se sfârșește. Iar o altă bucată de pământ, numită a lui Ștefan, n-au vroit să o înapoieze, ci au spus că pământul acela este al acelor nobili, dar fiindcă l-au luat în stăpânire alți înaintași ai lor, ei nu sunt deloc datori să-l înapoieze”²⁰.

1529: „Este sigur că Petru Rareș deținea în Transilvania, pe la anul 1529, domeniile **Ciceului**, cu 60 de sate, al **Ungurașului**, cu peste 30 de sate, **Bistrița** și **Vallea Rodnei**, cu 23 de sate și cu minele de aur și de argint de la **Rodna**, într-un cuvânt aproape tot nordul Transilvaniei, la care se adăuga **Cetatea de Baltă**, cu domeniul său de pe Târnava Mică”²¹.

²⁰ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 231, pp. 241, 242

²¹ Morariu, T.; Buta, I.; Maier, A., *Județul Bistrița-Năsăud*, București 1972, p. 11

UNGURAȘ

(Balvanus, județul Cluj)

1357, ianuarie 20, Mănăstur: Conventul mănăstirii Mănăstur dă de știre că, înfățișându-se „Ștefan, fiul lui Ladislau, slujitorul nobilului Petru zis Secuiul, castelanul de **Unguraș** (Baluanus, județul Cluj), ne-a rugat să dăm omul nostru pentru împlinirea celor scrise mai jos. / Iar noi am trimis pe fratele Laurențiu, preotul. Care, întors, ne-a mărturisit că el, dimpreună cu acel Ștefan, fiul lui Ladislau, s-a dus, în ziua de marți, după octavele acum trecute ale sărbătorii Botezului Domnului (17 ianuarie 1357), în satul **Bonțida** (Bonchyda, Bunchyda, județul Cluj). Iar în ziua următoare, adică miercuri, s-au dus în satul **Dej** (Deeswar, județul Cluj), și că toți nobilii din comitatele Dăbâca și Solnoc au mărturisit într-un glas că, în vinerea sărbătorii Nașterii lui Hristos (23 decembrie 1356), Colhon, voievodul satului **Olpret** (județul Cluj), cneazul Ștefan și românii Dumitru, Cristian și Ioan, rânduți în ceată, și numărul răufăcătorilor, venind cu de la sine putere, cu silnicie și cu mâinile înarmate, asupra satului **Sâmboleni** (Zumbathtelke, județul Cluj), au ridicat și au mânat cu sine 1.200 de ale iobagilor. De asemenea, în cea dintâi vineri după octavele Nașterii Domnului (6 ianuarie 1357), mai sus pomeniții s-a năpustit din nou

asupra moșiei regelui, numită **Cutca** (Kutke, județul Cluj), ce ține de cetatea Unguraș, și au luat cu silnicie 5 boi și un cal... a trimis în satul Olpret doi români, ca să ceară înapoi lucrurile ridicate, și acești români, apucând lucrurile... au omorât un cal, iar pe Ladislau și pe cneazul Prodan... răbindu-i pe câmp”²².

1357, aprilie 14, Buda: Voievodul Andrei scrie conventului mănăstirii Mănăstur că i s-a plâns „Nicolae zis Vos de **Sântejude** (Sanctus Egidius, județul Cluj) că o moșie a sa, numită **Măhal** (Mohal, județul Cluj), aflătoare în comitatul Dăbâca și ajunsă pe mâini străine, are mare nevoie de o nouă hotărnicire. Drept aceea, cerem să trimiteți spre mărturie omul vrednic de crezare, în fața căruia Petru și Gheorghe, numiți Secuiul, castelanii noștri de **Unguraș** (județul Cluj), sau Ioan, fiul lui Dumitru de **Galăț** (Galaz, azi **Galății Bistriței**, județul Bistrița-Năsăud) sau, în lipsa acestora, Ioan, fiul lui Laurențiu de **Recea** (Reche Major, județul Sălaj), omul nostru, mergând la moșia Măhal s-o hotărnicască din nou după vechile semne de hotar... și s-o dea sus-pomenitului Nicolae zis Vos”²³.

1359, decembrie 15, Alba Iulia: Regele Ludovic scrie voievodului Dionisie că i s-a plâns „Ioan, fiul lui Ștefan zis Pagan că castelanul cetății **Unguraș** (Baluanus, județul Cluj) și obștea oamenilor din **Bonțida** (Bonchyda, Bunchyda, județul Cluj) și **Sic** (Zeek, județul Cluj) au crotopit pe nedrept nu puține bucăți ale pământului său, ce ține de moșiile sale numite **Țentea** (Chykacute, județul

²² AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981. Doc. 81, pp. 81, 82

²³ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 107, pp. 108, 109

Bistrița-Năsăud) și **Giulatelec** (Giulatelec, Gyulateleke, azi **Coasta**, județul Cluj), aflătoare în comitatul Dăbâca. Deoarece noi nu am voit ca numitul Ioan să fie păgubit în drepturile sale, vă poruncim cu tărie să cercetați hotarele sus-ziselor moșii”²⁴.

1361, iulie 8, Sântimbru: Vicevoievodul Ioan scrie conventului mănăstirii Mănăștur că i s-a plâns „Ioan, fiul lui Ioan din **Beclean** (Bethlen, județul Bistrița-Năsăud), în numele său și al fratelui său Grigore, că oamenii sau oaspeții din **Vița** (Vice, Vitze, județul Bistrița-Năsăud), ce țin de cetatea regească **Unguraș** (Baluanus, județul Cluj), au arat cu silnicie o foarte mare bucată din pământul lor, ce ține de moșia **Beudiu** (Beud, județul Cluj), și că ei vor să li se împotrivescă prin mijlocirea unei legiuite opreliști. De aceea, cerem stăruitor să trimiteți omul vostru de mărturie, în fața căruia omul nostru Ștefan, fiul lui Beke de **Vireag** (Vilagos Berk, Wyragusberk, azi **Florești**, județul Bistrița-Năsăud) sau Ladislau zis Vas de **Sântejude** (Sanctus Egidius, județul Cluj) ori, în lipsa celorlalți, Dumitru de **Luna** (Lonna, azi **Luna de Jos**, județul Cluj), să cerceteze și să-i oprească pe oamenii din Vița la folosirea în viitor a sus-zisei bucăți de pământ”²⁵.

1369, septembrie 16, Turda: Voievodul Ioan scrie conventului mănăstirii Mănăștur că i s-a plâns „Grigore, fiul lui Ioan, fiul lui Iacob de **Beclean** (Bethlen, județul Bistrița-Năsăud), că Mihail, vicecastelanul de **Unguraș** (Baluanus, județul Cluj), cotropind cu silnicie pădurile moșiei sale numită **Beudiu** (Beud, județul Bistrița-Nă-

²⁴ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 430, pp. 439, 440

²⁵ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 46, pp. 34, 35

săud), precum și pământurile de arătură ce țin atât de Beudiu, cât și de altă moșie a sa, numită **Mălin** (Mălin, Malom, Malon, Malun, azi **Malin**, județul Bistrița-Năsăud), din comitatul Solnocul Dinăuntru, a pus să le însămânțeze, să le secere și, împreună cu Dominic și Gheorghe, slujbași din **Vița** (Vice, județul Bistrița-Năsăud), precum și cu oamenii din acel sat, au recoltat și au cosit, spre paguba sa. Drept aceea. trimiteți omul vostru de mărturie, în fața căruia omul nostru să caute a afla întreg adevărul cu privire la acestea”²⁶.

1371, iulie 8, Sântimbru: Ioan, vicevoievodul Transilvaniei, scrie conventului mănăstirii Mănăstur că i s-a plâns „Ioan, fiul lui Ioan de **Beclean**, în numele său și al fratelui său Grigore, că oamenii și oaspeții din **Vița**, care țin de cetatea regală **Unguraș**, au intrat cu plugul într-o foarte mare bucată de pământ al lor, care ține de moșia lor numită **Beudiu**, cu privire la care vor să facă împotrivire, prin mijlocirea unei legiuite opreliști... drept pentru care, trimiteți omul vostru vrednic de crezare, care, de față cu omul nostru, să cerceteze și să afle de la toți, de la care se cuvine și se poate, îndeosebi de la vecinii și megieșii lor, tot adevărul cu privire la cele de mai sus, să-i oprească și să-i împiedice pe toți oaspeții și oamenii din **Vița** de la folosul pe mai departe a sus-zisei bucăți de pământ, după cum spune datina regatului nostru”²⁷.

1890: „**Alegere de protopop în Unguraș**. S-au convocat membrii preoți și mireni|ai sinodului protopresbiteral ordinar și înmulțit al tractului Ungurașului la sino-

²⁶ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 420, pp. 635, 636

²⁷ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1371-1375), vol. XIV, București 2002, doc. 51, pp. 65, 66

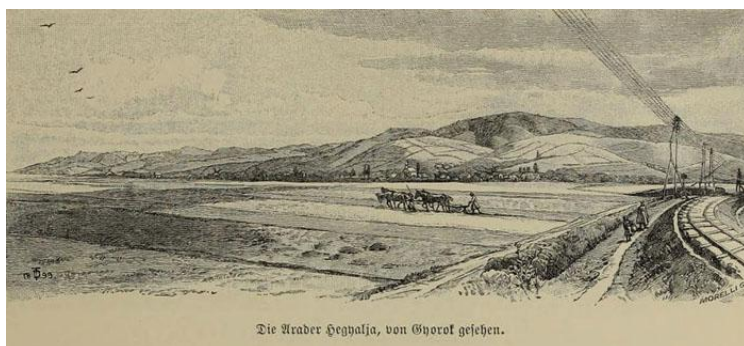
dul electoral, ce se va ține în comuna **Hida**, joi, în 21 iunie (3 iulie), la 11 ore a. m., în localitatea școlii confesionale greco-orientale de acolo, pentru alegerea de protopresbiter al tractului Ungurașului. Serviciul divin, ce va premerge actului de alegere, dimpreună cu chemarea Spiritului Sfânt, se va celebra în aceeași zi, la 9 ore a. m., în biserica parohială din **Hida**, la care, asemenea, sunt invitați a participa toți membrii sinodului protopresbiteral electoral. Comisar consistorial e numit Prea cuvioșia sa protosincelul Nicanor Frateș”²⁸.

1890: „În 3 iulie nou, s-a săvârșit alegerea de protopresbiter român greco-ortodox al tractului Ungurașului. Spre scopul acesta, au fost trimiși, de la Sibiu, ca comisari consistoriali, Prea Cuvioșia Sa Nicanor Frateș, însoțită de Dr. Remus Roșca, secretar consistorial. / Primirea ce li-a făcută acestor domni a fost foarte frumoasă. La intrare în prima comună din tractul Ungurarașului, fură întâmpinați de preoți, învățători și credincioși din tract, precum și de întreg poporul român din **Chendremal** și **Șimburul mare**, toți îmbrăcați sărbătorește și așezați în ordine frumoasă de ambele laturi ale drumului... / După acestea, iubiții oaspeți au fost petrecuți, de 16 căruțe din tract și 2 călăreți, până la **Hida**, unde, despărțindu-se, traseră la **Fizești** Sân-Petru, unde petrecură, din 1, până joi, în 3 iulie stil nou. / În această zi, comuna **Hida** avea o înfățișare sărbătorească, pe străzi furnicau mulțime de poporeni, preoți, învățători și studenți, veniți acasă de pe la studii. La 9 ore, se începu serviciul divin, celebrând 5 preoți, cu care ocaziune, Prea Cuvioșia Sa Dl comisar ținu, în biserică, o predică instructivă și bine potrivită cu

²⁸ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIII, nr. 130, Brașov 1890, p. 3

însemnătatea zilei, La 11 ore, urmă alegerea, în școala greco-orientală din **Hida**, care a decurs în cea mai bună ordine. Din 47 membri sinodali, cu vot decisiv de alegere, au fost prezenți 45 membri sinodali, care au votat în modul următor: Pentru dl Pavel Roșca, 32 voturi. Pentru dl Simeon Ciuca, 12 voturi, iar un bilet a fost alb. Așadar, ales a fost dl Pavel Roșca. Terminându-se actul alegerii, cu toții s-au dusă la prânzul comun, aranjat în ospătăria din **Hida**, unde, în decursul prânzului, s-au ridicat mai multe toasturi”²⁹.

1904, Diaconovich: „**Unguraș** (magh. Bálványos-Váralja), comună rurală în Transilvania, comitatul Solnoc-Dobâca, cu 1.696 locuitori maghiari și români”³⁰.

Die Krader Hegualja, von Gyorok gesehen.

UNGURAȘUL

vezi **ROMÂNEȘTI**, județul Sălaj.

²⁹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIII, nr. 147, Brașov 1890, p. 5

³⁰ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 1165

UNIMĂȚ

(Vynemethy, județul Satu Mare)

1361, octombrie 22, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă de știre că, venind „Jacob, fiul lui Grigore de **Socaciu (Săcășeni**, fost Socaciu, Zakachy, județul Satu Mare), ne-a arătat, în chip de întâmpinare și de opreliște, că Elek, fiul lui Ioan de **Unimăț** (Vynemethy, județul Satu Mare) și Ioan, fratele lui Martin, precum și alți nobili din Unimăț țin, fără drept de stăpânire, pământurile de foloșință ce țin de moșia Socaciu, până la câmpia zisă Câmpia Plopilor, precum și din jos de albie, unde Pârâul Cald se unește cu Pârâul Căraușului”³¹.

1367, ianuarie 11, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea îl informează pe voievodul Dionisie despre raportul trimișilor „la moșia numită **Kene** (dispărut, lângă Tășnad, județul Satu Mare) a magistrului Sebastian, în care era scaunul de judecată al vicecomitelui și al juzilor nobililor comitatului, și acolo sus-numitul magistru Sebastian, apărându-se, a întrebat care sunt numele, după tată, ale iobagilor săi, pentru care el trebuie să împlinească dreptatea, la care, Petru, fiul lui Ladislau, și

³¹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 61, pp. 45, 46

Laurențiu, fiul lui Ioan de **Unimăt** (Vynemethy, județul Satu Mare), pârașii, au răspuns că ei au cerut să li se împlinească dreptatea din partea lui Blasiu, fiul lui Thurdyri, a lui Ștefan Șchiopul și a lui Damian zis Ciungul, iobagii din **Cehalul Românesc** (Cehalul Românesc, Chahul Olachalys, azi **Cehal**, județul Satu Mare) ai aceluia magistru Sebastian. / Iar Sebastian, la auzul răspunsului acela, a declarat că mai mulți dintre iobagii săi poartă sus-zisele nume și că, deoarece numele după tată ale acelor iobagi ai săi nu se află deloc trecute și cuprinse în sus-zisa voastră scrisoare, el nu poate să împlinească dreptatea. Și după ce s-a apărut în chipul de mai sus, nu s-a îngrijit să împlinească dreptatea din partea sus-zișilor săi iobagi, cu privire la pricinile cuprinse în sus-zisa voastră scrisoare”³².

1895: „În cercul Acoșului, alegerea a fost fixată întâi pe 21 octomvrie. Candidați din partea românilor au fost domnii Grigore Pop, protopop în **Unimăt**, și Ant. Băliban, preot în **Acoș**. De acest cerc se tin comunele **Supurul de jos** și **Unimătul**, care sunt curat românești, și **Acoșul**, unde sunt și câțiva români. Reieșirea candidaților români era aproape sigură, căci avem aici 125 alegători români, iar unguri abia 100. Românii se pregătiseră bine, din **Supurul de jos** veniseră vreo 60 alegători, în frunte cu preoții lor, Ludovic Rezei, vărul deputatului de tristă pomenire Silviu Rezei, și cu protopopul Ciuca. Dar tocmai pentru că românii se purtaseră bine, având să mai sosească, din **Unimăt**, vreo 50, iar din **Acoș**, vreo 10 alegători români, ungurii s-au speriat și au iscodit că notarul Rupf „a uitat acasă listele alegătorilor din **Supurul de jos**

³² AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 189, pp. 307, 308

și **Unimăt**". Sub acest prost și ridicul pretext, alegerea s-a amânat.

Urmă a doua alegere, în 28 noiembrie. Candidații românilor au fost, de astădată, protopopul Grigorie Pop, din **Unimăt**, și protopopul Ioan Papiriu-Pop, din **Sici**. Acum, însă, din **Supur**, în loc de 60 alegători, nu s-a prezentat nici unul, iar dintre cei vreo 40 alegători români din **Unimăt** și vreo 10 din **Acoș**, unii, slabi de înger, au votat cu ungurii, fiind amenințați din partea notarului din **Acoș**, un ungur scăpătat, că, la caz contrar, vor păți rău. / Ba cutezanța acestui notar a mers până acolo că, în pre-seara alegerii, a citat la sine pe învățătorul român din **Acoș**, căruia i-a dat poruncă aspră, să spună preotului din Acoș, Ant. Băliban, că nu cumva să agite românii din Acoș să voteze cu românii, că o va păți. În astfel de împrejurări, pe lângă toată purtarea bravă a părintelui Gr. Pop din **Unimăt** și Ant. Băliban din **Acoș**, românii au căzut. Vina o poartă, singur, părintele Rezei din **Supur**. Să-i fie de bine!

Călcări de lege s-au făcut, vezi bine, cu grămada. Înaintea ușii de la odaia cu urna erau postați și aici câțiva unguri, care luau din mâna alegătorilor români biletele, pe care erau scrise numele candidaților români, și, în locul lor, le dau bilete ungurești. De altminterlea, acest cerc e renumit în privința abuzurilor comise față de români, aproape la toată ocaziunea. Întrebe cineva pe părintele Gr. Pop din **Unimăt**, și domnia sa desigur îi va ști spune minuni în privința aceasta³³.

1899, iunie: „Conferința preoțimii din tractul protopopesc al **Eriului**, la convocarea părintelui protopop

³³ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 263, Brașov 1895, pp. 1, 2

Gregoriu Pop din **Unimăt**, s-a ținut **în parohia Căuaș**, a treia zi de sf. Rusalii. S-a început, ca întotdeauna, cu celebrarea întregului cler tractual, la sf. Liturghie, sub cursul căreia cântările frumos le-a intonat **corul mixt al tinerimii din Căuaș**, sub conducerea dlui cantor-învățător din Căuaș, Mihai Ghiriti. La sfârșitul sfintei Liturghii, a ținut o frumoasă cuvântare bisericească părintele din Căuaș, Georgiu Filip. / După luarea dejunului, s-a început conferința, care, prin o vorbire bine simțită, a deschis-o părintele-protopop Gregoriu Pop; în vorbirea de deschidere, domnia sa a accentuat lipsa și folosul acestor conferințe, cu deosebire acum, în fața primejdiilor ce amenință preoțimea română, prin ajutorul de stat și prin autonomia catolică. / Cea dintâi a fost următoarea propunere, făcută de părintele-protopop Gregoriu Pop și cu căldură sprijinită cu deosebire... / A urmat, după acest punct, citirea unei dizertațiuni practice, a părintelui din Căuaș, G. Filip, și după aceasta, din nou, un punct de momentuoșitate și mai gravă: chestiunea ajutorului de stat, la care se încinse o discuție agitată, care a ținut mal bine de un ceas. La această discuție au luat parte, cu deosebire, părintele protopop Gregoriu Pop, preoții Vasilie Hoblea din **Cig** și A. Băliban din **Acâș**; fiind la începutul discuției, doi preoți, pe lângă părerea că dacă ajutorul va veni prin mâna Excelenței Sale episcopului, vor primi și, pe lângă condiția să dea chitanță, redactată în limba maghiară și vidimată de șolgăbirău; fiind combătuți, însă, prin argumente nerăsturnabile ale protopopului Gregoriu Pop și cele ale preotului A. Băliban, clerul tractual unanim hotărăște că nu numai nu respinge ajutorul de stat, ci îl pretinde chiar, pentru că are tot dreptul la ce e din al său și al său, așa însă, ca suma obveniendă diecezei

noastre guvernul maghiar să o pună la dispoziția Excelenței Sale episcopului diecezan și a Prea-veneratului ordinariat, care singur e competent a afla vredniciile preoților și va ști să împărțească după merite bisericești”³⁴.

1908: „O frumoasă și neașteptată surprindere i s-a făcut, în 18 aprilie nou, domnului Grigoriu Pop, vrednicul paroh al **Unimătului** și protopop al tractului Eriului... La serbările culturale, din vara trecută, ținute în **Băsești**, s-a fost sulevat, din partea dlui Dr. A Aciu, **înființarea corului de plugari**. Începutul era deja făcut, cu **corul de plugari din Băsești**, a cărui veste se lățise pe atunci: iar înființatorul acestui cor, tânărul candidat de avocatură Dr. I. Cl. Iuga, a și fost invitat și în alte comune fruntașe din Sălaj, ca să înființeze coruri de plugari. Între aceste comune, era și **Unimătul**, al cărei zelos paroh, dl Grigoriu Pop, i-a succes a îndupleca pe doctorul Iuga să vină și să ia în mână chestia **corului bisericesc de plugari din Unimăt**, unde, la vară, va avea loc adunarea cercuală a despărțământului **Tășnad** al Asociațiunii.

Înființându-se corul bisericesc din **Unimăt**, primul lui **debut** a fost din incidentul jubileului de 25 de ani de preoție a domnului paroh-protopop Grigoriu Pop, când corul și credincioșii i-au aranjat o frumoasă retragere cu torțe, împreună cu **prima serenadă** a noului cor.... / În ziua următoare, duminică, **corul a cântat, prima oară, în biserică**, iar în ziua de Paști, a doua oară, executând, sub conducerea dlui Dr. Iuga, răspunsurile și unele cântări din „Liturgia! lui Dima, iar trei din a lui Iacob Mureșianu. Biserica era ticsită de credincioși, care, emoționați până la lacrimi, ascultau frumoasele cântări... / Corul își con-

³⁴ *Tribuna Poporului*, Anul III, nr. 116, Arad 1899, p. 2

tinuă probele, pregătindu-se, totodată, și pentru serbările de la vară, când va da și o producțiune teatrală. / Membrii tineri dintre coriști învață și frumoasele noastre jocuri naționale, „Călușeriul” și „Bătuta”, pe care au de cuget a le dansa, cu ocaziunea adunării despărțământului”³⁵.

1923: „În comuna **Unimăt**, din județul Sălajului, s-a înființat o Casă de cetire, sub numele **Casa de cetire „Grigore Pop”**, avându-se în vedere scopul măreț de-a răspândi în popor lumină bună, prin cărți românești și creștinești. Comuna **Unimăt** se găsește spre granițele țării, iar poporul nostru de acolo este foarte dornic slovă în grai românesc. De aceea, vrednicii conducători ai acelei case de cetire roagă pe toți oamenii de inimă să le trimită și lor cărți românești, scrise pe înțelesul poporului, pentru care binefacere sătenii doritori de învățătură și de lumina din **Unimăt** le vor fi foarte recunoscători. Numele dăruitorilor se publica și în gazete”³⁶.

1925: „Treceam prin **Unimăt**. Chiar trăgeau clopotele laolaltă. Aici păstorește părintele Bălibanu, fostul preot al **Băsăștilor**, azi protopop în **Unimăt**. Curios, de o parte, iar de altă parte pentru că mă muștra conștiința, că în o zi atât de însemnată nu pot sărbători și eu acasă, mă opresc în mijlocul comunei și grăbesc la sfânta biserică: Se începea chiar sfânta Liturghie, pe care părintele protopop Bălibanu o a săvârșit cu multă pietate. Lume multă la sfânta biserică, Școlarii și școlărițele, împreună cu cei doi învățători, A fost de tot înduioșător, când părintele protopop Bălibanu, la ieșirea, cu darurile, a pomenit pe martirii și eroii din 1784-1848 și pe cei din 1916-1919, pe aleșii neamului din comitetul național din Blaj... Simeon Băr-

³⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 87, Brașov 1908, p. 3

³⁶ *Unirea Poporului*, Anul V, nr. 7, Blaj 1923, p. 7

nuț, Papiu Ilarian, August Laurian, George Bariț, Timotei Cipariu. Andrei Murășan, cel ce a scris „Deșteaptă-te Române!, cei 40,000 creștini și frați ai noștri, căzuți jertfă furiei revoluției, împreună cu cei 200 preoți, slujitorii altarului de la cele 400 sfinte biserici arse, prădate și profanate în revoluție etc., până mai ieri, în frunte cu preoții, omorâți mișelește în 1919, și în frunte cu martirii Dr. Ciordaș și Dr. Bolcaș... Pomenirea acestor nume sfinte ne-a stors lacrimi din ochi. / La sfârșitul sfintei Liturghii, părintele protopop Bălibanu a ținut, cu cunoscuta lui oratorie, o frumoasă cuvântare națională”³⁷.

1927: „Ziua de 7 august a fost o zi de foarte mare bucurie pentru membrii Societății Preasfintei Inimi a lui Isus. În aceasta zi, la finea sfintei Liturghii, s-a făcut prima promovare solemnă alor peste 100 membrii în Societatea Preasfintei Inimi a lui Isus din **Unimăt**. Între membri se află o mulțime de intelectuali, studenți, elevi, toți însuflețiți față de scopul moral al societății, înflăcărați de dragoste față de Preasfânta Inimă a lui Isus. / Seara, la școală, a avut loc o serbare pur religioasă-morală a Societății Preasfintei Inimi. Programul era compus în modul următor: / „Rugăciune”, de Alexandrescu, recitată de Livia Tărțan, / conferință despre societatea Preasfintei Inimi, ținută de Reverendisimul Domn Teofil A. Bălibanu. / „Isus”, de Cerna, recitată de Emil Caralea. / „Orfana”, piesă morală; persoanele care au rolat sunt următoarele: Maria Pereș, Ana Lobonțiu, Ana Culic, Elisabeta Podariu, Terezia Marc, Wilhelmina Culic, Maria Bob și Ana Dunca, aproape toate și-au simțit și predat rolul bine de tot, încât oaspeții intelectuali, care au priceput piesa, s-

³⁷ *Unirea Poporului*, Anul VII, nr. 24, Blaj 1925, p. 3

au depărtat toți foarte mulțumiți. / A urmat, apoi, „Moartea lui Fulger”, de Coșbuc, recitată foarte bine de fetița Vioara Iuhas. / Peste așteptarea tuturor au reușit tablourile: „Roagă-te și Lucră”; „Familia sfântă înconjurată de îngeri”; în primul tablou se rugase, iar în al doilea lucra. Tablourile au fost luminate de lampe electrice. Aranjarea a fost așa de exactă și plăcută, încât onoratul public nu se sătura a le privi. Toți s-au depărtat foarte mulțumiți, felicitând călduros pe aranjatorul care, deși în comună, a știut să mai procure oaspeților câteva clipe de mângâiere și înălțare sufletească”³⁸.

1929: „În 27 ianuarie, și-au ținut adunarea cercuală domnii învățători din cercul cultural al Unimătului. în comuna **Unimăt**. Sunt foarte de folos aceste adunări, căci poporul, pe lângă că se distrage, totodată și învață. Au fost de față, afară de prezidentul acestui cerc, dl Alimpiu Precup, și domnișoara E. Turdiu, ambii de la școlile din **Unimăt**, domnii directori și învățători din **Acâș**, I. Sabău cu, doamna, asemeni învățătoare, dl N. Cucuta, notar în **Acâș**, cu doamna, învățătoare, dl V. Mare, director, cu domnișoara, învățătoare, ambii de la școala din **Sărăuad**, dl I. Rusu, director la școala din **Socaciu**, cu doamna sa și cu domnișoara E. Rezei, învățătoare în **Săcașiani**, și dl Chiș, director în **Chegea**, cu domnișoara, învățătoare. / Toți au luat parte la Sfânta Liturghie, oficiată de părintele protopop Antoniu Bălibanu, în sfânta biserică, plină de credincioșii umblători la biserică din **Unimăt**. Au ascultat și predica cu toții, afară de o domnișoară învățătoare, al cărui nume acum încă nu-l descopăr, care a tot povestit, dând prin asta pildă rea bunilor credincioși din

³⁸ *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 35, Blaj 1927, pp. 3, 4

Unimăt și Sărăuad. / Ieșind din sfânta biserică, îndată s-a ținut adunarea culturală, care a ținut aproape 2 ore. Au învățat și s-au distras plăcut toți, nu numai unimătanii, ci și cei ce au luat parte din jur! Punctele culminante au fost vorbirea dlui Alimpiu Precup, din **Unimăt**, și dizertația „Relele ce au urmat după război”, conferință ținută cu multă dibăcie de dl Rusu, învățător în **Socaci**. / Domnișoara Furdin din **Unimăt** asemenea ne-a distras mult cu producțiile școlarilor. Toți 3 merită toată lauda. / Rău a făcut domnișoara aceea învățătoare, care a tot povestit în biserică, ca în public. Când s-a suit în trăsură, să meargă acasă, a fumat, adică a mers fumând, cu țigareta în gură, fumând din greu, adică ca un turc, căci bieții școlari din **Unimăt** au rămas foarte desiluzionați, când au văzut, și au zis: „Uite, mă! Doamne, nu ne lăsa, domnișoara învățătoare fumează!”. / Rău a făcut! Mai bine n-ar fi venit!”³⁹.

1936: „Zilele de 6-7 iunie au fost adevărate zile de sărbătoare și înălțare sufletească pentru populația orășelului sălăjan Tășnad. A. G. R. U. și-a ținut aici, în aceste zile, obișnuitul congres anual, patronat de Î. P. S. Sa Dr. Valeriu Tr. Frențiu... / Duminică, 7 iunie, a avut loc congresul. Disdediminează, au început să sosească, din toate părțile, convoiurile satelor, conduse de preoți, îmbrăcați în odăjăii, întovărășite de prapori și steaguri și cântând imnuri religioase. În scurt timp, **piața Tășnadului**, s-a dovedit neîncăpătoare pentru cei care doreau să asculte sfânta slujbă, săvârșită de Î. P. S. Sa, la altarul ridicat sub cerul liber. / Au slujit, la Liturghia pontificală, începută la 8.30, Părinții canonici Aug. Maghiar, I. Georgescu, Dr.

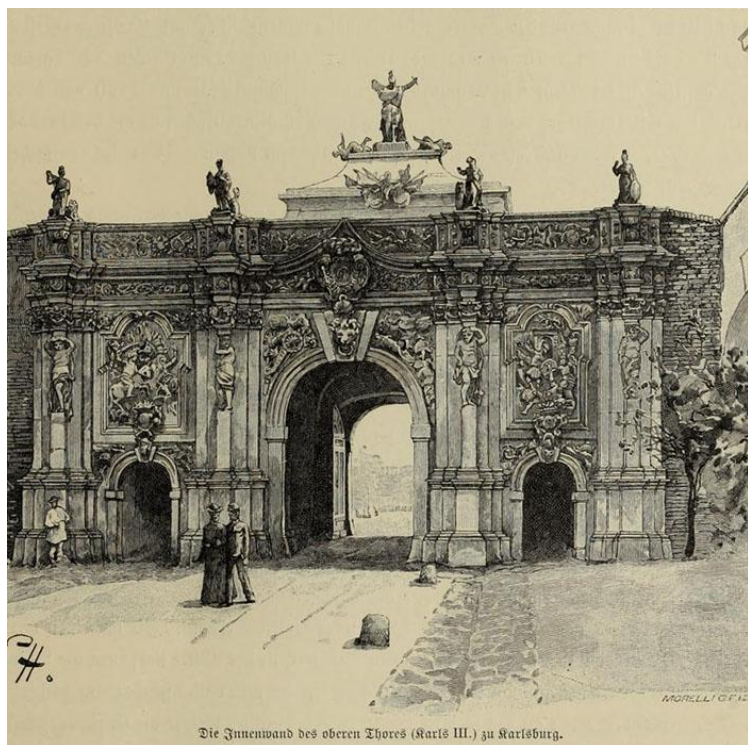
³⁹ *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 7, Blaj 1929, p. 3

L. Tăutu, Al. Ghera, Părintele Cupcea, vicarul **Șimleului**, Părintele Protopop Ghilea, din **Zalău**, Părintele Augustin Moldovan, din **Mălădăia**, Părintele Dr. G. Stan, Părintele V. Barbul. Răspunsurile au fost date de **corurile mixte** din comunele **Cian**, condus de dl învățător-director Coloman Titkos; **Sărauad**, condus de dl învățător-director I. Ardeleanu senior; **Unimăt**, condus de dl învățător I. Păcurar, și **Tășnad**, condus de dl învățător Onac. / Numărul credincioșilor care au luat parte la această sărbătoare a fost de peste 8000”⁴⁰.

1936: „În 30 august, s-a sfințit, în frunțașă comună **Unimăt**, județul Sălaj, o **casă culturală**, mulțumită inițiativei dlui notar Zuțai și străduinței neobosite a vrednicului primar actual, Andrei Târțanu. / Suma trebuincioasă pentru zidire, 100.000 lei, pe lângă prestațiile cu mâna și cu carul ale locuitorilor, vădesc lămurit că fiii acelei comune, iubitori de cultură, merg cu pași repezi spre lumină. / Sfânta liturghie a fost servită de părintele local Mult Onoratul Ioan Ternoveanu, împreună cu preotul **originar din Unimăt**, Onoratul Gheorghe Chișiu, care, în predică, a amintit despre grozăviile comunismului din Spania, îndemnând pe ascultători la credință, iubire împrumutată, păzirea poruncilor lui Dumnezeu... / După masă și sfânta vecernie, **s-au sfințit casa culturală și primăria**, încunjurați fiind preoții de o asistență foarte numeroasă, din loc și jur, vorbind, cu această ocazie, dl director-învățător A. Precuz, dl. Dr. Nicolae Terțanu, avocat în Valea lui Mihai, originar din Unimăt, lăudând hărnicia locuitorilor, și a primarului Andrei Terțanu, după care a urmat o frumoasă reprezentație teatrală, coruri

⁴⁰ *Vestitorul*, Anul XII, nr. 12, Oradea 1936, pp. 102, 103

foarte frumoase, conduse de dl învățător I. Păcurariu, și apoi petrecerea. / După ce, cu un an înainte, acești locuitori au jertfit pentru ridicarea unui frumos **monument al eroilor** locali, căzuți în războiul mondial, casa culturală din acest an le aduce cununa de laude. Vrednici de laudă sunt dl notar Zuțai, locuitorii toți, consilierii comunali și, în special, conducătorul primar Andrei Terțanu. / Românul se deșteaptă și merge tot înainte, cu ajutorul lui Dumnezeu”⁴¹.

⁴¹ *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 44, Blaj 1936, p. 5

UNIREA

(Veresmort, Vereșmort,
parte a localității Unirea, județul Alba)

1355, iunie 23, Mănăstur: Conventul mănăstirii Mănăstur îl informează pe Nicolae Kont, voievodul Transilvaniei, că a trimis oamenii săi „să hotărânicească acea bucată de pământ, după mersul semnelor de hotar, și să deosebească una de alta moșiile **Mirăslău** (Myrszlou, județul Alba) și **Decea** (Deyche, județul Alba)... dar acel pământ în pricină ține de fapt și de drept de moșia **Mirăslău**, însă Ioan, fiul lui Marcu, a răspuns dimpotrivă... / Și fiindcă în temeiul pricinii n-au putut să despartă acel pământ de celelalte, l-au prețuit la 12 mărci. / De altminteri, Pavel, fiul lui Petru de **Rachiș** (Rakus, județul Alba), Laurențiu, fiul lui Ioan de **Dumbrău** (Dombros, azi **Dumbrava**, județul Alba) și Gheorghe zis Hodnog, fiul lui Ștefan de **Veresmort** (**Vereșmort**, parte a localității **Unirea**, județul Alba), în numele celor trei neamuri de secui, s-au împotrivit la deosebirea și despărțirea aceluia pământ și au zis că este al lor. Pe acei Pavel, Laurențiu și Gheorghe, în numele zișilor secui, i-au chemat înaintea măriei voastre, la soroc (3 iulie), împotriva capitlului

Transilvaniei și a lui Ioan, fiul lui Marcu, ca să dea seama de împotrivirea lor”⁴².

1889: „28 iunie 1889. / Onoratul Domn Romul S. Orbeanu, preotul **Iclăuzelului**, și stimata domnișoară Olivia Iacobescu, fiica preotului din **Vereșmort**, sunt pedepsiți cu câte 30 florini amendă și 3 zile arest, precum și purtarea cheltuielilor procesuale. / De ce? Se știe, din prețuita „Gazeta Transilvaniei”, că domnișoara Olivia Iacobescu, în anul 1888, la 5 august, cu ocaziunea botezului pruncului domnului Romul S. Orbeanu, a atârnat un mic steguleț, cu tricolorul ardelean, pe fereastra galeriei, cu inscripția „Trăiască micul Horea!”. / Se aduc ca motive în sentința citită la judecătoria din Murăș-**Ludoș**: / a). că de ce stegulețul a fost cu tricolorul românesc; / b). de ce s-a botezat cu numele Horea micul prunc.

Se înțelege, s-a insinuat recurs. Așadar, nici nume de copil să nu mai putem noi, românii, pune după placul nostru? Oare cât vor mai dura stările acestea? / Să scriu mai mult nu pot, când îmi aducă aminte ce nevinovată faptă a fost aceea cu punerea micului steguleț, și, totuși, ce lucru mare au făcut din ea!”⁴³.

1900: „Ambrosie Metea, student în a VII-a clasă gimnazială, a repausat, în 4 ale lunii mai, la casa părintească din **Veresmort**, în al 19-lea an al etății. Din Blaș, au luat parte la înmormântare aproape toți colegii lui. / Odihnească în pace!”⁴⁴.

1922: „Iată o **pildă din Vereșmort**: În anul 1922, am ținut, cu școlarii și cu tinerimea crescută, 12 repre-

⁴² AȘSP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 320, pp. 335-337

⁴³ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 137, Brașov 1889, p. 1

⁴⁴ *Unirea*, Anul X, nr. 19, Blaj 1900, p. 165

zențații teatrale-muzicale-declamatorice. **S-au jucat**, între altele: „Prietenii și neprietenii țăranului”, „Poemul Unirii”, „Iubirea meseriilor”, „Ce poate Lenevia”, „În sat la Tânguești”, „Ruga de la Chișitău”, „Lăcomia” ș. a. (în total, 27 piese). / **S-au cântat**, în două și mai multe voci, 17 bucăți corale: „Imnul regal”, „Pe-al nostru steag”, „Trei colori”, „Ardealul”, „Tunurile bubuie”, „Așa-i românul”, „Marșul lui Tudor”, „Cântecul lui Horia” și altele. / S-au declamat 19 poezii potrivite, cele mai multe din Coșbuc. / **La „casa națională”**, foarte cercetată, se găsesc: „Voința” și „Dacia” (până la încetare), „Patria”, „Unirea Poporului”, „Foaia Poporului”, „Libertatea”, „Neamul românesc pentru popor”, „Câmpul”, „Puiul calicului”, „Glasul Libertății”. / **În bibliotecă**, avem peste 200 volume (cărți de istorie, economie, povești, teatre).

Cum arată și numai datele de mai sus, comuna a făcut, anul trecut, un frumos pas spre lumină. Mulți tineri, care unitară cetitul, de dragul teatrelor, l-au învățat din nou și azi cetesc fluent. Mi-a fost dat să văd tineri, la plug, care, în timpul odihnei, ceteau cu stăruință. La de-sele probe de teatru și cor, la ședințe, zi de zi, la casa națională, oamenii au avut în mijlocul lor pe intelectuali de la care au învățat multe bune și frumoase. Știu să se poate mai corect și, mai ales, au făcut mare spor în pronunțarea corectă a cuvintelor. / S-a dezvoltat gustul de cetit. **Casa națională**, mai ales în sărbători, atrage pe toată lumea, spre marea părere de rău a crâșmelor, care rămân goale. / „Din venitul curat al celor 12 reprezentații (6.230 lei) s-a făcut bină statornică, s-au făcut 20 scaune, 4 mese, cup-tor, lampe, dulap la casa națională, cărți, gazete, tablouri istorice, așa că, pentru toate binefacerile ei, casa națională nu cere de la oameni bani de cheltuială. / Vom stărui și pe

viitor în calea apucată, căci roadele se pot prinde cu mână”⁴⁵.

1924: „Dumineca trecută și în ziua de Bunavestire s-au ținut, în mai multe părți ale Ardealului, misiuni sfinte. Din Blaj au plecat Părintele canonic Dr. Alexandru Rusu la Ghimeș-Făget, Părintele profesor Dr. Ionel Coltor, în Bucium, lângă muntele Meseș, Părintele canonic Dr. Ioan Bălan, prof. Iuliu Maior și Părintele preot din **Veresmort** Iuliu Căpâlnean, la Proștea mare, Părintele duhovnic Ștefan Roșianu, la Lupeni, în dieceza Lugojului și Părintele profesor Dr. Augustin Tatar, la Turda. / Pretutindeni, au fost ascuțați cu multă evlavie și mii de credincioși s-au spovedit și cuminecat”⁴⁶.

1927: „În luna trecută (februarie), s-a ținut, în comuna **Vereșmort**, județul Turda-Arieș, licitația crâșmei comunale. Licitanți au fost doi: un român, Teodor Vasinca, și evreul Beneamin, ambii din **Uioara**. Licitația a rămas pe evreul Beniamin, promițând că va da și 500 lei în fondul bisericii din loc. Oamenii din sat, de astădată, foarte conștiincioși au cerut cuvântul preotului Căpâlneanu, care, cu aceeași dragoste de român, ca întotdeauna, le-a răspuns: „N-avem lipsă de otrava evreului, n-avem lipsă nici de banii pe care îi dă pentru biserică. Primim și mai puțini bani de la un român, care, cel puțin, îi dă din inimă curată”. Frumoasă faptă! Și mai frumos ar fi atunci când fiecare din preoții satelor noastre năpăstuite ar face la fel, punând o stavilă pătrunderii evreilor la sate”⁴⁷.

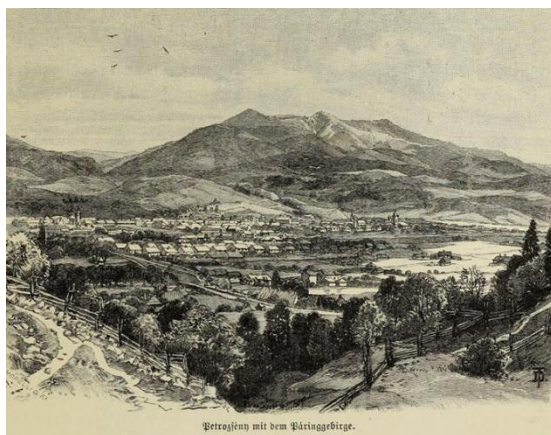
⁴⁵ *Unirea Poporului*, Anul V, nr. 7, Blaj 1923, p. 1

⁴⁶ *Unirea Poporului*, Anul VI, nr. 15, Blaj 1924, p. 4

⁴⁷ *Înfrățirea Românească*, Anul III, nr. 10, Cluj 1927, p. 12

1927: „Un ungur din comuna **Plăiești**, trecând cu căruța, în ziua de 5 august, peste linia ferată din stația **Vereșmort**, lângă Ocnele Mureșului, a fost ajuns de acceleratul Teiuș-Cluj. Căruța, în care se mai afia și nevasta ungurului, a fost aruncată departe, în câmp, și zdrobită. Dintre cei doi nenorociți, mai cu seamă femeia a fost cumplit rănită. Dusă la spitalul din Turda, ea a și murit, având zdrobit osul capului. Bărbatul a scăpat”⁴⁸.

1928: „Femeia Istina Metea din **Vereșmort**, mergând la câmp, între gara **Vereșmort** și **Uioara**, a fost lovită de autobuzul „Orient Expres” No. 395, proprietatea dlui Coman din **Teiuș**, condus de șoferul Carol Maier. Lovitura a căpătat-o în partea stângă, rupându-i piciorul stâng și turtindu-i coastele din partea stângă. În stare gravă, a fost transportată la spitalul din **Ocnele Mureșului**”⁴⁹.

Petroșeni mit dem Făgărașgebirge.

⁴⁸ *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 35, Blaj 1927, p. 5

⁴⁹ *Unirea Poporului*, Anul X, nr. 38, Blaj 1928, p. 6

URCA

(Evrke, județul Cluj)

1360, martie 18, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de știre că, înfățișându-se „Nicolae, fiul lui Nicolae, și Petru, fiul lui Iacob, nobili de **Grind** (fost Grind, Gerend, azi **Luncani**, județul Cluj), iar pe de altă parte Nicolae zis Zopus de **Urca** (Evrke, județul Cluj), numiții Nicolae și Petru au mărturisit că sus-zisul Nicolae Zopus le-a înapoiat în întregime niște scrisori privilegiale ale răposatului rege Ladislau, cu privire la toate moșiile lor... Și deoarece Nicolae Zopus a înapoiat scrisorile lor de bună voie, ei s-au legat să-l țină pe el și pe urmașii lui în cuprinsul hotarelor moșiei Urca, ce i-a fost dată lui de către înaintașii lor”⁵⁰.

1848: „Semnalul de alarmă al clopotelor din **Luna** este preluat de satele din jur, conform, se pare, unei înțelegeri anterioare. Apoi oameni de legătură au fost trimiși la **Grindenii**, ca Nuț Hada, Dănilă Cămarășan și Vasilică Maier la **Urca**, existând indicii că au mai fost trimiși mesageri și la **Luncani**, și în celelalte sate. De remarcă, deci, organizarea minutioasă a confruntării, având în ve-

⁵⁰ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 463, pp. 480, 481

dere că „agenții de legătură“ de la **Luna**, pentru o mai mare operativitate, erau dublați de cei ai satelor vecine. Spre exemplu, Ioan Câmpean al Roșului din **Gligorești** și Iuon Păcurar, la auzul clopotelor din **Luncani** (prelungiri ale semnalelor din **Luna**), au plecat imediat la **Hădăreni**, pentru a mobiliza poporul, iar preotul din **Gligorești** a trimis și el vorbă celor din **Hădăreni**, pentru a merge să opună rezistență la Luna. A doua zi, în 12 septembrie, Toader Chiș și Ștefan Pavel din **Chețani** au plecat la **Hădăreni**, după întăriri suplimentare. / Merită relevată în mod special ordinea în care grupuri de 40, 100 sau mai mari de țăranii din satele vecine veneau încolonate, înarmate și disciplinate, pentru a-i sprijini pe cei din **Luna**. / În acest mod, s-a adunat o mare masă de țăranii, probabil vreo 900, la început, circa 1.200-1.500, a doua zi, din 8 sate: **Luna**, **Luncani**, **Gligorești**, **Grindeni**, **Gura Arișului**, **Hădăreni**, **Chețani** și **Urca**, înarmați cu tradiționalele unelte ce puteau fi folosite și ca arme, bine pregătiți psihologic, cu moralul ridicat, dispuși în rânduri ordonate, constituiau o formă redutabilă. Lipsa armelor de foc îi puneau totuși în inferioritate și s-a și dovedit a le fi fost fatală. În afară de **Luna**, de unde a luat parte la luptă aproape întreg satul, din celelalte sate se pare că a luat parte câte un om de la fiecare casă... / Dintre cele 8 sate, participante la răzvrătire, Jancsó Károly enumeră 5, care au dat victime: **Luncani**, 6 (3 români, 2 maghiari și 1 țigăn); **Luna**, 3; **Grindeni**, 1; **Chețani**, 2; **Gligorești**, 1. Se poate bănui micșorarea intenționată a numărului de victime, datorită faptului că din **Luna**, din care erau majoritatea țăranilor adunați, și din rândul cărora ne-am fi așteptat să fie cele mai multe victime, totuși, ziaristul indică doar 3 morți... / Perspectivele sumbre ce dominau cele 8

sate sunt expuse mai detaliat în cea de-a doua corespondență a lui Anton Kurz, în care arată că se prevede o amendă, ce s-ar putea ridica la o sumă de 4000 florini, aproape irealizabilă, spune corespondentul sas, pentru acești oameni sărmani. Amintește că doar cu câteva săptămâni în urmă, satul **Chețani** a suferit o execuție militară, care l-a silit să-și plătească așa-zisele restanțe ale unor robote iobăgești... / Un rol important l-au jucat și juzii sătești, Toader Boar din **Luna** (1817-1862), Grigore Cismaș din **Gligorești**, Dumitru Lungu din **Chețani** și Ion Brad, judele mic din **Grindeni**, care, acționând deschis, apar mereu în fruntea sătenilor... / Am depistat și un „grad” distinctiv, acordat de comisia de anchetă, unor conducători ai maselor, acela de „comisar al poporului”, pentru Blag Giurgiu, căzut în luptă, și Sand Fetița din **Luna**; Ștefan Neamțu din **Luncani** și Grigore Cismaș din **Gligorești**. / Între conducătorii de cete, pot fi identificați următorii: Gheorghe Hada, căzut în luptă; Constantin Boar, dispărut din localitate, după evenimente; Nuț Hada, Vasilică Fetița, Nuț Tulai și văduva Todora Grof [Mazere], pentru ceata de femei, și ea dispărută din localitate, pe timpul cercetărilor, toți din **Luna**; Vasile Udrea, Vasile Mocanu, ambii căzuți în luptă și Décsei Jancsi, conducătorul cetei de maghiari, din comuna **Luncani**; Vasile Șerban din **Chețani**, căzut în luptă, același pe care l-am menționat a fi fost dus în lanțuri, în iunie, la închisoarea din Turda; Petru Pop din comuna **Gura Arieșului**, după evenimente dispărut din localitate; Pavel Decean din **Hădăreni** și Simion Călușer din **Grindeni**, dispărut și el din sat, pe timpul cercetărilor. / Și-au mai adus contribuția la mobilizarea maselor: Vasile Pogăceanu, Gligor Giurgiu a lui Gheorghe, Petru Ilea, Ioan Suciu, Ioan Mărginen, Va-

sile Rusu, Pascu Hidișan, Todosia Barta și Maria Ilea din **Luna**, Vasile Nistor, dispărut în timpul cercetărilor, Matei Sângerean, ulterior împușcat de „echipele de vânători” din **Luncani**; Ion Câmpian al Roșului din **Gligorești**, Ion Pop din **Gura Arieșului**, dispărut din localitate, Ioan Lungu din **Chețani**, Ioan și Petru Pop din Urca”⁵¹.

⁵¹ Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mysei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1989-1995, pp. 215, 220, 225, 227

URIU

(magh. Felőr, germ. Er, Steinfeld,
județul Bistrița-Năsăud)

1938: „Din **Reteag**, unde te lasă trenul de **Cluj**, ești mai ispitit să apuci drumul ce duce spre Munții Țibleșului, ridicați mândri deasupra dealurilor străjuind, dinspre Nord, Câmpia Transilvaniei. Dar de la cel dintâi sat, voioșia la care te îndeamnă, din stânga, ruinele cetății lui Petru Rareș, **Ciceiu**, iar din dreapta, lunca larg deschisă a Someșului-Mare, se topește, făcând loc mahnirii. Satul **Uriu**, împărțit între maghiari și români, întâietate având cei dintâi. / Lucrurile nu se schimbă nici în al doilea sat, **Ilișua**, printre casele căruia se strecoară valea cu același nume. Drumul urmează cursul apei, pe o distanță de 6 km, fără a întâlni în cale altceva decât boturi de deal, curmate de mult de apele văii, amenințând drumul, sau ici și colo, câte-o locuință a vreunui om ce n-a mai încăput în vatra satului. Dobricul rămâne în stânga, cuibărit între două dealuri înalte, între care și-a adâncit vale pârâul Dobricel. Valea **Ilișua** aici iese din gâtuitura dealurilor Căianului și se grăbește să ajungă la albia Someșului...

În privința comunei **Ilișua**, trebuie să facem o rezervă. Informațiile dlui Dr. Iosif Jivan, privitoare la proprietățile căenarilor în acest sat, au fost incomplete. Pro-

tabil că domnia sa s-a condus după cadastrul acestei comune și atunci faptul e explicabil: nu toți căenarii au colii cadastrale, fiindcă pământul cel mai mult cumpărat, a fost cumpărat după completarea colilor. Astăzi numai săteanul Vidican George din Șes dispune, în hotarul comunei **Ilișua**, de 9 jugăre de pământ arător și 4 de fânaș. Proprietățile celorlalți se ridică la 42 jugăre arător, 20 de fânaș și 1 % pădure...

Ilișua... e un sat de maghiari scăpătați, ce n-au știut prețui pământul niciodată, fiindcă niciodată nu l-au frământat cu mâinile lor. De aceea, sunt mai înclinați să simtă argintul în buzunarele straielor, decât duhul pământului sub picioare. Iar căenarul a strâns, din cele două Americi, a stors din fagurii albinelor banul călător, ce aduce însă pământ statornic. A vândut vitele, oile, scurmătorii, s-a lăsat „fără coadă de vacă la casă”, dar, în schimb, numărul „delnicioarelor” crește... Astăzi, satul **Ilișua** e cuprins ca într-un clește de proprietățile căinărești, clește ce se strânge mereu, gâtuind rămășițele unui neam fără legea pământului”⁵².

Das siebenbürgische Erzgebirge von Deba her gesehen.

⁵² Gusti, Dimitrie, *60 de sate românești*, București 1942, pp. 22, 62, 64

URMENIȘ

(Eurmenes, Ewremenes, județul Bistrița-Năsăud)

„**Urmeniș** – numele acesta înseamnă **armean**”⁵³.

1369, mai 31, Vișegrad: Regele Ludovic dă pe știre că înlesnește „Caterinei, fiica lui Gyula, fiul lui Sombur de Silvaș, soția aceluia Tome... pentru că Ecaterina s-a măritat cu un om fără moșie, fără ca prin aceasta să fie dezmoștenită de dreptul părintesc... să aibă puțință să stăpânească pătirea cuvenită ca fiică din moșiile și moștenirile părintești și îndeosebi din satele **Silivaș** (Silivaș, Ziluas, Zylvas, azi **Silivașul de Câmpie**, județul Bistrița-Năsăud), **Urmeniș** (Eurmenes, Ewremenes, județul Bistrița-Năsăud), **Apatiu** (Apaty, județul Bistrița-Năsăud), **Șopteriu** (Septeer, județul Bistrița-Năsăud) și **Chiochiș** (Kekes, județul Bistrița-Năsăud), în moșii și nu în bani, precum cere datina încuviințată a regatului nostru”⁵⁴.

1370, mai 7, Turda: Voievodul Emeric dă de știre că, în adunarea de la Turda, ridicându-se „Ștefan, fiul lui Ioan de **Sângeorz** (Zentghyurgh, Sancto Georgio, azi **Sângeorzu Nou**, județul Bistrița-Năsăud) și aducând cu

⁵³ Iorga, N., *Opere economice*, București 1982, p. 564

⁵⁴ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 389, pp. 603, 604

el pe Blasiu, fiul lui Sandur de **Silvaș**, aflat în fragedă vârstă, care ar fi putut să aibă de abia nouă ani, venind în fața noastră, în numele acestui Blasiu și al lui Sandur, frațele acestuia, de asemenea în vârstă fragedă, împotriva nobilei doamne numită Ecaterina, soția lui Toma, fiul lui Nicolae, adică fiica lui Gyula, fiul lui Sumbur, ne-a arătat o scrisoare deschisă, a preaînălțatului principe Ludovic... / După înfățișarea acestei scrisori și după citirea cuprinsului ei, chiar magistrul Ștefan, din porunca noastră, apărător și ocrotitor al acelor copii, în numele acestora a spus că acestei nobile doamne i se cuvine, după lege, pătrimea cuvenită ca fiică, din părțile de moșii ale răposatului Gyula, fiul lui Sumbur, adică bunicul acelor copii Blasiu și Sandur, existente și aflate în mosiile numite **Silvaș** (Silivaș, Ziluas, Zylvas, azi **Silivașul de Câmpie**, județul Bistrița-Năsăud), **Urmeniș** (Eurmenes, Ewremenenes, județul Bistrița-Năsăud), **Șopteriu** (Septeer, județul Bistrița-Năsăud), **Chiochiș** (Kekes, județul Bistrița-Năsăud) și **Apatiu** (Apaty, județul Bistrița-Năsăud) și pe care acea nobila doamnă Ecaterina, soția acelui Toma, și, ca urmare, chiar acel Toma, stăpânul și soțul ei, le-au cotropit și le folosesc mai mult decât se cuvine. Pomenitul Gyula a avut șase fete, dintre care cinci au fost unite, prin căsătorie, cu bărbați nobili și numai aceasta, mai sus zisa doamnă Ecaterina, soția lui Toma, a fost dată și legată, prin căsătorie, de un om fără moșie, și ea nu poate să obțină, în temeiul dreptului pătrimii cuvenite fiicei, mai mult decât a șasea parte din pătrimea cuvenită. Auzind acestea, însuși Toma, fiul lui Nicolae, aducând, din partea acelei doamne, soția sa, o scrisoare de împuternicire, a răspuns că acea nobilă doamnă, soția lui, și, prin urmare, lui i se cuvin, în temeiul drepturilor acelei doamne din

părțile de moșii ale mai sus zisului Gyula, lăsate și date în stăpânire, pătrimea cuvenită fiicei”⁵⁵.

1849: „Între timp, Grotenhjelm a pornit la atac împotriva diviziei **Bistrița**, care era condusă de locotenent-colonelul György Damaszkín, după plecarea lui Bem, și a cărei poziție era la **Sărățel** (Szeretfalva). Pe 16 iulie, Grotenhjelm a adunat trupele austriece (3 batalioane, 5 escadriile de cavalerie și 17 tunuri) și a lansat un atac pe două coloane: brigada lui Pavlov a înaintat pe drumul național spre Sărățel, în timp ce celelalte trupe, sub conducerea personală a lui Grotenhjelm, au înaintat în **Budac** (Szászbudak), **Bilak** și **Harina** (lângă Münzdorf, spre dreapta unurilor). Damaszkín a aflat cu mult timp înainte de pregătirea atacului evaziv împotriva aripii drepte și, prin urmare, la apropierea lui Pavlov, **a evacuat Sărățelul** și s-a retras într-o poziție avantajoasă, în spatele satului **Galați** (Galac). Sub greutatea atacului, a trebuit să se retragă și de aici, la vest de Teke, la **Sângiorz** (Szentgyörgy). Nici Grotenhjelm nu a profitat de victoria sa – ar fi putut ajunge cu ușurință la trupele lui Lüders, în valea Oltului! –, dar, pe 17, s-a retras pe fosta sa locație, la **Bistrița**. Astfel, trupele maghiare se puteau retrage netulburate și ajungeau la **Reghin** (Szász-régen), prin **Urmeniș** (Mezőörményes). Pe 20 iulie, Grotenhjelm a împins majoritatea trupelor austriece spre **Sărățel**, ca avangardă, iar cu grosul armatei a tăbărât între **Bistrița** și **Pădureni** (Besenyő)”⁵⁶.

1896: „În cercul **Tecei** și al **Ormenișului** de

⁵⁵ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 505, pp. 761-764

⁵⁶ Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

Câmpie au pășit, ca candidați de deputați, Dozsa Endre, cu program guvernamental, și Putnoky Domokos, mare proprietar în **Archiud**, cu program opozițional. În 17 noiembrie, Dozsa Endre s-a prezentat în **Cosma**, unde, înaintea alegătorilor de-acolo și jur, și-a dezvoltat programul; de față, dintre românii care se țineau a fi inteligența, nu a fost nimenea, afară de în veci flămândul și nesăturatul preot Ioan Câmpianu, din **Băița**, ținându-se de proverbul: „*bis repetita vallebit*” (Repetat de două ori va fi eficient), pentru că și la alegerea lui Dozsa din aprilie, numai el a luat parte. După ce și-a finit Dozsa vorbirea, preotul Câmpianu i-a gratulat, s-a pus la masă și s-a ospătat toată noaptea cu tocană de capră, a băut și toastat în onoarea eroului zilei.

Contra-candidatul Putnoky, se înțelege de sine, că încă a umblat încoace și încolo spre a se recomanda bunăvoinței alegătorilor. Despre Putnoky se vorbește, că ar fi avut ca corteș un preot român, care, bietul fiind că e de tot simplu, nici nu merită a mânji coloanele stimatului ziar „Gazeta Transilvaniei” cu numele lui. Auziți și vă mirați: Acelui nenorocit și păcătos preot, Putnoky i-a trimis un convocator de al lui, *în limba română* și cu subscrierea „*Comitetul partidei*”. Bietul preot a crezut că acel convocator e ieșit de la Comitetul partidului național român din Sibiu și așa el, *bona fide* (cu bunăcredință) în simplitatea lui, a cugetat că corteșul lui Putnoky încă ajută cauzei noastre naționale. Vedeți, domnule redactor, ce preoți luminați avem noi pe aici! De la noi, de la laici, așteaptă să-i cinstim, dar cum vei putea cinsti pe astfel de nătărăi, care, în viața lor, nu citesc o gazetă românească și sunt mai întunecați decât întunecații?!

În 26 noiembrie, guvernamentalii au adus miliția

în **Teaca** și au adunat toți jandarmii din ambele cercuri. În fine, sosi și mult dorita și așteptata zi de 28 noiembrie, adică ziua alegerii. Din toate părțile alergau cei flămânzi și setoși la **Teaca**, ca să se mai poată, odată, și ei sătura. Dintre românii inteligenți au mers la votare preoții: Ioan Câmpianu din **Băița** „*canis ad vomitum*” (câinele să vomite) și cu „*ejusdem furfuris et farinae frater*” (frate din aceeași tărâță și făină), în veci nedespărțitul său soț în crime naționale Ioan Rațiu din **Filpișul mic**. De acesta din urmă nu vă mirați, pentru că „*a bove majore discit arare minor*” (boul cel tânăr învață să are de la boul cel mare), tot ce zice și face preotul Câmpianu, Rațiu ascultă orbește. / Cauza candidatului Dozsa poate că era pierdută, dacă nu se arătau acești „*rari nantes in gurgite vasto*” (înotători rari într-un vast vârtej) sub porta cancelariei din **Teaca**, umbriți de stindardele candidatului Dozsa, unde bieții păcătoși, galbeni ca ceara și tremurând, așteptau momentul votării și triumfarea cauzei lor, ca așa, în urmă, să poată zice omului sărbătorit: „*In manus tuas Domine commendo spiritum meum*” (În mâinile Tale, Doamne, îmi încredințez duhul), pentru că acești păcătoși naționali publici sunt de ferma credință că un deputat dietal pentru, care vor vota ei, e în stare a-i ferici nu numai în lumea acesta, ci și în cealaltă. / Însă ce să vezi? „*Dum Roma delibereat, Saguntum perit*” (În timp ce Roma deliberează, Saguntum piere). Pe când, în cancelaria **Teccei**, s-au fost început și decurgea votarea pe atunci, în hotelul „Kirscher”, tot din Teaca, contra-candidatul Putnok, cu parti-da lui, spre cea mai mare bucurie a lui Câmpianu și a soților lui, văzându-se în minoritate, și-a retras candidatura. Astfel, Dozsa, precum în rândul trecut, așa și acum, a ieșit cu aclamare; neavând lipsă de votul lui Câmpianu și

soți. Zic soți, pentru că, pe lângă acești doi preoți, a mai fost preotul Lazar Stupineanu din **Fiscut**, cu învățătorul lui. Acestor doi, corespondentul din Câmpie le zice că, la program-discursul lui Dozsa, ținut în b, „erau ca măgarii printre oi”; eu, din contra, aici nu-i pot asemăna cu măgarul oilor, ci mai potrivit doar cu câinii oilor; pentru că numai pe de lături de alegători umblau, spionând că pe partea cărei partide sunt mai mulți, și că oare care va triumfa, ca, în fine, acolo să se alăture și ei și să fie săturați.

Sărace părinte Lazare! Dumneata, care până trăia regretatul Viteazu, și în cauze naționale, ca președintele cercurilor conchema alegătorii la consultări, dumneata erai cel dintâi care te prezentai și, după ce gustai ospitalitatea lui Viteazu, întru atâta te entuziasmai de cauza națională, încât plângeai cu lacrimi soarta românilor, și iată acum, păcătosule, cum ai degenerat! Îmi vine a crede că și atunci numai pentru mâncare și băutură te prezentai: „*venisti tu huc sine labore, pergas ad locum sine honore*” (Ai venit aici fără muncă, te duci într-un loc fără onoare). / Învățătorul din **Fiscut**, care e miop, scurt-văzător și cu ochii și cu mintea, era legat la fâlci, semn, că tocana din **Ormeniș** a fost prea tare pentru măselele lui; și pentru ca să i se vindece fâlcile, a venit și în **Teaca**, fiind de ferma credință că aici va căpăta ceva mâncare mai fină și nobilă decât în **Ormeniș**... / Iată, onorat public românesc! Așa stăm noi, pe aici, cu cauza națională”⁵⁷.

1944: „În cursul zilei de 1 septembrie 1944, grupuri răzlețe de germani, împrăștiate pe teritoriu, în urma lichidării ultimelor rezistențe inamice din zilele precedente, s-au predat posturilor de jandarmi sau trupelor

⁵⁷ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 243, Brașov 1896, pp. 3, 4

noastre... În Transilvania, trupele române, înaintând pe direcțiunea Reghin, au cucerit satele **Urmeniș** și **Șop-teriul**”⁵⁸.

Cununa în satul Rebrîșoara : o poartă o femeie în vârstă ; o stropesc tot femeile.

⁵⁸ *Universul*, Anul 61, nr. 242, București 1944, p. 1

URMENIȘ

(Urminiș, districtul Băsești, comitatul Salagiu,
județul Maramureș)

1862: În conscripțiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menționați „**Bánkos** de Szélszeg, în comuna Urmeniș, 34 familii.

Vajda de Soosmezö, în comuna Urmeniș, 1609, 3 familii.

Kuk de Kupsafalva, în comuna Urmeniș, 1700, 6 familii.

Drágomir de Drágomirfalva, în comuna Urmeniș, 1731, 25 familii.

Petrik de Brebb, în comuna Urmeniș, 1688, 8 familii.

Stef de Somkutpatak, în comuna Urmeniș, 1691, 1 familie”⁵⁹.

UROIU

vezi **SIMERIA**, județul Hunedoara.

⁵⁹ Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiu 1892, p. 32

URZICENI

(**Dedemez** sau **Aporhaza**, județul Satu Mare)

1351, februarie 27: „Ioan, prepozitul, și conventul mănăstirii Sfântului Ștefan, întâiul mucenic din **Dealul Orăzii**”, face știre „că venind înșiși în fața noastră, pe de o parte magistrul Ladislau, fiul lui Simion de **Carei**, iar pe de alta Merharth, fiul lui Andrei, și Ștefan, fiul lui Mihail, tot din **Carei (Karul)**, acel Ladislau, fiul lui Simion, a mărturisit și a arătat prin viu grai că, în temeiul înrudirii, el face parte sus-zișilor Merharth și Ștefan într-o moșie numită **Dedemez (Urziceni)**, județul Satu Mare), zisă cu alt nume **Aporhaza**, aflătoare în comitatul Satu Mare, ce i-a fost zălogită lui, și că îi primește în sus-zisa moșie, și le-a făcut parte, și i-a primit înaintea noastră cu acel drept cu care ține de el”⁶⁰.

1357, noiembrie 15, Csenger: Vicecomitele și juzii nobililor din comitatul Satu Mare dau de știre că, la adunarea obștească a nobililor, din „lunea de după sărbătoarea fericitului Martin Mărturisitorul (13 noiembrie), pentru înfrângerea hoților, tâlharilor și a altor răufăcători, în satul **Csenger** (în Ungaria), în fața magistrului Ioan, fiul

⁶⁰ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 16, p. 16

lui Iwanka de **Parhida** (Pelbardhyda, Pelbarthyda, Purbardhyda, în Ungaria), și cu mărturia lui Amdrei, din partea conventului din Lelez, ridicându-se, din mijlocul celorlalți împričinați, Mihail, om din **Domohida** (Damanhyda, azi **Domănești**, județul Satu Mare), s-a plâns împotriva lui Toma de **Byri** (Beer, în Ungaria) și a lui Ladislau, fiul său, că, în joia de după sărbătoarea Paștelui, i-a luat cu sila doi boi, doi cai și 16 florini, la marginea moșiei lor **Kallo** (în Ungaria)... juzii au întărit cu toții că toate cele de mai sus le-au făcut Toma și Ladislau, fiul său, acelui Mihail din Domohida.

Nicolae, fiul lui Dionisie de **Estephand** (în Ungaria), s-a plâns împotriva aceluiași Toma de Byri și a alui Ladislau, că au prins cu sila în satul Kallo pe Henslin, slujitorul său, și au luat de la el 40 de la el 40 de florini și o cingătoare, prețuind 20 de florini. Iar juzii nobililor, jurații și asesorii au întărit că toate cele de mai sus au fost făptuite de Toma și de Ladislau, fiul său. Numele juraților sunt: Toma de **Oșvarău** (Wosuar, județul Satu Mare), Ștefan de **Pelișor** (Pelesche, Pyliske, județul Satu Mare), Mihail, fiul lui Dezideriu de **Syma** (în Ungaria), Petru, fiul lui Tyba, Ioan, fiul lui Ioan de **Garmath** (în Ungaria), Petru cel Mare de **Cehăluț** (Chahul, Chohul, județul Satu Mare), Ioan, fiul lui Bencench, Ladislau, fiul lui Iacob de **Nomen** (în Ungaria), Laurențiu, fiul lui Petru de **Filpus** (în Ungaria), Ioan, fiul lui Dionisie de **Kelche** (în Ungaria), Simion cel Mare de **Bagus** (în Ungaria), Gheorghe de **Nogbatur** (în Ungaria).

De asemenea, Petru cel Mare de Cehălăuț s-a plâns împotriva comitelui Matei, slujbașul din **Moftin** (Mohten, județul Satu Mare) și a tuturor oamenilor din **Urziceni** (Chalanusuad, județul Satu Mare), iobagii lui

Ladislau, fiul lui Simion, ai lui Ladislau, fiul lui Marhard, și ai lui Ștefan, fiul lui Mihail, că a pus să se mâne porcii românilor ținând de **Șinteu** (județul Satu Mare) pe moșia sa, pentru a paște acolo, în așa fel ca, atunci când acei români ar voi să mâne porcii spre casă, el să-i ajute de bunăvoie, împreună cu omul său, și să pună să-i mâne de acolo – acel comite Matei și toți oamenii din Urziceni au năvălit cu silnicie, înarmați și în chip tâlhăresc, asupra acelor români... și au luat două mii din acei porci și au omorât pe unul dintre acei români, pe alții i-au despoiat și pe patru i-au lăsat greu răniți; acel magistrul Petru a încredințat pricina juraților...

Iar juzii nobililor și asesorii jurați au întărit cele de mai sus, ce s-au făcut de comitele Matei și de toți oamenii din Urziceni împotriva acelor români și a celui magistrul Petru ca o faptă de silnicie, și-au pierdut, ca niște tâlhari vrednici de pedeapsa cu moartea, toate bunurile lor...

După aceasta, când magistrul Gheorghe, vicecomitele nostru, a pus în vedere și a cerut, de mai multe ori, acelor Ladislau, fiul lui Simion, Ladislau, fiul lui Marhard, și Ștefan, fiul lui Mihail, să aducă în fața adunării noastre pe sus-zisii iobagi ai lor din Urziceni, cu lucrurile lor și în ființa lor, pentru a despăgubi pe magistrul Petru și pe acei români, Ladislau, celălalt Ladislau și Ștefan au răspuns că nu pot să-i înfățișeze pe toți oamenii din Urziceni, iobagii lor, deoarece au fugit din acel sat și tot ce au făptuit au făcut-o de capul lor, iar ei nu se amestecă în acea pricină, și oriunde magistrul Gheorghe și cu juzii nobililor i-ar putea afla, fie chiar în satul Urziceni, să-i ia în prinsoare și să ridice lucrurile și bunurile lor.

Apoi, Ladislau, fiul lui Elleus de Gathal, s-a plâns împotriva lui Ladislau, fiul lui Alexandru, a lui Ștefan,

fiul aceuia, și a lui Gheorghe, fiul lui Beke, slujitorul lor, că, în acest an, în orașul **Mintiu** (Nympty, Nymty, inclus în **Satu Mare**, județul Satu Mare), au voit să-l ucidă și l-au rănit pe Dumitru cel Roșu, iobagul magistrului Simion, stăpânul său; și după aceea, acel Ladislau s-a fus, pe calea legii, în satul **Solmus** (lângă Botiz, județul Satu Mare) și i-a cerut lui Ladislau, fiul lui Alexandru, să-l despăgubească pe Dominic cel Roșu în acea pricină, dar Ladislau, fiul lui Alexandru, împreună cu Ștefan, fiul său, și cu zisul Gheorghe au tăbărât înarmați asupra acelui Ladislau, voind să-l omoare și l-au săgetat cu trei săgeți, și l-au alungat, cu rușine, afară din sat, fără a da nimic despăgubire în acea pricină. Auzind aceasta, Ladislau și fiul său Ștefan au spus că ei sunt nevinovați și neatinși de pâra lui Ladislau, fiul lui Elleus... Iar acei juzi ai nobililor și acesori jurați au întărit că toate cele de mai sus au fost săvârșite de Ladislau, fiul său Ștefan și Gheorghe împotriva lui Ladislau, fiul lui Elleus, și Dominic cel Roșu. / Întru mărturia celor spuse, am dat cele de față, întărindu-le cu pecețile noastre”⁶¹.

1367, mai 14, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă de știre că a trimis „spre mărturie pentru amândouă părțile, dimpreună cu omul regelui, Bartolomeu de Thyda, pe preotul Matia, canonic al bisericii celei mici a fericitei Fecioare, din partea lui Andrei, fiul lui Gheorghe de **Urziceni** (Voda, județul Satu Mare), pârâșul, și, împreună cu omul regelui, Dominic de **Sudurău** (Zodorow, Zudro, județul Satu Mare), pe preotul Dumitru, slujitorul altarului fericitilor mucenici Cosma și Damian, din partea lui Ladislau și a lui Andrei, parohul bisericii sfântului Pri-

⁶¹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 197, pp. 191-196

vard, fiii lui Vitus de Irim, precum și a lui Martin de Portelec, pârâții... Aceștia s-au dus la moșiile celor două părți, numite **Petreu** (Petry, județul Bihor), **Irim** (Irim, Irin, azi **Irina**, județul Satu Mare), **Portelec** (Portelek, azi **Portița**, județul Satu Mare) și **Vezendiu** (Vezend, județul Satu Mare), și, chemând, în chip legiuit, pe toți vecinii și megieștii acelor moșii, și au ridicat între pomenitele moșii semne de hotar”⁶².

1944: „Continuând cu hotărâre lupta, trupele Armatei 4 române, în dimineața de 25 octombrie, după ce înfrânseseră, cot la cot cu Armata 40 sovietică, rezistențele din orașele **Carei** și **Satu Mare**, au ajuns, cu Corpul 6 armată, la **Urziceni** – frontiera româno-maghiară, iar trupele Corpului 2 armată, la **Boghiș**. Astfel, la 25 octombrie, au fost eliberate ultimele porțiuni ale pământului românesc, copleșit prin dictatul de la Viena; Armata 4 română a trecut pe teritoriul Ungariei, continuând, cu aceeași însuflețire, lupta împotriva trupelor fasciste”⁶³.

VACA

vezi **CRÎȘAN**, germ. Vaka, magh. Váka,
comuna Ribita, județul Hunedoara.

⁶² AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / *C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 233, pp. 369-371

⁶³ Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvzei Napocensis*, XXII, Cluj-Napoca 1984, p. XXI

VAD

(comuna Copalnic-Mănăştur, județul Maramureș)

1383, iunie 27, Sziget: „Magistrul Farkas, vice-comitele maramureșean, atestă că Bylk, nobilul din **Vad** (comuna Copalnic-Mănăştur, județul Maramureș), adevărind înaintea reginei și a baronilor țării drepturile sale câștigate de la regele Ludovic, a fost introdus în posesiunea moșiei Vad, în contra lui Joan Codra, care n-a dovedit nimic”⁶⁴.

1397, aprilie 25, Buda: „Mandatul regelui Sigismund, pentru introducerea (punerea în stăpânire – n. n.) lui Belk, fiul lui Lodomer din **Vad** în domeniul moșiei sale **Vad** (comuna Copalnic-Mănăştur, județul Maramureș). Introducerea se face fără contradicție (întâmpinare de împotrivire – n. n.)”⁶⁵.

1411, iulie 27, Vișegrad: „Mandatul regelui Sigismund pentru introducerea lui Leuke și Andrei din Vad în moșiile lor **Vad** (comuna Copalnic-Mănăştur, județul Maramureș) și **Tursad** (azi **Șugău**, județul Maramu-

⁶⁴ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 47, p. 79

⁶⁵ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 64, pp. 113, 114

reș). Se introduc fără contrazicere (întâmpinare de împotrivire)”⁶⁶.

1411, septembrie 18: „Fragment care cuprinde desemnarea și stătorirea metelor (stabilirea hotarelor) moșilor **Vad** (comuna Copalnic-Mănăstur, județul Maramureș) și **Tursad** (azi **Șugău**, județul Maramureș) de către **Văncești** (azi **Oncești**), **Bărbești** (azi **Berbești**, comuna Giulești, județul Maramureș) și **Sziget** (Zygeth, județul Maramureș), îndeplinită în favorul lui Leucă și Andrei din Vad”⁶⁷.

1459, mai 21, Buda: „Mandatul regelui Mathia Corvinul către conventul din Lelesz, ca să cerceteze plângerea lui Mihail și Ambrosiu din **Dolha** în contra lui Joan din **Dolha** alias din **Ruszkova**, care a ocupat părțile lor din Rosalia (**Rozavlea**) și din **Poeni**; și în contra lui Petru din **Vad**, Georgiu din Văncești (**Oncești**), Jurea din **Călinești**, Georgiu Ficze din **Giulești**, Bud din **Budești** și Joan Mikle din **Șugatag** pentru faptele lor potențiale (penale), săvârșite în **Strâmtura** și în **Botiza**”⁶⁸.

1463, iunie 7: „Petru Leuke din **Vad**, cu frate său Mihail, și cu Petru din **Crăciunești** protestează în contra intenției ca să se doneze lui Andrea numit Porcolab și soției sale, nobilei doamne Martha, a treia parte din moșia Crăciunești”⁶⁹.

⁶⁶ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 98, pp. 173-175

⁶⁷ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 100, pp. 178-180

⁶⁸ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 248, pp. 425, 426

⁶⁹ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 270, p. 462

1469, septembrie 17, Buda: „Regele Mathia Corvinul amintește că, atunci când avuse război, într-o noapte, cu Ștefan, voievodul Moldovei, nobilul Koroy din Văncești (**Oncești**), între alți familiari ai regelui și spre onoarea aceluia, s-a luptat ca un bărbat cu curaj; pentru recompensarea oareșicare a acestor servicii, regele, din grație specială, scutește pe dânsul, pe fiul său Joan și pe frații săi, anume pe Mihail din Petrova, Mihail Naan din Zlathyna (**Hoteni**), Petru Leuke din **Vad**, Joan Mikley din **Șugatag**, Petru din Bărbești (Berbești), Simeon, fiul lui Pap din Uglea, Lupșa din Berbești, Stețiu din **Biserică albă** și Georgiu Avram din Văncești de sub orice judecată sau putere ori jurisdicțiune a comiților sau vicecomiților ori juzilor Comitatului, și-i supune drept sub jurisdicțiune a sa proprie regească sau a Palatinului, sau a judeului Curiei sale regești”⁷⁰.

1480, august 5: „Înaintea conventului din Lelesz, Georgiu Manăile din **Bărbești**, Giula din **Ferești** și Joan Radul din **Cornești** declară că, după ce Joan Leuke din **Vad**, Petru și Dionisiu Bud din **Budești** și Georgiu Tamaș din **Sârbi**, pentru niște fapte potențiarie (penale) și injurii au fost judecați și opriți de a reține moșia Comorzana și prediul Kekemezeu, aceștia au restituit lor și lui Georgiu din **Călinești** acele, retrag procesul și, pentru cele întâmplate, îi liberează”⁷¹.

1499, octombrie 14, Szigeth: „Relațiunea juzilor nobililor către regele Vladislau despre aceea că, în muntele Sideu, avuseră nobilii Lazar și Ștefan Mare din **Vad**

⁷⁰ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 289, pp. 498, 499

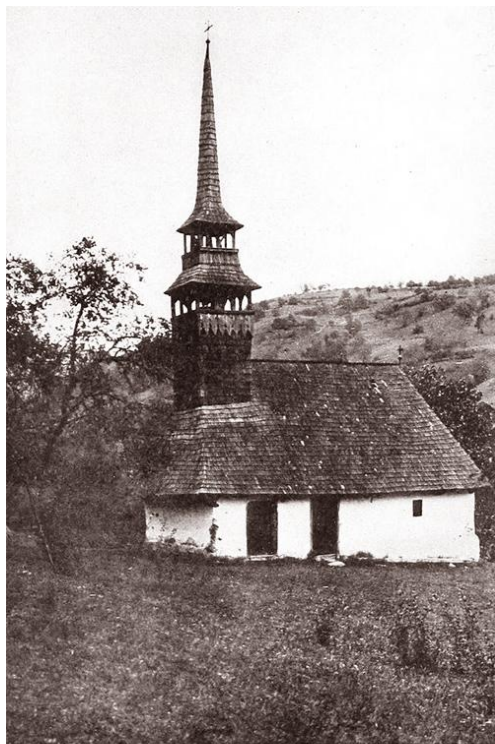
⁷¹ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 320, pp. 550, 551

și Joan Gherheș din **Saraseu** două mutări sau stâne de vară, pentru care se ceartă comitele Tarczay cu Bartholomeu Dragfy. În muntele Furmolza avuseră Joan Bank și alt Joan Gherheș o mutare. Nobilii din **Săpânța**, cu Joan Gherhes din Saraseu avuseră, în Muntele Mare, patru mutări. Dânșii au folosit în pace acești munți, până la moartea regelui Mathia, și au avut privilegiu, dar le-au pierdut, când oamenii trimiși de Ștefan, voievodul Moldovei, au prădat și au ars satele și opidele, pentru aceea se roagă ca regele să restituie acei munți”⁷².

1928: „Iată numele acelor care au fost premiați, din partea „Astrei”, pentru cursurile reușite de analfabeți: / 1). George Popa, învățător în comuna **Bârsău**, județul Hunedoara; / 2). Andrei Szabó, învățător-director în **Vișeu de mijloc**; / 3). Sever Silcu, învățător la **școala de ucenici Sibiu**; / 4). Petru Popa, învățător în **Senercuș**, județul Târnava mică; / 5). Ioan Oancea, învățător **Zdrați**; / 6). Ioan Georgescu, învățător-director în **Vurpăr**; / 7). Ilie Slavu, învățător în **Vurpăr**; / 8). Maria Sbârcea, învățător în **Vurpăr**; / 9). Elisaveta Toader, învățător în **Vurpăr**; / 10). Ștefan Mureșan, învățător-director în **Richișul**; / 11). George Ludu, învățător -director în **Tâlmaci-Firma**; / 12). Petre Utan, învățător-director în **Vad**, județul Maramureș; / 13). Petre Codrea, învățător în **Vad**, județul Maramureș; / 14). Iuliu Todoran, învățător în **Bia**; / 15). Maria Pușcaș, învățător în **Bia**; / 16). Vasile Nosa, învățător în **Hida**; / 17). Ionel Turcu, învățător în **Hida**; / 18). Lia Moldovan, învățător în **Hida**; / 19). Ion Șandru, pretor și președintele despărțământului **Ozun**; / 20). Ga-

⁷² Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 362, pp. 628, 629

vrilescu, notarul comunei **Ozun**; / 21). Ilarie Molnar, învățător în comuna **Ozun**”⁷³.

COUNTRY CHURCH NEAR ARAD

VĂDAS

vezi VÂNĂTORI, județul Arad.

⁷³ *Unirea Poporului*, Anul X, nr. 39, Blaj 1928, p. 2

VADU IZEI

(Iza, județul Maramureș)

1390. aprilie 30, Buda: „Mandatul regelui Sigismund, pentru reambularea metelor (actualizarea hotarelor) posesiunilor **Iza** (azi **Vadu Izei**, județul Maramureș), **Apșa de jos** (Teceu, districtul Sighetului, județul Maramureș), **Rohna de sus** (Felsőróna, azi **Rona de Sus**, județul Maramureș), **Bârsana** (Barcánfalva, județul Maramureș), **Rosalia** (Rozália, azi **Rozavlea**, județul Maramureș), **Ruskova** (Visóoroszi, azi **Ruscova**, județul Maramureș) și **Vișeu** (Kethuyssou, azi **Vișeu de Sus și de Jos**, județul Maramureș) în favorul magiștrilor Balc voivodul și Dragh din Maramureș”⁷⁴.

1945: „Într-o noapte, în localitatea **Berbești**, pe terenul situat între drum, biserică și școală, o unitate de artilerie germană a amplasat un număr mare de tunuri. Comandamentul s-a instalat în casa parohială, care era nelocuită. La plecare, au lăsat sub dușumea 6 mc de lăzi cu cartușe. De asemenea, au tras clopotele și au organizat un ceremonial religios, cu onoruri militare, îngropând în cimitirul de lângă biserică două sicrie, în care se aflau, de

⁷⁴ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 57, p. 98

fapt, mitraliere și cartușe. Un alt sicriu cu mitraliere a fost îngropat la marginea drumului, între localitățile **Berbești** și **Vadu Izei**, punându-se o cruce cu inscripția Erou necunoscut... / Când au apărut primele detașamente ale Armatei Roșii, cunoscând intențiile acestora, cu privire la Maramureș, grupul de la **Sighet** s-a transformat în grup conspirativ. În noaptea dintre anii 1944-1945, un grup de colindători maramureșeni, din sate situate pe cursul râurilor Mara și Cosău, a venit la **Berbești**, pentru a-l colinda pe preotul **Pop Octavian**. După terminarea colindului, au intrat în casă, unde au depus jurământ că vor păstra cu sfințenie secretul celor discutate acolo atunci și că nu vor divulga numele celor prezenți. Acești colindători au devenit persoane de legătură cu misiunea de a comunica intențiile nucleelor de rezistență și de a evita orice act de sabotaj sau conflict între maramureșeni și militari. Mai târziu, au primit misiunea de a-i organiza pe maramureșeni pentru o posibilă deplasare la **Sighet**, preconizându-se ca intelectualii participanți să fie îmbrăcați în port popular, pentru a nu fi identificați. Tatăl meu asigură legătura cu grupul conspirativ, a cărui componentă și al cărui plan de acțiune numai el le cunoștea... / De la București, grupului conspirativ i s-au comunicat următoarele: „Bucureștiul nu vă poate sprijini, iar ceea ce trebuie făcut în zonă, trebuie să faceți voi. În cazul în care vi se va întâmpla ceva, la București se va depune tot efortul necesar pentru a vă salva”. S-a stabilit, de asemenea, ca acțiune potrivită și necesară, organizarea și desfășurarea unei ample demonstrații pașnice la **Sighet**, cu scopul de a sensibiliza opinia publică națională și internațională. Au fost atenționați, de asemenea, să organizeze acțiunea în secret și să fie evitat orice act de violență, ca să nu peri-

cliteze acțiunile Bucureștiului. În urma mesajului primit, grupul s-a întrunit la **Berbești** deoarece locul de întâlnire din Sighet nu mai prezenta siguranță (Serviciile Secrete aflaseră de existența grupului, nu-i cunoșteau componența grupului, dar supravegheau locul de întâlnire, pentru a-i aresta)... / În seara zilei de 4 martie, într-un sat din apropierea orașului **Sighet**, un ofițer rus, însoțit de un pluton de militari, s-a oprit la primărie, cerându-i primarului să semneze o hârtie, în care se menționa că locuitorii comunei solicită alipirea localității la Ucraina Subcarpatică. Ca urmare a refuzului primarului, între localnici și militari a apărut un conflict, considerat și raportat ca revoltă armată... / Pe tot parcursul zilei de 4 martie și în noaptea ce a urmat, mulțime de maramureșeni se deplasau spre **Sighet** sau intrau deja în oraș, pe jos, călare pe cai, în căruțe, în care aveau și animale mici sau animale legate la ele, pentru a participa la târg. În dimineața zilei de 5 martie, văzând așa multă lume, conducătorii politici și militari din Sighet au intrat în alertă și au dat dispoziție militarilor să iasă în stradă, iar în jurul orașului să înființeze puncte de control, care să oprească accesul altor maramureșeni. Răspândindu-se știrea despre confruntarea din ziua anterioară, cei rămași acasă au lăsat la o parte treburile gospodărești și, plini de îngrijorare, au pornit spre oraș, pentru a sprijini, în caz de nevoie, persoanele aflate la târg. Astfel că, numărului mare de maramureșeni, aflați deja în **Sighet**, sau opriți la intrarea în oraș, li s-au adăugat nenumărați alții, aflați în deplasare pe diferite trasee... / Persoanele de legătură au anunțat grupul conspirativ despre situația nou creată. În jurul orei opt, acesta s-a întrunit pentru a stabili un plan de acțiune. Știind că mulți maramureșeni sunt înarmați, că în **Sighet** și **Vadu**

Izei este ascuns armament și dată fiind starea de spirit a populației, și-au dat seama că, în cazul în care maramureșenii scapă de sub control, la **Sighet** se va produce un măcel. Primul obiectiv a fost acela de a proteja populația, pentru a evita pierderile de vieți omenești. / Au hotărât să riște și să declanșeze demonstrația. În caz că erau arestați, însă, maramureșenii trebuiau să se disperseze și să se întoarcă la casele lor. Celor opritți la intrarea în Sighet, în primul rând celor din Vadu Izei, precum și celor de pe traseu, li s-a comunicat să nu răspundă la provocări, pentru că la Sighet s-a făcut ceea ce trebuia să se facă... / Pentru verificări și pentru a lua legătura cu preotul Pop Octavian, a plecat în Ucraina Batin Flore din **Berbești**, cel care, împreună cu alte persoane, supraveghea locul de întâlnire a grupului conspirativ și perimetrul înconjurător, cu cel puțin 24 ore înainte. După 8 zile, Batin Flore s-a întors cu informația că părintele trăiește și este ținut sub observație de către românii din Ucraina”⁷⁵.

Aussicht von der Magura Rafuluj gegen Petroșul hin.

⁷⁵ Pop, Liviu, 1945 – *Din culisele rezistenței pentru salvarea Maramureșului*, în *Familia Română*, An 10, nr. 2-3, Baia Mare 2009, pp. 48-50

VAIDA-CĂMĂRAȘ

(Vajdakamarás, comuna Căianu, județul Cluj)

1499, februarie 12: „Ștefan Vodă și fiul său Bogdan cumpără, cu 1.500 de galbeni, de la familia Bánffy satele **Văleni, Borcuț, Suciul de jos, Mașca, Rohia** „Iosyplapos”⁷⁶.

1553: „O conscripție din timpul lui Alexandru Lăpușneanu, la 1553, ne arată precis câte sate aparțineau cetății Ciceu, pe care o stăpâneau Domnii Moldovei, de mai bine de o jumătate de veac. Numele satelor sunt: **Baba, Bața, Poiana-Blenchii, Bârsău, Ciceu Giurgești, Ciceu-Hașmaș, Ciceu-Mihaiești, Ciceu-Corabie, Dăbăcenii, Ambriș, Galgău Ganciu, Gostila, Gighișul de sus, Ileanda mare, Ilișua, Cațcău, Căplani, Căpâlnea, Cașeu de jos, Răgusești, Coldan, Chireu, Lelești, Mica, Mănăștiur, Muncel, Negrilești Urișor, Uriul de sus, Orman, „Orbo”, „Patakfalva”, Petrihaza, Peșteș, Refeni, Reteag, Glod, Șomcutul mic, Selișca, Sânmărghita, Suciul de sus și de jos, Vima-mare, Vaida-Cămăraș, Borcuț, Văleni, Poiana-Porcului, Dămăcușeni, Draghia, Lăpușul unguresc, „Ioszeplápos”, Do-**

⁷⁶ Meteș, Ștefan, *Moșiile Domnilor și boierilor din Țările române în Ardeal și Ungaria*, Biblioteca Semănătorul, Arad 1925, p. 22

bric, Libotin, Masca, Rogoz, Rohia și „Szaszmezö” (dispărut)⁷⁷.

1927: „Parohia cea mai săracă în protopopiatul Cojocnei a fost **Vaida-Cămăraș**, cu filia **Chizeu**, abia numărând 60 fumuri, în amândouă comunele, și o porțiune canonică mică și slabă, până la reforma agrară. Cu reforma agrară, s-au îmbunătățit ambele, și parohia noastră, și filia Chizeu, dobândind locuri bune din domeniul de acolo, al contelui Bethlen, încât, din parohia cea slabă, astăzi este parohie de frunte, dar tot câștigul și întrepunerea și zelul e al zeosului preot Laurean Marian. / După ce parohia s-a tocmit așa de bine, în privința materială, la 32 jugăre, de la 12 jugăre, parohul Marian încă de 2 ani s-a sfătuit cu puținii și săracii săi poporeni ca să facă, acum, și o biserică de piatră, în locul întunecoasei și vechii biserici, făcută din bătrâni de gredele și acoperită cu șindilă, să nu rămână de răs la ungurii cei mulți din comună. Sfatul parohului a aflat inimi înțeleghătoare, și s-au pus umăr la umăr, și, încă în 1926, au zidit o biserică de piatră frumoasă și au pus-o sub acoperiș, iar în anul curent s-a continuat lucrul, până ce au isprăvit-o și zugrăvit-o frumos.

În 7 august, s-a binecuvântat de către Protopopul Ioan Hațegan, cu 13 preoți lângă dânsul, cu mare solemnitate. Au fost de față la 800 creștini, din toate comunele din vecini, precum și intelectualii din comuna **Mociu**, în frunte cu harnicul și merituosul jude de ocol Dr. Emil Mureșian, familia Dan și alții. Predica festivă a ținut-o Vasile Micușian, preot în **Desmir**, și vice-protopop onorar. / A fost o veselie mare și o dragoste creștinească rar

⁷⁷ Meteș, Ștefan, *Moșiile Domnilor și boierilor din Țările române în Ardeal și Ungaria*, Biblioteca Semănătorul, Arad 1925, p. 25

văzută! S-au strâns și bani, la biserică, 1.700 lei. Li se aduce mulțămintă la toți! Dumnezeu le răsplătească jertfele și ofertele”⁷⁸.

1933: „Misiunile populare din **Șuat**. Satul acesta de pe Câmpie, cu patru confesiuni, a avut, pentru zilele de 24-25 iunie, sărbători rare pentru românii uniți. Părintele dr. Gavril Pop, profesor la Școala Comercială Superioară greco-catolică de fete din **Blaj**, ajutat de părintele dr. Ioan Suciu, profesor la Școala Comercială Superioară greco-catolică de băieți din **Blaj** au predicat, cu multă dragoste, poporului dornic de cuvântul lui Dumnezeu. Părintele paroh Beldean Vasile și-a pregătit bine credincioșii. Din parohia vecină, a **Ghirișului**, în amândouă zilele credincioșii, în frunte cu părintele Boteiu Ioan, au venit în procesiune. În ziua de duminică. a cântat corul greco-catolic din **Mociu**, condus de studentul Ioan Botezan. A luat parte, din Mociu, și dl consilier Dr. Emil Mureșan. În munca de păstor. Părinții misionari au fost ajutați de părintele Laurean Marian din **Vaida-Cămăraș** și de părintele Vasile Popa din **Aruncuta**”⁷⁹.

Die Jagataier Berge, von Kereş gesehen.

⁷⁸ *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 35, Blaj 1927, p. 4

⁷⁹ *Unirea Poporului*, Anul XV, nr. 25, Blaj 1933, p. 7

VALCĂUL DE JOS

(Walko, azi **Valcăul de Jos**, județul Sălaj)

1361, septembrie 22, Sântimbru: Vicevoievodul Petru dă de știre că „Nicolae, fiul lui Pavel, nobil de **Valcău** (Walko, Valcăul Unguresc, azi **Valcăul de Jos**, județul Sălaj), protonotarul nostru, stând la judecată împotriva lui Ștefan, fiul lui Ladislau, nobil de **Andreashaza** (dispărut, lângă Rădaia, județul Cluj). S-a plâns că Ștefan a luat și ține în stăpânire, în temeiul zălogirii, bucata de moșie a fiilor lui Dominic zis Rauaz, aflătoare în moșia **Suceag** (Suchack, Scuchak, Zuchak, azi **Suceagu**, județul Cluj), care se cuvine a fi cumpărată sau primită ca zălog mai degrabă de magistrul Nicolae, decât pomenitul Ștefan. / Ștefan, fiul lui Ladislau, a răspuns că ține zisa bucată de moșie nu ca zălog, ci pentru că i-a fost încredințată de către nobila doamnă văduvă și de către fiii lui Dominic pentru ocrotire și apărare, după plecare lor și din pricina lipsei lor. Ladislau s-a legat să înapoieze fiilor lui Dominic acea bucată de moșie”⁸⁰.

1362, ianuarie 20, Sântimbru: Vicevoievodul Petru dă de știre că „pricina privitoare la o bucată de moșie

⁸⁰ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 59, pp. 42, 43

a fiilor lui Dominic zis Rouaz, aflătoare în moșia **Suceag** (Suchack, Scuchak, Zuchak, azi **Suceagu**, județul Cluj), pe care magistrul Nicolae, fiul lui Pavel de **Valcău** (Walcko, azi **Valcăul de Jos**, județul Sălaj), notarul nostru, care s-a înfățișat împotriva lui Ștefan, fiul lui Ladislau de **Anduryashaza** (dispărut, lângă Rădaia, județul Cluj), am hotărât, cu învoirea părților, s-o amânăm”⁸¹.

1895: „Invitare la **sfințirea școlii române** greco-catolice din **Valcăul-românesc**, urmată de un bal, ce se va aranja în 27 octomvrie nou, în favorul acelei școli. Sfințirea se va face la 3 ore p. m; de la 4, la 6, prânz comun, pe lângă 1 florin de persoană. / Intrarea la bal, 80 creștari de persoană, 2 florini de familie. / Suprasolvirile și contribuiriile mărinimoase se vor chita pe cale ziaristică. / În privința încartuirii, a mâncărilor și băuturilor, cu preț moderat, s-au luat măsurile de lipsă. / Pentru comitet: Ștefan Sabó, președinte; / Vielon Catona, notar”⁸².

1899: „Conferința preoțească din tractul protopopiatului **Valcăul maghiar**, comitatul Sălaj, s-a ținut în 24 iunie stil nou, sâmbăta de după sfintele Rusalii, în parohia **Valcăul român**. Preoții s-au prezentat în numărul cel mai mare posibil”⁸³.

1902: „Părintele Ștefan Szabó, din **Cățelul unguresc**, ne trimite un răspuns mai lung la reflexiunile publicate în „Gazeta Transilvaniei”. Părintele Szabó spune, că domnia sa a fost preot în comuna **Valcăul românesc**, pe timpul când se zice că a fost gonit din acea comună învățătorul. Apoi continuă: / „Din tot comunicatul, numai

⁸¹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 81, p. 62

⁸² *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 224, Brașov 1895, p. 3

⁸³ *Unirea*, Anul IX, nr. 28, Blaj 1899, p. 228

atâta este adevărat, că, la respectivul învățător, ca la mulți alți preoți și învățători, s-a făcut percheziție pentru „Memorand” și „Replică”, însă nu la intrigile și denunțările cuiva, ci din îndemnul propriu al pretorului, care nu este adevărat că s-ar fi dus în persoană la percheziție, cu 8 jandarmi, și, prin urmare, nici nu l-a putut amenința cu vorbele ce i se atribuie, ci a trimis numai doi jandarmi la percheziție, și atâta. Învățătorul n-a avut de suferit nimica, pe urma acelei investigații. / Învățătorul respectiv a plecat din acea comună, la doi ani după ce se îndepărtase dl Szabó, prin urmare nu este adevărat că l-ar fi persecutat și gonit dl Szabó, căci mai sunt și alte împrejurări care îi alungă pe bieții muritori dintr-un loc, în altul, nu numai „bunăvoința” satirizată a clerului”⁸⁴.

1904, Diaconovich: „**Vălcău**, protopopiat greco-catolic românesc, în dieceza Gherlei, cu 9 comune și 9.730 suflete. Sediul în Șimleul Silvaniei. Se numește astfel după 2 comune mici, din comitatul Sălaj, **Vălcăul românesc** și **Vălcăul maghiar**, laolaltă cu 1.600 locuitori”⁸⁵.

1937: „Învățătorul Petrișor Ioan trece de la **Valcăul de sus** la **Valcăul de jos**”⁸⁶.

1938: „În comuna **Valcăul de Jos**, în timp ce Petre Fit se afla la munca câmpului, niște copii, jucându-se pe lângă o claie de paie a numitului sătean, au dat foc clăii de paie. Dacă nu intervenea șesul de post, la timp, cu locuitorii care au stins focul, se putea întâmpla un adevă-

⁸⁴ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 270, Brașov 1902, p. 3

⁸⁵ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 1186

⁸⁶ *Universul*, Anul 54, nr. 197, București 1937, p. 6

rat dezastru. Pagubele pricinuite de incendiu nu sunt mari”⁸⁷.

1939: „Duminecă, în 2 iulie, s-a făcut, cu mare solemnitate, sfințirea bisericii noi din parohia **Valcăul-de-Sus**, județul Sălaj. Actul consacrării l-a săvârșit Î. P. S. Sa Episcopul Valeriu Traian al Orăzii, înconjurat de un sobor de 12 preoți, De la centru, au participat Reverendisimul Augustin Maghiar, canonic, Reverendisimul Vasile Barbul, Dr. Gavril Stan și Clericul V. Rusu. Din tract, au fost mai mulți preoți, în frunte cu vicarul **Șimleului** Reverendisimul Petru Cupcea. / Din partea județului, au sosit domnii Gheorghe Oprița, prefectul județului Sălaj, însoțit de primpretorii din **Crasna** și **Șimleu**. / Înaltul ierarh, în decursul Sfintei Liturghii, a rostit o înflăcărată cuvântare, îndemnând mulțimea credincioșilor la pocăința cea adevărată și la mântuirea sufletului. / Au fost 450 de mărturisiri și cuminecări. / După terminarea serviciului, întreaga asistență a mers la casa parohială, unde parohul Victor Traian Pop a fost viu felicitat, din partea Excelenței Sale și a dlui prefect Oprița, pentru faptul că, în decursul celor 15 ani de serviciu preoțesc, a putut ridica două biserici noi, atât în parohie mare, cât și în filiala ce o conduce”⁸⁸.

VĂLCĂU

vezi **VĂLENI**, județul Cluj.

⁸⁷ *Universul*, Anul 55, nr. 237, București 1938, p. 10

⁸⁸ *Vestitorul*, Anul XV, nr. 17, Oradea 1939, p. 159

VÂLCELE

(Banabic, Banabiky, azi **Vâlcele**, județul Cluj)

1355, ianuarie 3, Mănăstur: Conventul mănăstirii Mănăstur dă de știre că „Petru zis Herchek, fiul fostului comite Petru, fiul banului Micud” zălogește episcopului Andrei, reprezentat de notarul Ladislau, „cu 10 mărci de argint, întreaga sa parte de moșie, pe care o are în moșia Banabic (Banabiky, azi **Vâlcele**, județul Cluj), adică a opta parte din aceasta... însă el să aibă sloboda puțință de a răscumpăra partea de moșie”⁸⁹.

1358, februarie 14, Turda: Voievodul Andrei scrie conventului mănăstirii Mănăstur că i s-a plâns „Petru, fiul lui Iacob de **Grind** (fost Grind, Gerend, azi **Luncani**, județul Cluj), că jumătate din moșia **Banabic** (Banabic, Banabyky, azi **Vâlcele**, județul Cluj) și din satele românești, și din pământurile care țin de ea, sunt ale lui de drept, din vechime, și că el vrea să intre în chip legiuit în stăpânirea lor. Drept aceea, cerem să trimiteți omul vostru vrednic de crezare, în fața căruia omul nostru Nicolae, fiul lui Pavel de **Pethlend** (dispărut, lângă Tureni, județul Cluj) sau Ladislau, tot de Pethlend, ori, în lipsa acestora, Iacob,

⁸⁹ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 282, pp. 291, 292

fiul lui Mihail de **Rediu** (Reudh, județul Cluj)... să le dea în stăpânire pomenitului Petru”⁹⁰.

1362, ianuarie 14, Mănăstur: Conventul mănăstirii Mănăstur adeverește că, venind „Ioan, fiul lui Gall, fiul lui Pascha de **Iara** (Jara, județul Cluj), iar pe de altă parte Andrei, fiul lui Zaloch, slujitorul nobilului Nicolae, fiul lui Nicolae de **Grind** (fost Grind, Gerend, azi **Luncani**, județul Cluj), în numele stăpânului său, acel Ioan a spus că dânsul, împreună cu Nicolae, după ce s-a ațâțat între ei o mare dușmănie, prin împăciuirea unor nobili, cât și în temeiul înrudirii, au făcut legământ de pace și împăciuire, cu privire la acea bucată de pământ, aflată între moșia sa **Sânmartin** (Zenthmarton, județul Cluj) și cea numită **Banabic** (Banabic, Banabyky, azi **Vâlcele**, județul Cluj) a acelui Nicolae”⁹¹.

1370, aprilie 4, Turda: „Noi, Ludovic, din mila lui Dumnezeu, regele Ungariei, prin cuprinsul celor de față dăm de știre și facem cunoscut tuturor că, după ce au purtat dezbatere înaintea noastră, pe de o parte, judele, jurații și obștea orașenilor orașului **Cluj** (Clusuar), iar pe de altă parte, obștea nobililor din satul **Rediu Rediu** (Reudh, județul Cluj), care nu se înțelegeau între ei asupra unor semne de hotar și a unui pământ, am trimis pe credincioșii noștri oameni, pe domnul Benedict, arhidiaconul de **Pâncota** (Pankota, județul Arad), din biserica de Agria, și pe Simion, notarul curții noastre, din partea numiților orașeni, și, de asemenea, pe Ioan, nobil de **Tur** (azi **Tureni**, județul Cluj), rudă cu pomeniții nobili de Rediu, din

⁹⁰ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 229, pp. 228, 229

⁹¹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 77, pp. 58-60

partea acestor nobili, pentru îndreptarea acelor semne de hotar. Acești oameni ai noștri, întorcându-se la noi, ne-au spus într-un glas, de față cu numitele părți, că în marțea de după duminica *Judica* (2 aprilie), mergând ei la pământul în pricină între pomenitele părți, au împăcat acolo aceste părți și le-au unit într-un tot, hotărnicind între ele acel pământ în pricină în felul următor: mai întâi și dintru început, venind ei la locul acela, unde semnele de hotar ale aceluia oraș al nostru se mărgineau cu pământul satului numit **Banabic** (azi **Vâlcele**, județul Cluj) – întrucât s-a spus că și pomeniții nobili de Rediu sunt acolo megieși de hotar – au ridicat două movile de hotar lângă semnul dintâi. De acolo, înaintând puțin cam spre răsărit, pe un muncel teșit numit, în vorbirea, obișnuită berch, au așezat și acolo două movile de hotar. De asemenea, purceând mai departe, sub un stejar au mai ridicat iar două semne de hotar, și tot așa, trecând drept înainte, au ridicat două semne de hotar. De acolo, cotind chiar spre răsărit, au așezat iar două semne de hotar, și, în sfârșit, ținând-o mereu tot spre răsărit, după ridicarea peste tot, în șase locuri, a unor semne de hotar duble, sărind o mică baltă, și trecând acolo peste un drum mare, care o ia spre Turda, trecând din pomenitul nostru oraș Cluj, prin acel sat Rediu al nobililor pomeniți, au ajuns la locul unde acel oraș al nostru era mai înainte în hotar cu nobilii de **Giurfalău** (Gheorgheni, județul Cluj), și acolo, fiindcă s-a spus că nobilii de Rediu sunt în hotar atât cu orașul nostru, cât și cu sus-zișii nobili de Giurfalău, au ridicat cel din urmă semn de hotar, lângă cele două de mai înainte, și așa au încheiat acest mers și această ridicare de semne de hotar, cât și împărțirea aceluia pământ. Cu care toate s-au declarat prin viu grai deplin mulțumiți în fața maiestății

noastre, atât zișii orășeni ai noștri, cât și pomeniții nobili de Rediu, mai adăugând și această deslușire, că, întrucât între al patrulea și al cincilea semn de hotar, numărându-le de la început, oamenii noștri au găsit, spre miazăzi, două locuri ca de așezare a unor semne de hotar străvechi, de aceea părțile au hotărât ca să fie socotite între ele zadarnice pomenitele locuri de semne de hotar străvechi, și să nu poată fi între ele prilej nici de câștig, nici de pagubă. / Spre mărturia tuturor acestor lucruri am dat amânduror părților această scrisoare a noastră cu pecetea de taină a inelului nostru. Și când această scrisoare va fi adusă înapoi la cancelaria noastră, poruncim să fie întocmită în chip de privilegiu al nostru, purtând pecetea noastră cea mare”⁹².

1680: „În 1680, o monahie, Magdalina, de la Mănăstirea Feleacului, a dăruit un „Apostol” **bisericii din satul Banabic**, pe timpul mitropolitului Iosif Budai”⁹³.

1697: „Pe o Evanghelie din 1697: „Să se știe că această sfântă evanghelie o am cumpărat din București, de la diaconul Manea, eu, **Simion din Banabic** (lângă Cluj), fiul lui Neagu Ion, și am dat bani drepecți ai mei 9 taleri, ca să fie pentru treaba mea, și am scris când au fost Măria Sa Domn în Țara Românească Io Constandin Basarab Voevod, fiind episcop al Râmnicului de sus Damaschin, și au fost cursul anilor de la zidirea lumii leat 7219 (1711), mai 3”. Bună pildă a lui badea Simion din Banabic”⁹⁴.

⁹² AȘCP, *Documenta Romaniae Historica*, 1366-1370, vol. XIII, București 1991, doc. 489, pp. 738, 739

⁹³ *Telegraful Român*, Anul 124, nr. 1-2, Sibiu 1976, p. 4

⁹⁴ *Revista Teologică*, Anul XV (87), nr. 5-6, Sibiu 1925, p. 148

1862: În conscripțiunile familiilor nobile române din anul 1862 este menționată familia „**Nemes** de Sasa, în comuna Banabic, comitatul Turda, 1659, 2 familii”⁹⁵.

1883: „Iuliu Bologa, paroh greco-oriental din comuna **Banabic**, a repausat, în etate de 31 ani, după o boală îndelungată, fiind prevăzut cu sfintele taine, în 23 ianuarie / 4 februarie 1883. / În mormântarea se va celebra marți, în 25 ianuarie, la ora 1 d. m. / Fie-i țărâna ușoară! / Banabic, în 24 ianuarie 1883. / Maria Bologa, născută Botezan, ca mamă. / Vasiliu Bologa, paroh. / Vilma Cristea, născută Bologa, ca frați. / Lucia Bologa, născută Patița, ca soție. / Silviu, Emil și Maria, ca fii minoreni. / Rubin Patița, avocat, / Ioan Cristea, notar cercual, ca cumnați. / Agaftia Contesu (Conteș), / Maria Gomboș, / Elena Dăscălescu, / Sofia Patița, cumnate”⁹⁶.

1883: „**Sinodul archidiecezan**, / Ședința a XI-a din 5/17 mai 1883: Rugarea comunei **Banabic** pentru a fi încorporată la Cluj, și nu la Turda, nu se încuviințează”⁹⁷.

1903: Învățătorul român greco-oriental în **Banabic**, Ioan Mănică, după ce a „aranjat o petrecere populară, concert și teatru, în ziua de anul nou, seara... aduce mulțumiri celor care au binevoit a suprasolvi în favorul bisericii: Ioan Iliescu, preot în **Banbic**, Vasile Moldovan, casar în **Tur**, Balog Mărton, jude în **Banabic**, Rus Simion, preot greco-catolic în **Tur**, Ioan Marinca din **Tur**, Romonțea Vasile, George Costin, preot greco-oriental în **Sân-Mihaiu**, Laslo István, dirigător la curtea din **Bana-**

⁹⁵ Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiu 1892, p. 71

⁹⁶ *Telegraful Român*, Anul XXXI, nr. 11, Sibiu 1883, p. 44

⁹⁷ *Telegraful Român*, Anul XXXI, nr. 56, Sibiu 1883, p. 223

bic, doamna Burger Mor, Máthé Móses, dirigător în **Banabic**”⁹⁸.

„Învățătorul din **Banabic**, Ioan Mănică, om diligent și cu bun tact față de oamenii din comună... a înființat un cor cu școlarii săi și, în ziua de anul nou, a aranjat un concert, care a succedat foarte bine”⁹⁹.

„În 31 mai stil nou, s-a ținut în **Banabic**, examenul de încheiere a anului școlar, cu elevii școlii confessionale de acolo... Rezultatul a fost foarte bun, ceea ce s-a și însemnat în cronica școlară”¹⁰⁰.

1907: „Duminecă, în 20 octombrie, se ține conferință în **Banabic**. Până la Crăciun, se vor mai ține în vreo cinci comune”¹⁰¹.

1922: „Dumineca trecută, în 12 noiembrie, s-a săvârșit sfințirea bisericii din **Banabic**, în tractul Turda. Actul acesta solemn fost împlinit de P. S. Sa episcopul Nicolae al Clujului, asistat, de asesorii consistoriali și de zece preoți. Corul episcopiei și de astă dată a dat un concert artistic deosebit de prețios. Festivitatea a avut loc în prezența multor intelectuali din Cluj și Turda. La hotarul comunei, P. S. Sa și suita au fost întâmpinați de un pâlă de călăreți, în frunte cu învățătorul comunei, iar la intrarea în comună, sub un arc de triumf, de brad, de către prefectul județului, iar la casa parohială, de protopopul tractului, cu preoțimea. Biserica a fost ridicată exclusiv cu osteneala poporului. / În cursul sfintei liturghii, P. S. Sa a ținut poporului o cuvântare plină de învățături și sfaturi practice. / La masa, obișnuit oferită de parohul lo-

⁹⁸ *Telegraful Român*, Anul LI, nr. 4, Sibiu 1903, p. 15

⁹⁹ *Telegraful Român*, Anul LI, nr. 4, Sibiu 1903, p. 19

¹⁰⁰ *Telegraful Român*, Anul LI, nr. 58, Sibiu 1903

¹⁰¹ *Lupta*, Anul I, nr. 217, Budapesta 1907, p. 6

cului, s-au rostit cuvântări însuflețite. Din partea episcopiei ortodoxe a Clujului, s-a pus baza unei biblioteci parohiale, cu 150 broșuri”¹⁰².

1944, septembrie 27: „Cu tot timpul nefavorabil, aviația română de asalt și bombardament în picaj a atacat violent adunările de tancuri și vehicule auto din regiunea Nord-**Comsești** (N-V de Turda) ca și aglomerările de trupe și vehicule hipo din zona **Martinești** și **Vâlcele**, obținând numeroase distrugerii. Podurile din zona **Ceanul Mic** (N. de Turda) au fost de asemenea obiectul atacurilor aviației noastre de bombardament în picaj, cu foarte bune rezultate”¹⁰³.

¹⁰² *Înfrățirea*, Anul III, nr. 647, Cluj 1922, p. 5

¹⁰³ *Universul*, Anul 61, nr. 266, București 1944, p. 1

VÂLCELE

(Vâlcelele Rele, Gonazfolu, azi **Vâlcele**,
județul Hunedoara)

1360, iunie 1, Vișegrad: Vicevoievodul Petru, castelan de Hațeg, dă de știre că la adunarea obștească din districtul Hațeg, „ținând noi judecată în acel sat **Hațeg** (Hachchak, Hatzak, județul Hunedoara)... ridicându-se Myk, fiul lui Murk, s-a plâns că Stoian și Boian, fiii lui Musana, Balotă, Bay, Jurj și Nan, nepoții lui Costea, împreună cu frații și rudele lor, s-au înstăpânit și țin crotopite moșiile **Răchitoasa** (Reketya, Rekethya, azi **Răchitova**, județul Hunedoara) și **Lunca** (Nyres, Lunca, azi **Lunca Cernii**, județul Hunedoara), aflătoare în acel district Hațeg, ce îl privesc pe dânsul în temeiul izvorând din cnezat. La auzul acestora, ridicându-se Stoian și Boian, fiii lui Musana, Balotă, Bay, Jurj și Nan, nepoții lui Costea au spus că dimpotrivă, acel Costea, bunicul lor, precum și tatăl lor, așezându-se în chip de nouă așezare pe moșia Răchitova, cu ajutorul acelui Musana, tatăl lui Stoian și Boian, l-au chemat la ei și l-au primit pe acea moșie, iar moșia Lunca a deștelenit-o și întemeiat-o acel Musana, împreună cu frații săi, și întru nimic nu a atârnat de acel Myk. Ne-au rugat, apoi, ca acei asesori jurați și ceilalți bătrâni, întrebați de noi în chip legiuit, să spună adevărul.

Ia acei asesori jurați, anume cnezii Sărăcin cel Bătrân, Prodan cel Roșu, Roman, fiul lui Ciomac, Mihail, fiul lui Gyula, Dan din **Cinciș** (Cholnokus, județul Hunedoara), Constantin din **Sălașu** (Zallas, județul Hunedoara), Nan, fiul lui Bay, Dumitru, fiul lui Bărbat, Basarab cel Lung, Doja din **Densuș** (Domsus, județul Hunedoara), Vlad din **Vâlcelele Rele** (Gonazfolu, azi **Vâlcele**, județul Hunedoara), de asemenea preoții români Petru, arhidiaconul bisericii din **Ostrov** (Oztro, județul Hunedoara), Zampa, preotul bisericii din **Clopotiva** (Clapativa, județul Hunedoara), Balc al bisericii din **Poeni** (Possana, județul Hunedoara), Dalk al bisericii din Densuș și Dragomir al bisericii din **Tuștea** (Tusta, județul Hunedoara), de asemenea Tatomir cel Roșu, Stoian zis Pitucul, iobagii lui Nan, fiul lui Constantin, Baya, fiul lui Buz din Clopotiva, Ladislau, fiul lui Zombur, Dragomir din **Silvașu** (Zyluas, județul Hunedoara) și Mihul, iobagul lui Basarab cel Lung, și foarte mulți alți cnezi, bătrâni și români de rând, întrebați de noi în chip legiuit, au întărit răspunsul suszișilor Stoian și Boian, fiii lui Musana, Balotă, Bay, Jurj și Nan, nepoții lui Costea, atingând lemnul crucii de viață dătătoare și jurând pe credința lor datorată lui Dumnezeu... au adevărit că moșiile Răchitoasa și Lunca atârnă și sunt ale acelor fii ai lui Musana și ale nepoților lui Costea și ale fraților lor și au fost așezate de înaintașii lor, în chipul arătat mai sus”¹⁰⁴.

¹⁰⁴ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 481, pp. 506-510

1709: „Existența unei vii este consemnată, în anul 1709, la **Vâlcelele Bune**, care aparținea nobilului Nalaczy Andrei”¹⁰⁵.

1887: „În noaptea de 26 spre 27 octomvrie nou, în comuna **Vâlcelele bune** din ținutul Hațegului, au ars 82 de case, cu toate clădirile economice și recolta anului acestuia. Locuitorii abia au putut scăpa cu viața și cei mai mulți au rămasă cerșetori pe drumuri. Nenoroeiții așteaptă ajutoare”¹⁰⁶. / „După cum am mai anunțat, la 28 octomvrie, un incendiu a prefăcută în cenușă 84 de case ale locuitorilor din comuna **Vâlcelele bune**, comitatul Hunedoarei. Paguba se socotește a trece peste 52 de mii de florini. Numai o singură casă a fost asigurată”¹⁰⁷.

1898: „În favorul bisericii noi din **Certeșul-superior**, după actul sfințirii, au încurs, până în prezent, următoarele oferte benevole: / **Lista nr. 67**, colectant dl Ioan Ionașcu, învățător în **Vâlcelele-rele**, de la Domnii: T. V. Gheaja, protopop în Hațeg, / Ștefan Șelariu, / N. Maria, K. Imre, P. Susman, S. Negru, A. Pop, Pop Avel, protopop în Băcia, M. Fekete, Ioan Buzdugan, I. Popovici, S. Albu, I. Grecu, și I. Ionașcu. / Suma: 9 florini 95 creițari”¹⁰⁸.

1912: „Se vinde o moară, cu 2 pietre „36”, mânăată cu benzină, scărmanătoare de lână și peptenuși, piuă pentru sâmanță, toate sub un acoperiș, teascu și tigia deosebit, sub alt acoperiș. Toate astea, în lucrare orișicând, se pot vedea în comuna **Vâlcelele-bune** (Ióvalcsel-Hátszegi

¹⁰⁵ Bara, Ioan Sebastian; Toma, Decisa; Lazăr, Ioachim, *Județul Hunedoara, Monografie*, vol. II, Deva 2012, p. 152

¹⁰⁶ *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 234, Brașov 1887, p. 2

¹⁰⁷ *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 243, Brașov 1887, p. 2

¹⁰⁸ *Revista Orăștiei*, Anul IV, nr. 50, Orăștie 1898, p. 200

járás), care are la 1.050 suflete. / în depărtare de jumătate de oră e comuna **Vâlcelele-rele** (Pokolvalcsel), ca la 800 suflete, fără moară, care asemenea aici macină, ambele comune locuite de români. / Tot sub un acoperiș cu moara, se află 2 odăi pentru locuit, curte și grădină de jumătate de jugăr. În apropiere, se află o grădină, în care se află 6.000 vițe de vie de 2 și 3 ani, și la 1.000 de pomi, în mărime cam 5 jugăre.

Afară de acestea, este, în câmp, un plan de 4 jugăre arător. Locul și comuna e foarte acomodată pentru deschiderea unei bolte și trafica. / Informațiuni se capătă la Albert Elek, Obrettye, care stă la dispoziție, cu trăsura, la gara Magyar-Brettye (Piski-petrozsenyi vonal, Hunyad m.). / Tot acolo se află de vândut o îmblătitoare cu motor de benzină, de 10 puteri, și una cu motor de olei brut 12 h. p. elevator și îmblătitoare de trifoi”¹⁰⁹.

1928: „Locuitorul Ioan Popescu, de 32 de ani, din comuna **Vâlcelele bune**, județul Hunedoara, găsindu-se în pădure, la tăiat lemne, a căzut un copac peste el și l-a rănit atât de grav, încât, transportat acasă, a încetat din viață”¹¹⁰.

1929: „Domnul Josif Zinvel, cursor la episcopia din Lugoj, a dăruit, pe seama bisericii noastre, o sfântă „Evanghelie”, frumos legată, pentru care îi aducem fierbințile noastre mulțumiri. E a 13-a Evanghelie, dăruită de acest bun creștin la biserici sărace. Dumnezeu să-i răsplătească însutit! / Curatorii bisericii din **Vâlcelele Rele**”¹¹¹.

¹⁰⁹ *Românul*, Anul II, nr. 245, Arad 1912, p. 6

¹¹⁰ *Syastica Banatului*, Anul II, nr. 12, Timișoara 1928, p. 4

¹¹¹ *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 42, Blaj 1929, p. 5

1942: „Duminecă, 1 noiembrie, a avut loc, la **Vâlcelele bune**, județul Hunedoara, instalarea noului păstor sufletesc, Teodor Chira. / După sfânta liturghie, Părintele Laurențiu Nicoară, protopop refugiat, în cuvinte simțitoare predă noului păstor sufletesc cheile bisericii, sfânta Evangheligie și sfânta Cruce. Părintele Teodor Chira mulțamește părintelui protopop pentru frumoasele cuvinte, spuse cu atâta dragoste, și pentru osteneala depusă cu ocazia instalării”¹¹².

¹¹² *Unirea Poporului*, Anul XXIV, nr. 50, Blaj 1942, p. 3

VALCHID

(Valdhutin, județul Sibiu)

1345: „Situată în valea unui mic afluent al Târnavei Mari, aşezarea din **Valchid** îşi datorează prima apariţie documentară unui incident nu prea onorabil: în 1345, **ţăranii din Valchid** au fost interogaţi, în procesul prădării, de către greavii saşi din **Curciu** şi alte sate, a micilor comune învecinate, **Roandola** şi **Noul Săsesc**. / În 21 decembrie **1390**, Papa Bonifaciu al IX-lea a acordat o „indulgenţă” bisericii parohiale a Apostolului Andrei din „Valtudia Transylvaniensis diocesis”, care poate coincide cu începerea construirii bisericii-sală, în stil gotic tardiv, fără turn. / Anul **1507**, incizat în tencuiala peretelui de sud al corului, sub streăşină, se referă probabil la ridicarea bolţii corului, boltă în leagăn cu penetraţii, îmbrăcată într-o reţea romboidală de nervuri din teracotă, mult asemănătoare cu aceea a corului bisericii din **Bazna**, clădită în 1504. Edificiul îngust, lung, înconjurat de contraforturi dese, retrase în două trepte, îşi datorează impunătorul efect plastic proporţiilor desăvârşit echilibrate şi articulării verticale a faţadei sudice, dând impresia unui relicvar gotic de dimensiuni uriaşe. Zece contraforturi sprijină pereţii sălii, cinci întăresc colţurile corului, închis spre est în trei laturi; între două contraforturi ale peretelui

de nord al corului s-a construit o sacristie, boltită odinioară, cu două travee și nervuri de teracotă, azi existentă doar fragmentar. / **Cutremurul din 1916** prăbușind bolta, ea a fost înlocuită cu un tavan de scânduri. / În secolul XIX, în locul vechiului tavan casetat, s-a construit o boltă barocă, în leagăn, cu ornamente în stucatură, susținută de arce dublou și împărțită în patru câmpuri. Cinci perechi de pilaștri cu cornișe neoclasiche susțin această boltă, fără corespondență cu contraforturile. Totodată, s-au mărit și ferestrele peretelui de sud al sălii, îndepărtându-se vechile muluri, pe latura de nord neexistind ferestre. Numai în frontonul de vest al sălii și în peretele de est al corului s-au păstrat două frumoase ferestre vechi, cu patru lobi traforați deasupra unor arcuri treflate. / În secolul XIX, s-a construit, la capătul de vest al sălii, tribuna băieților –anul 1922, înscris în stucatură, pe balustradă, se referă la o restaurare. De-a lungul peretelui de nord, s-a ridicat o tribună, susținută de două arcuri plate din cărămidă, întinse între pilaștri, cu o balustradă de lemn pictată primitiv, datată 1871”¹¹³.

1359, februarie 1, Mediaș: Provincialii ținutului **Mediaș** dau de știre că nu au putut să împace și să potolească „neînțelegerea și gâlceava ce s-a iscat între două sate ale scaunului nostru, anume **Velț** (Velcz, județul Sibiu) și **Basna** (Bazna, Bozna, azi **Bazna**, județul Sibiu), pentru o pădure... și l-am trimis la **Sibiu** pe comitele Andrei, bătrânul de **Brateiu** (Prothia, județul Sibiu), pentru a cere să se hotărască acolo care din părți, adică dintre zisele sate, trebuie să plece, să se dea învinsă față de cealaltă. Și patru bătrâni ai scaunului nostru, anume comitele

¹¹³ Fabritius-Dancu, Juliana, *Cetăți țărănești săsești din Transilvania*, Sibiu 1980, p. 71

Petru de **Biertan** (Virthalm, Bwtel, județul Sibiu) și comitele Richan de **Răchișdorf** (villa Richvini, villa Eythkmyn, azi **Richiș**, județul Sibiu), comitele Ștefan și Ioan, judele din satul **Ațel** (Eczlen, Villa Hetzelini, Villa Eczlen, județul Sibiu), au dat mărturie pentru credința lor, la Sibiu, și i-au îndreptățit în pricina lor pe acei oameni din Velț. / Iar acești provinciali de Sibiu... au trecut această pricină spre cercetare... / Noi, toți cei pomeniți mai sus, mergând în ținutul sus-ziselor sate și rămânând acolo timp de trei zile, am dat, prin judecată, acelor oameni din Velț partea pădurii care, după cugetul nostru, le vine lor de drept, începând din muntele ce se numește Veghetorul Înalt, dinspre stânga de râul ce curge la vale, spre ținutul satului **Boian** (Bayan, Villa Bonetis, județul Sibiu), până la jumătatea păpurișului... / Săvârșitu-s-au acestea în fața celor patru bărbați scriși mai jos, anume comitele Petru de Biertan, comitele Richan de Răchișdorf, comitele Ștefan și Ioan, vechiul jude de Ațel, și Petru, judecătorul unguresc al domnului (nostru) regele, și alți mulți bărbați vrednici și chibzuiți, și cei doi comiți Andrei de Brateiu, împreună cu toți bătrânii acestui sat, comiții din satul Ațel, anume comitele Petru, fiul comitelui Petru, comitele Petru, fiul comitelui Ștefan, cu toți bătrânii acestui sat, comitele Nicolae, cu toți bătrânii satului **Valchid** (Valdhutin, județul Sibiu), cei doi comiți Nicolae, cu toți bătrânii din **Copșa Mare** (Magna Kopsch, județul Sibiu), comitele Henning, cu toți bătrânii din **Dupușdorf** (Villa Tobiae, azi **Dupuș**, județul Sibiu) și toți bătrânii din Biertan, comitele Dumitru și cei doi comiți Ioan, pe atunci juzi provinciali, împreună cu toți bătrânii din Răchișdorf, comitele Iacob, cu toți bătrânii din satul **Nemșa** (Nympz, județul Sibiu), comitele Ioan cu

toți bătrânii din **Moșna** (Muschna, județul Sibiu), comitele Hentzman, cu toți bătrânii din **Viszdorff** (Weisdorf, dispărut, lângă Mediaș), și toți bătrânii din satul lui **Spurbas** (Furkeschgorf, dispărut, lângă Moșna, județul Sibiu), comitele Ioan și toți bătrânii din **Buzd** (Buz, Busd, Busdz, județul Sibiu), comitele Valter și toți bătrânii din **Ibișdorf** (Isytelke, Isyptelki, Vila Isopis, Ighișu Român, azi **Ighișu Nou** și **Vechi**, județul Sibiu), comitele Solomon și toți bătrânii din **Băgaciu** (Bogacs, județul Mureș), comitele Ștefan și toți bătrânii din **Curciu** (Kewrus, Körtz, Kwerus, județul Sibiu), care au fost de față la această orânduire, după cum s-a arătat mai sus, și oricine ar călca această orânduire este supus osândeii cu moartea și va fi silit a da cinci mărci judecătorilor”¹¹⁴.

1363, decembrie 15, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei scrie voievodului că trimișii spre cercetare au descoperit că „oamenii din **Copșa** (Magna Kopsch, județul Sibiu) și **Valchid** (Valdhutin, județul Sibiu) au stricat și au nimicit în chip samavolnic semnele de hotar, date pentru Ioan, fiul lui Legus, pentru o bucată de pământ numită **Lăpuș** (Lapus, dispărut, județul Sibiu) și, cu brațele înarmate, ridicându-se cu dușmănie împotriva lor, au alungat pe magistrul Ioan, fiul lui Gegus, cât și pe omul nostru și al vostru, și au rănit de moarte pe Mihail de **Noul Săsesc** (Wyfalu, județul Sibiu), ruda acelui magistrul Ioan, și pe Andrei, un slujitor al lui, rănind cu o lovitură de săgeată și calul pe care călărea un alt slujitor al acestuia”¹¹⁵.

¹¹⁴ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 355, pp. 351-353

¹¹⁵ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 215, pp. 198, 199

1365, iunie 29, lângă Vidin: Voievodul Dionisie dă de știre că „Ioan, fiul lui Gegus de **Mălăncrav** (Almakerek, azi **Mălincrav**, județul Sibiu) ne-a înfățișat o scrisoare a regelui, dată acolo, la oaste, prin care regele, după ascultarea plângerii magistrului Ioan, poruncise ca un pământ, numit **Lăpuș** (Lapus, județul Sibiu), al lui Ioan, cuprins cu putere și pe nedrept de către sașii din satele **Valchid** (Valdhutin, județul Sibiu) și **Copșa** (Magna Kopsch, județul Sibiu), să i se dea în stăpânire pe veci zisului Ioan, după ce se va fi cercetat, mai întâi, întregul adevăr”¹¹⁶.

1366, aprilie 29, Alba Iulia: Regele Ludovic scrie capitulul bisericii Transilvaniei că i s-a Plâns Gegus de **Mălăncrav** (Almakerek, azi **Mălincrav**, județul Sibiu) „că sașii noștri din **Valchid** (Valdhutin, județul Sibiu) și **Copșa** (Magna Kopsch, județul Sibiu), ce țin de scaunul Mediașului, punând stăpânire, cu de la sine putere și prin silnicie, pe o bucată de pământ, numită **Lăpuș** (Lapus, județul Sibiu), aflătoare între hotarele moșiiilor sale de moștenire numite **Noul Săsesc** (Wyfalu, județul Sibiu) și **Roandola** (Radenthal, Rundal, județul Sibiu), ce țin de poimenita moșie Mălăncrav, o păstrează și o folosesc în chip nedrept și necuvenit... / De aceea, poruncim cu tărie ca să trimiteți spre mărturie doi bărbați potriviți și vrednici de crezare dintre voi, în fața cărora, oamenii noștri... să încredințeze fiecărei părți drepturile sale”¹¹⁷.

1366, mai 5, Alba Iulia: Raportul capitolului bisericii Transilvaniei, trimis regelui Ludovic, după ce trimișii au hotărânit și prețuit moșia **Lăpuș** (Lapus, județul Si-

¹¹⁶ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 412, pp. 430-432

¹¹⁷ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 37, pp. 52-55

biu), după ce martorii le-au „arătat mai întâi o movilă de hotar, aflătoare spre moșia **Valchid** (Valdhutin, județul Sibiu), movilă pe care amândouă părțile au socotit-o adevărată; apoi, mergând spre miazăzi, pe o creastă mare și lungă, au arătat un semn de hotar, după cum li se părea lor, despre care sașii susțineau că nu e semn de hotar adevărat; mergând mai departe, până la capătul acelei creste, Ioan, fiul lui Gegus, a arătat mai multe locuri de semne de hotar, pe care mărturisește că le-au stricat zișii sași, dar acolo nu se vedeau nici un fel de semne. După aceea, la capătul acelei creste, el a arătat un semn mare, despre care amândouă părțile au spus că este un semn adevărat, ce desparte moșiile **Copșa** (Magna Kopsch, județul Sibiu), **Biertan** (Virthalm, Bwtel, județul Sibiu) și **Mălăncrav** (Almakerek, azi **Mălincrav**, județul Sibiu); mai departe, pomenitul magistrul Ioan nu a mai arătat alte semne. În cele din urmă, sus-zișii sași i-au dus pe dânșii la altă creastă, pe care, coborându-se, au arătat mai multe semne, care se puteau vedea și erau în ființă, și pe care mărturiseau că le-au ridicat pe vremea răposatului voievod Ladislau, dar sus-zisul magistrul Ioan spunea că acele semne de hotar au fost ridicate cu samavolnicie. Și, fiindcă pomenitele părți nu se puteau înțelege asupra acestui pământ în pricină, dimpreună cu nobilii și comiții din scaunul Mediașului, de față cu vecinii și megieșii aflători acolo, așa cum au putut ei socoti cu mintea și vedea cu ochii, au prețuit sus-zisul pământ astfel, că pe acel pământ ar putea sălășlui optzeci de gospodării sau curți, iar din pământurile de arătură, din pădurile, apele și

viile de acolo, aceste gospodării ar putea avea hrană și roade îndeajuns pentru folosul lor”¹¹⁸.

1830: Joseph Samuel Fabini, viitor „decant (protopop) general al bisericii evanghelice din Transilvania (după 1851)... la 13 februarie 1830, este chemat preot la **Valchid**”¹¹⁹.

1908: „Din comuna **Valchid** (Váldhid), din apropierea **Sighișoarei** și **Târnavei-mari**, se împărtășește „Tovărășiei” că fruntașii poporului nostru de acolo s-au înțeles între sine și au pus temei unei tovărășii pentru negoțul cu lemn, fiind acel ținut tare păduros, bogat în lemn, cum și pentru arendarea de păduri și pământuri”¹²⁰.

„**Corul din Valchid** invită la concertul, împreună cu teatru și declamări, ce se va ține duminică, la 23 noiembrie stil nou 1908, sub conducerea dlui Alesandru I. Sighișoreanu, învățător. / Venitul curat este destinat pentru **zidirea din nou a școlii românești** din loc. / **Partea I:** 1). „Marș”, de Alesandru I. Sighișoreanu, cor mixt. / 2). Declamare. / 3). „La fântână”, de Bena, cor mixt. / 4). Declamare. / **Partea II Teatru:** 5). „Cinel-cinel”, comedie în un act, de Vasile Alecsandri. / **Partea III:** 6). „Negruța”, de I. Vidu, cor mixt, cu tenor și sopran. / 7). Declamare. / 8). „În zadar alerg pământul”, de G. Dima, cor mixt. / 9). Monolog. / 10). „Dorul Târnavelor”, de Alesandru I. Sighișoreanu, cor mixt, cu solo de sopran. / **Dans**”¹²¹.

¹¹⁸ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 41, pp. 57, 58

¹¹⁹ Cosma, Ela, *Sași, austrieci, slavi, în Transilvania și Banat*, București 2009, p. 83

¹²⁰ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 226, Brașov 1908, p. 3

¹²¹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 247, Brașov 1908, p. 6

„În numărul 266 al ziarului nostru, am adus știrea că preotul săsesc din **Valchid** a fost mâncat de lupi, în noaptea de 11 decembrie nou, mergând cu căruța spre **Sighișoara**. Cu privire la aceasta știre, primim o scrisoare de la domnii Teodor V. Borza, preot greco-ortodox român, și Al. S. Sighișoreanu, învățător în **Valchid**, în care ni se spune că știrea publicată nu este adevărată, și că dl preot evanghelic Iohan Hechert se află deplin sănătos. Aceiași domni ne mai comunică că locuitorii sași din Valchid și, îndeosebi, preotul lor presupun că dâșii ar fi făuritorii știrei publicată în „Gazetă”. / Pentru restabilirea adevărului și pentru a nu lăsa să planeze asupra domnilor Borza și Sighișoreanu suspiciunea că dâșii ar fi autorii știrii eronate, constatăm următoarele: / Știrea din cestiune nu ni s-a comunicat din partea nimănui, ci am publicat-o după ziarul „Ujsag” din Cluj, numărul de duminică, 292. După acest ziar au luat știrea aceasta și alte ziare maghiare, între care și ziarul local „Brassoi Lapok”. / Rectificăm, de altfel, cu plăcere știrea alarmantă și ne bucurăm că dl preot Hechert se află deplin sănătos, în mijlocul familiei dumisale”¹²².

¹²² *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 270, Brașov 1908, p. 3

VALEA LARGĂ

(Țicud, Cheked, azi **Valea Largă**, județul Mureș)

1355, octombrie 18, Mănăstur: Conventul mănăstirii Mănăstur dă de știre că, înfățișându-se „pe de o parte Nicolae și Emeric, fiii lui Beke, precum și Ioan zis Vrke, cu scrisori de împuternicire pentru nobila doamnă Barbara și pentru nobilele fete Clara și Elisabeta, fiicele lui Toma, fiul lui Matia, iar pe de altă parte magistrul Gal, fiul lui Ioan, fiul lui Both, amândouă părțile au mărturisit că... au rânduit între dânșii această împărțire pe moșia lor de moștenire; părțile au declarat că un drum ce trece prin satul **Frata** (Frata, județul Cluj), la **Țicud** (Cheked, azi **Valea Largă**, județul Mureș), a rămas pentru fânaț magistrului Gal și pentru fii și moștenitorii lui; pentru Nicolae și Gheorghe, fiii lui Ladislau, și pentru moștenitorii lor, în partea dinspre răsărit, iar cealaltă parte, dinspre **Valea Lacului**, înspre apus, a rămas în partea lui Nicolae și Emeric, fiii lui Beke, și a nobilelor fete Clara și Elisabeta, precum și a doamnei Barbara, fiicele lui Toma, fiul lui Matia; de asemenea, dreapta jumătate a **Pădurii Păltiniș**, spre partea de apus, a rămas lui Nicolae și Emeric, precum și pomenitelor Clara, Elisabeta și Barbara, iar cealaltă jumătate, în partea dinspre răsărit, adică în partea dinspre satul Frata, a rămas a magistrului Gal, fiul lui Ni-

colae, și Gheorghe. Apoi părțile au declarat că heleșteul numit **Lacul lui Gerew**, în întregime, și dreapta jumătate din heleșteul **Lacul lui Silak**, a rămas pomeniților Gal, lui Nicolae și Gheorghe, iar trei heleșteie, ce se află între acestea două, au rămas lui Nicolae, Emeric, doamnei Barbara, Clarei și Elisabeta”¹²³.

Tor eines Bauerngehöftes
Gate of a farmhouse

Negrești

Încăle de casă țărănească
Porte d'une maison paysanne

¹²³ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 345, pp. 365, 366

VALEA LUI MIHAI

(Nogmyhal, Mihaifalău, județul Bihor)

1351, mai 15: „Toma, judele curții regale, adjudecă acum magistrului Marouch și soției sale moșiile **Tarcea** (**Tarcha**, județul Bihor) și **Apaty** (**Apateu**, lângă Valea lui Mihai, județul Bihor) din comitatul Bihor, deși mai înainte hotărâse ca ele să fie împărțite, din pricina omorării lui Emeric, fiul lui Petru, în urma procesului purtat între Grigore, fiul lui Laurențiu de **Valea lui Mihai** (**Nogmyhal**, județul Bihor), și fiii acestuia, Leukus și Gheorghe, pe de o parte, și Ladislau, arhidiaconul de **Călata** (**Kalatha**, județul Cluj), fiul lui Petru de Valea lui Mihai, precum și Iacob Chynkus, apoi Andrei și Twrul, fiii lui Sol, Laurențiu, fiul lui Laurențiu, pe de altă parte. În adevăr, magistrul Marouch a dovedit, cu un act al conventului din **Dealul Orăzii** (Oradea), că Grigore, fiul lui Laurențiu, căsătorind cu el pe fiica sa Margareta, i-a dat moșiile de mai sus, mai întâi ca avans asupra zestrei, iar după aceea ca sfert ce i se cuvenea acelei fiice și ca dar de nuntă, obținând în această privință și consimțământul

cumnaților săi Leukus, Gheorghe, Twrul, Grigore și Si-
mion”¹²⁴.

1351, iulie 3: La plângerea cavalerului Ioan, fiul
lui Ladislau, fiul lui Jakon de **Noghmyhal** (Valea lui Mi-
hai), care „s-a îngrijit să ne spună că o moșie a sa, numită
Gelyenus (lângă **Vetiș**, județul Satu Mare), aflătoare în
comitatul Satu Mare, s-ar afla pustiită și ar fi ajuns în cea
mai cumplită sărăcie din pricina neîncetărilor tineri de
adunări ale palatinului țării noastre”, Ludovic, regele Un-
gariei, decide ca, „de acum, înainte, nimeni dintre pala-
tinii țării noastre... să nu poată și să nu aibă voie a ține
vreo adunare... pe sus-zisa moșie Gelyenus”¹²⁵.

1355, mai 3, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea
întărește „scrisoarea de învoială și de îndatorire a lui La-
dislau, prepozitul bisericii din Chasma, întocmită între
magistratul Ladislau, arhidiacon de **Călata** (Kalatka, Ka-
lata, județul Cluj), și Iacob, fiul lui Petru, fiul lui Mogh de
Mihaifalău (Noghmyhal, azi **Valea lui Mihai**, județul Bi-
hor), pe de o parte, și Ioan, fiul lui Solomon, cât și Mihail
și Iwanka, nobili de **Curtuiuş** (Kurthueles, azi **Curtu-
luşeni**, județul Bihor), cu privire la ridicarea semnelor de
hotar între pământul **Deda** (lângă Valea lui Mihai, județul
Bihor), ce ține de satul Mihaifalău, și sus-zisul Curtuiuş,
de faţă cu oameni... / Ei s-au înțeles între ei cu privire la
ridicarea semnelor de hotar... anume, dinspre răsărit, lân-
gă două movile de hotar, din care una ține de Deda și cea-
laltă de Curtuiuş, au ridicat o movilă nouă, lângă movila
ce ține de hotarul Deda; apoi, mergând către apus, lângă

¹²⁴ AŞSP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1351-
1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 37, p. 32

¹²⁵ AŞSP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1351-
1355), Vol. X, Bucureşti 1977, doc. 44, pp. 38, 39

un semn de hotar neîntrerupt au ridicat o altă movilă... și o a treia movilă nouă”¹²⁶.

1358, iulie 20, Oradea: Capitlul bisericii de Oradea face cunoscut că, venind „Turul, fiul lui Grigore, fiul lui Laurențiu de **Săplac** (Suplac. Zeplak, azi **Suplacu de Barcău**, județul Bihor), pentru sine și pentru frații săi, a mărturisit că, întrucât el și frații săi s-a legat, odinioară, în baza unei scrisori privilegiale, să dea înapoi toate actele scrise, cu privire la moșia magistrului Ladislau, arhidiacon de Călata, și a lui Iacob, fiii lui Petru, fiul lui Moogh, a lui Andrei și Turul, fiii lui Svl, și a lui Laurențiu, fiul lui Laurențiu, numită **Mihaifalău** (azi, **Valea lui Mihai**, județul Bihor), aflătoare în comitatul Bihor... fiind găsită, în aceste zile, o scrisoare a conventului din Dealul Orăzii, a vrut să o dea arhidiaconului Ladislau, ba chiar a dat-o în fața noastră, rugându-ne, pentru cheazășie, să punem să fie transcrisă”¹²⁷.

1363, septembrie 15, Moftin: „Magistrul Simion, fiul lui Mauriciu, comitele, și cei patru juzi ai nobililor din comitatul Satu Mare adevăresc că, în adunarea obștească, nobilii Leucus de **Nagysemjen** (în Ungaria) și Mihail, fiul lui Ladislau, au oprit pe vecinii moșiei lor **Fülöp** (în Ungaria) și cu deosebire pe locuitorii din **Tarcea** (Tarcha, județul Bihor), **Vășad** (Vasad, Wassad, județul Bihor) și **Valea lui Mihai** (Nogmyhal, județul Bihor) de la folosirea acelei moșii”¹²⁸.

¹²⁶ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 302, pp. 309, 310

¹²⁷ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 292, pp. 302, 303

¹²⁸ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 185, p. 165

1922: Cu avizul Ministerului Învățământului nr. 2221/1922, se aprobă transferul în învățământul primar pentru „Pop Rozelia Erdödi, din **Abram**, titular la **Valea lui Mihai**”¹²⁹.

1923: „**Expoziție de vite la Oradea Mare.** Încă una din mult așteptatele raze prevestitoare de aurora consolidării. Modești, fără nici o autoreclama, calități ale oamenilor energici și activi, prefectul dl Hodor și medicul veterinar primar al județului Bihor, dl Al. Hașăș, ne-au procurat o plăcută surpriză, prin frumosul succes ce a avut expoziția de vite a județului Bihor, aranjată de dânsii, duminică 23 septembrie, în piața târgului de vite Ossi din **Oradea-Mare**... / Expoziția a început dimineață, la orele 9. Din partea armatei, a fost de față, în fruntea unui grup de ofițeri inimoși, dl general Olteanu, care nu scapă nici o ocazie de a fi printre cei dintâi, când e vorba de a sprijini vreo acțiune patriotică și de interes general în Bihor și Maramureș. După o scurtă, dar entuziastă cuvântare de deschidere a expoziției, rostită de prefectul dl Dr. Hodor, ca președinte al Comisiei județene Zootehnice, se formează comisiile de juriu, și anume o comisie superioară generală, din care au făcut parte domnii Dr. Hodor, președinte, apoi: generalul Olteanu, director regional, F. Cristea, subprefect, D. Tempeleanu, primarul subst. al **Orăzii-Mari**, Dr. Ion Voștinariu, consilier agricol Bogdan, precum și harnicul medic-primar veterinar al județului Bihor, Al. Hașăș, ca membri; s-au mai format, apoi, încă patru comisii, pentru clasificarea vitelor pe categorii, și anume: armăsari și iepe, mânji și mânze, tauri, apoi juninci și vaci; aceste patru comisii au lucrat sub condu-

¹²⁹ Școala Nouă, Anul I, nr. 14-15, Oradea 1922, p. 9

cerea domnilor colonel Dengel, comandantul Regimentului 5 Roșiori, colonel Ivașcu, comandantul Regimentului 33 Artilerie, Elemér Olasz și Francisc Sperker... / Pe la orele 13, a început distribuirea premiilor, în medalii și bani. Au obținut:

Pentru cai, Medalie de aur: 1). Ferma Markovits, din comuna **Inand**. / 2). dl conte Iosif Stubenberg, din comuna **Săcueni**. / 3). dl Ioan Molnár, din comuna **Chiralău**. / **Medalie de argint:** 1). dl conte Ștefan Pongrác, din **Cadia-Mare**. / 2). Ferma Capitlului romano-catolic din **Sântandrei**. / 3). d. Danila Lovass din **Valea lui Mihai**. / **Medalie de bronz:** 1). Comuna **Albiș**. / 2). dl Teodor Negreu din **Ateaș**. / 3). Ferma Markovits din **Inand**. / 4). dl Emil Frater din **Salonta-Mare**. / 5). dl Tabăra Mihai din **Tărian**.

Pentru vite cornute, Medalie de aur: 1). Orașul **Oradea-Mare**. / 2). Episcopatul romano-catolic din **Oradea-Mare**. / 3). Ferma contelui Tisza din **Ciegod**. / **Medalie de argint:** 1). Comuna **Toboliu**. / 2). Văduva lui Zoltán Bessenyei din **Ghioroc**. / 3). Domeniul Abația de Melch din **Marghita**. / 4). Ferma Capitlului romano-catolic din **Episcopia Bihor**. / **Medalie de bronz:** 1). Comuna **Giriș**. / 2). Comuna **Salonta Mare**. / 3). Ferma Markovits din **Inand**. / 4). Ferma Capitlului romano-catolic din Episcopia Bihor. / 5). dl Ignăție Grünfeld din **Oradea-Mare**.

De asemenea, s-au premiat cu bani, din suma de 8.000 lei, dată în acest scop de Ministerul de Domenii, animalele următorilor proprietari :

Cai: 1.500 lei, armăsar, proprietatea dlui T. Bodea din **Păușa**. / 1500 lei, iapă, proprietatea dlui Alexandru Soos din **Tileag**. / 500 lei, iapă, proprietatea dlui Francisc

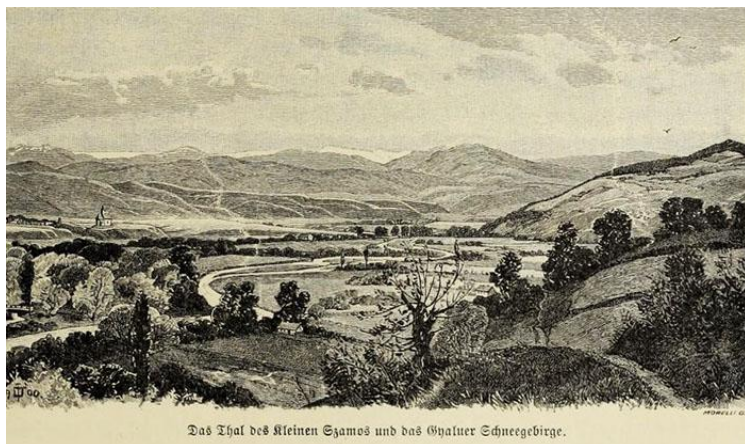
Folkman din **Palota**. / 500 lei, iapă, proprietatea dlui Vasile Gitea din **Toboliu**. / 1.000 lei, mînz (armăsar), proprietatea dlui Teodor Filip din **Giriș**.

Vite cornute: 1.000 lei, taur, proprietatea dlui Moise Durgheu din **Giriș**. / 500 lei, taur, proprietatea dlui Ludovic Kőteles din **Tinca**. / 1.000 lei, vacă, proprietatea dlui Edmond Slavic din **Cefa**. / 500 lei, junincă, proprietatea văduvei lui Alex. Gencsy din **Oradea-Mare**. / Județul Bihor a dat, în scopul premierii animalelor, suma de 10.900 lei, din fondul Zootehnic Județean, din care s-au premiat animalele, proprietatea următorilor domni:

Pentru cai: Lei 800, armăsar, proprietatea dlui Ștefan Nagy din **Sântimreu**. / Lei 300, armăsar, proprietatea dlui Petru Hurghoi din **Nojorid**. / Lei 300, armăsar, proprietatea dlui Francisc Lukács din **Telechiu**. / Lei 800, iapă, proprietatea dlui Francisc Borbély din **Săcueni**. / Lei 800, iapă, proprietatea dlui Alexandru Fernbach din **Palota**. / Lei 300, iapă, proprietatea dlui T. Tincau din **Toboliu**. / Lei 300, iapă, proprietatea dlui Alex. Suciu din **Diosig**. / Lei 300, iapă, proprietatea dlui Iacob Osvald din **Palota**. / Lei 300, iapă, proprietatea dlui Vasile Babău din **Giriș**. / Lei 600, mînz, proprietatea dlui Francisc Borbely din **Săcueni**. / Lei 300, mînz, proprietatea dlui Mihai Sári din **Tărian**. / Lei 300, mînz, proprietatea dlui Alex, Fernbach din **Palota**. / Lei 250, mînz, proprietatea dlui Iosif Kain din **Nojorid**. / Lei 250, mînz, proprietatea dlui Ștefan Hegedüs din **Diosig**. / Lei 250, mînz, proprietatea dlui Coloman Horvath din **Simian**. / Lei 250, mînz, proprietatea dlui Petru Theiss din **Palota**.

Pentru vite cornute: 500 lei, taur rasă symen-thală, proprietatea dlui Iosif Fildan din **Cheriu**. / 300 lei, taur rasă symen-thală, proprietatea dlui Gaspar Vári din

Fughiu. / 300 lei, taur rasă symenthală, proprietatea văduvei lui Ioan Osváth din **Seleuş.** / 1.000 lei, taur rasă podolică, proprietatea dlui Ludovic Simon din **Filighiaz.** / 300 lei, vacă symenthală, proprietatea dlui Ludovic Pénzes din **Episcopia.** / 300 lei, vacă symenthală, proprietatea dlui Gheorghe Panea, **Oradea-Mare.** / 100 lei, vacă rasă podolică, proprietatea dlui Alex. Torda din **Filighiaz.** / 600 lei, junincă rasă symenthală, proprietatea dlui Petru Theiss din **Palota**”¹³⁰.

¹³⁰ *Vestul României*, Anul I, nr. 28, Oradea 1923, p. 2

VALEA LUNCII

(Husmezău, Huzyumezew, azi **Valea Luncii**,
județul Cluj)

1356, noiembrie 4, Mănăștur: Conventul mănăstirii Mănăștur dă de știre că, înfățișându-se „Ioan, fiul lui Ioan zis Chente, din neamul Alba, și magistrul Nicolae zis Wos, iar pe de altă parte acel Ioan, fiul lui Ioan zis Chente ne-a mărturisit că el a dat pe veci lui Nicolae zis Wos, precum și lui Ladislau, Ștefan, Pavel și Ioan, fiii surorii sale după mamă, ce s-au născut din acel Nicolae zis Wos, un deal al său, numit **Borzua** (deal lângă Valea Lungă, județul Cluj) și o moșie a sa, numită **Husmezău** (Husmezău, Huzyumezew, azi **Valea Luncii**, județul Cluj), cei vin lui prin moștenire... iar Nicolae zis Wos și fiii săi să fie datori să-l hrănească până la moarte”¹³¹.

1594: „Se amintește, la 1594, un oarecare „Basarovics” din Moldova, ca proprietar în satul **Zăpârț**, și un „Blasiu”, care pimese, în acest an, de la Sigismund Ba-

¹³¹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 43, pp. 40, 41

thori, în dar, o parte din satul **Husmezău**, în județul Solnoc-Dobâca”¹³².

„La 1594, Clujul primește dela Sigismund Bathori moșiile Ciaca, Hășmaș, **Hușmezău**, Iescu, Jurca, Iapa, „Lac” și „Guczfalua” (ultimele două, așezări dispărute)”¹³³.

1891: „Mihali-Mihălescu, S. Simion, născut în **Husmezău**, județul Someș. Liceul și studiile filozofice la Cluj, apoi la Blaj, teologia, terminând-o în 1848. Profesor și preot în Blaj. La 1860, trecu în regat, dimpreună cu colegul său Ioan Faur. Pu numit profesor de științe naturale la liceul din Craiova, unde funcționează până la 1891, trecând la pensie, după un lung serviciu, purtat cu mult zel, conștiință și abnegațiune. Mort în 1891. A publicat multe articole relative la științele naturii. Mai ales în „Foaia pentru minte, inimă și literatură” din Brașov, în anii 1854, 1859-1860. A publicat mai multe cărți didactice și studii de științe naturale („Migrațiunea animalelor”, „Flora Craiovei”, „Nutremântul țăranilor”, „Istoria Calendarului”, și altele”¹³⁴.

¹³² Meteș, Ștefan, *Moșiile Domnilor și boierilor din Țările române în Ardeal și Ungaria*, Biblioteca Semănătorul, Arad 1925, p. 47

¹³³ Ardeleanu, S. G., *Orașul Cluj, centru meșteșugăresc în sec. XVI*, în Institutul de Istorie, *Studii / Revistă de istorie și filosofie*, volumul IV, Anul 6, București 1953, p. 150

¹³⁴ Moisil, Iuliu, *Românii ardeleni din vechiul Regat și activitatea lor până la Război*, în *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul / 1918-1928*, volumul III, București 1929, p. 1363

VALEA LUNGĂ

(Hususău, Huzyusou, azi **Valea Lungă**, județul Sibiu)

1359, aprilie 7, Vișegrad: Regele Ludovic scrie voievodului Andrei despre „plângerea adesea reînnoită a tuturor iobagilor din **Micăsasa** (Mykezaza, Mykezata, Fugindorf, județul Sibiu) și din **Hususău** (Huzyusou, azi **Valea Lungă**, județul Sibiu), anume că nobilii de **Cecălaca** (Chakalak, Chekelaka, Ckekeloca, județul Mureș) și fiii lui Cristian, fiul lui Alard de **Șeica Mică** (Sachelk, Sarselk, **Șeica Mică**, județul Sibiu), precum și Nicolae de **Șeica Mare** (Schelk, Selk, Selky, Zelk, **Șeica Mare**, județul Sibiu), au cotropit, cu de la ei îndrăzneală, pământurile noastre regești, Micăsasa și Hususău, și se folosesc de ele pe nedrept, nesocotind cu îndărătnicie alte scrisori ale noastre de poruncă. / Și deoarece nu voim ca aceste drepturi ale noastre să fie cotropite, poruncim cu tărie să trimiteți omul vostru vrednic de crezare, în fața căruia și cu mărturia capitlului bisericii Transilvaniei, trimișii noștri, cercetând mai întâi curatul adevăr, în privința celor de mai sus... să treacă din nou aceste pământuri ale noastre spre a le folosi în numele nostru”¹³⁵.

¹³⁵ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 363, pp. 362, 363

1885: „La pomana din Hususău. / În anul 1885, o familie din Blaj invită vreo zece studenți din clasa a opta la sfințirea unei cruci din cimitirul din Hususău, o comună în apropierea Blajului, de unde își trăgea originea acea familie. Crucea în chestiune a ridicat-o în memoria părinților, uciși în timpul revoluțiunii din 1848, și, cu ocaziunea sfințirii crucii, a făcut și o pomană pentru iertarea păcatelor celor morți. / Între acești invitați mă aflam și eu și cu drag am luat parte la acea pomană. Fiind destinat a deveni preot și pentru a mă obișnui cu pomenile din vreme, luam unde numai puteam. Am brodit-o cu pomana aproape ca țiganul la stână, că era tocmai într-o zi din postul Sfinților Petru și Pavel, și de post. / Mâncările pentru pomană erau pregătite încă din ajun, în Blaj. Ce era? S-au fiert câteva oale zdravene cu fasole frecată și s-au cumpărat, de la brutarii din Petrifalău, vreo 40 de pâini. / **Petrifalău** este un sat mic de tot, pe malul drept al Târnavei mici, în fața Blajului, cu locuitori unguri; femeile de acolo fac pâine de casă, pe care o aduc în Blaj, spre vânzare, vreo trei vedre de rachiu, de la jupânul Mendel, și zece lumânări, pentru ctitorii sfintei biserici din **Hususău**, atâta tot și poate vreo doi florini mărunțiș ce se dă iertare participanților la pomană, câte un creițar de fiecare persoană. / Toate acestea au fost încărcate pe un car cu boi și noi, *per pedes apostolorum*, am pornit în urma carului, spre Hususău, depărtare de aproape două ore.

Am ajuns în **Hususău** la orele 9, dimineța, și ne-am dus, de-a dreptul, la biserică, în jurul căreia se afla cimitirul. / Biserica, o bisericuță săracă de lemn, ca mai toate pe Târnavă, era așezată pe o colină din dreapta viilor fostului guvernator al Transilvaniei, baronul Brucken-

thal, numite de săteni viile lui Bruck; acolo ne aștepta preotul, cu slujitorii bisericii și poporul din sat, cu mic, cu mare. / Am intrat cu toții în biserică și pe mine m-a prins mirarea, unde am văzut acea biserică aproape goală de orice podoabă, în unghiul drept de lângă altar se vedeau vreu 80 de ciomege, care terminau în forma unui T. La început am crezut că sunt rășchitoare, pe care își deapănă țărâncile firele de tort, dar episcopul bisericii, care era lângă mine, mi-a explicat că acele ciomege servesc drept strane, și mai târziu m-am convins cu ochii că fiecare țăran a pus mâna pe câte un ciomag și s-a priponit cu coastele pe el, și, astfel stând, ascultau slujba dumnezeiască, iar la cetirea sfintei evanghelii, când țăranii au îngenunchiat, acele ciomege își arătau toată splendoarea, neputând și ele îngenunchea și apăreau ca tot atâtea cârje arhieresti, căci fiecare țăran punea câte o basma pe ele, ca să nu-i glodească. / În altar, de asemenea simplu, o masă drept pristol, cu trei sfeșnice, iar în un colț, o mulțime de farfurii de pământ, numite blide, și tot atâtea linguri de lemn, și vreo 4-5 cuțite, de mărimea unui teasc de vardist. Episcopul, și aici, mi-a dat explicația cuvenită, spunându-mi că acestea sunt tacâmurile pentru pomeni, că la ei, în comună, pomenile se fac la cimitir și nu la locuința morțului.

Terminându-se slujba în biserică, am ieșit la cruce, pe care, stropind-o preotul cu apă sfințită, mai citește o rugăciune, în care timp femeile, sub supravegherea prescurăriței, scot farfuriile și lingurile din altar și încep a le umple cu fasole, punându-le rând una lângă alta. / Prescurărița este o femei bătrână, pe care o alege preotul, și i se încredințează pistornicul, un fel de sigiliu de lemn, pe care îl aplică pe prescuri, înainte de a le coace. Numai

această femeie are dreptul de a face prescuri. / Prescură-rița scoate un cuțitaș și, cu muchia lui, lua din o farfurie piper măcinat și făcea cruci peste fasolea din blide. Atâtea cruci a făcut această femeie, de m-am crucit și eu, făcea la câte o farfurie mai mare și câte trei cruci, așa că un om mai glumeț, dintre ctitorii bisericii, i-a zis: „Mai puține, babo, că ai făcut atâtea, de un om slab nici nu le poate „sudi” pe toate”.

Pe când femeile manipulau cu fasolea, bărbații tăiau pâinea în patru, iar vreo șase, cu mânecele suflecate, făceau pe paharnicii bisericii, împărțind rachiu, trei dădeau la femei și trei la bărbați, fiecare pomanagiu primea câte un pahar de rachiu: care erau mai îndrăzneți veneau de câte două sau chiar de trei ori. / Omul care a făcut pomană, împărțea iertare, câte un creștar de fiecare persoană. / Terminându-se toate acestea, preotul rostește un „Tatăl nostru” și dezleagă masa, Țăranii iau fiecare câte o farfurie cu fasole și câte o bucată de pâine, și, pe iarbă verde, sub cerul liber, mănâncă din pomană. În caz de ploaie, pomană se face în biserică”¹³⁶.

1891: „Precum se știe, fișpanul George Pogány, după un serviciu de 16 ani ca fișpan al acestui comitat (Hunedoara), în luna acesta (decembrie) a fost înlocuit prin George Szentkereszt, proprietar în **Hususău**, de lângă Blaj. / Instalarea noului fișpan s-a întâmplat luni, în 21 decembrie nou, în sala cea mare a comitatului. Noul fișpan a sosit la Deva încă în 20 decembrie, la 6 ore p.m. La **Șibot**, prima stațiune pe teritoriul comitatului nostru, a fost primit de către vice-șpanul Coloman Barsay, solgăbirăii și fisolgăbirăii, notarii și juzii comunali din jurul Și-

¹³⁶ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 25, Brașov 1908, p. 4

botului. La gara de la **Orăștie**, a fost salutat de primarul din Orăștie și de câțiva angajați din apropiere, iară la stațiunea din **Simeria**, șeful gării, vestitul maghiarizator, italianul Ivan Paule, i-a predat, prin un copilaș, o frumoasă cunună.

La gara din **Deva**, baronul Szentkereszti a fost binevențat de protonotarul comitatului, Arthur Hollaki, fiind de față mulțime de angajați și curioși. La sosirea noului fișpan, casele maghiarilor guvernamentali, ale armenilor și ale evreilor erau împodobite cu stindarde ungurești, iar unii au și iluminat; însuflețire mare, însă, nu se putea observa nicăieri. Astfel, primirea noului fișpan nu se poate zice că ar fi fost prea splendidă, ci mai mult oficioasă.

Țăranii și, peste tot, poporul română de la sate au lipsit cu totul de la acea primire. Tot în ziua aceea, seara, la 6 ore, membrii români ai congregațiunii au ținut o conferință, în care, după dezbateri serioase și obiective, s-a decis că ei, ca membri români ai congregațiunii, află necesar a participa și ei la actul instalării și acolo să dea expresiune dorințelor și pretențiunilor noastre, bazate pe legile existente”¹³⁷.

1902: „Mihail Lăzureanu din **Hususău** se amorozează foc de Florica Duma. El era de 20 de ani, ea de 15 ani. Amândoi erau săraci lipiți și, ca să faci o căsnicie, îți trebuie cheltuieli. / Lăzureanu ce s-a gândit? A intrat, noaptea, în casa unui vecin și l-a jefuit. Asta s-a întâmplat în urmă cu 4 ani. Furtul, însă s-a descoperit și făptuitorul fu condamnat, de tribunalul din Oradea, la 4 ani temniță. / Zilele acestea, Lăzureanu, isprăvindu-și pedeapsa, s-a în-

¹³⁷ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIV, nr. 281, Brașov 1891, p. 2

tors acasă. El credea că Florica îl așteaptă cu credință, când colo – Florica era măritată. Lăzureanu, de mâhnire și năcaz, și-a pierdut mințile și a luat câmpii”¹³⁸.

1923: „O prea frumoasă sărbătoare a avut, duminica trecută, în 12 august, poporul nostru din **Hususău** și jur: adunarea anuală a despărțământului Blaj al Asociațiunii. Trenul de dimineață ne-a adus o mândră ceată de doamne și domni din Blaj. În aceeași vreme. văile din jur răsunau de cântările satelor, care s-au grăbit la acest praznic al luminii și învățăturii. În frunte cu preoți și învățători, sub fâlfâitul treicolorului, cu flori în mâini și cântări voinicеști pe buze, se apropie Șoroștinul, Țapu, Tăuni, Lunca, Lodroman, Cenade, făgetul, Glogovețul, toți în haine albe de sărbătoare. / S-a ținut, întâi, o sfântă slujbă, la biserica prea mică pentru atâta lume. Oamenii nu vor uita glasul dulce al cântărețului de la Blaj, profesorul Aron Papiu, nici predica simțită a protopopului Aurel C. Domșa. După liturghie, toată mea, în șir lung și rânduit, a ieșit la un mormânt din marginea satului, lângă calea ferată, unde își dorm somnul de veci 30 de mucenici ai mântuirii noastre, soldați români din Moldova și Muntenia, care plecaseră pentru luptă și dezrobirea Ardealului, dar, căzuți în prinsoare ungurească, au murit aici, la **Hususău**, în noaptea de 27 decembrie 1917, în urma unei cumplite ciocniri de tren”¹³⁹.

1924: „În comuna **Hususău**, de lângă Blaj, au început, de-o vreme, încoace, să se facă lucruri frumoase și înălțătoare. Sfinția Sa Părinte protopop Vasile Podoabă își dă toată silința să ridice vaza și cinstea comunei cu porniri bune. Astfel, cu ocazia unei mese, dată în cinstea co-

¹³⁸ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 153, Brașov 1902, p. 5

¹³⁹ *Unirea Poporului*, Anul V, nr. 32, Blaj 1923, p. 3

misiei județene din Târnava mică, a pornit o colectă **pentru biserica și școala din Hususău**, pe care s-au înscris dl Emil Folea, prefectul județului, cu 500 lei, A. Binder, mare proprietar, cu 100 lei. / La Crăciun, domnii învățători din comună au adunat, în același scop, 990 lei. / O altă colectă a fost pornită pentru cumpărarea unui clopot la biserică. În acest scop, dl primpretor Dumitru Opriș a colectat, în satele din plasă, 10.308 lei; Părintele protopop a dat 300 lei; Ana Vlad, întru pomenirea soțului ei, a dat 300 lei; Ariton Rus, întru pomenirea soției sale, 500 lei. / Maria Bunea și Zacheiu Trifan au cumpărat un steag, cu 200 lei; Virica Fleșer, alt steag, cu 200 lei. Ioan Căpâlnean, cu soția sa Saveta, născută Fleșer, au plătit facerea unui rând de haine bisericești din materialul parohiei, cu 800 lei. / Tuturor celor însemnați mai sus. Curatorul biserici române greco-catolice din **Hususău** le aduce cea mai fierbinte mulțămită. / La 4 martie 1924, / Vasile Fleșer, curator primar, / Vasile Bunea, secretar”¹⁴⁰.

„Sfințirea celor 3 steaguri naționale în Hususău. / Duminecă, în 22 iunie, după ieșitul din biserică, toți românii din Hususău s-au adunat la școală. De aici, fiind timp frumos, au pornit cu toții la pădure, la 4 km departe de comună, într-un loc răcoros, de toată frumusețea. Au mers în ordinea următoare: / 1). Înainte, cei 2 prapori ai bisericii, în mijlocul lor, steagul școlii, care a primit numele „George Lazăr”. A urmat **muzica vestită din Brațeu**. După ea, școlarii, câte 4, sub conducerea domnilor învățători. / 2). A urmat steagul al doilea, cumpărat prim curatorul Vasile Fleșer și gătit de ginerele său, Ioan Căpâlnean, măiestru croitor, care, dimpreună cu soția sa, au

¹⁴⁰ *Unirea Poporului*, Anul VI, nr. 13, Blaj 1924, p. 2

fost nașii steagului, botezat „Avram Iancu”. După steag, poporul, tot câte 4, și un car cu 4 boi, aducând pe părințele protopop Podoabă, încunjurat, în car, de frunțașii comunei. / 3). După acest car, a urmat al treilea steag, procurat de mama cantorului Vasile Bunti. Nași au fost frațele cantorului și soru-sa. Steagul a primit numele de botez „Inocențiu Clain”. / După el, au urmat femeile și fetele din comună, în ordine, ca bărbații. / Au venit, acum, al doilea și al treilea car, tot cu câte cu 4 boi, cu femeile mai bătrâne și copiii mai mici. / În urma carului 4, având o tablă, cu crucea roșie, ducând elemosina și luând sus pe cei ce se vor obosi pe cale. Atât boii, cât și carele au fost împodobite cu frunză verde și cu covoare.

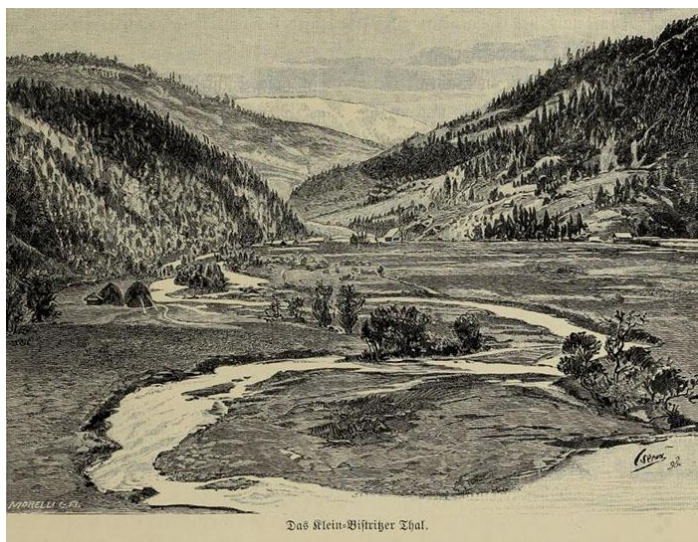
Sosiți în pădure s-au sfinții steagurile. După modul cum s-a fost sfințit steagul „Tudor Vladimirescu”, în 1919, în Făgăraș. Dl învățător Corbean și cantorul Bunea au stors lacrimi din ochi, prin cântatul stihurilor anume compuse pentru aceste solemnități. / Sfârșindu-se actul sfințirii și sărutând toți sfânta cruce, s-a început dansul, cu „Hora!”. Copii de școală, făcând în mijloc, cu domnii învățător și cu părintele protopop în frunte. / La masă, părintele protopop a ținut o învățătură despre însemnătatea steagului, foarte instructivă. / La 6 ore, s-au înapoiat cu toții, în ordinea mersului. Dansul s-a continuat la școală”¹⁴¹.

„Aproape de gara de la **Hususău**, spre **Micăsasa**, este un mormânt, în care zac osemintele alor 31 voinici, ostași ai României întregite, căzuți jertfă unei ciocniri de tren, în 1916, când furia nemțească îi ducea ca prizonieri în careva lagăr din Germania. / După înfăptuirea Româ-

¹⁴¹ *Unirea Poporului*, Anul VI, nr. 28, Blaj 1924, pp. 2, 3

niei mari, an de an, au ieșit, în **ziua eroilor**, la acest mormânt românii din **Hususău**, ba uneori și cei din comunele vecine... Buruienele au crescut. Mormântul s-a așezat și azi numai o **modestă cruce de lemn**, cu câteva litere greu descifrabile, vestesc **locul sfințit al eroilor neamului românesc**. Așa-i recunoștința omenească!”¹⁴².

1932: „Baronul Szentkereszti Gheorghe, din **Valea lungă**, moșneag de 92 ani, s-a călătorit la străbunii săi, în ziua de 17 iunie, și a fost înmormântat în 19 iunie. În lumea românească, **baronul de la Hususău** a trăit retras în coșteiul său, împăcat cu soarta și cu oamenii, aproape uitat. În ținutul Târnavelor nu știm să mai fi rămas alt baron sau grof din vechea lume de boieri unguri”¹⁴³.

¹⁴² *Unirea Poporului*, Anul VI, nr. 26, Blaj 1924, p. 3

¹⁴³ *Unirea Poporului*, Anul XIV, nr. 26, Blaj 1932, p. 3

VALEA MARE

(Nyres, râu, azi satul **Valea Mare**, județul Maramureș)

1335, octombrie 12: Regele Ludovic dă de știre că venind „Dragoș Românul, fiul lui Ghiula, fiul lui Dragoș... ne-a înfățișat două scrisori: una a noastră, întărită cu pecetea noastră de taină, rotundă, iar altă scrisoare a lui Ioan, fiul lui Iuga, voievodul românilor din Maramureș, și a lui Nicolae, fiul lui Petru, omul magistrului Andrei, fostul comite al secuilor, de Brașov și de Maramureș, întocmite cu privire la darea în stăpânire a moșiilor numite **Giulești** (Gylahaza, județul Maramureș), de lângă râul Maramureș, și **Nyres** (râu în Maramureș), făcută pe seama aceluiși Dragoș, precum și a pomenitului său tată, de asemenea, Ștefan, Tatar, Dragomir, Costea și Mirislău, frații săi... / Noi, ascultând preaplecatele cereri... întărim cu puterea noastră regească pentru ei și pentru urmașii lor”¹⁴⁴.

1349, septembrie 15, Bistrița. „Mandatul regelui Ludovic către Ioan, fiul lui Iuga, voievodul românilor din Maramureș, pentru statuarea lui Giula, fiul lui Draguș, și a fiilor lui Giula, Draguș, Ștefan, Tatar, Dragomir, Costa

¹⁴⁴ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica* / *C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 344, pp. 362-364

și Miroslav în moșiile **Giulești** (Gylahaza, județul Maramureș) și **Valea Mare** (Nyres, râu în Maramureș), din care moșii i-a scos Ștefan, fratele voivodului, căzut în nota *infidelitatis*, împreună cu unchiul său Bogdan, oarecândva voievod”¹⁴⁵.

1349, septembrie 21, Zigeth: „Relațiunea lui Ioan, fiul lui Juga, voivodul românilor din Maramureș, și a lui Nicolau, fiul lui Petru înerezutul Magistrului Andrea Laczk către regele Ludovic, despre statuarea lui Giula, fiul lui Draguș, în moșiile **Giulești** (Gylahaza, județul Maramureș) și **Valea Mare** (Nyres, râu în Maramureș), făcută fără contrazicere (împotrivire, deci act administrativ de tip întâmpinare – n. n.)”¹⁴⁶.

1355, octombrie 12: „Regele Ludovic transcrie și confirmă cele două diplome din anul 1349, adică: 1). Mandatul de statuare, adresat lui Ioan voivodul, fiul lui Juga, pentru statuarea lui Giula, fiul lui Draguș, în moșiile **Giulești** (Gylahaza, județul Maramureș) și **Nyres** (azi **Valea Mare**, județul Maramureș); 2). relațiunea voivodului despre statuare”¹⁴⁷.

1355, noiembrie 29, Agria: Capitlul bisericii din Agria, primind scrisoarea regelui Ludovic, a „trimis, dimpreună cu comitele Dragoș, român din **Bedeuhaza** (Bwdwu, în Ucraina), pe omul regelui și pe omul nostru... ca să ia seama la hotărnicirea și ridicarea semnelor de hotar a unor moșii, numite **Giulești** (Gylahaza, județul

¹⁴⁵ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 13, pp. 26, 27

¹⁴⁶ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 14, pp. 28, 29

¹⁴⁷ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 17, pp. 33, 34

Maramureș) și **Nyres** (râu în Maramureș), așezate în ținutul Maramureș și să pună în stăpânirea lor pe Dragoș, fiul lui Giula, și pe frații săi români. În cele din urmă, acești oameni au mers, în joia dinaintea sărbătorii trecute a sfântului mucenic Dumitru (22 octombrie), la moșiile Giulești și Nyres, chemând în chip legiuit pe vecinii și megieșii lor, le-au hotărnicit după adevăratele semne de hotar, ridicând, lângă cele vechi, semnele noi arătate mai jos... / Iar semnele de hotar se despart și se deosebesc de moșiile vecine, și se desfășoară în acest fel: mai întâi, hotarul pornește de la un râu, numit Pârâul Maramureș, ce curge de la miazăzi, din creste și munți înzăpeziți, către miazănoapte... trece de drumul obștesc și ajunge la două movile de hotar, ridicate acum dintâi; de la acestea, mergând la vale, spre miazăzi și printr-o pădure mare, ajunge la o movilă de hotar, așezată sub un stejar și ridicată acum dintâi, și de aici, mergând de-a dreptul spre miazăzi, intră într-o albie... peste care trecând către apus, ajunge la o cărare, pe de o parte și de cealaltă a căreia au ridicat două movile de hotar; de acolo, mergând tot în aceeași parte de apus, către obârșia pomenitei albie și trecând peste drumul obștesc, hotarul ajunge la o movilă de hotar, ridicată tot acum dintâi sub un stejar; de la acesta, coborând în aceeași parte de apus, ajunge la un mic izvor, numit Puțul Rece, lângă care este ridicată, tot acum dintâi, o movilă de hotar, de la care, trecând ceva mai jos, ajunge la un pârâiaș, numit Pârâul Sărat, unde iese și, mergând puțin, intră într-un drum care duce la ocnele de sare; mergând pe acesta, tot în partea de miazănoapte, spre sprânceana dealului, ajunge la o movilă de hotar, unde iese din același drum spre partea de apus și, mergând, ajunge la izvorul unui râu, Pârâul Stufărișului... de la care, coborând

în jos spre partea aceea, ajunge de asemenea la o movilă de hotar, ridicată într-o livadă, aproape de un lac mic, numit Obârșia Sărată, și de acolo, mergând puțin în aceeași parte, pe lângă Râpa Înaltă, intră în pomenitul râu Maramureș, pe care, coborând în jos, pe o bucată de întindere spre partea de miazănoapte, iese cu el spre apus și ajunge la un tufiș de răchită, numit Răchitiș în limba obișnuită, împrejmuit cu o movilă de hotar; de la care, hotarul, mergând în aceeași parte, intră în alt râu, numit Pârâul Arinilor, și apoi, mergând tot în aceeași parte, ajunge la locul numit Podișul Stâncos, pe a cărui coastă mergând o bună întindere, coboară într-un șes mic, numit Câmpul Sălciilor; de acolo, mergând puțin în aceeași parte, ajunge la locul numit Făget și de acolo, coborând, ajunge la o movilă de hotar, așezată pe sprânceana unui deal, lângă un drum, de la care, mergând puțin, intră în râul Maramureș și vine la cel dintâi semn de hotar, acolo de unde începuse și acolo hotarul se sfârșește”¹⁴⁸. „La mandatul regelui Ludovic, se face reambularea metale (hotarnica – n. n.) a moșiilor **Giulești** (Gylahaza, județul Maramureș) și **Nyres** (azi **Valea Mare**, județul Maramureș), în favoarea lui Draguș, fiul lui Giula, și a fraților săi români, metele (hotarele – n. n.) se statoresc fără contradicere (întâmpinare de împotrivire – n. n.)”¹⁴⁹.

1368, august 5, Zvolen-Lipče: „Noi, Ludovic, din mila lui Dumnezeu, regele Ungariei, vouă, credinciosului nostru, măritului bărbat, magistrul Simion, fiul lui Mauriciu, comite de Maramureș, prin cuprinsul celor de față

¹⁴⁸ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 353, pp. 375-378

¹⁴⁹ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 18, pp. 35-37

vă însărcinăm, dându-vă ca poruncă, și vă poruncim ca, după ce veți fi văzut cele de față, să împărțiți, după dreptate, între Dragoș, Ștefan, Miroslav preotul și Dragomir, în părțile ce li se cuvin, moșiile numite **Giulești** (Gylahaza, județul Maramureș) și **Nyres** (râu în Maramureș), aflătoare în zisul Maramureș, după cum se spune dăruite de maiestatea noastră lui **Giula românul** și, de asemenea, lui Dragoș și Ștefan, preotului Miroslav și lui Dragomir, chemând pe toți megieșii acelor moșii și, de față cu ei, precum și cu unul sau doi juzi ai nobililor din acel comitat și cu alți nobili cinstiți din acel ținut; și să-i încredințați fiecăruia partea sa, cu toate foloasele sale, spre a o stăpâni și a o ține în pace. / Dacă, dimpotrivă, din vreo oarecare pricină arzătoare, n-ați putea face acest lucru, atunci să-i însărcinați pe cei doi juzi ai nobililor și pe ceilalți nobili cinstiți să facă aceasta”¹⁵⁰.

1435, mai 26: „Miclea, fiul lui Ladislau, fiul lui Draguș din **Giulești**, resignează (redă) lui Petru Gherheș, nepotului după mamă al lui Draguș din Giulești, părțile ce i se cuvin din moșiile **Slatina** (Hoteni), **Breb**, **Desești**, **Șugatag**, **Giulești** și **Valea Mare**”¹⁵¹.

1457, noiembrie 23, Szigeth: „Magistratul comitatului adeverește că Gregoriu Ezeni și soțul său, vicecomiți, au ieșit, fără judele nobililor, în moșia **Nireș** și au vrut să ia averile lui Draguș din Nireș; acesta, cu Georgiu Ficze din **Giulești**, s-au opus și au omorât pe vicecomitele Gregoriu Ezeni. Cauza s-a cercetat înaintea tribunalului. Dar numiții Georgiu și Drăguș, aflându-se nevi-

¹⁵⁰ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 342, p. 536

¹⁵¹ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 172, pp. 295, 296

novați, au fost absolviți, pentru că vicecomiții au procedat în cauză nejudecată și nedreaptă”¹⁵².

1475, Sziget: „Litere divisionale (scrisoare de împărțire), dată prin magistratul comitatului, prin care se adeverește că nobila doamnă Anca Rednik, văduva rămasă după Ivanka din **Giulești**, pe de o parte, iar pe de altă parte Joan Micle, fiul lui Vlad din **Șugatag**, și Mihail Fitze din Giulești, unchiul lui Georgiu Rednik, sistând procesul ce a curs între dâșii, s-au împăciuit înaintea sedriei, astfel încât jumătatea moșiilor **Șugatag**, **Hărnicești**, Desești (**Derești**), **Crăcești** și Nireș (**Valea Mare**) și două părți din trei ale moșiilor Giulești și Dorosleu se cadă în partea văduvei Anca, a fiului ei și a fraților acestuia, iar cealaltă jumătate și treia parte să fie a lui Joan Miclea și a fiilor săi, Lupșa și Mihail”¹⁵³.

1599, decembrie 11: „Mihai Vodă reînnoiește actul de danie văduvei lui Cristofor Keresztury, Ileana Keoreossy, asupra moșiei ei Szentbenedek (**Benediuc**), Alparét (**Olpret**) și Szásznyires (**Nireșul Săsesc**, Maramureș) din comitatul Szolnok interior”¹⁵⁴.

1900, Diaconovich: „**Olpret** (Alparét), comună mică în Transilvania, comitatul Solnoc-Dobâca, cu 1.146 locuitori români. Olpret a fost centrul unei revoluții țărănești, de la începutul secolului XV, cea din 1434”¹⁵⁵.

¹⁵² Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 237, pp. 404, 405

¹⁵³ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 307, pp. 528-530

¹⁵⁴ Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. V, 1596-1599, București 1932, p. 323

¹⁵⁵ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900, p. 454

1934: „Pe la jumătatea lui august, în comuna **Nireș**, plasa Hida, din județul Cojocna, a fost un foc îngrozitor. Numeroase familii au rămas pe drumuri, arzându-le case, șuri, poieți, cămări și toată agoniseala verii. Nu au unde să-și plece capetele, nu au o bucată de pâine și iarna se apropie cu pași mari. Flăcările lacome au mistuit și biserica satului, încât bieții nenorociți nu au nici măcar unde să se roage lui Dumnezeu, ca să le ușureze durerea și deznădejdea. În numele celor năpăstuiți, preotul satului roagă pe toți oamenii de bine, care vor ceti acestea șire, să întindă o mână de ajutor familiilor nenorocite din **Nireș**, atât de greu lovite de soartă. Se primesc, cu recunoștință, orice fel de ajutoare, care sunt a se trimite la adresa **Curatorul bisericesc din Nireș**, plasa Hida. județul Cojocna”¹⁵⁶.

1929 Grup etnografic din județul Sibinului (Săliște)

Julietta

¹⁵⁶ *Unirea Poporului*, Anul V, nr. 34, Blaj 1923, p. 3

VALEA PĂȘUNII

(Widental, județul Sibiu)

1355, iulie 14, Sibiu: „Noi, toți locuitorii scaunului **Sibiului** și ai celorlalte șapte scaune ce țin de acest scaun al Sibiului, facem cunoscut că numărătoarea caselor supuse la bir din satele regești se află și este nepotrivită în privința dării regești și a celor 500 de lănci. / De aceea... am trimis să facă altă numărătoare... Atunci zișii revizori au venit în **Merghindeal** (Mergental, județul Sibiu) și au văzut acolo un loc, numit **Valea Pășunii** (Widental, județul Sibiu), pe care, socotindu-l că este în hotar cu cei din Merghindeal... au dat pe veci acest loc celor din Merghindeal... / Dar ni s-a adus la cunoștință că oamenii din **Noiștat** (Noua villa, județul Sibiu), **Netuș** (Nythausen, județul Sibiu), **Hudruvechiu** (Hudrubechiu, Hundirtpuch, azi **Movile**, județul Sibiu), **Seliștat** (Selgestat, județul Brașov), caută să asuprească pe acei oameni din Merghindeal, în privința acestui pământ, împotriva acestei danii a noastre, ceea ce noi nu vom îngădui”¹⁵⁷.

¹⁵⁷ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 328, pp. 342-344

VALEA POMILOR

(Mocirla, Mochola, azi **Valea Pomilor**, județul Sălaj)

1354, octombrie 16, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea adeverește că, venind „magistrul Jakch, fiul lui Toma de **Coșeiu** (Kusol, județul Sălaj), pentru sine și pentru Gheorghe, Ștefan, Ladislau și Andrei, fiii săi, aflători la vârsta copilăriei, pe de o parte, iar de cealaltă Iacob și Ioan, fiii lui Dominic de Coșeiu, adică verii primari de tată, de asemenea pentru ei și pentru Nicolae, Egidiu și Ladislau, fiii numitului Iacob, aflători, la fel, în anii copilăriei, și sus-numitul Ioan, fiul lui Dominic, pe atunci lipsit de mângâierea unor moștenitori, au mărturisit... pentru ei și osebit pentru bucățile lor de moșie, lăsând deoparte orice ură și smulgând din rădăcini, din mijlocul lor, orice pricină de proces... / Mai întâi, au dat jumătate din moșia **Coșeiu**, aflătoare în comitatul Solnoc, în schimbul altei moșii a lor, zisă **Portelec** (azi **Portița**, județul Satu Mare), aflătoare în comitatul Satu Mare... vecină cu moșia **Archid** (Erkud, județul Sălaj), pe care magistrul Jackh o stăpânea prin cumpărare, au împărțit-o în modul că o uliță cu case doar pe o parte, aflătoare în partea de apus și spre moșia **Mocirla** (Mochola, azi **Valea Pomilor**, județul Sălaj), începând de la curtea magistrului Jackh, întinzându-se spre pădurea Deg, până la capăt,

împreună cu sus-zisa curte a revenit în proprietatea magistrului Jackh, fiul lui Toma. În schimb, cele două ulițe, cu case pe o parte, tot spre pădurea Deg, una din ulițe a căzut în bucata magistrului Jackh, iar cealaltă, dincolo de valea pâ râului Deg și așezată înspre răsărit de sesiile acelor fii ai lui Dominic, a revenit numiților Iacob și Ioan, fiii lui Dominic... Iar cealaltă jumătate a moșiei Coșeiu, numiții fii ai lui Dominic au lăsat-o magistrului Jackh... însă pământurile de folosință, pădurile, dumbrăvile, pășunile, fânețele, dreptul de ocrotire și târgul, obișnuit să se țină în fiecare săptămână, în ziua de mierguri, i s-a dat magistrului Jackh, pentru slujbele sale credincioase, de către preainaltul Ludovc, regele Ungariei... / Pe lângă aceasta, jumătatea moșiei **Vaia** (Isakerwoya, azi **Crișeni**, județul Sălaj), aflătoare în comitatul Solnoc... au împărțit-o între ei în două părți egale... / Dar aceasta nu e tot, căci magistrul Jackh, împins de iubire frățască, a dat... locul sau curtea răposatului Leukus, fratele său, și o altă curte întreagă, așezată lângă aceea, dinspre miazăzi, spre biserica zidită, din sus-zisa moșie Coșeiu”¹⁵⁸.

1355, februarie 22, Buda: Cancelarul regelui Ludovic dă de știre că „Ioan, fiul lui Ioan de **Od** (tot Dioșod, județul Sălaj), împreună cu fratele său Marcu, în numele lor, și pentru Ioan, fiul lui Guth de același Od... și totodată în numele lui Becnen, fiul sus-numituului Ioan de Od, precum și al lui Ioan, fratele lui bun, iar pe de altă parte, Andrei și Blasiu, fiii lui Emeric de același Od, și au mărturisit că s-au înțeles... în așa fel ca satele lor numite **Dioșod** (județul Sălaj) și **Mocirla** (Mochola, azi **Valea Pomilor**, județul Sălaj) din comitatul Solnoc să fie deose-

¹⁵⁸ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 273, pp. 281-284

bite unul de altul prin hotare despărțitoare... începând de la răsărit, cu obârșia pădurii numită Sarmaș, aproape de satul Dioșod, unde erau trei semne de hotar, dintre care unul deosebește satul Dioșod, al doilea satul Mocirla, iar al treilea satul **Coșeiu** (Kusol, județul Sălaj) al magistrului Jackh. Înaintând spre apus, prin marginea pădurii, trecând peste o coastă înspre Valea Făgetului (râu, în Sălaj), apoi ajungând la un loc spălat de ape, numit Pârâul lui Katho, de aici merge hotarul spre miazănoapte, la locul numit în limba poporului partea de la miazănoapte, în același Pârâu al lui Katho, până unde se varsă în apa numită Pârâul Ramurii de iederă; de-a lungul Pârâului Ramurii de iederă, hotarul înaintează spre miazăzi, la o creastă, dincolo de un semn lângă un drum ce vine dinspre satul numit **Borla** (Barla, județul Sălaj), sub un copac numit ulm, care se află la marginea de din afară a unei dumbrăvi și care deosebește moșiile Mocirla și Borla, lăsând spre miazăzi pădurea numită Katho... fiii lui Emeric au lăsat această parte fiilor lui Ioan de Od și lui Ioan, fiul lui Guth, trecând-o la satul Dioșod... Iar cealaltă parte, rămânând fiilor lui Emeric și urmașilor lor, au lăsat-o, de aceea, la satul Mocirla, al acestora”¹⁵⁹.

1357, noiembrie 13, Oradea: Capitlul bisericii Oradea face cunoscut că, înfățișându-se „Blasiu, fiul lui Emeric, nobil **Mocirla** (Mocirla, Mochola, județul Sălaj azi **Valea Pomilor**), ne-a cerut să-i dăm o copie după scrisoarea cu privire la hotărnicirea moșiei **Șarmășag** (Sarmasag, județul Sălaj) a lui Egidiu, Ladislau și Ștefan, fiii lui Ioan, pentru faptul că acel Blasiu a fost de față la hotărnicirea zisei moșii Șarmășag, și se știe că moșia Mo-

¹⁵⁹ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 290, pp. 299-301

cirila se află în nemijlocita vecinătate cu acea moșie Șarmășag”¹⁶⁰.

1359, mai 15, Vișegrad: Voievodul Andrei dă de știre că, venind „Ladislau, fiul lui Ioan, siul lui Martin de Șarmășag (Sarmasag, județul Sălaj), în nume propriu și pentru Egidiu și Ștefan, frații săi buni, și ne-a înfățișat, împotriva lui Ștefan, fiul lui Ioan de Șamșod (Samson, azi Samșug, județul Sălaj), scrisoarea de răspuns a capitolului Orășii, cuprinzând o hotărnicire de moșie, o împotrivire și o chemare în judecată... și arătând că Egidiu, fiul lui Ioan de Șarmășag, în numele său, al lui Ladislau și al lui Ștefan, frații săi de sânge, și a declarat că moșia Șarmășag, care este în stăpânirea lor, are mare nevoie de hotărnicire. / Drept aceea, regele a dat poruncă acestui capitolu să-și trimită omul vrednic de crezare, în fața căruia omul regesc, Ștefan, fiul lui Pavel de Batawolge (Barthaveule, dispărut, lângă Cehăluț, județul Satu Mare) sau Blasiu, fiul lui Emeric de Dioșod (județul Sălaj), ori Ștefan, fiul lui Alexandru de Sandorhaza (sat dispărut, lângă Hodod, județul Satu Mare), ori, în lipsa acestora, Bechen, fiul lui Ioan din sus-pomenitul Dioșod, venind la moșia Șarmășag, s-o hotărnicească... / Deci au hotărnicit acea moșie în chipul de mai jos scris:

Și anume, mai întâi, începând din partea moșiei numite **Moiad** (Mayad, județul Sălaj), au mers de-a lungul aceluia râu zis Crasna, o bună bucata de loc, până la locul numit Urcușul Paltinilor, unde, înfățișându-se însuși Nicolae, fiul lui Albert din numitul Moiad, a spus că acel râu Crasna este și a fost, din vechime, semn despărțitor de hotar între acele moșii Șarmășag și Moiad și că și mai

¹⁶⁰ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 195, pp. 190, 191

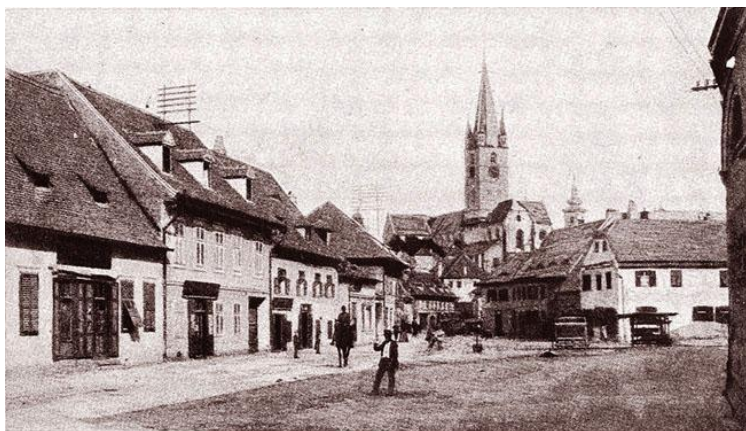
departe acel râu era socotit ca hotar între sus-zisele moșii Șarmășag și **Supur** (Zupur, județul Satu Mare). De aci, așa cum au spus acel om al regelui și omul de mărturie al numitului capitlu din Oradea, mersul hotarelor arătate de numiții nobili de Șarmășag, ține o bună bucată de loc, de-a lungul aceluși râu, și îl părăsește în partea de răsărit, unde acei nobili de Șarmășag au arătat drept hotar trei șanțuri, care, după spusa lor, despart pomenitele moșii Șarmășag și Supur. Apoi hotarul cotește spre răsărit și ajunge la râulețul numit Corandul, care desparte între ele acea moșie Șarmășag și moșia regească numită **Bogdand** (județul Satu Mare), aflătoare în ținutul Arduș. Apoi, urcând în sus, o bună bucată de loc, pe acel râuleț Corandul, au ajuns la locul în care un alt râuleț, numit Pârâul Masa, se varsă în acel râuleț Corandul, și acolo numita moșie Șarmășag, despărțindu-se de sus-zisa moșie a maiestății regești, se unește cu hotarele moșiei numite **Ser** (Sceer, județul Satu Mare), acolo unde, aproape de unirea acelor râuri, sub un stejar, se află o movilă de hotar ridicată din nou. De acolo, merge în sus, pe același râuleț Pârâul Masa, către miazăzi și, părăsind acel râuleț, se urcă pe un deal, ce se află între sus-zisele moșii Șarmășag și Ser și în vârful căruia acei nobili de Șarmășag au arătat o movilă de hotar. De aici, trece pe o creastă și acei nobili de Șarmășag au arătat, la o mică depărtate, două movile de hotar. De aici au arătat iarăși două semne de hotar, spunând că aceste semne de hotar despart și deosebesc acele moșii Ser și Șarmășag, de la sus-zisul semn de hotar, ridicat din nou, și până la cele două semne de hotar din urmă, arătate îndată mai sus. Iar în dreptul acestor două semne de hotar din urmă, înfățișându-se însuși Ioan zis cel Greu, slujitorul lui Filip, fiul lui Iacob din numitul sat

Ser, în locul și în numele acelui Filip i-a oprit, în chip fățiș, pe cei ce făceau hotărnicirea de la ridicarea de noi semne de hotar și de la punerea acelor nobili de Șarmășag în stăpânirea pământului ce începe de la acel râuleț Pârâul Masa, până la locul numit Prisaca, spunând că acest pământ este al acelui Filip și ține de el, prin drept de moștenire. În același loc, înfățișându-se Ioan de Dioșod, pentru Ștefan, fiul lui Ioan de Șamșod, s-a împotrivit la pomenita punere în stăpânire și ridicare a semnelor de hotar ale numitului pământ, în ce privește acea parte care se știe că ține de acel Ștefan, fiul lui Ioan, în temeiul actelor sale. De aceea, la ziua și locul de mai sus, ei au chemat pe acei Filip, fiul lui Iacob, și Ștefan, fiul lui Ioan, înaintea maiestății sale regelui, spre a sta față cu sus-scrișii Egidiu, Ladislau și Ștefan, fiii lui Ioan de Șarmășag, și a da socoteală de împotrivirea lor, statornicidu-le ca soroc oc-tavele anului nou, ce urmau să vină în curînd. După ce au făcut aceasta, pomenitul mers al hotarelor urcă pe un alt deal, în vârful căruia aceiași fii ai lui Ioan de Șarmășag au arătat o movilă de hotar; de aici, la o mică depărtare, au arătat un alt semn de hotar, pe o creastă. Apoi mersul hotarelor, coborînd de pe acel deal, intră în sus-zisul râuleț Pârâul Masa, și merge pe el spre miazăzi, o bună bucată de loc, apoi ajunge la semnele de hotar ale moșiei numită **Mocirla** (Mochola, azi **Valea Pomilor**, județul Sălaj), a sus-zisului Blasiu, pe atunci om al regelui. Și acolo, aproape de acel râuleț, dinspre partea de miazănoapte, cu dimpreună încuviințare și învoire a acelor fii ai lui Ioan, nobili de Șarmășag și a pomenitului Blasiu de Mocirla, au ridicat două movile noi de hotar între acele moșii, Mocirla și Șarmășag, ca să le despartă pe veci. De acolo hotarul merge, pe o vale, spre vârful unui deal și

acolo, dinspre partea aceleiași moșii Mocirla, au lăsat drept semn de hotar un stejar înalt, ridicând în jurul lui pământ; iar dinspre partea aceleiași moșii Șarmășag, lângă pomenitul arbore, au ridicat o movilă de hotar. De acolo, coborând puțin de pe același deal, au ridicat, pe coasta lui din sus de un râuleț numit Pârâiașe, două movile de hotar, care să despartă acele moșii Mocirla și Șarmășag. Ieșind de acolo, hotarul intră în acel râuleț Pârâiașe, unde... de **Lompirt** (Lomperth, județul Sălaj), înfățișându-se însuși a declarat că întreg cursul aceluia râuleț, pe toată întinderea sa, până unde acel râuleț se varsă în râul Crasna, este socotit drept semn de hotar, despărțind sus-zisele moșii Lompirt și Șarmășag. Și, făcându-se astfel această hotărnicire și ridicare de semne de hotar, ei, adică omul regelui și omul de mărturie al numitului capitlu, întrucât nu s-a ivit atunci nici un împotrivor, afară de acei Filip, fiul lui Iacob, și Ștefan, fiul lui Ioan, au dat în stăpânire și au lăsat pomeniților Egidiu, Ladislau și Ștefan, și, ținând de acea moșie Șarmășag, împreună cu toate folosițele sale, afară de sus-zisa bucată de pământ, la a cărei punere în stăpânire s-a făcut împotrivire în chipul arătat mai sus, ca să-l stăpânească cu acel drept, cu care se știe că țin de ei, fără a știrbi dreptul altuia”.

Ștefan de Dioșod, în numele lui Ștefan, fiul lui Ioan de Șamșod, a arătat, în transcriere, o scrisoare privilegială din anul **1299**, în care era inclus actul de împăciuire, dar de Grigore, comitele curial, și cei patru jurați de Solnoc, în pricina dintre comitele Desideriu, fiul Petru, iar pe de altă parte, comitele Mogh și fiii lui Martin de Șarmășag, „cu privire la nimicirea și arderea bisericii fericitului apostol Petru, așezată în satul aceluia Desideriu, și cu privire la uciderea fiului său și a doi slujitori

ai săi, și cu privire la toate vătămrile pe care le-a adus comitelui Desideriu Mortunus, fiul lui Mortunus, frate acelora”, hotărându-se între ei, prin judecata de împăciuire, „că, deoarece comitele l-a dovedit, pe calea judecății, pe Mortunus, încă pe când trăia, ca fiind vinovat de toate cele de mai sus... o scrisoare regească poruncind ca acel Mortunus să-i dea cuvenita despăgubire, Desideriu l-a chemat în judecată pe acel comite de Mogh și pe fiii lui Martin pentru faptele aceluiași Mortunus și a dobândit ca să fie luată în întregime o bucată de moșie a aceluiași Mortunus, de aceea Mogh și fiii lui Martin i-au dăruit acelui comite Desideriu... moșia numită **Zeertelek** (dispărut, județul Sălaj) și jumătate din moșia numită **Masa-telek** (dispărut, județul Sălaj)... / Iar noi, după ce-am văzut cuprinsul scrisorii privilegiale... am întărit-o”¹⁶¹.

HERMANNSTADT.

¹⁶¹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 373, pp. 378-386

VALEA SASULUI

(Szászvolgy, districtul Târnavei Mici, județul Alba)

1862: În conscripțiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menționați „**Capucianu** (Kapucsány) de Bessimbalc, ă n comunele Valea Sasului (Szászvolgy), **Craiva** (Craifalău, comuna Cricău), **Kiralyfalva** și **Adămuș** (Adamus), 1628, 5 familii.

Rács de Szász-Volgy, în comuna Szászvolgy, 1655, 3 familii.”¹⁶².

Ben Wein
Enjoying a glass of wine

Pescara-Sibiu

La un pahar de vin
Devant un verre de vin

¹⁶² Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiu 1892, p. 50

VALEA SEACĂ

(Zarazpatak, județul Covasna)

1360, noiembrie 26, Sântimbru: Voievodul Dionisie scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că, în vinerea de după sărbătoarea Tuturor Sfinților (6 noiembrie) „omul nostru, Ladislau, fiul lui Alexandru de **Șard** (Saard, azi **Șoard**, județul Mureș) sau Blasiu ori Andrei, fiul lui Pavel de **Feleag** (Felek, județul Mureș), sau Nicolae, fratele lor, ori Ladislau, fiul lui Dominic de **Hăghig** (Heghig, Hyduegh, Hydweg, Hydwegh, azi **Hăghig**, județul Covasna), ori, în lipsa acestora, Matei de **Chendul de Sus** (Chendu Mic, Kendhyd, înglobat în **Chendu Mare**, Felkend, județul Mureș), să se ducă, împreună cu omul vostru de mărturie, la pământul așezat între râurile Turia și Casinul, în fața cetății **Balwanus** (cetate lângă Turin, județul Covasna), să-l împartă în cinci părți drepte și deopotrivă, dintre care trei părți să le încredințeze fiilor lui Alexandru...

Venind înaintea noastră Benedict zis Orrus de Heghig, în numele lui Ladislau, fiul lui Ștefan de **Petriceni** (Peselnik, Peselnuk, Pysulnuk, județul Covasna) a făcut întâmpinare că, la împărțirea în cinci părți, Ștefan, fiul lui Apour, și Ștefan, fiul lui Ioan de **Valea Seacă** (Zaraz-

patak, județul Covasna) au oprit împărțirea, și au fost chemați în fața noastră”¹⁶³.

1361, septembrie 22, Brașov: Voievodul Dionisie scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că i s-a plăns „Tyl, fiul lui Petru, fiul lui Detric de **Prejmer** (Prasmar, județul Brașov) că o moșie a sa, numită **Teliu** (Mykofolua, județul Brașov) sau, cu alt nume, **Satul lui Leel** (Leelfalva), aflătoare în comitatul Brașov, este a lui după toată rânduiala dreptății, pe care o ține pe nedrept cotropită și că e nevoie să se facă luarea ei din nou în stăpânire de către acesta. Drept care cerem să trimiteți pe omul vostru, în fața căruia omul nostru Petenye, fiul lui Mykow de **Hăghig** (Heghig, Hyduegh, Hydweg, Hydwegh, azi **Hăghig**, județul Covasna) sau Ladislau, fiul lui Ștefan de **Petriceni** (Peselnik, Peselnuk, Pysulnuk, județul Covasna) ori Petru, fiul lui Ioan de **Valea Seacă** (Zarazpatak, județul Covasna) sau Ioan, fiul lui Ștefan de **Araci** (Arpatac, Arpataka, Aruapastaka, azi **Araci**, județul Covasna) să i-o dea acelui Tyl”¹⁶⁴.

¹⁶³ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 538, pp. 577-581

¹⁶⁴ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 58, pp. 41, 42

VALEA STEJARULUI

(Valea Porcului, azi **Valea Stejarului**,
județul Maramureș)

1360, mai 14, Târnavia: „Donațiunea nouă a regelui Ludovic I, dată românului Wanchuk, fiul lui Farkstan, pentru servicii credincioase, peste jumătatea de către apus a moșiei românești **Varalia** (Waraj, Varallya, Waralya, Waralȃ, județul Maramureș – posesiunea din nou donată cuprinde moșiile **Văncești** (azi **Oncești**), **Nănești** și **Valea Porcului** (azi **Valea Stejarului**), care, până în zilele noastre, formau unul și același hotar. În apropierea Vănceștilor, sunt urme a două cetăți, rămase probabil din timpul dacilor; una, către miazănoapte, cu fundament de piatră și se numește cetatea lui Draguș, pe un vârful de deal, destinat, prin natura însăși, de loc întărit; alta, de la Văncești, către răsărit, în marginea comunei Bârsana, după situațiunea s-a jumătatea ținutului acestei cetăți a fost obiectul donațiunii¹⁶⁵), cu acele drepturi nobiliare, de care se bucură nobilii țării, luptători sub steagul regelui”¹⁶⁶.

¹⁶⁵ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 20, pp. 41, 42

¹⁶⁶ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 20, pp. 41, 42

1414, iulie 1, Buda: „Mandatul regelui Sigismund pentru reambularea metelor (reșezarea hotarelor – n. n.) moșiilor **Nănești** (districtul Rona, județul Maramureș), **Văncești** (azi Oncești, districtul Rona, județul Maramureș), și **Valea Porcului** (azi **Valea Stejarului**, județul Maramureș), în favorul lui Joan Hanc din Văncești. Metele se statoresc și Joan Hanc se introduce fără contrazicere”¹⁶⁷.

1474, septembrie 27, Szigeth: „Magistratul comitatului adeverește că procesul început, în zilele vicecomitelui Laurențiu, pe de o parte între nobilii Joan, Petru Nemes și Daan din Văncești (**Oncești**), iar pe de altă parte între Eilia, Tivadar, Georgiu și Mihail din Văncești, s-a terminat prin decretul arbitrilor, astfel încât moșiile **Nănești** și **Valea Porcului** (**Valea Stejarului**) s-au împărțit în patru părți egale între litigianți, care s-au și introdus în posesiunile lor”¹⁶⁸.

1641: „La 12 martie 1641, în fața scaunului de judecată al Comitatului Maramureș, ridicându-se Ioan Nemes alias Gergely de **Váncsfalva**, primpretor de **Cosău**, raportă că întreaga nobilime din **Oncești** își exprimă dorința, în fața lui, că, precum înainte de aceasta, așa și de aici, înainte, să fie oprită pădurea cea mare de stejar a satului, atât pentru locuitorii din **Nănești**, **Oncești**, cât și pentru cei din **Valea Porcului**, astfel că și lemnul de construcție pentru case să se taie numai din pădurea numită Osoiu (Oszov). Convenția încheiată asupra acestui așezământ a fost reînnoită, prin transcrierea de Comitatul

¹⁶⁷ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 110, pp. 195, 196

¹⁶⁸ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 303, pp. 522, 523

Maramureș, în congregația acestuia ținut, în **Sighet**, la 26 mai 1665”¹⁶⁹.

Bășcanii din Maramureș

Peasants of Maramureș

Țărani din Maramureș

Peasants of Maramureș

¹⁶⁹ Bașca, George, *Fragmente din istoria Maramureșului*, I, Sighetu Marmăției 1931, p. 141

VALEA VIILOR

(Vorumloc, Baromlaka, Wurmloch,
azi **Valea Viilor**, județul Sibiu)

1359, decembrie 13, Alba Iulia: Regele Ludovic scrie capitlului bisericii de Alba Transilvaniei că i s-a plăns „Ladislau, fiul lui Blasiu și Andrei, fiul lui Herbord de **Blaj** (Balasfalva, județul Alba), că oamenii sau oaspeții din **Vorumloc** (Vorumloc, Baromlaka, Wurmloch, azi **Valea Viilor**, județul Sibiu), din a lor putere și silnicie, s-au înstăpânit pe o bucată de pământ a alor, aflătoare între hotarele moșiei **Motișdorf** (Motișdorf, Martontelke, azi **Motiș**, județul Sibiu), ce trebuie să țină, cu tot dreptul, de moșia lor... Drept aceea, poruncim să trimiteți omul vostru vrednic de crezare, în fața căruia, omul nostru, mergând la acea bucată de pământ, s-o reia în stăpânire, ridicând noi semne de hotar... și să-i pună pe Ladislau și Andrei în stăpânirea ei”¹⁷⁰.

1525: „Dată înscrisă pe pridvoarele bisericii din **Vorumloc**, județul Sibiu, executate cu prilejul transfor-

¹⁷⁰ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 426, pp. 435, 436

mării clădirii într-un reduit. Incinta, în formă de oval ne-regulat, trebuie să fie puțin anterioară”¹⁷¹.

1918: „Născut în comuna **Vorumloc**, din Transilvania (29 ianuarie 1893 – 13 iulie 1973), după terminarea școlii medii, Marțian Negrea face primele sale studii de compoziție la Sibiu, cu Timotei Popovici. Mănat de dorința de a se desăvârși în arta compoziției, se înscrie, în anul 1918, la Academia de Muzică din Viena, unde are ca profesori pe Eusebie Mandicevschi și Franz Schmidt... / Negrea a scris un număr relativ mic de lucrări, în schimb creația sa cuprinde toate genurile muzicale, de la lieduri, piese de gen pentru pian sau harpă, o suită pentru clarinet și pian și coruri a cappella, până la operă și genul vocal-simfonic, ca de exemplu „Recviemul”... / După aproape douăzeci de ani de la compunerea primei lucrări pentru orchestră, „Fantezia simfonică”, Negrea scrie, în 1940, prima sa suită simfonică, „Povești din Grui”. Alcătuită din patru piese: „Gruiul”, „Crăciunul trist, 1916”, „Cântec” și „Încheiere”, dedicată „**Țăranilor din Vorumloc**”, locul de naștere al compozitorului, suita, cu o evidentă semnificație autobiografică, conține paginile cele mai expresive din creația compozitorului; lipsită de un caracter descriptiv, ea reprezintă o confesie lirică”¹⁷².

1922: „Ținându-și preoții din primul cerc religios al tractului Mediaș a doua conferință religioasă în comuna **Vorumloc**, la 2 iulie nou 1922, au servit, cu toții, în sobor, utrenia și sfânta liturghie; iar în legătură cu evanghelia zilei, a ținut o frumoasă și înălțătoarea cuvântare președintele Pr. Teofil Holerga, din **Frâua**, despre cre-

¹⁷¹ *Arhitectura*, nr. 1-2, București 1978, p. 83

¹⁷² Vancea, Zeno, *Creația muzicală românească / sec. XIX-XX*, volumul I, București 1968, pp. 361-367

dință, pe care poporul a ascultat-o cu mare luare aminte. / La ora 2 d. m., trăgându-se clopotele, poporul se întrunește în curtea bisericii, unde se servește sfântul maslu pentru înmulțirea roadelor pământului. Intrând în biserică, se ung cu untdelemn sfințit și se stropesc cu apă sfințită, în care timp se face vecernia, după terminarea căreia urcă amvonul Pr. Ambrosiu Suciu din **Agârbici** și ține o dizertație despre însemnătatea casei culturale ca instituție morală și îndeamnă poporul cu alese cuvinte a se înscrie toți, de la 21 ani în sus, ca **membri la casa culturală**, pe care cercul religios dorește a o înființa în **Vorumloc**. / Luând cuvântul, Pr. Teofil Holerga face o frumoasă asemănare între trecut și prezent, stăpânit și stăpânitor, aducând-o în legătură cu cuvintele apostolului Pavel: „Bate-voi pe păstor și se va risipi turma”. / Prezintă statutele-model ale **Asociației clerului pentru casa culturală**. / Ia apoi cuvântul studentul în științe Atanasie Muntean, care mulțumește preoților pentru frumoasa inițiativă, luată în comuna sa natală, și pune la inimă poporului a da ascultare oratorilor și a se înscrie de membri la înființândă casă culturală. / Se înscriu 50 ca membri. Înaintat fiind timpul, prezidentul propune a se amâna înscrierea de noi membri, formarea statutelor și constituirea pe ziua da 9 august și roagă pe dl Atanasie Muntean a sta în ajutor Părintelui Elie Terchilă. întru ducerea la bun sfârșit a celor întreprinse. / Din mijlocul poporului, ridică cuvântul ginerele preotului local, **primarul N. Muntean**, și mulțumește oratorilor pentru salutarele idei, pe care le-au infiltrat în inima poporului, promițându-le că-și va da toată silința, să se facă cuvântul faptă”¹⁷³.

¹⁷³ *Telegraful Român*, Anul LXX, nr. 51, Sibiu 1922, p. 2

1940: „Femeia Susana Sontag, de 34 ani, din comuna **Vorumloc**, plasa Mediaș, a încercat să se sinucidă, luând 10 pastile de somnalin”¹⁷⁴.

VALEA VINULUI

vezi VIȘEU, județul Maramureș.

¹⁷⁴ *Universul*, Anul 57, nr. 328, București 1940, p. 10

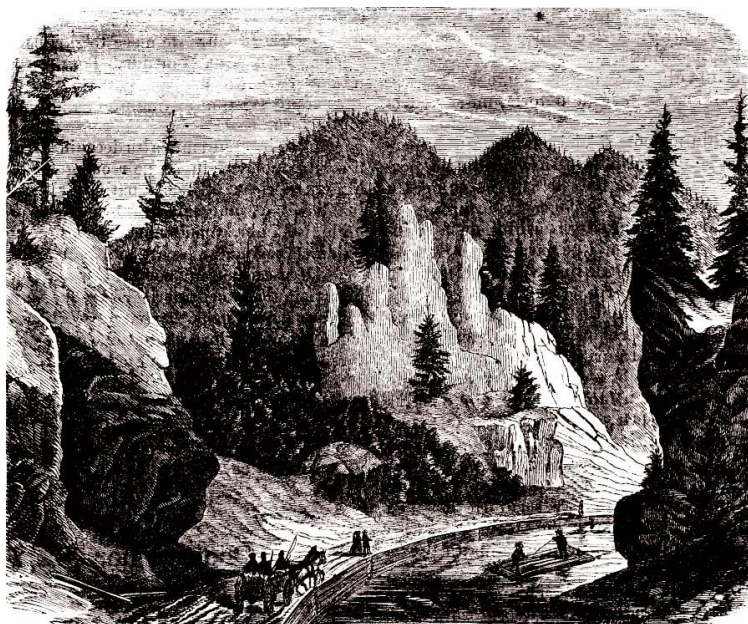
VĂLENI

(Vălcăul Unguresc, Walko, Wolko,
azi **Văleni**, județul Cluj)

1368, ianuarie 13: Arhidiaconul de Ugocea și episcopul Dominic dau de știre că în pricina dintre „Gheorghe, Iacob si Martin, fiii lui Myske, Andrei și Nicolae, fiii lui Nicolae de **Vălcău** (Vălcău, Walko, Wolko, azi **Văleni**, județul Cluj), precum și Ioan, fiul lui Mihail de **Nimigea** (Nemige, Nymige, județul Bistrița-Năsăud), pârâși, iar pe de altă parte Ladislau, fiul răposatului Andrei, vicevoievodul, Ioan, Emeric, Toma și Andrei, fiii lui Andrei, precum și Ștefan, fiul lui Luca, fiii aceluiși Andrei, vicevoievodul, de **Geoagiu** (Gyogh, azi **Geoagiu de Sus**, județul Alba), pârâți, aflați în judecată în fața episcopului, s-a iscat plingerea și pricina lor de judecată, cu privire la aceea, și anume dacă sus-zisii nobili pârâși trebuie sau nu să primească pătrimea cuvenită ca fiice mamelor lor din moșiile și părțile de moșie ale răposatului magistru Ladislau, fiul lui Stefan de același Geoagiu, care moșii și părți de moșie au trecut ca adevărată și legiuită moștenire în stăpânirea răposatului magistru Nicolae zis Boriou, de același Geoagiu, bunicul sus-zișilor fii ai lui Myske și ai celorlalți părtași ai lor... deoarece moșiile și părțile de moșie ale amintitului Ladislau, fiul

lui Ștefan, au fost trecute ca adevărată moștenire pomenitului magistru Nicolae zis Boriou, amintiții nobili pârași trebuie să primească și să dobândească de drept pătrea cuvenită ca fiice mamelor lor, din acele moșii și părți de moșie ale lui Ladislau, fiul lui Ștefan, atât cât îl privește pe des-pomenitul magistru Nicolae zis Boriou”¹⁷⁵.

1902: „În 21 iunie, s-a ținut conferința preotească a tractului Valcăul-unguresc, în **Valcăul-unguresc**, sub prezidiul meritatului protopop și vicar episcopesc Alimpiu Barbolovici”¹⁷⁶.

¹⁷⁵ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 285, pp. 449, 450

¹⁷⁶ *Unirea*, Anul XII, nr. 30, Blaj 1902, p. 260

VĂLENI

(districtul Cașeului, județul Maramureș)

1405, noiembrie 6, Vișegrad: „La mandatul regelui Sigismund, Vincz, Dragus, Sandor și Bud din **Coseu** (valea râului Cosău, Maramureș) se introduc (se pun în stăpânire – n. n.), fără contrazicere, în posesiunea moșilor judecate lor: **Bărbești** (azi **Berbești**, comuna Giulești, județul Maramureș), **Ferești** (comuna Giulești, județul Maramureș), **Călinești** (districtul Cașeului, județul Maramureș), **Bolotești**, **Dudești**, **Vincești** (partea sudică a satului Budești, județul Maramureș) și **Văleni** (comuna Călinești, județul Maramureș) deodată, se statoresc mețele (se reasează hotarele – n. n.) acestor moșii”¹⁷⁷.

1450, iunie 26, Buda: „La mandatul palatinului, se împarte moșia **Văleni** în două părți egale, într-una se introduc Blașiu și Hodor din **Bârsana**, alta rămâne lui Stețiu, Mihail Gostolean, Demetriu Nemeș, Joan Radul, Manuil, Popa Costan și lui Ladislau din **Ferești**”¹⁷⁸.

¹⁷⁷ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 76, pp. 132-134

¹⁷⁸ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 208, pp. 353, 354

1475, mai 21, Buda: „Mandatul judelui Curiei regești pentru reambularea metelor (refacerea hotarelor – n. n.) moșiilor **Bărbești, Ferești, Cornești, Călinești, Sârbi, Budești, Vincești** (partea sudică a satului Budești, județul Maramureș) și **Văleni**, în favorul lui Georgiu din Călinești, Luca din Budești, Georgiu Manailla din Bărbești, Joan Bud din Budești. Reambularea nu se face numai prin introducerea lui Luca și Joan, numiți Pinte, și Lazar din Budești în moșiile Budești, Vincești și Sârbi”¹⁷⁹.

1479, mai 25, Buda: „Mandatul regelui Mathia Corvinul, către conventul din Lelesz, ca să cerceteze plângerea lui Georgiu din **Călinești**, a fiilor săi Theodor și Simeon, a lui Petru Steczk, Georgiu Manoila din **Bărbești** și Giula din **Ferești** în contra lui Joan Forintverő, cetățean din **Baia Mare**, care cu viclenie a mijlocit, de la Mihail, fiul lui Luca Juga din Ferești, fasiune de zălogire asupra părților de moșie din Bărbești, Ferești, Călinești, **Cornești** și **Văleni**. Numiții Georgiu din Călinești și soții săi se mai plâng și în contra lui Lupșa și Georgiu Kretzel din **Budești**, Ștefan Hoff din **Sârbi**, Petru și Joan Frata din Kazonya și Mirce din Vajnag, că au ocupat moșia **Comorzana** (lângă Sârbi, înglobat în Sârbi). În urma cercetării, plângerea se constată de adevărată, iar părțile sunt citate înaintea regelui”¹⁸⁰.

1499, februarie 12: „Ștefan Vodă și fiul său Bogdan cumpără, cu 1.500 de galbeni, de la familia Bánffy

¹⁷⁹ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 305, pp. 525, 526

¹⁸⁰ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 315, pp. 540, 541

satele **Văleni, Borcuț, Suciul de jos, Mașca, Rohia** „Iosyplapos”¹⁸¹.

1553: „O conscripție din timpul lui Alexandru Lăpușneanu, la 1553, ne arată precis câte sate aparțineau cetății Ciceu, pe care o stăpâneau Domnii Moldovei, de mai bine de o jumătate de veac. Numele satelor sunt: **Ba-ba, Bața, Poiana-Blenchii, Bârsău, Ciceu Giurgești, Ciceu-Hașmaș, Ciceu-Mihaiești, Ciceu-Corabie, Dăbăceni, Ambriș, Galgău Ganciu, Gostila, Gighișul de sus, Ileanda mare, Ilișua, Cațcău, Căplani, Căpâlnea, Cașeu de jos, Răgusești, Coldan, Chireu, Lelești, Mi-ca, Mănăștiur, Muncel, Negrilești Urișor, Uriul de sus, Orman, „Orbo”, „Patakfalva”, Petrihaza, Peșteș, Re-feni, Reteag, Glod, Șomcutul mic, Selișca, Sânmărgghita, Suciul de sus și de jos, Vima-mare, Vaida-Cămăraș, Borcuț, Văleni, Poiana-Porcului, Dămăcușeni, Draghia, Lăpușul unguresc, „Ioszeplápos”, Do-bric, Libotin, Masca, Rogoz, Rohia și „Szaszmezö”** (dispărut)”¹⁸².

1862: În conscripțiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menționați „**Váncsa** (Vancea) de Vánesfalva, în comuna Văleni, 1668, 1 patrifamilie.

Nemes (Nemeș) de Fejérfalra, în comuna Văleni, 1450, 24 patrifamilii.

Onucza (Onuță) alias **Fejér** de Budfaha, în comuna Văleni, 1481, 2 patrifamilii.

¹⁸¹ Meteș, Ștefan, *Moșiile Domnilor și boierilor din Țările române în Ardeal și Ungaria*, Biblioteca Semănătorul, Arad 1925, p. 22

¹⁸² Meteș, Ștefan, *Moșiile Domnilor și boierilor din Țările române în Ardeal și Ungaria*, Biblioteca Semănătorul, Arad 1925, p. 25

Bufty de Konyha, în comuna Văleni, 1612. Stă învescut în vestminte verzi, și marmat pe cetate, 2 patri-familii.

Papp de Budfalva, în comuna Văleni, 5 patri-familii”¹⁸³.

1883: „Concurs pentru ocuparea stațiunilor învăță-torești la școlile confesionale greco-ortodoxe din comu-nele mai jos numite se escrie concurs, cu termenul până în 29 septemvrie anul curent, stil vechi.

1). **Costeni**, cu salariu anual de 120 florini v. a. (vienezi), cvartir în edificiul școlii și 3 stânjani de lemne, din care se va încălzi și școala.

2). **Dobric**, însoțită cu **Dobriținașul**, cu salariu anual de 150 florini v. a., din care 100 florini v. a. va solvi Dobricul și 50 florini v. a. Dobriținașul.

3). **Stoiceni**, au salariu anual de 120 florini v. a., cvartir și lemne trebuincioase.

4). **Ineu**, cu salariu anual de 150 florini v. a., cvartir și lemnele trebuincioase.

5). **Borcuț**, cu salariu anual de 150 florini v. a., cvartir și lemnele trebuincioase.

6). **Mașca**, cu salariu anual de 100 florini v. a., cvartir și lemnele trebuincioase.

7). **Peteritea**, cu salariu anual de 120 florini v. a., cvartir și lemnele trebuincioase.

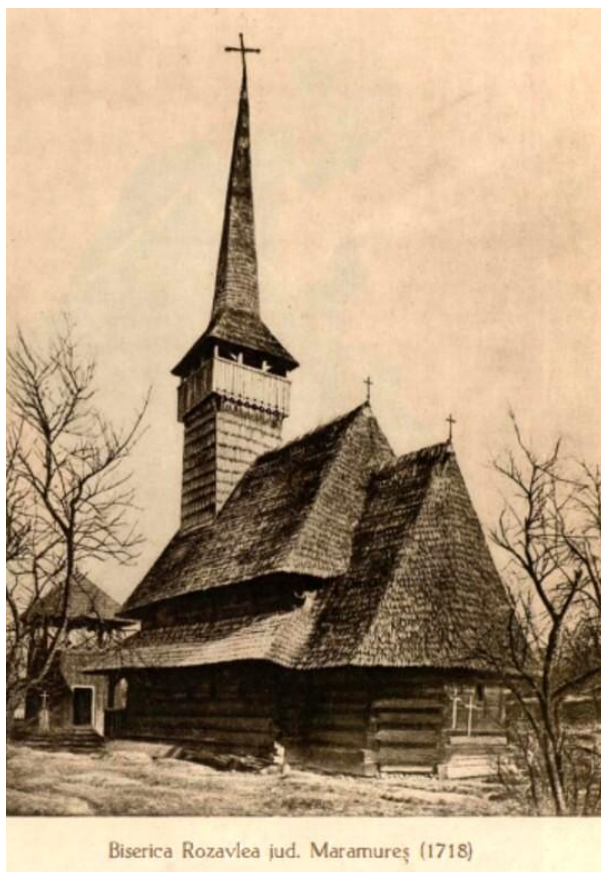
8). **Văleni**, cu salariu anual de 130 florini v. a., cvartir și lemnele trebuincioase.

9). **Suciul de jos**, cu salariu anual de 100 florini v. a., cvartir și lemnele trebuincioase”¹⁸⁴.

¹⁸³ Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiu 1892, p. 10

¹⁸⁴ *Telegraful Român*, Anul XXXI, nr. 112, Sibiu 1883, p. 450

1904, Diaconovich: „**Văleni** (magh. Mikolapatak sau Valyény), comună rurală în Ungaria, comitatul Maramureș, cu 1.070 locuitori români și germani”¹⁸⁵.

Biserica Rozavlea jud. Maramureș (1718)

¹⁸⁵ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 1188

VAMA

(comitatul Satmar, districtul Avariului,
județul Satu Mare)

1862: În conscripțiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menționați „**Marinkás** (Marincaș), în comuna Vama, 9 familii.

Pinte de Setojkafalva, din comitatul Marmăției, în comuna Vama, 1682; pe scut, un urs; 7 familii.

Roman de Jugastra, din comitatul Chioarului, în comuna Vama, 2 familii.

Stetz de Berbești, din comitatul Marmăției, în comuna Vama, 1494, 1 familie”¹⁸⁶.

1908: „În 1889, a fost cea din urmă petrecere românească în Maramureș. Ar fi lungă și grea examinarea cauzelor care au împiedecat veseliile românești pe pământul lui Dragoș-Vodă. E destul că, acum, după 19 ani de la cea din urmă petrecere, am văzut în Maramureș o manifestație frumoasă a geniului românesc. / La 20 iulie stil nou, am luat parte la petrecerea teologilor ungureni, în **Slatina Maramureșului...** / A fost lume multă la petrecere, toalete elegante, dintre care s-au distins interesante

¹⁸⁶ Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiu 1892, p. 20

costume românești din Satmar și Maramureș. În costum românesc din Maramureș au fost domnișoarele: Anuca Birlea, Silvia Călin, Marioara Ciplea, Elena și Terezia Vlad; din Sătmar, domnișoarele: Eliza Rednic, Aurelia și Lucreția Serbac. / S/a terminat petrecerea cu un venit curat de 200 de coroane. Venitul e destinat bisericii din **Rona-de-jos**; deci, comitele suprem, cu suflet liniștit, a putut suprasolvi 30 de coroane. Comitele suprem, baronul Perényi, cu doamna, pretorul Szaplanczay și alți maghiari stabiliți la băile de la **Slatina**, încă au admirat dansurile și costumele românești./ Au luat parte la petrecere:

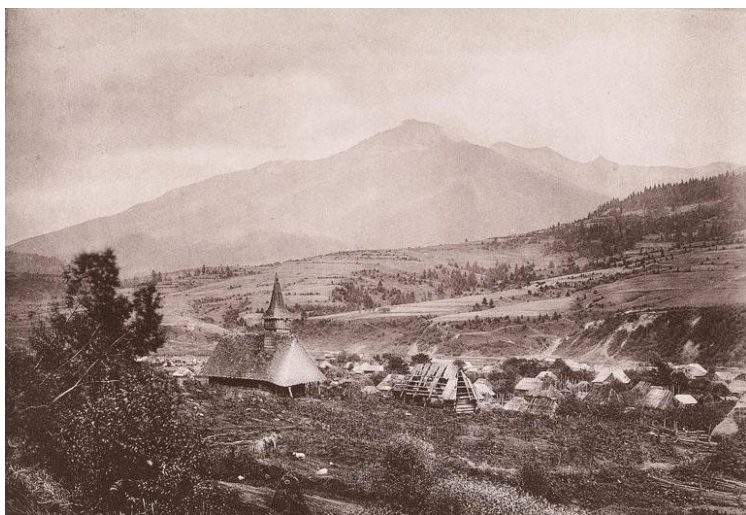
Doamnele: A. S. Balea (**Săpânța**), A. V. Berinde (**Sighet**), N. Șt. Bogluț (**Beiuș**), V. A. Borca (**Ieud**), M. M. Botoș (**Apșa-de-jos**), C. I. Dunca (**Vișeu-de-jos**), A. G. Dunca (**Mocira**), E. V. Doroș (**Breb**), A. E. Fucea (**Sârbi**), văduva A. C. Fejeș (**Șugatag**), M. I. Gyenge (**Apșa-de jos**), M. V. Gyenge (**Budești**), B. E. Huban (**Apșa-de-jos**), I. I. Huban (**Satmar**), M. Șt. Cherecheș (**Recea**), I. Dr. I. Mihályi (**Sighet**), văduva A. G. Man (**Nănești**), M. G. Mészáros (**Rona-de-jos**), M. V. Nap (**Șugatag**), E. G. Negrea (**Sarasău**), M. P. Pop (**Sighet**), R. P. Pop (**Rona-de-jos**), M. A. Poenariu (**Beiuș**), văduva I. T. Roman (**Vama**), M. I. Rednic (**Iapa**), I. P. Salca (**Giulești**), I. E. Salca (**Dej**), E. I. Serbac (**Vama**), Șt. D. Vlad (**Nănești**) și M. A. Zoicaș (Ieud).

Domnișoarele: Marioara și Laura Balea (**Săpânța**), Irina Bogluț (**Beiuș**), Gabriela Berinde (**Călinești**), Anuca Birlea (**Berbești**), Irina Berinde (**Sighet**), Marioara Ciplea (**Biserica-Albă**), Gizela Coman (**Moișeu**), Marioara și Terezia Cherecheș (**Recea**), Silvia Călin (**Petrova**), M. și A. Doedean (**Târșolt**), E. Dragoș (**Vișeu-de-jos**), Felicia Doron (**Slatina**), Elena și Irena

Doroș (**Breb**), E. Dragoș (**Slatina**), Cilica și Laura Fucec (**Sârbi**), Marioara și Irena Fejes (**Șugatag**), Rozalia Gyenge (**Apșa-de-jos**), El. Gyenge (**Apșa-de-jos**), Cilica Gyenge (**Budești**), El. Huban (**Apșa-de-jos**), Aurelia Huban (**Satmar**), Rozalia Iuga (**Vișeu-de-mijloc**), Anuca și Cilica Kovats (**Bârsana**), Margareta și Laura Lupan (**Rona-de-jos**), Valeria și Cornelia Mureșan (**Telciu**), Catarina Moiş (**Biserica-Albă**), Aurelia Man (**Nănești**), Iulia Mihalyi (**Sighet**), E. Mihalea (**Șugatag**), E. Negrea (**Sarasău**), Niza Pop (**Apșa-de-mijloc**), Marioara Pop (**Sighet**), V. și A. Pop (**Mocira**), Iuliana Roman (**Vama**), Eliza Rednic (**Certeze**), Florica Salca (**Dej**), Aurelia și Lucreția Serbac (**Vama**), Elena și Terezia Vlad (**Botiza**), Cornelia și Lucreția Zoicaș (**Ieud**).

Domnii: Artur Anderco (**Cuheia**), G. Anderco (**Botiz Vașvareu**), Părintele vicar Tit Bud (**Sighet**), I. Borca (**Ieud**), M. Botoș (**Apșa de jos**), Ion Birlea (**Berbești**), Simeon Balea (**Săpânța**), Șt. Berinde (**Că-mărzona**), G. Barbul (**Seini**), Șt. Cherecheș (**Recea**), Al. și A. Ciplea (**Biserica-Albă**), Ilie Călăuz (**Gârdani**), M. și I. Doboși (**Turț**), N. Doroș (**Breb**), Atanasie Doroș (**Slatina**), E. Tit Doroș (**Sighet**), I. Doroș (**Slatina**), V. Doroș (**Breb**), I. Dunca (**Vișeu de jos**), Aurel Dragoș (**Gherla**), E. Doedan (**Târșolț**), C. Dragoș (**Vișeu de jos**), I. Doboși (**Gherța mică**), I. Dragoș (**Vișeu de mijloc**), I. Mihalca (**Slatina**), M. și V. Erdöss (**Certeze**), E. Fucec (**Sârbi**), Părintele B. Fucec (**Sârbi**), Dr. Aurel Faur (**Sighet**), Dr. Salvator Jurca (**Sarasău**), V. Gyenge (**Budești**), I. Gyenge (**Apșa de jos**), A. Gitta (**Tătărești**), A. Hadji (**Slatina**), Oreste Ilnicki (**Slatina**). Dr. I. Kindris (**Vișeu de sus**), I. Kovats (**Tarna mare**), N. Lazar (**Sanislău**), Artur Man (**Nănești**), V. și P. Moiş (**Biserica**

Albă), Dr. I. Mihalyi (**Sighet**), I. Moga (**Mociu**), I. Mihalca (**Slatina**), G. Meszáros (**Rona de jos**), Victor Mihalyi (**Sighet**), G. Negrea (**Sarasău**), V. Pop (**Șugatag**), P. Pop (**Rona de jos**), P. Pop (**Sighet**), M. Pop (**Apșa de mijloc**), V. Pop (**Sighet**), V. Pop (**Fernesei**), A. Pop (**Mocira**). A. Poenariu (**Beiuș**), M. Pop (**Apșa de mijloc**), V. Pop (**Apa**), E. Salca (**Dej**), I. Rednic (**Tapa**), V. Șurani (**Șurdești**), Alex. Șerb (**Sarasău**), I. Vlad (**Botiza**), D. Vlad (**Vănești**) și S. Zoicaș (**Ieud**)”¹⁸⁷.

¹⁸⁷ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 170, Brașov 1908, p. 3

VÂNĂTORI

(Haşfalău, Haasfalua, Haasfalu,
azi **Vânători**, judeţul Mureş)

1356, iulie 10, Deva: Andrei, voievodul Transilvaniei, scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns comitele Iacob, fiul lui Geubul, că, în 19 iunie 1356, „toţi saşii din **Saschiz** (Kyzd, judeţul Mureş) şi **Archita** (Erkud, judeţul Mureş), cât şi din **Roadăş** (Radus, judeţul Braşov), precum şi cei aşezaţi în trei sate ale abaţiei de **Cârţa** (Kyrzcz, Kercz, judeţul Sibiu), adică din **Criţ** (Kerezturn, judeţul Braşov), **Meşindorf** (Mesche, azi **Meşendorf**, judeţul Braşov) şi **Cloaşterf** (Zenthmiclosteleke, judeţul Mureş), venind cu gând rău şi cu armele în mână asupra moşiei sale numită **Haşfalău** (Haasfalua, Haasfalu, azi **Vânători**, judeţul Mureş), au prefăcut în cenuşă casele oamenilor aflate pe ea, au ridicat cu desăvârşire bunurile sale, iar pe doamna, soţia sa, împreună cu trei copile, fiicele acestui Iacob, le-au jignit cu cuvinte neîngăduite şi au voit să le omoare, iar toate lucrurile mişcătoare şi nemişcătoare, pe care acea doamnă, cu fiicele sale, le duseseră în biserica sa, clădită în Haşfalău mai înainte de a intra aceştia acolo, ei le-au cărat cu totul, spărgând uşile bisericii, şi, nefiind mulţumiţi nicu cu atâtă, zişii saşi, ducându-se la altă moşie a sa, numită **Şard**

(Saard, azi **Șoard**, județul Mureș), au sfărâmat poarta bisericii și au pus să se ridice toate lucrurile sale și alte odoare din casa sa, prețuind 100 de mărci. De asemenea, de sărbătoarea Sfintei Treimi (21 iunie), mergând ei la satul numit **Bundorf** (Boda, azi **Bunești**, județul Brașov), au dărâmat biserica, au spart poarta arhivei acestei biserici, ridicând și ducând cu ei toate actele și dovezile scrise, care fuseseră întocmite, și date cu privire la moșiile sale. / Prin cele de față, rugăm să trimiteți omul vostru vrednic de crezare, spre mărturie, în fața căruia, omul nostru, Valentin de **Herepea** (Herepe, Herepey, județul Mureș) sau Pavel, fiul lui Andrei de **Tunughy** (în Ungaria), ori Nicolae, fiul lui Dominic, din zisul Șard, cercetând cu lare aminte adevărul, pe față și într-asuns... să urmărească și să caute tot adevărul asupra celor de mai sus”¹⁸⁸.

1358, iulie 7, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de știre că, venind „Ioan, fiul lui Ludovic de Saroš, în numele său și al lui Henning, fiul lui Henning de **Hașfalău** (Haasfalua, Haasfalu, azi **Vânători**, județul Mureș), ne-a înfățișat o scrisoare a preaînălțatului rege Carol cu privire la înapoierea moșiei Hașfalău, rugându-ne să punem să fie trecută întocmai, în chip de scrisoare privilegială”¹⁸⁹.

1774: Pe „un exemplar al „Evangheliei”, apărută la București, în anul 1682... / se păstrează câteva însemnări, redactate de foștii proprietari, pe baza cărora se pot reconstitui aspecte legate de circulația volumului. / Dintr-

¹⁸⁸ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 25, pp. 25, 26

¹⁸⁹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 289, pp. 298, 299

o notă de la fila 174, aflăm că aceasta era cumpărată, în anul 1774, de preotul din **Daneș**, județul Mureș, cu suma de 6 florini: „Eu, Popa Ion din **Hașfalău (Vânători**, județul Mureș) am vândut această carte lui Ilie din **Daneș**, cu șase florinți, în casa popii Simion, neunit, în anul 1774”. / Pe fila 54, cineva a notat anul 1780, iar pe fila 68, s-a semnat un fost posesor al cărții: Ioann Moldovan, paroh la **Agnita**”¹⁹⁰.

1849: „Un corespondent al foii „Ellenzék” susține că **acel român, care a omorât, în 1848** (de fapt, 1849), **pe Petőfi**, se numește Lăpădatu și locuiește în **Hașfalău**. Ce mai nostimadă!”¹⁹¹.

„Azi se împlinește săptămâna, de când a sosit în **Blaj** membrul „Societății Petőfi”, Kery Gyula, ca sa vadă pretinsul craniu al poetului maghiar Petőfi, care a căzut, în vara anului 1849, în lupta ce a avut-o Bem cu generalul rus Lüdgers, la **Sighișoara**. / Craniul acesta e proprietatea gimnaziului din Blaj și istoricul lui e, pe scurt, următorul: / Un anumit Bernard Reichenberger era, la 1848, medic-chirurg în armata austriacă. El fu trimis, cu miliția austriacă, să îngroape cadavrele de pe câmpul de luptă. La marginea unui șanț, se zice, a dat de trupul lui Petőfi, pe care-l cunoștea. / Reichenberger a despărțit capul de trup, l-a pus într-o traistă și, curățindu-l, l-a păstrat ca suvenir. Îi era frică să descopere secretul. / Pe la anii 1860, Reichenberger, medic în Blaj, a dăruit craniul gimnaziului din Blaj, spunând numai atât, că este al unui ofițer rebel ungur. / Înainte de moartea lui, în 1895, Reichenberger a

¹⁹⁰ Bogdan, Florin, *Cărți românești vechi, într-o colecție particulară*, nr. 1-2, în Muzeul „Vasile Pârvan” Bârlad, *Acta Musei Tutovenss / Memorialistică*, V, Bârlad 2020, p. 67

¹⁹¹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 210, Brașov 1885, p. 2

încredințat secretul nepotului său, Fischer, angajat la procuratura din Sibiu, și, prin acesta, s-a aflat, acum, în urmă, unde se află pretinsul craniu al paetului.

Istoria cu craniul lui Petöfi numai puțini dintre maghiari o cred de adevărată. Fisolgăbirăul Albert Maurer, din **Sighișoara**, serie lui „Magyarország” că, după părerea lui, cercetările cu greu vor avea rezultat pozitiv. / Numitul Fischer, nepotul lui Reichenberger, i-a spus, înainte cu câțiva ani, că Petöfi a căzut din jos de Sighișoara, pe când, după datele de până acum, Petöfi n-a putut să cadă decât din sus de **Sighișoara**, între **Fehéregyhaz** și **Haşfalău**. Locul designat de Fischer însă îl țineau ocupat „împărăteștii”. / Același solgăbirău Maurer a avut, zilele acestea, o convorbire cu Fischer, care a spus că informațiunii amănunțite despre craniu nu are. Chirurgul Reichenberger i-a declarat hotărât că n-a comunicat muzeului ce fel de craniu este acela, pe care-l dăruiește; Reichenberger nu i-a spus de unde cunoaște pe Petöfi și la care parte a corpului a fost rănit. / La asta „Magyarország” zice: / „Având în vedere datele acestea, e greu de a se stabili că oare bătrânul Reichenberger, când a spus nepotului său, Fischer, istoria craniului lui Petöfi, nu și-a închipuit numai în fantezie că acel craniu este, într-adevăr, al lui Petöfi? Se poate că a fost craniul altui luptător maghiar”.

De altă parte, dl Iosif Sterca Șuluțiu scrie, în „Tri-buna” de la 18 ianuarie, între altele: / „Am vorbit eu însumi, de multe ori, cu Reichenberger, despre evenimentele din 1848-1949, dar că dânsul ar fi fost de față, în 31 iulie 1849, în lupta de la **Fehéregyház**, n-a amintit niciodată. Nici a fost posibil, din simplul motiv că regimentul român de graniță, în care Reichenberger servise ca chirurg, în acel timp, în contra maghiarilor, n-a luptat.

Mai mult, batalionul prim, în care Reichenberger era chirurg, iar comandant era majorul Ribel, era aruncat peste graniță, în România, de unde s-a reîntors numai mai târziu. Mai departe este documentat, până la evidență, că Petöfi n-a purtat uniformă, astfel povestea cu tăierea capului lui Petöfi devine ridicolă”. / Ce este, așadar, adevărat din istoria cu „căpățâna”?¹⁹².

1887: „După cum anunță foia bugetară din Clușiu, la finele anului curent se va putea preda circulațiunii **calea ferată Hașfalău-Odorhei**. Șinele sunt așezate pe o distanță de 13 km, vagoane și trenuri încă nu circulă, afară de tresine, deoarece vagoanele sunt ocupate cu transportul cerealelor și trupelor, până la 1 octomvrie”¹⁹³.

1900: Pe o „Dare de seamă și mulțumită publică”, datată în 19 martie 1900, ca donatori și „Familia N. Doctor (**Hașfalău**), 6 coroane, / Ioan Bratilesco (**Hașfalău**), 2 coroane, / Viorica Soanea (**Hașfalău**), 2 coroane”¹⁹⁴.

1904: „Zilahi Tibor, locotenent de jandarmi din **Macău**, mergea, zilele acestea, cu trenul, la cununia sa, ce avea de gând s-o celebreze în **Gy. S. Miklos**, cu o domniță din familia Csiki. / în **Hașfalău**, așteptând trenul vicinal, ca să-și treacă timpul, s-a ocupat cu revizuirea bagajelor sale și, umblând cu un revolver, acesta s-a descărcat, rănindu-l la un ochi. În loc să meargă la cununie, acum s-a dus la Cluj, la Clinică. Rănirea nu e gravă, vederea ochiului stâng însă este pierdută. / Cununia, se zice, se va face peste 3-4 săptămâni”¹⁹⁵.

¹⁹² *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLV, nr. 5, Brașov 1902, pp. 4, 5

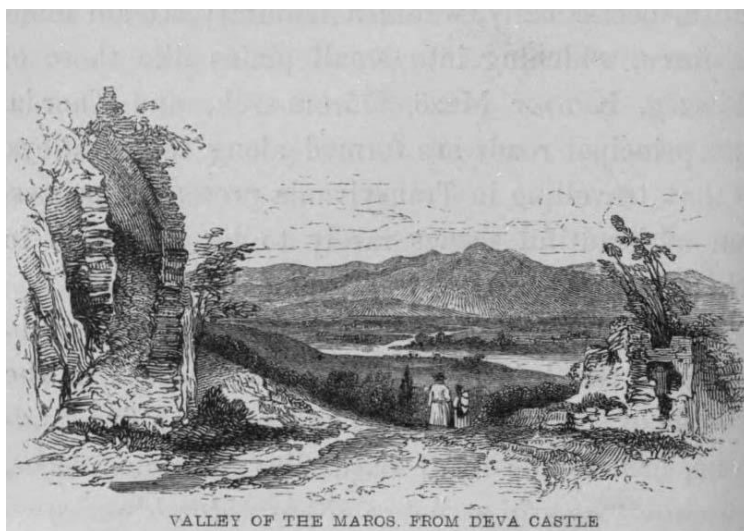
¹⁹³ *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 194, Brașov 1887, p. 2

¹⁹⁴ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 66, Brașov 1900, p. 3

¹⁹⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVII, nr. 238, Brașov 1904, p. 3

1905: „Dl Ioan Baptist Boiu, oficial consistorial în Sibiu, și domnișoara Victoria E. Doctor, din **Hașfalău**, își vor serba, duminică, la 3/16 iulie, orele 4 d. m., cununia lor, în biserica greco-orientală din **Hașfalău**. Felicitările noastre!”¹⁹⁶.

1927: „În ziua de 30 martie, au fost două ciocniri de trenuri, una la Galați, cu mai mulți răniți, și alta la **Hașfalău**, cu 2 morți și un rănit”¹⁹⁷.

¹⁹⁶ *Drapelul*, Anul V, nr. 72, Lugoj 1905, p. 3

¹⁹⁷ *Unirea Poporului*, Anul IX, nr. 15, Blaj 1927, p. 5

VÂNĂTORI

(Vădas, Vodas, Wadaz, azi **Vânători**, județul Arad)

1363, mai 2, Vișegrad: Judele curții regale scrie capitlului bisericii din Cenad că i s-a plăns regelui Ludovic „Ladislau, fiul lui Teuteu că, în 16 aprilie, omul vostru și omul regelui l-au pus în stăpânirea unei moșii, numită **Vădas** (Vădas, Vodas, Wadaz, azi **Vânători**, județul Arad), aflătoare în comitatul Zarand... iar în a cincea zi a acelei puneri în stăpânire, Ioan și Albert, fiii lui Ioan, fiul lui Ștefan de **Șomoșcheș** (Samulkezy, județul Arad), au alungat și au dat afară de pe moșie pe Ilie și pe Nicolae, slujitorii lui, pe care-i rânduise el ca slujbași și îi lăsase în acea moșie Vădas”¹⁹⁸.

VĂNCEȘTI

vezi **ONCEȘTI**, județul Maramureș.

¹⁹⁸ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 169, pp. 150, 151

VĂRĂDIA DE MUREȘ

(Totvărădia, Raradya, azi **Vărădia de Mureș**,
județul Arad)

1368, mai 6, Lipova: Voievodul Nicolae scrie lui Benedict, banul bulgarilor, că i s-a plâns „Dragul, iobagul nostru din **Sugdia** (lângă Leucușești, județul Timiș), că Mihail, fiul lui Farcaș, și Fylees, fiul lui Rachka, iobagi regești din **Lugoj** (Lugaas, Lugas, județul Timiș), din îndemnul lui Marcu, fiul lui Mykola, din **Totvărădia** (Raradya, azi **Vărădia de Mureș**, județul Arad), în preajma sărbătorii Crăciunului de curând trecut, găsind 80 de porci ai aceluiași Dragul în pădurile pomenitei moșii Lugoj, i-au luat tâlhărește, prinzând și pe porcarul acelor porci. Drept care, cerem să se întoarcă numitului Dragul, iobagul nostru, cei 80 de porci, luați de Mihail, fiul lui Farcaș, și Fylees, fiul lui Rachka, precum și Marcu, fiul lui Mykola, pentru ca numitul nostru iobag să nu sufere o pagubă și mai mare, în urmărirea înapoierii acelor porci”¹⁹⁹.

1881: „Dare de seamă despre venitele și speșele de la **balul român din Budapesta**, ținut în 21/9 faur

¹⁹⁹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 314, p. 480

1881, în favorul Societății „Petru Maior”... / Din **Tótvaradia**, colectantă domnișoara Helena Dannu, de la damele și domnii: Sofia Beleşiu, / I. Lupucz, / I. Szepe, / S. Máris, / Helena Danuu, / Schweger, / Elena Caba, / Gabriella Daunu, / Sofia Popoviciu, / Maria Crisiauu (Crișan), V. Zorlentionu, / I. Beleşiu, / Parteniu Turcu, / Șt. Berariu, / Adam Deheleanu, / Vincentiu Pop, / Iosif Bogdan, / Vasiliu Matesiu (Mateș)”²⁰⁰.

1885: „Tinerimea din **Totvaradia** s-a decis ca, în 6 septembrie, să aranjeze o petrecere de joc, iară între pauză să joace „Bătuta” și „Călușarul”; au insinuată pretorului ziua balului. Dar, ce să vezi?, pretorul a oprit ținerea balului, pe motivul că în programă sunt puse și jocurile „Bătuta” și „Călușarul”, **care jocuri numai cu concediul ministerialii se pot executa**”²⁰¹.

1886: „Apelul către onorații alegători de membri ai congregațiunii comitatense din Arad. / Deoarece, pe ziua de 20 noiembrie nou, s-a fixat noua alegere de membri ai congregațiunii comitatense, în locul celor sortați, din însărcinarea onoratului comitet executiv național venim, cu tot respectul, a atrage atențiunea onoraților alegători ca să stăruiască, în cercul lor de activitate, pentru a se alege ori realege bărbați probați și aderenți ai cauzei naționale... / **Totvaradia:** Vasile Beleşiu, Kosztolany Imre, Briszty-anszki Endre. **Se recomandă:** Vasiliu Beleşiu, Gregoriu Vențel, Dr. Petru Pipoșiu”²⁰².

1887: „Pagubele pricinuite prin inundări, anume prin inundarea Mureșului și a Crișurilor, în anul acesta, s-au constatat și s-au publicat. În comitatul Aradului au fost

²⁰⁰ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIV, nr. 64, Brașov 1881, p. 4

²⁰¹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 193, Brașov 1885, p. 2

²⁰² *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 248, Brașov 1886, p. 3

inundate 52.895 de jugăre de pământ, aparținătoare la 105 comune... / Locuitorilor din comunele **Totvaradia** și **Govoșdia** li s-au împărțit, din partea ministerului de agricultură, 15 măji de cucuruz de sămânță, pentru a semăna din nou pământurile înecate”²⁰³.

1895: „Cu inima adânc sfâșiată de durere, aducem la cunoștința consăngenilor, amicilor și cunoscuților că în veci neuitatul frate George Munteanu, cezaro și regesc căpitan în pensiune, în urmarea unui morb îndelungat și împreunat cu grele suferințe, și împărțășit cu sfintele taine, astăzi, joi, în 5 decembrie nou, la 9 ore seara, și-a dat sufletul său în mâinile creatorului, în al 43-lea an al etății și al 23-lea ca militar în serviciu activ. / Rămășițele pământești ale defunctului, după îndeplinirea ritualelor bisericești greco-orientale, se vor astruca, spre veșnica odihnă, duminică, în 8 decembrie nou, la 8 ore înainte de amiază, în cimitirul din **Totvaradia**. / Fie-i țărâna ușoară și memoria binecuvântată! / Totvaradia, 5 decembrie nou 1895. / Archip, hieromonah, / Iosif, preot, / Aureliu, / Ioan, / Petru, frați. / Floare și Emilia, surori. / Grigorie Neicu și Nicodim Cosma, cumnați. / Persida, Maria, Susana, cumnate. / Traian, Zaharie, nepoți. / Sofia, Lucreția și Vidra, nepoate”²⁰⁴.

1904, Diaconovich: „**Varadia**, comună rurală în Banat, comitatul Timiș, cu 3.224 locuitori români. În apropierea comunei, pe drumul spre Greovaț, a descoperit, în 1881, Carol Torma ruinele cetății Arcidava, de pe harta pentingeriană. Varadia este sediul unui protopopiat

²⁰³ *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 163, Brașov 1887, p. 1

²⁰⁴ *Dreptatea*, Anul II, nr. 263, Timișoara 1895, p. 3

greco-catolic român al diecezei Lugojului, cu 7 comune și 4.476 suflete”²⁰⁵.

1905: „În 7 aprilie nou, în ziua de Bunavestire, biserica greco-catolică din **Varadia** a fost înțesată de public. Cu mic, cu mare, au venit oamenii să vadă și să audă pe „călugării cei străini”. / Dl Ștefan Roșian a celebrat înseratul, în ziua „Bunei Vestiri” (vineri) și apoi a rostit, înaintea poporului, o predică pătrunzătoare. / A doua zi, sâmbătă, asemenea a venit mult popor... / Mare merit la succes a avut și dl Dr. Epaminonda Lucaciu, fiul înflăcăratului luptător pentru națiune, Dr. Vasile Lucaciu... / Sâmbătă, toată ziua, și duminică, înainte de amiază și în decursul sfintei liturghii, s-au spovedit și cuminecat credincioșii. Dl Augustin Radu, preot în **Varadia**, duminică, disdedimineată, a ales la **Mercina** și, acolo, în decursul serviciului divin, a cuminecat poporul din acea comună, apoi s-a reîntors și a cuminecat în **Varadia**, împreună cu dl Dr. Epaminonda Lucaciu, peste 400 de penitenți”²⁰⁶.

1908: În cadrul Banchetului Serbărilor culturale de la Oravița, de la sfârșitul lui august 1908, „Acordurile îndepărtate ale unui marș românesc ne vesteau că vin țărani de prin sate, în frunte cu fanfara bravilor iubitori de muzică din **Vărădia**. O lume de oameni s-a adunat, apoi, la **nedeia din curtea bisericii**. Privitorii au avut ocaziune să admire o mulțime de jocuri particulare acestor ținuturi; tot atâtea părți ale vastului nostru repertoriu de dansuri naționale. Ne-a umplut de admirație și interes mai cu seamă jocul „Călușanilor” sau jocul „glogilor” ale sătenilor din **Agatici**, care joc, după cum ne spuneau ei înșiși,

²⁰⁵ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 1192

²⁰⁶ *Drapelul*, Anul V, nr. 43, Lugoj 1905, p. 3

are rolul același ca în alte ținuturi al „paparudelor”: anume, de a cere ploaie, în secetă. În acest joc, însă, reiese frumosul la iveală, poate mai mult ca în toate dansurile jucate pe aici. Un eveniment demn de toată lauda am văzut în lucrările unui învățător, cu numele Pavel Gerga, care conduce și dezvoltă dansurile românești în comuna **Goruia**, despre ce privitorii s-au putut convinge din numeroasele dansuri, care formau numai o parte din repertoriul bogat de dans al acestei comune. Am asistat, apoi, la premiarea costumelor originale românești: un frumos îndemn al naționalismului nostru. Premii de 20 coroane au obținut trei fete din **Oravița-română** și două gingașe copile din **Răcășdia**, iar premii de 10 coroane, două fete din **Mărcina**, care erau îmbrăcate în port săliștenesc. Petrecerea a ținut până seara”²⁰⁷.

1912: „Corul mixt al plugarilor din Totvărădia invită la reprezentația teatrală, urmată de dans, ce va avea loc la 15/28 ianuarie, în ospătăria „Kohn”. / Se va juca „O ședință comunală”, de Gh. Stoica, „Milionul” și „Papurarul mut!, comedii în câte un act. / Începutul, la orele 8, seara”²⁰⁸.

„Am publicat, zilele trecute, o invitare la petrecerea ce o aranjează, în **Totvărădia, corul mixt al plugarilor**. Am publicat invitarea aceasta cum publicăm toate invitările, imprimate în tipografia românești, ce ne vin la redacție. / Invitarea din **Totvărădia** era o invitare litografiată, cum se obișnuiește a se face și în alte locuri, pentru a se reduce cheltuielile. / Aflăm, astăzi că această petrecere este o manoperă a vestitului notar Tomuția, care urmărește spargerea bunei înțelegeri ce stăpânește între

²⁰⁷ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 181, Brașov 1908, p. 2

²⁰⁸ *Tribuna Poporului*, Anul II, nr. 3, Arad 1912, p. 8

românii din comună. N-au fost consultați, în ce privește aranjarea petrecerii, nici preotul, nici învățătorul român, conducătorii firești ai poporului, nici alți fruntași ai comunei. / Petrecerea s-ar fi putut aranja foarte bine în una din sălile școlii. / Tomuția, însă, o aranjează în cârciuma prietenului său Kohn, cu toate că, în cel mai rău caz, ar fi putut-o aranja în localitățile negustorului român, om vrednic, care și-a câștigat merite pentru comună. După toate acestea, rugăm toți cetitorii noștri să nesocotească invitarea și să nu dea nici un sprijin acestor încercări de a duce destrăbălările în rândurile poporului. / Coriolan Rujanul”²⁰⁹.

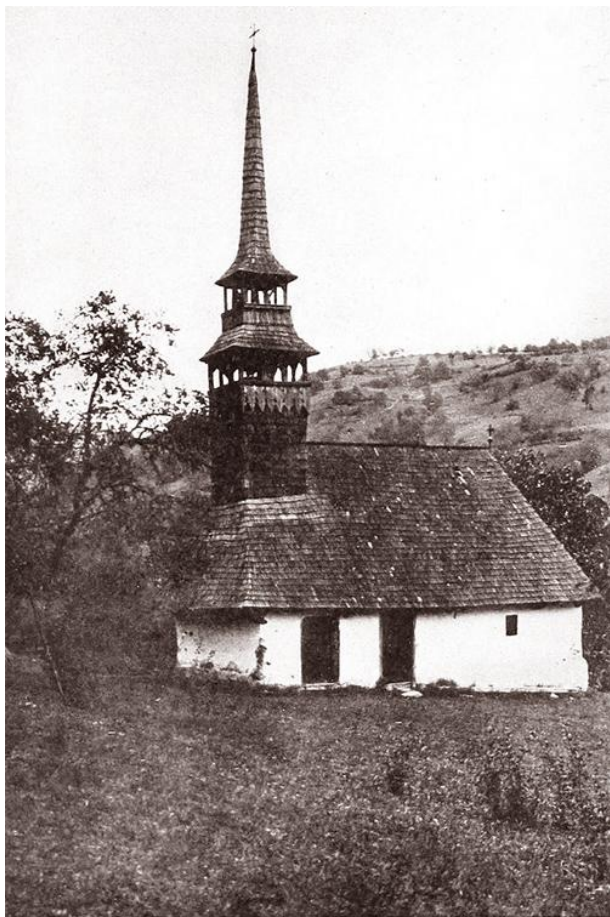
1919: „Trupele noastre, după lupte îndârjite, au ocupat localitățile: Hodod, Hereclean, Recea, Supurul de jos, Horond (Corond), Sarmaș, Aug, Dersida-mică, Sela-giu, Lunca, Crasna, Feketeto, Bucia. / La Balziu, Fehiş, **Totvaradia**, trupele noastre sunt primite pretutindeni cu mare entuziasm de populație”²¹⁰.

1931: „Foștii voluntari din localitatea **Vărădia pe Mureș** și jur au fost avizați, de către un anumit N. Opreanu, din **Milova**, că dânsul este încredințat, de către U. F. V. R., să încaseze, de la fiecare voluntar, suma de 500 lei, pentru a putea să se plătească Comisiunea care va ieși, în fiecare comună, să le dea pământ. Fostul voluntar Micoară Ioan a și achitat 500 lei și mai mulți din jur. Cum în 25 mai, a fost distribuirea cărților de alegători în comuna noastră, mai mulți voluntari s-au interesat la judele N. Buzneanu dacă dânsul are ceva cunoștință în aceasta privință; cum dânsul n-are nici o cunoștință, a sesizat ime-

²⁰⁹ *Tribuna Poporului*, Anul II, nr. 4, Arad 1912, p. 6

²¹⁰ *Unirea Poporului*, Anul XXIX, nr. 83, Blaj 1919, p. 1

diat telefonic parchetul Tribunalului Arad, spre a lua măsuri de cercetarea cazului”²¹¹.

COUNTRY CHURCH NEAR ARAD

²¹¹ *Svastica Banatului*, Anul V, nr. 7, Timișoara 1931, p. 2

VĂRAI

(Váralja, Waraj, Varallya, Waralya, Waralÿa,
județul Maramureș)

1360, mai 14, Târnavia: „Donațiunea nouă a regelui Ludovic I, dată românului Wanchuk, fiul lui Farkstan, pentru servicii credincioase, peste jumătatea de către apus a moșiei românești **Varalia** (Waraj, Varallya, Waralya, Waralÿa, județul Maramureș – posesiunea din nou donată cuprinde moșiile **Vănțești** (azi **Oncești**), **Nănești** și **Valea Porcului** (azi, **Valea Stejarului**), care, până în zilele noastre, formau unul și același hotar. În apropierea Vănceștilor, sunt urme a două cetăți, rămase probabil din timpul dacilor; una, către miazănoapte, cu fundament de piatră și se numește cetatea lui Draguș, pe un vârf de deal, destinat, prin natura însăși, de loc întărit; alta, de la Văncești, către răsărit, în marginea comunei Bârsana, după situațiunea s-a jumătatea ținutului acestei cetăți a fost obiectul donațiunii²¹²), cu acele drepturi nobiliare, de care se bucură nobilii țării, luptători sub steagul regelui”²¹³.

²¹² Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 20, pp. 41, 42

²¹³ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 20, pp. 41, 42

1777: „O audiere de martori, din anul 1777, privitoare la familiile nobile românești din satul **Vărai**, districtul Chioar... / Familiile Kis de Váralja (**Vărai**), din documentul nostru, posedau diplomă de înnobilare, emisă, pentru antecesorii lor, de principele Cristofor Bathori, în anul 1578, și o altă diplomă (*litterae armalaes*) din anul 1608, conferită de principele Gabriel Bathori, prin care li se fixa și stema (emblema) următoare: „pe scut celestin, o mână cu gladiu”. Mai menționăm că, în 159,1 este pomenit nobilul Kis de Varayo, după cum se arată în scrisorile regești despre diplomele nobiliare. Această familie Kis și-a păstrat, în decursul secolelor, naționalitatea română, netrecând, prin schimbarea religiei, la oligarhia maghiară... /

Documentul anexat cuprinde o audiere de martori, din 1777, întocmită la cererea nobililor români Urs, Ioan, Gheorghe și Gavrilă Kis din satul **Vărai**, districtul Chioar, azi în județul Maramureș, prin care voiau să dovedească situația că familia lor nu are nimic comun cu familia Kopasz (Chelul), și că ei au primit această poreclă numai din cauză că toți bărbații din familia Kis erau cheli pe cap, ceea ce era o trăsătură familială. Exista, însă, în evul mediu și o familie nobilă română, cu numele Kopasz de Waad, care este amintită în 1467, ca având posesiuni în **Vărai** și care, în 1478, se judeca cu G. Gaman de Bizere „juxta antiquam et approbatam legem districtuum Valacorum”, adică după legea veche și aprobată a districtelor românești... / Constatăm, de asemenea, că martorii chemați erau tot nobili, și anume: Achim Nuc din **Buteasa**, Costa Vasile și Anca Costan din **Ciolt**, Agoston Zaharie din **Berchezooia**. Cât privește numele Kis, cu rezonanță neromânească, după cum constată și D. Prodan, ar fi

greu să presupui că nu-i român, dacă nu ai ști că satul e curat românesc...

Redăm, în continuare, textul documentului, în traducere românească: / Prea sacră și Augustă Maiestate Cezaro Regească... / Ni s-a adus la cunoștința Maiestății noastre, prin persoanele nobililor Urs, Ioan, George și Gavrilă, fiecare Kis, din **Vărai**, că, pentru unele chestiuni ale lor vor să obțină niște declarații de martori, în prezența distinșilor nobili și nenobili: Anton Endes, Andrei Baro, Ioan Pállfi, Alexandru Forro, Francisc Szász și Francisc Veres, secretar și notar, jurati ai Tablei noastre judiciare regești din Transilvania, care au fost trimiși de noi, în mod special, pentru acest scop...

Urmează declarațiile martorilor. / Din satul **Buteasa**, districtul Chioar: / **Primul martor, nobilul Achim Nuc**, de aproximativ 90 de ani, declară, la întrebarea 1, că îi cunosc bine pe numiții Kis Ioan, Gheorghe, Gavrilă și Ursu. La a 2-a: Știu sigur că tatăl celor trei persoane amintite mai înainte, nobilii Kis Ioan, George și Gavrilă, a fost răposatul Kis Grigore, iar tatăl lui Ursu a fost răposatul Kis Vasile. Ei au fost frați și știu, la punctul 3, că tatăl acestora a fost răposatul Kis Savu. Pe acest Kis Savu, de asemenea, l-am cunoscut bine, a locuit mai mult la **casa lui din Vărai** și puțin a umblat în alte sate, întrucât nici nu știu dacă a avut vreo funcție. Dar tatăl acestui Savu a fost decedatul Kis Chirilă, la punctul 4: Pe acest Kis Chirilă l-am cunoscut bine, era om foarte bătrân, avea barbă albă și știu că acest Kis Chirilă era vătaf la **domeniul statului din Chioar**, întrucât știu și am văzut că în averea domeniului de la **Buteasa**, anume sub Sopor, în locul numit Grosul, secerând cu iobagii domeniului, el a stat lângă muncitori, de dimineață, până seara.

Cu această ocazie era găzduit la tatăl meu, răposatul Achim Popa Vasile, noaptea venea să doarmă, totdeauna, la tatăl meu, numitul Kis Chirilă. La 5: Am auzit în mod precis, de la tatăl meu, numit mai înainte, că tatăl acestui acum amintit Kis Chirilă a fost Kis Simion, pe care tatăl meu l-a cunoscut bine și a povestit despre el că, pe acest Kis Simion, cunoscându-l, știe că a fost un om vrednic și că a purtat funcții. La 6 și 7: Știu că atât pe Savu, cât și pe Chirilă, tații și bunicii pâraților, i-au chemat Kopasz, din cauza cheliei de pe capul lor, dar a fost din batjocură, numele lor adevărat era însă **Kis de Varallya** (Vărai).

Al 2-lea martor, Agoston Ioan, nobil din satul Berkeszpataka (**Berchezoaia**, comuna Remetea Chioarului), în vârstă de 86 ani, a declarat, la întrebări, următoarele: 1. Pe Kis Iuon, George, Gavrilă și Ursu, numiți în chestionar, îi cunosc bine și știu, la 2, că tatăl lui Iuon, George și Gavrilă a fost decedatul Kis Grigore, la a patra persoană, Ursu, tatăl i-a fost însă decedatul Kis Vasile. Pe amândoi, adică pe decedatul Kis Grigore și pe răposatul Kis Vasile, bine i-am cunoscut și știu că aceștia au fost între ei frați, tatăl lor fiind decedatul Kis Savu. Pe acest Kis Savu încă l-am cunoscut bine, căci, din satul meu, **Berchezoaia**, și-a luat soție, pe o fată cu numele Berca. La 4. Tatăl acestui Kis Savu a fost Kis Chirilă, aceasta o știu precis, deoarece bine știu că, în copilărie, când eram de 14 sau 15 ani, decedatul Kis Chirilă m-a încredințat pe mine să-i adăp calul, eu însă, fiindu-mi dor de călărie, l-am dus și de două ori la apă, una după alta, pentru a călări cât mai mult pe calul său. La 5: Am auzit sigur, de la tatăl meu, că tatăl acestui răposat Kis Chirilă a fost răposatul Kis Simion, și mi-a povestit tatăl meu că el l-a apucat și l-a cunoscut pe Kis Simion și că acela era

om de treabă. La 6 și 7: Știu că pe predecesorii pârașilor îi numeau Kopasz (Chelul), din cauza cheliei de pe capul lor, dar din batjocură îi chema așa, adevăratul lor nume însă era Kis de Varallya (**Vărai**).

Al 3-lea martor: Agoston Zaharie, nobil din satul amintit, **Berchezoaia**, de aproximativ 70 de ani. La punctul 1: Pe pârașii Kis Ioan, George, Gavrilă și Ursu îi cunosc bine și știu, la 2, că tatăl celor trei persoane a fost răposatul Kis Grigore, la al patrulea, pâraș însă i-a fost tată Kis Vasile. Atât pe răposatul Kis Grigore, cât și pe răposatul Kis Vasile, i-am cunoscut bine și știu, la 3, că tatăl acestora a fost Kis Savu. Pe acest răposat Kis Savu de asemenea l-am cunoscut bine, dar pe tatăl acestui Kis Savu nu l-am cunoscut, dar am auzit sigur, la p. 4, că tatăl răposatului Kis Savu a fost răposatul Kis Chirilă. La 5, nimic. La 6 și 7, știu că atât părinții, cât și bunicii pârașilor erau denumiți Kopasz, din cauza cheliei de pe capul lor, dar din batjocură au primit acest nume, și astfel s-a lipit de ei. Adevăratul lor nume a fost însă Varallyai Kis (Kis din Vărai).

Al 4-lea martor, Svara Vasile, nobil din satul **Gaura** (azi **Valea Chioarului**, sat și comună), de aproximativ 80 de ani. La 1: Pe pârașii respectivi îi cunosc bine și știu, la pct. 2, că: Tatăl celor trei pârași, și anume Kis Iuon, George și Gavrilă, a fost răposatul Kis Grigoraș, tatăl celui de al 4-lea pâraș, Ursu, a fost însă răposatul Kis Vasile, și știu că aceștia erau frați, iar la 3, știu că tatăl acestui răposat Kis Grigore și a răposatului Kis Vasile a fost răposatul Kis Savu, pe acest Kis Savu încă l-am cunoscut bine. Că, la 4, tatăl răposatului Kis Savu a fost Kis Chirilă, de aceea pot să o spun, deoarece, în copilărie, când eram cam de 13-14 ani, ducându-mă cu mama la

Vărai, pentru răscumpărarea vitelor noastre, închise acolo, am întâlnit pe câmp, în hotarul Văraiului, niște cosași, pe lângă care se afla un om foarte bătrân, cu barbă albă, cu suman de pănură, pe care, văzându-l, l-am întrebat pe tatăl meu cine este persoana aceea, la care tatăl meu a răspuns că acesta este Kis Chirilă din **Vărai**, tatăl lui Kis Savu. La 5: Am auzit, de la răposatul tatăl meu, că tatăl acestui Kis Chirilă, acum amintit, a fost răposatul Kis Simion, pe care l-am cunoscut și era om de treabă. La 6 și 7: știu că atât părinții, cât și bunicii și străbunii lor erau denumiți cu numele Kopasz (Chelul), dar știu sigur și aceea că acesta nu le-a fost adevăratul lor nume, ci, din cauza cheliei de pe cap, care în această familie era specifică, i-au numit Kopasz, adevăratul lor nume era însă Varallyai Kis (Kis din Vărai).

S-a continuat această cercetare în ziua de 31 a lunii prezente, ianuarie (1778)”²¹⁴.

VĂRAREA

vezi **NEPOS**, județul Bistrița-Năsăud.

VARHELI

vezi **GRĂDIȘTEA DE MUNTE**, județul Hunedoara.

²¹⁴ Moldovan, Liviu, *O audiere de martori din anul 1777 privitoare la familiile nobile românești din satul Vărai, districtul Chioar*, în Muzeul Județean Maramureș, *Marmatia*, Baia Mare 2002, pp. 81-86

VĂRȘAND

(Vossyan, județul Arad)

1369, august 9, Arad: Capitlul bisericii din Arad dă de știre că, înfățișându-se „Ladislau, fiul lui Ioan, în numele său și al lui Petru și Nicolae, frați buni, cât și Ștefan, fiul lui Pavel, despre a căror cunoaștere ne-a încredințat Petru de **Vărșand** (Vossyan, județul Arad), au mărturisit că au dăruit o pătrime din bucata lor de moșie **Peteuossyan** (dispărut, lângă Vărșand, județul Arad), aflătoare în comitatul Zarand, și anume cea dinspre bucata lui Ioan, fiul lui Chumuruk, doamnei Ana, sora lor, adică soția lui Toma, fiul lui Prthk, și, prin urmare, acestui Toma, cât și celeilalte surori a lor, Clara, drept descărcare întreagă a pătrimii lor de fiică”²¹⁵.

1370, mai 20, Arad: Palatinul Ungariei dă de știre „că, în adunarea noastră obștească, ținută aproape de satul **Arad**... ridicându-se domnul Petru, prepozitul bisericii de Arad, în numele său și al capitlului său de la aceeași biserică, s-a plâns că Ștefan slujbașul, Ioan, Iacob și Blasiu de **Turnu** (Turny, județul Arad), slujitori, și toți iobagii lui Dominic diacul, ai lui Nicolae și Beke de **Sim-**

²¹⁵ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 412, pp. 626, 627

băteni (Zombathel, județul Arad), din îndemnul acelor stăpâni ai lor, precum și Nicolae, fiul lui Luca, slujitorul lui Blasiu, fiul lui Desideriu de Chura (dispărut, lângă Simbăteni, județul Arad), Ioan cel Negru, și Matia, iobagi ai abatelui din același sat Simbăteni, la sărbătoarea Celor Unsprezece Mii de Fecioare, acum patru ani trecuți, dintr-o răutate mai dinainte pusă la cale, venind la bucata lor de moșie aflătoare în același sat Simbăteni, cu mâinile înarmate și cu silnicie, au alungat pe Konya slujbașul, pe Petru de **Vărșand** (Vossyan, județul Arad), pe Petru de Ewsy (dispărut, județul Bihor) și pe Pavel cel Mare, slujitorii săi, pe Mihail și Ladislau, slujitori; acelui slujbaș, în casa lui Dionisie, iobagul lor, și pe acel Dionisie l-au ucis cu o moarte cruntă în acea casă, iar pe sus-zișii Petru de Ewsy l-au rănit cu două răni de săgeată, și pe Pavel tot cu atâtea, pe Ladislau, cu una, pe Ioan, tot cu una, și pe sora aceluiași Dionisie, în același fel, cu o rană, și, dacă niște oameni din Cholch (dispărut, lângă Mândruloc, județul Arad) n-ar fi venit din întâmplare din **Arad** acolo, ei ar fi și nimicit prin foc acea casă, căci îi și puseseră foc. Și el a spus că acest lucru îl știu bine vicecomitele și juzii nobililor, și asesorii jurați ai comitatului Arad, și ne-a cerut să punem să fie întrebați acei vicecomite, juzi ai nobililor și asesori jurați cum cunosc adevărul cu privire la cele de mai sus. Iar când noi i-am întrebat, ei, jurând cu mâna pe lemnul crucii de viață dătătoare, au declarat că oamenii mai sus-numiți au făptuit toate cele de mai sus, dar ei nu știu dacă au făcut-o sau nu din porunca și voința zișilor lor stăpâni. Spre mărturia acestei declarații, am ho-

tărât să dăm aceluia domn Petru, prepozitul, și capitlului său, scrisoarea noastră de față”²¹⁶.

1862: În conscripțiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menționați „**Bătrân**, în comuna Vărșand (Gyula-Varsánd), comitatul Arad, 1647, o familie.

Bătrân, în comuna Vărșand (Fazékas Varsánd), comitatul Arad, 1647, 9 familii”²¹⁷.

1930: „**Asociația corurilor și fanfarelor din județul Arad** a aranjat, duminică, în 25 iunie, un concurs de coruri, la care au luat parte 15 coruri din județ. / Această asociație nou înființată, prin sacrificiile și munca intensă a profesorilor Atanasie și Ioan Lipovan, s-a apucat efectiv și intens de lucru, pentru a-și justifica existența. Având în fruntea ei astfel de oameni, sperăm că va bate recordul. E un început îmbucurător pentru binele obștesc. Un punct al hărții românești, unde se simte necesitatea culturii naționale și unde este imperios cerută această propagandă este și **Aradul**. Duminică, am avut ocazia fericită de a trăi clipe cu adevărat românești, ascultând frumoasele cântece naționale, executate de corurile scumpiilor noștri țărani, menținătorii cântecelor tradiționale, care, duminică, au trezit conștiința națională a multora, infectați de „modernismul occidental”, de specie galițiană. Muzica și poezia, calitățile cu care a fost înzestrat românul din naștere, sunt calități rare, cu care prea puține popoare se pot lăuda. / Față de această frumoasă inițiativă, care are de scop menținerea și încurajarea cântecelor naționale, care – durere! – în pătura de sus sunt înlocuite cu

²¹⁶ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 514, pp. 776-778

²¹⁷ Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiu 1892, pp. 43, 44

caraghioasele melodii africane, nu putem decât să exprimăm aprecierea și admirația noastră. Totodată, în numele opiniei publice a acestui județ, aducem cele mai recunoscătoare mulțumiri inițiatorilor acestei frumoase realizări, adevărați români, care s-au făcut demni de această sfântă calitate, neîntinați de patima politicianismului distrugător și subminator al vieții noastre de stat. Iată un progres al neamului întreg!

Corurile participante au fost următoarele: Corul „Deșteptarea” din **Săvârșin**, care a făcut o foarte frumoasă impresie, dirijorul I. Păcurariu conducând cu multă exactitate. Corul din **Troaș, Micălaca, Nădab, Mureșel, Vârșand, Radna, Covăsinți** etc. / În urma debutării fiecărui cor, s-au acordat premii, în modul următor: / **Premiul prim** a fost cucerit de Corul „Deșteptarea” din **Săvârșin**. / **Premiul II**, corul din **Radna**, de sub conducerea țăranului I. Tripon, iar **Premiul III**, corul din **Micălaca**, condus tot de un țăran. Toate aceste coruri s-au afirmat prin buna executare a pieselor muzicale. Remarcăm frumosul progres al tânărului cor din **Troaș**, de sub conducerea preotului Popescu. Acest cor, deși de curând înființat, a dat dovada unui cor bine instruit, prin întonările precise și exacte, atrăgând simpatia întregului public. Tot astfel, și corul din **Vârșand**. / Sperăm că această tânără asociație, mândria județului nostru, va căuta să învingă toate greutățile. Această convingere ne-o asigură și întăresc adevărații români, profesorii neobosiți și realizătorii unui succes românesc, domnii profesori Atanasie și Ioan Lipovan. / Cu credință în atotputernicul Părinte, urăm, încă odată, succes și realizarea dorințelor

asociației, spre mândria noastră națională! / Vivat, crescat, floreat! / Horia Vărădeanu”²¹⁸.

1929 Grup etnografic din Boroșineu, jud. Arad

²¹⁸ *Svastica Banatului*, Anul IV, nr. 23-24, Timișoara 1930, p. 3

VÂRȘOLȚ

(Varsouch, Vorsolch, Worsolch, Benseteluke,
județul Sălaj)

1351, martie 9: „Ioan, prepozitul, și conventul mănăstirii Sfântului Ștefan, întâiul mucenic din **Dealul Orăzii**”, scrie regelui Ludovic al Ungariei că, urmând înalte porunci regale, a trimis pe Toma, „slujitorul casei noastre”, împreună cu împuternicitul regal Nicolae, fiul lui Albert, „ca să aducă la îndeplinire întocmai sus-amintitele voastre porunci. / Aceștia, întorcându-se apoi la noi, au spus într-un glas că dâșii, ducându-se împreună, în duminica *Invocavit*, de curând trecută (6 martie), la sus-zisa moșie numită **Vârșolț (Worsolch, Benseteluke**, județul Sălaj) și cu alt nume **Benseteluke**, au chemat în chip legiuit pe vecinii și megieșii acesteia, dintre care Blasiu, fiul lui Toma de Vârșolț, și Petenye de **Șeredeu (Sereden**, județul Sălaj) au fost înșiși de față, iar în numele fiilor lui Donch, din partea moșiei lor numite **Crasna (Karazna**, județul Sălaj), s-au înfățișat Andrei, tot de Crasna, precum și Ștefan de **Ratin (Rathun**, județul Sălaj) și Mihail, fiul lui Petru, subbașii lor din Crasna; în numele lui Ioan și Ștefan, fiii lui Iktor, și în numele lui Blasiu și Ioan, fiii lui Laurențiu de **Recea (Reche**, județul Sălaj), s-au înfățișat de asemenea împuterniciții lor legiu-

iți; în fața cărora acel om al vostru, cu mărturia sus-pomenitului om al nostru, a dat în stăpânire acelui magistru Jakch și fraților săi Ioan și Nicolae, fără de hotărnicire și arătare a hotarelor, zisa moșie Vârșolt, cu alt nume Ben-seteluke, ca s-o stăpânească pe veci și în chip nestrămutat, cu dreptul de mai sus, fără să se fi ivit nici un împotrivor; ba acei vecini și megieși ai ei și-au dat învoirea și încuviințarea la această punere în stăpânire. Și sus-zisul Blasiu, fiul lui T'oma, înfățișându-se el însuși înaintea noastră și-a dat învoirea și încuviințarea în chipul mai sus-pomenit”²¹⁹.

1362, ianuarie 20, Vișegrad: Regele Ludovic scrie conventului de Cluj că i s-a plăns „Jakch de **Coșeu** (Kusal, Kussal, Kwsal, județul Sălaj) că ar dori să intre în stăpânirea moșiei **Vârșolt** (Varsouch, Vorsolch, județul Sălaj), care ține de el ca zălog, dacă nu va avea loc împotrivirea cuiva; cu privire la aceasta, trimiteți pe omul vostru de mărturie, în fața căruia Ioan, fiul lui Ștefan de **Dioșod** (Od, Ody, Ood, județul Sălaj), omul nostru, să-l pună pe magistrul Jakch în stăpânirea acesteia”²²⁰.

1364, iulie 7, Vișegrad: Regele Ludovic dă de știre că, venind cavalerul curții regale „Jakch, în numele său și al lui Nicolae, fratele său, ne-a înfățișat o dare de seamă a lui Ioan, prepozitul mănăstirii din Dealu Orăzii, întocmită cu privire la punerea în stăpânire a moșiei **Vârșolt** (Varsouch, Vorsolch, județul Sălaj) sau, cu alt nume, Benste-

²¹⁹ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc 17, pp. 16-18

²²⁰ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 80, pp. 61, 62

luke, aflătoare în comitatul Crasna, rugându-ne să punem să fie trecută cuvânt cu cuvânt”²²¹.

1375, februarie 17, Buda: „Ludovic I, regele Ungariei, cere capitlului din Oradea să-i trimită omul de mărturie la hotărnicirea moșiilor **Vârșolt** și **Zalnoc** și la trecerea acestora în stăpânirea lui Nicolae, fiul lui Toma de **Vârșolt**, om lipsit de vedere”²²².

1601: „La 24 iulie, Basta era de părere să pornească, din **Moftin**, spre **Zalău**, dar Mihai se opune. După opinia domnului român, nu era prudent să părăsească tabăra, până nu soseau cei 2,000 de călăreți silezieni (cu armuri grele catafracți), sub comanda lui Rottal. Aceștia ajung la **Moftin**, la 27 iulie, iar în 30, sosea și un corp de haiduci, încât, la 31 iulie, Basta și Mihai pornesc spre **Zalău**, la 1 august trec de **Supuru de Jos** și **de Sus**, la 2 ajung la **Sărmășag** și, în ziua de 3, soseau la Guruslău. La inițiativa lui Mihai, de la **Sărmășag** trupele au fost trecute, de pe valea Crasnei, pe valea Zalăului, pentru a-l sili pe Sigismund Báthory să părăsească tabăra întărită de la **Vârșolt**. Crezând că Mihai vrea să evite lupta și să pătrundă spre centrul Transilvaniei, Sigismund părăsește **Vârșoltul** și, în ziua de 3 august, ocupă pantele dealului de la sud de pârau Zalău. Asupra efectivului celor două oști care urmau să se confrunte la **Gurăslău** există mai multe documente, care ne dau cifre diferite”²²³.

1895: „Se proiectează a se înființa, în Sălaj, două **căi ferate**: una, între **Șimleu** și **Margita**, care ar împre-

²²¹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 293, pp. 281, 282

²²² AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, București 2002, p. XXXV

²²³ Neagoe, Manole, *Mihai Viteazul*, București 1994, p. 275

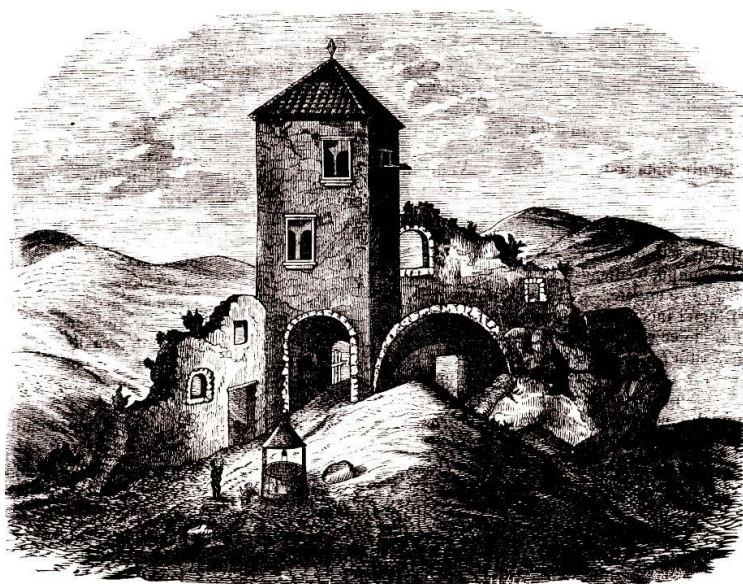
una comitatul Sălajului cu al Bihorului și ar avea o întindere de 58 km. Această linie ar pleca, de la **Șimleu**, și ar trece pe la **Zoban, Ip, Săplac** etc. / A doua linie se proiectează a se înființa între **Șimleu** și **Ciucea**, având o întindere de vreo 50 km. Aceasta ar pleca, de la **Șimleu**, trecând pe la **Vârșolt, Crasna, Horvat, Pecei și Boian**, trecând, de aci, pe valea Crasnei, până la **Ciucea**, unde s-ar împreuna cu linia ferată a statului”²²⁴.

1911: „În frumoasa comună din Sălaj, **Vârșolt**, abia sunt 50 de familii române. Starea lor materială încă nu este dintre cele dintâi. Pe lângă toate acestea, mica comunitate bisericească românească din comuna **Vârșolt** și-a susținut, în trecut, școală confesională, cu învățător calificat și și-o mai ține, fără șovăire, și acum, în ciuda tuturor greutăților cu care se luptă și care i se pun. Până acum, numai din partea „Silvaniei”, fondul „Nichita” a fost împărțit de popor cu foarte modeste ajutoare; greul și grosul școlii le-au suportat bravii și rezoluții ei membri. Această mână de oameni arată ce poate voința tare și rezolută și dă exemple la o mulțime de comune mai mari, cum se pot susține școlile noastre confesionale, pe lângă toate greutatea de azi. / Sufletul acestei mici comunități bisericești greco-catolice române este un simplu econom, cu numele Georgiu Macaveiu, deoarece nici preot nu au și n-au avut în loc, fiindcă sunt filia ecleziei de Recea. Acești bravi oameni merită nu numai laudă de la toată lumea, pentru hărnicia lor dovedită, deja de zeci de ani, întru a-și susține unica lor instituțiune culturală, școala confesională română, ci și ajutorul fiecărui om de bine și

²²⁴ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 118, Brașov 1895, p. 4

cu putere materială, precum și a instituțiilor noastre culturale”²²⁵.

1939: „În ziua de 3 septembrie, Înalt Prea Sfințitul Dr. Valeriu Traian Frențiu al Orăzii a sfințit biserica din **Vârșolt**, județul Sălaj. La această sărbătoare, a luat parte un mare număr de credincioși”²²⁶.

Familia, 1866, octombrie 2: Cetatea de la Hodod, în Sălaj

²²⁵ *Tribuna Poporului*, Anul I, nr. 23, Arad 1911, pp. 6, 7

²²⁶ *Unirea Poporului*, Anul XXI, nr. 40, Blaj 1939, p. 4

VĂȘAD

(Vasad, Wassad, județul Bihor)

1363, septembrie 15, Moftin: „Magistrul Simion, fiul lui Mauriciu, comitele, și cei patru juzi ai nobililor din comitatul Satu Mare adeveresc că, în adunarea obștească, nobilii Leucus de **Nagysemjen** (în Ungaria) și Mihail, fiul lui Ladislau, au oprit pe vecinii moșiei lor **Fülöp** (în Ungaria) și cu deosebire pe locuitorii din **Tarcea** (Tarcha, județul Bihor), **Vășad** (Vasad, Wassad, județul Bihor) și **Valea lui Mihai** (Nogmyhal, județul Bihor) de la folosirea acelei moșii”²²⁷.

1904, Diaconovich: „**Vășad**, comună mare în Ungaria, comitatul Bihor, se amintește la **1403**. Are 195 case, cu 1.244 locuitori români greco-catolici. Teritoriul e de 4.013 jugăre cadastrale. Locul natal al mitropolitului Vancea. E proprietatea capitlului romano-catolic din Oradea mare”²²⁸.

1923: „Deputatul de Bihor, Dr. Vasile Chirvaiu, se folosește de buna ocaziune a sărbătorilor de vară, pentru ca să plece în cercul său electoral, luând contact direct cu

²²⁷ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 185, p. 165

²²⁸ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 1195

țăranii, ascultând păsurile lor și ajutând, îndemnându-i la o organizare economică cu cât mai puternică. / Dumineca trecută, a ținut, la **Valea lui Mihai**, o dare de seamă. Punctele principale, care le-a atins, au fost: 1). Încoronarea, 2). Constituția, 3). Reforma financiară, 4). Legea speculei, 5). Reforma agrară. / La punctul din urmă i s-a atras atenția grofului Stubenberg că au trecut vremurile când grofii își puteau bate joc de popii valahi, aducând un cățeluș, ca popa valah să-l boteze. / Groful nu recunoaște reforma agrară. Pășunea dată țăranilor a fost reluată de grof, spunând țăranilor cuvinte grele. / La dispoziția subprefectului, țăranii au reintrat în posesiune.

De Sfânta Marie, orele 11 a.m., a ținut o dare de seamă la **Tarcea**. După masă, la orele 4, în comuna **Vașad**. În toate locurile s-au format obștii de arendare. În **Vașad**, țăranii au și intrat în posesiune. Luni au arat 300 plugari în rezervele Statului”²²⁹.

1923: „În 8 decembrie, am asistat la sfințirea clopotelor din frunțașă comună curat românească din nordul Bihării, **Vășadul**. Lume multă, adunată din toate părțile. Biserica impozantă, arhiplină. Unde este un preot zelos, și o turmă darnică, au mai fost și vor mai fi astfel de serbări, ce n-a mai fost, însă, și în scurt timp nu cred să mai fie, e cea ce a fost la **Vășad: cor mixt, acompaniat de orchestră**. / S-au cântat cele mai noi compoziții ale părintelui Hubic. / Că cine este părintele Hubic, e de prisos s-o spun; îl cunoaște lumea mai bine de trei decenii. Pe cât știu, dânsul a fost primul, la noi, care, cu zeci de ani mai înainte, grăbise, cu graiul și cu condeiul său măiestru, introducerea muzicii sacre și-n Biserica noastră. Pe urme-

²²⁹ *Vestul României*, Anul I, nr. 24, Oradea 1923, p. 1

le lui s-a luat celălalt măiestru Hubic, profesorul din **Beiuș**, și, formându-și corul său vestit, a cutreierat, în vara trecută, în turneu artistic, mândrul nostru Ardeal. / Ei, dar ușor de dl profesor Hubic, căci lui îi stau la dispoziție talente adevărat artistice, cum e un Bușiță și alții; cu atât mai greu îi e, însă, părintelui Hubic, căci dumnealui și-a format corul și orchestra din elemente din țărani. Și ce minune! Auzind execuția precisă a **corului văgădan**, îți făcea impresia că-ți cântă un cor și o orchestră formată din adevărate elemente artistice. Câtă energie a trebuit să consume părintele Hubic, până și-a ajuns scopul! / El însuși adevărat artist în violină, ba cunoscător și mânuitor a toate instrumentele muzicale, a stat în fruntea corului său, unic, azi, în țară, format din **80 membri**. / Între violoniști, am putut distinge și pe feciorii sfinției sale, șase la număr, toți universitari și meșteri mânuitori ai arcușului. O adevărată familie de artiști! / În cea ce privește compozițiile părintelui Hubic, sunt adevărate capodopere. Original, ca-n toate, părintelui Hubic nu imită, ci-și creează o muzică proprie. Sigur, vor fi alții, mai chemați, să aprecieze pe vechiul și pururea tânărul măiestru, părintele Hubic, după vrednicie. Eu unul spun numai atâta, că muzica pe care am auzit-o, cu ocazia serbării de față, a fost e adevărată revelație. / Numai sfințenia locului ne-a reținut să nu izbucnim, după fiecare bucată, în aplauze frenetice. / Fericit neamul care se poate mândri cu așa doi fii, cum sunt frații Hubic, părintele, și discipolul și fratele său mai mic, profesorul”²³⁰.

1933: „Monseniorul Dr. Grigorie Pop (17 noiembrie 1885 – 25 noiembrie 1933). / Născut în 17 no-

²³⁰ *Vestul României*, Anul I, nr. 57, Oradea 1923, p. 2

ieembrie 1885, în comuna **Vaşad**, județul Bihor, din părinți țărani fruntași, el face studiile primare în comuna natală, de unde Biserica Unită văzuse ridicându-se, ceva mai înainte, un mare chiriarh al ei, mitropolitul de nepieritoare pomenire Ioan Vancea. / Pentru studiile secundare, vine la liceul acum desființat al călugărilor Premontrei, unde s-a distins totdeauna, fiind întâiul în promoția sa. Râvna lui neistovită la învățătură, precum și purtarea sa exemplară, au determinat pe cei în drept să-l aleagă, încă din clasa a VI-a de liceu, și să-l trimită, pentru studii superioare, la Roma, în celebrul colegiu de Propaganda Fide... / Cu pregătire foarte aleasă, având doctoratul în filosofie și teologie, el vine, în 1908, ca preot celibatar, acasă, punându-se cu totul în slujba eparhiei noastre... /

Lucrări manuscrise ale Părintelui canonic Dr. Grigorie Pop: / 1). „Chestiunea Romană” dezlegată. Articol de 15 pagini mici. / 2). Conferință apologetică pentru Reuniunea Sfânta Maria din Oradea, 25 pagini mici. / 3). De ziua eroilor. Conferință, 34 pagini mici. / 4). Vizite cerești. Conferință la recepțiunea membrilor Reuniunii Sfânta Maria din Carei, 18 pagini mici. / 5). De ziua eroilor. Cuvântare de 9 pagini mici. / 6). De Sfântul Gheorghe. Predică, 11 pagini mici. / 7). Cuvântare în cinstea Maicii Domnului, 4 pagini mici. / 8). Conferință la ASTRA, 19 pagini mici. / 9). Acțiunea catolică. Articol de 8 pagini mici. / 10). Dosar cuprinzând șapte adrese către autorități ecleziastice, în procesul său pentru casa de canonic... etc.”²³¹.

²³¹ *Vestitorul*, Anul IX, nr. 23, Oradea 1933, pp. 2-4

VAȘCĂU

(Vaskohó, județul Bihor)

1884: „Junimea română din **Vășcău**, după cum am amintit la timpul său, a dată un concert, împreună cu petrecere de joc, în favoarea seminarului greco-ortodox arădan, ce acum se zidește. În fruntea comitetului aranjator a stat istețul teolog Corneliu Lazar. Această petrecere e de mare însemnătate nu numai pentru că aduse folos pe altarul națiunii, dar și pentru că **astfel de petrecere română nicicând n-a fost în Vășcău** și această petrecere servește ca primă încercare de a deștepta nația din „somnul cel de moarte” și de a o aduce la cunoașterea chemării sale. Acesta primă încercare, deși a fost, după împrejurări, cam modestă, totuși e „spargere de gheață pentru viitori”. / Petrecerea, în toate privințele, a succes deplin. Concertul reuși în mod neașteptat, aici se distinseră C. Lazar, cu disertațiunea sa, lucrată cu zel mare și cu multă pătrundere: „Căsătoria la români”. / O vioiciune generală excită declamațiunea poeziei „Un necurat de la sat”, de I. Grozes-cu declamată de Terențiu Nonu. / Bine au predată dialogul humoristic „Vespasian și Papin”, de Iacob Negruzzi, studenții Alexandru Mihuția și Radu Popoviciu. / Mai cu mult succes au declamat Iuliu Sarkady poezia „az Előszobor” și R. Bortosiu, „Peneș Curcanul”, de Vasile Alec-

sandri. / Finindu-se concertul, începu jocul, ce țin, cu o voie nemaipomenită, până în dalbe zori. S-a jucat, afară de jocurile de salon, „Ardeleana”, de 6 ori, și, în pauză, la dorința câtorva oaspeți, „Călușerul” și „Bătuta”.

Frumoasa ghirlandă de flori grațioase a decorat adunarea aleasă; mai din toate comunele din jur s-au prezentat, și antistia (primăria) comunală. / Materialmente, petrecerea încă a succes foarte bine, încât, în butul timpului urât, ploios, a venit un destul de frumos numără de oaspeți, care, contribuind, au adus un venit curat de 74 florini v. a. (valută austriacă), care sumă s-a și trimis Ilustrității Sale Domnului Episcop Ioan Mețian, ca să se folosească pentru scopul destinat... / Cea mai cordială mulțumită aducem, cu aceasta ocaziune, tuturor acelor onorați domni, care au binevoit a ajuta scopul filantropic, prin suprasolviri mărinimoase: / Paul Popp, sub-jude regesc în **Vașcău**, 9 florini, / Iosif Turovits, oficianț urbarial în **Vașcău**, 5 florini 50 creițari, / Pauli Fassic, jude regesc în **Vașcău**, 4 florini, / Alesandru Dragan, notar cercual în **Vașcău**, 3 florini, / Nicolae Gaova, notar cercual în **Băița**, 3 florini, / Iosif Drăgan, substitut notarial în **Lunca**, 3 florini, / Iosif Miklósy, neguțător în **Vașcău**, 2 florini, / Des. Iancsó, avocat urbarial în **Vașcău**, 2 florini, / Ales. Kesmarky, silvar în **Criștior**, 2 florini., / Vasile Lazar, avocat în **Vașcău**, 2 florini, / T. Tulvan, econom în **Seliște**, 2 florini, / Vasile Popp din **Beiuș**, 2 florini, / Ignatie Veisarend din **Criștior**, 1 florin 50 creițari, / Dale Petru, preot în **Serbești**, 1 florin, / Norbert Meier, silvar în **Băița**, 1 florin, / Nicolae Groza, capelan în **Criștior**, 1 florin, / Nicolae Kisiu, învățător în **Criștior**, 1 florin, / Georg Bogdan, învățător în **Criștior**, 1 florin, / Ioan Pinter, învățător în **Beiuș**, 1 florin, / Francis Szöllösy, sub-pretor

în **Vaşcău**, 1 florin, / Dr. Tóth Ö., medic cercual în **Vaşcău**, 1 florin, / Georgy Gerlan, adjunct notarial în **Vaşcău**, 1 florin, / Leopold Weisz, academist din **Vaşcău**, 1 florin, / Iosif Coroiu, taurar în **Vaşcău**, 1 florin, / Nicolae Tulvan, econom în **Selişte**, 1 florin, / George Cristea, învăţător în **Leheceni**, 1 florin, / Alesandru Dancu, neguţător în **Bareşti**, 1 florin, / I. Coroiu, paroh în **Vaşcău**, 1 florin, / I. Micula, preot în **Poiana**, 1 florin, / Petru Baicu, preot în **Băiţa**, 1 florin, / Vasile Bodac, econom în **Vaşcău**, 50 creiţari”²³².

1888: „Daco-români în comitatul Bihor. / Sub titlul acesta, reproduc ziarele ungureşti următoarele acu-zări şi insulte, luate din foaia „patriotică” *Szabadság*, din Oradea mare:

„În **Vaşcău** (Vaskoh) şi împrejurime, de un timp, încoace, s-a putut observa oarecare murmur, fără ca să se fi putut însă constata adevărata şi sigura cauză a aceluşi murmur. Acum, însă, s-a aflat că Vasilie Sala, învăţător greco-oriental în **Vaşcău**, Ioan Popoviciu, învăţător greco-oriental în **Vaskohzador** şi un aşa-numit Koroy (preotul Coroi – n. n.) umblă cu lăcomie să citească foia „economică” din România, ce poartă nevinovatul titlu: „Gazeta Satului” sau „Gazeta Satanului” (în ungureşte: „Gazeta Dracului”, adică „Ördög ujság”). Numitul ziar a sosit înţoţonat în culorile Valahiei şi cetitorii săi din provincie s-au adunat, cu mare poftă, să asculte învăţăturile lui. / Ziarul acesta l-a resfirat şi un individ al autorităţii publice, dar fiindcă, în primul articol, se vorbeşte „despre alegerea sămânţei de semănătură”. în al doilea „despre aplicaţiunea maşinilor în economie”, n-a suspiciionat ni-

²³² *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 154, Braşov 1884, p. 3

mic rău despre această foaie și, astfel, nu s-a mai interesat de acest ziar, pe care îl credea că-i nevinovat. / Cercetând, însă, și mai departe cauza efectului i-a atras din nou atențiunea acel ziar nevinovat, pe care respectiva persoană l-a cetit, acum, de la început, până la sfârșit, și a aflat că titlul sub care se ascund vicleniile acestei foi nu corespund cuprinsului. Numai primele două articole s-au obișnuit a fi așa de nevinovate, celelalte sunt cu tendințe politice, în care se înjură statul și națiunea ungurească, cu intențiunea de a agita ignorantul popor valah”.

Aici, reproduc foile ungurești câteva pasaje din un articol al foii românești, apoi, vorbind despre învățătorul greco-oriental din **Vășcău**, continuă, după „Szabadság”, astfel: / „Școala greco-orientalilor din **Vășcău**, fiind slabă, la cererea în scris a mai multor locuitori de acolo, inspectorul regesc de școli al comitatului a mijlocit să li se ridice o școală de stat. / Abia s-a deschis, însă, școala de stat și sub-judelui de cerc, ce era aplicat pe timpul acela în **Vășcău**, i-a succes a-i constrânge pe locuitorii greco-orientali ca să-și ridice o școală greco-orientală, ba, pentru ca inspectorul regesc școlar să nu aibă nimic de zis nici în contra învățătorului și nici în contra localității, judele rrgeșc de cerc a ieșit, în timpul acesta, din locuința sa, pe care a oferit-o ca local pentru școală, iar ca învățător a adus pe Vasiliu Sala, absolventă al preparandiei din Arad. / Învățătorul greco-oriental din **Vășcău** primește, de la episcopia catolică din Oradea-mare, un anumit ajutor, pentru instruirea limbii ungurești. / Inspectorul regesc de școli, vizitând această școală, de repetate ori, s-a informat despre uneltirile antipatriotice ale lui Vasile Sala, care pe școlari i-a învățat cântări dușmănoase națiunii și s-a silit să propage un spirit periculos pentru li-

niștea și pacea publică. Mai de multe ori a amintit numele lui înaintea comitetului administrativ al comitatului, muștrându-l, iar o dată a confiscat, la el, poezii „ofensatoare și agitatoare”, care, apoi, s-au trimis la minister; de altă parte, s-au făcut pașii necesari ca ajutorul dat, din partea episcopatului de ritul latin să i se dea numai pe lângă chitanță vidimată de inspectorul școlar. / Episcopatul cu promptitudine patriotică s-a supus acestei cereri; inspectorul regesc de școli, însă, în timpul din urmă, a făcut, la școala greco-orientală din **Vășcău**, niște experiențe atât de grozave, încât a trebuit să denege vidimarea chitanței. / În urma aceasta, Sala a trimis inspectorului o scrisoare, cu data de 26 august, în care se exprimă, între altele, astfel (se reproduc câteva pasaje din scrisoarea dlui învățător, adresate către inspector, apoi continuă mai departe) Și acest om, care cu o mână a scris aceste șiruri umiltoare, cu cealaltă mână a divulgat tipăriturile agitatoare, scrise în contra „maghiarilor vicleni”. / Autoritatea comitatensă, înștiințată fiind despre uneltirile acestea, a pășit cu energie, a făcut, cu jandarmii, percheziție domiciliară și, după ce s-a adevărit starea faptică a lucrului, pe paserile cele bune le-a arestat, iar despre acest caz s-a făcută arătare la locurile mai înalte. Au fost arestați, cu jandarmii, învățătorii Vasilie Sala din **Vășcău** și Romulus Bartoș din **Sohodolul Vășcăului**”²³³.

1896: „Dl Dr. Weigand la Beiuș, Vașcău, Halmaj, Ciuci. Beiuș, 22 Sept. nou. / Savantul profesor și neobositul explorator al limbii noastre române, după ce, în unele comune, în călătoria sa de la Oradea, spre Beiuș, isprăvi scrutări filologice, sosi **la Beiuș**, în 18 septembrie

²³³ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LI, nr. 190, Brașov 1888, p. 2

nou, cu trenul de 10 ore dimineața. Bucuria ne-a fost nedescriptibilă. La gară, fu primit, cu căldură, de domnii V. Pop, protopop, și V. Ștefanica, profesor, și alți inteligenți. În oraș a stat puțin. A prânzit la dl profesor Ștefanica; după prânz, însoțit de protopopul V. Pop, a mers la **Nimăești**, o comună nu departe de Beiuș. Aici, la o moară, se întrețin cu mai mulți țărani și țărance; apoi se reîntorse irăși la Beiuș, de unde, seara, cu trenul, plecă spre **Vășcău**.

Dorința inteligenței române de **Beiuș** de-a aranja un banchet în onoarea acestui laborios filolog nu s-a putut realiza, deoarece dl Dr. Weigand, având încă în multe comune explorare, așa **Vășcău, Halmaj, Ciuci, Buteni, Șiria, Arad**, s-a grăbit pentru cercetarea aceloră. / Seara, la 9 ore, a sosit dl Weigand **la Vășcău**; aici fu primit cu ovațiuni de domnii Ladislau Lazar, avocat, I. Coroiu, preot, și V. Sala, învățător. A avut cina la dl învățător V. Sala, unde a stat până în ziua următoare, după-amiază, când apoi a plecat la **Halmaj**, însoțit de bravul învățător V. Sala, care n-a pregetat osteneli; căruța sa proprie a acordat-o până la **Ciuci**, o cale foarte îndepărtată. Dl Vasile Sala, și-a manifestat sentimentele sale de iubire și admirare față de dl Dr. (Gustav) Weigand, și acesta l-a felicitat pentru zelul său viu, ce-l are față de dezvoltarea, progresul cultural național. I-a promis potretul său, pe care îndată ce va sosi la **Lipsca**, i-l va trimite dlui V. Sala. Soția dlui Sala i-a oferit două ștergare frumoase și alte albituri. / A fost dl Dr. Weigand și la biserica română, unde a cercat prin cărțile bisericești. Era zi de târg. Preoți, învățători din jur, au venit la dl Dr. Weigand, țărani, țărance, copii, fete din diferite comune. Amintesc circumstanța că țărancele, la invitarea învățătorului Sala, re-

nunțau la intrare în școală, pronunțându-se că au frică de jandarmi.

A prânzit tot la învățătorul V. Sala, căruia, sub durata prânzului, i-a amintit următoarea împrejurare, destul de regretabilă: În comunele, nu în toate, de pe lângă Crișul Repede, a avut prilejul trist a conveni cu unii preoți români, care nu s-au sfiit a vorbi în limba tuhutunistă cu dl0 Dr. Weigand. Dau cu socoteala că acești preoți sunt preoți milenari (!!). / După amiază, la orele 4 și jumătate, plecă dl Weigand, însoțit de dl învățător V. Sala, spre **Halmaș**, unde fu bine primit și ospătat de fiul preotului Arsenie Leuca, care e primar. De aici a plecat spre **Ciuci**, tot cu V. Sala, de unde dl Dr. Weigand a zis că va merge la: Almaș, Buteni, Șiria, Arad și, de aici, spre Lipsca. / În Ciuci, a fost primit de notarul Pritici. Din Ciuci, V. Sala s-a reîntors la Vașcău”²³⁴.

1907: „Către alegătorii din Beiuș și jur! / Privirile tuturor românilor spre voi sunt îndreptate, alegători ai cercului electoral **Beiuș- Vașcău! Popor, pe cât de frumos și blând, pe cât de harnic și tare; pe atât de trudit și deznădăjduit, Tu, care ești frate cu codrul și ești totuși dezmoștenit și de stânca, și de apa, și de frunza, și de iarba codrului, Tu, copil al răbdării de veci, în ceasul care se apropie ște-vei oare încotro să mergi? Îți vei cunoaște oare rostul?”**²³⁵. / „**Alegerea de la Beiuș**. Un prieten ne mai dă următoarele informajti despre primirea ce i s-a făcut, în **Vașcău**, părintelui Lucaciu: La intrarea în Vașcău, fete îmbrăcate în haine albe au ieșit în calea candidatului național, aducându-i buchete de flori. Stradele, casele până sus, porțile au fost îmbrăcate toate în ramuri

²³⁴ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 205, Brașov 1896, p. 3

²³⁵ *Lupta*, Anul I, nr. 167, Budapesta 1907, p. 1

verzi, printre ramuri erau aninate panglici și hârtii, mai mult roșii. De aici, au scos contrarii zvonurile că s-ar fi arborat steaguri tricolore românești, ceea ce nu corespunde adevărului. Vorbirea de program a părintelui Lucaciu a fost ascultată de o mulțime de peste o mie de oameni... / **Kardos și ai săi vor ținea minte Vașcăul.** Luni, dimineața, mai înainte de venirea lor, jandarmii au umblat de la casă la casă, ca să se ia ramurile verzi. Kardos a sosit la Vașcău cu mai mulți Tărcăieni. A fost primit cu scui pături și cu fluierături. I-au ieșit înainte vreo zece evrei. Cei mai mulți și dintre evrei se dau pe partea românilor, în parte pentru a nu se împotrivi sentimentului general...

Din cercul Beiuș ni se scrie că zvonurile despre agitațiile neînfrânate ale românilor și primejdia în care s-ar afla maghiarimea sunt scornituri. Ce rost au dară zvonurile acestea? Ni-o explică circulara de jos, ce-a trimis-o Andrassy vice-comitelui comitatului Bihor. / „Aduc la cunoștința publicului din comitat că am luat dispoziții ca, **la alegerea de la Beiuș**, să meargă 700 de jandarmi. Am luat dispoziții și în chestiunea celor 300 de infanteriști și 250 husari, ceruți de dumneata“. / 1.500 de puști! Aici aleg baionetele! Glatz Antal, comitele suprem al Bihorului, a vorbit despre atitudinea candidatului Dr. Lucaciu în termeni foarte elogioși și a declarat că nici Lucaciu, nici soții lui n-au agitat (Ce nevoie, dară, de 1.500 de baionete?). În schimb, însă, fostul deputat Bartha luptă aprig pentru directorul său de bancă, Kardos. În cazina din **Vașcău**, cu prilejul unui banchet, Bartha i-a făcut mișei pe toți cei ce nu vor vota pentru protejatul său. Pentru aceste cuvinte, pretorul Ercsey Géza l-a scos pe Bartha din sală. Noul notar public a început să se bată, dar Ercsey l-a

prins de mâni și l-a pălmuit de câteva ori. Așa se pregătește terenul pentru baionete...

Miercuri, seara, au fost văzuți, în gara din Oradea-Mare, fratele lui Barta, scriitor la banca din Ferencváros, și un servitor al acelei bănci. Din vorbele lor se putea înțelege că merg la **Beiuș** și duc cu dânșii parale. Vor fi fost grăunțele pe isprăvite. / Când scriem aceste șire, ni se telefonează din **Beiuș** că au sosit acolo, din nou, 300 jandarmi și două companii de soldați de la Regimentul 37 din Oradea-Mare. Jandarmii nu suferă, în Beiuș, ca oamenii să stea de vorbă unii cu alții, ci îi împrăștie îndată. Jandarmii au străpuns pe un om cu baioneta și îl poartă prin sate, ca să bage groaza în oameni. Pe țăranii care intră în curtea vreunui român din Beiuș, jandarmii îi scot numaidecât. Au scos astfel și clienții din curtea dlui Ciordaș.

Din **Beiuș** s-a trimis o telegramă la cancelaria cabinetului Majestății Sale, arătându-se că ministrul Andrássy nu dă nici o atențiune plângerilor ce s-au ridicat contra terorizărilor organelor sale, ci, din contra, dă curs liber și chiar îndemn jandarmilor ca să terorizeze. / Cu cât sălbăticia și nebunia autorităților și a organelor lor va fi mai fără hotar, cu atât va fi mai măreață învingerea noastră, care nu o vor mai putea împiedica”²³⁶.

„**Bucuria pentru învingerea de la Beiuș**. Ni se scrie, din **Cacova**, că vestea despre alegerea părintelui Lucaciu a fost primită acolo cu mare bucurie și a fost sărbătorită într-un mod original. Vreo 20 de țăranii au împodobit un car cu frunze de stejar și, prinzând patru boi la

²³⁶ *Lupta*, Anul I, nr. 173, Budapesta 1907, pp. 3, 4

el, au cutrierat comuna întreagă, cântând doina lui Luca-
ciu, improvizată:

„Cântă mierla prin păduri,
Nu mai e rob Lucaciu la unguri
Bihorul sa deșteptat
Și l-a ales deputat”.

Pe urma carului, s-au înșirat, pe rând, sătenii, cu mic, cu mare, într-un vesel convoi, care a apucat spre **Ticvanul Mare**. Aproape de Ticvanul, convoiul a fost ajuns de trăsura dlui Toma Stancu, proprietar și comerciant în **Cacova**. S-au desprins caii și trăsura a fost legată de car, mânându-se astfel înainte, în mers triumfal. Seara, pentru a i se face o încheiere potrivită zilei, care a adus atâta bucurie pentru toți românii, dl Toma Stanca a plătit un vas cu bere coriștilor și s-a încins o petrecere din cele mai vesele²³⁷.

1919: „Cruzimile Ungurilor nu mai au sfârșit. / Iată cele mai noi isprăvi ungurești: / În comuna **Checiche** a fost împușcat Teodor Corb; fratele său, Gaspar, de 14 ani, a fost străpuns cu baioneta; mamă-sa, care sărise în ajutorul lui Gaspar, a fost împunsă cu baioneta, învârtită de mai multe ori, în pânțele, în urmă a fost dusă de aceiași soldați în spitalul din Oradea mare. / În comuna **Gurbediu**, soldații maghiari au devastat satul. S-au luat din partea antistiei comunale 14 protocoale oficiale, ce s-au trimis consiliului național român, comitatul din Oradea-mare. Un copil a fost aruncat din leagăn, un altul, de 4 săptămâni, izbit de părete. / În **Suburul-de-jos**, proto-

²³⁷ *Lupta*, Anul I, nr. 181, Budapesta 1907, p. 6

popul Petru Cupșa a fost dus la Dobrițin, a fost bătut cu niște prăjini, i s-au aruncat în barbă chibrite aprinse; acum zace în spital, bolnav de moarte. / În **Tileagd**, protopopul Munteanu a scăpat pe fereastră, a luat-o la fugă peste garduri și a trecut Crișul înot. Au împușcat după el, dar a scăpat teafăr. / În **Săcădat**, Iosif Tărău a fost amenințat că au să facă curele din pielea lui; dânsul s-a refugiat la Oradea-mare. / În **Vășcău**, protopopul Deseanu, bolnav, este păzit de 2 soldați. Învățătorul Vasile Sala, candidat de avocat Mihai Popa și avocatul dr. Ciurdariu au fost deținuți noaptea și duși, între sulițe, la Oradea; Consiliul național român din Oradea a reușit să-i elibereze. / În **Chizar**, Preotul Dănilă a fost omorât. / În Marginea, preotul Alexandru Mărcuș a fost dezbrăcat în biserică”²³⁸.

1929 Grup etnografic din Bihor (com. Roșia)

Julietta

²³⁸ *Unirea Poporului*, Anul XXIX, nr. 5, Blaj 1919, p. 3

VECERD

(Vecherd, județul Sibiu)

1366, martie 25, Sântimbru: Vicevoievodul Petru scrie capitlului mănăstirii Mănăştur, care chemase în judecată pe „comiții Hening și Nicolae, fiii comitelui Hening de **Cincu** (Schenk, Seng, Senk, scaun săsesc județul Sibiu), din pricina opreliștii și împotrivirii lor... cu privire la o bucată de pământ, cu pricină dinspre moșia numită **Vecerd** (Vecherd, județul Sibiu), aflătoare între moșiile **Zlagna** (Salatna, Zalathna, județul Sibiu), a pomenitilor domni din capitlu, și pomenita moșie Vecerd, a zișilor comiți Hening si Nicolae”²³⁹.

1936: „Cursurile Școlii Țărănești Superioare din **Blaj** s-au încheiat, marți, în 9 iunie. De dimineață, elevele, cu profesorii și profesoarele în frunte, au luat parte la sfânta liturghie, în catedrală. În curtea Școlii de menaj, s-a făcut încheierea, de față fiind Ilustria Sa Jacob Popa, canonic-prepozit, Al. Lupeanu-Melin, președintele Despărțământului, S. Gizdavu, prefectul județului, Dr. Ioan Bianu și Dr. C. Suci, vicepreședinți, I. F. Negruțiu, director pensionar, director Iuliu Maior și profesor Dumitru

²³⁹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 20, pp. 32-34

Neda, membri în comitet, S. Orian, secretar, și Ol. I. Barna, casier, doamnele și domnișoarele profeaoare Emilia Hopârteanu, Veturia Popa-Bura, Maria Gabor, Eugenia Todică, Victoria Urzică, Paraschiva Tâmpânariu, directoarea Școlii de menaj, Silvia Comșa, Popescu Maria, Margareta Trifan, Lucreția Nicoară, Maria Socol, Gabriella Cristea și M. Zamfir. / Dl. Al, Lupeanu-Melin, după ce a arătat situația Scolii, a adresat elevelor cuvinte de despărțire, dându-le frumoase sfaturi. A împărțit, apoi, diplome și premii, în unelte casnice, cărți și medalii religioase. Toate elevele au avut o purtare foarte bună și au fost silitoare la studii, de aceea toate au fost premiate. **Premiul întâi** l-a luat Victoria Mâtcă din **Bălcaciu**, **al doilea**, Ana Costea din **Spini**, iar **al treilea**, Maria Mărginean din **Micăsasa**. Au fost premiate, apoi, toate celelalte, eleve: Benchia Anica, din **Lupu**, Bucur Maria, din **Pănade**, Câmpean Cornelia, din **Pănade**, Câmpean Polixenia, din **Daia**, Câmpean Veronica, din **Pănade**, Costea Carolina, din **Spini**, Cristea Maria, din **Șona**, Desmirean Paulina, din **Apahida**, Diac Eugenia, din **Moșna**, Hodăian Eleonora, din **Pintic**, Ilia Reghina, din **Clugudul de jos**, Lața Anița, din **Șoroștiu**, Lupean Amalia, din **Daia**, Maior Valeria, din **Rădești**, Miha Maria, din **Lupu**, Ana Mohan, din **Copșa**, Moga Eugenia, din **Proștea Mare**, Morar Maria, din **Apahida**, Muntean Elisabeta, din **Rădești**, Muntean Letiția, din **Vecerd**, Oprea Maria, din **Proștea Mare**, Orian Valeria, din **Pănade**, Piștea Maria, din **Micăsasa**, Pitea Maria, din **Găbud**, Popa Viorica, din **Făget** și Șovrea Maria, din **Făget**. / Eleva Mâtcă Viorica a mulțumit, în numele colegelor, conducătorilor Despărță-

mântului Blaj al „Astrei“, prin îngrijirea cărora ele au putut urma cursurile acestei școli”²⁴⁰.

1938: „Brigadierul silvic Ioan Albu, din comuna **Vecerd**, județul Târnava-Mare, un vânător iscusit, a plecat, în după-amiaza zilei de Bobotează, la vânat de vulpi. Când a trecut râul Hârtibociul, s-a rupt gheața de sub piciorul drept. Prin o săritură, a scăpat de primejdie și, trecând râul, s-a așezat la pândă, într-un loc cunoscut. După puțin timp, aude zgomot în râu. Uitându-se, observă că, pe unde s-a rupt gheața cu dânsul, a ieșit o vidră mare și frumoasă. Fără să stea pe gânduri, o culcă pe gheață cu ama. După ce își pune vânatul în raniță, nu face 5 pași și observă că, pe râu, la vale, vine speriată încă o vidră. O ocheste și pe aceasta. / A doua zi, a fost un adevărat pelerinaj la casa vânătorului, spre a vedea norocul venit peste el. Fiindcă animalele acestea sunt atât de rare și, vâându-se foarte greu, dar mai ales pentru blana lor, sunt foarte scumpe. Brigadierul a promis că, din prețul blănilor, de peste 8.000 de lei, va dăruia o sumă bisericii greco-catolice, al cărei credincios este, pentru norocul ce i l-a dat Dumnezeu”²⁴¹.

²⁴⁰ *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 24, Blaj 1936, p. 3

²⁴¹ *Solia*, Anul XVII, nr. 3, Orăștie 1938, p. 4

VECHEA

(Buda Veche, azi Vechea, județul Cluj)

1367, decembrie 23, Mănăstur: Conventul mănăstirii Mănăstur, dă de știre că, înfățișându-se „Ștefan, fiul lui Mihail de Buda Veche, pe de o parte, iar pe de altă parte, Gheorghe, fratele său bun, tot de Buda Veche, ni s-a spus și ni s-a adus la cunoștință de către ei că și-au împărțit între ei, de la data scrisorii de față, până la împlinirea a douăzeci de ani, moșiile lor numite **Buda Veche** (azi **Vechea**, județul Cluj) și **Kulezmeze** (dispărut, lângă Vechea, județul Cluj), din comitatul Cluj, pe care le stăpânesc în chip pașnic și liniștit, de asemenea și folosințele ziselor moșii, în felul următor: mai întâi, din zisa moșie Buda Veche, bucata care începe de la puțul numit Fântâna cu Sălcii, pe lângă care se merge în sus, până la casa lui Ioan, fiul lui Andeek, spre biserica parohială, cuprinzând în ea și această biserică, dimpreună cu toate folosințele, a căzut în partea lui Gheorghe; în afară de aceasta, dinspre cealaltă parte a numitei moșii Buda Veche, spre **Deușu** (Dyos, județul Cluj), începând de la un pom, deasupra unui drum al numitei moșii, bucata de sus a căzut, de asemenea, în partea numitului Gheorghe, iar partea rămasă din întreaga acea bucată de moșie Buda Veche, dimpreună cu toate folosințele, numitului Ștefan, fiul lui Mihail.

/ De asemenea, din cealaltă moșie, numită Kulezmeze, jumătatea dinspre miazăzi de-a dreptul, dimpreună cu toate folosințele ei, și cu o curte din capătul satului, în partea de sus, în care locuiește Simion românul, ține Gheorghe, iar partea ce începe de la sus-pomenita curte, de cealaltă parte a rîului, spre **Șinteu** (Șinteiu, Șinteu, Solumku, azi **Șoimeni**, județul Cluj), a căzut sus-zisul Ștefan și va ține de el până la împlinirea a douăzeci de ani, ca s-o stăpânească”²⁴².

²⁴² AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 281, pp. 444-446

VELȚ

(Velcz, judeșul Sibiu)

1359, februarie 1, Mediaș: Provincialii ținutului Mediaș dau de știre că nu au putut să împace și să potolească „neînțelegerea și gâlceava ce s-a iscat între două sate ale scaunului nostru, anume **Velț** (Velcz, județul Sibiu) și **Basna** (Bazna, Bozna, azi **Bazna**, județul Sibiu), pentru o pădure... și l-am trimis la **Sibiu** pe comitele Andrei, bătrânul de **Brateiu** (Prothia, județul Sibiu), pentru a cere să se hotărască acolo care din părți, adică dintre zisele sate, trebuie să plece, să se dea învinsă față de cealaltă. Și patru bătrâni ai scaunului nostru, anume comitele Petru de **Biertan** (Virthalm, Bwtel, județul Sibiu) și comitele Richan de **Răchișdorf** (villa Richvini, villa Eythkmyn, azi **Richiș**, județul Sibiu), comitele Ștefan și Ioan, judele din satul **Ațel** (Eczlen, Villa Hetzelini, Villa Eczlen, județul Sibiu), au dat mărturie pentru credința lor, la Sibiu, și i-au îndreptățit în pricina lor pe acei oameni din Velț. / Iar acești provinciali de Sibiu... au trecut această pricină spre cercetare... / Noi, toți cei pomeniți mai sus, mergând în ținutul sus-ziselor sate și rămânând acolo timp de trei zile, am dat, prin judecată, acelor oameni din Velț partea pădurii care, după cugetul nostru, le vine lor de drept, începând din muntele ce se numește Veghetorul Înalt, dins-

pre stânga de râul ce curge la vale, spre ținutul satului **Boian** (Bayan, Villa Bonetis, județul Sibiu), până la jumăta-tea păpurișului... / Săvârșitu-s-au acestea în fața celor pa-tru bărbați scriși mai jos, anume comitele Petru de Bier-tan, comitele Richan de Răchișdorf, comitele Ștefan și Ioan, vechiul jude de Ațel, și Petru, judecătorul unguresc al domnului (nostru) regele, și alți mulți bărbați vrednici și chibzuiți, și cei doi comiți Andrei de Brateiu, împreună cu toți bătrânii acestui sat, comiții din satul Ațel, anume comitele Petru, fiul comitelui Petru, comitele Petru, fiul comitelui Ștefan, cu toți bătrânii acestui sat, comitele Ni-colae, cu toți bătrânii satului **Valchid** (Valdhutin, județul Sibiu), cei doi comiți Nicolae, cu toți bătrânii din **Copșa Mare** (Magna Kopsch, județul Sibiu), comitele Henning, cu toți bătrânii din **Dupușdorf** (Villa Tobiae, azi **Dupuș**, județul Sibiu) și toți bătrânii din Biertan, comitele Du-mitru și cei doi comiți Ioan, pe atunci juzi provinciali, îm-preună cu toți bătrânii din Răchișdorf, comitele Iacob, cu toți bătrânii din satul **Nemșa** (Nympz, județul Sibiu), co-mitele Ioan cu toți bătrânii din **Moșna** (Muschna, județul Sibiu), cornițele Hentzman, cu toți bătrânii din **Viszdorff** (Weisdorf, dispărut, lângă Mediaș), și toți bătrânii din sa-tul lui **Spurbas** (Furkeschgorf, dispărut, lângă Moșna, ju-dețul Sibiu), comitele Ioan și toți bătrânii din **Buzd** (Buz, Busd, Busdz, județul Sibiu), comitele Valter și toți bătrâ-nii din **Ibișdorf** (Isytelke, Isyptelki, Vila Isopis, Ighișu Român, azi **Ighișu Nou** și **Vechi**, județul Sibiu), comitele Solomon și toți bătrânii din **Băgaciu** (Bogacs, județul Mureș), comitele Ștefan și toți bătrânii din **Curciu** (Kew-rus, Körtz, Kwerus, județul Sibiu), care au fost de față la această orânduire, după cum s-a arătat mai sus, și oricine

ar călca această orânduire este supus osândeii cu moartea și va fi silit a da cinci mărci judecătorilor”²⁴³.

1359, iunie 21, Sibiu: Capelanul regelui Ludovic și cavalerul curții reginei dau de știre că, atunci când au „fost în orașul **Mediaș** (Medyesch, Megyes, Mehhes, județul Sibiu) și au venit cei din obștea sașilor, înfățișându-se, între alții, Nicolae, parohul, și Ioan, judele de **Basna** (Bazna, Bozna, azi **Bazna**, județul Sibiu), ni s-au plâns împotriva obștii sașilor din **Velț** (Velcz, județul Sibiu), care au tăiat și taie neîncetat o parte din pădurea acestora, așezată în hotarul și marginile satului Basna, în vecinătatea moșiilor **Boian** (Bayan, Villa Bonetis, județul Sibiu), ce e a Cetății De Baltă și **Proștea Mare** (fosta Proștea Mare, Noghekemczew, azi **Târnava**, județul Sibiu) a domnului prepozit de Sibiu, dinspre părțile de miazăzi și de apus, spre paguba și dauna lor... / împreună cu bătrânii sașilor din acest scaun de Sibiu... am dat sus-scrisa parte de pădure acestor sași din Basna”²⁴⁴.

Buc. W. 10
Entrenen a plus et vint

Basna-Sibiu

Les un pache de vin
Dessert ou coute de vin

²⁴³ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 355, pp. 351-353

²⁴⁴ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 390, pp. 394-397

VENEȚIA DE JOS

(magh. Also Venicze, germ. Unter-Wenitze,
județul Brașov)

1587, februarie 10: „Principele Sigismund Báthory dă de știre Dobrei (Boba), fiica lui Stan Grigorie și soția lui Pătrașcu Albul din **Veneția de Jos**, vice-comitele părții de sus a Țării Făgărașului, că a probat transcrierea sentinței fostului prefect al cetății și al Țării Făgărașului, Cosma Horváth Petritievitz, din **1582**, privitoare la procesul ei cu sora sa Neacșa, soția lui Man Pencz din **Veneția de Jos**”²⁴⁵.

1633: „Satele care depindeau, în 1633, de scaunul de judecată din **Comana de jos** erau acelea, care se țineau de administrația fiscală a curții din acest sat: **Comana de jos și de sus, Veneția de jos și de sus, Cuciulata și Lupșa**”²⁴⁶.

1721: „Conscripția locuitorilor din **Veneția de jos**. / Are două hotare, așezate din jos și din sus de sat, o parte din amândouă aceste hotare este mai ridicată, partea cea-

²⁴⁵ Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. III, 1585-1592, București 1931, p. 94

²⁴⁶ Meteș, Ștefan, *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului*, Vol. I, Cluj 1935, pp. XXII, XXIII

laltă, și anume cea dinspre Olt, este așezată în loc șesos; locurile arătore sunt ridicate și cu pământ alburui, dar și joase și așezate pe loc neted. Calitativ sunt nisipoase și productive, așa încât partea aceasta, cea așezată pe șes, fără gunoi, iar aceea ridicată, cu gunoi și arate de trei ori, cu câte patru boi, produc grâu, secară și ovăs. Fânațele locuitorilor sunt în belșug, unele pe lângă râul Veneția, altele așezate printre locurile arătore, cele mai bune sunt aproape de Olt, precum și la marginea satului, înconjurate cu gard. Pădurile de stejar sunt oprite, însă pădurile de fag, pentru lemne de foc și pentru ridicarea edificiilor sunt foarte întinse, au și păduri de ghindă, proprii, în folosul obștesc, pentru a îngrășa circa 700 de porci. Venitul și folosul pescuitului este liber. În sat sunt două mori, cu câte o piatră, dintre acestea una este a protopopului, cealaltă a boierilor, precum și șapte căldări pentru vinars, care sunt ale locuitorilor. De Făgăraș stă la o depărtare de o milă și jumătate, aici fac negoț cu lemne de foc și cu bucate. Sunt scutiți: judele satului, doi preoți, doi morari și decurionul boierilor. Dijmele, atât iobagii cât și boierii, după pământurile iobăgești, le plătesc în clăi. Datorii nu au niciuna. Drumurile nu sunt expuse venit. Satul, din crâșmărit sau din măcelărit, de asemenea nu are nici un venit. Fiindcă hotarele acestui sat sunt udate de Olt, în timpul inundației se întâmplă pagube.

Boierii următori: Micloș Pents și Man Boier, precum și zilerii Buciumi Mihai, Bucur Stavăr, Bucur Sora, Roman Visul, în timpul acestui recensământ, și-au părăsit casele, împreună cu cele aparținătoare.

Preoți: Stoica, Oprea.

Boieri: Șandru Marin, / Nicula Leahul, / Micloș Țaina, / Bogdan Țaina, / Solomon Țaina, / Micloș Stoica,

/ Iuon Stoica, / Gergel Istvan, / Radul Pencî, / Potrul Leahul, Bucur Voic, / Bucur Cahala, / Boier Frens – vicejudele boierilor, / Latzcu Boierul, / George Boierul, / Ionaşcul Boierul, Man Goila, / Ciontoş Mihai, / Şandrul Popaneci, / Coman Popaneci, / Man Voic, / Micloş Barbuci, / Coman Barb, / Dumitru Comanici, / Iuon Buţoi, / Nicula Nene, / Mihai Nene, / Iuon Butze, / Nistor Butze, / Iuon Cornicia, / Iovu Grancia, / Man Pencî, / Radul Pencî, / Bucur Sburatura, / Toma Leahul, / Man Pencî, / Stoica Buta, / Radul Buta, / Solomon Stoica, / Maria Stoica, / Radutz Buta, / Man Boier.

Văduvele boierilor: Ribitzoia Seraca, / Marinca Seraca, / Brânduşa Stoicoia, / Coman Butoia, / Cornoia, / Andurcoia, / Micloşoia, / Dobra Micloşoia, / Chişdoia Seraca, / Maria Stoicoia, / Iuon Butoia.

Zilerii boierilor: Dumitraş Vulga, / Dumitrul Petchi, / Latzcul Ciocul, / Ienci Hegeduş, / Bucium Nicula, Stan Popa, Iuon Labantz.

Iobagi: Iuon Şerb – jude al satului, / Bucur Şerb, / Man Colacia, / Radul Muntean, / Coman Orza, / Stan Sambra, / Bucur Sburatur, / Man Budilă, / Conea Budilă, / Coman Lupul, / Bucur Simion, / Stanciul Purian, / Alde Cirna, / Vasile Totul, / Stan Gabor, / Sora Burcioia.

Zileri: Iuon Şchiopul, / Stan Noc, / Iuon Conocioi, / Ținte Muntean – cizmar, / Stan Gabor.

Vagabonzi: Ilie Morar – morar, / Stan Morar – morar, / Toder Ticuşan / din Ticuşul românesc”²⁴⁷.

1721: „Conscripția locuitorilor din **Veneția de sus**. / Are două câmpuri, amândouă din jos de sat, așezate la marginea satului; hotarul din sus, așezat pe loc neted,

²⁴⁷ Meteş, Ștefan, *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului*, Vol. I, Cluj 1935, pp. 214-219

lângă cursul râului, are pământ negru și mai productiv; cel din jos este mai ridicat, cu pământ mai productiv, totuși lutos și alburiu; amândouă au nevoie de gunoi, se ară de câte trei ori, cu câte patru și șase boi, și produc grâu, secară și ovăs. Livezi pentru fân sunt din belșug, pe lângă râurile numite Valea mare și Venicioara, precum și din sus de sat, printre păduri. Loc de pășunat, de asemenea, în abundență. Păduri pentru lemne de foc și pentru făcutul edificiilor au de fag, venitul din ghindă este al domnului de pământ. De ape bune pentru pescuit se bucură, însă folosul acestora este oprit. Este o moară cu o roată, a domnului de pământ cu o „pultorea” anexată, o piuă și o vînărsărie, care sunt iobăgești. De Făgăraș este la o depărtare de o milă, aici fac negoț cu lemne de foc și cu alte produse, e de notat, însă, că se ocupă cu facerea cuptoarelor în propriile lor hotare. / Sunt scutiți: judele satului, un morar, împreună cu un iobag al domnului de pământ. Dijmele le plătesc în clăi, din semănăturile de primăvară și de toamnă. Inundației nu sunt expuși. Drumul nu suferă nici un neajuns. Venit îndeobste nu au. În timpul acestui recensământ, un ziler, Bucur Gligan, a plecat și și-a părăsit semănăturile și cinci capre.

Boieri: Iuon Mogan, Iuonesc Boier.

Văduvă de boier: Bucura Sora.

Iobagi: Stan Brenza – jude al satului, / Stan Ovesa, / Man Roșca, / Toma Boboia, / Stanciul Teica, / Roman Pasere, / Radul Ovesa, / Coman Bobola, / Filip Bobola, / Man Daicul, / Radul Butul, / Stănilă Bobola.

Vădulele iobagilor: Bucura Seraca, / Stana Seraca.

Zileri: Radul Morar – morar al domnului de pământ, / Ierman”²⁴⁸.

1902: În „lista școlarilor, primiți la masa studenților, pe anul școlar 1902/1903” se află și numele lui „Alexandru Bobola, clasa a VII-a greco-orientală din **Veneția-superioară**, Făgăraș”²⁴⁹.

1908: „În **Cuciulata**, trag la primarul Boer, pe care îl pusesem eu în serviciul de primar. Îl scol din somn și-i dau ordin să cheme îndată 4 vânători ai mei, cu puștile, și să-și ia și dânsul pușca, că avem a merge la **Lupșa**, și de acolo, la vânat de urși, dar să ia și o pereche de fiare și o funie, precum și o lumânare. Într-o jumătate de oră eram 6 inși înarmați și pornim, cu sasul, spre **Lupșa**, unde ajungem după o jumătate de oră. Era la unu, după miezul nopții. Pe drum, le spun unde mergem și ce au a face în **Lupșa**, sătuț în pădure, cu vreo 30 de case. Mergem de-a dreptul la casa lui Roșală. În casă era lumină. Înainte însă de a intra în odaie, sasul și 2 vânători intră în grajd, unde sasul aprinde lumina și, dând de caii lui furați, începe a plânge de bucurie și, cu un „*Ach Herr Ieses!*”, îi sărută pe fiecare. Pe un cvart de hârtie îi descrie după coloare și formă pe fiecare. / Eu, cu primarul, înarmați cu puști, intrăm în odaie, unde aflăm, la o masă plină cu sticle cu rachiu îndulcit cu miere, 4 români, unul mai voinic ca altul. Cel din fruntea mesei era un bărbat frumos, între 50-60 ani, cu o față inteligentă, bine făcut și bine conservat. Acesta era gazda casei, Roșală. Cel de-al doilea, feciorul lui, avea 23-24 ani, semăna cu tatăl său, ceva mai înalt. Al treilea era Munteanu (Ciric) din **Rotbav**, un uriaș

²⁴⁸ Meteș, Ștefan, *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului*, Vol. I, Cluj 1935, pp. 220, 221

²⁴⁹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 217, Brașov 1902, p. 2

de om de vreo 45 de ani, înalt, bine legat, frumos, plin de viață, un goliat, un sfarmă-piatră, de care trebuia să te cutremuri și care singur ar fi fost în stare a ne sfârâma pe toți, dacă nu am fi fost prevăzuți cu puști. Al patrulea era feciorul lui Ciric, un băiețandru de 18 ani, însă croit după chipul și asemănarea tatălui.

„Bună seara, voinici dumneavoastră!”. „Bună să vă fie inima, domnilor, dar pe cine căutați, pe vremea asta, pe aici?”. „Mergem la vânat”. Într-aceea se scoală cei doi Roșală de la masă, iar eu, ghicindu-le intenția, le strig: „Să nu îndrăzniți să vă sculați, că pe acela care se va mișca de la masă îl pușc!”, și atunci și întind pușca spre unul din cei ce s-au fost sculat, iar judele și-a întins pușca în direcția celuilalt. Cei sculați se așezară iarăși la masă. Ei aveau de cuget a-și lua puștile din cui, ca să tragă asupra noastră...

„Ai cui sunt caii din grajd?!, strigă sasul de din-dărăt. „Nu-i drept, răspunde Munteanu alias Ciric din **Rotbav**, caii sunt cumpărați de mine, de la târgul din **Prejmer**, și i-am cumpărat cu bani și cu pașaport de vite”. / Poruncesc primarului și la 2 vânători să aducă fiarele. Pe doi dintre ei i-au pus în fiară, pe când pe 2 i-au legat fedeleș cu funiile de mâni și astfel i-am ridicat din casă, i-am așezat între 4 vânători, făcându-i răspunzători că îi va duce până la **Veneția**, la solgăbirăul Făgărășan, iar doi inși au luat în seamă cei 4 cai și i-au adus la **Veneția**. Descrierea cailor o luasem la mine, era destul de complet însemnată, fiind mărimea, părul și alte semne ale cailor. Pe la 2 oare, m-am culcat la primarul din **Cuciulata** mulțămît”²⁵⁰.

²⁵⁰ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 155, Brașov 1908, p. 2

VERESNEEGFALVA

(județul Hunedoara)

1352: Conform unei prime împărțiri de moșii, în anul 1352 (*primariam divisionem...*), menționată într-un proces din 2 februarie 1418, între pârașul Clemente de **Folt** și pârașul Ioan, fiul lui Dionisie de **Ilia**, sunt menționate „moșiile **Folt** (**Folth**, județul Hunedoara), **Ilia** (**Ilya**, județul Hunedoara), **Nădăștia** (**Nadast** inferiori et superiori, județul Hunedoara) și satele apărținătoare lor: **Ge-denfalva** (lângă Govăjdia, județul Hunedoara), **Tătăraști** (**Tatarfalva**, județul Hunedoara), **Boiu** (**Boaan**, **Boan-falva**, județul Hunedoara), **Gothatea** (**Kuthathya**, județul Hunedoara), **Spini** (**Spyn**, județul Hunedoara), **Bobâl-na** (**Bobolna**, județul Hunedoara), **Tewrek** (**Turek**, lângă Geoagiu, județul Hunedoara), **Almașul Mare** (**Nag-almas**, județul Alba), **Veresneegfalva** (județul Hunedoara), **Strei-Săcel** (**Kysfalva**, județul Hunedoara) sau **Ohaba Streinului** (**Kysfalwa**, județul Hunedoara), **Glod** (județul Alba), toate din comitatul Hunedoara”²⁵¹.

²⁵¹ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 89, p. 101

VERESMANT

(comuna Bocicioiu Mare, județul Maramureș)

1418, iunie 5, Buda: „La mandatul regelui Sigismund, se face reambularea metale (refacerea hotarelor) a moșiei **Veresmart** (comuna Bocicioiu Mare, județul Maramureș), în favorul lui Joan, fiul lui Sandrin din Veresmart, care se introduce în posesiunea aceea fără contrazi-cere (întâmpinare de împotrivire)”²⁵².

1900: „Vrednicul învățător din **Aciua**, dl Alesandru Anderco, cu mult zel și cu mari jertfe morale și materiale, a format un cor bărbătesc de plugari, în patru voci, constător aproape din 40 membri bine instruiți. / Dl Anderco, pe de-o parte ca să însuflețească pe coriștii săi la înaintare și paciență în viitor, pe de altă parte, ca să facă început unui fond pentru acea reuniune de cântări, a aranjat, în 14 faur nou, o serată poporală, împreună cu joc, în școla elementară română din **Aciua**... / Popor a participat, însă, în număr foarte frumos și și-au petrecut românașii noștri în modul cel mai frățesc și modest tot-odată. Dintre inteligenți, au participat domnii învățători: Constantin Pușcașiu, cu familia, din **Săsari**, I. Bretan, cu

²⁵² Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 126, pp. 219-221

familia, din **Vereşmart**, Petru Nagy, cu familia din **Lipău**, Andrei Soran din **Popbicău**, Aurel Popan, cu familia, din **Borleşti**”²⁵³.

²⁵³ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXIII, nr. 64, Braşov 1900, p. 5

VEREȘMONT

(Veresmort, Vereșmort, Veresmant,
parte a localității **Unirea**, județul Alba)

1355, iunie 23, Mănăstur: Conventul mănăstirii Mănăstur îl informează pe Nicolae Kont, voievodul Transilvaniei, că a trimis oamenii săi „să hotărânicească acea bucată de pământ, după mersul semnelor de hotar, și să deosebească una de alta moșiile **Mirăslău** (Myrszlou, județul Alba) și **Decea** (Deyche, județul Alba)... dar acel pământ în pricină ține de fapt și de drept de moșia **Mirăslău**, însă Ioan, fiul lui Marcu, a răspuns dimpotrivă... / Și fiindcă în temeiul pricinii n-au putut să despartă acel pământ de celelalte, l-au prețuit la 12 mărci. / De altminteri, Pavel, fiul lui Petru de **Rachiș** (Rakus, județul Alba), Laurențiu, fiul lui Ioan de **Dumbrău** (Dombros, azi **Dumbrava**, județul Alba) și Gheorghe zis Hodnog, fiul lui Ștefan de **Veresmort** (**Vereșmort**, parte a localității **Unirea**, județul Alba), în numele celor trei neamuri de secuî, s-au împotrivit la deosebirea și despărțirea acelui pământ și au zis că este al lor. Pe acei Pavel, Laurențiu și Gheorghe, în numele zișilor secuî, i-au chemat înaintea măriei voastre, la soroc (3 iulie), împotriva capitlului

Transilvaniei și a lui Ioan, fiul lui Marcu, ca să dea seama de împotrivirea lor”²⁵⁴.

Holzkirche

Oncești

Biserica de lemn

Wooden Church

Eglise en bois

²⁵⁴ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 320, pp. 335-337

VETIȘ

(Gelyenus, lângă Vetîș, județul Satu Mare)

1351, iulie 3: La plângerea cavalerului Ioan, fiul lui Ladislau, fiul lui Jakon de **Noghmyhal** (Valea lui Mihai), care „s-a îngrijit să ne spună că o moșie a sa, numită **Gelyenus** (lângă **Vetîș**, județul Satu Mare), aflătoare în comitatul Satu Mare, s-ar afla pustiită și ar fi ajuns în cea mai cumplită sărăcie din pricina neîncetatelor țineri de adunări ale palatinului țării noastre”, Ludovic, regele Ungariei, decide ca, „de acum, înainte, nimeni dintre palatinii țării noastre... să nu poată și să nu aibă voie a ține vreo adunare... pe sus-zisa moșie Gelyenus”²⁵⁵.

1352, noiembrie 18, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă de știre că s-au înfățișat „Martin, fiul lui Petru de **Ciumești** (fost Ciomocoș, Warchomacuz, Chumakuz, județul Satu Mare), Simion cel Mare, fiul lui Ioan, fiul numitului Petru, precum și Pavel și Nicolae, fiii lui Petru zis Zonga, pentru ei înșiși și pentru fratele lor Laurențiu”, cu scrisoare de împuternicire de la conventul mănăstirii Sfântul Ștefan din Dealul Orăzii, și s-au plâns că, deși „Petru zis Zonga, tatăl pomeniților Pavel, Nicolae și Lau-

²⁵⁵ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica* / *C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 44, pp. 38, 39

rențiu, cât și Martin, precum și Simion și Ioan, fratele acestuia, odinioară, în anul **1329** de la întruparea Domnului, când Martin avea fii în fragedă vârstă și copilași, care nu puteau să-și pună împluterniciți... au făcut o împărțea-lă de moșie, care să dăinuiască... făcută de tatăl lor, pe care ei n-au stricat-o, ci o întăresc prin scrisoare privilegială, făcând, din dragoste frățească, un adaos în folosul lui Simion cel Mare, precum se va arăta... / Și anume, ei au lăsat pomenitului Petru zis Zonga două moșii, cu numele de **Vetiș** (Wetes, județul Satu Mare) și Ciumești, aflătoare în comitatul Satu Mare... și au hărăzit lui Simion, fiul lui Ioan, moșia Ciumești, dimpreună cu toate folosințele ei... opt iobagi, cu opt locuri pe ulița cu un singur rând, începând de la casa lui Petru zis Chegen și cuprinzând-o și pe ea, pe care Petru a despărțit-o de casa lui Blasiu zis Enchench prin niște movile de pământ, împreună cu locurile de sesii, până la capătul acelei ulițe cu un singur rând, spre partea moșiei **Sanislău** (Stanyzlo, Zanislou, județul Satu Mare)... Iar cealaltă jumătate au păstrat-o acei fii ai lui Petru pe seama lor... / Afară de aceasta, moșia numită **Boghiș** (Bogus, Bagus, județul Satu Mare), împreună cu pământurile zise **Huzyuteluk** (în Ucraina), **Cholkona** (în Ucraina) și **Corlathtava** (în Ucraina), cu două părți din moșia **Bubad** (lângă Carei, județul Satu Mare), aflătoare în același comitat... / Apoi Petru zis Zonga și Martin, fiul lui Petru, văzând că acel Simion și fratele său au o bucată de pământ mai mică, au voit să îndrepte această împărțeană și au dat acestora o moșie numită **Petea** (județul Satu Mare), aflătoare tot în comitatul Satu Mare... ba chiar și un loc de moară, ce se află pe râul Crasna, cât și cu pădurile aflate pe moșia **Budney** (în Ungaria)... Iar în schimb, să dea două moșii,

numite Cele Două **Culciu** (Kethkulch, județul Satu Mare)... două părți din moșia Ciumești și două părți din moșia Budnei”²⁵⁶.

1353, mai 10, Buda: Nicolae, palatinul Ungariei, dă „de știre că înfățișarea actelor pe care trebuia s-o facă înaintea noastră Pavel, fiul lui Petru zis Zomga de **Vetiș** (județul Satu Mare), la octavele fericitului mucenic Gheorghe (1 mai)... cu privire la moșiile numite **Kerestwr** (în Ucraina) și **Porumbești** (fost **Cocani**, **Kukenusd**, județul Satu Mare), împotriva magiștrilor Ioan, fiul lui Ladislau de **Varda** (**Oarda de Jos**, **Waradya**, județul Alba), pentru care s-a prezentat Petru zis Zeuke, cu scrisoare de împuternicire, împotriva lui Toma, fiul lui Pavel de **Oșvarău** (**Wosuar**, județul Satu Mare), împotriva celuiilalt Toma, cât și a lui Filip, fiii lui Ioan de **Chornavada** (în Ucraina), precum și împotriva lui Ladislau, fiul lui Ioan de **Lazuri** (**Lazar**, județul Satu Mare), care erau de față... am hotărât să o amânăm la octavele viitoare ale sfântului arhanghel Mihail (6 octombrie)”²⁵⁷.

1353, octombrie 15, Buda: Nicolae, palatinul Ungariei, amână pentru 6 octombrie pricina pentru „înfățișarea actelor” dintre „Pavel, fiul lui Petru zis Zonga de **Vetiș** (județul Satu Mare), cu privire la moșiile **Kerezstur** (în Ucraina) și **Porumbești** (fost **Cocani**, **Kukenusd**, județul Satu Mare), împotriva magiștrilor Ioan, fiul lui Ladislau de **Varda** (**Oarda de Jos**, **Waradya**, județul Alba), pentru care s-a înfățișat Nicolae, fiul lui Dionisie... și de asemenea împotriva lui Toma, fiul lui Pavel de **Oșvarău**

²⁵⁶ AȘSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, București 1977, doc. 153, pp. 162-167

²⁵⁷ AȘSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, București 1977, doc. 192, pp. 211, 212

(**Wosuar**, județul Satu Mare) și a celuiilalt Toma, cât și împotriva lui Filip, fiii lui Ioan de **Chornavada** (în Ucraina), precum și a lui Ladislau, fiul lui Ioan de **Lazuri** (**Lazar**, județul Satu Mare), care erau de față înșiși”²⁵⁸.

1355, februarie 12, Buda: Nicolae, palatinul Ungariei, dă de știre că i s-a plâns „Pavel, fiul lui Petru zis Zonga, de **Vetiș** (județul Satu Mare)... cu privire la moșiile numite **Kereztur** (în Ucraina) și **Porumbești** (fost **Cocani**, **Kukenusd**, județul Satu Mare), împotriva magistrului Ioan, fiul lui Ladislau de Warda, în numele căruia s-a înfățișat Petru zis Zeuke, cu scrisoarea de împuternicire a capitlului bisericii din Oradea”²⁵⁹.

1356, ianuarie 26, Vișegrad: Regele Ludovic dă de știre că „în numele lui Ladislau, fiul lui Jakó, și a lui Ștefan, fiul lui Andrei, Pavel și Nicolae, fiii lui Petru. zis de **Vetiș** (județul Satu Mare) au făcut pări că ei ar fi luat foarte mulți boi de pe moșiile lui Pavel și Nicolae și că le-ar fi adus, prin faptele lor silnice, foarte multe pagube, deși Ladislau și Ștefan declară că sunt nevinovați”. Regele Ungariei poruncește cercetări, ca „să se afle tot adevărul”²⁶⁰.

1357, martie 8, Vișegrad: Judele regal Nicolae de Zeeck dă de știre că se amână pricina dintre „Petru, fiul lui Iacob, împotriva lui Pavel, fiul lui Petru de **Vetiș** (județul Satu Mare), care a fost de față”²⁶¹.

²⁵⁸ AȘSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, București 1977, doc. 223, pp. 236, 237

²⁵⁹ AȘSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, București 1977, doc. 287, pp. 294, 295

²⁶⁰ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 5, pp. 5, 6

²⁶¹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 95, p. 98

1358, ianuarie 20, Vișegrad: Judele curții regelui Ludovic dă de știre că „pricina pe care trebuia s-o pornească... Nicolae, fiul lui Ioan, fiul lui Ladislau de **Warada** (**Oarda de Jos**, **Waradya**, județul Alba), pentru care s-a înfățișat Andrei, fiul lui Ștefan... împotriva lui Pavel, fiul lui Petru de **Vetiș** (județul Satu Mare), pentru care s-a înfățișat Ioan, fiul lui Petru, am hotărât s-o amânăm la octavele ce vor veni în curând ale sărbătorii fericitului mucenic Gheorghe (1 mai)”²⁶².

1363, septembrie 11, Moftin: Comitele de Satu Mare, Maramureș, Ugocea și Crasna, Simion, fiul lui Mariuțiu și juzii nobililor dau de știre că, în adunarea nobililor, ținută la Satu Mare, în 11 septembrie, înfățișându-se „Pavel, fiul lui Petru de **Vetiș** (județul Satu Mare), în numele său, în numele lui Ioan, fiul său, precum și Laurențiu, fratele lui Pavel, iar pe de altă parte Ștefan, fiul lui Andrei de **Gelyenus** (lângă **Vetiș**, județul Satu Mare), ne-au mărturisit că s-au împăcat în orice pricini avute între ei”²⁶³.

1366, septembrie 22, Oradea: Capitlul de Oradea raportează regelui Ludovic despre informațiile trimișilor „la hotărnicirea moșiei Bezermunteleke (dispărut, lângă Sătmărel, județul Satu Mare). Când aceștia au început să ridice semnele de hotar între pământul numit Bezermen și moșia **Jidani** (Sadan, azi **Sătmărel**, județul Satu Mare), stăpânită de fiii lui Pethew de **Santău** (Zantow, Santăul Mare și Mic, județul Bihor), Ioan, fiul lui Gheorghe de celălalt Jidani li s-a împotrivit, spunând că pământul ține

²⁶² AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 208, p. 210

²⁶³ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 182, pp. 162, 163

de moșia sa Jidani... Ei au continuat să ridice semnele de hotar și au cerut lui Pavel și Laurențiu, fiii lui Petru de **Vetiș** (Wetes, județul Satu Mare), să le arate semnele de hotar. Aceștia însă s-au împotrivit, spunând că ei nu sunt trași în judecată de nimeni... / În continuare, nobilii de Vetiș au repetat poziția lor, în legătură cu stăpânirea unei părți de pământ, numită Ekkul (dispărut, județul Satu Mare), cumpărată odinioară de către strămoșul lor și din care, în timpul unei hotărniciri de mai înainte, făcută pe seama orașenilor din Satu Mare și a fiilor lui Pethew de Sântău, mari bucăți din moșiile lor au fost trecute în stăpânirea orașenilor și a fiilor lui Pethew, care, însă, acum, potrivit poruncii regești, le-au fost înapoiate”²⁶⁴.

1614, septembrie 15: Preoțimea și nobilimea română se plâng consilierului Francisc Daróczy „că satele Tökés și Fekete, aflătoare aici, în ținutul Baia Mare, dându-le Maiestățile lor sau Camera Scepuziană a Maiestăților lor în inscripție, pentru o anumită sumă, răposatului Pavel Kökiniesdi, locuitor în **Vetiș**, iar acum, după moartea lui Pavel Kökiniesdi, le stăpânește fiul său, Petru Kökiniesdi, locuitor în acel sat, numit **Vetiș**. Și din vechime a fost zidită o mănăstire, într-un loc anumit, între hotarele celor două sate, cu câmpiile, luncile, viile, heleș-teiele și cu ogoarele ei, pe lângă aceasta, cu tot felul de pomi, păduri și, în afară de acestea, cu toate folosințele ei, pe care le stăpâneau locuitorii ei, atât călugării, cât și preoții, cu astfel de slobozenie că de acolo în nici o vreme n-au tras nici un venit sau folos și nici n-au îngăduit să se ia nici Maiestățile lor, regii Ungurilor, nici nimeni alții, ci acest loc era numai pentru aceea, cum îl arată și numele,

²⁶⁴ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / *C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 142, pp. 246, 247

ca locuitorii ei să se roage pururea sfinților pentru rămânerea țării noastre și au slujit și altfel lui Dumnezeu. În care a lor stare rămânând ei și locuind din vechime în pace slobodă, au fost acolo în slujba lui Dumnezeu, până ce a venit războiul și mai ales până ce au rămas satele Tökés și Fekete lui Petru Kökiniesdi. Acum însă Petru Kökiniesdi nu se mulțumește cu satele Tökés și Fekete, ci a cuprins și mănăstirea și o stăpânește, de o vreme, încoace, întocmai ca pe o măieriște. A dărâmat casele din ea, a alungat călugării și preoții ei și stăpânește toate folosițele ei ca pe ale lui. A pus să se care împrejmuirea, din care și-a făcut casă. Și clopotul, scoțându-l de acolo, a pus să-l ducă în satul său **Vetiș** și se află și acum acolo. Din pricina acestor fapte ale lui, mănăstirea s-a pustiit de tot, așa că, de opt ani, n-o mai locuiește nimeni. Iar acum, învoindu-ne toți, ne trudim s-o punem la loc și să o zidim din nou, dar, din pricina lui, nu putem ajunge la ea în nici un chip. De câteva ori ne-am rugat de el și l-am rugat cu vorbe frumoase să-și scoată mâna de acolo, pentru că acel loc, zidit pentru ruga sfântă, n-au obișnuit să-l dea în inscripție domniei sale, nu creștinii, dar nici păgânii, și nici nu i l-au dat, pentru că domnia sa așa ne scrie, că la el stă în inscripție și mănăstirea, ceea ce puteți vedea domniile voastre din scrisoarea sa, pe care am alăturat-o acestei a noastre. / Ne rugăm, de aceea, Măriei Tale și Domniilor Voastre să-i porunciți domniei sale să-i dea pace acelui lucru, cu care n-are nimic a face, în care nici tatăl său nu s-a amestecat cu nimic, nici nemeșii și domnii de odinioară, ci Camera Maiestății Sale i-a fost protectorul și scutul împotriva tuturor, în toate vremile. De aceea și acum, în această vreme, așteptăm răspunsul bun al Măriei Tale și ajutorul și ocrotirea deosebită a Domniilor Voastre

pentru zidirea acestui vechi loc sfânt, care a fost și este în comitatul Sătmar; căci îndeobște nu vrem să lăsăm să-l stăpânească domnia sa, căci n-are nici un drept la ea. Credem că Camera Maiestății Sale are știre dacă mănăstirea este împreună cu satele în inscripție de la el sau nu, despre care așteptăm răspuns bun și mărturie de la Măria Ta și Domniile Voastre. Acolo nu este nici sat, nici oraș, oi singură deosebit numai mănăstirea îngrădită. Așteptăm răspuns milostiv de la Măria Ta și Domniile Voastre”²⁶⁵.

1904, Diaconovich: „**Vetés**, comună rurală în Ungaria, comitatul Satmar, cu 1.760 locuitori maghiari și români”²⁶⁶.

1930: „Copie după Procesul-verbal, dresat la oficiul stării civile **Doba**, în ziua de 23 septembrie 1929. / „Sunt prezenți subsemnații: se prezintă în persoană Morariu Ioan, de 39 ani, născut în comuna **Săbișa**, / Iluț Nuț, de 45 ani, născut în comuna **Seini**, / Balaj Grigorie, de 41 ani, născut în comuna **Ilba**; / Hereș Ioan, de 51 ani, născut în comuna **Sarasău** / și Pop Gheorghe, de 25 ani, născut în **Desești**, toți domiciliați în comuna **Doba**, în colonia „Paulian”, cu toții predau următoarele: / În ziua de 25 august 1929, susnumiții ne-am prezentat la oficiul stării civile, unde am declarat, cu toții, că **părăsim religia greco-catolică**, și tot atunci am cerut și am declarat că trecem și **îmbrățișăm religia ortodoxă** română. Noi, cu toții, la înfăptuirea acestui fapt, am fost terorizați de dl consilier, fiindcă, în ziua de 25 august 1929, după ieșirea

²⁶⁵ Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. IX, 1614-1636, București 1937, pp. 26-29

²⁶⁶ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 1212

din biserică, s-a prezentat dl consilier în colonie și a controlat coloniștii care sunt aprobați pentru împrăștiere, declarând că **această colonie e ortodoxă**, iar acei coloniști care sunt de religie greco-catolică vor fi mutați în colonia **Ludoveni** ori **Micula**, unde coloniștii toți sunt greco-catolici. / Noi, din această cauză înfricându-ne că vom fi ridicați de pe locurile unde am fost odată așezați, ne-am hotărât că **mai bine vom trece la religia ortodoxă, numai să nu pierdem pământul căpătat** de noi, atunci. / Pe baza motivelor declarate mai sus, cu toții declarăm că declarațiile noastre de trecere, de la religia greco-catolică, la religia ortodoxă, făcută în ziua de 25 august 1929, le retragem și le declarăm nule. / Prezentul Proces-verbal, după citire și: explicare, s-a subscris D. C. M. S., ss, Ioan Morar, / ss. Iluț Nuț; / ss. Șoncuteanu Alexandru, / ss. Balaj Grigorie, / ss. Hereș Ioan, / ss, Pop Gheorghe, / ss. Tămaș Ioan, of. st. civ. și iscălit de nume. / Pentru conformitate : L. S. ss, Tămaș Ioan, notar”.

Notăm 1): că colonia și azi, conform anchetei din 29, 30 octombrie 1929, ținută de dl inspector Manolescu, stă din 104 familii greco-catolice și numai 9 ortodoxe, și totuși ortodocșii au parohul, biserica și cantorul împrăștiți; greco-catolicii n-au nimic.

Notăm 2): că organele serviciului agricol din Satu Mare se apără, zicând că acea colonie a fost prevăzută ca și colonie ortodoxă, precum cea de la **Vetiș** ori **Micula** au fost prevăzute ca și greco-catolice.

Bun. Dar atunci cu ce fățarnicie bizantină a colonizat acolo dl consilier agricol Tudoriu 66 familii greco-catolice? De ce n-a cerut dovezi scrise despre religia

țăranilor care solicitau colonizarea în Paulian? Ori unde suntem? În Turcia ori la Bizanț?”²⁶⁷.

1930: „În ziua de 15 august al acestui an, Sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului, vor fi de drept și de fapt, dezmembrate din Dieceza de Oradea 31 parohii, care se atașează noii Dieceze a Maramureșului și 19 Diecezei Lugojului... / Din Dieceza română unită de Oradea Mare, scoatem următoarele 31 parohii și le atribuim Diecezei Maramureșului: Ardușat, Borlești, Fărcașa, Sârbi, Tămaia, Bozinta mare, Bușac, Săsari, Apatău, Crucișor, Cărășeu, Culciul mare, Lipău, Pomi, Popbicău, Roșiori, Valea Vinului, Viile Sătmăruului, Boghiș. **Oar**, Doba, Petea, Vetîș, Chilia, Gereușa, Hodișa, Homorodul de mijloc, Medișa, Necopoiu, Soconzăl, Stâna”²⁶⁸.

1931: „Teodor Burca, șeful postului de jandarm din comuna **Vetiș**, județul Sătmăre, în ziua de ieri, pe drumul ce vine de la Carei, la Sătmăre, a prins un individ, care i se părea suspect și căruia, neputându-se legitima, i-a făcut o percheziție amănunțită. A găsit la el 30.000 dolari, ceea ce, în bani românești, face suma considerabilă de aproape 5 milioane lei. Individul, îmbrăcat de altfel defectuos, nu știa ori nu voia să dea nici o explicație asupra acestor bani. Încolo, acte nimic, parcă ar fi căzut din nori. Dresându-i proces verbal, împreună cu banii, l-a dat pe mâna parchetului din **Sătmăre**. / Acest individ, cu toată siguranța, este nu numai un spion de calibru mai mare, ci chiar curierul bolșevicilor, care, miliioanele găsite el le ducea tovarășilor din **Sătmăre**, drept răsplătă pentru neastâmpărările și uneltirile lor păcătoase. Mare noroc de la bunul Dumnezeu că avem încă slujbași

²⁶⁷ *Vestitorul*, Anul VI, nr. 13, Oradea 1930, p. 3

²⁶⁸ *Vestitorul*, Anul VI, nr. 14-15, Oradea 1930, p. 2

harnici și păzitori, cu ochi de vultur, care își fac datoria cu vârf și îndesat.

Plutonierul Teodor Burca, de altfel, în anul trecut, a prins, trecând prin comună, un car încărcat cu mătase. Nu-i scapă nimic din vedere, căci este omul datoriei, care își iubește țara și neamul, și care nu se împacă cu ticăloșeniile celor fără de Dumnezeu, care, pentru un blid de linte, sunt gata oricând să-și vândă tata, mama și orice ai cere. Laudă lui! / Noi, cetățenii pașnici, care nu avem altă dorință decât ca această țară să fie curățită, odată, de toți „vântură țară”, de toți ticăloșii și rătăciții care nu se împacă cu rânduiala de aici, ne bucurăm mult când vedem astfel de lucruri. Fapta patriotică și dezinteresată a plutonierului T. Burca din **Vetiș** trebuie să fie o pildă pentru toți”²⁶⁹.

1936: „În 8 septembrie, la sărbătoarea Nașterii Maicii Domnului, s-a făcut sfințirea bisericii greco-catolice din **Vetiș**. Biserica a fost complet renovată, pictată și împodobită cu iconostas. În aceeași zi, s-a făcut zi pelerinaj”²⁷⁰.

1937: „Dumitru Neșulescu, președintele tribunalului, în calitate de președinte al biroului electoral județean, a împărțit pe alegătorii din județ, pentru alegerile județene din 23 iulie, în secții de votare... / Secția XVII, în **comuna Oar**, în localul școlii primare de stat, vor vota alegătorii din comunele: **Oar**, **Vetiș**, Doba, Colonia, Paulian, Boghiș, Principele Mihai, Hrip, Roșeni, Sătmărel, Dara, Dorolț, Cucu, Mărtinești, Ambud, în număr de 3.302”²⁷¹.

²⁶⁹ *Unirea Poporului*, Anul XIII, nr. 13, Blaj 1931, p. 4

²⁷⁰ *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 37, Blaj 1936, p. 4

²⁷¹ *Universul*, Anul 54, nr. 192, București 1937, p. 11

1937: „Am relatat la timp nenorocirea abătută peste comunele **Vetiș**, **Oar** și **Micula**, unde un câine turbat s-a abătut peste cirezile comunelor, mușcând mai multe vite”²⁷².

Tor eines Bauerngehöftes
Gate of a farmhouse

Negrești

Usură de casă țărănească
Porte d'une maison paysanne

²⁷² *Universul*, Anul 54, nr. 206, București 1937, p. 12

VETEL

(Vetzel, Vecel, Witzel, județul Hunedoara)

1371, mai 7, Deva: Juzii nobililor comitatului Hunedoara dau de știre că, înfățișându-se „Gheorghe, fiul lui Myska, și... slujbașii din **Vețel** (Vechel, județul Hunedoara) și **Pestiș** (Pestus, azi **Pestișu Mare și Mic**, județul Hunedoara) ne-au spus, în chip de întâmpinare, că ei, împreună cu slujbașii magistrului Ștefan, castelanul **Devei**, au prins și au pus să fie prins Petru de **Cristur** (Kyritzur, județul Hunedoara) ca tâlhar și hoț, potrivit rânduielii legii țării... / Noi, așadar, la rugămințile sus-zișilor slujbași din Vețel și Pestiș, ne-am dus la scaunul de judecată al sus-zisului magistru Ștefan, castelanul Devei, unde sus-pomeniții slujbași de Vețel și de Pestiș, împreună cu nobilii și alți mulți oameni, voiau să-l dovedească pe acel Petru de hoț, și unde sus-zișii slujbași erau gata să dea hotărârea din urmă, potrivit obiceiului țării. Și întrucât totuși **toți cnezii și românii din cele patru scaune** districtuale ale cetății Deva au pus opreliște la acea judecată și lege a Țării... tăgăduind că acei slujbași să-l poată dovedi pe acel Petru, **după legea românilor**, și nu cu alte

legi ale țării, și, ca atare, i-au oprit să le facă vreo judecată sau dreptate”²⁷³.

1862: În conscripțiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menționați „**Găspăr** de Vetzel, în comuna Vețel, 1659, 1662, 11 familii.

Pap (Popa) de Vetzel, în comuna Vețel, 1662, 14 familii”²⁷⁴.

Hirten aus Novaci
Shepherds of Novaci

Ciobani din Novaci
Bergers de Novaci

VEZA

vezi **BLAJ**, în care a fost inclus, județul Alba.

²⁷³ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, București 2002, doc. 31, pp. 29, 30

²⁷⁴ Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiu 1892, p. 47

VEZENDIU

(Vezend, județul Satu Mare)

1366, iulie 10, Vișegrad: Judele curții regale dă de știre, printr-un adevărat istoric al unui proces, că, venind „Dominic de Peleznek (în Ungaria), în numele magistrului Andrei, fiul lui Gheorghe de **Petreu** (Petry, județul Bihor), în anul **1359**, înaintea răposatului comite Nicolae, fiul lui Ugrin... împotriva lui Ladislau și Andrei, fiii lui Vyd, precum și a lui Martin, fiul lui Iacob de **Irim** (Irim, Irin, azi **Irina**, județul Satu Mare), cu o scrisoare de răspuns a aceluiași capitlu al bisericii de Oradea, către înălțimea sa regească, dată în anul Domnului **1358**, în care se arată că, ducându-se, potrivit poruncii scrise a regelui, la moșiile numite Petreu și **Vezendiu** (Vezend, județul Satu Mare), și chemând, în chip legiuit, toți vecinii și megieșii acelor moșii, și fiind aceștia de față, când au voit, mai întâi, să hotărânicească moșia Petreu. dinspre moșiile Irim și **Portelec** (Portelek, azi **Portița**, județul Satu Mare), și apoi moșia Vezendiu, dinspre aceleași moșii Irim și Portelec... înfățișându-se înșiși acolo, Ladislau, fiul lui Vyd, nobil de Irim, în numele lui Andrei diacul, și, de asemenea, Martin, fiul lui Iacob de Portelec, i-au oprit, după obiceiul țării, nu de la hotărnicire, ci de la ridicarea semnelor de hotar”. Povestea continuă cu o înșiruire de amâ-

nări, de depuneri de mărturii și de tentative de hortărnire și încredințare, apoi „s-a făcut jurământul, la zisele moșii Irim și Portelec, dimpreună cu toate folosintele lui și toate cele ce tin de el, după arătarea, ridicarea și înnoirea semnelor de hotar, să-l treacă în stăpânire și să-l încredințeze acestor fii ai lui Vyd și lui Martin, precum și moștenitorilor și urmașilor lor”²⁷⁵.

1367, mai 14, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă de știre că a trimis „spre mărturie pentru amândouă părțile, dimpreună cu omul regelui, Bartolomeu de Thyda, pe preotul Matia, canonic al bisericii celei mici a fericitei Fecioare, din partea lui Andrei, fiul lui Gheorghe de **Urziceni** (Voda, județul Satu Mare), pârâșul, și, împreună cu omul regelui, Dominic de **Sudurău** (Zodorow, Zudro, județul Satu Mare), pe preotul Dumitru, slujitorul altarului fericitilor mucenici Cosma și Damian, din partea lui Ladislau și a lui Andrei, parohul bisericii sfântului Pribard, fiii lui Vitus de Irim, precum și a lui Martin de Portelec, pârâții... Aceștia s-au dus la moșiile celor două părți, numite **Petreu** (Petry, județul Bihor), **Irim** (Irim, Irin, azi **Irina**, județul Satu Mare), **Portelec** (Portelek, azi **Portița**, județul Satu Mare) și **Vezendiu** (Vezend, județul Satu Mare), și, chemând, în chip legiuit, pe toți vecinii și megieștii acelor moșii, și au ridicat între pomenitele moșii semne de hotar”²⁷⁶.

²⁷⁵ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 107, pp. 183-203

²⁷⁶ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 233, pp. 369-371

VIDRA

(Alsóvidra, districtul Câmpeni, județul Alba)

1778: „Locuitorii comunelor **Vidra, Câmpeni, Bistra și Râul Mare** – aceasta din urmă cuprindea, pe atunci, satele **Albac, Secătura, Scărișoara și Ponorelul** – se plâng, printr-o numeroasă deputațiune, la guvernul transilvan din Sibiu, în contra diferitelor abuzuri. În loc de dreptate, membrii deputațiunii se văzură dați în judecată penală, fiindcă au turburat liniștea autorităților din Sibiu, – căci iobagii n-aveau nici măcar dreptul să reclame în contra asupritorilor – și, condamnați, au suferi unii câte 25 bastoane, iar alții câte 12, plus cheltuielile de judecată. Deputatul Gavril Todea, bătrân de 80 ani, a și murit în urma bătăi. / Românii din munții Abrudului, convingându-se că, la guvernul transilvan, în zadar cer dreptate, trimit mai multe deputațiuni la Viena, la împărăteasa Maria Tereza și, apoi, la succesorul ei, la împăratul Iosif II, având aproape întotdeauna, în fruntea lor, pe țăranul iscusit din **Albac** Ursu Nicola, zis Horia, și pe Ion Cloșca din **Cărpeneș**”²⁷⁷.

²⁷⁷ Rusu Abrudeanu, Ion, *Moșii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit*, București 1928, p. 143

1779-1783: „Interesante sunt datele despre călătoriile lui Horia și Cloșca la Viena, dintre care vom extrage unele mai principale. Horia și Cloșca au fostă, împreună, de trei ori la Viena, la 1779, 1780 și 1782. Cu ei au mers, întotdeauna, încă câte doi țărani din **Râul Mare**. Bani de călătorie primeau de la comune. Ei mergeau pe jos, câte patru săptămâni, încolo, și patru săptămâni, înapoi. Petițiunile către împărat le făcuse, în două rânduri, nobilul Samuilă Marți din **Abrud**, a treia petițiune le-a compus-o agentul Francisc Enyedi din Viena, la care i-a trimis însuși împăratul. Horia a mai fost încă o dată, a patra oară, la împărat, în postul Crăciunului din 1783, dar împăratul plecase în Italia și se întoarse numai în martie 1784, și Horia trebui să aștepte în Viena până la 1 aprilie 1784, în care zi fu primit în audiență! Horia prezintă împăratului o nouă petițiune, în numele comunelor **Râul Mare, Vidra, Câmpeni, Bistra, Mușcă, Ofenbaia, Buciumi, Abrud și Cârpeniș**. În 13 aprilie 1784, urmă ordinul cancelariei aulice către guvernul transilvan, ca să apere pe locuitorii comunelor suplicante și pe deputații lor în contra tuturor prigonirilor funcționarilor domeniului și ai comitatului. Deputații fură invitați să plece acasă și să aștepte liniștiți deciziunea monarhului asupra investigațiunii ordonată la 1780. / Despre memorabila audiență a lui Horia, de la 1 aprilie 1784, țărani români vorbeau că, într-un timp oarecare, împăratul Iosif s-ar fi plâns către Horia că nu poate nicidecum să supună nobilimea ungurească, și atunci Horia ar fi zis că, dacă împăratul îi lasă țărani pe mâna dânsului, atunci el, cu ajutorul acestora, sau va supune, sau va stinge cu totul nobilimea ungurească, și atunci împăratul îi dăte o cruce de aur (Deputațiunea lui Iosif a lui Popi din **Sulighet**, Deva, 8 no-

iemvrie 1784). Cruciulița aurită, de care se face amintire aici, joacă un rol însemnat. Pe ea se afla și chipul împăratului, și Horia o arătă poporului, zicând că i-a dat-o în-suși împăratul, ca românii să aibă deplină încredere în cuvintele sale. Unii susțin că Horia a cumpărat crucea aceasta, în târgul de vechituri din Viena, dimpreună cu un pergament, cu litere de aur, pe care îl arăta poporului, zicând c-ar fi plenipotența din partea împăratului (Szirmay A., *Hornianae seditionis historia* (Istoria rebeliunii horniene), 8. 55 Ms. în biblioteca muzeului din Pesta). Fapt pozitiv este, zice autorul, că Horia, îndată după întoarcerea sa acasă, la Paști 1784, începu să agite pe țărani din Transilvania, mai întâi în secret, și apoi pe față. El le spunea că împăratul a dat ordine în favoarea țăranilor, iar nobilimea și autoritățile nu le execută, că dânsul are hârtii de la împărat ca țăranii să nu mai facă, de aici, încolo, servicii domnilor, ci numai împăratului, care voințe să militarizeze toată țara, că, deoarece nobilii nu respectă poruncile date pentru ajutorarea țăranilor, l-a împu-ternicit împăratul pe dânsul să răscoale pe românii din Ardeal și, cu ei, să stingă nobilimea și toată ungurimea, și aceasta este „voința și porunca împăratului”. Deviza aceasta, cu voia și porunca împăratului, era, zice autorul, în secolul trecut, un mijloc foarte practic de a pune cu succes în mișcare pasiunile țăranilor. În realitate, însă, revoluțiunea devenise inevitabilă. Încă din anul 1778, sentimentul public al muntenilor se revoltase. Încă de la 1782, funcționarii domeniului umblau după Horia și Cloșca, ca să-i prindă și să-i spânzure (depozițiunea lui Cloșca). După întoarcerea lui Horia, de la Viena, mai făcură țăranii o ultimă încercare la guvernul transilvan, în postul Sân Petrului din 1784. Ei s-au dus, spune Cloșca,

cu rezoluțiunea ce-o aduse Horia din Viena, la **Sibiu**, de trei ori după oaltă, de aici, la prefectul din **Galda**, de patru ori, dar fără de nici un rezultat. / „Justiția pentru țărării români nu mai era”. / Cea mai mare iritațiune s-a născută între țărani și nobili în urma conscripțiunii militare din 1784. La propunerea comandantului general al Transilvaniei, baronul Bucov, împărăteasa Maria Teresia înființă, de la 1763-1766, succesiv în Transilvania, trei regimente de grăniceri români (regimentul se extindea, de la **Brașov**, peste țara **Făgărașului**, districtul **Sibiului**, până la **Hunedoara**; regimentul II era format din poporațiunea districtului **Năsăudului**; regimentul III de grăniceri români era un regiment de dragoni) și alte două regimente de secu. Comunele românești, care primise arme, scăpară de serviciile iobăgești, posesorii feudali fură expropriati, iar țărării români deveniră oameni liberi, proprietari de pământ, supuși numai autorităților militare, cu singura obligațiune, să apere granițele țării, în timp de pace și de răzbel. Se înțelege că comunele iobăgești ardeau de dorința de-a schimba serviciile feudale cu cele militare. În ianuarie 1784, împăratul Iosif, în combinațiune cu tendințele sale de germanizare (în 11 mai 1784, Iosif II decretă limba germană ca limbă oficială în Ungaria și Transilvania, în locul limbii latine) și cu reformele ce voia a le introduce, ordonă ca să fie înscrise prealabil între grăniceri și alte comune, așezate pe la frontierele Transilvaniei. Horia le vorbea țăranilor de acest ordin și agitațiunea lui contra clasei privilegiate, care se opunea, prinse rădăcină. Se nascu o mare mișcare între țărani, care începură a cere se fie înscriși ca militari. **Începutul îl făcură țărării români din comuna Hăpria**, comitatul Albei de jos, care trimiseră 10 deputați la comisarul de răz-

bel Ortmayer din **Alba Iulia**. Dorința li se împlini, ei fură înscriși ca militari. Agitațiunea pentru militarizare se răspândi în țară cu atâta rapiditate, încât, în timp de 4 săptămâni, până la 15 august, se înscriseră, la Alba Iulia, 81 comune din comitatul Albei, al Turzii, al Zarandului și al Cetății de baltă. Această agitațiune cuprinse pe iobagii din districtele săsești. Mișcarea se ivi și în **țara Hațegului** și se prezentară, la vice-colonelul Karp, în **Hațeg**, o mulțime de comune, care fură înscrise. Dar aceste înscrieri complicară și mai mult situațiunea. Comunele iobăgești, îndată după înscriere, începură se denege nobililor orice servicii și orice taxe feudale. Un țăran din **Ilia**, cu numele Iosif Buda, întorcându-se de la conscripțiune, zise către un nobil ungur ; „Acum ați gătat-o și voi, ungurilor, și vi se iau moșiile și ni le dau nouă, iar peste 15 zile, îl căpătăm, și atunci vă tăiem pe toți!”.

Nobilimea ungurească, vezând amenințările și penitențele țăranilor și temându-se ca răul să nu ia dimensiuni și mai mari, începu se prigonească pe corifeii mișcării, să-i pedepsească și să-i scotă de pe moșii. Aceasta irită și mai multă țăranimea. Se-ntâmplară și acte de violență. Nobilul Nondra fu ucis de niște țărani din **Clopotiva**, în munți, subprefectul Herța fu împușcat, noaptea, pe când dormea. Baronul Bruckenthal, guvernatorul Transilvaniei, trimise pe judele regesc din **Târgul-Mureșului**, Ștefan Halmagyi, ca să publice țăranilor că înscrierile s-au făcut fără știrea împăratului și a guvernului, iar de la comandantul militar, baronul Preiss a dat ordin ofițerilor din graniță ca să înceteze cu toate lucrările conscripțiunii. Sosind la **Alba-Iulia**, comisarul Halmagyi spune țăranilor, pe care îi întâlnești aici, că întreaga conscripțiune n-are nici o valoare, iobagii să meargă acasă, să asculte de

funcționarii comitatului, să-și împlinească obligațiunile feudale, căci altcum vor fi siliți, cu forță armată, iar dacă au plângeri, să se adreseze la comitat, i-a invitat să comunice cele auzite și la alții. În ziua următoare, a chemat la Alba-Iulia 7 deputați din comunele vecine, spunându-le tot aceea. Asemenea, fură trimiși și în alte comitate comisari civili, în fine guvernul ordonă să prindă pe autorii turburărilor și să fie trași înaintea judecății. Guvernul, exclamă autorul, în locă de a se cugeta serios la ușurarea pozițiunii iobagilor, era încă și acum de credință că, prin comisari și sentințe severe, va putea să convingă pe țărani că privilegiile nobilimii sunt nealterabile și că iobăgia, oricât de grea, e singura soartă menită pentru ei / Dar cu toate că interveni și **episcopul ortodox Gedeon Nichitici**, care se instalase atunci la **Sibiu**, cu circulare către preoți, poporul nu se putu liniști și turburarea creștea mereu. De o parte, iobagul, prea de multe ori înșelat, pierduse toată încrederea în nobilime și-n autorități, pe de altă parte, simțul de libertate entuziasmasse prea mult inima lui. Țăranii răspundeau că nu pot crede că conscripțiunea nu s-a făcut cu voia împăratului și, în această credință, îi întări și mai mult atitudinea așteptătoare a armatei, care se ferea a zice că conscripțiunea ar fi fără valoare. Astfel, iobagii din mai multe comune plecară, din nou, la **Alba-Iulia**, să le dea arme și ei continuau cu amenințările. „Vom cerca noi și alta, că, până nu vom speria pe domni, n-a fi bine de noi!”, zise George Pădurenu din comuna **Țelna** către un nobil unguresc. Iar țăranul Florea Cosma, din **Gârbău**, zise către nobilul Szent-Pali: „E degeaba, jupâne, pe voi, pe nemeși, pe domniși, pe unguri, ar trebui să vă scoată tot cu balegi din sală și din țara asta, că țara asta e a noastră, a voastră e țara ungurească, și, în scurtă

vreme, vă și scoatem noi de aici” (*Archiva c. Jankovits*, Nr. 337). / Așa se încheia preludiul acestei revoluțiuni... Horia, principalul autor al turburărilor, rămase însă, de astădată, cu totul pierdut din vederea autorităților, iar nobilimea și guvernul rămaseră în credință că țărani s-au liniștit. Da, se liniștise, ca, după 12 zile, catastrofa să înceapă cu toată vehemența”²⁷⁸.

1781-1782: „În anul 1781, dreptul de cârciumărit în munții Abrudului fu dat în arendă la doi armeni, cu numele Martin Bosniac și Martin Patrubani, pe termen de 6 ani și cu prețul de 12.000 florini anual. Acești arendași lacomi interzisera locuitorilor de a mai exercita cârciumăritul în particular și prin agenți de-ai lor confiscau orice băutură găseau pe la oameni, pe care îi și amendau. Severitatea arendașilor armeni a mers până acolo, încât la **Abrud**, în timpul Paștelor din anul 1782, confiscă și o sticlă cu vin, trimisă de un credincios din **Abrud-sat** preotului local, ca să cuminece pe locuitorii comunei. / În ziua de 24 mai 1782, cu ocazia târgului de țară din **Câmpeni**, locuitorii din comunele **Râul Mare**, **Vidra**, **Câmpeni** și **Bistra**, conform unui vechi drept, aduseră și ei băuturi spre vânzare. Dar arendașii armeni se opuseră, prin oamenii lor, pe care îi înarmaseră cu lănci, pistoale și puști, împiedicând orice amestec al muntenilor în dreptul lor de cârciumărit. O scânteie trebuia să aprindă focul – și scânteia o dete un servitor al arendașilor, care, alergând călare, în fuga mare, prin târg, trânti la pământ o femeie din **Hălmagiu**, care vindea nuci, apoi călcă cu calul în picioare pe un țaran din **Zarand**, care-și așeza într-un sac lâna ce o cumpărase în târg. Dar țaranul din Zarand, scu-

²⁷⁸ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 203, Brașov 1884, pp. 2, 3

lându-se înfuriat de sub picioarele calului, puse repede mâna pe o secure, sări îndată la un butoi cu vin al arendașilor armeni, spărgându-i fundul și vărsându-i băutura.

Un alt țăran, cu numele Iacob Zahuț din **Râul Mare** (satele **Albac**, **Secătura**, **Scărișoara** și **Ponorelul**), care adusese mied de vânzare în târg, fiind luat de servitorii arendașilor, cu înjurături și lovituri cu patul puștii, și dus la inspectorul domeniului, se întâlnește cu românul din Zarand, tocmai când acesta spărgea butoiul cu vin al armenilor arendași și, apoi, dând chiote prin târg, se strânge o mulțime de țărani, care sar cu toții la butoaiile arendașilor, spărgându-le și vărsându-le toată băutura. / În fața acestei scene și a furiei mulțimii, cârciumarii și servitorii arendașilor fug imediat din târg, de frică de a nu fi masacrați. / Acest incident a dat însă prilej guvernului transilvan să pedepsească cu moartea pe autorii scandalului, în care muntenii își apărau un drept al lor și pentru care dâșii mai plăteau statului și o taxă de răscumpărare. Într-adevăr, 23 de primari și consilieri comunali sunt condamnați de judecata forului domenal din **Zlatna** la câte 25-100 bastoane și, cu 3 luni, până la 2 ani, de închisoare, iar alți 5, ca autori principali și sub motivul că au agitat poporul să trimită deputațiuni la Viena, sunt condamnați la moarte. Unul din aceștia, cu numele Dumitru Todea, a fost condamnat și la tortură, înainte de executare, iar după executare să i se taie capul, corpul să i se despică în 4 părți, iar bucățile să i se pună în țeapă. / Astfel terorismul era la culme în munții Abrudului”²⁷⁹.

1783: „În cursul lunii mai 1783, o nouă deputațiune a moșilor luă drumul Vienei, ca să se plângă despre

²⁷⁹ Rusu Abrudeanu, Ion, *Moșii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit*, București 1928, pp. 147, 148

multele abuzuri și cruzimi și, totodată, să ceară scăparea vieții celor 5 locuitori, condamnați la moarte, precum și ordin ca deputații lor să nu mai fie arestați de către funcționarii domeniului pentru faptul că reclamă dreptate la Curtea împărătească. / La 7 iunie 1783, împăratul dă ordin guvernului din Transilvania ca nici locuitorii din munții Abrudului și nici deputații lor să nu mai fie urmăriți, pentru plângerile ce le-au înaintat la Viena, și nici să se execute vreo sentință de moarte asupra lor. Cu toate acestea, sentința forului domenal din **Zlatna** fu executată, în mare parte, asupra muntenilor. Numai pedeapsa cu moarte fu schimbată în închisoare, de la 1-2 ani, și câte 50-100 bastoane. / În luna noiembrie 1783, Horia, deputatul țăranilor din Râul Mare (**Albac**), și Cloșca, deputatul țăranilor din **Cârpeniș, Abrud, Bucium** etc. pleacă, pentru a treia oară, la Viena. De astă dată, deputații morților sunt siliți să aștepte luni întregi în capitala Austriei, deoarece împăratul Iosif II era plecat la Roma, în Italia, de unde se întoarse la 10 martie 1784. La 1 aprilie același an, Horia fu primit în audiență de împărat, căruia îi prezintă o nouă petițiune, în numele comunelor **Râul Mare, Vidra, Câmpeni, Bistra, Mișca, Baia de Criș, Bucium, Abrud și Cârpeniș**, și prin care locuitorii se plâneau că, cu toate rugăciunile lor, înaintate, în diferite rânduri, la Curtea imperială, ei n-au putut să obțină nici o ușurare. / În 13 aprilie 1784, împăratul comunică guvernului transilvan ca, până la hotărârea sa, în ceea ce privește angheta, ordonată încă în anul 1780, locuitorii comunelor suplicante, ca și deputații lor, să nu mai fie arestați, iar cei

închiși pentru plângerile făcute să fie imediat puși în libertate”²⁸⁰.

1784, Răscoala în munții Abrudului: „Primele evenimente din comitatul Zarandului provocară îndată revoluția și în munții Abrudului, Horia, văzând cursul repede și norocos al mișcării revoluționare din Zarand, convocă, prin oamenii săi de încredere și circulare, pe țăranii din munții Abrudului, să vină la **Câmpeni**, spre a le comunica poruncile împărătești. În același timp, căpitanul Crișan, după ce distruse nobilimea de pe Valea Crișului (**Criștior, Brad, Ribița** etc.), se îndrepta, cu armata sa, din Zarand, spre munții Abrudului și, în ziua de joi, 4 noiembrie, se întâlnește cu Horia și Cloșca, pe teritoriul comunei **Blăjeni**, numit **Păltiniș**, unde țăranii întruniți depuseseră, cu toții, jurământ că, în calea în care pleacă, la porunca împăratului, nu vor mai lăsa în viață picior de unguri, decât în cazul când va trece fiecare la religia românească. / În ziua de vineri, 5 noiembrie 1784, cei trei căpitani, cu cetele de țărani, care îi urmau fidel și nedezlipiți, intrară în orașelul **Câmpeni**, unde Crișan declară mulțimii adunate că porunca lui Dumnezeu și a împăratului este să stingă pe toți ungurii, de orice religie ar fi ei, or să-i boteze din nou. Apoi, îndată după publicarea ordinelor căpitanilor, țăranii se aruncară, cu o furie violentă, asupra caselor funcționarilor din **Câmpeni**, asupra bisericii catolice și pivniței fiscale, devastând tot ceea ce au întâlnit în cale.

În aceeași zi, Horia trimise pe cei doi comandanți ai săi, Cloșca și Crișan, să ocupe **Abrudul**, iar el se întoarse, înapoi în comunele **Vidra** și **Albac**, unde avea de

²⁸⁰ Rusu Abrudeanu, Ion, *Moșii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit*, București 1928, pp. 149, 150

răfuit socoteli cu primarii satelor, un soi de satrapi, la ordinele administrației ungurești. Primarul comunei **Vidra**, cu numele Vasile Goia, un sever despot al comunei sale, prins fiind, fu aruncat, de pe vârful stâncii numită Piatra, în abis, unde își găsi moartea. Alți primari scăpară cu fuga prin județele vecine. / Țăranii de sub comanda lui Cloșca și Crișan sosiră, vineri, după-amiază, în 5 noiembrie, la marginea **Abrudului**, pe care îl asaltară, însă numai a doua zi, sâmbătă, dimineța, când trupele de țărani răsculați se înmulțiseră cu elemente din 29 sate ale Zarandului și 16 sate din domeniul Zlatnei. Prima victimă a furiei populare fu preotul român unit Avram Șuluț din **Cârpeniș**, care avusese imprudența să se opună singur în contra torentului revoluționar, ieșit din albia-i normală, invitând pe țărani să nu dea ascultare căpitanului lor, gest nenorocit, care avu imediat ca urmare că un țăran de pe Valea Crișului se repezi înfuriat cu toporul asupra popei Șuluț, lăsându-l mort pe loc. Apoi, în strigăte înfiorătoare, ca acesta: „Să stingem pe unguri, ca să nu rămâna nici unul!”, țăranii năvăliră în oraș și, pătrunzând în casele ungurilor, îi masacrau, unde îi găseau, pe străzi, în casele lor sau în biserici, devastând, concomitent, tot ce le venea în cale, spărgând buțile și vărsând vinul. Bogătașul ungur Ion Csany căzu lovit de furia țăranilor, sub amvonul bisericii reformate, unde se refugiase.

Baronul Mihai Bruckenthal, comisarul guvernului, raportând despre **devastările din Abrud**, spune că „ele trec și peste toate închipuirile. Toate casele ungurilor, ale nemților și sașilor au fost distruse și numai locuințele românilor, așezate printre ele, au rămas scutite de dezastru”. Iar preotul reformat se plânde astfel: „Fizionomia Abrudului este atât de tristă, încât orașul acesta nici peste 100

de ani nu mai ajunge în starea în care a fost mai înainte”. / Luni, 8 noiembrie, țăranii care ocupaseră Abrudul publică, în mijlocul pieții, că „porunca lui Dumnezeu și a împăratului este că cine nu trece la religia românească și cine nu se îmbracă în haine românești va fi tras în țeapă, în fața casei sale, sau i se taie capul”.

Rezultatul acestei publicațiuni a fost că, la **Abrud** și la **Roșia Montană**, unde, timp de 3 zile, s-au petrecut exact aceleași scene groaznice ca la Abrud, au trecut, prin constrângere, la religia românească un număr de 1.122 de unguri, printre care 548 unitari, 468 reformati, 65 catolici și 41 luterani. Mulți din aceștia se ascuseseră prin gale-riile întunecoase ale minelor de aur din **Roșia Montană** și **Corna**, de unde au fost scoși de către răsculați, prin fu-mul provocat de fânul și de paieile aprinse la gura băilor. / Trecuseră numai 7 zile de la proclamarea revoluției, la **Curechiu**, și mișcarea țăranilor era cât pe-acți să înceteze, din cauza instigației, făcută printre țăranii din comuna **Bucium**, de către primarul ei, George Suciu. Acesta pu-sese la cale trădarea lui Horia, care, venind luni, în 8 no-iembrie, în Bucium, spre a le vorbi țăranilor, fu arestat, cu toată suita sa, în casa unui iobag, cu numele Macavei Bă-ieșanu. Dar Horia și oamenii săi fură, însă, curând eli-berați, de către Ionuț Dandrea, căpitanul din **Bucium**, ca-re pedepsi aspru pe trădători, / Tot Luni, 8 noiembrie, tru-pa țăranilor, care ocupase **Abrudul** și **Roșia Montană**, se împărți în două: o parte din țărani, cu căpitanul Cloșca în cap, plecă pe Valea Arieșului, în jos, iar cea de a doua parte, sub comanda lui Ion Horia, fiul bătrânului căpitan, apucă direcțiunea spre **Zlatna** și Valea Ampoiului. Obiec-tivul acestor două trupe era unul și același: să revolte, în drumul lor, toate comunele românești și apoi să se întâl-

nească în satul **Cricău**, de unde să meargă și să atace împreună castelul baronului Simon Kemeny din **Galda de Jos** și să elibereze pe toți țăranii deținuți acolo, printre care se afla încă Dumitru Todea, fostul primar din Râul Mare, arestat și condamnat la moarte pentru tumultul din Câmpeni, de la 1782. / Trupa lui Cloșca, în drumul ei spre Galda, se întâlnește în comuna **Mogoș**, în ziua de 10 noiembrie, cu trupa țăranilor din **Zarand**, condusă de Crișan. Aici, în Mogoș, ambii căpitani declarară poporului că, „după ce vor extermina pe toți ungurii din țară, Ardealul întreg are să fie administrat numai de funcționari români; însă țăranii să fie cu mare grijă, ca nici un ungur, care știe să scrie, să nu rămână în viață”. Entuziasmați astfel, țăranii din **Mogoș** pleacă și ei spre **Cricău**, în frunte cu preotul ortodox Gavrilă Șularea, care purta ca steag o cruce roșie, înaltă de un stângen și jumătate.

În ziua de joi, 11 noiembrie, amândouă trupele, a lui Cloșca și Horia tânărul, se întâlniră în satul **Cricău**, hotărâți să atace peste noapte castelul baronului Kemeny, prefect, pe atunci, în care calitate era zbirul țăranilor din munții Abrudului. Dar planul rămase neexecutat, din cauză că, în aceeași zi, sosi la **Galda** vice-colonelul Schultz, trimis de comandantul general al armatei imperiale, ca să trateze pace cu țăranii răsculați. În ziua de 12 noiembrie, se încheie, de Cloșca și Horia tânărul, armistițiul de la **Tibru**, pe timp de 8 zile... Ștefan Meteș mă informează că armistițiul s-ar datora trădării preotului greco-catolic din **Galda de Jos**, cu numele Todor, după cum arată o anchetă, făcută în ziua de 15 decembrie 1784. Din cauza trădării sale, popa Todor, nemaiputând trăi în mijlocul poporului său, fu transferat, de episcopul din Blaj, în satul **Odverem**, din plasa Aiudului. Aici, trăind în

mizerie și dispreț general, nenorocitul preot ținea, cu orice preț, să se reîntoarcă în Galda de Jos și, în acest scop, scrie, prin anul 1790, o scrisoare către baronul Kemeny Simon, prefectul județului Alba, prin care îl roagă „să se gândească la bunăvoința și puținul serviciu ce i-a făcut, în războiul trist al lui Horia” și să intervină la episcopul Bob din Blaj, ca să-l mute în vechea sa parohie, unde a servit 26 de ani, adică în Galda de Jos... / În 10 noiembrie, locotenentul Probst se întâlnește cu căpitanul Cloșca, în vâlcea numită la Pârâul Turcului, conferi aici cu dânsul și cu trupa sa, iar în ziua următoare se întoarse la Cricău...

În zilele de 6 și 7 noiembrie, țăranii din comitatul Hunedoarei intră în comitatul Albei și atacă populația ungurească din **Vurpăr** și **Vințul de Jos**, omorând vreo 17 nobili și prădând vreo 75 case nobilitare. / Pe ziua de 6 și 9 noiembrie, revoluțiunea străbătuse și în comitatele Sibielui, Clujului și Aradului, exact în aceeași formă și asprime, țăranii arzând castelele și gospodăriile boierești de prin toate comunele, în care pătrundeau...

În zilele de 25-27 noiembrie, prefectura județului Alba execută, fără cercetare, 11 țărani români, printre care și pe căprarul Ursu Uibaru, care, sub numele căpitanului său, Ion Horia cel tânăr, luase parte la tratativele **armistițiului de la Tibru**. Aceleași execuțiuni sângeroase încep și la Arad, împotriva țăranilor români: 4 persoane sunt condamnate la tragere în țeapă, la roată, la tăierea mâinilor și a capului, la ardere și la furci, iar populația întreagă a județului, bineînțeles cea românească, bărbați, femei și copii, condamnați la un număr nefixat de bastoane, bice și vârgi...

Față cu această situațiune din ce în ce mai rea și în urma expirării, fără nici un rezultat, a armistițiului de la

Tibru, Horia dă ordin poporului să se ridice din nou. Agenți țărani cutreieră satele și dau iar semnalul răscoalei. Acum intențiunea căpitanilor era să plece din nou asupra orașelor ungurești. Se fixează atacurile și se distribuie trupele în acest scop. Atacul orașului **Deva** se hotărăște pentru ziua de 30 noiembrie, iar țăranii din munții Abrudului declară că vor pleca din nou asupra Abrudului ca să-l prefacă în cenușă, că vor trece prin ascuțișul sabiei pe toți cetățenii unguri și chiar și pe unii români, sub cuvântul că, în primele zile ale revoluției, ei au ascuns pe unguri în casele lor și le-au dat mijloace de existență. Planul general era ca țăranii din partea de jos a Mureșului, din Zarand și din munții Abrudului să înainteze, cu toții, spre inima Transilvaniei și să încingă o linie de foc, de la **Deva**, până la **Huedin**... / În timpul însă pe când țăranii făceau pregătiri pentru o nouă ofensivă, armata imperială se puse în mișcare, din toate părțile, către munții Abrudului. În partea dinspre Ungaria, generalul Sturm ocupă pasul de la Lacul Negru și diferite alte trupe fură așezate pe sub poalele muntilor, în comitatele Arad și Bihor. Pe de altă parte, în **Dobra, Ilia, Deva, Orăștie și Vințul de Jos**, până la **Alba Iulia**, fură lăsate, de asemenea, detașamente mai mici de armată. Alte trupe încinseră munții, în partea răsăriteană, cu misiunea să străbată la **Abrud**, prin punctele **Zlatna, Mogoș și Baia de Arieș**. În plus, o divizie de grăniceri secui fu destinată spre Cluj, ca să ocupe pozițiuni la **Gilău și Huedin**. Câte un preot sau doi erau atașați pe lângă fiecare trupă, ca să dojenească populația și să o îndemne să depună armele. Situațiunea era critică...

În ziua de 27 noiembrie, operațiunile armatei începură pe toată linia. În unele părți, țăranii rămaseră învin-

gători, ca la **Rămeți, Brad și Lupșa**. La Rămeți, țărani strigau: „Nu vă lăsați odată cu capul, feciori, că vine Horia cu țara!”. La Brad, după ce Crișan, cu trupa sa, bate pe maiorul Stoianici, cu cei 320 soldați ai săi, îl urmărește până la **Hălmagiu**. De asemenea, la **Lupșa**, pe Valea Arișului, țărani bat detașamentul maiorului Dolcinego, iar pe locotenentul Mesterhazy, care îi vine în ajutor, îl împușcă, împreună cu 8 soldați ai săi...

În ziua de 7 decembrie 1784, se întâmplă nefericita luptă de la **Mihăleni**, care puse numaidecât capăt revoluțiunii. Armata, ca să poată opera în munții Abrudului, trebuia necondiționat să ocupe Zarandul și, în special, satele de pe Valea Crișului Alb, de la Brad, în sus. Spre acest scop, plecă, în ziua de 4 decembrie, o nouă trupă, de 400 grăniceri secui, în ajutorul maiorului Stoianoci, sub comanda vice-colonelului Kray, care era însoțit și de episcopul ortodox Gedeon Nichitici. Țărani din **Brad și Criștior** sunt chemați de preoți, care îi dojenesc și le fac promisiuni că li se va face sigur dreptate, dar numai după ce vor depune armele. Astfel, satele din jurul Bradului și Criștiorului se liniștesc, fără nici o vărsare de sânge, numai la simpla intervenție a episcopului lor. / Nu tot astfel se întâmplă, însă, în satul **Mihăleni**, unde erau adunați peste 600 de țărani, înarmați cu puști, pistoale, lăncii și furci de fier. Episcopul trimite doi preoți la trupa țăranilor, ca să-i invite să depună armele și să se liniștească, făgăduindu-le dreptate și amnistie. Țărani răsculați refuzând, vice-colonelul Kray, după retragerea preoților, pornește la atac pe grănicerii secui și se încinge o luptă între armată și țărani, care durează până seara târziu și în cursul căreia cad 85 de țărani, afară de răniți și prizonieri. Printre cei căzuți era și Micula Bibartu, căpitanul țara-

nilor. / Această victorie a armatei introduse deodată liniștea în comitatul Zarand și avu urmări și pentru o repede liniștire a revoluției și în munții Abrudului. Sate întregi se supuseră, rând pe rând, iar cei care mai rezistau se îndreptară spre **Câmpeni**, unde formară o singură trupă, sub conducerea primului căpitan, Horia...

La 8 decembrie, vice-colonelul Kray, cu trupa sa și cu episcopul Nichitici, sosiră la **Abrud**. Aici, într-o zi de târg, episcopul convocă pe preoți și câte 6 țărani din comunele vecine, **Abrud-sat**, **Cârpeniș**, **Roșia Montană**, **Bucium**, **Lupșa** și **Câmpeni**, sfătuind pe toată lumea adunată să renunțe la revoluție și publicând decretul împăărătesc al amnistiei generale. Cuvântul episcopului fu ascultat. / Mai rezista acum trupa țăranilor de la **Câmpeni**, în contra căreia primi ordin să plece, în ziua de 11 decembrie, vice-colonelul Schultz, cu 750 soldați. Pe dealurile care mărginesc drumul de la Abrud la Câmpeni, furnica un număr de peste 20.000 de țărani, asupra cărora se îndreptară gurile de foc ale armatei imperiale...

După dizolvarea trupei țărănești de la **Câmpeni**, Horia dădu poruncă partizanilor săi, prin căpitanul Vasile Sgârciu din **Abrud**, ca, sub pedeapsă de moarte, să se întoarcă fiecare la casa sa, fiindcă a venit armata Maiestății Sale Împăratului, după ce îl vor însoți pe dânsul până la **Albac** și peste munți, de unde, apoi, își va continua drumul spre Viena, ca astfel să poată dobândi un rezultat fericit, în urma revoluției, pe care o pornise și comandase în scopul de a obține dreptate și libertate pentru iobagii români. / Era ultima onoare ce se făcea primului căpitan al revoluției, lui Horia, țăranul plin de inimă și de nemărginită dragoste pentru frații săi din robia austro-ungureas-

că. / Pe la mijlocul lunii decembrie 1784, **revoluția încetase cu totul**”²⁸¹.

1848, mai 3/15: Pe Câmpia Libertății, „Popa Vlăduț, de la **Ațintiș**, leagă frăție de cruce, pe viață și pe moarte, cu feciorul judeului ortodox din **Vidra de sus**! O simțire, o viață, un crez național! Același avânt, inspirat de același ideal, de același obiectiv istoric, străfulgerător prin veacuri”²⁸².

1862: În conscripțiunile familiilor nobile române din anul 1862 este menționată familia „**Popp**, în comuna Vidra de Jos, 1701, 16 familii”²⁸³.

1904, Diaconovich: „**Vidra de Jos**, comună rurală în Transilvania, comitatul Turda-Arieș, cu 2.655 locuitori români. În apropierea comunei, o frumoasă cascadă, de la o înălțime de 20 m. **Vidra de Sus**, comună rurală în comitatul Turda-Arieș, cu 3.112 locuitori români, locul nașterii lui Avram Iancu”²⁸⁴.

1920: La târgul de pe muntele Găina, „Mulți feciori se leagă de fete aici; se cunosc, se aprind, dau în dragoste și, peste câteva săptămâni, moața de la **Vidra de sus** se trezește nevastă pe la **Bulzești**, în Zarand... Ori hălmăgeana voinică trece clonțul Găinii și se face „**moață**” pe la **Scărișoara**, ori pe la **Săcătură**”²⁸⁵.

1923: „Suntem în vârful muntelui Găina, unde se întâlnesc fruntariile județelor Arad, Hunedoara și Turda-

²⁸¹ Rusu Abrudeanu, Ion, *Moșii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit*, București 1928, pp. 161-176

²⁸² *Unirea Poporului*, Anul VIII, nr. 21, Blaj 1926, p. 3

²⁸³ Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiu 1892, p. 53

²⁸⁴ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 1215

²⁸⁵ *Unirea Poporului*, Anul II, nr. 31, Blaj 1920, p. 3

Arieș. / Târgul e desfăcut, după toată rânduiala, acum vedem cum sosesc moșii noștri dinspre Vidra de sus, Vidra de jos, Albac, Neagra, Câmpeni, **Scărișoara**. Moaștele noastre soseau călare și săreau de pe cal ca niște căpitani. Erau reprezentate comunele de pe lângă Brad și Baia de Criș, așa de pildă Blăgeni, Lauți, Junc, Tomnatec etc., cu portul lor frumos. / Târgul are o formă de semicerc, mă iau prin târg, să văd cum se vând fetele. / În târg, s-au vândut de toate, începând de la castraveți și afine, până la coase, tulnice, cojoace, oale și multe altele, însă fetele nu erau de cumpărat. Este interesant că fetele zic în tulnic și nu feciorii, fiecare fată își ține de sfânta datorință să zică în tulnic, iar la întrebarea mea pentru ce zi ele în tulnic, mi s-a răspuns că-și cheamă ibovnicul. / În târg, domnește o veselie mare, stau la dispoziție buțile pline cu rachiu, bere și vin, apoi comunele unde feciorii mai invențoși vin cu lăutarii și joacă toată ziua. Astfel, flăcăii și fetele din Vidra de sus, cei din Bulzești și Hălmăgeli aveau loc separat de joc. Este interesant cum se separă pe comune, la joc, și astfel diferă jocurile unora de ale altora. / Cei din **Vidra** jucau mai liniștiți, mai maiestos, până când cei din **Hălmăgel** jucau mai cu temperament. / Flăcăii și fetele din **Vidra** au impus mai mult spectatorilor, corpolenți, sănătoși și înalți, fetele de asemenea și bine îmbrăcate, portul lor seamănă mult cu cel seliștenesc. / Moșul din **Scărișoara** însă e cu mult inferior celui din **Vidra**, în toată privința, flăcăul din Scărișoara nu se avânta în joc, ci rămânea mai bine lângă negoțul său: coase, tulnice, furci, greble, etc. / Umblând prin târg, văd figură Prim-minis-

trului României, care, în incognito, se uita la negoțul moșilor, a și cumpărat un cojoc”²⁸⁶.

1935: Studiul sociologic „*Sate-crânguri din munții Apuseni*”, de Lucia Apolzan, își baza tezele pe afirmațiile sătenilor din „**Câmpeni:** Miheș Constantin, 59 ani, agent agricol; Oneș Petre, 32 ani, învățător localnic. **Certege:** Pantea Iosif, 37 ani, primar; Motora Constantin, 58 ani, fost primar; Trifa Dumitru, 35 ani, învățător localnic. **Bistra:** Balea Florian, 48 ani, înmanuator. **Săcătura:** Bodea Dumitru, 33 ani, impiegat, localnic; Potinteu Nicolae, 45 ani; Popa Pătru, 30 ani; Toader Sabin, 33 ani. **Albac:** Todea Iuliu, 33 ani, preot, localnic; Mateș Dumitru, 42 ani, impiegat, localnic; Costea Nicodim, 36 ani, învățător localnic. **Arada:** Nicola Aurel, 45 ani, primar. **Scărișoara:** Morcan Dionisie, 44 ani, fost primar; Mocan Florea, 47 ani, impiegat localnic; Cofariu Ioan, 28 ani, brigadier silvic. **Gârda de Sus:** Morcan Dionisie, 44 ani, fost primar; Stan Teodor, 52 ani, înmanuator; Borteș Ioan, 61 ani, înmânuator; Morcan Romul, 39 ani, primar. **Arieșeni:** Todea Ioan, 67 ani, preot localnic; Pașca Ioan, 40 ani, primar. **Neagra:** Haneș Gheorghe, 59 ani, înmanuator și fost pădurar; Toader Gheorghe, 39 ani, primar, **Avram Iancu:** Toader Alexandru, 66 ani, fost primar; Banciu Nicolae, 34 ani, notar localnic; Chira Ioan, 46 ani, primar. **Vidra:** Resiga Gheorghe, 60 ani, învățător localnic; Tomuș Alexe, 63 ani, fost notar localnic; Trif Iosif, 45 ani, primar. **Ponorel:** Pleșea Ioan, 58 ani, agent agricol și casier; Vesa Vasile, 61 ani, fost primar; Drăgoi Achim, 69 ani”²⁸⁷.

²⁸⁶ *Vestul României*, Anul I, nr. 21, Oradea 1923, p. 2

²⁸⁷ Apolzan, Lucia, *Sate-crânguri din munții Apuseni*, în *Sociologie Românească*, Anul V, nr. 1-6, București 1935, p. 151

VIILE SATU MARE

(magh. Szatmárhergy, germ Sathmarer, Weinberg,
județul Satu Mare)

1925: „Statutul personal al Diecezei române unite de Oradea-Mare, pe anul 1925” menționează, în „Districtul protopopesc al Mădărașului”, pe parohul Petru Herțeg, în **Ardud**, Ardud fiind și localitatea de poștă a așezărilor din district. Apoi, în cadrul unor noi „Numiri: Aflăm din sursă oficială, că Ioan Ternovan a fost numit, de la parohia Ardușat, la parohia **Chegea**; Petru Herczegh, de la **Ardud**, la **Ardușat**; Emil Ghita, de la **Tătărești**, la **Ardud**; Vasile Baști, de la **Vii**, la **Tătărești** ; Ioan Soran, de la **Istrău**, la **Doba**”²⁸⁸.

1938: „Am relatat la timp impresionanta sinucidere a unei tinere croitorese, în vârstă de 17 ani, anume Maria Taloș, domiciliată în cartierul de peste podul Someșeni, care, în noaptea de 21 iulie, s-a aruncat înaintea trenului de cale îngustă, în apropierea gării Satu Mare – Ferestrăul. / La ora 5, dimineața, paznicul de serviciu a găsit, presărate de-a lungul căii ferate, pe o distanță de 300 metri, bucăți din corpul nefericitei fete. Identificarea cadavrului nu s-a putut face decât cu mare greutate. / Ca-

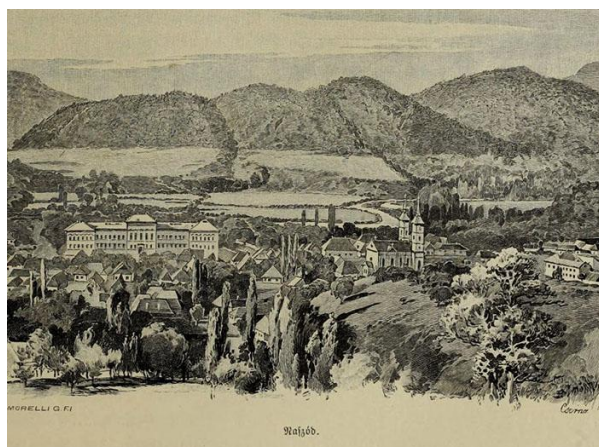
²⁸⁸ *Vestitorul*, Anul I, nr. 2, Oradea-Mare 1925, pp. 1, 4, 7

uza acestui act funest ar fi că părinții au silit-o să se mărite, fără voia ei. În ziua când s-au întors de la cununia civilă, tânăra Maria Taloș, care iubea pe un anume Arpad Rosenberg, a preferat să sfârșească atât de tragic, sub roțile trenului.

O întorsătură senzațională. De la primele cercetări, organele anchetatoare s-au găsit în fața unei sinucideri, prin felul cum roțile au pus capăt unei vieți tinere. / Sunt unele bănuieli, însă, că tânăra mireasă nu s-a aruncat de bunăvoie între roțile trenului, ci a fost omorâtă și apoi așezată între șine. / După câteva zile de minuțioase cercetări, dl comisar Romulus Pop, de la chestura poliției Satu Mare, din ordinul dlui prim-procuror Vlad Enescu, a arestat pe tânărul Dumitru Baloși, lăcătuș la fabrica „Vulcan” din localitate, bănuir că ar fi asasinul Mariei Taloș. / Pe haina lăcătușului Baloși s-au găsit pete de sânge. Proveniența acestor pete n-a putut fi încă clarificată. / A mai fost arestat și tânărul Arpad Rosenberg, din serviciul fabricii de textile, care își satisface stagiul militar într-un regiment din Alba Iulia. Acesta avusese legături de dragoste, aproape doi ani, cu fata.

Cercetările autorităților. După cum am mai scris, Maria Taloș a plecat, cu o soră a ei, pe la ora 8 jumătate, seara, la o croitoreasă, să-și ia rochia de mireasă. De atunci, nimeni nu știe ce a făcut și unde și-a petrecut timpul. / Rosemberg a putut face dovadă că, în noaptea dramei, se afla cu totul în altă parte, iar cel de-al doilea bănuir, Dumitru Baloși, a arătat, foarte încurcat, că în acea noapte ar fi plecat în comuna **Amăți**. Unii martori, însă, l-ar fi văzut prin apropierea căii ferate și chiar l-ar fi auzit cântând. Apoi, petele de sânge, găsite pe mâneca hainei, duc la bănuiala că Baloși n-ar spune adevărul. / La

prima anchetă, s-a stabilit că tânăra fată a fost omorâtă de trenul la ora 4, dimineața. Astăzi, însă, s-a constatat că trenul de ora 10, seara, a avut câteva vagoane cu roțile pline de sânge, care au fost observate în gara **Arded** de impegatul de serviciu. De asemenea, pe osiile unui vagoan s-au găsit bucăți rupte din îmbrăcăminte fetei. / S-au găsit, însă, bucăți de carne însângerată și pe botul locomotivei trenului de dimineață, iar dărele de sânge duc spre **Viile Satu Mare** – direcția trenului de dimineață – și nu a celui de seară, care venea de la **Vii**. / În toată această misterioasă tragedie un lucru este adevărat: lăcătușul Dumitru Baloși a iubit-o cu patimă pe Maria Taloș, însă inima fetei bătea pentru evreul Arpad Rosenberg, pentru care fata era o simplă aventură... / Ceea ce pare suspect este faptul următor: corpul fetei a fost găsit la mare distanță, cu prea puține răni, întins în mijlocul șinelor, cu capul îndreptat spre **Viile Satu Mare**”²⁸⁹.

²⁸⁹ *Universul*, Anul 55, nr. 208, București 1938, p. 6

VIILE TECII

(Ida, Ido, azi **Viile Tecii**, județul Bistrița Năsăud)

1372, ianuarie 20, Sântimbru: Ioan, vicevoievodul Transilvaniei, scrie capitlului bisericii Transilvaniei că i s-a plâns „în numele lui Nicolae, fiul lui Radou de Palasth, că niște moșii ale sale, numite **Teaca**, **Pintic** și **Ida** (Ido, azi **Viile Tecii**, județul Bistrița Năsăud), precum și cele ce țin de ele, aflate în comitatul Dăbâca, ajunse prin cotropire pe mâini străine, au foarte mare nevoie să fie dobândite din nou și să-i fie date lui în stăpânire. Drept aceea, cerem cu stăruință să trimiteți omul vostru de mărturie, înaintea căruia, omul nostru. Toma, fiul lui Ioan de **Lojard** (Losad, Lusad, azi **Lujerdiu**, județul Cluj), sau Gali de **Chirileu** sau, în lipsa acestora, Chilian de **Dileu** (Delleu, azi **Dileu Vechi**, județul Mureș), ducându-se la fața locului, pe moșiile numite Teaca, Pintic și Ida și la cele ce țin de acele moșii, și chemând acolo, în chip legiuit, pe toți vecinii și megieșii acelora, și fiind ei de față, să le dobândească din nou și, redobândite și despărțite și deosebite de drepturile de stăpânire ale altora, să le dea în stăpânire lui Nicolae, fiul lui Radou, spre a le stăpâni pe veci cu acel drept, cu care se știe că țin de el, dacă nu va fi împotrivire din partea cuiva; iar pe împotrivitori, dacă vor fi, să-i cheme înaintea noastră, să stea față cu sus-

zisul Nicolae, fiul lui Radou, la un soroc potrivit, spre a da seama de temeiul împotrivirii lor”²⁹⁰.

A. ПУШКОМ ПАГОРАША НА СЪВРАДОУ.
ПО СЪОБЩЕНІЮ ПАГАНСКИХЪ СЪРОДЪВАНІЙ.

²⁹⁰ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, București 2002, doc. 94, pp. 109, 110

VIIȘOARA

(Pățal, Pachal, azi **Viișoara**, județul Bihor)

1359, iulie 22, Vișegrad: Regele Ludovic scrie capitlului bisericii de Oradea că i s-a plâns „Benedict, fiul lui Andrei de Pățal, notarul curții noastre, în numele său, al tatălui său Andrei și al lui Pavel, fiul lui Ștefan, vărul său, că moșiile **Pățal** (Pachal, azi **Viișoara**, județul Bihor), **Boianu** (Bayon, azi **Boianu Mare**, județul Bihor), **Machalatheleke** (dispărut, lângă Viișoara, județul Bihor) și **Kystheluk** (dispărut, lângă Viișoara, județul Bihor), ce se află în mâinile lor, au mare nevoie de hotărniciri. Drept aceea, vă poruncim cu tărie să trimiteți omul vostru vrednic de crezare, în fața căruia omul nostru, Ladislau sau Andrei, fiii lui Emeric de **Nived** (Nyueg, Nyuegh, azi **Niuved**, județul Bihor), sau Toma ori Matei, fiii lui Ioan de **Sântău** (Zanthou, azi **Santăul Mare** și **Mic**, județul Bihor), ori Ioan sau Ștefan, fiii lui Pavel de **Panaz** (dispărut, lângă Tărian, județul Bihor), ori, în lipsa acestora Ioan sau Nicolae, fiii lui Anania de **Dedach** (dispărut, lângă Leșmir și Porți, județul Sălaj), să le hotărnicească”²⁹¹.

²⁹¹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 393, pp. 400, 401

1359, septembrie 22, Oradea: Capitlul bisericii de Oradea scrie regelui Ludovic despre hotarnica, făcută din poruncă regească, moșiilor „**Pătal** (Pachal, azi **Viișoara**, județul Bihor), **Boianu** (Bayon, azi **Boianu Mare**, județul Bihor) și **Kystheluk** (dispărut, lângă Viișoara, județul Bihor):

Cel dinții semn de hotar al numitei moșii Pătal începe din partea de miazăzi, dinspre pământul **Monakur** (dispărut, lângă Pătat, județul Bihor), din sus de un izvor, și acolo este o movilă de hotar; apoi, trecând o vale, numită Valea Machala, și suind, în partea de răsărit, spre o creastă, sub un stejar se află de asemenea o movilă de hotar. De aici, venind mai jos, către aceeași parte, spre pârâul numit Valea Hususeului, lângă acel râu dinspre moșia **Kurmend** (dispărut, lângă Sărăuad, județul Satu Mare) a magiștrilor Iacob și Pavel, fiii lui Doja, se află o movilă de hotar. De aici, îndreptându-se, tot pe lângă Pârâul Hususeului, înspre aceeași parte, la un puț, numit Fântâna Spălătoare, se află trei movile de hotar, dintre care, spuneau sus-pomeniții nobili de Pătal, una face hotarul spre moșia Kurmend, a doua spre moșia Pătal, iar a treia, spre **Kystelegd** (dispărut, lângă Viișoara, județul Bihor), și acolo semnele de hotar ale acelei moșii Pătal se sfârșesc, dinspre partea sus-zisei moșii Kurmend, și se împreună cu semnele de hotar ale moșiei Kystelegd. Și tot prin acel Pârâu Hususeu, trecând pe o bună bucată de drum, spre partea de miazănoapte, hotarul cotește spre o vale, numită Valea Vreascurilor, iar aici, dinspre partea zisei moșii Kurmend, în aceeași vale, se află o movilă de hotar. De aici, înaintând în aceeași parte, tot prin acea vale, în mijlocul acelei văi este o movilă de hotar. De aci, îndreptându-se spre capul acelei văi, merge la o vale, nu-

mită „Vale”, care pornește de la capul zisei văi și, cotind spre răsărit, acolo e o movilă de hotar și aici semnele de hotar ale acelei moșii Kystelegd se despart de semnele moșiei Kurmend, iar acea moșie Kystelegd începe să țină hotar cu o pădure numită Dumbrava. Apoi, trecând spre partea de răsărit, peste o creastă, și suindu-se spre un deal, pe coasta acestui deal se află o movilă de hotar. De aici, mergând spre aceeași parte, până la valea numită Valea Bufnițelor, la scoborâșul acestei văi se află trei semne de hotar, dintre care unul face hotarul spre zisa moșie Kystelegd. Și aici semnele de hotar ale zisei moșii Kystelegd se împreună cu semnele sus-zisei moșii Boianu, iar moșia **Machalatheleke** (dispărut, lângă Vișoara, județul Bihor) e cuprinsă între semnele de hotar ale sus-zisei moșii Boianu. Iar aici, mergând o bună bucată de drum în susul acelei văi, numite Valea Bufnițelor, spre partea de răsărit, se află o movilă de hotar, și apoi, înaintând spre capătul acelei văi, între-aceeași parte, se află iar o movilă de hotar, și de aci trece peste zisul pârau Hususeu și lângă numitul Hususeu este de asemenea o movilă de hotar. Apoi, mergând în susul acestui Hususeu, spre obârșia lui, se află de asemenea o movilă de hotar. De aci, hotarul aleargă spre partea de miazăzi, pe un drum mare și vechi, ce se cheamă Drumul Sării, până ajunge la un loc numit Locul lui Marlo, unde, sunt izvoarele a trei văi, numite Obârșia Boianu, Obârșia Bogdan și Obârșia Văii Almaș, unde se află o movilă de hotar, și aici semnele de hotar ale acelei moșii Boianu se despart de moșia **Cehăluț** (Chahul, Chohul, județul Satu Mare) și această moșie Boianu începe să țină hotar cu moșiile altor megieși ai sus-pomeniților nobili de Pățal.

Și au spus omul regelui și al capîtlului că nu s-au îngrijit să urmeze mai departe cu hotărnicirea celorlalte semne ale lor, deoarece acei nobili de Pătal au arătat că ei vor fi în pace cu ceilalți megieși ai lor în privința hotarelor lor”²⁹².

²⁹² AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 408, pp. 415-419

VINGA

(Teresiopol, județul Arad)

1782, Johann Lehmann: „În **Timișoara** se trăiește foarte bine și ieftin. Oamenii, care suferă de piept sau de alte beteșuguri trupești, se simt aici mai bine ca în altă parte. Cea mai scumpă masă la birtul „Trâmbițașului” costă 10 creițari. Orașul are birje. Instituțiile de învățământ sunt de-a dreptul rele. În afară de școlile normale, unde pot să învețe cu folos și evreii, tinerii nu se bucură de nici o instrucție. Totuși, sunt aici două mănăstiri franciscane, o catedrală cu capitlu, o parohie orășenească, cu dependentele sale, și nici o instituție de învățământ. Pentru femei, e destul de rău. Tinerii merg la Seghedin sau la **Teresiopol** (azi **Vinga**) din apropiere, unde pot folosi școlile piariștilor; fetele sunt lăsate să se lumineze singure, pe seama lor sau a mamelor lor, tot așa de prost instruite”²⁹³.

1889: „**Buziaș** și **Vinga**. „Gazeta poporului” scrie: Din datele statistice despre mișcarea populațiunii din anul 1888, se poate mai bine dovedi influența și bunătatea apei acre și a băilor din **Buziaș**. Ca să putem dovedi

²⁹³ AR, *Călători străini despre Țările Române*, X, I, serie nouă, București 1998, p. 563

aceasta, vom face asemănare între datele de mișcare a populațiunii din **Buziaș** și **Vinga**. Notăm că **Buziaș**, cu 460 de numere de case, are 2.473 suflete, iar **Vinga**, cu 1.000 de numere de case, are 4.796 suflete, adică îndoito atâtea cât Buziașul. În anul trecut, s-au născut în **Buziaș** 56 feciori și 68 fete, laolaltă 194 copii; în **Vinga** s-au născută 62 feciori și 51 fete, laolaltă 113 copii. Din aceștia, au fost nelegiuți în Buziaș 17, în Vinga 7. Au murit în Buziaș 39 feciori și 39 fete, laolaltă 78. În Vinga, 79 feciori și 61 fete, laolaltă 140. Deci s-au născută în Buziaș cu 46 mai mulți decât au murit, pe când în Vinga, cu 27 au murit mai mulți decât s-au născut. Morți s-au născut în Vinga 5 copii, în Buziaș niciunul. Cifrele vorbesc. Mai notez că, în Buziaș, poporul întreg, cu mic, cu mare, bea apă acră și se scaldă în apă acră”²⁹⁴.

1895: „Astăzi, 14/26 noiembrie, se pertractează, înaintea tribunalului din Seghedin, procesul de presă intentat darului sârbesc „Zastava”, din Neoplanta, pentru un articol intitulat „Nova Napast”. Autorul articolului încriminat este locuitorul din **Teresiopol**, Nicola Tomici”²⁹⁵.

1897: „Tote sunt compatibile cu mandatul de deputat dietal în Ungaria. Aceasta reiese din verdictul comisiunii parlamentare pentru incompatibilitate, care, în ședința din 13 mai, a pertractat 7 cazuri insinuate și în toate a ezis că posturile de directori, în diferite societăți de întreprindere, care sunt în raporturi de câștig cu statul, comisiunea prin majoritate de voturi n-a aflat în nici un caz insinuat ceva incompatibil cu mandatul de deputat. / Cazurile insinuate sunt următoarele: Tisza István și Rosen-

²⁹⁴ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 128, Brașov 1889, p. 3

²⁹⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 252, Brașov 1895, p. 2

berg Gyula sunt membri în direcție la Societatea de navigațiune „Adria”, care e subvenționată de către stat; Hieronymi Károly și Enyedy Lukács, la banca agrară și de rentă, cu care guvernul a contractat, în privința împrumutului pentru reînnoirea viilor; Tolnay Lajos, Benke Gyula și Neumann Armin au posturi la **Casa de păstrare din Teresiopol**, care face și operațiuni de amanetare, cu intervențiunea guvernului. Venind înaintea cazului lui Szulyvoszky, care a ținut în arendă bunul de la Sz. Agatha a fondului de studii, comisiunea a anunțat principiul, că raportul de arendaș al bunurilor administrate de stat nu formează caz de incompatibilitate. Dacă comisiunea nici în cazurile enumerate n-a aflat incompatibilitatea, este lucru firesc că nu o va afla nici în alte cazuri analoage”²⁹⁶.

1904, Diaconovich: „**Vinga** (Theresiopolis), oraș cu magistrat în Banat, comitatul Timiș, cu 4.762 locuitori, între care și 2.816 bulgari și 455 români. E cea mai bogată comună bulgară în Banat, locuitorii se ocupă cu industria. Vinga a fost pustiită de turci, dar, la 1737, a fost reîmpopulată cu bulgari, înzestrați cu diferite privilegii. E stațiune de cale ferată”²⁹⁷.

1905: „Cu ocaziunea alegerilor recente, cea mai mare agitațiune, în favorul opoziției co-aliată, a dezvoltat-o Albert Apponyi, care, precum știm, a intrat în partidul kossuthist. Apponyi a rostit, din incidentul alegerilor, 278 discursuri și a cutreierat 50 orașe și foarte multe sate. A fost la Budapesta (de 2 ori), Oradea-mare, Jaurin, Pojon, Kákkápolna, Cașovia, Igló, Lőcse, Maria Teresiopol (Szabadka), Târgu Mureșului, Solnoc, Bichiș-Ciaba, Zsolna,

²⁹⁶ *Unirea*, Anul VII, nr. 20, Blaj 1897, p. 162

²⁹⁷ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 1221

Somorja, Timișoara, Orezyfalva, Merezifalva, **Vinga**, Pesac, Bogaros, Csatád, Mehala, Szakálháza, Szentandrás, Becicherecul-mic, Beșineul-nou, Arad, Glogovaț, Czegléd, Sătmar, Becicherecul-mare etc.”²⁹⁸.

²⁹⁸ *Drapelul*, Anul V, nr. 7, Lugoj 1905, p. 3

VINȚUL DE JOS ȘI DE SUS

(Olwynch, județul Alba)

1263: „Regii Ungariei dăruiră sașilor pământuri bune, ca să le lucreze, căci, în urma năvălirilor barbarilor, o bună parte a țării rămase nelocuită. Sașii se înmulțiră și, pe lângă ce le dădură regii, își mai luau și ei de la români, și încă pământurile cele mai bune, / Pe la începutul veacului XIII, niște români din jurul Bistriței se plâneau regelui Ungariei că sașii le-au luat pădurile, pe care ei le aveau în stăpânire de la moși și strămoși, de mai bine de o mie de ani, adecă aproape de vremea colonizării.

La **1211**, regele Ungariei Andrei II dădu cavalerilor teutoni (germani) întreagă Țara Bârsei, iar la **1219**, le dădu canonicilor din Strigon (Ungaria) moșia **Vințul de jos**. La **1263**, aceiași regi dădură unui anumit Julia sau Gyula, comunele **Veza**, **Mănărade**, **Hașag** și **Nocrich**, și așa pământul românesc, pe încetul, trecea în mâni străine, ungurești și săsești. / Tot cam pe atunci, nu știm cu câți ani ori zeci de ani înainte, pământul **Blajului** de azi a ajuns în mâinile unui anumit Herbord, care, după nume, pare a fi fost sas. Cel mai vechi document care amintește pământul Blajului este de la anul **1271**, când regele Ungariei Ștefan V, ca duce al Transilvaniei și al Daciei, îl dăruie sasului Thell, fiul lui Ebl din Brașov, care îl vându

cumnatului său, Tzell, împreună cu comuna vecină **Sâncel**. / Pe atunci, Blajul de azi nu era sat, ci era numai o locuință de vară a stăpânului sas, aflătoare pe ridicătura de pe malul drept al Târnavei mari, cam între comunele **Veza** și **Ciufud**, de pe malul stâng al aceluiași râu și nu departe de îmbinarea celor două Târnavе. / Familia lui Tzell stăpâni pământul acesta până pe la anul **1346**, când, nu știm din ce motive, moșia ajunsese în stăpânirea „Eriului” (împărăției) sau a Statului. La **1395**, statul dăruie moșia și vila lui Herbord ungurului Cserei Balázs, latinește „Blasius”, căruia românii îi ziceau „Blaj”. Acesta făcuse niște vitejii în luptele cu turcii, la Nicopole, iar regele Ungariei Sigismund, drept răsplată, îi dăruie vila și moșia din jurul ei, care cuprindea 13 sate. Astfel, acest pământ a ajuns în mâni ungurești. unde a și rămas, până când Dumnezeu a voit să ajungă iarăși în mâinile vechilor stăpâni, adică a românilor, cu vlădica Inochentie. Ungurul Balázs, pe lângă locuințele care erau, mai zidi câteva case, pentru birăști și servitorimea sa, așa că, de acum, locuința aceea de vară avea înfățișarea unui sat și se numea, ungurește „**Balázsfalva**”, adică satul lui Blasius. Românii i-au zis, mai pe scurt „**Blaj**”. / Nu știm câtă vreme va fi stăpânit Balázs moșia aceasta, știm însă că, la **1535**, era în mâinile ungurului Gheorghe Bágydi. Acesta, pe colina numită pe atunci „**Lórét**”, adică „pășunea cailor”, zidi un castel nou și mare, cu două etaje, iar la etajul II, cu un coridor, de jur-împrejur, de unde, în timpul verii, stăpânii puteau să-și vadă lucrătorii pe moșie până departe, la **Mănărade, Veza, Ciufud, Tiur, Petrisat** și până aproape de **Sâncel**. Acesta, cu unele schimbări, este **castelul mitropolitan de azi**. O tăbliță de marmură, zidită în peretele de miazăzi al castelului, spune, în limba latină, că acel

castel a fost zidit la anul **1535**, când țara era bântuită de o mare foamete, așa că ferdela de grâu costa mai mult de patru floreni, ceea ce, în bani de-ai noștri de azi, ar face cam 600-700 lei. / Nici Bághi n-avu noroc să-și stăpânească multă vreme castelul, căci, la **1597**, adevă după abia 62 de ani, castelul și moșia erau în stăpânirea principelui ardelean Sigismund Báthori. Apoi trecu, din mână în mână, când la erariu (stat, împărăție), când la particulari, așa că, în timp de 139 de ani, castelul și moșia Blajului, afară de erariu, a avut 9 stăpâni. Cei mai însemnați au fost unul Simon Pécsi, care îl luă în stăpânire, la anul **1621**, de la principele Gavril Bethlen și rudeniile sale, Ștefan și Petru. / Acel Simion Pécsi era un om prilostit și năprasnic. Își făcuse el o religie și aducea jertfe sângeroase, și chiar omenești. În podul castelului își făcuse o cămăruță și un altar, unde aducea jertfele cele sângeroase, întovărășit de fetele lui. Altarul acela a rămas în podul castelului, până târziu, către 1848, adică până pe vremea episcopului Ioan Lemeni. Tradiția spune că smintitul ademenia copii români de prin satele din jur, cu bănuți, bomboane și dulcețuri, îi ducea în castel, îi suia în pod, iar acolo îi junghia pe altarul lui și apoi îi ardea, iar el, cu fetele lui, cântau din cărți cu limbi încurcate. Fu aflat, într-un târziu, de către principele Gavril Bethlen și aruncat în temniță!

După ce trecu prin alte câteva mâni și stăpâniri, la **1664**, castelul și cele 13 sate fură cumpărate de la erar (stat) de doamna Ana Bornemissa, soția principelui ardelean Mihail Apafi I, aceasta îl dăruie fiului său, Mihail Apafi II, care în castelul din **Blaj**, își serbă cununia cu principesa Catarina Bethlen, la **1695**. Pa acești principii, locuitorii din împrejurimi obișnuiră să-i numească „Cra-

iul și Crăiasa”. / Pe timpul craiului și al crăiesei, castelul din Blaj era plin de lume. Era acolo curtea craiului, a crăiesei celei tinere și a erăiesei celei bătrâne, Ana Bornemissa, cu prefecți, mareșali de curte, magiștri pentru cai, preoți ai curții, stolnici, paharnici, logofeți, comornici, dame de curte pieptănătoare, bucătari, bucătărese, pivniceri, măieștri de călărit, măieștri de dans, măieștri de duel sau de luptă cu sabia, o mulțime de „paji”, adică feciori de nobili care trăiau la curtea principilor, ca să învețe omenie. Dar, precum ne spune istoricul Gheorghe Barițiu, în loc de omenie, învățau multe lucruri slabe și, după câțeva vreme, se întorceau acasă leneși, înfumurați, feciori de bani gata, bețivi ca pământul și plini de boli rușinoase. / La anul **1713**, Mihail Apafi II moare, în vârstă de abia 37 de ani. Curtea i se împrășteie, iar castelul și moșia Blajului, rămase încărcate de datorii, așa că statul, adică erariul, ca să se despăgubească, luă întreg domeniul pe seama sa. / De-la familia Apafi au rămas, în **Blajul de azi**, două numiri de localități, anume: „Șipotul Crăiesei” și „Fântâna Domnișoarei”, adică un izvor, care era între vile crăiesei, și o fântână, care era în mijlocul moșiei vreunei domnișoare din familia Apafi, Bornemisa ori Bethlen. / Din pivnița castelului ducea un coridor, pe sub pământ, până la Târnavă Mică. Astăzi, însă, s-a dărâmat prin mai multe locuri, iară pe unde nu s-a dărâmat este plin de broaște râioase, șerpi și alte gănganii grețoase. Coridorul acela a fost făcut cu scopul că, dacă s-ar întâmpla ca oarecândva castelul să fie încunjurat de turci, cei închiși înlăuntru să poată ieși, pe sub pământ, departe, la țărmul Târnavei Mici. / În castel mai rămaseră numai câțiva îngrijitori de-ai erariului, iar prin contractul, încheiat la **28 martie 1736**, castelul și moșia Blajului trec

în stăpânirea episcopului român Inochentie Micu Klein de la Făgăraș, care, la **19 mai** anul următor, adică **1737**, se și mută aci.

Pe atunci, era numai castelul, încunjurat cu frasinii, tei, stejari și brazi, iar în partea dinspre apus erau vreo 20 de case și o bisericuță ungurească calvină, pentru argații castelului, toți unguri calvini. Înspre răsărit, era luncă și pășune, până la pădurea numită „Mișca”, iar înspre miază-noapte, locuri arătoare. Domeniul Blajului, cuprindea, pe atunci, comunele: **Blaj, Mănărade, Spătac, Cergăul mare, Veza, Ciufud și Tiur**, pe atunci în comitatul Alba de jos; apoi părți din teritoriile comunelor **Sâncel, Petrifalău** (Petrissat), **Iclod, Pănade, Șona și Spini**, pe atunci în comitatul Cetății de Baltă. Locuitorii acelor comune erau iobagii stăpânilor castelului, oricine ar fi fost. Ne putem închipui ce bucurie vor fi avut acei sărmani locuitori, care toți erau români, afară de câțiva din **Petrifalău** și din **Tiur**, care erau unguri, și câțiva din **Mănărade** și **Șona**, care erau sași, când vor fi auzit că, de acum, le vine stăpân un vlădică român, un om care are la inimă durerile și suferințele neamului românesc și care nu s-a teme să le țină parte în dieta Transilvaniei.

Vlădica Inochentie sosi la **Blaj** într-o după-amiază, cu diligența de la Sibiu. Castelul era gol și pustiu, Intră înlăuntru, iar zidurile groase și reci îl făcură și mai tăcut decât era din fire. El plănuia ca din acel sătuleț unguresc să facă un oraș românesc. Oraș cu mănăstire și cu călugări harnici, cu școli românești și cu dascăli harnici, unde toți românii, care vor vrea și vor putea, să învețe carte și istorie românească, ca să știe toți că țara asta a fost a românilor, și tot a lor trebuie să fie. / În partea de miazăzi a castelului, spre țărmul Târnavei, era o râpă

mare, care se întindea înspre răsărit, în formă de jumătate cerc, iar asupra râpei era lunca numită „Lóré” („câmpia cailor”), acoperită cu iarbă mare, aproape de cosit, și împodobită, unde și unde, cu tufe de salcie și de răchite. De la râpă și până la poarta castelului, lunca era stretăiată de două căi cu ogășii de care grele, care adunau roadele câmpului în grânarele castelului. O cale ducea, de la **Veza**, la **Sâncel**, iar alta, de la castel, la pădurea Mișca și către comunele **Glogoveț** și **Mănărade**. La încrucișarea acelor două căi plănuia vlădica să facă piața noului oraș, ce va întemeia aici, între cele două Târnave. Cu toiagul arhieresc semna brazdele pieții și ale străzilor, apoi desemnă locul unde să fie mănăstirea și școlile, asupra râpei dinspre răsărit. / Chemă arhitecți din Viena, ca să-i facă planul noului oraș și al mănăstirii, și începu lucrările, încheind, la **30 Martie 1738**, un contract cu arhitectul curții împărătești din Viena, cu italianul **Giovanni Martinelli**. / În **săptămintea Blaj** începu să se țină târg de săptămână, în fiecare joi, precum se ține și azi, și așa, în fiecare săptămână, se adunau aici români de pe Secaș, de pe Mureș, până pe la Teiuș, de pe Târnava Mare, până la Copșa Mică și de pe Târnava Mică, până din sus de Cetatea de Baltă. Episcopul aduse negustori și meseriași români, de pe unde putu, și, pe lângă niște texe mici, le dădu loc pentru case și prăvălii, și astfel „câmpia cailor” sau „Lóré”, se transformă, pe încetul, în orașel cu străzi drepte și cu căsuțe scunde sau joase, după cum era obiceiul de atunci a zidi. Mănăstirea și biserica încă se ridicau încet, dar nu fură terminate decât după zece ani, adică la **1748**, când vlădica Inochentie tânjea de șase ani, în exil în Roma, de unde nici nu se mai întoarse niciodată, așa că n-avu parte să vadă roadele nopților nedormite de gânduri și ale oste-

nelilor sale. Dar **Blajul** sporea mereu, iar castelul era locuit de preoți și călugări cucernici, care, prin post, privegheri și rugăciuni, cereau mila cerului asupra acestui popor orfan de părinți, în mijlocul atâtor răuvoitori. Râpa dispăru, prefăcându-se în costiș cu grădini, stradă și parcul frumos din grădina seminarului de azi și a internatului de băieți. / N. Lupu”²⁹⁹.

1355, mai 24, Turda: Nicolae Konth, voievodul Transilvaniei, dă de știre că în adunarea obștească a nobililor, ținută la **Turda** „după sărbătoarea Înălțării Domnului (20 mai), pe când începusem a cântări cumpăna dreptății proceselor tuturor împricinaților, Ioan, fiul lui Vivian, orășean din **Vințul de Jos** (Olwynch, județul Alba), ridicându-se cu scrisoarea de redobândire și ce citare a capitlului bisericii Transilvaniei, s-a plâns că Petru, fostul vice-ban, fiul lui Mihail de **Iara** (Jara, județul Cluj), a cerut să i se dea... moșia unui om, care a murit fără moștenitori, numită **Oarda** (Oarda de Sus și de Jos, Waradia, Waradya, județul Alba), aflătoare în comitatul Alba, lângă râul Mureș. Vice-banul Petru a răspuns că moșia Oarda i-a fost dată de înălțimea regească pentru slujbele sale credincioase și sângele vărsat de dânsul. Noi, ascultând spusesele părților și văzând actele lor... am văzut că, în două scrisori ale lui Ioan, fiul lui Vivian, una a capitlului bisericii de Oradea și cealaltă a bisericii Transilvaniei, se spune că moșia Oarda a fost dată pe veci bisericii Transilvaniei de către acel Ioan, fiul lui Vivian; iar în scrisoarea vice-banului Petru, că capitlul bisericii Transilvaniei a redobândit în chip legiuit moșia Oarda de la Petru și că, timp de cinci ani, Petru, judecându-se... a căști-

²⁹⁹ *Unirea Poporului*, Anul XX, nr. 26, Blaj 1938, pp. 5, 6

gat pricina sa pe calea legii, iar pomenitul capitlu a fost osândit la plata valorii moșiei... și astfel Petru a rămas în pașnica stăpânire a acelei moșii”³⁰⁰.

1355, august 26, Mănăstur: Conventul mănăstirii Mănăstur dă de știre că venit „Andrei zis Orrus, slujitorul și împuternicitul comitelui Ioan, fiul lui Vivian de **Vințul de Jos** (Olwynch, județul Alba)”, spunând, în întâmpinare, că „înțelegerea pe care o încheiase acel Ioan cu nobilul bărbat Petru, fostul vicevoievod, în adunarea pe care Nicolae Konth, voievodul Transilvaniei, a ținut-o”, în 20 mai, „în orașul **Turda**, în privința moșiei numite **Oarda** (Oarda de Sus și de Jos, Waradia, Waradya, județul Alba), aflătoare în comitatul Alba, lângă râul Mureș, pentru 500 de florini, ce trebuiau să i se plătească la două soroace, a încheiat-o silit de teama morții, deoarece acest Petru, fostul vicevoievod, își trimisese oamenii săi împotriva celui Ioan, ca să nu-l lase să se întoarcă acasă de la sus-zisa adunare, ci să-l ucidă îndată fără zăbavă, dacă n-ar voi să se înțeleagă cu el în privința moșiei Oarda... dar, sosind primul soroc de plată, în care se îngrijise acel Petru, fostul vicevoievod, să pună să i se plătească jumătatea sumei de bani, adică 250 de florini, prin Pavel Crețul, slujitorul și împuternicitul său, acel Ioan zis al lui Vivian n-a voit să primească zisa sumă de bani, spunând că încheiase acea înțelegere nu din a sa voință, ci de teama morții... și că are de gând să-și urmărească acea pricină înaintea regelui și a baronilor țării”³⁰¹.

³⁰⁰ AȘSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, București 1977, doc. 310, pp. 316-321

³⁰¹ AȘSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, București 1977, doc. 337, pp. 356, 357

1359, martie 27: Regele Ludovic dă de știre că, venind „Raynar, fiul lui Raynar judele, și Heys, fiul lui Heys, orășean jurat din **Vințul de Jos** (Olwynch, județul Alba), în numele lor și al tuturor orășenilor, ne-au înfățișat două scrisori privilegiale... cu privire la punctele feluritelor lor libertăți, precum și în privința unor moșii numite **Telukwyncz** (dispărut, lângă Vințu de Jos, județul Alba) și **Paad** (dispărut, lângă Vințu de Jos, județul Alba)... rugându-ne a încuviința și consfinți aceste scrisori, atât a regelui Carol, cât și a noastră”³⁰².

1366, mai 16, Turda: Regele Ludovic dă de știre că, deși între „Ladislau, fiul lui Grigore, și doamna Caterina, soția sa, adică fiica răposatului magistru Ders de **Călvăsăr** (Calvaser, înglobat în **Șeica Mare**, județul Sibiu), și, pe de altă parte, Ioan, fiul comitelui Nicolae de **Vințul de Jos** (Olwynch, județul Alba), și doamna Clara, soția lui, s-a pornit pricină și ceartă cu privire la moșia numită **Azyoag** (dispărut, lângă Buia, județul Sibiu), aflătoare în comitatul Alba, totuși noi, spre binele păcii dintre amândouă părțile, am hotărât să rânduim lucrurile și să punem capăt acestei pricini, în felul că trei părți sau bucăți din numita moșie Azyoag să rămână, în întregime și în pace, ca moștenire de veci, doamnei Clara, nepoata răposatului Ders, și bărbatului ei, anume Ioan, fiul comitelui Nicolae, cu un drept de folosință între hotarele unei moșii, numită **Buia** (Bolya, județul Sibiu), ce ține de acest Ladislau și de sus-pomenita lui soție; iar a patra parte sau bucată din acea moșie, dimpreună cu toate folosințele, după o hotărnicire deosebitoare, am hotărât să o

³⁰² AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 360, pp. 357-360

dăm, prin judecată, pomenitului Ladislau, fiul lui Grigore, și sus-numitei doamne, soția sa, și tuturor copiilor lor”³⁰³.

1656, Conrad Iacob Hildebrandt: „Astfel de oameni am întâlnit la **Vinț**, în Transilvania... Când un băiat s-a făcut mare, trebuie numaidecât să se apuce de o meserie oarecare și să-și crească frații și surorile, și nimănui nu-i este îngăduit să stea degeaba, femeile bătrâne torc, unele din ele se ocupă de bucătărie, tinerii spală rufe și vasele, copiii, care se botează la vârsta de 12, 16, 18 ani, își poartă totuși în acest timp numele, merg la școală, își au învățătorul lor și este plăcut să privești cum sunt hrăniți.

Așezarea în care stau, împreună, frații se numește Frățietate și poți număra în unele din acestea până la 200 de suflete. Cei care nu sunt buni de vreo meserie trebuie să taie lemne și să facă alte treburi mărunte. Tot ce câștigă din munca lor se pune laolaltă, și ei trăiesc din casa comună. Fiecare are, cu soția și copiii săi, o odăiță proprie și, noaptea, dorm în ea; peste zi, fiecare, în atelierul său, își vede de meserie. La ora prânzului, se adună într-o sufragerie mare, unde se găsesc mai multe mese pentru prânz; tot în această odaie, țin predici și oficiază slujba religioasă. Cel mai în vârstă dintre ei care se pregătește, în spiritul acesta obtuz, este învățătorul, după aceea un altul dintre cei bătrâni, care și-a câștigat merite prin muncă, este economul, iar altul chelarul etc. Tinerii lucrează sânguincios, pun laolaltă câștigul și trăiesc din el în comun. Se găsesc printre ei și tot felul de meșteșugari, care se disting cu adevărat în meseria lor.

³⁰³ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 58, pp. 99, 100

În atelierele de olărie, au fost executate, din lut, blide și castroane pentru o masă întreagă, atât de frumoase, de parcă ar fi fost făcute în Olanda... Oricât predică acești ipocriți că posedă totul în comun, fiecare posedă bucuros câte ceva numai al său, numai că nu au voie să spună acest lucru”³⁰⁴.

1661, Evlia Celebi: „**Cetatea Vințul de Jos.** E dependentă de craii Ardealului, dar, fiind proprietatea blestematului de Rákoczi, care a murit, cei o mie de luptători nemți (la 1656-1658, solul suedez Conrad Iacob Hiltebrandt găsea, aici, o companie de pedestrași germani, comandați de căpitanul Conrad) n-au vrut deloc să se supună și, trăgând cinci sute de lovituri de tun, oastea musulmană n-a putut să se apropie de ea. Dar ce folos? Serasclierul nu fusese însărcinat să asedieze cetăți în țara Ardealului și să le bată cu tunurile, ci doar să numească un crai și să strângă vistieria (haraciul) pe trei ani.

Vințul de Jos este o cetate puternică de piatră, pe partea cealaltă a Mureșului, fiind așezată pe vârful unui deal înalt. Este înconjurată, din cele patru părți, cu văi, coline și pădurice. Pe partea aceasta a Mureșului, la capul podului, are un oraș mare, împodobit cu biserici mari, case, hanuri, târguri și cu bazaruri. Dar, într-o noapte, oastea tătarască, cea iute ca vântul, i-a luat în prinsoare pe toți oamenii din acest oraș și a găsit aici nenumărate bogății și foarte multe alimente; apoi a dat foc orașului și l-a nimicit. / Acest oraș e renumit și cinstit de unguri, ca și cum ar fi mormântul străbunilor lor. Dar tătarii, fiind un popor care nu cunoaște respectul și pietatea, sârmanii locuitori s-au predat și și-au putut salva astfel viața.

³⁰⁴ AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, V, București 1973, p. 544

Plecând de aici, pe când mergeam către miază-noapte, oastea tătarilor s-a ciocnit cu tabăra craiului Ioan Kemény și, când s-au întors, cu zece mii de prizonieri, în tabăra islamică, bucuria și veselia oastei islamice, precum și bogăția de prăzi au fost așa de mari, încât nu se pot descrie. Apoi, arzând și pustiind satele, am ajuns pe malul Mureșului și întreaga oaste islamică a trecut râul, pe un pod frumos, iar oastea islamică, mergând cu alai peste alai (regiment peste regiment – n. n.), s-a așezat la o bătaie de tun de Alba Iulia”³⁰⁵.

1784, Răscoala în munții Abrudului: „Primele evenimente din comitatul Zarandului provocară îndată revoluția și în munții Abrudului, Horia, văzând cursul repede și norocos al mișcării revoluționare din Zarand, convocă, prin oamenii săi de încredere și circulare, pe țăranii din munții Abrudului, să vină la **Câmpeni**, spre a le comunica poruncile împărătești. În același timp, căpitanul Crișan, după ce distruse nobilimea de pe Valea Crișului (**Criștior, Brad, Ribița** etc.), se îndrepta, cu armata sa, din Zarand, spre munții Abrudului și, în ziua de joi, 4 noiembrie, se întâlnește cu Horia și Cloșca, pe teritoriul comunei **Blăjeni**, numit **Păltiniș**, unde țăranii întruniți depun, cu toții, jurământ că, în calea în care pleacă, la porunca împăratului, nu vor mai lăsa în viață picior de ungur, decât în cazul când va trece fiecare la religia românească. / În ziua de vineri, 5 noiembrie 1784, cei trei căpitani, cu cetele de țărani, care îi urmau fidel și nedezlipiți, intrară în orașelul **Câmpeni**, unde Crișan declară mulțimii adunate că porunca lui Dumnezeu și a împăratului este să stingă pe toți ungurii, de orice religie ar

³⁰⁵ AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, VI, București 1976, pp. 545, 546

fi ei, or să-i boteze din nou. Apoi, îndată după publicarea ordinelor căpitanilor, țăranii se aruncară, cu o furie violentă, asupra caselor funcționarilor din **Câmpeni**, asupra bisericii catolice și pivniței fiscale, devastând tot ceea ce au întâlnit în cale.

În aceeași zi, Horia trimise pe cei doi comandanți ai săi, Cloșca și Crișan, să ocupe **Abrudul**, iar el se întoarse, înapoi în comunele **Vidra** și **Albac**, unde avea de răfuit socoteli cu primarii satelor, un soi de satrapi, la ordinele administrației ungurești. Primarul comunei **Vidra**, cu numele Vasile Goia, un sever despot al comunei sale, prins fiind, fu aruncat, de pe vârful stâncii numită Piatra, în abis, unde își găsi moartea. Alți primari scăpară cu fuga prin județele vecine. / Țăranii de sub comanda lui Cloșca și Crișan sosiră, vineri, după-amiază, în 5 noiembrie, la marginea **Abrudului**, pe care îl asaltară, însă numai a doua zi, sâmbătă, dimineața, când trupele de țărani răsculați se înmulțiseră cu elemente din 29 sate ale Zărandului și 16 sate din domeniul Zlatnei. Prima victimă a furiei populare fu preotul român unit Avram Șuluț din **Cârpeniș**, care avusese imprudența să se opună singur în contra torentului revoluționar, ieșit din albia-i normală, invitând pe țărani să nu dea ascultare căpitanului lor, gest nenorocit, care avu imediat ca urmare că un țăran de pe Valea Crișului se repezi înfuriat cu toporul asupra popei Șuluț, lăsându-l mort pe loc. Apoi, în strigăte înfiorătoare, ca acesta: „Să stingem pe unguri, ca să nu rămâna nici unul!”, țăranii năvăliră în oraș și, pătrunzând în casele ungarilor, îi masacrau, unde îi găseau, pe străzi, în casele lor sau în biserici, devastând, concomitent, tot ce le venea în cale, spărgând buțile și vărsând vinul. Bogătașul ungur

Ion Csany căzu lovit de furia țăranilor, sub amvonul bisericii reformate, unde se refugiase.

Baronul Mihai Bruckenthal, comisarul guvernului, raportând despre **devastările din Abrud**, spune că „ele trec și peste toate închipuirile. Toate casele ungurilor, ale nemților și sașilor au fost distruse și numai locuințele românilor, așezate printre ele, au rămas scutite de dezastru”. Iar preotul reformat se plânge astfel: „Fizionomia Abrudului este atât de tristă, încât orașul acesta nici peste 100 de ani nu mai ajunge în starea în care a fost mai înainte”. / Luni, 8 noiembrie, țăranii care ocupaseră Abrudul publică, în mijlocul pieții, că „porunca lui Dumnezeu și a împăratului este că cine nu trece la religia românească și cine nu se îmbracă în haine românești va fi tras în țeapă, în fața casei sale, sau i se taie capul”.

Rezultatul acestei publicațiuni a fost că, la **Abrud** și la **Roșia Montană**, unde, timp de 3 zile, s-au petrecut exact aceleași scene groaznice ca la Abrud, au trecut, prin constrângere, la religia românească un număr de 1.122 de unguri, printre care 548 unitari, 468 reformați, 65 catolici și 41 luterani. Mulți din aceștia se ascunseseră prin gale-riile întunecoase ale minelor de aur din **Roșia Montană** și **Corna**, de unde au fost scoși de către răsculați, prin fumul provocat de fânul și de paie aprinse la gura băilor. / Trecuseră numai 7 zile de la proclamarea revoluției, la **Curechiu**, și mișcarea țăranilor era cât pe-acți să înce- teze, din cauza instigației, făcută printre țăranii din co- muna **Bucium**, de către primarul ei, George Suciu. Acesta pusese la cale trădarea lui Horia, care, venind luni, în 8 noiembrie, în Bucium, spre a le vorbi țăranilor, fu arestat, cu toată suita sa, în casa unui iobag, cu numele Macavei Băieșanu. Dar Horia și oamenii săi fură, însă, curând

eliberați, de către Ionuț Dandrea, căpitanul din **Bucium**, care pedepsi aspru pe trădători, / Tot Luni, 8 noiembrie, trupa țăranilor, care ocupase **Abrudul** și **Roșia Montană**, se împărți în două: o parte din țărani, cu căpitanul Cloșca în cap, plecă pe Valea Arieșului, în jos, iar cea de a doua parte, sub comanda lui Ion Horia, fiul bătrânului căpitan, apucă direcțiunea spre **Zlatna** și Valea Ampoiului. Obiectivul acestor două trupe era unul și același: să revolte, în drumul lor, toate comunele românești și apoi să se întâlnească în satul **Cricău**, de unde să meargă și să atace împreună castelul baronului Simon Kemeny din **Galda de Jos** și să elibereze pe toți țăranii deținuți acolo, printre care se afla încă Dumitru Todea, fostul primar din Râul Mare, arestat și condamnat la moarte pentru tumultul din Câmpeni, de la 1782. / Trupa lui Cloșca, în drumul ei spre Galda, se întâlnește, în comuna **Mogoș**, în ziua de 10 noiembrie, cu trupa țăranilor din **Zarand**, condusă de Crișan. Aici, în Mogoș, ambii căpitani declarară poporului că, „după ce vor extermina pe toți ungurii din țară, Ardealul întreg are să fie administrat numai de funcționari români; însă țăranii să fie cu mare grijă, ca nici un ungur, care știe să scrie, să nu rămână în viață”. Entuziasmați astfel, țăranii din **Mogoș** plecară și ei spre **Cricău**, în frunte cu preotul ortodox Gavrilă Șularea, care purta ca steag o cruce roșie, înaltă de un stângen și jumătate.

În ziua de joi, 11 noiembrie, amândouă trupele, a lui Cloșca și Horia tânărul, se întâlniră în satul **Cricău**, hotărâți să atace peste noapte castelul baronului Kemeny, prefect, pe atunci, în care calitate era zbirul țăranilor din munții Abrudului. Dar planul rămase neexecutat, din cauza că, în aceeași zi, sosi la **Galda** vice-colonelul Schultz, trimis de comandantul general al armatei impe-

riale, ca să trateze pace cu țăranii răsculați. În ziua de 12 noiembrie, se încheie, de Cloșca și Horia tânărul, armistițiul de la **Tibru**, pe timp de 8 zile... Ștefan Meteș mă informează că armistițiul s-ar datora trădării preotului greco-catolic din **Galda de Jos**, cu numele Todor, după cum arată o anchetă, făcută în ziua de 15 decembrie 1784. Din cauza trădării sale, popa Todor, nemaiputând trăi în mijlocul poporului său, fu transferat, de episcopul din Blaj, în satul **Odverem**, din plasa Aiudului. Aici, trăind în mizerie și dispreț general, nenorocitul preot ținea, cu orice preț, să se reîntoarcă în Galda de Jos și, în acest scop, scrie, prin anul 1790, o scrisoare către baronul Kemeny Simon, prefectul județului Alba, prin care îl roagă „să se gândească la bunăvoința și puținul serviciu ce i-a făcut, în războiul trist al lui Horia” și să intervină la episcopul Bob din Blaj, ca să-l mute în vechea sa parohie, unde a servit 26 de ani, adică în Galda de Jos... / În 10 noiembrie, locotenentul Probst se întâlnește cu căpitanul Cloșca, în valea numită la Pârâul Turcului, conferi aici cu dânsul și cu trupa sa, iar în ziua următoare se întoarse la Cricău...

În zilele de 6 și 7 noiembrie, țăranii din comitatul Hunedoarei intră în comitatul Albei și atacă populația ungurească din **Vurpăr** și **Vințul de Jos**, omorând vreo 17 nobili și prădând vreo 75 case nobilitare. / Pe ziua de 6 și 9 noiembrie, revoluțiunea străbătuse și în comitatele Sibiului, Clujului și Aradului, exact în aceeași formă și asprime, țăranii arzând castelele și gospodăriile boierești de prin toate comunele, în care pătrundeau...

În zilele de 25-27 noiembrie, prefectura județului Alba execută, fără cercetare, 11 țărani români, printre care și pe căprarul Ursu Uibaru, care, sub numele căpitanu-

lui său, Ion Horia cel tânăr, luase parte la tratativele **armistițiului de la Tibru**. Aceleași execuțiuni sângeroase încep și la Arad, împotriva țăranilor români: 4 persoane sunt condamnate la tragere în țeapă, la roată, la tăierea mâinilor și a capului, la ardere și la furci, iar populația întreagă a județului, bineînțeles cea românească, bărbați, femei și copii, condamnați la un număr nefixat de bas-toane, bice și vârgi...

Față cu această situațiune din ce în ce mai rea și în urma expirării, fără nici un rezultat, a armistițiului de la Tibru, Horia dă ordin poporului să se ridice din nou. Agenți țărani cutreieră satele și dau iar semnalul răs-coalei. Acum intențiunea căpitanilor era să plece din nou asupra orașelor ungurești. Se fixează atacurile și se distribuie trupele în acest scop. Atacul orașului **Deva** se hotărăște pentru ziua de 30 noiembrie, iar țăranii din munții Abrudului declară că vor pleca din nou asupra Abrudului ca să-l prefacă în cenușă, că vor trece prin ascuțișul sabiei pe toți cetățenii unguri și chiar și pe unii români, sub cuvântul că, în primele zile ale revoluției, ei au ascuns pe unguri în casele lor și le-au dat mijloace de existență. Planul general era ca țăranii din partea de jos a Mureșului, din Zarand și din munții Abrudului să înainteze, cu toții, spre inima Transilvaniei și să încingă o linie de foc, de la **Deva**, până la **Huedin**... / În timpul însă pe când țăranii făceau pregătiri pentru o nouă ofensivă, armata imperială se puse în mișcare, din toate părțile, către munții Abrudului. În partea dinspre Ungaria, generalul Sturm ocupă pasul de la Lacul Negru și diferite alte trupe fură așezate pe sub poalele muntilor, în comitatele Arad și Bihor. Pe de altă parte, în **Dobra, Ilia, Deva, Orăștie** și **Vințul de Jos**, până la **Alba Iulia**, fură lăsate, de asemenea, detașa-

mente mai mici de armată. Alte trupe încinseră munții, în partea răsăriteană, cu misiunea să străbată la **Abrud**, prin punctele **Zlatna**, **Mogoș** și **Baia de Arieș**. În plus, o divizie de grăniceri secui fu destinată spre Cluj, ca să ocupe pozițiuni la **Gilău** și **Huedin**. Câte un preot sau doi erau atașați pe lângă fiecare trupă, ca să dojenească populația și să o îndemne să depună armele. Situațiunea era critică...

În ziua de 27 noiembrie, operațiunile armatei începură pe toată linia. În unele părți, țăranii rămaseră învingători, ca la **Rămeți**, **Brad** și **Lupșa**. La Rămeți, țăranii strigau: „Nu vă lăsați odată cu capul, feciori, că vine Horia cu țara!”. La Brad, după ce Crișan, cu trupa sa, bate pe maiorul Stoianici, cu cei 320 soldați ai săi, îl urmărește până la **Hălmagiu**. De asemenea, la **Lupșa**, pe Valea Arișului, țăranii bat detașamentul maiorului Dolcinego, iar pe locotenentul Mesterhazy, care îi vine în ajutor, îl împușcă, împreună cu 8 soldați ai săi...

În ziua de 7 decembrie 1784, se întâmplă nefericita luptă de la **Mihăleni**, care puse numaidecât capăt revoluțiunii. Armata, ca să poată opera în munții Abrudului, trebuia necondiționat să ocupe Zarandul și, în special, satele de pe Valea Crișului Alb, de la Brad, în sus. Spre acest scop, plecă, în ziua de 4 decembrie, o nouă trupă, de 400 grăniceri secui, în ajutorul maiorului Stoianoci, sub comanda vice-colonelului Kray, care era însoțit și de episcopul ortodox Gedeon Nichitici. Țăranii din **Brad** și **Criștior** sunt chemați de preoți, care îi dojenesc și le fac promisiuni că li se va face sigur dreptate, dar numai după ce vor depune armele. Astfel, satele din jurul Bradului și Criștiorului se liniștesc, fără nici o vărsare de sânge, numai la simpla intervenție a episcopului lor. / Nu tot astfel

se întâmplă, însă, în satul **Mihăleni**, unde erau adunați peste 600 de țărani, înarmați cu puști, pistoale, lăncii și furci de fier. Episcopul trimite doi preoți la trupa țăranilor, ca să-i invite să depună armele și să se liniștească, făgăduindu-le dreptate și amnistie. Țăranii răsculați refuzând, vice-colonelul Kray, după retragerea preoților, pornește la atac pe grănicerii secui și se încinge o luptă între armată și țărani, care durează până seara târziu și în cursul căreia cad 85 de țărani, afară de răniți și prizonieri. Printre cei căzuți era și Micula Bibațu, căpitanul țăranilor. / Această victorie a armatei introduse deodată liniștea în comitatul Zarand și avu urmări și pentru o repede liniștire a revoluției și în munții Abrudului. Sate întregi se supuseră, rând pe rând, iar cei care mai rezistau se îndreptară spre **Câmpeni**, unde formară o singură trupă, sub conducerea primului căpitan, Horia...

La 8 decembrie, vice-colonelul Kray, cu trupa sa și cu episcopul Nichitici, sosiră la **Abrud**. Aici, într-o zi de târg, episcopul convocă pe preoți și câte 6 țărani din comunele vecine, **Abrud-sat**, **Cărpeneș**, **Roșia Montană**, **Bucium**, **Lupșa** și **Câmpeni**, sfătuind pe toată lumea adunată să renunțe la revoluție și publicând decretul împăărătesc al amnistiei generale. Cuvântul episcopului fu ascultat. / Mai rezista acum trupa țăranilor de la **Câmpeni**, în contra căreia primi ordin să plece, în ziua de 11 decembrie, vice-colonelul Schultz, cu 750 soldați. Pe dealurile care mărginesc drumul de la Abrud la Câmpeni, furnica un număr de peste 20.000 de țărani, asupra cărora se îndreptară gurile de foc ale armatei imperiale...

După dizolvarea trupei țărănești de la **Câmpeni**, Horia dădu poruncă partizanilor săi, prin căpitanul Vasile Sgârciu din **Abrud**, ca, sub pedeapsă de moarte, să se

întoarce fiecare la casa sa, fiindcă a venit armata Maiestății Sale Împăratului, după ce îl vor însoți pe dânsul până la **Albac** și peste munți, de unde, apoi, își va continua drumul spre Viena, ca astfel să poată dobândi un rezultat fericit, în urma revoluției, pe care o pornise și comandase în scopul de a obține dreptate și libertate pentru iobagii români. / Era ultima onoare ce se făcea primului căpitan al revoluției, lui Horia, țăranul plin de inimă și de nemărginită dragoste pentru frații săi din robia austro-ungurească. / Pe la mijlocul lunii decembrie 1784, **revoluția încetase cu totul**”³⁰⁶.

1788, Johann Lehmann: „Arieșul izvorăște în apropierea munților de sare și, șerpuiind cu iscusință, se varsă în Mureș. În nisipul din fundul lui se găsește aur, care este scos și spălat. Printr-o regiune frumos lucrată, după un drum de patru ceasuri, ajungi pe o înălțime aproape de stațiunea de poștă din **Vințul de Sus** (Velvintz, județul Alba), care te răsplătește pentru toate neplăcerile de până acum. Cât de frumoasă și cât de bogată este natura peste tot...

La dreapta, de pe înălțime, se văd râpile înalte ale munților de sare, care îți oferă o priveliște cu totul nouă. Crezi că sunt munți de zăpadă, dar sunt munți de sare. O mulțime de oameni sunt întrebuințați să curețe sarea foloșitoare, s-o taie în bucăți pătrate și apoi să o dea la o parte. O altă mulțime așează bucățile pregătite în ordine, alții încarcă grămezile în căruțe, care, într-o mișcare continuă, aproape agățate una de alta, duc sarea la Mureș, la Partoș, între Vințul de Sus și Aiud... / Orașelul **Vințul de Sus** este așezat într-o poziție frumoasă, pe coasta dealu-

³⁰⁶ Rusu Abrudeanu, Ion, *Moșii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit*, București 1928, pp. 161-176

lui. De-a lungul Mureșului, ajungi la Partoș. Aici manipularea sării dă multă vioiciune și viață”³⁰⁷.

1894: „Rețele telefonice în Ardeal. Ministrul de comerț, prin ordinațiunea din 6 iunie, Nr. 41.844, a dispus aranjarea de rețele telefonice în comitatele Albei inferioare, Târnava mică, Turda-Arieș și Hunedoarei. Pe **teritoriul Albei inferioare**, stațiuni telefonice vor fi în **Blaj, Alba Iulia, Aiud, Conța, Vintul-de-jos, Ighiu, Metieș** (stațiune de jandarmi), **Zlatna, Abrud și Roșia**. În **comitatul Hunedoarei**, vor fi stațiuni în **Baia-de-Criș, Brad, Deva, Ilia, Hunedoara, Hațeg, Pui, Petroșeni și Geoagiul-de-jos**. În comitatul **Târnavei mici**, stațiunile vor fi în **Ibașfalău, Ernot, S.-Martin, Mediaș și Husu-său**. În comitatul **Turda-Arieș**, în **Turda, Iara-de-jos, Trăscău, Câmpeni, Vințul-de-sus și Murăș-Ludoș**. Așadar, sunt 30 stațiuni telefonice, care vor fi puse în legătură cu **Clujul**”³⁰⁸.

1895: „Ministrul ungar de agricultură a mai pus sub carantină, din cauza ivirii filoxerei, comunele **Șilea și Herepea**, din comitatul Albei de jos. Din zi în zi, filoxera ia mai mari dimensiuni în Ardeal. În timpul din urmă, s-a constatat ivirea ei și în viile de la **Teiuș**. Viile de la **Vințul de sus** sunt asemenea puse sub carantină, din cauza aceasta”³⁰⁹.

1904, Diaconovich: „**Vințul de Jos**, comună mare în Transilvania, comitatul Alba inferioară, are 3.854 locuitori, între care 2.889 români, restul maghiari, germani etc.; e reședința cercului pretorial al Vințului.

³⁰⁷ AR, *Călători străini despre Țările Române*, X, I, serie nouă, București 1998, pp. 590, 591

³⁰⁸ *Unirea*, Anul IV, nr. 32, Blaj 1894, p. 245

³⁰⁹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 217, Brașov 1895, p. 2

Aproape de Vinț se află un castel vechi, în ruine. Domeniul castelului a aparținut, în secolul XVI, voievodului Radu al Munteniei. În acest castel a fost ucis cardinalul Martinuzzi; aici a stat în robie Aron, voievodul Moldovei, în 1595-1597, tot aici a fost întemnițat și bătut și mitropolitul Sava Brancovici. / **Vințul de Sus**, comună rurală în Transilvania, comitatul Turda-Arieș, cu 1.840 locuitori maghiari și români”³¹⁰.

1905: „În 26 ianuarie stil nou, s-au început alegerile în întreaga țară. În această zi, au venit la urnă și alegătorii români, în cele mai multe cercuri. / Românimea toată cu neastâmpăr așteaptă rezultatul. Voiește să se convingă cum a reușit prima probă de foc. Pe noi îndeosebi ne interesează cercul **Vințului-de-jos**. În acest cerc, cu 1.035 alegători, între care peste 700 români, și-a pus candidatura Dr. Iuliu Maniu, avocat arhidiecezan în Blaj. Candidatura dumisale a fost bine primită în tot cercul. Doar îl cunoaștem, petrece între noi. E unul dintre bărbații care poartă mai mult la inimă binele poporului românesc. E în floarea bărbăției, inteligent, moderat, cu pregătiri frumoase, încât și-a câștigat până și simpatia străinilor, care-l cunosc. Cine altul e mai potrivit, pentru un cerc, care, prin situație, în mare parte e legat cu Blajul. Toți credeam că reușita e sigură, Toți eram în nădejdea că cercul **Vințului-de-jos** va avea un bărbat care să apere cu demnitate cauza românească.

Entuziasmul cu care alegătorii români s-au grupat pe lângă Dr. Maniu, numărul impozant și însuflețirea cu care s-au prezentat la urnă, în 26 ianuarie, sub falfăitul sărbătoresc al celor trei steaguri albastre, ne-au întărit și

³¹⁰ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 1221

mai mult în această credință. Dar ziua alegerii a dovedit contrarul. Uitasem că trăim în era lui Tisza Pista; uitasem că „libertatea alegerilor”, în țara ungurească, e un moft; uitasem că avem să ținem luptă cu un puternic concurent. Guvernul, adică, și-a pus de candidat pe faimosul Szöcs Pál, notar în dietă, referent al proiectului Berzeviczy; om născut în **Vinț**, care reprezintă două cicle în acest cerc. De Szöcs Pál, dl Tisza Pista are trebuință, dar trebuie să iasă. Iată lozinca de sus! Ea s-a afirmat în **Vinț**, în toată golătatea. Popularitatea Dr. Maniu i-a pus pe gânduri. S-au cutremurat. Pus-au în mișcare tot aparatul puterii de stat: pretorii, notarii, jandarmii, și agenții plătiți au dat roată printre alegători, alergat-au pe sate, ațâțau pe la gări, unii cu promisiuni, alții cu amenințări de tot felul. Din **Drașov**, pretorul a adus pe un bolnav, care și-a dat sufletul în **Vinț**, înainte de ce și l-ar fi dat lui Szöcs. În felul acesta, a putut să strice falanga puternică a alegătorilor români; să-i fure cu puterea și să-i ducă între baionete în tabăra lor. Nu mai amintim de purcederea volnică a preșidentului alegerii, nu de cumpărarea sufletelor și de câte toate. În fața acestei alegeri, poreclite „libere”, rezultatul era de prevăzut.

Candidatul partidului național român, Dr. Iuliu Maniu, a căzut cu o minoritate de 121 voturi. Din cele 700 voturi românești, 175 au votat cu Szöcs Pál, 145 nu s-au prezentat la urnă. Între 175, care au votat cu Szöcs, sunt și 4 preoți, 2 greco-catolici și 2 greco-ortodocși, apoi toți alegătorii din comunele **Henig**, **Drașov**, **Lamneș**, **Oarda-de-jos și de sus**, **Limba**, **Drâmbar**.

Iată tabloul! Fost-au preoți și învățători cu poziție independentă, care n-au avut curajul civic să vină, să-și deprindă dreptul de alegere. Cinste și închinăciune celor

340 alegători români, care, în butul gerului crâncen și a depărtării mari, au alergat, cu suflet curat, la **Vinț**, ca să-și dea votul celui de un sânge cu dânsii... / După alegere, un țăran din **Drâmbar**, cu ochii plini de lacrimi, îmi zise: „Am pierdut, domnule, pe un om, pe care nu știu dacă îl vom mai găsi! Dumnezeu va bate pe aceia care ne-au vândut străinului”³¹¹.

1929: „Comuna **Poiana-Aiudului**, locuită de credincioși cu suflete bune, în luna martie, cu lacrimi în ochi, s-a despărțit de preotul său, Teodor Radu, care, numit fiind la parohia **Vințul de sus**, plecase cu multă durere din mijlocul iubiților săi poporeni. Credincioșii acelei comune au fost convinși de bunătatea și milostenia preotului lor, care, cu trup și suflet, a fost alături de ei, timp de aproape 5 ani de zile, îndemnându-i totdeauna numai la bine și ajutându-i în toate năcazurile și durerile lor. Sărmanii poienari, simțind lipsa fostului lor păstor și voind a-și manifesta dragostea ce au avut-o, s-au hotărât să-și cerceteze preotul în parohia nouă, și, pentru acest scop, în ziua de 7 martie, la Dumineca Tomii, au plecat la drum 30 de persoane, în numele tuturor credincioșilor, și s-au înfățișat la **Vințul de sus**, unde au voit ca să mai asculte, o dată, pe acela care a sădit în inimile lor dragoste față de Dumnezeu și de cele sfinte. Mare a fost surpriza, când preotul vedea cum intră, în capela parohiei sale, bătrâni cu sumane albe și femei care aduc câte-o prescură, ca jertfă la sfânta biserică. Cu toții își îndreptau ochii spre sfântul altar și parcă cu inimile nemângâiate, prin rugăciunile lor cereau mila și ajutorul marelui Dumnezeu. Au ascultat cu toții serviciul divin și urmărire, cu-

³¹¹ *Unirea*, Anul XV, nr. 1, Blaj 1905, p. 1

vânt de cuvânt, predica preotului, care îi îndemna să fie, și pe viitor, servi buni și ascultători de biserică și de mai marii ei. După predica preotului, cantorul Simion Crișan a ținut să spună câteva cuvinte, zicând: / „Am venit, părinte, ca să-ți dovedim că dragostea sădită în sufletele noastre te însoțește și aici; venim să spunem credincioșilor din **Vinț** ca să te iubească cum te-am iubit noi, de la mic, la mare, și să urmeze cum te-am urmat noi, în tot ce a fost plăcut lui Dumnezeu și spre binele bisericii!. / Am văzut credincioși care, plângând, își făceau cruce, parcă cereau mila cerului asupra sufletelor lor. Cinste se cuvine vouă, poienarilor, care, în acestea vremuri, când mulți încearcă a se lepăda de biserică și de slujitori ei, dați dovadă că cinstiți biserica și pe propovăduitorii legii lui Dumnezeu. Laudă fostului preot, care a știut să stearcă dragostea voastră! Ar fi păcat ca un popor credincios și bun, cum sunt cei din **Poiana**, să fie lipsiți de-a avea un preot care să cultive, și pe viitor, sufletele lor bune. / Petrecând credincioșii din **Poiana**, cu cei din **Vinț**, câteva ceasuri de adevărată sărbătoare, s-au despărțit de fostul lor părinte cu vorbele: „Părinte, să nu-ți uiți de noi!”, și am auzit, din gurile multor străini de legea și neamul nostru: „Iată un popor care și-a iubit preotul!”. / Silvia Cordea, învățătoare”³¹².

1930: „Isprăvile hoțomanului Ilia Pădurilor. Cetitorii acestei gazete au mai auzit, de bunăseamă, despre îndrăznețele jafuri și atacuri ce se săvârșesc pe Valea Ampoiului, de vreo 2 ani, înapoi. S-a mai scris despre niște tâlhari din Munții Apuseni, fără să se poată însă arăta făptuitorii. De atunci, înapoi, făptașii necunoscuți au

³¹² *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 18, Blaj 1929, p. 3

mai făcut îndrăznețul atac din **Zlatna**, anume în seara de 7 ianuarie, atacând pe locuitorul Gheorghe Pădurean, trocar de meserie, om de 80 de ani și poreclit și „primarul țiganilor”, de la care au luat frumoasa sumă de 80.000 lei. Și când bietul moșneag s-a văicărit după agonisitul lui dintr-o viață de 80 ani, i-au tras și câteva lovituri cu arma, bătucindu-l și pe el. și pe bătrâna lui, ca mărul. După ce au cules de prin casă haine bune și alte obiecte, cam în preț de vreo 10.000 lei, s-au dus, trăgând salve ca la revoluție! / După acest din urmă atac, se vede cât i-a mai putut răbda marele Dumnezeu, și le-a hotărât descoperirea. Încă în cursul lunii ianuarie, jandarmii din **Băcăinți** au reușit a prinde pe un „păsăroi”, cu numele Vasile Șpan, care vindea prin satele din jur mărfurile din Zlatna. Strâns bine și purtat prin sate și de la post la post, a făcut o mulțime de declarații interesante, de care nu s-a știut. Nu a tăgăduit că face parte din faimoasa bandă a vestitului căpitan de hoți.

Ilia pădurilor, din Inuri, cu fratele său de cruce Beliga, din Meteș. Sub conducerea acestora, banda ticăloasă a săvârșit mari și feroase crime. Cine e mult temutul Ilia Pădurilor? / E un om mai în vârstă, care, de 14 ani a dezertat din armată și, de atunci, e fiul codrilor, după care a și căpătat numele de „Ilia Pădurilor”. Vrut-au jandarmii să-l prindă, dar au mâncat sărmanii băta cumplite, ba alții și-au pierdut și viața, ca, bunăoară, un sergent instructor, care, vrând să fie viteaz, s-a dus în câmp, la o colibă, să-l prindă pe Ilie. Dar acesta, văzându-l de departe, l-a luat la țel și, cu un glonte din arma militară, i-a zburat creierii pe jos. / Sub conducerea lui Ilie, se sparg case și cămări, se fură alimente, haine, ba se fură și porci, oi și alte asemenea, ca de la **Zlatna** și **Cib**. Atacă pe că-

lători, pe care îi buzunăresc, le iau banii și îi mai și coto-nogesc în bățai. Iar dacă se încearcă trădarea lui, apoi vai și amar cum știe Ilia Pădurilor să-și răzbune. / O vestită ispravă a lui Ilia Pădurilor, a fost...

Nana, cu lăcat pe gură, caz pe cât de glumeț, pe atât de fioros. Anusia, o femeie, le șoptea jandarmilor că unde găzduiesc Ilie și ai săi. El, aflând despre aceasta, a picat în casă la femeie, când nici nu visa, și i-a poruncit să-i dea un lăcat. I-a tăiat, cu briceagul, buza de deasupra gurii și cea de dedesubt, și a vârât apoi copcia lăcatului prin amândouă buzele și, încuind cu cheia, a lăsat-o așa!...

Când ȣiganii prind pe Ilie! Niște ȣigani negustori de cai, întorcându-se de la târg, din **Vințul de Jos**, și trecând printr-o pădure, vorbeau în gură mare și se lăudau cum ar putea ei prinde pe Ilia Pădurilor. Dur vorbind așa, nici nu visau că lupul, de care se înțelegeau ei, era în preajma lor; și unde nu-i ajunge Ilie și, cu un par, îi sno-pește în bățai, de răsuna codrul. După ce îi bate bine, le strigă: „Așa se prinde Ilia Pădurilor!”. / Și a mai făcut el, cu frățâne-său Beliga, și altele multe mișelii, batjocuri și jafuri, care, de s-ar scrie toate, nici în întreagă foaia aceasta nu ar încăpea, că zi de zi se aud altele și altele... / Nu-i, deci, nici o mirare că, în tot ȣinutul acesta, de din-coace de Mureș, de la Alba-Iulia și pe Ampoi în sus, s-a băgat groaza și spaima în locuitorii satelor și în călători. Într-un rând

Ilie ține foc deschis cu patru jandarmi, care merseseră spre **Inuri**, în căutarea lui. Însă, în pădure, Ilie și ai săi au început cu focuri de armă militară și încă cu patroane dum-dum, de-a căror explodări și pocnituri răsu-nau dealurile și văile, și se despicau copacii ca-n front!

Cu greu și-au scăpat viața bieții jandarmi! / Altădată, a schilăvit un jandarm, pe care-l ochise de undeva și, cu o singură lovitură de dum-dum, i-a zdrobit un braț și l-a făcut neom.

Arătând acestea isprăvi ale lui Ilie, ne întrebăm: Cum se mai pot suferi atâtea furturi, omoruri, fărădelegi, jafuri, ziua, la amiază, în drumul mare? Până când asemenea rușini pe țara noastră?”³¹³.

1937: „Iuliu Maniu, despre luptele naționale ale ardelenilor și despre trădare. / În memoria luptătorului naționalist Ioachim Totoianu, de la **Micești**, s-a pus o tablă comemorativă pe casa unde a trăit. / La masa care a urmat solemnitatea, dl Iuliu Maniu a ținut o cuvântare admirabilă, în care se ocupă de morala trădării, amplificând-o chiar cu întâmplări din viața sa. Iată ce spune di Maniu: / „Candidat de deputat la **Ighiu** era fratele Alexandru, iar la **Vinț** eram eu. Campania electoral s-a început cu multă însuflețire și în cele mai bune condiții de reușită pentru noi. Într-o zi, mi se prezintă, la **Blaj**, în cabinetul meu de avocat arhidiecezan, deputatul guvernamental din **Abrud**, Rozenberg Iuliu, un om de încredere al primului ministru, contele Khnen-Héderváry, și îmi spune că vine în calitate de însărcinat al acestuia, pentru a-mi face e propunere de mare importanță pentru români și pentru campania electorală. În executarea acestei misiuni, îmi spune următoarele:

„Primul ministru înțelege importanța pentru români ca dumneata și domnul Vaida să intrați, ca deputați, în parlament și își dă seama de popularitatea de care vă bucurați, de aceea nu s-ar opune cu orice preț reușitei

³¹³ *Unirea Poporului*, Anul XII, nr. 11, Blaj 1930, p. 2

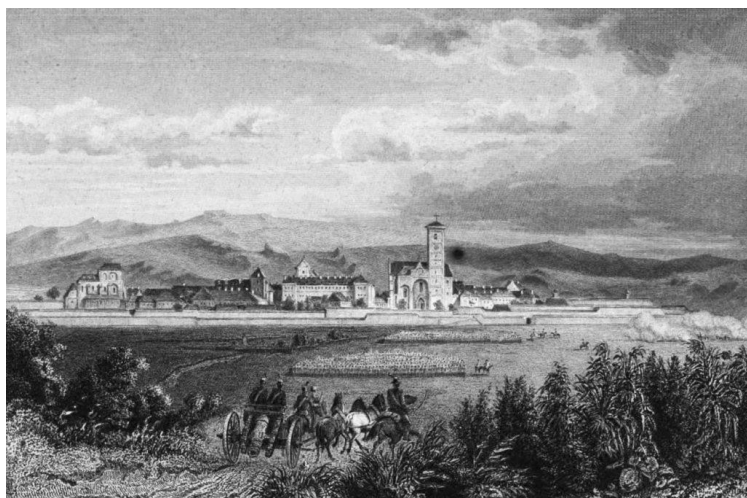
dvs., dar trebuie să satisfacă și unele necesități de ale partidului său. În cazul concret, prefectul județului dvs. dl Szász Jozsef, dorește, cu orice preț, ca fiul său să devină deputat la **Ighiu**, în a cărei circumscripție este situată moșia lui. Pentru a satisface acestei dorințe, s-a hotărât ca guvernul să candideze în **Ighiu** pe fiul prefectului. Pentru a satisface tuturor condițiilor, guvernul s-a gândi la următoarea tranzacțiune: Dvs. să vă învoiți ca în cercul **Ighiului** să fie ales Paul Szász, fiul prefetului, bineînțeles punând un candidat pro forma, un membru al partidului dvs., preferabil pe asesorul consistorial Nicolae Ivan din **Sibiu**, care este binecunoscut în cercul **Ighiului**, în schimb guvernul va pune un candidat pro forma la **Vinț**, menit să cadă, iar pe Vaida Alexandru să-l candidați în alt cerc electoral. După cum aud, dl Vaida este deja candidat și în **Făgăraș**, unde gavernul nu-i va face opoziție violentă și e dispus să facă o alegere curată. În forma aceasta, dumneata și dl Vaida veți fi deputați, fiul prefectului va fi, de asemenea, deputat. Prin urmare, vor fi atinse scopurile urmărite”.

La această propunere, cure m-a revoltat, am răspuns fără ezitare următoarele: / „Propunerea dvs mă jignește și i o resping în modul cel mai categoric, din simplul motiv că, prin ea, îmi CEREȚI DEODATĂ TREI TRĂDĂRI (aplauze îndelungate). PRIMA: să TRĂDEZ cercul **IGHIULUI**. În județul Alba, care, în 89 % este românesc, sunt 6 circumscripții electorale, din care, în urma nedreptei geografii și geometrii electorale, sunt numai două cu majorități românești: **Ighiul** și **Vințul**. Celelalte cinci sunt cu majorități forțate maghiare, alegând orașele **Alba-Iulia**, **Abrud** și **Ocna-Sibiului**, cu număr de alegători ridicol de mic, câte un deputat, **Blajul**, cu sa-

tele românești din jurul lui, înglobat în cercul electoral al **Aiudului**, iar mai multe sate românești, încorporate la **Uioara**, anume pentru a anula forța politică românească din județul românesc Alba. Între asemenea împrejurări, a ceda cercul electoral al **Ighiului** unui deputat maghiar ar însemna a trăda o parte din parte din patrimoniul nostru național și de altfel atât de redus. / A DOUA: Vaida Alexandru, care, în două rânduri, a fost deja candidatul **Ighiului** și care s-a afirmat în parlamentul maghiar atât de splendid, a încheiat o legătură sufletească atât de adâncă cu alegătorii din **Ighiu**, încât mutarea lui din acel cerc ar revolta opinia publică românească din acel ținut, ar constitui o TRĂDARE FAȚĂ DE VAIDA ALEXANDRU, ceea ce nu pot admite. / A TREIA: A pune pe un prieten politic, în special pe asesorul consistorial Nicolae Ivan, de candidat de paie și a-l expune la toate oboselile și jertfele unei campanii electorale și a duce alegătorii de acolo într-o falangă de luptători, știind înainte că vor fi bătuți, ar fi nu numai o trădare, ci și o adevărată crimă, Și toate aceste trei trădări, să le fac pentru ca eu să devin, din nou, deputatul **Vințului**? Nici măcar nu pot discuta această propunere. / Pentru poporul românesc nu are nici o importanță dacă eu voi fi ori nu voi fi deputat. Poporul românesc a existat nenumărate veacuri, tot fără a în eu deputat. Dar dacă, în viața poporului românesc, se va încuiba imoralitatea politică și trădarea, dacă se va înstăpâni nesocotirea principiilor de corectitudine și camaraderie cinstită, pentru calcule politice, desigur că poporul românesc se va prăpădi. Și eu nu vreau să contribui cu nimic la demoralizarea poporului românesc. Deci nu admit nici o târguială, ci o să intrăm în lupta electorală fără

nici un acord, bazându-ne pe încrederea poporului românesc (lungi și furtunoase aplauze)”³¹⁴.

1937: „La **Vinț**, a fost o adunare a național-țărăniștilor, care s-a terminat în liniște, oamenii plecând spre casele lor. În comună **Vurpăr**, grupul de național-țărăniști, care se înapoia de la **Vinț**, s-a întâlnit cu un grup de liberali din comuna **Inuri** și între ei a început cearta și, apoi, o bătaie sângeroasă. / Țăranul Obruța, liberal, a fost omorât pe loc; alt țăran, cu numele Lupenția, este pe moarte, iar majoritatea, din amândouă partidele, sunt răniți mai grav sau mai ușor. Șapte țărani au fost arestați”³¹⁵.

³¹⁴ *Solia*, Anul XVI (III), nr. 30, Orăștie 1937, p. 2

³¹⁵ *Universul*, Anul 54, nr. 352, București 1937, p. 15

VIȘEA

(Wisa, Wysa, Vysa, județul Cluj)

1368, iunie 11, Mănăstur: Conventul mănăstirii Mănăstur adeverește că „Ilie, fiul lui Nicolae de Juc, iar pe de altă parte Mihail și David, fiii lui Barnaba, tot de Juc, cugetând că se trag dintr-o spiță sau neam și sunt înrudiți prin naștere, pentru ca să poată să dăinuiască în liniștea păcii între ei, cu toate bunurile lor neîmpărțite, au hotărât între ei această împărțeală și rânduială, ca toate moșiile și bucățile lor de moșie, avute în moșie **Juc** (Juc, Suk, azi **Jucu**, județul Cluj) și în moșiile numite **Vișea** (Wisa, Wysa, Vysa, județul Cluj), **Imbuz** (Wmbuz, Wmboz, azi **Mureșenii de Câmpie**, județul Cluj), **Sărmaș** (Sarmas, azi **Sărmașu**, județul Mureș) și **Suatu** (Zuaath, Zouath, județul Cluj), ținând de ei de drept... le împart în două părți drepte și deopotrivă, drept locuri de sesie, pentru ei și iobagii lor, în așa fel încât curțile lor, în care au stat și au locuit părțile, iar acum își au pe mai departe în ele locuințele lor, cu toate cele ce tin de ele, și le-au ales pentru ei și pentru urmașii lor astfel: curtea sus-pomenitului Ilie i-a venit aceluia Ilie, iar curtea sus-amințiților Mihail și David, fiii lui Barnaba, le-a venit numai lor. Iar jumătățile locurilor de sesie din sus-zisele lor moșii și bucăți de moșii se despart și se deosebesc una de

alta în această înșiruire: că, în ce privește jumătățile lor, de la început, până la capăt, adică din moșia Juc, partea de jos, iar din celelalte moșii, ce se cheamă anume Vișea, Imbuz, Sărmaș și Suatu, părțile de sus, în lungul și în lăutul acelor ulițe, au căzut numitului Ilie, fiul lui Nicolae, și urmașilor săi, iar celelalte jumătăți ale acelor locuri de sesie au rămas sus-scrișilor Mihail și David, fiii lui Barnaba, și moștenitorilor lor, spre a le stăpâni, a le ține și a le avea pe veci și nestrămutat”³¹⁶.

1849, Dr. Adam Bolcu: „Când veniră ungurii, în drum spre **Abrud**, luară și de la noi mai multe care cu „froșpont” (cărăușie). Așa luară și pe tata, Herța Ilie, și îl duseră, cu boii și carul, în froșpont, până la Gura Cernii. / Aici, bătând moții cumplit pe unguri, le luară tot ce aduseseră cu ei, între altele, și boii lui Ilie. Aici au stat boii până toamna, după împăcarea țării, când i-au găsit în târg, la **Câmpeni**, la un moț. Făcând Ilie rugare la Iancu, să-i dea boii, i-au și dat, după ce a adevărit prin jurământ că boii îs ai lui!. / Despre bătaia de la Valea Cerniței, spunea un țigan, Adam Mița, care fusese luat și el de unguri, cu puterea, să meargă cu ei la **Abrud**: „După ai multe bătai între unguri și români, ne trezirăm pe vale, între două costișe. Ungurii, pe vale, iar moții, pe deal. Și veneau, Doamne, bolovani și trunchiuri de lemn, de numai zdrobeau la unguri. Ungurii o luară la fugă, iar moții începură a-i tăia și spinteca cu lăncile. Am văzut, zice el, pe un ungur fugind cu mațele după el și numai atunci s-a oprit, când s-a împiedicat în ele. Așa fugea!”. / „După Rosalii, zise mai departe Adam Herța, veniră apoi unguri mulți și începură a aprinde și a pușca la oameni. Atunci l-au puș-

³¹⁶ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 326, pp. 509-512

cat pe tata lui Avram Herța, pe Golcea Solomon, iar pe Ioan Tuduran, care era om bătrân, l-au lovit cu un par în cap și astfel l-au omorât. Pe mulți îi spânzurau. Așa că ni-me nu mai cuteza să vie către casă, ci fugiseră la **Vișea**... Pe la vetrele noastre era pustiul și urâtul. Erai cu capul a mână. Fericit era cine se ascundea în pădure, căci era mai la adăpost. Însă, de la o vreme, ungurii începură a cutre-iera și pădurile, făcând adevărată vânătoare de om, încât bieții oameni o luară la **Vișea** ori către **Junc**, la munte, unde oricum nu cutezau să vină. / Zile grele și pline de urgie, din care ne scăpă numai muscalul!”. / Așa sfârși bietul bătrân, cu ochii plini de lacrimi”³¹⁷.

1862: „*Evanghelia* de la Blaj, 1776, cu însemnarea „Marcu Anică a cumpărat cartea pentru **biserica din Vișea**. în anul 1862” , ajunge, însă, ulterior, la o dată greu de precizat, în posesia bisericii din Gădălin”³¹⁸.

1865: „Învățătorii din **Gădălin** și **Vișea** primeau, ca plată pentru prestația lor, 60, respectiv 30 de florini anual, suplimentați prin acordarea a 40, respectiv 30 de mierțe de porumb boabe”³¹⁹.

1897: „O telegramă de adeziune... a venit si din partea putinilor locuitori români ai satului **Vișea**: / „Către Măritul Comitet al **Partidului Național Român**. Nici temnita, nici moartea nu ne va despărți de Voi, prea iubiții

³¹⁷ *Tribuna Poporului*, Anul II, nr. 9, Arad 1912, pp. 4, 5

³¹⁸ Sălăgean, Tudor, *Biserică, cultură și activitate politică românească în comitatul Cluj*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, XXII-XXIII, Istorie, Cluj-Napoca 1985-1986, p. 130

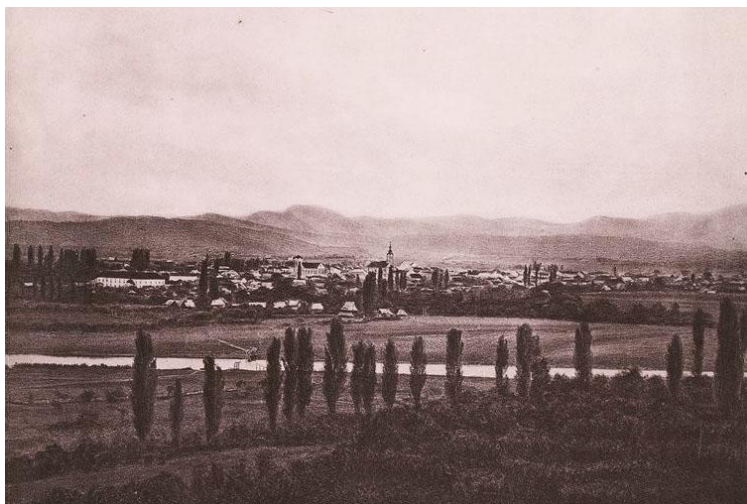
³¹⁹ Sălăgean, Tudor, *Biserică, cultură și activitate politică românească în comitatul Cluj*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, XXII-XXIII, Istorie, Cluj-Napoca 1985-1986, p. 132

noștri reprezentanți. Înainte, cu bărbăție, noi Vă urmăim. / **Vișea**, 6 mai 1897”. / Semnatarii adeziunii sunt: Basiliu Albu, preot greco-catolic, Teodor Pesteș, Ioan Moldovan senior, Ioan Moldovan junior, Partenie Bonțidean, Vasile Tulucu, Alesandru Chiția, Irimie Tămașiu, Ioan Petrișiu și Teodor Moldovan. / O listă nu foarte lungă, care mărturisește, pe de altă parte, și o anumită lipsă de înțelegere față de noile curente ale epocii, o anumită tendință de conservare a unei mentalități de tip patriarhal: **Vișea** este unul dintre puținele sate transilvănene, în care nu a fost urmată recomandarea tinerimii universitare, de a fi strânse și semnăturile de adeziune ale femeilor”³²⁰.

1936: „Mare schimbare a produs în gândurile și inimile poporului din **Gădălin** Prea Cuviosul Atanasie Maxim, superiorul Mănăstirii Bixad, prin cele 8 predici, începând de sâmbătă, seara, de la vecernie. Cei credincioși au rămas statornici în credință, cei slabi s-au întărit. A treia zi de Rusalii, s-a ținut sinodul protopopesco al districtului Someș, în **Gădălin**, prezentându-se 18 preoți, care toți au participat la celebrarea Sfintei Liturghii, ținută în liber, fiind biserica neîncăpătoare pentru poporul venit și din comunele vecine. Asupra poporului a făcut mare impresie această slujbă sărbătorească, ca și care n-au mai văzut, / Misiunile s-au încheiat, miercuri, cu celebrarea Sfintei Liturghii și binecuvântarea crucii, în amintirea misiunilor. Predica de încheiere și rămas bun, a Prea Cuviosului Egumen, a fost așa de duioasă, că întreg poporul, bărbați și femei, a izbucnit în plâns. Toți ar fi dorit

³²⁰ Sălăgean, Tudor, *Biserica, cultură și activitate politică românească în comitatul Cluj*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Musei Napocensi*, XXII-XXIII, Istorie, Cluj-Napoca 1985-1986, p. 135

ca Prea Cuviosul misionar să mai rămână între noi. Părintele Vasile Hopârtean aduce mulțumite Prea Cuviosului Misionar, asigurându-l că, atât dânsul, cât și poporul său, nu-l vor uita în rugăciunile lor și că sămânța aruncată de dânsul va aduce roadele așteptate. După acestea, Xenia Miron, conducătoarea corului Reuniunii Mariane, prin cuvinte frumoase mulțumește atât Prea Cuviosului Părinte Egumen, cât și părintelui Vasile Hopârtean, că le-a prieluit aceste zile de bucurii sufletești. Bucurii ce lumea nu le poate da. / În decursul misiunilor, s-au mărturisit și cuminecat 684 credincioși, ajutat fiind distinsul și neobositul misionar de preoții I. Miclea din **Vișa** și onoratul Isidor Deac din **Jucul de jos**. / Laurențiu Moldovan, învățător”³²¹.

³²¹ *Unirea Poporului*, Anul XVIII, nr. 24, Blaj 1936, p. 2

VIȘEUL DE SUS ȘI DE JOS

(Vișee, Kethuyssou, Valea Vinului,
azi **Vișeul de Sus și de Jos**, județul Maramureș)

1365, februarie 2: Regele Ludovic, despre **moșiile voievodale maramureșene**: „Este o cerință a înălțimii regești și o datorie a celor aflați în loc de cinste ca, prin îmbelșugată dărnicie, să răsplătească credincioasele slujbe ale credincioșilor lor, pentru ca și ceilalți, luând pildă de la ei, din credincioși să ajungă mai credincioși și din supuși mai supuși.

Drept aceea, prin aceste rânduri voim să ajungă la cunoștința tuturor că, întorcându-ne căutarea privirii noastre spre viteazul bărbat Balc, fiul lui Sas, voievodul nostru maramureșean, iubitul și credinciosul nostru, și rechemând în amintirea înălțimii noastre nemăsuratele lui slujbe, prin care acesta s-a făcut plăcut maiestății noastre cu o dragoste atât de fierbinte, încât, părăsindu-și și lăsându-și în urmă părinții săi scumpi și foarte multe rude, ca și toată averea lui, a venit, **din țara noastră moldoveanească**, în regatul nostru al Ungariei, în sânul iubirii noastre, aducându-ne slujbele ce a văzut el cu înăscuta sa iscusință că sunt spre folosul sporirii cinstei și puterii noastre. Iar noi, aducându-ne aminte de aceste și de alte preastrălucite vrednicii ale slujbelor sale, pe care am știut

că acesta le-a împlinit cu grijă și iscusință, în chipul de mai sus, cu râvna celor mai mari stăruințe, oriunde și, mai cu osebire, în zisa noastră țară moldovenească, nu fără vărsarea sângelui său însuși și îndurarea de răni cumplite, și cu moartea crudă a fraților și rudelor sale și a multor slujitori de ai lui, și pe care slujbe știm că le împlinește și acum și credem cu tărie că le va împlini și în viitor, și socotind din parte-ne că se cuvine să se dea răsplăți vrednice celui vrednic, și răsplăți mari celor mari, și ca o răsplată însemnată să întremeze și să învieze trudnicele osteneli, ca un semn al iubirii noastre osebite și ca o dovadă de dragoste, cu buna învoire și încuviințare a prealuminatei principese doamna Elisabeta, regina Ungariei, mama noastră preaiubită, și după îndelungată sfătuire cu prelații și baronii regatului nostru, am dat, am dăruit și am hărăzit pomenitului voievod Balc și, prin el, lui Drag, Dragomir și Ștefan, frații lui buni, și tuturor moștenitorilor lor și urmașilor lor, ca să le stăpânească, să le țină și să le aibă pe veci și nestrămutat, în aceleași adevărate și vechi hotare în care au fost ținute și stăpânite până acum, fără vătămarea drepturilor altora, moșia numită **Cuhea** (Bogdan Vodă, județul Maramureș), ce se află în țara noastră a Maramureșului, cu alte sate, numite **Ieud** (Jood, județul Maramureș), **Bocicoel** (Bathkow, județul Maramureș), cele două **Vișee** (Kethuyssou, azi **Vișeu de Sus și de Jos**, județul Maramureș), **Moiseiu** (Moize, azi **Moisei**, județul Maramureș), **Borșa** (Bors, județul Maramureș) și cele două **Seliște** (Kethzeleste, azi **Săliștea**, județul Maramureș), aflătoare în pomenita țară a Maramureșului, ce țin de aceeași moșie **Cuhea**, cu toate folosințele lor, anume ape, păduri și munți și orice ar ține de ele, oricum s-ar numi, trecute în mâinile noastre regești de la **voievo-**

dul Bogdan și fiii săi, necredincioși înveterați ai noștri, pentru blestemata lor vină de necredință, din aceea că acel Bogdan și fiii săi, fulgerați de diavolul, dușmanul neamului omenesc, care, rănindu-le greu inima cu săgețile sale înveninate de viclenie și înșelăciune, i-a îndemnat, de mai multe ori, ca să se abată de la calea adevărului și de la statornicia credinței datorate, plecând pe ascuns din zisul nostru regat al Ungariei în sus pomenita noastră țară moldovenească, uneltesc să o păstreze, spre paguba maiestății noastre; drept care noi, pentru ca nebunia lor să nu fie cumva pildă altora, care ar cuteza fapte asemănătoare, am lipsit și despuiat cu totul, ca pe niște nevrednici, pe acel Bogdan și fiii săi sus-ziși de sus-numitele moșii, nimicind, stricând și socotind deșarte toate actele scrise și întocmite pentru acel Bogdan și fiii săi, cu privire la suszisele moșii”³²².

1365, februarie 2 (cu întăritură, în 11 august 1373): „Balc, fiul lui Sas și frații săi, Drag, Dragomer și Ștefan” primesc întăritură pentru „moșia **Cuhea**, cu pertinențele sale: **Jeud Bachov**, ambele **Vișae**, **Moyseni**, **Borșa** și ambele **Seliște**, confiscate de la Bogdan Vodă, ieșit la Moldova și căzut sub nota de infidelitate”³²³.

Există și lucrări care se ocupă de „nobilitatea” străveche a unor anumite neamuri, precum cea a reputatului istoric Ioan-Aurel, *Genealogii maramureșene medievale – Exemplul familiei Gorzo (Gurzău) din Ieud*³²⁴,

³²² AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 382, pp. 398-401

³²³ Mihalyi, Joan, de Apșa, *Istoria Comitatului Maramureș / Diplome maramureșene din secolul XIV și XV*, Tomul I, Maramureș-Sziget, 1900, p. 65

³²⁴ *Maramureș – Vatră de istorie milenară*, volumul VII, p. 99

care probează că neamurile stăpânitoare peste satele Ieud, Dragomirești, Cuhea, Bocicoiu etc. sunt urmașii Drăgoșeștilor, care se trag, prin Sas, din copii acestuia, Balc³²⁵, Drag, ginerele Dragomir, Ștefan și Ioan Românul, menționați documentar în anii 1365³²⁶ și 1373, urmașii direcți ai lui Dragomir fiind Sandrin, numit, în 1471, „Sandrin de Dragomirești”³²⁷, și Gheorghe, menționați în anul 1402. Dragomir³²⁸, care dă numele satului Dragomirești³²⁹ sau Dragomérfalva³³⁰, era ginerele lui Sas Voie-

³²⁵ **1365, februarie 2:** „Balc, fiul lui Sas și frații săi, Drag, Dragomer și Ștefan” primesc întăritură pentru „moșia Cuhea, cu pertinențele sale: Jeud Bachov, ambele Vișae, Moyseni, Borșa și ambele Seliște, confiscate de la Bogdăvodă, ieșit la Moldova și căzut sub nota de infidelitate”. Întăritură, în 11 august 1373 (p. 65).

³²⁶ Mihalyi, Joan, de Apșa, *Istoria Comitatului Maramureș / Diplome maramureșene din secolul XIV și XV*, Tomul I, Maramureș-Sziget, 1900, p. 56

³²⁷ *Dumineca*, Anul XV, No. 18, 30 aprilie 1939, p. 2

³²⁸ **1365, 2 februarie:** „Dragmer = Dragumir, nume personal compus din vechiul slavonic *drag* = filemon = iubit și din *mir*, asemenea vechi slavonic, înseamnă și *lumea* (vezi F. Miklosich: *Lexicon Linguae slavonicae veteris dialecti*, 1850). Dragomir ar însemna: *iubitul lumii* și ne amintește, la împăratul Tit Vespasian, pe care Suetoniu-l numește „amor et delicae generis humani”. Altcum, sufixul „mir” îl întâlnim și la Goți, de exemplu: Theodemir, Valamir, Videmir (Jordanis (551): *de Gothorum origine et rebus gestis*)”

³²⁹ „Dragomirești (ung. Dragomerfalva), 1385 „Dânfalva”, 1435 „Dragomerfalva”, proprietatea lui Dragomir, ginerele lui Sas Vodă, și a descendenților săi (cf. ib. nr. 51, 170, pag. 355, 505, 508, 627); străbunii familiilor: Bodruma alias Fițișău (1749), Deac alias Dragomir (1489), Fițișău (1549), Font (1653), Gricl (1549), Ostaș (1470), Pop alias Fițișău (1579), Sacalâș (1549), Tomșa alias Dragomir (1699), Țurcuș (1451), Zubașcu (1587) și Conci alias Turcuș (1672)”

vod³³¹, iar eu sunt de părere că și primul Țicală pătrunde în familia descendenților lui Ștefan Voievod – fiul lui Iuga și fratele lui „Iohanis Olachorum”³³², tot din postura de ginere, „posesiunile principale Cuhea”³³³ aflându-se, încă din 14 mai 1353, în posesiunea descendenților lui Iuga, „mandatul regal”, cum se numeau întăriturile, fiind reconfirmat în 12 octombrie 1355 (p. 33) și în 24 iunie 1360 (p. 45) și în 22 iunie 1384 (p. 82).

1365: „Vișeul de Sus (ung. Felsoviso), 1549 „Uj-viso”, numit, la început, **Între Râuri**; proprietatea descendenților lui Ștefan Vodă, străbunii familiilor: Andreica (1549), Bota (1597), Dobica alias Andreica (1752), Giurgiu (arm. 1676), Moga alias Simon (1459), Simon (1456), Țicală (1763), Tomoiaga alias Vlașin (1445) și Pop alias Tomoiaga (1636).

Vișeul de Mijloc, numit, împreună cu **Vișeul de Jos**, în 1365: „Ket-Viso”, 1453 „Utraque Wiso”, cnezat, proprietatea lui Petru, Madra și Nan, precum și a familiei voievodului Ștefan (cf. ib nr. 29, 216, p. 85, 350, 362, 369, 482 – 492, 594, 638 etc.); străbunii familiilor: Ciurban (1638), Grad alias Hotico ((589), Hapca alias Flotico

³³⁰ Mihalyi, Joan, de Apșa, *Istoria Comitatului Maramureș / Diplome maramureșene din secolul XIV și XV*, Tomul I, Maramureș-Sziget, 1900, p. 58, nota 3

³³¹ Filipașcu, Alexandru, *Istoria Maramureșului*, București 1940, Baia Mare 1997, p. 92

³³² Mihalyi, Joan, de Apșa, *Istoria Comitatului Maramureș / Diplome maramureșene din secolul XIV și XV*, Tomul I, Maramureș-Sziget, 1900, p. 30

³³³ **1353, mai 14:** Ștefan și Ioan, fii lui Iuga („Stephani et Iohanis Olachorum filiorum Ige similis Olachy”) primesc „mandatul regelui Ludovic I” pentru „posesiunile principale Cuhea, în districtul Maramureș”.

(1589), Hojda alias Coman (1541), Hotico (1450), Iusco (1445), Ivașcu (1641), Laza (arm. 1624), Mariescu (arm. 1521 și 1624), Simon alias Moga (1456), Sima (arm. 1595) și Ștetcu (1489) din **Vișeul de Mijloc**, precum și străbunii familiilor: Bandrea (1463), Bilt (arm. 1658), Bora (1658), Braicu (1699), Cozma (1463), Costca și Costin (1463), Mandrea (1463), Mihut (1624), Năsui (1628). Pop (1463), din **Vișeul de Jos**, precum și Pop din **Bârsana, Petrova și Drăgoiești**”³³⁴.

1373, august 11, Szilvásvárad: „Mandatul regelui Ludovic pentru introducerea lui Balk, Drag și Joan, fiii voievodului oarecândva Sas, în domeniul moșiei **Cuhea** și pertinențelor ei, și a moșiilor **Bocicoi** (Bathkow, azi **Bocicoel**, județul Maramureș), **Biserică albă** (districtul Sighetului, comuna Giulești, județul Maramureș), **Taras** (în Ucraina) și **Buștina** (în Ucraina); introducerea se face fără contrazicere (întâmpinare de împotrivire – n. n.), și se disting hotarele moșiilor **Jeud**, **Vișeu** (Kethuyssou, azi **Vișeul de Sus și de Jos**, județul Maramureș), **Borșa** (Bors, județul Maramureș) etc.”³³⁵.

1385, Szigeth: „Literale (scrisorile) comitatului (Noi Bank.... de Zarwasow, Balkonis woywode, conte de Zathmarien și Maramorosi, precum și patru judecători nobili ai aceluiași județ Maramureș, adică. fiii lui Iuga (Yge), boievodul Maramureșului), prin care se adeverește că nepoții lui Juga, voievodul maramureșean, fii lui Ștefan, nobilii cu numele Sandor, Michail, Alexa și Nicoară, din bună voie, nesiliți, au dat a patra parte din moștenirea

³³⁴ Filipașcu, Alexandru, de Dolha și de Petrova, *Istoria Maramureșului*, Baia Mare 1997, p. 91

³³⁵ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 36, pp. 65-67

părintească **Vișeu de sus, Vișeu de jos** (Kethuyssou, azi **Vișeu de Sus și de Jos**, județul Maramureș), **Șieu** (județul Maramureș), **Botiza** (Batiza, județul Maramureș) și **satul lui Dan** (azi Dănești, județul Maramureș) surorilor lor, cu numele Scora, Baba și Margareta, soția lui Petru, notarul din **Baia Sprie** (Mithelperg, Kuzberk, județul Maramureș)”³³⁶.

1390. aprilie 30, Buda: „Mandatul regelui Sigismund, pentru reambularea metelor (actualizarea hotarelor) posesiunilor **Iza** (azi **Vadu Izei**, județul Maramureș), **Apșa de jos** (Teceu, districtul Sighetului, județul Maramureș), **Rohna de sus** (Felsőróna, azi **Rona de Sus**, județul Maramureș), **Bârsana** (Barcánfalva, județul Maramureș), **Rosalia** (Rozália, azi **Rozavlea**, județul Maramureș), **Ruskova** (Visóoroszi, azi **Ruscova**, județul Maramureș) și **Vișeu** (Kethuyssou, azi **Vișeu de Sus și de Jos**, județul Maramureș) în favorul magiștrilor Balc voievodul și Dragh din Maramureș”³³⁷.

1450, iunie 20, Buda: „La mandatul judelui Curiei, Ladislau de Palocz, se face, fără contrazicere, reambularea metelor (refacerea hotarelor – n. n.) posesiunii **Borșa**, la cererea lui Nicolau și Luca, fii lui Ștefan, și a lui Naan, fiul lui Hotco din **Vișeu**”³³⁸.

1453, 1 iunie: Iancu de Hunedoara conferă „titlul de nouă donațiune lui Petru Mandra și Nan, Kenezilor din **Vișeu**, și fratelui lor, Keneziatul ambele Vișae... deoarece

³³⁶ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 51, pp. 85, 86

³³⁷ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 57, p. 98

³³⁸ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 207, pp. 350, 351

ei au adeverit că dâșii, din timpul regilor din bătrâni, au fost și sunt în domeniul acestui Keneziat”³³⁹.

1455, iunie 1, Hațeg: „Joan din Huniad, Căpitanul suprem al Ungariei, conferă, cu titlul de nouă donațiune, lui Petru Mandra și lui Nan, kenezilor din **Vișeu**, și fraților lor keneziatul ambelor **Vișee**, cu toate folosințele și cu râurile Wasser și Vișeu, de la obârșia acestora, deoa-rece ei au adeverit că dâșii, din timpul regilor, din bă-trâni, au fost și sunt în domeniul acestui keneziat”³⁴⁰.

1456, mai 12, Buda: „Donațiune nouă a regelui Ladislau V despre moșia **Borșa**, dăruită lui Nan, Nicolau, Sandrinu, Danciul și Luca, fiii lui Hothko din **Vișeu**, care au ținut moșia aceasta din moși, din strămoși”³⁴¹.

1463, februarie 24, Buda: „Mandatul regelui Ma-thia Corvinul pentru introducerea lui Mihail, voievod din **Dolha Mare**, și a lui Nicolau Pop, Mandra Costa din **Vișeu de jos** și a lui Nicolau din **Drăgoești** (în Ucraina) în posesiunea moșiei **Vișeu de jos** din districtul Cuhei; in-troducerea se face fără contrazicere”³⁴².

1468, februarie 5, Debrețin: „Donațiunea nouă a regelui Mathia Corvinul, pin care dăruiește nobilitatea (kenesiatul) moșiei **Moiseni** lui Joan Juga, alt Joan,

³³⁹ Mihályi, Joan, de Apșa, *Istoria Comitatului Maramureș / Diplome maramureșene din secolul XIV și XV*, Tomul I, Maramureș-Sziget, 1900, p. 367,

³⁴⁰ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 216, pp. 367, 368

³⁴¹ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 225, pp. 382, 383

³⁴² Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 262, pp. 448-450

Blașiu și Simon din **Vișeu**, întărind prin aceasta donațiunea părintelui său Joan din Huniad”³⁴³.

1468, februarie 23, Sziget: „Relațiunea lui Joan din Urmezö și Lorențiu Literat, vicecomiți, Blașiu din **Bârsana**, Sandrin din Desești (**Derești**), Ladislau din Slatină (**Hoteni**) și Mihail Lungu din **Săpânța**, patru juzi ai nobililor, către regele Mathia Corvinul, despre aceea că, înaintea scaunului judecătoresc al comitatului, ascultând pe vecinii moșiei **Moiseni** și pe alți nobili ai comitatului, aceștia cu toți au mărturisit, sub jurământ, că moșia Moiseni a fost a lui Ambrosiu din **Dolha**, dar, în anul 1467, nobilii din ambele **Vișae** și din **Seliște** au ocupat-o cu putere de la Ambrosiu. Pentru aceea, au scos pe Simon și pe Ștefan din Vișeu, pe Nicolau Popa și Ladwan din **Vișeu de jos** și pe Ivașko Juga din Seliște din posesiunea acesta și au introdus, tot în aceea, pe numitul Ambrosiu, iar pe cei scoși i-au citat înaintea regelui”³⁴⁴.

1468, martie 27, Strigoni: „Mandatul regelui Mathia Corvinul pentru introducerea lui Carul, Joan, Jool, Vancha, Vlasen, Radul, Petru, alt Joan, Juga și Simon din **Vișeu**, și a lui Joan Vlad din **Seliște** în kenesiatul posesiunii **Moiseni**, ce îl au cu drept de moștenire. Introducerea se face fără contrazicere”³⁴⁵.

1471, februarie 6: „Joan Deak din **Dragumirești**, Mandra Costa din **Vișeu de jos** și Simeon din **Ieud**, pe de o parte, pe de altă parte Simeon din **Cuhea**, Joan Maroș și

³⁴³ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 281, pp. 482, 483

³⁴⁴ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 282, pp. 483, 484

³⁴⁵ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 284, pp. 489, 490

alt Joan Buftea din **Cuhea**, se învoiesc asupra hotarelor controversate din Cuhea și **Bocicoel**”³⁴⁶.

1473, martie 13, Buda: „Mandatul judelui Curiei regești pentru introducerea lui Nicolau Dragfy din Béltek în moșiile **Bârsana**, **Iza**, **Apșa de jos**, Rosalia (**Rozavlea**), **Strâmtura**, **Șieu**, **Ruszkova**, **Botiza**, Bedeu, Belavár (Kis-Kirva), **Crăciunești**, Várallja (Váralya, Szucsetatye, Sub Cetate), **Bocicou**, **Biserică albă**, Două **Vișae** și **Borșa**. Moșnenii protestează în tot locul”³⁴⁷.

1489, ianuarie 25: „Nobilul Steczko, fiul lui Nan din **Vișeu de sus**, dăruiește, din iubire frățească, nobililor Joan Vlaad și Joan Juga din **Seliște** jumătatea moșiei **Moiseni**, cu munții Vâlcănescu, Cher, Lucăceasă și jumătatea muntelui Sciol”³⁴⁸.

1593, mai 24: „Litere (scrisoare) de împărțire, prin care moșiile rămase după Pop Lazar din **Budești** se împart în trei, astfel că lui Grigorie Pop i-a venit partea în **Lăpușul de sus** (târgul Lăpuș Lăpușul Românesc, Oláhlapos, județul Maramureș), iar moșiile din **Rogoz** (înglobat în târgul Lăpuș), **Budești**, **Vișeu**, **Moiseni** și **Borșa** se împart în două între Tămaș Pop și cumnatul său Mihai Dumitru, bărbatul Mariei Pop, pentru că aceștia au petrecut bătrânii și au purtat procese pentru aceste moșii. La învoire au fost de față 24. bărbați nobili de atunci”³⁴⁹.

³⁴⁶ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 294, pp. 508, 509

³⁴⁷ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 300, pp. 517, 518

³⁴⁸ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 343, pp. 594, 595

³⁴⁹ Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900, doc. 366, pp. 638, 639

1651: „La 7 iulie 1651, este numit (protopop al Sighetului), cu aceleași condiții Mihai Molodecz, al cărui nume îl citim pe o *Evanghelie* a bisericii din **Vișeu de Jos**. Sub păstoria acestuia, s-a înjghebat protopopiatul românilor calvini din Sighet, în fruntea căruia s-a numit, la 11 august 1652. Simion Pătrașcu, cu învoirea superintendentului Gh. Csulay. Pătrașcu primi aceleași condiții de ascultare față de superiorul său, „episcopul ortodox unguresc”, cu adaosul că va lăsa la o parte „boscoanele celea de la botez și de la cununie”. / Protopopiatul acesta a găsit cel mai puternic sprijin în familia Stoica din **Crișănești**”³⁵⁰.

1773: „În 1773, se înființează, la **Frasin, Rahău, Mocra Germană, Vișeu de Sus și Borșa Handal**, centre forestiere pentru exploatarea pădurilor aparținătoare Erariului, în care scop, centrele acestea au fost colonizate eu țipțeri din Zips”³⁵¹.

1797: „Pe o *Evanghelie* de Blaj, 1776: Cu ajutorul Sfintei Troițe s-a cumpărat această sfântă carte, anume *Evanghelie*, cu cheltuiala Onița Anișoară, să-i fie pomană pentru sufletul ei și a soțului ei, anume Feir Văsălie, și a feciorului ei, Feir Toader, și a tot neamul lor. Cei morți, moși, strămoși, și moașe, strămoașe, până la al șaptelea neam. Și a dat pe această sfântă carte 17 florini și un huseș, în anul de la Hristos 1797, luna lui ianuarie, în 6 zile, și o au dat-o în **Budești**, la biserica din jos, unde e hramul sfântului arhieru Nicolae, fiind stăpânitori bisericilor atunci Exelența Sa Andrei Bacinschi, de la episco-

³⁵⁰ Filipașcu, Alexandru, de Dolha și de Petrova, *Istoria Maramureșului*, Baia Mare 1997, pp. 115, 116

³⁵¹ Filipașcu, Alexandru, de Dolha și de Petrova, *Istoria Maramureșului*, Baia Mare 1997, p. 139

pia Ungvar, fiind în Sighet vicar, și Alecsandru Bacație, și protopop erașului Cosoului Rădnic Teodor, și paroh satului fiind eu, Șimon Ștefan din **Vișeu de Mijloc**. Iară stăpânitor și crai în Țara Ungurești fiind Franțascus al doilea. Iară cine o va vinde sau o va înstrăina de la această sfântă biserică, să fie anatemizat de 7 sfinte și a toată lumea sobor, amin”³⁵².

1848: „La 30 septembrie 1848, borșenii lui Popa Lupu rup emblemele ungare de pe primărie și alungă jandarmii din comună, precum și pe comisarul Ludovic Jura, încredințat cu recrutarea celor 23 moiscieni și a celor 58 borșeni. La aceasta, pleacă la **Borșa**, pentru restabilirea ordinii, o companie de soldați unguri din **Teceu**, în frunte cu pretorele Vasile Mihalca și cu Ioan Săpânțanu, președintele curții marțiale, împuterniciți de a recurge la toate mijloacele de represalii. Aici însă au fost întâmpinați de 1.000 borșeni înarmați cu furci, securi, coase și pari. Conducătorii borșenilor arătară lui Mihalca un document, semnat de colonelul Urban și de doi ofițeri din graniță, prin care se adeverea că ei au depus deja jurământul pe împărat. Încercările de a amăgi pe revoltați cu declarața că și ei sunt prieteni cu împăratul, precum și arătarea vulturului cu două capete, din partea ofițerilor unguri, au dat greș. În cele din urmă, Mihalca, împreună cu soldații, a fost silit să se retragă la **Vișeu**. / A doua zi, **Borșa** a fost ocupată de căpitanul Binder, însoțit de 60 grăniceri români. La apelul său, plecară la **Năsăud** 300 de borșeni, pentru a se înrola sub steagul împăratului. În curând, au sosit la **Vișeu**, pentru întărire, 1.526 de ostași unguri, din care 600 erau din orașele regești, iar 926 din comitatul

³⁵² Iorga, N., *Însemnări din Bisericile Maramureșului / culese de Ioan Bârlea*, București 1909, p. 56

Sabolci. Auzind despre aceasta, borșenii an scris lui G. Mihaly că sunt gata să se supună, dar numai cu condiția să nu fie obligați să-și calce jurământul dat împăratului și nici să fie recrutați în armata lui Kossuth. Totuși, la 28 octombrie, ora 14, în fața forței superioare, **Borșa a capitulat**. Autoritățile au alcătuit aici o tabără de concentrare, unde au adunat toate elementele mai periculoase din regiune. În răstimp, sosind ordin din partea lui Mihaly, ca față de români să se procedeze numai cu blândețe și cu vorba bună, românii de pe valea Vișeuului n-au mai fost obligați să se înroleze în armata revoluționară. / La începutul lui octombrie, au coborât la **Săcel** 130 de grăniceri români și, la chemarea lor, au plecat la **Năsăud** sute de țărani de pe Iza, ca să depună jurământul de credință față de împărat. La câteva zile, sosi pretorele Mihalca, însoțit de armată și, găsind la **Săcel** 400 de țărani gata de plecare în Ardeal, a reușit să-i împrăstie la vetrele lor. Tot atunci a luat măsuri pentru paza trecătorilor, anunțând pedepse aspre pentru cei care vor îndrăzni să treacă granița. Totuși, spiritele nu s-au liniștit și trecerile peste graniță au continuat fără întrerupere. Ba, mai mult, poporul din **Dragomirești** a spart capul notarului Iosif Balea, pentru că a îndrăznit să propage ideile lui Kossuth, iar în **Ieud**, la protestul lui Chindriș Ionaș, poporul a refuzat să contribuie cu ceva pentru recruți.

Pentru restabilirea ordinii, a fost trimis comandantul Várady, în fruntea batalionului său, cu care, la 7 decembrie, ocupă **Bârsana**, **Strâmtura**, **Rozavlea** și **Șieuul**. Din Șieu el scria Comitatului că săcelenii sunt mai răi decât borșenii și cerea să i se admită distingerea satului și împrăștierea populației sale. Cererea însă nu i s-a aprobat, deoarece, pe lângă opreliștea dată de Mihaly, a

mai trimis vorbă și maiorul Urban, că, dacă se va atinge cineva de viața și avutul țăranilor români, credincioșii împăratului, va năvăli cu toate forțele ce dispune în Maramureș și pe unde va trece nu va rămânea piatră pe piatră. Ca urmare, Várady s-a mulțumit să ocupe **Ieudul, Cuhea, Dragomireștii și Săliștea**, iar la 13 decembrie ocupă și **Săcelul**, distrugând totodată drumul ce lega **Dragomireștii de Telciu**. În Săcel încă s-a înființat o tabără de concentrare, după modelul celei din Borșa. / Pe Mara și Cosău, capii tulburărilor erau primarul Berinde Grigore din **Budești** și fruntașul Pop Andraș al lui Toader din **Giulești**, care, însoțiți de mai mulți măreni, au fost personal la **Năsăud** pentru depunerea jurământului de credință față de împărat. După restabilirea ordinii pe Iza și Vișeu și după ce intervenția personală a vicarului Anderco a fost primită cu huiduieli, populația de pe Mara și Cosău a fost silită să se supună în fața forței superioare a armatei, care a înființat, la **Budești**, o tabără de concentrare. La 5 decembrie, se semnalează tulburări la **Petrova** și autoritățile iau măsuri ca revoltații să fie opriți pe dealul Herca, ca nu cumva, uniți cu cei din **Rona de Jos**, să atace **Sighetul**. Nemulțumiri și tulburări au izbucnit chiar și în sânul populației din **Sighet**, care, într-o noapte, a încercat să dezarmeze pe cei 1.500 de ostași, încredințați cu paza orașului. După aceasta, tulburările au încetat de tot, iar populația a fost lăsată în pace, cu excepția celor adunați în taberele de concentrare, care au rămas acolo până la sfârșitul revoluției. Maramureșenii au luptat numai alături de împărat și sub steaguri proprii. Un astfel de steag a adus acasă de pe câmpul de luptă și bunicul meu, Gavrilă Filipciuc, care era stegarul imperialiștilor de pe **Vișeu**. Steagul a fost ros de șoareci, fiind păstrat în cămara cu

alimente, însă ruda steagului a fost împodobită cu steagul tricolor al sfatului național român din Petrova”³⁵³.

1862: În conscripțiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menționați „**Tomojága** (Tomoiaică), în comuna Vișeu de Sus, 1595, 20 familii.

Simon, în comuna Vișeu de Sus, 1584, 13 familii.

Timus, în comuna Vișeu de Sus, 1450, 11 familii.

Mán din Sieu, în comuna Vișeu de Sus, 3 familii.

Váncsa (Vancea, Oancea) de Váncsesty (Vân-cești), în comuna Vișeu de Sus, 5 familii.

Komán din Mojszin (Moisei), în comuna Vișeu de Sus, 2 familii.

Kindrics din Jood (Ieud), în comuna Vișeu de Sus, 2 familii.

Juszkó de Vissó (Vișeu), în comuna Vișeu de Sus, 1584, 4 familii.

Hosda (Hojda) din Mojszin, în comuna Vișeu de Sus, 1 familie.

Hapka din Budești, în comuna Vișeu de Sus, 1584, 20 familii.

Grigor din Vissó, în comuna Vișeu de Sus, 1675, 4 familii.

Grád din Sacsal, în comuna Vișeu de Sus, 1560, 16 familii.

Dáncs (Danciu) de Săcel, în comuna Vișeu de Sus, 4 familii.

Czikále (Szakállos, Țicală) de Dragomir (Dragomirești), în comuna Vișeu de Sus, 3 familii.

Cziple (Țiple) din Biserica Albă, în comuna Vișeu de Sus, 20 familii.

³⁵³ Filipașcu, Dr. Al., *Descriere întâmplărilor Revoluției din anul 1848-1849*, în *Transilvania*, Anul 74, nr. 1, Sibiu 1943, pp. 161-163

Andrejka din Vissou, în comuna Vișeu de Sus, 1560, 2 familii.

Csubán (Cioban, Ciobanu) din Vissou de mijloc, în comuna Vișeu de Mijloc, 1677, 35 familii.

Simon recte **Sima** din Vissou de mijloc, în comuna Vișeu de Mijloc, 1596, 40 familii.

Grád din Vissou de mijloc, în comuna Vișeu de Mijloc, 1560, 25 familii.

Juszkó (Zet) din Vissou de mijloc, în comuna Vișeu de Mijloc, 1684, 35 familii.

Mariesek din Vissou de mijloc, în comuna Vișeu de Mijloc, 1591, 21 familii.

Bora (Biltu Sima) din Vissou de mijloc, în comuna Vișeu de Mijloc, 1591, 16 familii.

Láza de Bugyest, în comuna Vișeu de Mijloc, 1505, 12 familii.

Nasszo, Farkas și László de Vissó din Jos, în comuna Vișeu de Jos, 1628, 68 familii.

Bona și Bilcz Toma din Also-Visó, în comuna Vișeu de Jos, 1658, 5 familii.

Papp din Also-Visó, în comuna Vișeu de Jos, 133 familii.

Páska, în comuna Vișeu de Jos, 17 familii.

Simon, în comuna Vișeu de Jos, 12 familii.

Tomojága, în comuna Vișeu de Jos, 12 familii.

Ivásk (Ivașcu) de K-Vissó, în comuna Vișeu de Jos, 49 familii.

Andrejka (Andreica), în comuna Vișeu de Jos, 4 familii.

Brajkó de Szaplönca, în comuna Vișeu de Jos, 6 familii.

Tivadar de Szaploneza, în comuna Vișeu de Jos, 6 familii.

Czikále de Dragomer, în comuna Vișeu de Jos, 4 familii.

Maris de Konyha, în comuna Vișeu de Jos, 1 familie.

Diák de Konyha, în comuna Vișeu de Jos, 3 familii.

Dunka dm Sajo, în comuna Vișeu de Jos, 3 familii.

Vlád de Szebstye, în comuna Vișeu de Jos, 4 familii.

Kindrits din Jood, în comuna Vișeu de Jos, 6 familii.

Komán de Mojszin, în comuna Vișeu de Jos, 1658, 4 familii”³⁵⁴.

1880: „Pe valea Someșului, în fostul regiment și district românesc, se află mai multe fântâni minerale, dintre care cele mai însemnate sunt cea de la **Sângeorgiul românesc** și cea de la **Valea vinului (Vișeu)**, ambele proprietate românească, și anume, cea dintâi, a comunei **Sângeorgiu**, iar cea de a doua, a fondului de stipendie. Fântâna din Sângeorgiu se bucură de un renume european, atât în privința analizei, cât și a cantității, afară de aceea se bucură de un transport extins. Cauza principală pentru ce aceste fântâni nu sunt lipsa de stabilimente, de clădiri corespunzătoare, de parcuri și alei ș. a. Și, deoarece la facerea acestora se receră capital, de care nu dispune nici comuna, nici fondul școlastic, s-a născut ideea înființării unei societăți pe acțiuni, care s-a și realizat, gratie ener-

³⁵⁴ Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiu 1892, pp. 13, 14

giei și stăruințelor bărbaților ce s-au pus în frunte. M-aș abate poate prea departe, dacă m-aș încerca a face istoricul înființării acestei societăți, de aceea mă mărginesc a vă comunica numai cum că societatea „Hebe” s-a inaugurat deja de societate publică. / În 21 martie, s-a ținut prima adunare de constituire, sub prezidiul ad-hoc al dlui avocat Danila Lica și secretar Florea Moțoc.

Societatea s-a constituit conform statutelor, în modul următor: de președinte al consiliului s-a ales prof. Macsim Pop, de vice-președinte, dr. Ioan Mălai, de membri ordinari: arhitecții Ion Goldschmidt și Carol Kramer, prof. dr. C. Moisil și perceptorul fondurilor Elia Burduhos; de membri suplinitori: medicul cercual Simion Stoica și învățătorul din **Sângeorgiu**, Eremia Șorobetea, de casari directorul gimnazial dr. Paul Tanco, și de secretar, dr. A. P. Alessi; director s-a ales fizicul dr. Ștefan Pop, și de vice-director, directorul școlii triviale din **Sângeorgiu**, Mahai Domide.

Precum ne-am informat din raportul comitetului provizoriu, societatea a și arendat atât scaldă (baia) din **Sângeorgiu**, cât și cea de la **Valea vinului (Vișeu)**, pe 30 de ani, sub condițiuni nu nefavoritoare. Sperăm și așteptăm ca Societate „Hebe”, fiind astfel constituită, ca Societate publică, să realizeze, în timp cât se poate de scurt, dorințele nu numai ale românilor care au frecventat și cunosc această scaldă, dar chiar și ale tuturor străinilor, adică să procure toate comoditățile, toate întocmirile de lipsă, să o prevadă cu toate etablamentele, restaurațiuni, parcuri etc... / Făcându-se toate acestea, nu numai se va ridica scaldă la un renume european, pe care îl și merită, dar, prin aceasta, se va ridica întreg ținutul. Considerând romanticitatea acestui ținut (cu deosebire „**Valea vinu-**

lui”, care se află în munte, în păduri de pin și de brad), considerând că populațiunea acestui ținut este curat românească, aceste scalde pot deveni, în scurt timp, un loc plăcut de petrecere, pe timpul verii, nu numai pentru românii ardeleni, dar și pentru cei din Marmația, din Bucovina și din România, cu deosebire din părțile Moldovei. Din aceste vederi s-a considerat înființarea acestei societăți de o întreprindere eminamente națională și umanitară, și, prin urmare, am crezut a merita să fie cunoscută publicului românesc celui mare. Despre progresul acestei societăți nu voi lipsi de a relata, din când în când”³⁵⁵.

1884: „La alegerile parlamentare din 1884, candidează, din partea românilor, Bazil Iurca, la **Șugatag**, și Petru Mihaly, la **Vișeu**, față de care prefectul contracandidează pe Sig. Ciplea și pe Jonas Odon. Acesta din urmă era ginerele fostului pretor și notar public Sig. Pop și cumnatul lui Pop Simon, viitorul satrap al **Vișeuului**. Pentru intimidarea alegătorilor români, prefectul dispune, la **Șugatag**, 16 jandarmi și o companie de honvezi, iar la **Vișeu**, 22 de jandarmi și 2 companii de honvezi. / Te-roarea nemaipomenită, ce s-a dezlănțuit, a scos din fire pe marele luptător maghiar G. Várady, care, într-o serie de articole, publicate în „Máramaros”, a criticat aspru metodele de luptă ale guvernului, scoțând în relief valoarea excepțională și superioritatea personală a candidaților români, față de candidații guvernului. / Poporul de pe Mara a huiduit pe Ciplea, acuzându-l că și-a vândut neamul și legea ungurilor. Totuși, datorită terorii, dar mai ales datorită activității notarilor comunali și pretorului, precum și înrudirii sale cu o mulțime de familii țărănești,

³⁵⁵ *Observatorul*, Anul III, nr. 26, Sibiu 1880, p. 3

Ciplea a reușit să se aleagă, cu o majoritate de 648 voturi. / Pe Vișeu și Iza, însă, s-a ales Petru Mihaly cu o majoritate de 200 voturi. Aici era alături de el nu numai preoțimea, ci și majoritatea notarilor, în frunte cu pretorul Ion Gyenge. / În tot timpul campaniei electorale, la ordinul protopopilor, cursurile de la școlile confesionale au fost suspendate, pentru ca învățătorii să poată corteși pentru candidatul român. / Țărănimea a atacat, pretutindeni, pe aderenții lui Jonas, iar la **Vișeul de Mijloc**, țăranii, în frunte cu primarii Mihai Șimon și Ion Iusco, au răsturnat carele care transportau pe votanții guvernului. / Văzând că întreaga evreime este alături de guvern, țăranii au amenințat-o cu extirparea ei, ba au trecut și la fapte, spărgând geamurile caselor evreiești și maltratând un mare număr de evreii din toate satele”³⁵⁶.

1885: „Băile de la **Sângeorgiu** și **Valea-vinului** nu au fost cunoscute până acum în lumea mare, ele au fost mai mult locul convenirii clasei mai bogate, în timpul verii. Puținele cazuri ce s-au tratat aici arată importanța acestor băi în diverse stări patologice. Evoluția lor, în timpul mai recent, urma ca de sine. Cel mai mare merit, în această privință, îl putem atribui societății „Hebe”, care, prin bărbații ei devotați cauzei, de la luarea băilor în arendă, de la **anul 1879**, se năzuiește a ajusta aceste scalde cu tot confortul gustului modern. / **Sângeorgiul** e o comună mare, în partea nord-estică a Transilvaniei, în județul Bistrița-Năsăud, situată pe valea Someșului. Aici, în depărtare de 5-10 minute, spre nord, sunt așezate stațiunile balneare, sub o lățime geografică de 47:50, și o lungime de 42:50 grade, pe o înălțime de 450 metri deasupra nive-

³⁵⁶ Filipașcu, Alexandru, de Dolha și de Petrova, *Istoria Maramureșului*, Baia Mare 1997, pp. 182, 183

lului mării. Depărtarea, de la Bistrița, e de 4 ore și 3 ore de la Năsăud. Șoselele sunt întreținute relativ bine. Stațiune telegrafică există în Bistrița și în Năsăud; stațiune poștală, în opidul (târgușorul) **Sângeorgiu**. Din sus de Sângeorgiu, se află, în depărtare de o oră și jumătate, vechiul opid **Rodna**, renumit din războaiele cu Tătarii. De la Rodna, pe valea așa-numită „Izvor”, ajungi la **Valea-vinului**, cu sorgintea ei alcalino-sulfuroasă. În imediată apropiere de aici sunt minele erariale (împărătești). / **Baia de la Sângeorgiu** consistă din 5 izvoare, care diferă mult- puțin în compoziția lor chimică unele de altele.

În scrierile de balneologie, atât moderne, cât și mai vechi, aflăm foarte puține date privitoare la aceste băi. Profesorul Sigmund face descrierea acestori băi, dând chiar indicațiunile pentru folosirea lor. Folberth, în broșura sa, încă descrie aceste băi, din punct de vedere chimic. / Știm și e în genere cunoscut că, pentru cunoașterea radicală a unei stațiuni balneare sunt indispensabile cunoștințele geologice relative. / Împrejurimea băilor din chestiune o formează șirul de munți ce despart Transilvania de Marmăția. **Sângeorgiul** e încunjurat, din toate părțile, de dealuri, prin care stațiunea balneară e scutită de vânturile dinspre nord, lăsând oareșicum curs liber spre sud-vest. Clima e în genere moderată, dulce, sub-alină; aerul sănătos și de o compoziție chimică favorabilă celor ce sufăr de maladii ale organelor respiratoare; temperatura moderată și, mai cu seamă în decursul sezonului. Cantitatea anuală a ploii 94 cm. Apele, la izvor măsurate, arată media în temperatură de 12 grade R. Debitul cotidian al apei minerale e de 400 hectolitri. Pe an, se exportă 120.000 flacoane. Apa se uzează mai mult intern și anume sistematic după prescrierea medicală. / Pentru băi,

sunt întocmite **22 cabinete** și anume pentru băi calde și dușuri; afară de aceasta, există un bazin pentru scalde reci, cu 4 încăperi. Sezonul începe, de regulă, în iunie și se finește cu 15 septembrie. Pentru fiecare sezon, onorata direcție angajează câte un medic, care împlinește agențele medico-balneologice. Spițerii există în Năsăud, apoi în Bistrița și Rodna. Se înțelege de la sine că această stare nu corespunde cu cerințele medicale, și bine ar fi dacă onorabila direcțiune s-ar năzui ca, în decursul sezonului, să instaleze o spițerie în imediata apropiere de scalde, deoarece, între astfel de împrejurări, aprovizionarea bolnavilor cu medicamente, de la spițeria cea mai de aproape, care relativ e destul de departe, se face cu mare greutate și, astfel, în cazul cel mai favorabil, bolnavul trebuie să aștepte chiar o zi întreagă după medicamentele prescrise –abstrag de la cazurile unde morbul se vede silit a aștepta și mai mult, când e împiedicată comunicațiunea, din cauza ploii etc., etc. Așadar, e de o necesitate imperioasă ca farmacia să fie, cu ocaziunea sezonului, în stațiunea balneară sau, cel mai rău, în opidul **Sângeorgiu**.

Încartiruirea oaspeților la **scaldele din Sângeorgiu** corespunde cerințelor moderne, există hotel, cafenea, salon de lectură, de jocuri etc. Din coala de interogațiune, acludată flacoanelor prezentate expoziției din Pesta, aflu că prețurile sunt foarte moderate și accesibile pentru toți vizitatorii, astfel încât traiul, în decursul sezonului, e foarte ieftin, în comparație cu alte băi. / Pentru excursiune sunt regiunile din vecinătate, de o frumusețe rară și care, la fiecare pas, arată evenimentele istorice ale trecutului”³⁵⁷.

³⁵⁷ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 120, Brașov 1885, p. 3

1895: „În congregațiunea comitatului Maramureș, cum ni se scrie, au fost aleși, dintre români, următorii membri: / În cercul Iodului: Petru Jurca, notar; / în al Buscovei: Ioan Gyenge junior, pretor pensionar; / în al Strâmturei: Antoniu Coaciu, protopop, Demetriu Hodor notar; / în al Iuleștilor: Petru Iodi, notar, Ștefan Rednic, asesor la tribunalul orfanal, Ștefan Dunca, tutor la tribunalul orfanal; / în al Deseștilor: Ioachim Făt, preot; / în cercul Budești: Titu Budu, vicar; / în cercul Sârbi: Ilie Iodi, notar; / Apșa de mijloc: Vasiliu Lazar, protopop, Vasiliu Ciora, preot, Dr. Florent Mihályi, avocat; / Slatina: Sigismund Cziple, jude regesc, George Negre, notar; / **Vișeu de jos:** Vasiliu Man, avocat, Ioan Coman junior, preot; / Selilște: Ioan Gyenge senior, protopop, Mihaieu Pop, proprietar, Ioan Coman, preot, Ioan Dan, notar; / Văucești: Ștefan Anderco, preot, Mihaieu Petrovai, notar; / Apșa de jos: Dionisie Vereș, învățător confesional; / **Săpânța:** Antoniu Huban, preot; / Borșa: Ioan Pop Coman, notar, Ilie Moșolgo, proprietar; / Bârsana: Vasiliu Hodor, notar; / **Vișeu de sus:** Ioan Iuga, notar”³⁵⁸.

1900: „Cu plăcere vin a vă raporta despre vizita săvârșită, în zilele trecute, prin Magnificul Domn Moise Nyeș, canonic de Oradea-mare. Magnificul Domn canonic, în 13 octombrie, cu trenul de dimineață, a sosit în **Ardusat**, însoțit de Rssimul Dr. Felician Bran, Arhidi-aconul părților Sătmărene. La gară l-au așteptat frunțașii poporului, cu parohul local, care i-a adresat câteva cuvinte de salutare... / După-amiază, a vizitat parohiile: **Ardusat, Buzești, Tamaia și Farcașa**. În 14 octombrie, adică duminică, a celebrat sfânta liturghie comemorativă a

³⁵⁸ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 256, Brașov 1895, p. 2

sfintei Uniri. Popor imens a participat la serviciul divin, nu numai din Ardușat, ci și din parohiile vecine, așa încât și cimitirul a fost îndesuit de credincioși, deși timpul era nefavorabil. După „Crez“, Magnificul Domn canonic a ținut predică, explicând epistolele pastorale din acest an sfânt și jubiliar. Rar avem ocaziune de a ne îndulci de oratoria unui bărbat eclesiastic ca Magnificența Sa Domnul canonic Moise Nyeș. Stilul lui ușor, predarea sa nemăiestrită, vocea lui sonoră, argumentele puternice, cu un cuvânt totalitatea calităților unui adevărat orator a făcut ca cei de față să fie cuprinși de o emoțiune sacră, și ca lacrimi să zărim lucind în ochii bărbaților trecuți și oțeliți în luptele vieții. / Îndată după sfânta Liturghie, a primit vizita clerului districtual de **Ardușat** și, după-amiază, a continuat vizitarea parohiilor **Borlești, Pomi, Vișmort** și **Borhid**”³⁵⁹.

1903: „Viriliștii din comitatul Maramureșului. În acest comitat sunt 250 viriliști, dintre care 114 sunt evrei. Cel dintâi virilist evreu plătește contribuție 2.805 coroane, iar cel din urmă, 231 coroane. / **Viriliștii români** sunt următorii: 1). Simeon Pop, prim-pretor în **Vișeu de Sus**, cu 4.120 coroane (virilistul întâi în comitat). 2). Petru Mihalyi, deputat dietal, proprietar în **Sarasău**, cu 1-065 coroane. 3). Basiliu Iurka, proprietar în **Sarasău**, cu 1.023 coroane. 4). Dr. Georgiu Mihalca, avocat în **Sighet**, cu 670 coroane. 5). Vasile Mihalca, proprietar în **Iapa**, cu 666 coroane. 6). Dr. Ioan Mihalyi, proprietar și protofiscal al comitatului, cu 603 coroane. 7). Michail Pavel, proprietar în Sat-**Slatina** și arhivar la comitat, cu 589 coroane. 8). Ludovie Man, farmacist în **Șomcuta Mare** și

³⁵⁹ *Unirea*, Anul X, nr. 42, Blaj 1900, pp. 356, 357

proprietar în **Vișeu de Jos**, cu 562 coroane. 9) Dr. Mihail Kokényesdy, avocat în **Sighet**, cu 559 coroane. 10). Dr. Ștefan Kiss, medic și proprietar în **Dragomirești**, cu 513 coroane. 11). Vasile Man, avocat în **Vișeu de Sus**, cu 440 coroane. 12) Dr. Aurel Man, avocat în **Sighet**, cu 430 coroane. 13) Mihail Mihalca, proprietar în **Apșa de Jos**, cu 869 coroane. 14). Petru Rednic senior, proprietar în **Berbești**, cu 368 coroane. 15). Dr. Ioan Jurka, jude la Tribunalul regional din Caransebeș, cu titlul de jude de tablă regională, proprietar în **Călinești** și în **Sighet**, cu 338 coroane. 16). **Grigorie Kudrici**, proprietar în **Bârsana**, cu 328 coroane. 17). Ioan Iurka, jude de tablă regională, în pensiuine, avocat în **Vișeu de Sus**, cu 823 coroane. 18). Alesandru Cuza Anderco, proprietar în **Borșa**, cu 288 coroane. 19). Ioan Fanea, preot în **Sarasău**, cu 276 coroane. 20). Alesandru Gyenge, preot în **Dragomirești**, cu 263 coroane. 21). Vasiliu Ilniczky, proprietar în **Bârsana**, cu 228 coroane. / Dintre aceștia, numai darea lui G. Mihalca este în dublu calculată. Afară de viriliști, între membrii aleși ai congregațiunii comitatense sunt 21 preoți români și 15 mireni, avocați, proprietari și notari români, laolaltă cu viriliștii 57, din numărul total de 420. / În Maramureș, sunt 308.790 locuitori, din care 42.403 maghiari, 41.449 germani (evrei), 74.978 români, 143.621 ruteni, 1.147 slovaci etc.”³⁶⁰.

1904, Diaconovich: „**Vișeu de Jos** (magh. Alsó-Visó), comună rurală în Ungaria, comitatul Maramureș, cu 3.501 locuitori români și germani. **Vișeu de Sus**, comună rurală în comitatul Maramureș, cu 7.562 locuitori germani, români și maghiari. Vișeu are oficiu pretorial,

³⁶⁰ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 233, Blaj 1902, p. 3

notariat public, oficiu de dare. Izvoarele cu apă minerală „Șuliguli” până acum sunt puțin folosite. **Vișeu de Mijloc** (Közép-Visó), comună rurală cu 1.659 locuitori români și germani, de care se ține și mica stațiune balneară Valea Vinului, cu apă minerală care conține și sare. / **Vișeu, afluent al Tisei**. Izvorăște în partea sud-estică a comitatului Maramureș și, la Polyana, se varsă în Tisa”³⁶¹.

1904, august 7: „Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român din comitatele Sătmăr și Ugocia și-a ținut adunarea anuală, la 7 august stil noc a. c., în frumoasa comună românească **Pomi**. Această comună, aproape de Baia Mare, la poalele munților ce conțin aur, a fost un loc de înfrățire și întâlnire a multor români, aici am sărbătorit sărbătorela culturii românești. Aici și-a exprimat poporul cel mai vechi de pe aceste plaiuri sentimentele față de prosperarea culturii naționale, aici a fost, în acest an, sărbătorela sărbătorilor pentru noi, românii din aceste părți expuse. / Duminică, în 7 august nou, dimineața, la 7 ceasuri, sosiră, cu trăsura, de la **Seini**, dl președinte Georgiu Șuta, secretarul Dr. Vasiliu Lucaciu, Alexe Pop, N. Barbul, proprietar în **Mociră** etc... / Dl Petru Tămăian, profesor de preparație în Oradea, care și petrece chiar timpul de concediu în comuna sa natală, Valasut, de timpuriu, dimineața, sosind în **Pomi**, a început sfânta liturghie, la care s-au alăturat directorul G. Șuta, I. Bran și alții, iar ca diacon a servit tânărul Coriolan Manu, teolog de anul III, în Sătmăr. Răspunsurile le-a dat corul din **Ardusad**, sub conducerea învățătorului I. Anderco,

³⁶¹ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 1224

iar în strană a ajutat Petru V. Șireagu, învățător în **Amăți**, și Paul Goron, învățător în **Borhid**”³⁶².

1907: „Iconostasul bisericii din **Vișeu de Jos** se pictează, în 1907, cu cheltuiala țaranului Năsui Gavrilă Tistău, iar țaranul Ilic Coman, din aceeași comună, dăruiește 1.000 coroane pe seama Convictului din **Sighet**. / În 1912 dăruiesc, pe seama bisericii unite din **Dragomirești**, Sima Gheorghe, 1.800 coroane, văduva lui Mihai Balea, 2.000 coroane, Man Vasile, 1.900 coroane, iar Dragomir Gheorghe, moșii în valoare de 10.000 coroane. / Acest curent de emulație nobilă se înregistrează în toate satele românești și, sub înrâurirea acestuia, se decide și pretorul Pop Șimon să picteze, pe cheltuiala sa, iconostasul noii biserici de la Mănăstirea **Moisei**”³⁶³.

1908: „În 1889, a fost cea din urmă petrecere românească în Maramureș. Ar fi lungă și grea examinarea cauzelor care au împiedecat veselile românești pe pământul lui Dragoș-Vodă. E destul că, acum, după 19 ani de la cea din urmă petrecere, am văzut în Maramureș o manifestație frumoasă a geniului românesc. / La 20 iulie stil nou, am luat parte la petrecerea teologilor ungureni, în **Slatina Maramureșului**... / A fost lume multă la petrecere, toalete elegante, dintre care s-au distins interesantele costume românești din Satmar și Maramureș. În costum românesc din Maramureș au fost domnișoarele: Anuca Birlea, Silvia Călin, Marioara Ciplea, Elena și Terezia Vlad; din Sătmar, domnișoarele: Eliza Rednic, Aurelia și Lucreția Serbac. / S/a terminat petrecerea cu un venit curat de 200 de coroane. Venitul e destinat bisericii din

³⁶² *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXVIII, nr. 189, Brașov 1904, p. 4

³⁶³ Filipașcu, Alexandru, de Dolha și de Petrova, *Istoria Maramureșului*, Baia Mare 1997, p. 196

Rona-de-jos; deci, comitele suprem, cu suflet liniștit, a putut suprasolvi 30 de coroane. Comitele suprem, baronul Perényi, cu doamna, pretorul Szaplanczay și alți maghiari stabiliți la băile de la **Slatina**, încă au admirat dansurile și costumele românești./ Au luat parte la petrecere:

Doamnele: A. S. Balea (**Săpânța**), A. V. Berinde (**Sighet**), N. Șt. Bogluț (**Beiuș**), V. A. Borca (**Ieud**), M. M. Botoș (**Apșa-de-jos**), C. I. Dunca (**Vișeul-de-jos**), A. G. Dunca (**Mocira**), E. V. Dorosș (**Breb**), A. E. Fucea (**Sârbi**), văduva A. C. Feješ (**Șugatag**), M. I. Gyenge (**Apșa-de jos**), M. V. Gyenge (**Budești**), B. E. Huban (**Apșa-de-jos**), I. I. Huban (**Satmar**), M. Șt. Cherecheș (**Recea**), I. Dr. I. Mihályi (**Sighet**), văduva A. G. Man (**Nănești**), M. G. Mészáros (**Rona-de-jos**), M. V. Nap (**Șugatag**), E. G. Negrea (**Sarasău**), M. P. Pop (**Sighet**), R. P. Pop (**Rona-de-jos**), M. A. Poenariu (**Beiuș**), văduva I. T. Roman (**Vama**), M. I. Rednic (**Iapa**), I. P. Salca (**Giulești**), I. E. Salca (**Dej**), E. I. Serbac (**Vama**), Șt. D. Vlad (**Nănești**) și M. A. Zoicaș (**Ieud**).

Domnișoarele: Marioara și Laura Balea (**Săpânța**), Irina Bogluț (**Beiuș**), Gabriela Berinde (**Călinești**), Anuca Birlea (**Berbești**), Irina Berinde (**Sighet**), Marioara Ciplea (**Biserica-Albă**), Gizela Coman (**Moișeu**), Marioara și Terezia Cherecheș (**Recea**), Silvia Călin (**Petrova**), M. și A. Doedean (**Târșolț**), E. Dragoș (**Vișeul-de-jos**), Felicia Doron (**Slatina**), Elena și Irena Dorosș (**Breb**), E. Dragoș (**Slatina**), Cilica și Laura Fucec (**Sârbi**), Marioara și Irena Fejes (**Șugatag**), Rozalia Gyenge (**Apșa-de-jos**), El. Gyenge (**Apșa-de-jos**), Cilica Gyenge (**Budești**), El. Huban (**Apșa-de-jos**), Aurelia Huban (**Satmar**), Rozalia Iuga (**Vișeul-de-mijloc**), Anuca și Cilica Kovats (**Bârsana**), Margareta și Laura Lupan (**Ro-**

na-de-jos), Valeria și Cornelia Mureșan (**Telciu**), Catarina Moiş (**Biserica-Albă**), Aurelia Man (**Nănești**), Iulia Mihalyi (**Sighet**), E. Mihalea (**Șugatag**), E. Negrea (**Sarasău**), Niza Pop (**Apșa-de-mijloc**), Marioara Pop (**Sighet**), V. și A. Pop (**Mocira**), Iuliana Roman (**Vama**), Eliza Rednic (**Certeze**), Florica Salca (**Dej**), Aurelia și Lucreția Serbac (**Vama**), Elena și Terezia Vlad (**Botiza**), Cornelia și Lucreția Zoicaș (**Ieud**).

Domnii: Artur Anderco (**Cuheia**), G. Anderco (**Botiz Vașvareu**), Părintele vicar Tit Bud (**Sighet**), I. Borca (**Ieud**), M. Botoș (**Apșa de jos**), Ion Birlea (**Berbești**), Simeon Balea (**Săpânța**), Șt. Berinde (**Cărmărzona**), G. Barbul (**Seini**), Șt. Cherecheș (**Recea**), Al. și A. Ciplea (**Biserica-Albă**), Ilie Călăuz (**Gârdani**), M. și I. Doboși (**Turț**), N. Doros (**Breb**), Atanasie Doros (**Slatina**), E. Tit Doros (**Sighet**), I. Doros (**Slatina**), V. Doros (**Breb**), I. Dunca (**Vișeu de jos**), Aurel Dragoș (**Gherla**), E. Doedan (**Târșolt**), C. Dragoș (**Vișeu de jos**), I. Doboși (**Gherța mică**), I. Dragoș (**Vișeu de mijloc**), I. Mihalca (**Slatina**), M. și V. Erdöss (**Certeze**), E. Fucec (**Sârbi**), Părintele B. Fucec (**Sârbi**), Dr. Aurel Faur (**Sighet**), Dr. Salvator Jurca (**Sarasău**), V. Gyenge (**Budești**), I. Gyenge (**Apșa de jos**), A. Gitta (**Tătărești**), A. Hadji (**Slatina**), Oreste Ilnicki (**Slatina**). Dr. I. Kindris (**Vișeu de sus**), I. Kovats (**Tarna mare**), N. Lazar (**Sanislău**), Artur Man (**Nănești**), V. și P. Moiş (**Biserica Albă**), Dr. I. Mihalyi (**Sighet**), I. Moga (**Mociu**), I. Mihalca (**Slatina**), G. Meszáros (**Rona de jos**), Victor Mihalyi (**Sighet**), G. Negrea (**Sarasău**), V. Pop (**Șugatag**), P. Pop (**Rona de jos**), P. Pop (**Sighet**), M. Pop (**Apșa de mijloc**), V. Pop (**Sighet**), V. Pop (**Fernesei**), A. Pop (**Mocira**). A. Poenariu (**Beiuș**), M. Pop (**Apșa de**

mijloc), V. Pop (**Apa**), E. Salca (**Dej**), I. Rednic (**Tapa**), V. Șurani (**Șurdești**), Alex. Șerb (**Sarasău**), I. Vlad (**Botiza**), D. Vlad (**Vănești**) și S. Zoicaș (**Ieud**)”³⁶⁴.

1914: „Maramureșul a fost ocupat de trupele germane, de sub comanda generalului Conta, care rezida la **Vișeu de Sus**. Acestea s-au purtat cât se poate de dur cu populația civilă, jefuind-o fără milă și scoțând-o din locuințe. Între Maramureș și Ungaria nu se putea circula decât cu pașapoarte eliberate de comenduirea germană. Din cauza aceasta, elevii de la școlile din Ardeal, între care și eu, lipsindu-le viza necesară, erau siliți să pătrundă în Maramureș pe căi lăturalnice și clandestin. / Timp de doi ani și jumătate, frontul se afla de-a lungul Carpaților, din hotarele comunelor **Borșa, Vișeu de Sus, Poienile de sub Munte și Frasin**, fiind vizitat de toate personalitățile de seamă, în frunte cu domnitorii Carol al IV-lea și Vilhelm al II-lea. / Pe vârfurile Copilașului și Prislopului, s-au construit adevărate orașe de barăci, prevăzute cu electricitate și o autostradă lungă, care comunica, de-a lungul creștelor munților, cu șoseaua Borșa-Iacobeni și cu alte două șosele, Copilaș-Poienile de sub Munte și Vișeu-Lutoasa, construite ambele de prizonierii ruși. / Tot cu aceștia s-au mai construit șoseaua Petrova-Bârsana, linia ferată îngustă Borșa-Iacobeni și funicularul Copilaș-Poienile de sub Munte, care, dacă s-ar fi păstrat intacte și sub regimul românesc, Maramureșul ar fi devenit unul din cele mai cercetate centre turistice din Europa. / Satele de pe Vișeu au fost înțesate de ostași, care și-au construit cartiere de barăci, prevăzute cu capele, arsenale, spitale și cimitire proprii. Populația civilă, la auzul bubuitului de tun,

³⁶⁴ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 170, Brașov 1908, p. 3

la început își făcea cruce și fugea îngrozită, dar, după câteva luni, ororile războiului au abrutizat și cele mai delicate suflete”³⁶⁵.

1919: „La **Vișeu de Sus** s-a deschis Gimnaziul „Bogdan Vodă”, iar peste un an, și o Școală de arte și meserii pentru băieți, dar în 1931 ambele aceste școli au fost desființate, din motive de economie bugetară”³⁶⁶.

1928: „Iată numele acelor care au fost premiați, din partea „Astrei”, pentru cursurile reușite de analfabeți: / 1). George Popa, învățător în comuna **Bârsău**, județul Hunedoara; / 2). Andrei Szabó, învățător-director în **Vișeu de mijloc**; / 3). Sever Silcu, învățător la **școala de ucenici Sibiu**; / 4). Petru Popa, învățător în **Senercuș**, județul Târnava mică; / 5). Ioan Oancea, învățător **Zdrați**; / 6). Ioan Georgescu, învățător-director în **Vurpăr**; / 7). Ilie Slavu, învățător în **Vurpăr**; / 8). Maria Sbârcea, învățător în **Vurpăr**; / 9). Elisaveta Toader, învățător în **Vurpăr**; / 10). Ștefan Mureșan, învățător-director în **Richișul**; / 11). George Ludu, învățător-director în **Tâlmaci-Firma**; / 12). Petre Utan, învățător-director în **Vad**, județul Maramureș; / 13). Petre Codrea, învățător în **Vad**, județul Maramureș; / 14). Iuliu Todoran, învățător în **Bia**; / 15). Maria Pușcaș, învățător în **Bia**; / 16). Vasile Nosa, învățător în **Hida**; / 17). Ionel Turcu, învățător în **Hida**; / 18). Lia Moldovan, învățător în **Hida**; / 19). Ion Șandru, pretor și președintele despărțământului **Ozun**; / 20). Gavrilescu, notarul comunei **Ozun**; / 21). Ilarie Molnar, învățător în comuna

³⁶⁵ Filipașcu, Alexandru, de Dolha și de Petrova, *Istoria Maramureșului*, Baia Mare 1997, pp. 202, 203

³⁶⁶ Filipașcu, Alexandru, de Dolha și de Petrova, *Istoria Maramureșului*, Baia Mare 1997, p. 209

Ozun³⁶⁷.

1940: „Inaugurarea liniei înguste **Telciu – Moisei**, din nordul țării, după punerea în exploatare a întregii linii normale **Salva – Vișeu**, precum și inspecțiile dlui ing. Ion Macovei, ministrul lucrărilor publice și al comunicațiilor, în această regiune, pe care a îmbogățit-o și exploatarea liniei **Ilva Mică – Vatra Dornei**, a pus din nou în actualitate problema legăturilor de cale ferată dintre Moldova-Bucovina și Transilvania, precum și între Maramureș, prin Transilvania, cu celelalte provincii românești. / Privind o harta a țării noastre, observăm că, până anul trecut, nu exista o legătură de cale ferată între Maramureș și Nordul Transilvaniei și Bucovina, și nici între Transilvania și Bucovina, iar între Transilvania și Moldova se afla o singură legătură, între Sudul Moldovei și centru Transilvaniei, prin Adjud-Comănești-Petru Rareș. / Absența acestor legături economice și turistice între acele provincii a fost dureros simțită, sub toate aspectele înfățișătoare. / Așa se explică de ce, când, de anul trecut, până în vara aceasta, s-au dat exploatări liniile **Vatra Dornei – Ilva Mică. Salva – Vișeu și Telciu – Moisei**, dl ing. Ion Macovei, în calitate de director general al căilor ferate, anul trecut, și ca ministru al comunicațiilor, anul acesta, a evidențiat marea operă națională ce s-a înfăptuit de români și numai de români, atât ca planuri, cât și ca execuție, deși linia **Ilva Mică – Vatra Dornei** este cea mai grea linie ce s-a executat în țara noastră.

Importanța economică și culturală. / În Nordul țării, legătura între părțile N. E și N. V. ale Transilvaniei se făcea pe o linie de peage, ce trecea prin Slovacia. Azi

³⁶⁷ *Unirea Poporului*, Anul X, nr. 39, Blaj 1928, p. 2

se face numai prin țara noastră. / Prin noua linie **Salva – Vișeu**, tot centrul Transilvaniei a obținut o legătură directă cu Maramureșul, care a fost și mai valorificat prin darea în exploatare a liniei **Telciu – Moisei**. / Ținutul voievodal al Maramureșului descălecător de domni, vitregit, sub dominațiile străine, are, de acum, ținuturile străbătute de noi linii ferate, care îl leagă rapid cu Transilvania și, prin **Ilva Mică**, cu Bucovina, atât de scumpă nouă prin toate vestigiile trecutului și așezările milenare ale românismului, precum și prin torța creatoare ce se manifestă în zilele noastre. / Dar linia **Ilva Mică – Vatra Dornei** leagă Nordul Moldovei și Bucovina, prin Dărmănești, nu numai cu Maramureșul, ci și cu Estul Transilvaniei, prin **Dej – Zalău – Săcueni**, și cu centrul țării, prin **Dej – Apahida – Teiuș**, cu ramificații în toate regiunile transilvănene, valorificând toate aceste regiuni pur românești. / Aceste lucrări au costat, pe calea ferată: / a). linia **Telciu – Moisei**, lungă de 40 km, 60 milioane lei; / b). linia **Salva – Vișeu**, lungă de 40 km, 1 miliard 300 milioane lei; c). linia **Ilva Mică – Vatra Dornei**, lungă de 62 km, 1 miliard 200 milioane lei. / Toate aceste linii trec prin pozițiuni de o frumusețe nebănuită, prin masive muntoase care au necesitat construirea de numeroase tuneluri, poduri, viaducte și nenumerate și variate lucrări de artă. / Linia **Salva – Vișeu** are două tuneluri, lungi de 2.570 m, 17 viaducte, 31 poduri, 161 podețe etc. / Linia **Ilva Mică – Vatra Dornei** are 9 tuneluri, 10 viaducte, 32 poduri, printre care unele în curbe, 149 podețe etc. / Pe această linie circulă, actualmente, o pereche trenuri accelerate, două perechi trenuri de persoane și numeroase trenuri de marfă. / Aceste linii – după terminarea stării de război, în care se află Europa – vor fi chemate să rezolve, în și mai mare mă-

sură, cerințele economice ale întregii țări. Ele au și ridicat prețul pământurilor, prin valorificarea produselor, prin posibilitatea de transport a exploatărilor manganului, pietrei, lemnăriei și alte produse ale solului atât de îmbelșugat în aceste regiuni.

Valoarea turistică, / Pentru cunoașterea frumuseților țării noastre – linia parcurge numai ținuturi muntoase de brazi, la altitudinea de 700-800 m mijlociu, prin defileuri minunate – dl ministru Macovei intenționează, când vremurile se vor liniști, să dea avantaje de călătorii turistice, pentru ca, pe lângă schimbul de mărfuri, românii să se cunoască mai bine și să admire din plin minunile țării în care ne-am așezat și am rămas, de două milenii, precum și lucrările de tehnică și artă săvârșite de români.

Transporturi tot mai masive. / În primele 7 luni ale anului acesta s-au transportat, numai pe linia **Ilva Mică – Vatra Dornei**, cu trenuri de călători, 17.899.500 tone brute pe km; trenuri de marfă, 39.771.600 tone brute pe km; călători, pe km, 14.727.000 și mărfuri 18.037.500 tone pe km. / Aceste date sunt în creștere, față de anul trecut și susceptibile de a fi mult sporite, când evenimentele se vor liniști”³⁶⁸.

1950: „În anul 1950, prin legea raionării administrativ-economice a teritoriului, au fost create 28 de regiuni, printre care și **regiunea Rodna**, alcătuită din 4 raioane: **Bistrița** (cu satele de pe valea Șieului), **Năsăud** (cu satele de pe valea Someșului Mare), **Vișeu de Sus** (cu satele din bazinul cu același nume din Maramureș) și **Beclean**, având reședința la Bistrița”³⁶⁹.

³⁶⁸ *Universul*, Anul 57, nr. 233, București 1940, p. 7

³⁶⁹ Morariu, T.; Buta, I.; Maier, A., *Județul Bistrița-Năsăud*, București 1972, p. 12

VIȘMORT

vezi **TISA**, județul Maramureș.

VIȘTEA DE SUS

(Felső-Viszt, județul Brașov)

1511, august 11, Făgăraș: „Pál Tomori, **primarul Făgărașului**, a făcut cunoscut tuturor că Radu, Vochan și Vaszul, fiii regretatului Comșa (Komsa), și un alt Radu, fiul regretatului Stoicea (Stoycza), și Szaniszló Harabal, fiul regretatului Sándor Viszti, s-au prezentat în fața lui și i-au arătat că înscrisuri strămoșul lor Costea (Kosztá) avea un rang boieresc de la voievodul Mircea Transalpinul (Havaselföldi) și de la banul Severinului (Ban Szörényi), primind întăritură pe moșii din **Făgăraș**, Alsó, **Viștea de Sus** (Felső-Viszt, județul Brașov) și **Arpașu de Jos** (Alsó-Árpás, județul Sibiu), precum și douăsprezece corturi cu țigani, care le aparțin. Și mai stăpânea acest boier, și alte bunuri, care au fost furate de turci, în timpul voievodatului lui Péter Geréb din Vingárd. Având în vedere slujbele lor credincioase, Tomori, în virtutea autorității încredințate lui de János Bornemisza, li se confirmă boierismul, posesia vitelor și țăganilor lor”³⁷⁰.

1721: „**Conscripția** locuitorilor din **Viștea de Jos**. / Satul este așezat pe loc șesos, aproape de Olt, pe lângă

³⁷⁰ Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 250

drumul de țară, străbătut, pe la mijloc, de un râu. Are două câmpuri, unul ridicat, lângă sat, în partea dreaptă, se mărginește cu hotarul de jos al satului **Viștea de Sus**, altul, în partea stângă, așezat înspre Olt, amândouă sunt „*in unum cocuntes*” (exploatate împreună); dintre aceste două hotare, o parte însemnată, cea dinspre Olt, calitativ este nisipoasă și mai productivă, partea cealaltă, cea dinspre munți, este mai stearpă; amândouă hotarele se ară cu patru sau cu șase boi și, dacă se îngrașă cu gunoi, produc grâu, secară și ovăs. Livezile sunt în cea mai mare parte aproape de râul satului **Beșimbac**, ba chiar printre semănăturile de primăvară, tot asemenea au destule și pentru păscut. Unele locuri arătoare suferă pagube din cauza inundației Oltului; folos din pescuit este; iobagii nu au păduri, boierii au, însă sunt în controversă, din acest motiv își aduc lemne de foc din pădurile vecinilor. Munții numiți Zănoaga, cu venitul lor, sunt ai boierilor, asemenea Vistișoara, din sus de mănăstire, sunt ai preoților. Sunt 6 mori, cu câte o roată, asemenea și 3 piue, 2 căldări pentru vinars și una pentru bere, toate boierești. În Sibiul, așezat mai departe, și Făgărașul apropiat duc coșuri pentru bucate. Drumurile sunt foarte expuse, încât, în scurt timp, vor fi pustii. Scutiți în total sunt doi preoți în slujbă. Judele („villicus”) satului, asemenea decurionul boierilor prestează numai jumătate din porțiunea sa; dijma se plătește în boabe: 9 câble și jumătate de grâu, 8 câble ovăz, iar meiul în clăi. Datorie nimic, afară de 48 florini căpitănelui suprem Simion Boier.

Preoți: Mateiu, Comșa, Stănilă, Gașpar, Nicula.

Boieri: Stănilă Hangul, / Hangul Marc, / Mihai Mucia – decurion / Marcul Marc, / Radul Laslo, / Iuonaș Laslo, / Ivan Bursan, / Mihai Nursan, / Coman Reble, /

Nicula Reble, / Iuonaș Reble, / Gligore Cârșa, / Georgi Boier, / Matei George, / Grigore Reble, / Comșa Cârșe, / Toma Șandor, / Ivan Șandor, / Radul Uliou, / Bucur Uliou, Hangul Cârșe, / Ivan Popa, / Stoica Ciocan, Ion Potcova, / Radul Ciocan, / Iuon Ciocan, / Vasi Cârșe, / Radul Reble, / Bogdan Șandor, / Latzcu Reble, / Radul Popi, / Radul Boier, / Radul Streza.

Văduvele boierilor: Gravul Micuș, / Andraș Laslo, / Stănilă Handul, / Stănilă Gașparoie, / Marina Popoie.

Iobagi: Radul Borza, / Iuon Marina, / Ieremia Borza, / Opre Borza, / Stan Draguci, / Filip Draguci, / Simion Petri, / Radul Tatumir, / Comșa Grab, / Radul Grab, / Stan Grab – villicus, / Ivan Dancul, / Tudor Țetz, / Bucur George – vâcar, / Radul George, / Radul Godan, / Bucur Țarog, / Ion Țarog, / Vasile Todoran, / Radul Bursan, / Dumitraș Vuzou, / Bursan Vuzou, / Opre Moftul, / Lazar Moftul, / Radul Petraș, / Opre Țarog.

Zileri: Lupul Seretean, / Barb Seretean, / Constantin Muntean”³⁷¹.

1721: „Conscripția locuitorilor din **Viștea de Sus**. / Satul este așezat lângă râul de munte numit Viștea (Viștișoara), este potrivit pentru pomărit. Câmpul din sus este alburii, pe câte un loc, și pietros; începe de la poalele munților, coborându-se până dincolo de sat; în cea mai mare parte, este acoperit cu tufișuri, în altă parte este bun pentru fân și pentru ovăs, ba chiar, lângă râu, într-un loc șesos, pentru secară. Câmpul de jos se află din jos de sat, la un loc cu hotarul satului **Viștea de Jos**, este nisipos și mai roditor, produce secară; printre locurile arătore se

³⁷¹ Meteș, Ștefan, *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului*, Vol. I, Cluj 1935, pp. 222-226

află multe fânațe. Peste tot hotarul lipsește, în foarte mare măsură, gunoiul, și acest loc se ară de trei ori, cu câte patru boi. Păduri au destule pentru toate trebuințele, însă venitul din ghindă îl ia domnul de pământ. Munții sunt numai ai boierilor, precum și folosul acestora. Folosul pescuitului este neînsemnat, nu se folosesc de el nici domnul de pământ și nici boierii. Moară nu este decât una singură, cu o roată, și aparține domnului de pământ; două piue, o berărie și trei vinărsării sunt ale locuitorilor. De Făgăraș este la o depărtare pe trei ore, aici fac negoț din vânzarea lemnului de foc, a bucatelor și îndeosebi cu coșurile de bucate. Sunt scutiți judele satului („villicus”), doi preoți și, în parte, decurionul boierilor. Dijmele anuale constau din plățirea a 30 câble de secară, 60 câble de ovăs, din mei obișnuiesc să ia în clăi. Iobagii au datorie de 288 florini 40 creițari.

Preoți: Iuonaș, Comșa, Iuon Grama, Constandin Grama, Streja, Comșa, Constandin, Iuon.

Boieri: Opre Cora, / Iuon Stoica, / Streza Iancul, / Șerban Boier, / Radul Judele, / Radul Cora, / Iuonaș Popa, / Constandin Lupul, / Iștvan Deac, / Constandin Boier, / Radul Boier, / Simon Lupul, / Radul Lupul, / Constandin Cora, / Andraș Maderaș, / Stanutz Deac.

Văduvele boierilor: Comșa Stoichi, Bucura.

Iobagi: Opre Dragumir, / Radul Dragumir, / Iuon Tabora – vâcar, / Bucur Stanimir, / Opre Stanimir, / Barbat Popa, / Iuon Fretzila (Frățilă), / Lazăr Cluoncia, / Man Cluoncia, / Barbat Cluoncia, / Lazar Cluoncia, / Bucur Marcul, / Stoica Toma, / Barbat Tabora, / Iuon Tabora, / Bucur Boit, / Lazăr Bucilă, / Radul Banciul, / Lazar Lupșa, / Opre Meterna, / Din Baștea, / Radul Schesala, / Iuon Bucela, / Opre Balașul, / Radul Balașul –

văcar, / Radul Sersam – porcar, / Filip Ratzul, / Anghel Ratzul, / Dan Danc, / Nistor Danc, / Vucan Lupul, / Radul Lupul, / Opre Metie, / Iuon Focșuon, / Bucur Focșul, / Iuon Barb, / Opre Ștefan, / Opre Boita – porcar, / Opre Fucul, / Opre Vulc, / Radul Vulc, / Șandor Tabora, / Vich Cichul, / Bucur Tabora, / Stan Tabora, / Bucur Buonta, / Comșa Tabora, / Bucur Tabora, / Comșa Buonta, / Iuon Buonta, / Solomon Pușca, / Floire Tabora, / Stan Bucela, / Opre Bucela, / Bucur Bucela, / Alt Bucur Bucela, / Iuon Bucela, / Ștefan Cucela, / Bucur Bucela, / Radul Bucela, / Opre Bucela, / Iuon Lupșor, / Iuon Mic, / Iuon Meterne, / Opre Sersama, / Aftin Sersama, / Ilie Balesc, / Michela Vulcu, / Opre Peic, / Dardul Dan, / Sima Iuonaș, / Constandin Bales, / Șandor Copar, / Opre Cotiga, / Toma Monta, / Rosan Podmolea, / Andrae Podmolea, / Radul Manciu, / Comșa Mutzul, / Nistor Ștefan, / Opre Banci, / Leinciul Marcu, / Bucur Bursan, / Bucur Șerb, / Opre Șerban, / Comșa Șerban, / Iuon Șerban.

Vădulele iobagilor: Istrate Nasa, / Comșa Stanimir, / Bucura Sitoie, / Iuon Taboroie, / Bucura Buciloie, / Barb Buciloie.

Zileri: Iuon Cotiga, / Mine Muntean, / Radul Dogarul, / Gyera Boda, / Bucur Posoritzan, / Stoica Dogar.

Iobagi vagabonzi: Opre Rotar, / Toma Lisan, / Șerban Muntean, Bucur Podene”³⁷².

1762-1851: „Perioada „Regimentului 16 Grăniceri” (1762-1851). La 12 aprilie 1762, împărăteasa Maria Tereza a aprobat înființarea graniței militare transilvane, numindu-l pe generalul Adolf Nikolaus von Buccow comisar pentru realizarea acesteia. „Miliția grănicereas-

³⁷² Meteș, Ștefan, *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului*, Vol. I, Cluj 1935, pp. 226-232

că” urma să fie compusă din două regimente românești de infanterie, două regimente secuiești de infanterie, un regiment românesc de dragoni și unul secuiesc de husari, dispuse din Bucovina, până în Banat. În anul 1764, după terminarea lucrărilor de constituire a „Regimentului 2 de graniță român”, cu sediul la **Năsăud**, s-a trecut la înființarea „Regimentului 1 grăniceresc român”. Prin patentă împărătească, întregul teritoriu supus militarizării a fost declarat liber, viitorii grăniceri urmând a fi scoși din starea de iobăgie și scutiți de toate dările. Pentru constituirea regimentului, au fost militarizate mai multe sate din comitatul Hunedoara, scaunul Orăștie, scaunul Sibiu, Tara Oltului și Tara Bârsei. În anul 1773, se aflau arondate la Regimentul 1 românesc de graniță 84 de localități, pentru ca, în anul 1777 să rămână 82. Dintre acestea, 43 erau din Țara Oltului, organizate în șase companii. De aceea, regimentul era cunoscut și ca „al oltenilor”. / La data desființării regimentului, realizată pe baza decretului împărătesc din 22 ianuarie 1851, pus în aplicare în 1 aprilie același an, sediile (garnizoanele) companiilor și compunerea celor situate în Țara Oltului era următoarea: / **Compania a VII-a**, la **Racovița**, cu localitățile: **Porumbacu de Jos**, **Porumbacu de Sus** și **Scoreiu**, toate din actualul județ Sibiu; / **Compania a VIII-a**, la **Viștea de Jos**, din actualul județ Brașov, cu localitățile: **Arpașu de Jos** și **Arpașu de Sus** (ambele din actualul județ Sibiu), **Drăguș**, **Oltet** (fost Besimbac), **Ucea de Jos**, **Ucea de Sus** și **Viștea de Sus**, din actualul județ Brașov; / **Compania a IX-a**, la **Lisa**, cu localitățile: **Breaza**, **Dejani**, **Dridif**, **Gura Văii** (fost Netotu), **Ludișor**, **Luța**, **Pojorta**, **Recea** (fost Vaida-Recea și Teleki-Recea), **Voila**, **Voivodeni** (fost Voivodenii Mari și Voivodenii Mici), toate din ac-

tualul județ Brașov; / **Compania a X-a**, la **Mărgineni**, cu localitățile: **Berivoi** (fost Berivoii Mari și Berivoii Mici), **Copăcel**, **Hârseni**, **Hurez**, **Iași**, **Ileni**, **Râușor**, **Săsciori**, **Săvăstreni** și **Sebeș**, toate din actualul județ Brașov; / **Compania a XI-a**, la **Ohaba**, cu localitățile: **Bucium**, **Șinca Veche** și **Vad**, toate din actualul județ Brașov; / **Compania a XII-a**, la **Dumbrăvița** (fost Țânțari), împreună cu localitatea **Tohanu Vechi**, ambele din actualul județ Brașov”³⁷³.

1871: „În Tara Oltului au fost următoarele 11 localități care dispuneau de școli, în care copiii foștilor grăniceri aveau învățământ gratuit: **Copăcel**, **Dumbrăvița**, **Lisa**, **Mărgineni**, **Ohaba**, **Racovița**, **Recea**, **Scoreiu**, **Tohanu Vechi**, **Viștea de Jos** și **Voila**”³⁷⁴.

1904, Diaconovich: „**Vistea de jos și sus**, comune în Transilvania, comitatul Făgăraș. **Viștea de Jos** are 1.196 locuitori români, agricultori, 2 biserici, 1 școală; are o bancă românească „Olteana”, fondată în 1893; capital social 40.000, fond de rezervă 28.042, depozite 130.997, active 278.534, profit, în 1902, 10.344 coroane. 2) **Viștea de Sus** are 1.461 locuitori români, 1 biserică și 1 școală”³⁷⁵.

³⁷³ Bucur, Alexandru, *Urme grănicerești în Țara Oltului (I)*, în Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat”, *Acta Terrae Fogarasiensis*, X, Făgăraș 2021, pp. 136, 137

³⁷⁴ Bucur, Alexandru, *Urme grănicerești în Țara Oltului (I)*, în Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat”, *Acta Terrae Fogarasiensis*, X, Făgăraș 2021, p. 138

³⁷⁵ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, p. 1225

VÎȚA

(Vice, Vitze, județul Bistrița-Năsăud)

1361, iulie 8, Sântimbru: Vicevoievodul Ioan scrie conventului mănăstirii Mănăștur că i s-a plâns „Ioan, fiul lui Ioan din **Beclean** (Bethlen, județul Bistrița-Năsăud), în numele său și al fratelui său Grigore, că oamenii sau oaspeții din **Vîța** (Vice, Vitze, județul Bistrița-Năsăud), ce țin de cetatea regească **Unguraș** (Baluanus, județul Cluj), au arat cu silnicie o foarte mare bucată din pământul lor, ce ține de moșia **Beudiu** (Beud, județul Cluj), și că ei vor să li se împotrivească prin mijlocirea unei legiuite opreliști. De aceea, cerem stăruitor să trimiteți omul vostru de mărturie, în fața căruia omul nostru Ștefan, fiul lui Beke de **Vireag** (Vilagos Berk, Wyragusberk, azi **Florești**, județul Bistrița-Năsăud) sau Ladislau zis Vas de **Sântejude** (Sanctus Egidius, județul Cluj) ori, în lipsa celorlalți, Dumitru de **Luna** (Lonna, azi **Luna de Jos**, județul Cluj), să cerceteze și să-i oprească pe oamenii din Vîța la folosirea în viitor a sus-zisei bucați de pământ”³⁷⁶.

1369, septembrie 16, Turda: Voievodul Ioan scrie conventului mănăstirii Mănăștur că i s-a plâns „Grigore,

³⁷⁶ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 46, pp. 34, 35

fiul lui Ioan, fiul lui Iacob de **Beclean** (Bethlen, județul Bistrița-Năsăud), că Mihail, vicecastelanul de **Unguraș** (Baluanus, județul Cluj), cotropind cu silnicie pădurile moșiei sale numită **Beudiu** (Beud, județul Bistrița-Năsăud), precum și pământurile de arătură ce țin atât de Beudiu, cât și de altă moșie a sa, numită **Mălin** (Mălin, Malom, Malon, Malun, azi **Malin**, județul Bistrița-Năsăud), din comitatul Solnocul Dinăuntru, a pus să le însămânțeze, să le secere și, împreună cu Dominic și Gheorghe, slujbași din **Vița** (Vice, județul Bistrița-Năsăud), precum și cu oamenii din acel sat, au recoltat și au cosit, spre paguba sa. Drept aceea. trimiteți omul vostru de mărturie, în fața căruia omul nostru să caute a afla întreg adevărul cu privire la acestea”³⁷⁷.

1371, iulie 8, Sântimbru: Ioan, vicevoievodul Transilvaniei, scrie conventului mănăstirii Mănăstur că i s-a plâns „Ioan, fiul lui Ioan de **Beclean**, în numele său și al fratelui său Grigore, că oamenii și oaspeții din **Vița**, care țin de cetatea regală **Unguraș**, au intrat cu plugul într-o foarte mare bucată de pământ al lor, care ține de moșia lor numită **Beudiu**, cu privire la care vor să facă împotrivire, prin mijlocirea unei legiuite opreliști... drept pentru care, trimiteți omul vostru vrednic de crezare, care, de față cu omul nostru, să cerceteze și să afle de la toți, de la care se cuvine și se poate, îndeosebi de la vecinii și megieșii lor, tot adevărul cu privire la cele de mai sus, să-i oprească și să-i împiedice pe toți oaspeții și oamenii din

³⁷⁷ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 420, pp. 635, 636

Vița de la folosul pe mai departe a sus-zisei bucăți de pământ, după cum spune datina regatului nostru”³⁷⁸.

³⁷⁸ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, București 2002, doc. 51, pp. 65, 66

VOILA

(magh. Voila, în germ. Wolldorf, județul Brașov)

1721: „**Conscripția** locuitorilor din **Voila**. / Satul este așezat în loc neted și lângă drumul de țară, în mijloc are cursul râului de munte numit Breaza. Sunt două hotare, unul în partea de miazăzi, întinzându-se chiar până dincolo de Olt, se termină în hotarul satului **Cincul mic**; al doilea, la răsărit, întinzându-se de la marginea satului **Voivodeni** și, trecând peste **Sâmbăta de sus**, înconjurând satul înspre apus, întâlnește celelalte pământuri, în hotarul de la început. Partea această a hotarului, care trece peste Olt, este cu pământ negru și nisipos, iar cealaltă, cu pământ lutos, se îngrașă cu gunoi, se ară de trei ori, cu câte patru boi, și produc grâu, secară și ovăs, În hotarul de jos, se află niște fânațe cu trestie, precum și o parte de pământ arabil, din acestea se împarte între iobagi, cu puterea. În hotarul de sus, de asemenea, se află câteva livezi, pe lângă niște râuri, precum și niște locuri neproductive, pentru pășunatul vitelor. Păduri proprii nu au; însă lemne de foc cumpără din scaunul **Cincul mare**. Munții numiți „Fața lui Dobrin” și pădurile de brad sunt ai câtorva boieri. Din pescuit au folos. Neajunsuri se întâmplă destule, în hotarul de jos, din cauza revărsării Oltului. Sunt patru mori, dintre care trei cu două roate, și una cu trei roate, aparțin

boierilor, și două căldări pentru vinars, ale preoților. Făgărașul îl au aproape, pentru negoț. Drumul este expus neconținut. Aici se află un vagabond, Ianczi Germanus, morar. Sunt scutiți: judele satului („villicus”), decurionul boierilor, „Dl Varadi villanus”, doi preoți în slujbă și al treilea, protopopul, în sfârșit Trandafir, morarul unui preot, și boierul numit Șerban, asesor titular. Dijmele se plătesc în clăi. Satul e dator boierului Gavril Șorban 100 florini, căpitanului suprem din Făgăraș 160 florini. Au zălogit fânaț de 12 care de fân. Satul n-are venit, pentru că și-l revendică, în parte, dl de pământ, în parte, dl părcălab și câțiva particulari.

Preoți: Man, Todor și Vasilie.

Boieri: Alde Neagul, / Șerban Neagul, / Șerban Comși – decurion, / Alde Comșa, / Radul Streza, / Man Streza, Băcilă Băcilă, / Radul Băcilă, / Radul Praecob, / Remechi George, / Dobrin Dobrin, / Remechi Ianoș, / Matei Boier, / Micloș Boier, / Iuon Neagoe.

Vădulele boierilor: Crăciuneasca, Simoneasa, Ion Gabaroie, Ana Martinasa.

Iobagi: Barb Cocul, / Toma Buca, / Bucur Toma, / Bucur Ivan, / Iuon Catona, / Radul Itul, / Bucut Itul, / Bucur Ivan, / Floire Ivan, / Radul Barba, . Radul Metiaș, / Comșa Aron, / George Trebeca, / Iuonaș Prișca, / Man Bemba, / Iuon Hațag, / Gașpar Sburcioiu.

Vădulele iobagilor: Bucura Bucura, Gavrilioie Itului, Radul Romesi,

Zileri: Dumitru Muntean, / Stan Muntean, / Fer-
van Ferens, / Radul Lupul, / Mihaela Burutarul.

Vagabonzi: Iuon Câmpan, Mihai Brașovan”³⁷⁹.

³⁷⁹ Meteș, Ștefan, *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului*, Vol. I, Cluj 1935, pp. 234-237

1762-1851: „Perioada „Regimentului 16 Grăniceri” (1762-1851). La 12 aprilie 1762, împărăteasa Maria Tereza a aprobat înființarea graniței militare transilvane, numindu-l pe generalul Adolf Nikolaus von Buccow comisar pentru realizarea acesteia. „Miliția grănicerească” urma să fie compusă din două regimente românești de infanterie, două regimente secuiești de infanterie, un regiment românesc de dragoni și unul secuiesc de husari, dispuse din Bucovina, până în Banat. În anul 1764, după terminarea lucrărilor de constituire a „Regimentului 2 de graniță român”, cu sediul la **Năsăud**, s-a trecut la înființarea „Regimentului 1 grăniceresc român”. Prin patentă împărătească, întregul teritoriu supus militarizării a fost declarat liber, viitorii grăniceri urmând a fi scoși din starea de iobăgie și scutiți de toate dările. Pentru constituirea regimentului, au fost militarizate mai multe sate din comitatul Hunedoara, scaunul Orăștie, scaunul Sibiu, Țara Oltului și Tara Bârsei. În anul 1773, se aflau arondate la Regimentul 1 românesc de graniță 84 de localități, pentru ca, în anul 1777 să rămână 82. Dintre acestea, 43 erau din Țara Oltului, organizate în șase companii. De aceea, regimentul era cunoscut și ca „al oltenilor”. / La data desființării regimentului, realizată pe baza decretului împărătesc din 22 ianuarie 1851, pus în aplicare în 1 aprilie același an, sediile (garnizoanele) companiilor și compunerea celor situate în Tara Oltului era următoarea: / **Compania a VII-a**, la **Racovița**, cu localitățile: **Porumbacu de Jos**, **Porumbacu de Sus** și **Scoreiu**, toate din actualul județ Sibiu; / **Compania a VIII-a**, la **Viștea de Jos**, din actualul județ Brașov, cu localitățile: **Arpașu de Jos** și **Arpașu de Sus** (ambele din actualul județ Sibiu), **Drăguș**, **Olteț** (fost Besimbac), **Ucea de Jos**, **Ucea de Sus** și

Viștea de Sus, din actualul județ Brașov; / **Compania a IX-a**, la **Lisa**, cu localitățile: **Breaza**, **Dejani**, **Dridif**, **Gura Văii** (fost Netotu), **Ludișor**, **Luța**, **Pojorta**, **Recea** (fost Vaida-Recea și Teleki-Recea), **Voila**, **Voivodenii** (fost Voivodenii Mari și Voivodenii Mici), toate din actualul județ Brașov; / **Compania a X-a**, la **Mărgineni**, cu localitățile: **Berivoi** (fost Berivoii Mari și Berivoii Mici), **Copăcel**, **Hârșeni**, **Hurez**, **Iași**, **Ileni**, **Râușor**, **Săsciori**, **Săvăstreni** și **Sebeș**, toate din actualul județ Brașov; / **Compania a XI-a**, la **Ohaba**, cu localitățile: **Bucium**, **Șinca Veche** și **Vad**, toate din actualul județ Brașov; / **Compania a XII-a**, la **Dumbrăvița** (fost Țânțari), împreună cu localitatea **Tohanu Vechi**, ambele din actualul județ Brașov”³⁸⁰.

1871: „În Tara Oltului au fost următoarele 11 localități care dispuneau de școli, în care copiii foștilor grăniceri aveau învățământ gratuit: **Copăcel**, **Dumbrăvița**, **Lisa**, **Mărgineni**, **Ohaba**, **Racovița**, **Recea**, **Scoreiu**, **Tohanu Vechi**, **Viștea de Jos** și **Voila**”³⁸¹.

1887: „Trebuie s-o spun și pe aceea că, pentru susținerea ordinii între drăgălașii alegători și boierași, au fost recvirat la **Arpașu** vreo două companii de vânători din Făgăraș și trei posturi de jandarmi, care pe mulți alegători i-au fericit cu maiul puștii, pălmi, pumni și izbeli la pă-mânt, apoi cu călcatul în picioare. Spună Moise Șerban și primarul din **Voila**! Așa le-a și trebuit! De ședeau acasă,

³⁸⁰ Bucur, Alexandru, *Urme grănicerești în Țara Oltului (I)*, în Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat”, *Acta Terrae Fogarasiensis*, X, Făgăraș 2021, pp. 136, 137

³⁸¹ Bucur, Alexandru, *Urme grănicerești în Țara Oltului (I)*, în Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat”, *Acta Terrae Fogarasiensis*, X, Făgăraș 2021, p. 138

nu-i bătea nimeni! Pentru domnii nădrăgari a fostă și banchet, unde, de însuflețirea vinului, se preamărea Ullmann, alesul deputat”³⁸².

1895: „La **Mărgineni** s-a ales un alt băiat dezmiertat al șovinismului, un Zankó Emil, forestier, care le-a promis bieților oameni câte verzi și uscate, bune, eventual rele, că le va face pentru pădure, iar preoții din **Mărgineni** și **Ileni** au luptat cu însuflețire pentru reușita lui. Iată ce fac servitorii sfintelor noastre altare! Dau arma în mâna inamicilor noștri, să ne lovească cu ea. Noul preot Fulicea, ales la **Șinca veche**, așa își începe cariera sa de preot român? De ce n-a împiedecat pe tatăl său și pe frații, și rudeniile sale din **Mărgineni**, ca să aleagă pe un inimos al nostru? Cred ei că acum îmbuibatul Zanko va vota vreodată cu românii și pentru cauzele române? Doamne, ferește! Toți sunt în contra noastră, câți nu sunt români. Aceasta e trista experiență a trecutului. / Mai în primăvară, s-a ales aici, ca solgăbirău, sub firma că e român, un venetic, se zice rutean renegat de prin **Marmația**, numit Rednic Peter. Acesta, la alegerea din **Voila**, se zice că și-a permis abuzuri scandaloase și penibile, luând și rupând alegătorilor biletele și dându-le altele, cu candidați impuși de sus. Trebuie că a fost comanda și instrucția generală pentru toate cercurile, să nu le dea pace românilor să aleagă liber, și s-au ales, și în **Voila**, trei notari și un preot. Români sunt toți, dară peste notari cred domnii că pot dispune? Se va vedea! Și vom vedea și caracterul lor, care trăiesc din sudoarea poporului, iar nu din grația domnilor”³⁸³.

³⁸² *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 148, Brașov 1887, p. 2

³⁸³ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 241, Brașov 1895, p. 2

1903: „Nicolae Popoviciu își trage obârșiile din ținutul Târnavelor, aflat în inima țării. S-a născut la 29 ianuarie 1903, într-un sat prosper de români și sași, **Biertan**, care în vechime, în secolul IV, ne-a mai dat un mărturisitor al credinței, pe Zenoviu, cel care, prin cunoscutul *donariu*, ne-a lăsat o mărturie certă asupra încreștinării populației daco-romane din Dacia... / Tatăl său, Ioan, se trăgea dintr-o familie fruntașă din **Voila**, ce se și numea **Voileanu**. Era un țăran mai ridicat, cu două clase de liceu, harnic și iubitor de biserică, unde a cântat la strună, din tinerețe și până a murit. După proclamarea României Mari, a fost **întâiul primar român al Biertanului** și, în această calitate, a luat parte la festivitățile de încoronare a regelui Ferdinand și a reginei Maria, la **Alba Iulia**. S-a săvârșit din viață la 9 aprilie 1959, la 88 de ani, cu doar un an și jumătate înaintea fiului mult iubit. / Mama se numea Ana, originară **din satul Nemșa**. În arborele genealogic al familiei sale, ce purta numele Racotă, era și marele cărturar Gheorghe Lazăr, alături de un șir de învățători și frunțași români. Era o femeie harnică și cu un suflet profund credincios, care a imprimat întregii familii un adânc spirit creștin și moral. În orice împrejurare a vieții, bună sau rea, obișnuia să spună: „Așa a vrut Dumnezeu”, și tot cu aceste cuvinte a plâns și lângă sicriul fiului său, Nicolae episcopul. Și-a dorit ca înmormântarea ei să se facă sub lumina cântării „Hristos a înviat!”. Și Dumnezeu a rânduit să fie înmormântată în a doua zi de Paști a anului 1966”³⁸⁴.

1916, Martirizarea dr. Ion Șenchea. „După declarația de război a României, frunțașii români din Tran-

³⁸⁴ *Revista Teologică*, Anul II – XIV serie nouă, nr. 88, Sibiu 2006, pp. 215, 216

silvania au fost puși în stare de legitimă suspiciune și somați să se retragă în interiorul Ungariei. În special, a fost urmărit Ion Șenchea, desigur pentru atitudinea lui intransigentă din viața publică de dinainte și din timpul războiului, și pentru faptul probabil că și-a trimis fiul, pe atunci elev în clasa a VIII-a la liceul „Andrei Șaguna” din **Brașov**, peste munți, în România, ca să se înroleze ca voluntar în armata română. În adevăr, voluntarul ardelean **Aurel Șenchea** a ascultat porunca tatălui, ca să moară ca un erou la Turtucaia.

Tipicul exemplar de rasă, care a fost **Ion Șenchea** n-a vrut să se refugieze în Ungaria. Conștiința lui îl opri pe loc. Dar, într-o bună zi, când trupele române se pregăteau, în tabăra de la Toderița, pentru **marșul asupra Făgărașului**, Șenchea a fost acostat, în piață, de o patrulă de jandarmi, care i-a pus în vedere să aplece, căci altfel va fi împușcat! Șenchea le-a răspuns pe loc: „Dacă mă veți împușca pe mine, cu asta nu vă veți putea mântui patria!”. Ion Șenchea a trebuit, totuși, să plece, fiind silit de jandarmi. El a fost transportat, de un căruțaș din comuna **Voila** (magh. Voila, germ. Wolldorf, județul Brașov). La **Sighișoara** a fost pus în libertate, cu îndrumarea de a se retrage în interior. Firea s-a neastâmpărată l-a readus în calea primejdiei. Nu îl lăsa inima pe Șenchea să dezerteze de la postul datoriei, așa cum el înțelegea să și-o facă, adică să rămână lângă popor și să-i fie spre ajutor la nevoie. Scăpat de sub supravegherea jandarmilor, s-a întors, cu același țăran din Voila, cu intenția să treacă frontul unguresc, la ai săi. Însă ochii vigilenți ai unei patrule de jandarmi l-au descoperit și în fânul din căruță, în care se ascunsese. Fu dus, împreună cu țăranul vizitiu, la postul de la școala din comuna **Galați** (cartier al Făgărașului, ju-

dețul Braşov). Aici urmă să fie pus în libertate de către căpitanul de jandarmi Sikorszky, care îl cunoaştea, dar, probabil în urma intervenţiei inopinate a colegului său de barou, Taglicht, improvisat pe front în ofiţer, Şenchea a fost pus sub o puternică pază şi închis într-o cameră din localul şcolii. În aceeaşi noapte a fost condamnat la moarte, de către căpitanul Sikorszky, şi, fără nici o cercetare şi fără să i se dea posibilitatea măcar de a se apăra, a fost târât într-o vâlcea necunoscută din apropierea satului şi executat. Aceeaşi soartă a avut-o şi nefericitul ţăran **Iacob Gabor**, din comuna **Voila**, care a transportat pe Şenchea. Ambii au fost condamnaţi pentru „crimă de trădare de patrie!”. Curtea Marţială din Budapesta a anunţat, în 1917, printr-o decizie, primăria comunei Galaţi, locul execuţiei că: „Dr. Şenchea Iános hazaárulásért agyonlövétéssel halálra büntettet” („Dr. Iános Şenchea a fost condamnat la moarte prin împuşcare pentru trădare”). Cu introducerea acestei menţiuni în matricula morţilor s-a terminat toată ceremonia martirului care a fost Şenchea. Trupurile lor au fost îngropate pe dealul Galaţilor. Nici până astăzi nu s-a dat de oseminate, împrejurările certe în care s-a consumat acest atentat mişelesc nu se cunosc. Totuşi, sunt unele mărturii întâmplătoare. Iată, de pildă, cum rezumă Părintele Nicolae Aron, din Galaţi, mărturisirea făcută de unul din actorii sinistrei execuţii a lui Şenchea, fostul jandarm Feher Marton, din compania lui Sikorszky, care a fost ascultat la şcoala din Galaţi, cu prilejul cercetărilor făcute, în 1922, în cauza asasinării lui Şenchea:

„Am stat şi eu pe un scaun, în cancelaria din şcoala noastră din Galaţi, în vara anului 1922, când s-a luat un proces-verbal, în cauza omorării lui Şenchea, şi am auzit pe martorul, un ungur din **Săcele**, carele spunea: Din

școala aceasta, unde au fost deținuți, în anul 1916, prin septembrie, avocatul Șenchea și un voilean, căraușul lui, aduși acești oameni de noi, jandarmi staționați în Galați, de la trecerea peste Olt, aici, în școală, în odaia primă de învățământ, unde au fost închiși, sub grija căpitanului de jandarmi unguri Sicoțchi (Sikoszky), care ședea aci în școală. / Într-o noapte, o patrulă de 12 jandarmi, compusă din doi plutonieri (strajameșteri), doi saniteți, între care eram și eu și opt feciori, jandarmi de rând, pe la ora unu după miezul nopții, l-au ridicat pe Dr. Ion Șenchea, dimpreună cu căruțașul lui, un plugar din Voila, din odaia primă a școli din Galați, și, legându-le ochii și poruncindu-le să nu vorbească nici un cuvânt, i-am dus, apucând o depărtare de 100 de pași, pe strada mare a Galațului, de la școală, spre miazănoapte, apoi am apucat pe o potecă, pe la trepte, ce duce din sat către răsărit, iară vreo 100 pași, și am trecut Valea Galațului, ce curge spre miazăzi, în râul Olt, și, în fine ajungând în „Ostrov”, câmpul de dincolo de vale, pe o cărare, am mai mers iar vreo 100 de pași și aici am stat. De la cărare, direcția spre miazăzi, la vreo 100 de pași, se făcea groapa acestor doi mucenici, de către patru jandarmi, între care un plutonier (strajameșter) un saniteț și doi jandarmi de rând. În drumul lor de la școală și până în câmp, Dr. Șenchea, legat la ochi, întreba, deși îi era interzis să vorbească: „Unde mă duceți? Unde mă duceți?”. Iar aici, când patrula de 12 a fost avizată, printr-un semn, că groapa încă nu e gata, această patrulă, stând din mersul ei, i s-au descoperit lui Șenchea ochii și a observat, într-o depărtare de 100 de pași, lucind o lumină în întuneric, a cunoscut acum primejdia, că acolo i se săpa mormântul... și, primind, după o așteptare, semnul că pot veni, că groapa e gata, am purces cu victimele în

fața gropii și aici eu (martorul din Săcele), în calitate de saniteț, am examinat groapa cât e de afundă și m-am băgat mai întâi eu în groapă și era groapa destul de afundă, nu mă mai vedeau cei de afară, când eram înăuntru.

Ungaria nu se mai putea mântui nici prin crime. Atunci, ieșind eu din groapă și sosind momentul de împușcare a primei victime, Dr. Ion Șenchea, acesta a cerut voie să-și exprime ultima dorință, înainte de moarte, și nu i s-a dat, unul din jandarmi l-a lovit cu pumnul în barbă, ca să i se încheșteze gura și din limbă i-a izvorât sânge. / Cu toată strictețea, cel care era conducătorul patrului a aflat dorința din urmă a executatului, ca portofelul cu banii, ce-i avea în buzunar, să-i predea fiicei sale (Veturia). I s-au legat apoi ochii, cu o batistă, și o singură împușcătură la frunte, și corpul i-a picat în mormântul pregătit. Arșanăle adunate de pe la oamenii din Galați, a doua zi, dimineața, au fost văzute de locuitori, pline de nisipul gropii. Voileanului, când i-a venit rândul să fie împușcat, acesta a strigat cu plâns amar, să nu-l împuște și pe el, căci are copii și rămân orfani și că el nu-i vinovat, că a fost numai cărașul lui Șenchea. Dar n-a fost băgat în seamă, acestuia i s-au aplicat mai multe împușcături, până a murit, și l-au rostogolit peste Șenchea, în groapă, și cu rocul lui Șenchea au fost acoperite ambele cadavre și groapa a fost astupată”³⁸⁵.

³⁸⁵ *** *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul*, 1918-1928, vol. III, București 1929, pp. 1513-1515

VOITEG

(Veyteh, Veytth, județul Timiș)

„Comuna Voiteg, județul Timiș, este situată pe traseul drumului național DN 59, la 36 km sud de Timișoara și la 7,5 km nord de orașul Deta. / În hotarul localității, au fost descoperite vestigii arheologice aparținând epocii bronzului și evului mediu timpuriu și dezvoltat. / **Necropola de incinerare de la Voiteg**, atribuită culturii Cru-ceni-Belegiș, este deseori menționată în literatura arheologică privitoare la descoperirile aparținând epocii bronzului. Necropola este situată la marginea hotarului cadastral, dintre comuna **Voiteg** și orașul **Ciacova**, la aproximativ 1,8 km nord-vest de gara localității **Voiteg**, respectiv 3,09 km nord-vest de biserica ortodoxă din **Voiteg**. Toponimul folosit de localnici pentru această zonă este *Groapa cu vulpi*. / Situl arheologic a fost puternic afectat de activitățile antropice, în zona necropolei funcționând, și în prezent, o groapă de exploatare a argilei. / În imediata vecinătate a necropolei, la aproximativ 100 m nord-vest, se află așezarea de epoca bronzului. Din punct de vedere cadastral, așezarea adiacentă necropolei se află în hotarul cadastral al orașului **Ciacova**, în timp ce necropola se află în hotarul localității **Voiteg**”³⁸⁶.

³⁸⁶ Szentmiklosi, Alexandru; Medeleț, Florin, *Sondajul arheologic din așezarea de epoca bronzului de la Voiteg – Groapa cu vulpi*, în

1317: „Reîntorcându-ne în veacul al XIII-lea, putem urmări descendența lui Bogouslou. fratele lui Filip cel Mare și Belenig. Din **Weiteh**, nepotul său descinde **ramura de Voiteg a neamului de Cenad**, cu proprietăți în comitatele Cenad, Timiș și Caraș. Banul Theodor, fiul lui **Weiteh**, ajunge căpitan al cetății **Mehadia**, pe care o reține pentru sine o vreme, în 1317, cu ocazia tulburărilor și războiului civil, de la începutul domniei lui Carol Robert. / Era aliat cu despotul Theodor de Vidin și, probabil, și cu domnul Basarab I, întemeietorul al Țării Românești, stăpân pe Banatul Severinului și nesupus și el amintitului rege. Pentru a-l constrânge să predea **Mehadia**, partizanii regelui l-au luat prizonier pe fiul său Ioan și l-au dus, legat, în fața cetății asediate. / În 1322, banul Theodor și fiul său Ioan erau în relații bune cu regele, dar, pentru a evita o eventuală confiscare a domeniilor, acceptă transferarea acestora către magistrul Gall de Omor, notarul regelui, ginerele lui Theodor **Weiteh**”³⁸⁷.

1322: Așezarea a fost „amintită la 1322, august 28, când satul a fost lăsat ca zestre, de magistrul Teodor de **Voiteg**, fiicei sale, la căsătoria cu magistrul Gall, notar regal (*Documente*, veac. XIV, vol. II, p. 54)”³⁸⁸.

1361, mai 31; Regele Ludovic dă de știre că a avut trimiși pentru „a deosdebi și despărți toate moșiile și satele noastre regești de moșiile nobililor, prin înnoirea sem-

Muzeul Banatului Montan Reșița, *Banatica*, Vol. I, nr. 26, Reșița 2016, pp. 239, 240

³⁸⁷ Lambor, Petre, *Nobilii din neamul Cenad (sec. XIII-XVII)*, în Muzeul de Istorie a Transilvaniei, *Acta Musei Napocensis*, vol. II, nr. 34, Cluj-Napoca 1998, pp. 35, 36

³⁸⁸ Stoicescu, Nicolae, *Bibliografia localităților și monumentelor medievale din Banat*, Timișoara 1975, p. 29

nelor de hotar”, printre care „moșia **Altalkerek** (dispărut, lângă Voiteg, județul Timiș), aflătoare în comitatul Timiș... au despărțit-o de moșia **Voiteg** (Veyteh, Veythh, județul Timiș) a nobililor de Voiteg, nevindându-se nici un împotrivor, prin următoarele semne: cel dintâi semn de hotar începe dinspre răsărit, lângă două semne vechi, unde au ridicat două movile noi, iar de aici hotarul merge drept spre apus, la alte două movile vechi. De aici, hotarul se îndreaptă tot spre apus, către o movilă de hotar, unde au ridicat două movile de hotar, iar de aici, mergând înainte spre miazănoapte, au pus să se ridice alte două movile”³⁸⁹.

1371, iunie 9: Ludovic, regele Ungariei, dă de știre că a trimis în comitatele Casas și Timiș „cavaleri credincioși și oameni de-ai noștri... pentru a deosebi și despărți toate moșiile și satele noastre regești de moșiile nobililor, prin ridicarea și înnoirea semnelor de hotar, aceștia, întorcându-se apoi la noi, ne-au spus... că au deosebit și despărțit de moșia nobililor, numită **Voiteg**, prin ridicarea și înnoirea unor noi semne de hotar, fără să se fi ivit nici un împotrivor, ba încă și părțile, adică nobilii de zisa moșie Voiteg și totii iobagii noștri din **Altalkerek** (sat dispărut, lângă Voiteg), învoindu-se și primind cu bunăvoință aceasta, cu semnele de hotar”³⁹⁰.

1872: „În pofida controverselor, STEG-ul va continua construcțiile sale feroviare și în Banat. Intrând în alianță cu Societatea austriacă de construcții „a regiunii Tisei”, va cere și va obține, între altele, permisie de a

³⁸⁹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 41, pp. 31-33

³⁹⁰ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, București 2002, doc. 41, pp. 42, 43

construi liniile: Valcani-Periam (1870), **Voiteg-Bocsa** (1872), iar în anul 1874, Timișoara-Orșova”.

„Criza financiară a monarhiei dualiste, izbucnită în anul 1873, și care s-a prelungit până în anul 1878, a paralizat aproape complet construcțiile de căi ferate, mai ales în anii 1875-1877. Totuși, Banatul, în mod interesant, va face excepție în acest domeniu, continuându-si aici construcțiile liniei **Voiteg-Bocșa** Vasiovei și Timișoara-Caransebes. Acest lucru se explică prin faptul că aici construcțiile erau executate de STEG, care avea la dispoziție capitalul francez, neatins de criză”³⁹¹.

1895: „În decursul călătoriei Prea Sfințitului Episcop al nostru Nicolae Popea la **Jebel**, învățătorul Ciuta i-a făcut o surprindere plăcută Prea Sfințitului, prin prezentarea sa, împreună cu școlarii și cu alți creștini evlavioși, la stațiunea de acolo a căii ferate. / Și la **stațiunea din Voiteg** au întâmpinat creștinii, în mod frumos, pe Arhiepiscopul lor”³⁹².

1916: „La **Voiteg**, tot satul a petrecut, în trist convoi, clopotele rechiziționate: „La 1 octombrie 1916, pe timpul războiului mondial s-au luat clopotele din turnul bisericii, de către erari (oamenii împărătești), pentru fabricarea munițiunii. Împodobite cu cununi de flori și cu lacrimi în ochi, au fost petrecute până la tren de credin-

³⁹¹ Károlyi, Dionisie, *Construcția de căi ferate în Banat (1856-1914)*, în Muzeul de Istorie al județului Caraș-Severin, vol. II, Reșița 1973, pp. 209, 210

³⁹² *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 98, Brașov 1895, p. 3

cioșii noștrii. Scris-am spre aducere aminte. / **Voiteg**, la 8 octombrie 1916, / Alexandru Țăranu, învățător”³⁹³.

1927: „Pe terenul Societății de vânătoare „Potârnicchia”, rezervat pentru vânătoare în cercuri, în ziua de 12 noiembrie, secretarul comunei **Voiteg**, Vasile Gligor, și dl Dr. Imbroane au vânat 13 iepuri. Interesant este că dl secretar, care, în calitate de membru al sus-zisei societăți, fiind neobligat a plăti iepurii împușcați, și-a dat demisia din societate. Cu ocazia vânătoarei în societate, s-a hotărât ca iepurii să fie împărțiți între membri. Secretarul, care a luat parte la vânătoare, ca oaspe, nu a vrut să recunoască hotărârea de a se împărți iepurii, ci s-a luat la ceartă, în cursul căreia a numit pe dl Vasile Cioban de „porc”. / Dl notar a făcut pașii necesari pentru a se confisca arma dlui Vasile Cioban, din motive de răzbunare personală, învinovățindu-l că ar fi sărit asupra sa cu arma, ceea ce toți vânătorii pot dovedi că nu corespunde adevărului. Rugăm autoritățile în drept de a avea în vedere cele descrise mai sus”³⁹⁴.

1930: „Tânărul Nicolae Jacob, fiul proprietarului Simion Iacob, din **Voiteg**, județul Timiș, s-a căsătorit cu tânăra Sofia Cîncea din comuna **Dejan**, județul Timiș. / Întru mulți ani fericiți!”³⁹⁵.

1930: „Se aduce la cunoștință generală că, în ziua de 10 octombrie 1930, ora 12 a. m., se va ține licitațiune publică, cu termen scurt de 15 zile, pentru aprovizionarea cu 520 m. c. piatră spartă, natura granit din cariera **Sur-**

³⁹³ Leu, Valeriu; Albert, Carmen, *Banatul în memorialistica „măruntă”*, în Muzeul de Istorie al județului Caraș-Severin, *Banatica*, vol. II, nr. 13 Reșița 1995, p. 212

³⁹⁴ *Syvastica Banatului*, Anul I, nr. 24, Timișoara 1927, p. 4

³⁹⁵ *Unirea Poporului*, Anul XII, nr. 8, Blaj 1930, p. 6

duc, Banat, sau din alte cariere similare, necesară pentru întreținerea drumului vicinal **Voiteg**-Mănăstire-Șemlacul-mare, Ferendia Clopodia, Lamul-mare km 0-2 și 20-38+200. / Valoarea lucrărilor de pe deviz este de 298.690 lei”³⁹⁶.

1940: În cadrul lucrărilor Camerei de agricultură din județele Transilvaniei, a fost reprezentată, în cadrul domeniului creșterii vitelor, și „Școala particulară de agricultură din **Voiteg**”³⁹⁷.

³⁹⁶ *Syastica Banatului*, Anul IV, nr. 34, Timișoara 1930, p. 4

³⁹⁷ *Universul*, Anul 57, nr. 178, București 1940, p. 6

VOIVODENI

(magh. Vajdafalva, județul Brașov)

1606, aprilie 26: „Căpitanul Gabriel Haler neamurilor lui Radu și ale lui Coman Kiungara despre învoiala făcută, în fața căpitanului cetății și al districtului **Făgărașului**, între nepoții decedatului Aldea Byka din **Sâmbăta de Sus** despre boeronatul lor din acea comună, și jumătate de boeronat din **Sâmbăta Mică**, de schimbat cu boeronatul lor din **Vajdafalva** (Voivodeni, magh. Vajdafalva, județul Brașov), toate din districtul Făgărașului”³⁹⁸.

1608: „George Barițiu mai știe de un episcop sau superintendent român calvin, pentru românii din Bihor. Acesta e Mihail din **Voivodeni**, Vajdafalva, comună pe Crișul alb, lângă canalul Nádor, între **Repszeg** și **Aldești**. Mihail, însă, cum se vede din diploma lui Sigismund Rákoczy, dată în Beiuș, la 15 Ianuarie 1608, nu a fost ridicat la rangul de superintendent, ci numai constituit de conționar și investit cu favorurile pastorilor reformați unguri, și scos de sub ascultarea episcopului românesc Sava, de la Lipova, căruia nu are ai plăti dajdii... / Așadar, la

³⁹⁸ Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. VII, 1602-1606, București 1934, pp. 266, 267

1608, poporul și preoțimea română calvinizată de pe Crișuri, în frunte cu predicatorul său din **Voivodeni**, se rup de restul celorlalți frați”³⁹⁹.

1721: „Conscripția locuitorilor din **Voivodeni Mari** (de Sus) / Are două hotare, amândouă în capul satului, la răsărit, iar în cealaltă parte, la apus, curge râul de munte, care deosebește aceste două sate, numite **Voivodeni**. Dintre aceste două hotare, cel din sus începe din jos de hotarul satului **Pojorta** și coboară, pe loc șesos, până aproape de sat, aici întâlnește un alt hotar și merge până în hotarul satului **Voila**. Tot așa așezat, în loc șesos. Din punct de vedere al calității hotarul din jos, este pietros și productiv, iar cel din sus este mai neproductiv, fiindcă este apăsător și argilos, astfel se îngrașă cu gunoi și se ară cu patru boi, produc secară și ovăs. Livezi se află amestecate printre locurile arătoare, ba chiar pe ici-colo se află pământuri necultivate, numai pentru păscut. Păduri nu au; munții numiți „Fața moșului” sunt zălogiți la boierul Șorban, din Voila, pentru 110 florini. Sunt 5 mori, din care 2 iobăgești și 3 boierești. Este o berărie a unui preot. Sunt două căldări pentru vinars boierești și una iobăgească. Orașul Făgăraș este aproape, pentru negoț. Dijmele se iau în clăi, după pământurile iobăgești. Drumul nu este expus; din cauza inundației nu este nici o pagubă. Venit al satului nu este, tot asemenea datorii nu are.

Preoți: Radu, Oprea, Comșa, Grama.

Boieri: Radul Șinca, / Alde Bica, / Iuon Popa, / Șerban Popa, / Șandor Ilieș, / Coman Ciungar, / Alde Popi Man, / Matei Popa, / Iuon Popa, / Radul Popa.

³⁹⁹ Bălan, Dr. Nicolae, *Din trecutul Bisericii Române Bihorene. / VI. / Calvinism*, în *Revista Teologică*, Anul II, nr. 1, Sibiu 1908, p. 15

Văduvele boierilor: Comșoie Șinca, Anca Bicoie, Șerbăneasa, Dobra Popi Rad.

Iobagi: Coman Catona, / Opre Corne, / Șandor Șinca, / Coman Catona, / Șerban Mihela, / Coman Corne, / Radul Corne, / Man Corne, / Dumitrul Dan, / Man Corne, / Ivan Cornea, / Iuon Moga, Radul Moga, / Bucur Lupul, / Bucur Mathiaș, / Iuon Mișco, / Tuoder Christian, / Bucur Burdușa, / Bucur Nistor, / Iuon Thirhets, / Constandin Cantza, / Barb Catona, / Bucur Burs, / Șandor Stanislau, / Man Ivan, / Radul Christian.

Văduvele iobagilor: Neacșa Stanislau, Man Pulsoie, Neacșa Corneasa, Stanca Mișcului, Maria Simonoie, Binca lui Poter.

Zileri: Man Albu, Stoica Gerlets, Iuon Muntean, Stan Herseni”⁴⁰⁰.

1721: „Conscripția locuitorilor din **Voivodenii Mici** (de Jos) / Are două câmpuri, unul din jos și celălalt, din sus de sat, amândouă la răsărit, la marginea satului se întâlnesc într-un loc; cel de jos, împreună cu hotarul satului **Sâmbătă de Jos**, întâlnește pe cel de sus. Hotarul de sus pleacă, dinspre miazăzi, și ajunge până la marginile satului **Lisa**; amândouă hotarele sunt cu pământuri lutoase, însă mai „albicanfis” și, pe câte un loc, pietroase; le îngrașă cu gunoi, le ară de câte trei ori și seamănă numai secară și ovăs; pe lângă aceasta, hotarul întreg este plin de tufișuri, o parte din hotar este chiar necultivată și folosită numai la păscut. Fânațe sunt foarte puține, pe lângă râul numit Breaza, și pe lângă câteva ape. Păduri nu au, din acest motiv aduc lemne din pădurile vecinilor, pentru bani. Munți au, de brad, numiți „Valea lui Mogoș”, însă

⁴⁰⁰ Meteș, Ștefan, *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului*, Vol. I, Cluj 1935, pp. 238-241

nu sunt accesibili, ci îi folosesc numai pentru păscutul oilor. Folosul pescuitului este al domnului de pământ. O moară cu o roată, împreună cu veniturile, precum și trei piue sunt în folosul satului. Orașul Făgăraș îl au aproape, unde vând bucatele lor și alte produse. / Sunt scutiți numai judele („villicus”) și doi „prope pagii”, un vagabond, numit Andrei Neamțul. Dijmele se plătesc în clăi. Drumurile nu sunt expuse și nici satul inundațiilor. / Satul datorează căpitanului suprem al Făgărașului 81 florini 70 creițari, iar boierii, aceluiaș căpitan, 28 florini 80 creițari.

Preoți: Bucur și Iane.

Boieri: Opre Alde, / Comșa Aldiș, / Alde Aldiș, / Barb Aldiș, / Șerban Aldiș, / Radul Preutasa, / Iuon Cabutz (Căbuț) senior, / Iuon Cabutz junior, / Radul Cabutz, Șandru Popi.

Văduvele boierilor: Simonase.

Iobagi: Radul Ramba, / Bogdan Ramba, / Radul Dan, / Simion Caputzel, / Alde Caputzel, / Toma Puia, / Alte Ramba, / Șerban Ramba, / Vasile Caputa, / Stela Alde, / Comșa Namiș, / Man Capuzela, / Bucur Buta, / Barb Telaga, / Coman Telaga, / Coman Stile, / Alde Tuodor.

Văduvele iobagilor: Bucura Seraca, Ana Ramba, Ghișa a lui Dan.

Zileri: Man Capota, / Bucur Rambitz, / Radul Oni, / Opre Husti, / Alde Țepe.

Vagabonzi: Andreăș Neamț,⁴⁰¹.

1762-1851: „Perioada „Regimentului 16 Grăniceri” (1762-1851). La 12 aprilie 1762, împărăteasa Maria Tereza a aprobat înființarea graniței militare transilvane,

⁴⁰¹ Meteș, Ștefan, *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului*, Vol. I, Cluj 1935, pp. 242-245

numindu-l pe generalul Adolf Nikolaus von Buccow comisar pentru realizarea acesteia. „Miliția grănicerească” urma să fie compusă din două regimente românești de infanterie, două regimente secuiești de infanterie, un regiment românesc de dragoni și unul secuiesc de husari, dispuse din Bucovina, până în Banat. În anul 1764, după terminarea lucrărilor de constituire a „Regimentului 2 de graniță român”, cu sediul la **Năsăud**, s-a trecut la înființarea „Regimentului 1 grăniceresc român”. Prin patentă împăratească, întregul teritoriu supus militarizării a fost declarat liber, viitorii grăniceri urmând a fi scoși din starea de iobăgie și scutiți de toate dările. Pentru constituirea regimentului, au fost militarizate mai multe sate din comitatul Hunedoara, scaunul Orăștie, scaunul Sibiu, Țara Oltului și Tara Bârsei. În anul 1773, se aflau arondate la Regimentul 1 românesc de graniță 84 de localități, pentru ca, în anul 1777 să rămână 82. Dintre acestea, 43 erau din Țara Oltului, organizate în șase companii. De aceea, regimentul era cunoscut și ca „al oltenilor”. / La data desființării regimentului, realizată pe baza decretului împărateesc din 22 ianuarie 1851, pus în aplicare în 1 aprilie același an, sediile (garnizoanele) companiilor și compunerea celor situate în Tara Oltului era următoarea: / **Compania a VII-a**, la **Racovița**, cu localitățile: **Porumbacu de Jos**, **Porumbacu de Sus** și **Scoreiu**, toate din actualul județ Sibiu; / **Compania a VIII-a**, la **Viștea de Jos**, din actualul județ Brașov, cu localitățile: **Arpașu de Jos** și **Arpașu de Sus** (ambele din actualul județ Sibiu), **Drăguș**, **Olteț** (fost Besimbac), **Ucea de Jos**, **Ucea de Sus** și **Viștea de Sus**, din actualul județ Brașov; / **Compania a IX-a**, la **Lisa**, cu localitățile: **Breaza**, **Dejani**, **Dridif**, **Gura Văii** (fost Netotu), **Ludișor**, **Luța**, **Pojorta**, **Recea**

(fost Vaida-Recea și Teleki-Recea), **Voila, Voivodeni** (fost Voivodenii Mari și Voivodenii Mici), toate din actualul județ Brașov; / **Compania a X-a**, la **Mărgineni**, cu localitățile: **Berivoi** (fost Berivoii Mari și Berivoii Mici), **Copăcel, Hârseni, Hurez, Iași, Ileni, Râușor, Săsciori, Săvăstreni și Sebeș**, toate din actualul județ Brașov; / **Compania a XI-a**, la **Ohaba**, cu localitățile: **Bucium, Șinca Veche și Vad**, toate din actualul județ Brașov; / **Compania a XII-a**, la **Dumbrăvița** (fost Țânțari), împreună cu localitatea **Tohanu Vechi**, ambele din actualul județ Brașov”⁴⁰².

1891: „Iosif Stănesc, notar în comuna **Bârsa**, a răposat la 5/17 noiembrie, în etate de 49 de ani. Ni se scrie că răposatul a făcută în viață mult bine pentru neamul său românesc. / La stăruința lui s-a înființată, în **Bârsa**, o frumoasă școală românească, cu două clase; de asemenea, s-a ridicat, la stăruința lui, o **școală nouă în Voivodeni**. El a contribuit și la reînnoirea și înfrumusețarea **bisericilor din Aldești și din Voivodeni**. / Prin astfel de fapte, el și-a câștigat iubirea poporului, care-l va pomeni totdeauna cu dragoste și cu pietate. / Însmormântarea s-a făcut prin protopresbiterul **Butenilor**, Constantin Gurban, însoțit de 4 preoți. / Pe răposatul îl deplânge întristată-i soție Paulina, nepoții, nepoatele, rudeniile și întreg poporul din cercul notarial al Bârsei”⁴⁰³.

1891: Pe listele de subscripție ale despărțământului Făgăraș al Asociațiunii, se regăsesc, cu contribuții, „Ioan Comșa, protopop în **Voivodeni**, / Gavril Pop, învă-

⁴⁰² Bucur, Alexandru, *Urme grănicerești în Țara Oltului (I)*, în Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat”, *Acta Terrae Fogarasiensis*, X, Făgăraș 2021, pp. 136, 137

⁴⁰³ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIV, nr. 255, Brașov 1891, p. 3

țător, George Ramba, econom, /, Bucur Galbincea, în-
vățător, / Moise Popa Stelea, proprietar, toți din **Voivo-**
deni⁴⁰⁴.

⁴⁰⁴ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIV, nr. 268, Brașov 1891, p. 3

VOIVOZI

(Cheniz, Keniz, azi **Voivozi**, județul Bihor)

1357, iulie 25, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea adeverește că „Mihail, fiul lui Mihail de **Eghazaske-reky** (dispărut, lângă Diosig, județul Bihor), și Mihail și Nicolae, fiii lui Pousa de celălalt **Cherechiu** (Kereky, județul Bihor)... râvnind să se bucure necurmat de dreptul lor de stăpânire... prin mijlocirea lui Ștefan, Andrei și Dominic, fiii lui Beke de **Olosig** (Olazy, județul Bihor), Ioan, fiul lui Serephel de **Cheniz** (Keniz, azi **Voivozi**, județul Bihor), Iacob, fiul lui Mihail de **Sâncraiu** (Zenthkyral, azi **Eriu-Sâncrai**, județul Satu Mare), și Luca, fiul lui Ștefan de **Deapoi** (Gyapol, Gyapul, azi dispărut, județul Bihor), au hotărât și au despărțit unele de altele zi-sele lor moșii, ridicând semne noi de hotar și întărindu-le pe cele vechi. Și anume, mai întâi începând de la răsărit, lângă cele trei semne de hotar de frunte, care despart între ele acele moșii, numite Kereky și Cherechiu, precum și **Târgușor** (Azonwasara, județul Bihor), și pe care le-au lăsat neatinse, au ridicat din nou o movilă de hotar; de aici înaintând spre apus, printre pământurile de arătură, au săpat o movilă de hotar; apoi tot în partea aceea, la o mică depărtare, lângă un drum care duce, de la sus-numita (moșie) Cherechiu a pomeniților fii ai lui Pousa, spre

satul Târgușor, au ridicat, dinspre răsărit, o movilă de hotar; de aici, trecând acel drum spre apus și coborând spre un oarecare pârau, au ridicat lângă acesta, dinspre răsărit, o movilă de hotar. De aici, după cum spun aceste părți, mersul semnelor de hotar dă în acel pârau, care este luat între dânșii ca hotar, și prin acel pârau înaintează puțin spre miazăzi, către moșia sus-pomenită a acestor fii ai lui Pousa, și cotește spre apus, și, prin sus-pomenitul pârau, care e așezat între aceste moșii ale ziselor părți, trece pe lângă un pământ numit Locul Căramidăriei și, înaintând puțin, iese din acel pârau spre apus, unde, lângă acel pârau, se află o movilă de hotar nou ridicată; mergând apoi tot spre apus, lângă un semn vechi de hotar, au ridicat alt semn nou; de aci, mai încolo, în aceeași parte, au săpat, între pământurile de arătură, un semn nou de hotar. În cele din urmă, au ajuns la două semne vechi, puse lângă Pârâul Mare, și, încuviințându-le, s-au mulțumit cu ele”⁴⁰⁵.

1920: „De la granița țării noastre dinspre țara ungurească, ne sosesc vești bune. O seamă de tineri, împreună cu oamenii mai însuflețiți de pe sate, au început a munci pentru ca să trezească pe românii de acolo la o viață adevărat românească, de care nu au avut parte sub domnia stăpânilor de ieri. / Mai nou, ne vine veste că, în ziua de Sfântu Ilie, s-a ținut în **Cheniz**, județul Bihor, o sărbătoare cu cântări și teatru, și cu joc. / Clericul I. Kavasii a ținut o cuvântare însufețită despre scoaterea din întineric a poporului și despre rostul școlii la sate, vorba ceea: „Cine are carte, are parte”. / După vorbire, au urmat mai multe cântări și declamări, conduse de harnicul învă-

⁴⁰⁵ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 165, pp. 160-162

țător de la școala din **Cheniz**, dl Alexandru Cosma. A urmat, apoi, un teatru.

Și-au jucat foarte bine rolurile, parte la teatru, parte la declamări (rostiri de poezii), toți care au avut vreun rol. Și anume: dl învățător Alexandru Cosma; / Nicolae Goia, elev de liceu; / Simion Șeff, cantor; / Octavian Șireagu, elev la liceu; / dl sublocotenent N. Mateiu; / domnișoarele M. Magda și Aurelia Goia. / Apoi, **flăcăii**: Ion Crecău, / Ion Pușcașiu, / Gavril Ștefan, / George Mărieșiu, / Teodor Fechete, / Ion Șândor, / Ion Roșca, / Andreiu Nagy, / Gavril Zacota, / Ion Furon, / Ion Cherecheșiu, / George Ardelean **și fetele**: Iuliana Crecan, / Irina Șândor, / Florica Șândor și Iuliana Șândor. / Sărbătoarea aceasta frumoasă s-a făcut prin munca învățătorului din **Cheniz**, ajutat de domnii I. Karasi, cleric. și N. Goia, elev de liceu, precum și a dlui S. Șteț, cantor, Ion Goia, econom și a flăcăilor Ion Roșca, Gavril Ștefan, Andrei Nagy și George Mărieșiu”⁴⁰⁶.

⁴⁰⁶ *Unirea Poporului*, Anul II, nr. 35, Blaj 1920, p. 4

VOȘLĂBENI

(Voșlobeni, Vasláb, județul Harghita)

1406: „Marea nobilime era reprezentată prin familia conților Lázár. Prima atestare documentară despre ei o avem în anul 1406, iar în jurul anului 1506, Andrei Lázár este amintit ca locuitor al localității Lăzarea... / După înțărirea dominației habsburgice, în secolul al XVIII-lea, situația lor de moșieri s-a consolidat, având țărani dependenți în toate așezările grănicerești și ținând în aservire două sate întregi: **Voșlobeni** și **Subcetate**, Mureș”.

1669: „Năvălirea ciocoilor din Moldova, la 1658, în **Voșlobeni**”⁴⁰⁷.

1750: „Locuitorii satului **Voșlobeni**, care erau sub dependența conților Lázár... conscripția din anul 1730: / Ioan Colceriu, / Gheorghe Szigyártó, / Teodor Szigyártó, / Constantin Colceriu, / Nicolae Szöcs, / Toma Torczán, / Simion Szepeluș, / Simion Colceriu, / Elek Szöcs, / Dumitru Vaideș, / Toma Szigyártó, / Blaziu Oláh, / Toma Vaideș, / Alexandru Papp, / George Colceriu, / Emeric Szöcs, / Nicolae Forezanu, / Gheorghe Szöcs, / Cons-

⁴⁰⁷ *Revista Istorică*, Anul XVI, nr. 7-9, București 1930, p. 164

tantin Colceriu, / Nicolae Colceriu, / Andrei Colceriu, / Toma Colceriu, Teodor Colceriu”⁴⁰⁸.

1929: „Sfințirea bisericii din Gheorgheni. / Mari și însemnate zile au fost pentru parohia **Gheorgheni**, din protopopiatul Ciucului, zilele de 25 și 26 mai, când în acest oraș secuiesc s-a făcut sfințirea bisericii unite, de către Preasfințitul episcop al Lugojului, Dr, Alexandru Nicolescu. Întreg orașul a îmbrăcat haină de sărbătoare, ca să întâmpine pe arhiereul venit, în numele Înalt prea sfințitului mitropolit Vasile, în părțile acelea, de unde își trage Prea sfințitul și originea. / **Primirea.** Îndată ce trenul a intrat în prima comună din județul Ciucului, prefectul județului, dl Tețu, a ținut să-l întâmpine încă în tren și să-l însoțească până la **Gheorgheni**, unde gara era frumos împodobită cu brazi și un foarte numeros public aștepta pe cel ce mergea întru numele Domnului. Vorbirea de întâmpinare a ținut-o dl primpretor Cotta, la care, răspunzând Prea sfințitul a fost poftit într-o frumoasă trăsură, trasă de patru cai, după care urmau alte vreo 20 de trăsură. Înainte mergeau calări 40 de voinici din **Voșlăbeni**, aduși anume pentru acest prilej de primpretorul Cotta. / Înainte de a intra în piață, se ridica prima poartă triumfală, la care l-a întâmpinat primarul orașului, iară aproape de biserică era a doua poartă triumfală, unde a vorbit primcuratorul bisericii noastre, dl Dr. Precup. În fața bisericii, îl așteptau preoții romano-catolici, veniți anume, chiar de la mari depărtări, în frunte cu abatele-pleban din **Gheorgheni**, îmbrăcați cu toții în odăjdii bisericesti, iar

⁴⁰⁸ Garda, Dezideriu, *Aspecte ale structurii sociale a unor localități de pe valea Mureșului în secolul al XVIII-lea*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, XXII-XXIII, Istorie, Cluj-Napoca 1985-1986, p. 285

în ușa bisericii l-a întâmpinat părintele protopop al Giurgeului și **paroh al Gheorghenilor**, Artemiu Boeriu, și clerul unit, în frunte cu canonicii de la **Blaj**: Dr. Iuliu Florian și Dr. Alexandru Rusu, protopopul de la **Târgu-Mureș**, Elie Câmpianu, secretarul episcopesc de la **Lu-goj**, Dr. Gheorghe Fireza, profesorul de teologie din Blaj, Dr. Vasile Aftenie, preoții Mihail Marieșan din **Voșlă-beni**, Iuliu Băieș din **Joseni**, Izidor Vlad din **Miercurea Ciucului**, Alexandru Cojocariu din **Corbu**, Ioan Gergely din **Subcetate**, Octavian Neamțu din **Toplița**, Teodor Branea din **Tulgheș**, și cu diaconii Iuliu Maior, profesor Blaj, și Liviu Racoțan, secretar mitropolitan Blaj, iar acum administrator parohial interimar la **Gălăuțaș**. / Îmbrăcându-l clerul în mantie și camilafcă, Prea sfințitul a intrat în frumoasa biserică și a început rugăciunile de pregătire pentru Sfințirea bisericii, după care a urmat înseratul, împreunat cu mânecat. Era aproape de ora 9, seara, când s-a sfârșit slujba dumnezeiască, iară înaltul ierarh și suita sa au fost poftiți la bogata masă a părintelui protopop Artemiu Boeriu.

Consacrarea. / A doua zi, pe la orele 9, dimineața, nu numai în biserică, dar nici în curte nu mai încăpeai, atâta om era, sosit din toate părțile munților Giurgeului, Cu mare pompă a fost adus înaltul ierarh, de la casa parohială, la biserică, unde, după săvârșirea celor prescrise, după încunjurarea bisericii și așezarea sfintelor moaște în pristol, Prea sfințitul a ținut o foarte pătrunzătoare predică, arătând însemnătatea consacrării. După ce însă cei mai mulți dintre credincioși, din nefericire, nu înțeleg încă românește, Reverendisimul canonic Dr. Alexandru Rusu, referentul tractului, a ținut să tălmăcească și în limba ungurească cuvintele arhierului, ceea ce a făcut o im-

presie minunată asupra celor ce nu pricepeau nici un cuvânt din slujba și predica românească. / La sfânta liturghie, a cântat corul celor 26 teologi de la **Blaj**, veniți anume la **Gheorgheni**, sub conducerea părintelui profesor de teologie Dr. Vasile Aftenie, corul fiind condus de clericul I. Florea. Primarul orașului Gheorgheni, un avocat ungur și bun cunoscător de note, a declarat celui ce scrie aceste șire că de mult n-a auzit un cor atât de bine disciplinat ca pe al teologilor din Blaj, ceea ce le servește spre mare cinste.

Banchetul. / După ce toate corporațiunile și autoritățile și-au făcut onorurile, în fața Prea sfințitului Lugojului, după orele două, s-a dat un mare banchet, în sala cea mare a hotelului Laurentzi, la care au luat parte 140 de persoane. Au fost mai multe toaste, care de care mai frumoase, după care Prea sfințitul a vizitat școlile din oraș: liceul, școala primară de stat și gimnaziul de fete romano-catolic, de sub conducerea călugărițelor mizericordiane.

Concertul. / Seara, la orele 9, a început concertul, aranjat de corul teologilor din Blaj, de sub conducerea clericului I. Florea, și de corul elevilor și elevelor școlii primare de stat din **Gheorgheni**, de sub conducerea directorului, dl Popoviciu. / Programul a fost deschis de corul teologilor, cu „Rugăciunea”, de Bethowen. Bine reușite au fost „Drapelul”, de I. Mureșanu, „Psalm I”, de dl prof. Celestin Cherebețiu, și mai cu seamă „Marșul soldaților”. din „Faust”. / Partea a doua a programului a format-o corul elevilor și elevelor școlii primare, cu trei coruri, dintre care amintim „Corul bandiților”, din „Hernani”, și „Vara grânele se coc”, de I. Vidu. Au urmat apoi două declamări: „Regele Mihai” și „Luna”. / Foarte dră-

gălașe au fost jocurile naționale ale elevelor, precum și jocurile gimnastice ale elevilor. După concert, a urmat joc, care a ținut până în zori.

Cuvinte de laudă. / Și acuma să nu uităm a arăta și vredniciile celor ce ne-au pricinuit aceste două zile frumoase. Părintele protopop Artemiu Boeriu este sufletul mișcărilor românești din **Gheorgheni**, preot cinstit și harnic, s-a dovedit minunat aranjator al primirii și al serbărilor. De mult avea de gând să mărească biserița, întemeiată și zidită de părintele protopop Elie Câmpeanu, de la **Târgu-Mureș**, pe când era preot și protopop în **Gheorgheni**. Acuma, că și-a văzut visul cu ochii, a fost foarte fericit și s-a dovedit a fi la culmea chemării- Buna înțelegere ce există între Sfinția Sa și între conducătorii aceluia oraș secuiesc numai spre laudă îi poate sluji. Aceeași laudă i se cuvine apoi și curatorului primar, dlui avocat Dr. Emil Precup, care mult a sârguit pentru zidirea bisericii și aranjarea serbărilor, precum și prim-pretorului Simion Cotta, creștin bun, harnic și însuflețit⁴⁰⁹.

1937: „Zilele de 10 și 11 iulie, au fost, pentru credincioșii din frunțașă comună **Voșlobeni**, din județul Ciuc, zile de mare praznic și prilej de multă mângâiere și înălțare sufletească. Înalt prea sfințitul Mitropolit Alexandru, înconjurat de un sobor de preoți, printre care pomenim, din **Blaj**, pe părintele Gh. Dănilă, I. Moldovan, canonici; pe părintele Augauatin Folea, directorul consistorial, și părintele Dr. Septimiu Todoran, profesor, a sfințit un nou altar de închinare și de rugăciune. Turma credincioasă a cucernicului părinte Mihail Marieșan a ascultat cu multă evlavie sfânta slujbă și a sorbit cu nesaț vorbele

⁴⁰⁹ *Unirea Poporului*, Anul XI, nr. 23, Blaj 1929, p. 3

înțelepte și ducătoare la mântuire ale Înaltului Vlădică. De față la acest praznic, au mai fost: părintele protopop Artemiu Boer, din **Gheorgheni**, dl general Cicerone Săndulescu, dl Oțetea, prefectul județului Ciuc, clericii absolvenți din Blaj, Florea și Târziu, și altă multă lume. După ce s-a sfârșit slujba sfințirii, au avut loc recepțiile și banchetul. Cu prilejul acesta s-au rostit o mulțime de toast. Înalt prea sfințitul Mitropolit l-a ținut pe cel dintâi, rostind vorbe alese în cinstea Papei de la Roma și a Maiestății Sale Regelui. Cu multă însuflețire și cuminte a cuvântat apoi dl Cicerone Săndulescu, generalul corpului VI armată din Craiova, arătând rostul mare al bisericii și al armatei pentru propășirea neamului. Dânsul a spus: „În numele Armatei, aduc respectuos felicitări acestei biserici, pe care s-a clădit credința biruitoare a românismului”. În numele școlii a toastat dl T. Chindea, **directorul liceului din Gheorgheni**, amintind marele adevăr, care s-a cam dat uitării, că „Școala s-a născut în tinda bisericii și este fiica acesteia”. / Praznicul din Voșlobeni a fost apoi nu numai un praznic religios, ci și unul național, căci voșlobenienii, cu acest prilej, au arătat că, deși ani mulți în șir, au trebuit să-și ducă greul vieții sub stăpânire străină, totuși, cu ajutorul lui Dumnezeu, au izbutit, să-ți păstreze nu numai credința curată, ci și graiul, și neamul, în vreme ce mulți alții dintre semenii lor s-au înstrăinat cu totul.

Și numărul altarelor de închinare se sporește mereu, căci, pe lângă cel din **Voșlobeni**, un altul a fost târnosit, în 18 iulie, în comuna **Budești**, din protopopiatul Șarmașului, județul Cluj. Acest altar a fost ridicat încă din 1926, pe locul dăruit anume de dl Gheza Ferenciu și soția dânsului, doamna Aurelia Ferenciu, născută Silagi, dar n-a

putut fi terminat cum se cade decât în anul acesta. E un lăcaș de o frumusețe rară, clădit în întregime din piatră. Lucru ce cam rar se găsește pe câmpie. Sfințirea lui a fost făcută de P. S. S. Dr. Ion Bălan, episcopul Lugojului, încunjurat de 16 preoți îmbrăcați în odăjdii de mare preț. Printre aceștia, amintim, din Blaj; pe părintele canonic Victor Pop, pe părintele Filip Pop, profesor, pe clericii absolvenți A. Hulea, G. Sălăgean și T. Muntean, și pe secretarul episcopesc din Lugoj, părintele Ștefan Bălan. / În drum spre Budești, părintele Ioan al Lugojului a fost întâmpinat de mulțime mare de credincioși. Ajuns la marginea comunei Budești, dl Ilie Câmpean, notar comunal, l-a salutat în numele comunei, iar învățătorul director Vasile Moldovan i-a dorit bun sosît, în numele școlii. În fața bisericii, aștepta părintele Vasile Micu, cu vorbe calde pe buze, corul școlii primare, care a cântat „Tatăl nostru”, și mulțime mare de credincioși, veniți de prin toate părțile câmpiei. Cu acest prilej, s-au mărturisit și cuminecat două sute de suflete. Numărul celor care au luat parte la praznic a trecut peste 5.000. Lăcașul Domnului nu i-a putut cuprinde pe toți”⁴¹⁰.

⁴¹⁰ *Unirea Poporului*, Anul XIX, nr. 30, Blaj 1937, p. 2

VULCUN

(Vâlcândorf, Wolkendorf, azi **Vulcun**, județul Mureș)

1369, aprilie 10, Sighișoara: „Nicolae de **Archita** (Erkenthino, Erkenhyna, județul Mureș), fiul răposatului comite Ioan de Archita, și Nicolae de **Hendorf** (azi **Bădeni**, județul Sibiu), ginerele comitelui Ioan, și comitele Dumitru de **Richisdorf** (Richwyni, azi **Richiș**, județul Sibiu), ginerele pomenitului comite Ioan, după o îndelungată chibzuire, au vândut... satul Vâlcândorf (Vâlcândorf, Wolkendorf, azi **Vulcun**, județul Mureș) lui Petru zis Schever, orășean din cetatea **Sighișoara** (Segusvar, județul Mureș), și fratelui său Ladislau, atât lor, cât și moștenitorilor lor și urmașilor acestor moștenitori... Martori ai acestei vânzări sunt comitele Solomon de Sighișoara, comitele Martin de **Roandola** (Radenthal, Rundal, județul Sibiu), comitele Simion de Sighișoara, comitele Nicolae, pe atunci jude al locuitorilor provinciei, Daniel Prenner, Petru Tylo, Petru Bekta, pe atunci jude, Andrei brutarul, Hermann Holczappel și multi alții vrednici de crezare”⁴¹¹.

⁴¹¹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 381, pp. 588, 589

VULTURENI

(Uifalău, Wyfalui, azi **Vultureni**, județul Cluj)

1364, mai 7, Fundătura: Comitele de **Dăbăca** (Doboka, Dobuka, Voka, județul Cluj) Nicolae, fiul lui Pethew, și juzii Ioan, fiul lui Inok, și Dumitru dau de știre că, în 7 mai, „la scaunul nostru de judecată, Mihail, fiul lui Ladislau de **Kerkurhazy** (dispărut, județul Cluj), a oprit, pe calea legii, pe Ioan zis Buthus de **Șinteiu** (Șinteu, Solumku, azi **Șoimeni**, județul Cluj) și pe iobagii lui din **Uifalău** (Wyfalui, azi **Vultureni**, județul Cluj), precum și pe iobagii lui Benedict zis Urdung de la folosirea livezilor sale, aflate lângă râul Șoimuș, și a celorlalte livezi ale sale, stăpânite prin moștenire, precum și de la folosirea pământurilor de arătură. Pe lângă aceasta, Mihail, fiul lui Ladislau, a oprit cu totul și pe alți megieși de la masul peste noapte și de la înnoptarea cu oile și hergheliile lor în sus-zisele livezi, moșii ori pământuri de arătură”⁴¹².

1891: „Inteligența română din **Uifalăul săsesc** și jur invită la petrecerea de vară, ce se va aranja în „Hotelul opidan” din **Lechința săsescă**, la 19 iulie nou, în favorul

⁴¹² AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 259, pp. 245, 246

școlii române greco-catolice din **Uifalăul săsesc**. Intrarea de persoană 80 cruceri, în familie 60 cruceri. Începutul, la 3 ore p. m. / Pentru comitet: Iosif Filipan, președinte, Vasiliu Papp, casar, Ioan Morar, controlor. Suprasolvirile se vor cuita pe cale ziaristică”⁴¹³.

1896: „Petrecerea din **Lechința săsească**, ce s-a dat la 19 iulie nou, după cum ne comunică dl casar I. Morariu, învățător în **Uifalău**, a succedea bine. Petrecerea a fost animată și costumul național bine reprezentat. S-au încasat, în totul, 76 florini 90 creițari. spesele au fost 40 florini, rămânând un venit curat de 36 florini 80 creițari, care, fiind meniți **în favorul bisericii din Uifalău**, s-au și predat curatorului primar al acelei biserici”⁴¹⁴.

1912, Blaj, noiembrie 15: „Înmormântarea pictorului Octavian Smigelschi. / Clopotele de la catedrala Sfintei Treimi plâng duios în glasul lor de metale. Plânsul lor prelung și jalnic cutremură văzduhul și ochii noștri se înlăcrimează de durere și de jale. În jurul catafalcului ard, în pâlpâiri domoale, luminile albe și, jur de jur, cu inimile frânte de mare durere veghează pentru cea din urmă dată credincioasa soție cu, fiii și fiicele nespuse de dragi, și rudeniile, și admiratorii mulți, care au venit să dea cel din urmă tribut de cinste osemintelor lui **Octavian Smigelschi**, în cel din urmă popas din lumea aceasta. / Sunt de față Excelența Sa Mitropolitul și canonicii. Începe prohodul, oficiat de 7 preoți profesori, pontificând în frunte cu directorul gimnazial Dr. Ambrosiu Chețianu, îmbrăcați în ornate roșii de sărbătoare, precum sărbătoresc e și acest trist eveniment. / Cântă dulce și plin de duiosie baciul Papiu, iar corul teologilor, sub conducerea măestrului Iacob

⁴¹³ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIV, nr. 145, Brașov 1891, pp. 2, 3

⁴¹⁴ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 163, Brașov 1896, p. 3

Murășanu, transpune sufletele și mișcă inimile, scaldând în lacrimi inimile tuturor. După evanghelie, urcă amvonul delicatul și duiosul nuvelist Al. Ciura și rostește un prea duios cuvânt funebru, demn de măreția acestor triste clipe, încununând cu sinceritatea cuvintelor sale aureola de glorie a acestui mare și iubit artist al nostru, în celea din urmă clipe, când se mai află printre noi”... /

„Repausatul în Domnul **Octavian Smigelschi** s-a născut, la 21 martie 1866, în **Ludoșul-mare**, din părinții Mihail și Ana, născută Sebastian. / Stadiile gimnaziale le-a făcut în Sibiu; apoi trece la Academia de pictură din Budapesta. Încă de când era student arătase multă simpatie pentru pictură; acum visurile lui începeau a-și întinde aripile și a zbura, încet-încet, spre culmea glorioasă. Talentul lui puternic ajunge la deplină vigoare prin studiile de pictură din München, Ravena, Roma și Veneția. / După absolvirea Academiei de pictură, a fost numit profesor la gimnaziul de stat din **Șemniț**, de unde a trecut, după doi ani, la **Elisabetopol**, unde a funcționat ca profesor până în 1906, când și-a cerut pensionarea, pentru a se putea dedica cu totul artei. / Pentru prima oară a pășit în fata publicului, la 1903, când a aranjat expoziția de la **Blaj**, mai apoi la **Sibiu**. / Lumea a rămas cu totul răpită de strălucirea acestui talent, ce ni se prezintă deodată în plină lumină și despre existența căruia puțini aveau cunoștință. În 1905, aranjează expoziția din Budapesta și jurnalele străine îl încărcău cu elogii, asemănându-l cu cei mai mari ai lor: sculptorul Strobl și pictorul Carol Lotz. Calea spre apogeu era acum netezită și Pantheonul îi deschidea larg porțile, ca să intre acest biruitor favorit al Muzelor. / În același an, i-se încredințează **pictarea catedralei din Sibiu**, care e opera monumentală a acestui mare artist,

alături de cele două biserici, ce le-a pictat în timpul din urmă: aceea din **Ciacova** și cea din **Uifalău**... /

A fost cel mai mare pictor, cu care ne putem mândri românii ardeleni și am fost un neam prea sărac pentru a sprijini, după vrednicie, un talent atât de superior. De aceea îl vedem, în 1908, aranjând a doua expoziție în Budapesta, cu care prilej ia stipendiul „Fraknoi”, pentru a trece la Roma, leagănul originii noastre, spre a lucra în tihnă pânzele măiestre, care, după cât știu eu, sunt terminate, pentru capela „Rákóczi”, ce se va ridica în Budapesta. / Și a venit ingerul Morții”⁴¹⁵.

⁴¹⁵ *Românul*, Anul II, nr. 244, Arad 1912, p. 8, 9

VURPĂR

(Hechholm, Burberk, Burkperk, județul Alba)

1296: „Cel mai vechi izvor documentar referitor la localitatea **Vurpăr** datează din anul 1296, când se atestă un nivel dezvoltat al așezării, având în vedere faptul că locuitorii săi, prin Andrei, fiul lui Hermann, cumpără un munte de la Mihail, fiul comitelui Toma din **Calvasăr**. Se specifică în document că muntele, bun pentru construcția unei cetăți, ce făcea parte din moșia **Buia**, este vândut împreună cu o parcelă de pământ și cu pădurea ce-i aparține. Pretul domeniului cumpărat a fost de 20 mărci de argint fină. / La dala primei atestări documentare a **parohului din Vurpăr**, pe nume Nicolae, acesta plătea 7 lotoni drept dijmă papală. De altfel, nu deținem date referitoare direct la monument, însă câteva informații privind localitatea în sine ne pot oferi un tablou mai complet al relațiilor dintre diferitele sate învecinate. / Astfel, mai multe documente din secolul al XIV-lea fac referiri la diverse pricini iscate între locuitorii din **Vurpăr** și cei din **Roșia** învecinată: mai întâi, în anii 1350-1358, din cauza unui pământ, apoi în 1377 și 1380, din cauza construirii unei mori de apă. Cu acest prilej, sunt menționați și comiții Andrei din **Vurpăr** și Nicolae din **Roșia**... /

Monumentele din **Daia**, **Roșia** și **Vurpăr** fac parte dintr-un grup restrâns de monumente romanice, bazilicile scurte. Din punctul de vedere al planului, cele trei bazilici sunt, în general, asemănătoare, deosebiri existând doar în capetele estice ale navelor laterale. Singurul monument dintre cele trei, care prezintă absidiole în dreptul colateralelor, este **bazilica din Vurpăr**. În rest, toate au trecut prin refaceri, care au afectat mai ales elevația, în cazul bazilicilor din **Daia** și **Vurpăr**, intervențiile ulterioare atingând și corul cu absida. Menționăm că, luând în considerare numai navele monumentelor din **Roșia** și **Vurpăr**, exceptând deci corul cu absida, surprindem dezvoltarea acestora pe axa transversală (**Vurpăr**, L = 16,40 m; l = 18,30 m; **Roșia**, L = 18 m, l = 19,20 m)⁴¹⁶.

1365, august 19: Comitele Andrei din **Sebeș** (Mulbach, județul Alba), jude regal, comitele Ianus, jude din **Sibiu**, comitele Laurenți din **Roșia** (Ruffo Monte, județul Sibiu), comitele Andrei din **Vurpăr** (Burberk, Burkperk, județul Alba), Albert din **Șura Mare** (Magnum Horreur, județul Sibiu) și toată obștea bătrânilor scaunului aduc la cunoștința tuturor că au venit „chibzuiții bărbați bătrâni din **Șeica Mică** (Schadschelken, județul Sibiu), cu o scrisoare a tuturor locuitorilor din cele două scaune, anume Mediaș și Șeica, în care se spune că ei au clădit și au așezat din nou hotarele și în locurile lor, o moară pentru folosul obștesc și folosința bogaților și săracilor lor din satul Șeica Mică, fără nici o stânjenire a morii celei vechi, întemeiată, mai înainte, de comiții din **Micăsasa** (Villa

⁴¹⁶ Avram, Alexandru, *Câteva considerații cu privire la bazilicile scurte din bazinul Hârtibaciului și zona Sibiului*, în *Revista muzeelor și monumentelor / Monumente istorice de Artă*, Anul L, nr. 2, București 1981, pp. 67, 68

Fugonis, județul Sibiu) și de părtașii lor. / Iar noi, dorind să aflăm mai neîndoios adevărul, am trimis acolo trimișii noștri credincioși. Aceștia, întorcându-se, ne-au spus că oamenii din Șeica Mică nu stânjenesc, cu moara lor cea nouă, moara cea veche, în ceea ce privește apa și vadurile ei”⁴¹⁷.

1366, septembrie 7, Sibiu: „Comitele Ștefan de **Șelimbăr** (Schellenberg, județul Sibiu), comitele Cristian de **Brad** (Fenyeufolua, Insula Gerhardi, azi **Brad**, județul Sibiu), comitele Andrei de **Vurpăr** (Burberk, Burkperk, județul Alba), Iacob Henczemannisse, judele orașului, Servașiu, orașeni din Sibiu, recunoaștem că Ioan Shebniczer, judele ținutului, și Nicolae Noester, au mărturisit că comitele Laurențiu de **Roșia** (Ruffo Monte, județul Sibiu) a împrumutat comitelui Ioan de **Gusterița** (Villa Humberti, județul Sibiu) 32 florini, luând ca soroc sărbătoarea viitoare a Nașterii Domnului. În schimbul acestora, comitele Ioan a zălogit în mâinile comitelui Laurențiu curtea, râțul, ogorul, împreună cu dreptul său de patronat în satul **Topârcea** (Czappirscha, județul Sibiu)”⁴¹⁸.

1368, octombrie 1, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei face cunoscut că, înfățișându-se „comiții Nicolae cel Negru, fiul lui Martin, Andrei, fiul lui Nicolae, Nicolae, fiul lui Cristian, și Mihail, fiul lui Mihail de **Vurpăr** (Burberk, Burkperk, județul Alba), s-au în grijit să ne facă cunoscut, în chip de întâmpinare, că un sat, numit **Șoala** (villa Sauli, județul Sibiu), aflător în scaunul

⁴¹⁷ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 420, pp. 440, 441

⁴¹⁸ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 135, p. 241

Șeica, a fost moșia lor și a înaintașilor lor, și că, din pricina samavolniciei și a îndărătniciei oamenilor din satul Șoala, ei nu pot și nu sunt în stare să-l folosească și să se bucure de el. Acum, însă, prin mijlocirea unor bărbați cinstiți, și anume Andrei, fiul lui Petru, Andrei, fiul lui Ioan de **Brateiu** (Prothia, județul Sibiu), Petru, fiul lui Ștefan de **Ațel** (Eczlen, Villa Hetzelini, Villa Eczlen, județul Sibiu), Petru, fiul lui Petru tot de Ațel, și Nicolae, fiul lui Iacob de **Mediaș** (Medyesch, Megyes, Mehhes, județul Sibiu), au rânduit între dâșii, în chip de împăcare, astfel că numiții locuitori sau oaspeți din sus-zisul sat Șoala s-au legat să ceară și să capete, de la rege, cu sprijinul, sfatul și ajutorul bătrânilor din zisul scaun Șeica, altă moșie pentru comiții, Nicolae, fiul lui Martin, Andrei, fiul lui Nicolae, Nicolae, fiul lui Cristian, și Mihail, fiul lui Mihail, iar pentru cheltuielile sus-zișilor nobili, pe care aceștia le făcuseră pentru sus-zisa moșie Șoala, ei s-au legat să le plătească și să le dea 400 sute de florini, dintre care 60 de florini i-au și plătit, Dar numiții oaspeți sau locuitori n-au păzit rânduiala făcută între dâșii, nici nu s-au îngrijit să le plătească partea rămasă a acelei sume de bani; drept aceea, pârâșii au cerut să le dăm scrisoarea noastră de întâmpinare, pe care noi le-am dat-o acelora, după cum sfătuiește dreptatea obștească”⁴¹⁹.

1784, Răscoala în munții Abrudului: „Primele evenimente din comitatul Zarandului provocară îndată revoluția și în munții Abrudului, Horia, văzând cursul repede și norocos al mișcării revoluționare din Zarand, convocă, prin oamenii săi de încredere și circulare, pe țăranii din munții Abrudului, să vină la **Câmpeni**, spre a le co-

⁴¹⁹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 358, pp. 552, 553

munica poruncile împărătești. În același timp, căpitanul Crișan, după ce distruse nobilimea de pe Valea Crișului (**Criștior, Brad, Ribița** etc.), se îndrepta, cu armata sa, din Zarand, spre munții Abrudului și, în ziua de joi, 4 noiembrie, se întâlnește cu Horia și Cloșca, pe teritoriul comunei **Blăjeni**, numit **Păltiniș**, unde țăranii întruniți depuseră, cu toții, jurământ că, în calea în care pleacă, la porunca împăratului, nu vor mai lăsa în viață picior de unguri, decât în cazul când va trece fiecare la religia românească. / În ziua de vineri, 5 noiembrie 1784, cei trei căpitani, cu cetele de țărani, care îi urmau fidel și nedezlipiți, intrară în orașelul **Câmpeni**, unde Crișan declară mulțimii adunate că porunca lui Dumnezeu și a împăratului este să stingă pe toți ungurii, de orice religione ar fi ei, or să-i boteze din nou. Apoi, îndată după publicarea ordinelor căpitanilor, țăranii se aruncară, cu o furie violentă, asupra caselor funcționarilor din **Câmpeni**, asupra bisericii catolice și pivniței fiscale, devastând tot ceea ce au întâlnit în cale.

În aceeași zi, Horia trimise pe cei doi comandanți ai săi, Cloșca și Crișan, să ocupe **Abrudul**, iar el se întoarse, înapoi în comunele **Vidra** și **Albac**, unde avea de răfuit socoteli cu primarii satelor, un soi de satrapi, la ordinele administrației ungurești. Primarul comunei **Vidra**, cu numele Vasile Goia, un sever despot al comunei sale, prins fiind, fu aruncat, de pe vârful stâncii numită Piatra, în abis, unde își găsi moartea. Alți primari scăpară cu fuga prin județele vecine. / Țăranii de sub comanda lui Cloșca și Crișan sosiră, vineri, după-amiază, în 5 noiembrie, la marginea **Abrudului**, pe care îl asaltară, însă numai a doua zi, sâmbătă, dimineața, când trupele de țărani răsculați se înmulțiseră cu elemente din 29 sate ale

Zarandului și 16 sate din domeniul Zlatnei. Prima victimă a furiei populare fu preotul român unit Avram Șuluț din **Cărpeneș**, care avusese imprudența să se opună singur în contra torentului revoluționar, ieșit din albia-i normală, invitând pe țărani să nu dea ascultare căpitanului lor, gest nenorocit, care avu imediat ca urmare că un țăran de pe Valea Crișului se repezi înfuriat cu toporul asupra popei Șuluț, lăsându-l mort pe loc. Apoi, în strigăte înfiorătoare, ca acesta: „Să stingem pe unguri, ca să nu rămâna nici unul!”, țăranii năvăliră în oraș și, pătrunzând în casele ungurilor, îi masacrau, unde îi găseau, pe străzi, în casele lor sau în biserici, devastând, concomitent, tot ce le venea în cale, spărgând buțile și vărsând vinul. Bogătașul ungar Ion Csany căzu lovit de furia țăranilor, sub amvonul bisericii reformate, unde se refugiase.

Baronul Mihai Bruckenthal, comisarul guvernului, raportând despre **devastările din Abrud**, spune că „ele trec și peste toate închipuirile. Toate casele ungurilor, ale nemților și sașilor au fost distruse și numai locuințele românilor, așezate printre ele, au rămas scutite de dezastru”. Iar preotul reformat se plânge astfel: „Fizionomia Abrudului este atât de tristă, încât orașul acesta nici peste 100 de ani nu mai ajunge în starea în care a fost mai înainte”. / Luni, 8 noiembrie, țăranii care ocupaseră Abrudul publică, în mijlocul pieții, că „porunca lui Dumnezeu și a împăratului este că cine nu trece la religia românească și cine nu se îmbracă în haine românești va fi tras în țeapă, în fața casei sale, sau i se taie capul”.

Rezultatul acestei publicațiuni a fost că, la **Abrud** și la **Roșia Montană**, unde, timp de 3 zile, s-au petrecut exact aceleași scene groaznice ca la Abrud, au trecut, prin constrângere, la religia românească un număr de 1.122 de

unguri, printre care 548 unitari, 468 reformați, 65 catolici și 41 luterani. Mulți din aceștia se ascuseseră prin galleriile întunecoase ale minelor de aur din **Roșia Montană** și **Corna**, de unde au fost scoși de către răsculați, prin fumul provocat de fânul și de paie aprinse la gura băilor. / Trecuseră numai 7 zile de la proclamarea revoluției, la **Curechiu**, și mișcarea țăranilor era cât pe-acți să înceteze, din cauza instigației, făcută printre țăranii din comuna **Bucium**, de către primarul ei, George Suciu. Acesta pusese la cale trădarea lui Horia, care, venind luni, în 8 noiembrie, în Bucium, spre a le vorbi țăranilor, fu arestat, cu toată suita sa, în casa unui iobag, cu numele Macavei Băieșanu. Dar Horia și oamenii săi fură, însă, curând eliberați, de către Ionuț Dandrea, căpitanul din **Bucium**, care pedepsi aspru pe trădători, / Tot Luni, 8 noiembrie, trupa țăranilor, care ocupase **Abrudul** și **Roșia Montană**, se împărți în două: o parte din țărani, cu căpitanul Cloșca în cap, plecă pe Valea Arieșului, în jos, iar cea de a doua parte, sub comanda lui Ion Horia, fiul bătrânului căpitan, apucă direcțiunea spre **Zlatna** și Valea Ampoiului. Obiectivul acestor două trupe era unul și același: să revolte, în drumul lor, toate comunele românești și apoi să se întâlnească în satul **Cricău**, de unde să meargă și să atace împreună castelul baronului Simon Kemeny din **Galda de Jos** și să elibereze pe toți țăranii deținuți acolo, printre care se afla încă Dumitru Todea, fostul primar din Râul Mare, arestat și condamnat la moarte pentru tumultul din Câmpeni, de la 1782. / Trupa lui Cloșca, în drumul ei spre Galda, se întâlnește, în comuna **Mogoș**, în ziua de 10 noiembrie, cu trupa țăranilor din **Zarand**, condusă de Crișan. Aici, în Mogoș, ambii căpitani declarară poporului că, „după ce vor extermina pe toți ungurii din țară, Ardealul

întreg are să fie administrat numai de funcționari români; însă țăranii să fie cu mare grijă, ca nici un ungur, care știe să scrie, să nu rămână în viață”. Entuziasmați astfel, țăranii din **Mogoș** pleacă și ei spre **Cricău**, în frunte cu preotul ortodox Gavrilă Șularea, care purta ca steag o cruce roșie, înaltă de un stângen și jumătate.

În ziua de joi, 11 noiembrie, amândouă trupele, a lui Cloșca și Horia tânărul, se întâlniră în satul **Cricău**, hotărâți să atace peste noapte castelul baronului Kemeny, prefect, pe atunci, în care calitate era zbirul țăranilor din munții Abrudului. Dar planul rămase neexecutat, din cauza că, în aceeași zi, sosi la **Galda** vice-colonelul Schultz, trimis de comandantul general al armatei imperiale, ca să trateze pace cu țăranii răsculați. În ziua de 12 noiembrie, se încheie, de Cloșca și Horia tânărul, armistițiul de la **Tibru**, pe timp de 8 zile... Ștefan Meteș mă informează că armistițiul s-ar datora trădării preotului greco-catolic din **Galda de Jos**, cu numele Todor, după cum arată o anchetă, făcută în ziua de 15 decembrie 1784. Din cauza trădării sale, popa Todor, nemaiputând trăi în mijlocul poporului său, fu transferat, de episcopul din Blaj, în satul **Odverem**, din plasa Aiudului. Aici, trăind în mizerie și dispreț general, nenorocitul preot ținea, cu orice preț, să se reîntoarcă în Galda de Jos și, în acest scop, scrie, prin anul 1790, o scrisoare către baronul Kemeny Simon, prefectul județului Alba, prin care îl roagă „să se gândească la bunăvoința și puținul serviciu ce i-a făcut, în războiul trist al lui Horia” și să intervină la episcopul Bob din Blaj, ca să-l mute în vechea sa parohie, unde a servit 26 de ani, adică în Galda de Jos... / În 10 noiembrie, locotenentul Probst se întâlnește cu căpitanul Cloșca, în

valea numită la Pârâul Turcului, conferi aici cu dânsul și cu trupa sa, iar în ziua următoare se întoarse la Cricău...

În zilele de 6 și 7 noiembrie, țăranii din comitatul Hunedoarei intră în comitatul Albei și atacă populația ungurească din **Vurpăr** și **Vințul de Jos**, omorând vreo 17 nobili și prădând vreo 75 case nobilitare. / Pe ziua de 6 și 9 noiembrie, revoluțiunea străbătuse și în comitatele Sibielui, Clujului și Aradului, exact în aceeași formă și asprime, țăranii arzând castelele și gospodăriile boierești de prin toate comunele, în care pătrundeau...

În zilele de 25-27 noiembrie, prefectura județului Alba execută, fără cercetare, 11 țărani români, printre care și pe căprarul Ursu Uibaru, care, sub numele căpitanului său, Ion Horia cel tânăr, luase parte la tratativele **armistițiului de la Tibru**. Aceleași execuțiuni sângeroase încep și la Arad, împotriva țăranilor români: 4 persoane sunt condamnate la tragere în țeapă, la roată, la tăierea mâinilor și a capului, la ardere și la furci, iar populația întreagă a județului, bineînțeleș cea românească, bărbați, femei și copii, condamnați la un număr nefixat de bas-toane, bice și vârgi...

Fată cu această situațiune din ce în ce mai rea și în urma expirării, fără nici un rezultat, a armistițiului de la Tibru, Horia dă ordin poporului să se ridice din nou. Agenți țărani cutreieră satele și dau iar semnalul răscoalei. Acum intențiunea căpitanilor era să plece din nou asupra orașelor ungurești. Se fixează atacurile și se distribuie trupele în acest scop. Atacul orașului **Deva** se hotărăște pentru ziua de 30 noiembrie, iar țăranii din munții Abrudului declară că vor pleca din nou asupra Abrudului ca să-l prefacă în cenușă, că vor trece prin ascuțișul sabiei pe toți cetățenii unguri și chiar și pe unii români, sub cu-

vântul că, în primele zile ale revoluției, ei au ascuns pe unguri în casele lor și le-au dat mijloace de existență. Planul general era ca țăranii din partea de jos a Mureșului, din Zarand și din munții Abrudului să înainteze, cu toții, spre inima Transilvaniei și să încingă o linie de foc, de la **Deva**, până la **Huedin**... / În timpul însă pe când țăranii făceau pregătiri pentru o nouă ofensivă, armata imperială se puse în mișcare, din toate părțile, către munții Abrudului. În partea dinspre Ungaria, generalul Sturm ocupă pasul de la Lacul Negru și diferite alte trupe fură așezate pe sub poalele muntilor, în comitatele Arad și Bihor. Pe de altă parte, în **Dobra**, **Ilia**, **Deva**, **Orăștie** și **Vințul de Jos**, până la **Alba Iulia**, fură lăsate, de asemenea, detașamente mai mici de armată. Alte trupe în cinseră munții, în partea răsăriteană, cu misiunea să străbată la **Abrud**, prin punctele **Zlatna**, **Mogoș** și **Baia de Arieș**. În plus, o divizie de grăniceri secui fu destinată spre Cluj, ca să ocupe pozițiuni la **Gilău** și **Huedin**. Câte un preot sau doi erau atașați pe lângă fiecare trupă, ca să dojenească populația și să o îndemne să depună armele. Situațiunea era critică...

În ziua de 27 noiembrie, operațiunile armatei începură pe toată linia. În unele părți, țăranii rămaseră învingători, ca la **Rămeți**, **Brad** și **Lupșa**. La Rămeți, țăranii strigau: „Nu vă lăsați odată cu capul, feciori, că vine Horia cu țara!”. La Brad, după ce Crișan, cu trupa sa, bate pe maiorul Stoianici, cu cei 320 soldați ai săi, îl urmărește până la **Hălmagiu**. De asemenea, la **Lupșa**, pe Valea Arișului, țăranii bat detașamentul maiorului Dolcinengo, iar pe locotenentul Mesterhazy, care îi vine în ajutor, îl împușcă, împreună cu 8 soldați ai săi...

În ziua de 7 decembrie 1784, se întâmplă nefericita luptă de la **Mihăleni**, care puse numaidecât capăt revoluțiunii. Armata, ca să poată opera în munții Abrudului, trebuia necondiționat să ocupe Zarandul și, în special, satele de pe Valea Crișului Alb, de la Brad, în sus. Spre acest scop, plecă, în ziua de 4 decembrie, o nouă trupă, de 400 grăniceri secui, în ajutorul maiorului Stoianoci, sub comanda vice-colonelului Kray, care era însoțit și de episcopul ortodox Gedeon Nichitici. Țăranii din **Brad** și **Criștior** sunt chemați de preoți, care îi dojenesc și le fac promisiuni că li se va face sigur dreptate, dar numai după ce vor depune armele. Astfel, satele din jurul Bradului și Criștiorului se liniștesc, fără nici o vărsare de sânge, numai la simpla intervenție a episcopului lor. / Nu tot astfel se întâmplă, însă, în satul **Mihăleni**, unde erau adunați peste 600 de țărani, înarmați cu puști, pistoale, lăncii și furci de fier. Episcopul trimite doi preoți la trupa țăranilor, ca să-i invite să depună armele și să se liniștească, făgăduindu-le dreptate și amnistie. Țăranii răsculați refuzând, vice-colonelul Kray, după retragerea preoților, pornește la atac pe grănicerii secui și se încinge o luptă între armată și țărani, care durează până seara târziu și în cursul căreia cad 85 de țărani, afară de răniți și prizonieri. Printre cei căzuți era și Micula Bibarțu, căpitanul țăranilor. / Această victorie a armatei introduse deodată liniștea în comitatul Zarand și avu urmări și pentru o repede liniștire a revoluției și în munții Abrudului. Sate întregi se supuseră, rând pe rând, iar cei care mai rezistau se îndreptară spre **Câmpeni**, unde formară o singură trupă, sub conducerea primului căpitan, Horia...

La 8 decembrie, vice-colonelul Kray, cu trupa sa și cu episcopul Nichitici, sosiră la **Abrud**. Aici, într-o zi

de târg, episcopul convocă pe preoți și câte 6 țărani din comunele vecine, **Abrud-sat, Cărpeneș, Roșia Montană, Bucium, Lupșa și Câmpeni**, sfătuind pe toată lumea adunată să renunțe la revoluție și publicând decretul împărătesc al amnistiei generale. Cuvântul episcopului fu ascultat. / Mai rezista acum trupa țăranilor de la **Câmpeni**, în contra căreia primi ordin să plece, în ziua de 11 decembrie, vice-colonelul Schultz, cu 750 soldați. Pe dealurile care mărginesc drumul de la Abrud la Câmpeni, furnica un număr de peste 20.000 de țărani, asupra cărora se îndreptară gurile de foc ale armatei imperiale...

După dizolvarea trupei țărănești de la **Câmpeni**, Horia dădu poruncă partizanilor săi, prin căpitanul Vasile Sgârciu din **Abrud**, ca, sub pedeapsă de moarte, să se întoarcă fiecare la casa sa, fiindcă a venit armata Maiestății Sale Împăratului, după ce îl vor însoți pe dânsul până la **Albac** și peste munți, de unde, apoi, își va continua drumul spre Viena, ca astfel să poată dobândi un rezultat fericit, în urma revoluției, pe care o pornise și comandase în scopul de a obține dreptate și libertate pentru iobagii români. / Era ultima onoare ce se făcea primului căpitan al revoluției, lui Horia, țăranul plin de inimă și de nemărginită dragoste pentru frații săi din robia austro-ungurească. / Pe la mijlocul lunii decembrie 1784, **revoluția încetase cu totul**⁴²⁰.

1898: „Pe 14 martie, Manoilă Sara din **Vurpăr** a fost chemat să-și înceapă cele 5 luni de „libertate” de a se primbla în temniță, pentru că, prin 1896, într-un birt, făcuse niște glume despre nemți și unguri și niște unguri, cu care chiar glumea, l-au pârât că i-a vorbit de rău, deci a

⁴²⁰ Rusu Abrudeanu, Ion, *Moșii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit*, București 1928, pp. 161-176

„ațâțat” la ură! Și a plătit și 200 florini pedeapsă în bani”⁴²¹.

1928: „Iată numele acelor care au fost premiați, din partea „Astrei”, pentru cursurile reușite de analfabeți: / 1). George Popa, învățător în comuna **Bârsău**, județul Hunedoara; / 2). Andrei Szabó, învățător-director în **Vișeu de mijloc**; / 3). Sever Silcu, învățător la **școala de ucenici Sibiu**; / 4). Petru Popa, învățător în **Senercuș**, județul Târnava mică; / 5). Ioan Oancea, învățător **Zdrați**; / 6). Ioan Georgescu, învățător-director în **Vurpăr**; / 7). Ilie Slavu, învățător în **Vurpăr**; / 8). Maria Sbârcea, învățător în **Vurpăr**; / 9). Elisaveta Toader, învățător în **Vurpăr**; / 10). Ștefan Mureșan, învățător-director în **Richișul**; / 11). George Ludu, învățător -director în **Tâlmaci-Firma**; / 12). Petre Utan, învățător-director în **Vad**, județul Maramureș; / 13). Petre Codrea, învățător în **Vad**, județul Maramureș; / 14). Iuliu Todoran, învățător în **Bia**; / 15). Maria Pușcaș, învățător în **Bia**; / 16). Vasile Nosa, învățător în **Hida**; / 17). Ionel Turcu, învățător în **Hida**; / 18). Lia Moldovan, învățător în **Hida**; / 19). Ion Șandru, pretor și președintele despărțământului **Ozun**; / 20). Gavrilescu, notarul comunei **Ozun**; / 21). Ilarie Molnar, învățător în comuna **Ozun**”⁴²².

1937: „La **Vinț**, a fost o adunare a național-țărăniștilor, care s-a terminat în liniște, oamenii plecând spre casele lor. În comună **Vurpăr**, grupul de național-țărăniști, care se înapoia de la **Vinț**, s-a întâlnit cu un grup de liberali din comuna **Inuri** și între ei a început cearta și, apoi, o bătaie sângeroasă. / Țăranul Obruța, liberal, a fost omorât pe loc; alt țăran, cu numele Lupenția, este pe

⁴²¹ *Revista Orăștiei*, Anul IV, nr. 10, Orăștie 1898, p. 37

⁴²² *Unirea Poporului*, Anul X, nr. 39, Blaj 1928, p. 2

moarte, iar majoritatea, din amândouă partidele, sunt răniți mai grav sau mai ușor. Șapte țărani au fost arestați”⁴²³.

⁴²³ *Universul*, Anul 54, nr. 352, București 1937, p. 15

VURPUR

(Burgperk, Heuholm, Hyuhalm, județul Sibiu)

1366, iunie 20: Regele Ludovic dă de știre că „Vilhelm, episcopul de Pecs, comitele capelei noastre și secretar-cancelar regesc, rânduit de noi vicar general al sașilor din cele Șapte Scaune din țara noastră Transilvania, precum și Ioan, fiul lui Petru de **Cisnădie** (Helta, județul Sibiu), și Nicolae, fiul lui Martin de **Vurpur** (Burgperk, Heuholm, Hyuhalm, județul Sibiu), venind în numele obștii credincioșilor noștri sași din pomenitele scaune, ne-au arătat o scrisoare privilegială a răposatului prealuminat principe și domn Carol... care întărea privilegiul răposatului rege Andrei, strămoșul nostru, întocmit cu privire la libertățile lor, rugându-se, în numele zișilor sași, să binevoim a primi acea scrisoare privilegială a părintelui nostru și a pune să fie trecută în scrisoarea noastră... / Noi primim și încuviințăm sus-zisa scrisoare privilegială a răposatului domn și rege Carol, prea-scurmul nostru părinte, trecută din cuvânt în cuvânt în scrisoarea de față, și o întărim prin mărturia acestei scrisori, ce poartă pecetea dublă a maiestății noastre”⁴²⁴.

⁴²⁴ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / *C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 84, pp. 148-151

ZAGRA

(magh. Zágra, județul Bistrița-Năsăud)

1264: „Într-un act din 1264, publicat în documentele privitoare la istoria românilor, culese de Hurmuzachi (vol. I, p. 319), papa Urban al IV-lea invită pe Ștefan, voievodul Transilvaniei, să restituie reginei ținutul Bistriței și al Rodnei (Terras Bistriche, Rodone) „pe care le-au stăpânit din timpuri imemorabile totdeauna reginele Ungariei”. Într-un act din 1440 se vorbește despre pretențiile bistrițenilor asupra Văii Rodnei, care erau mai vechi (încă de prin 1412), ca apoi să fie dăruită lui Ștefan Iaks de Kusal, fost comite al Secuilor, iar după alții se arată că era dăruită lui Mihail, fiul fostului comite secuiesc, apoi fratelui acestuia și altor membri ai familiei. În acest act de danie se spune că „e dărpănat castrul Rodnei cu desăvârșire, iar satele aparținătoare: **Năsăud** (Naszvod), **Maier** (Radna Major), **Rebra de Sus**, **Rebra de Jos**, **Telciu** (Checz), **Salva**, **Zagra** și **Mocod** (Maklod) în mare parte sunt goale și despoiate de locuitori”⁴²⁵.

⁴²⁵ Picu, Dionisie, *Salva – pagini de istorie*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1995, pp. 189, 190

1453: „În 1453, Ladislau al V-lea dăruiește Bistrița lui Iancu de Hunedoara și acesta dă un hrisov, prin care întărește vechile privilegii ale Bistriței, amintindu-se, printre altele, că dările de la locuitorii din Valea Rodnei „vor fi încasate, și de aici, înainte, de orașul Bistrița, ca pe vremea lui Sigismund și Albert. Mai târziu, prin 1469, Matia Corvinul „dă de știre celor interesați că, în chestia de contribuții, Valea Rodnei aparține Bistritei“. În 1472, senatul și cetățenii Bistriței îi comunică lui Matia Corvinul că românii din Valea Rodnei ar fi fost donați (*donatum fisset*) pe veci acestui oras. Ca urmare a frământărilor bistritenilor, de a pune mâna pe Valea Rodnei, regele Matia Corvinul, dă, în 1475, un decret, pe temeiul căruia s-a „încorporat” Valea Rodnei la Bistrița”⁴²⁶.

1740: Au migrat în Moldova, din **Zagra**: „Ignat Tomi, Iosip Bochi, Dumitru Dirle, Cifor Lușcan, George **Moldovan**, Ilie Cosmi, Ion **Drăgan**, Costan Moț, Ion **Bondar**, Dumitru Circa”⁴²⁷.

1755: „Cu ocazia conscripției din 1755, se semnalează, ca și în alte dăți, o opoziție comună a tuturor satelor someșene. În fața situației de a fi conscriși ca iobagi, românii protestează și cer împărătesei să nu fie lăsați pradă lăcomiei bistritenilor. În protestul prezentat Mariei Tereza, de către popa Dumitru și „libertinul” Nechita Vasile din **Năsăud**, Pop Scridon din **Salva**, Laslo Gavrilă din **Mocod**, Baziliu Silipso din **Zagra**, în numele comunelor lor și al altor 17 localități din Valea Rodnei, la care se

⁴²⁶ Piciu, Dionisie, *Salva – pagini de istorie*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1995, p. 190

⁴²⁷ Șotropa, Virgil, *Bejenii în secolul XVIII*, în *Arhiva Someșană*, nr. 16, Năsăud 1932, p. 57

adaugă două sate de „după târg” (după Bistrița), **Sânt-ioana** și **Nușfalău**, se cere să nu fie conșcriși ca iobagi și, ca urmare, „împărăteasa” dă un ordin pentru anularea „înovațiilor păgubitoare și împotriva titulaturii și numirii de iobagi”. Cere anularea și casarea tuturor „prestațiunilor, tratamentului, conșcrierii și recensământului, introduse în dauna vechii lor libertăți, prin ceea ce au fost socotiți în rândul iobagilor. / Adunările de la **Salva** și **Feldru** sunt un semnal al revoltei contra măsurilor arbitrare luate de magistratul orașului Bistrița, cu ocazia conșcrierilor. Din însemnările vremii, au rămas unele urme scrise ale acestor zile pline de frământări sociale. În 27 ianuarie 1755, comisarul Johann Bressler scrie, din **Salva**, inspectorului „dependinței”, că ceea ce el a prevestit, privitor la districtul valah, s-a împlinit, adică „azi, după masă, s-au prezentat protopopul popa Vasile, popa Mitru, împreună cu alți preoți și locuitori din **Năsăud, Mocod, Mititei**, în numele întregii dependințe, protestând ca să nu fie priviți ca iobagi, ci ca oameni liberi, și să fie așa conșcriși. Decât să lase să se întâmple așa-ceva, mai bine sunt gata să plece la Viena, la Curte. În viitor, nu mai vreau să dea nici dijmă”. / Între altele, popa Mitru zise: „Domnii bistrițeni și așa au distrus acest district și acum vreau să-i facă pe oameni iobagi, ceea ce nu se va întâmpla niciodată. Bistrițenii nu sunt grofi, nici baroni ca să aibă iobagi”⁴²⁸.

1756: „Nemulțumirile se agravează în anul ce a urmat. La cercetările făcute, în 1756, și care au durat două luni, au fost audiați 558 de martori din satele româ-

⁴²⁸ Piciu, Dionisie, *Salva – pagini de istorie*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1995, pp. 194, 195

nești, aflate în valea Someșului, dintre care cei mai mulți au fost din: **Zagra** – 99, **Rebrișoara** – 76, **Salva** – 47, **Năsăud** – 41, **Feldru** – 44, etc. Martorii ascultați au declarat toți cam același lucru. Unii au spus că au auzit pe comisarul Gutsch Daniel, când a amenințat poporul zicând că, „dacă nu dau pătacii (ban a 3 cruceri), îi va tăia ca pe bănațeni”. Au arătat că unii, de frică, au fugit din zonă”⁴²⁹.

1842: „În 16 ianuarie 1842, s-a dat, în prezența maiorului Iovich, căpitanului Velican, locotenentului Reichel și sublocotenenților Pioraș și Feldegy, cel mai strict ordin, în cele 4 sate românești, ca nu cumva cineva să pășască pe terenul oprit. / În 1841, s-au fost început lucrările la clădirea podului peste Someș, la **Năsăud**. / În 1842, ofițeri noi erau: maiorul Knobl și profosul regimentului Zeller. / Iarna a nins numai în 6 ianuarie, la Crăciun, și, după 3-4 zile, s-a topit zăpada și a urmat uscăciune, încât oamenii, toată iarna, au umblat cu carele. / În ianuarie, s-au distribuit soldaților grăniceri noile *ciacae* (Tschako). / În 25 mai, și-a început comisia, instituită de curte, în **Bistrița**, lucrările privitoare la terenul litigios, începând cu hotarul **Ilvei mici**. / La jalba **feldrihanilor**, s-a hotărât ca **neposenii**, împreună cu aceia, să întrețină drumul de la Gura Izvorului, până la Valea Sinetari. **Neposul** a protestat. / În 26 iunie, sublocotenentul Feldegy, împreună cu mai mulți săteni deputați, au plecat la **Zagra**, în chestia părții litigioasă din muntele Galați. / La încheierea contractelor de arendă a cârciumilor din **Rebra** și **Nepos** au fost acceptați ca furnizori de băuturi pentru

⁴²⁹ Piciu, Dionisie, *Salva – pagini de istorie*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1995, p. 196

Nepos evreii Simon Iacob și Salamon Hersch, iar acesta singur, pentru **Rebra**, pe timp de 3 ani. / În 13 iulie, se întruni comisiunea numită de curte. la o movilă în Run-culeț, cu care prilej neposenii își exprimară nemulțumirea și comisia își sistă lucrările, până în 18, când, din nou, porni la lucru. Însă nu pe vârfurile cele mai înalte, la mo-vilele vechi, ci pe coama dealurilor, lângă Someș, la mo-vilele din 1777. Cu zileri provinciali și săteni someșeni, movilele au fost mutate ceva (unbedeutend) mai sus. Câteva neposeni au fost transportați în **temnița (Stock-haus) din Năsăud**. / În iunie, a fost pensionat locotenent-colonelul Molnar. / În august, movilele Telekiane au fost mutate la câteva sute de stânceni mai sus, spre vârfurile munților, prin comisie. / La finea lui august, a trecut la pensie căpitanul Velican, iar în locul lui a fost mutat căpi-tanul Mihailaș. / În 10 septembrie, a plecat comisia ins-tituțită pentru terenul litigios. / În 13 martie, au plecat George Login și Gavrilă Timoc în deputăție la Viena, în chestia terenului de ceartă, dar au fost respinși de brigadă, la Cluj, și s-au întors acasă”⁴³⁰.

1847: „În 26 ianuarie, a fost sfințit de popă Macedon Maioreanu, în Cluj, prin episcopul Lemeny. Cu finea lui ianuarie, s-a interzis strict umblarea (Herumlaufen) prin sat a evreului din Valea Carelor, precum și măcinișul pentru fabricare de rachiu. / Vineri, în 23 aprilie, dumi-trenii au îngădit crâșma și grădina din Valea Carelor, dar în 24, noaptea, îngăditura a fost nimicită, așa că evreul Simon Hersch, de spaimă, plecă de acolo, cu toate ale sa-le, în 27 aprilie, pentru totdeauna, la Tradam. / În 1 mai, se desființa și paza militară din Valea Carelor. / În martie,

⁴³⁰ Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos, în *Arhiva Someșană*, nr. 20, Năsăud 1936, pp. 248, 249

a murit învățătorul „trivial” Petru Luchi și a fost înmormântat în **Zagra**. / În iunie, o merță cucuruz se vindea cu 3 florini 20 cruceri. / În 3 iunie, certe, bătaii, sechestre între neposeni și pinticani. / În 7 iunie, a venit în sat colonelul Iovich și, împreună cu locotenentul Kohl, au vizitat pe grănicerii maltratați de sași. / La 14 iunie, s-a întors batalionul I din Galiția. / În 24 iulie, a murit preotul Nicolau Georgița din **Rebra mare**. / Vara, grănicerii au primit puști cu capse (Percussions Gewehre). / În octombrie, o comisie s-a întrunit pentru aplanarea certelor de hotar cu sașii. Fără rezultat. Trei deputați, trimiși la Viena în această chestie, au fost respinși de comanda generală din Sibiu. / S-au întors acasă. / În 24 decembrie, a murit preotul Iacob Maiorean, cărui i-a urmat fiul său Macedon, în **Nepos**”⁴³¹.

1878: Existau, „la școala din **Monor**, 5 învățători, în **Borgo-Prund**, sunt 5 învățători, în **Sângeorgiu**, sunt 6 învățători, la școala trivială în **Telciu** sunt 4 învățători, în **Zagra**, la școala trivială, sunt 4 învățători.... / La școala poporală trivială din **Sângeorgiu** au fost 118 școlari, din care 25 eminenti, 55 primari, 38 secundari. La școala trivială din **Telciu** au fost, la începutul anului școlastic, 168 și, la fine, 76 școlari, au părăsit școala, în decursul anului, 92 școlari, din cei rămași au fost 21 eminenti, 25 primari, 29 secundari și un terțian. În fine, la școala trivială din **Zagra** au fost 117 și au rămas, până la fine, 76 școlari, au părăsit școala 41, din ceia 33 au fost eminenti, 23 primari, 12 secundari, 6 terțiani, 2 neexaminați”⁴³².

⁴³¹ Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din *Nepos*, în *Arhiva Someșană*, nr. 20, Năsăud 1936, p. 251

⁴³² *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLI, nr. 76, Brașov 1878, p. 2

1886: „Drepturile de a putea exercita **cârciumăritul cu vin, vinars și bere**, peste întreg anul, în comunitățile înșirate în conspectul de mai jos, din care drepturi fondul școlastic central din districtul Năsăud are trei din patru părți, respectivele comunități și fonduri școlastice confesionale însă câte una din patru părți, **se dau în arendă**, sub următoarele modalități și condițiuni, începând de la 1 ianuarie 1887, la 12 ore noaptea, pentru timpul de 10 ani următori, până la 31 decembrie 1897, la 12 ore noaptea... / Pe cuverta ofertelor scripturistice, din afară, este a se arăta, apriat, că pentru care comunitate ori secțiune este oferta și anumită în forma acesta: „Oferta, pentru luarea în arendă a drepturilor de cârciumărit ce administra fondul școlastic central din districtul Năsăud, în comunitatea N. N.” – eventual în secțiunea mică **Rodna, Ilva, Năsăud, Salva, Zagra** – ori în secțiunea mare Valea Soameșului, Valea Bărgăului, Valea Mureș-Sieu ori peste tot”⁴³³.

1888: „Prima lovitură grea asupra fondului năsăudean a venit în urma articolului de lege XXXVI din 1888, referitor la răscumpărarea regalului, a dreptului de crășmărit, care forma izvorul principal și cea mai de căpetenie a fondului nostru. Urmarea a fost desființarea celor trei școli triviale din **Sângeorz, Telci și Zagra**”⁴³⁴.

⁴³³ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIX, nr. 81, Brașov 1886, p. 4

⁴³⁴ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 138, Brașov 1908, p. 2

ZALĂU

(Zilah, județul Sălaj)

1246, mai 6: **Printre moșiile episcopatului** voievodului Transilvaniei, întărite de regele Bela al IV-lea, se numără și „*Golou de comitatu Culusiensi*”⁴³⁵. / „Din acest privilegiu al regelui Bela IV, dat epis-copului din Transilvania, anume **Gallu**, se cunoaște că, pe urma devastării tătarilor mongoli, în mai multe comune nu mai rămăsese nici un omu, ci toți locuitorii pieriseră, omorâți, chiar mâncați, sau duși în captivitate. Așa, în comitatul Clusiu (Kolos) însăși cetatea Clusiu, cu comunele **Hari-na**, **Bilacu**, apoi în comitatul **Solnoc**, orașelele **Zalău** și **Tășnad** au rămas cu totul deșerte de oameni. Venitul din acele locuri îl avea, pe atunci, episcopul. Regele, ca să îndemne pe omenii străini a se așeza pe acele locuri, îi scu-tește atât de jurisdicțiunea voievodului Transilvaniei, cât și de sub așa numitul comite suprem sau adică cap, prefect al districtului, supunându-i numai jurisdicțiunii epis-copului, de la care apelațiunea să se poată lua de-a dreptul

⁴³⁵ Zimmermann, Franz; Werner, Carl, *Urhundenbuck zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Erster Band: 1191 bis 1342, Nummer 1 bis 582, Hermannstadt 1891, doc. 81, p. 72

(imediat) la regele”⁴³⁶. „Invazia tătară a provocat și o mare schimbare în harta etnică a Transilvaniei. Regele Béla, întorcându-se în țară după ce tătarii au dispărut, l-a trimis pe voievodul Lőrincz, în 1243, să adune oamenii acolo. Nu știm nimic despre cât succes a avut voievodul Lőrincz, în această misiune. Dar măsura în care populația Transilvaniei a fost distrusă de invazia tătarilor ne este lăsată într-o dovadă documentară, respectiv în scrisoarea episcopului Ardealu-lui Gallus, în care se plânge regelui că județul său a devenit atât de depopulat, după invazia tătarilor, încât acum abia întâlnești o singură persoană în scaunul lui, Fehérvár (**Alba Iulia**) și alte moșii episcopale, precum Herinán (**Harina**) și BioloKolón (**Bilacu**), în județul Doboka, Gyalun (**Gilău**), în județul Kolozs, Zilahon (**Zalău**) și Tasnádón (**Tășnad**, Satu Mare), în județul Szolnok. Nu are nici o speranță de a aduce coloni, dacă nu promite mai multă libertate celor care vor să se stabilească în Transilvania. De aceea, el cere ca regele să-i scoată pe vechii coloniști, care locuiesc pe moșiile sale, precum și pe noii coloniști, care se vor muta acolo în viitor, de sub autoritatea voievodului și a autorităților de județ, ca să nu mai aibă alți stăpâni decât pe el, episcopul. Regele îndeplinește cererea episcopului”⁴³⁷.

1354, septembrie 18, Mănăștur: Conventul mănăstirii Mănăștur dă de știre că s-au înfățișat „magistrul Benedict, canonic al bisericii din **Alba Transilvaniei** (Alba Iulia), în locul episcopului Andrei... iar pe de altă parte, Nicolae, fiul lui Iacob zis Zelemer... din pricina unei

⁴³⁶ *Transilvania*, nr. 5, Brașov 1871, p. 56

⁴³⁷ Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 200-202

părți dintr-o parte a moșiei numită **Cățălușa** (Cățălul de Jos, Cățălușa, Olsou Kechel, azi **Meseșenii de Jos**, județul Sălaj), parte pe care nobila doamnă, văduva lui Laurențiu, fiul lui Pech, și Mike și fratele Petru, unchiul acelei doamne de neam, i-au dat-o domnului episcop, iar în ce-l privește pe Nicolae, fiul lui Iacob, în legătură cu o vie din hotarul dealului sau satului numit **Zalău** (Zylah, județul Sălaj), vie pe care Iacob Zelemer o cumpărase, deopotrivă, pentru Nicolae, dar pe care pomenitul domn episcop a ținut-o ocupată și a stăpânit-o împotriva voinței lui Nicolae, care episcop a dat lui Nicolae acea parte dintr-o parte a moșiei Cățălușa... via trecându-și-le unul altuia... Înaintea noastră, ei și-au dat înapoi cele două proprietăți”⁴³⁸.

1360, decembrie 30, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei face cunoscut că, înfățișându-se „Nicolae, fiul lui Iacob de **Cățălușa** (Cățălul de Jos, Cățălușa, Olsou Kechel, azi **Meseșenii de Jos**, județul Sălaj), iar pe de altă parte Myke de **Zalău** (Zylah, județul Sălaj), în numele doamnei Elena, soția sa, fiica răposatului Laurențiu, fiul lui Pech, tot din satul Cățălușa, și a lui Ștefan, fiul, și a doamnei Ecaterina, fiica doamnei Elisabeta, de asemenea fiica lui Laurențiu, același Nicolae, fiul lui Iacob, a mărturisit că a patra parte, cuvenită fiicei, prin dreptul firii și obiceiul regatului, aparține doamnelor Elena și Elisabeta, fiicele lui Laurențiu, în zisa moșie Cățălușa, odată a tatălui lor”⁴³⁹.

⁴³⁸ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica* / *C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 267, pp. 278, 279

⁴³⁹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / *C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 531, pp. 570, 571

1362, septembrie 11: Judele curții regale scrie capitlului bisericii din Oradea că, înfățișându-se judecății regelui Ludovic, „Mihail, fiul lui Blasiu și Ioan, fiul lui Hector, nobili de **Recea** (Reche, Rethé, județul Sălaj), în numele lor și a lui Ioan, fiul lui Laurențiu, tot de Recea... împotriva episcopului Transilvaniei Dominic, care, luând cu silnicie și pe nedrept moșiile lor **Palvara** (Paluara, dispărut, lângă Zalău, județul Sălaj) și **Recea Mică** (Reche Minor, Kysreche, județul Sălaj), le-a alipit la moșia sa, numită **Zalău**, din vecinătatea acelor moșii, apoi a dat, în chip de zălog, moșia Zalău lui Mihail zis Buldik, fost comite al cămărilor de sare regești din **Lipova** (Lippa, județul Arad), dar au redobândit acele moșii pe calea legii”⁴⁴⁰.

1370, iunie 24, Zalău: Regele Ludovic poruncește „tuturor neguțătorilor și târgoveților care mergeți cu lucruri de vânzare că, dacă veți voi să veniți, ceea ce lăsăm la hotărârea și voința voastră, fie la iarmarocul ce se va ține la sărbătoarea fericitei fecioare și mucenice Margareta (13 iulie), pe moșia episcopiei Transilvaniei, numită **Zalău** (Zylah, județul Sălaj), fie la cel care, din porunca noastră, obișnuiește a se ține, în chip asemănător, la aceeași sărbătoare, pe moșia magistrului Nicolae, fiul lui Laczk, numită **Marghita** (Margitha, județul Bihor), care iarmaroace se săvârșesc, și într-un loc, și în celălalt, să veniți slobozi, dimpreună cu lucrurile și mărfurile voastre, și să vă desfășurați acolo nestânjeniți negoțul, cumpărând și vânzând lucrurile voastre”⁴⁴¹.

⁴⁴⁰ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 125, pp. 97-102

⁴⁴¹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 523, p. 788

1536, Nicolae Olahus: „Acea regiune, care este cuprinsă dincolo de râul Someș și dincoace de **Silvania**, în care sunt foarte multe sate de români, se numește Sălaj. Acolo se pot vedea, printre alte orașele, **Zalău**, iar pe malul de răsărit al Someșului, **Satu Mare**, și pe cel apusean **Nemetihy** (jumătate din Satu Mare). Apoi, spre sud, între râurile Tisa și Someș, și munții Oradei, care se află spre răsărit, și până la târgul Debrețin, ți se ivește în față regiunea Nierkeuz, în care sunt târgurile **Craidorolt**, **Domănești**, **Carei**, **Santău**, Bathe (în Ungaria), Kallo (în Ungaria), **Marghita** (Sancta Margareta), Beltiug (în Ungaria), **Săcuieni**, Marcos, Bezermeny, Guta, Salard, Istard. Mai jos de acestea, spre răsărit, este orașul **Oradea**, reședința episcopului, strălucită prin biserica sa catedrală, mormântul Sfântului Ladislau, regele vestit prin minunile sale, precum și al împăratului Sigismund, în care din așezământul aceluiași împărat, se cântă ziua și noaptea Psalmii lui David la mormântul său, de către preoți, care se schimbă pe rând”⁴⁴².

1601: „La 24 iulie, Basta era de părere să pornească, din **Moftin**, spre **Zalău**, dar Mihai se opune. După opinia domnului român, nu era prudent să părăsească tabăra, până nu soseau cei 2.000 de călăreți silezieni (cu armuri grele catafracti), sub comanda lui Rottal. Aceștia ajung la **Moftin**, la 27 iulie, iar în 30, sosea și un corp de haiduci, încât, la 31 iulie, Basta și Mihai pornesc spre **Zalău**, la 1 august trec de **Supuru de Jos** și **de Sus**, la 2 ajung la **Sărmășag** și, în ziua de 3, soseau la Guruslău. La inițiativa lui Mihai, de la **Sărmășag** trupele au fost trecute, de pe valea Crasnei, pe valea Zalăului, pentru a-l

⁴⁴² AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, I, București 1968, pp. 494, 495

sili pe Sigismund Báthory să părăsească tabăra întărită de la **Vârșolt**. Crezând că Mihai vrea să evite lupta și să pătrundă spre centrul Transilvaniei, Sigismund părăsește **Vârșoltul** și, în ziua de 3 august, ocupă pantele dealului de la sud de pâraul Zalău. Asupra efectivului celor două oști care urmau să se confrunte la **Gurăslău** există mai multe documente, care ne dau cifre diferite”⁴⁴³.

1876: „Comitatele Crasnei și al Solnocului, în anul 1876, vor alcătui comitatul Sălajului, cu **capitala la Zalău**. Acesta cuprindea 27 de comune din comitatul Dăbâca și două comune din comitatul Cojocna”⁴⁴⁴.

1896: „În 20 octombrie, a plecat din **Zalău**, cu trenul, către Budapesta, al doilea transport de învățători români, ca să viziteze expoziția milenară. Transportul prim, care, pe cât știm, a plecat în 27 august, a fost compus numai din învățători, iar acuma s-au aflat și preoți, care au luat parte la acea excursiune, sub pretext că sunt catiheții școlilor. Transportul, și de astă-dată, a fost condus de inspectorul școlar Dr. Petri Mór. / N-am putut afla, încă, numele fiecărui învățător și preot; am convenit, însă, cu vreo câțiva, care la noi duc rolul principal în ale învățătorilor, și de aici deduc că, dacă a mers la expozițiune dl Vasilie Oltean, învățător în **Perecei** și vice-președintele „Reuniunii învățătorilor români sălăgeni”, apoi Alexiu Fedorca, învățător în **Șimleu** și notarul prim al reuniunii, mai departe Mihail Bobiș, învățător în **Supurul de sus** și membru în comitetul reuniunii (pe acesta nu l-am văzut în persoană, dar se spune că și dânsul acolo a fost), Macedon Botian din **Cosniciu**, Bruchenthal din **Marca** etc.:

⁴⁴³ Neagoe, Manole, *Mihai Viteazul*, București 1994, p. 275

⁴⁴⁴ Morariu, T.; Buta, I.; Maier, A., *Județul Bistrița-Năsăud*, București 1972, p. 12

atunci trebuie că au mers un număr foarte mare de învățători, pe care domnii mai sus numiți îi vor fi știind pe toți.

Destul atâta, că învățătorii, pe care ieri-alaltăieri comitetul despărțământului sălăgean-chiorean îi premia (pe A. Fedorca, în săptămânile trecute, l-au premiat cu 4 galbeni), astăzi sunt cei mai buni și patentati „patrioți”, și cu fruntea ridicată merg la Budapesta, pentru a vizita expozițiunea milenară. / Ce va zice, oare, la acestea dnul Pop George de **Băsești**, Andreiu Cosma, Dr. Ioan Nichita și alți fruntași români, care și-au pus în gând ajutorarea învățătorilor sălăgeni prin premii? Dar oare ce va zice dl vicar Alimpiu Barboloviciu, văzând că învățătorul din **Șimleu** este de-asemena un patentat milenarist?

Să zică cine ce va zice, noi însă o spunem, de cu bun timp, că cu durere am luat la cunoștință acest fapt și vom tine în memorie pe „patrioții” de nou patentati la fiecare ocaziune, iar încât se referă la învățătorul din **Șimleu**, A. Fedorca, pentru care, în tot anul, banca noastră „Silvania” a votat un ajutor de 100 florini și mai bine, vom îngriji, și în adunarea generală viitoare ne vom folosi de drepturile de acționari, pentru a nu mai putea călători la Budapesta pe banii românilor. / Acestea, de cu bun timp, le recomandăm și în atențiunea direcțiunii băncii „Silvania”, care, având nobile intențiuni, numai acum a edificat, precum aud, o școală frumoasă pentru **Șimleu**, cu vreo 3.000 florini. / Acestea, întrucât se referă la învățători; mai avem, însă, să spunem și altceva, și adică: Tot în 26 octombrie, au plecat, cu trenul, din **Șimleu**, vreo 13 vagoane, deci aproape 200 țărani români și unguri, tot la expozițiunea milenară, sub conducerea a 2 solgăbirăi. Acest transport s-a împărțășit, de altcum, de favorul că

ministrul-prezident Banffy, viitorul deputat al acestui cerc, le-a solvit speșele de călătorie până la Carei, iar în Csárda „Debreczen”, de pe teritoriul expozițiunii, le-a dat un prânz comun. / La acest prânz s-a întâmplat cel mai scandalos lucru ce s-a putut întâmpla vreodată cu noi, românii. / **Preotul român din Zalnoc**, dl Ioan Pop, a început, într-un toast ungureș, a mulțami și preamări pe Banffy, din băuturile căruia se ospăta, însă mizerabilii care îl înconjurau, desigur la îndemnul celor ce iau condus, au pretins, sus și tare, ca Ioan Pop să vorbească românește și preotul nostru, fără a se teme că-l va cotorosi Dumnezeu în acel moment, a vorbit în toată odihna românește, lăudând și preamărind pe actualul guvern și sistem de guvernare”⁴⁴⁵.

1904, Diaconovich: „Zalău, (magh. Zilah), oraș cu magistrat în Transilvania, comitatul Sălak, lângă râul Zalău; cu 7.639 locuitori maghiari și români. Zalău e reședința comitatului, are tribunal regesc, judecătorie cercuală, direcțiune financiară, gimnaziu superior, pedagogie de stat, școală civilă, școală industrială, oficiu de dare, muzeul comitatului. Zalău e stațiune de cale ferată”⁴⁴⁶.

1912: „Învățătorul școlii confesionale greco-cato-lice române din **Băsești**, Darius Pop, a fost suspendat. Deși la zidirea acestei școli statul nu a contribuit chiar cu nimica, precum nici la susținerea ei și nici la regularea salariului învățătoresc, săvârșindu-le toate acestea, în mare parte, dl Gheorghe Pop de Băsești, care a contribuit cu **peste 3.000 coroane la zidirea școlii** și la salariul învățătoresc cu jumătate sumă, iar celelalte le-a tăcut și le face

⁴⁴⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 228, Brașov 1896, p. 2

⁴⁴⁶ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, pp. 1266, 1267

poporul, ministrul a suspendat pe susnumitul învățător și, în cauza suspendării, va fi cercetarea, sâmbătă, în 16 noiembrie nou, la cancelaria casei comunale din Băsești. Cauza? Un raport, pe care învățătorul harnic Darius Pop l-a scris despre adunarea generală a Reuniunii învățătorilor români sălăgeni, ținut în 23 iunie nou, în **Giurtelecul Șimleului**, sub titlul de „R. I. R. S.”, în Nrul 133 din „Românul” din Arad, în care raport dl Darius Pop, ca și oricare român cinstit, a luat în nume de rău faptul că învățătorii lingăi de tălpile inspectorului din Sălaj și a solgăbirăului din **Șimleu**, învățătorii Pocola-Pokola și Ilie Tivadar, la banchet au toastat pentru suspomeniții, în limba maghiară, și nu românește. La investigația pe care o va face fisolgăbirăul din **Ceu**, Nikolaetits, e vorba că vor veni inspectorul Nagy Károly din Zalău și procurorul din **Zalău**, căci patria e în mare primejdie, dacă învățătorului Darius Pop din **Băsești** nu-i convin toastele în limba maghiară, la un banchet românesc. În școală, firește fiind suspendat, nu propune învățătorul, ci preotul, acum”⁴⁴⁷.

1919: „Aceste provocări, cu începere din luna februarie 1919, se repetau și posturile noastre erau supuse, astfel, la mari sacrificii în oameni. În câteva locuri, trupele ungare au încercat a da chiar lovituri cu forțe însemnate. / Astfel, în noaptea de 22/23 februarie 1919, trupele noastre de la aripa stângă a Diviziei VII-a, din sectorul Göreson-Cziganyi-**Zalău**, au fost atacate de aproximativ 2 batalioane ungurești, prevăzute cu numeroase mitraliere și susținute de focul a două baterii de artilerie. / La acest atac a luat parte și populația civilă, care a fost înarmată de trupele regulate ungurești. Posturile noastre înaintate, fi-

⁴⁴⁷ *Românul*, Anul II, nr. 246, Arad 1912, p. 7

ind răspândite pe un front întins și cu flancul stâng descoperit, au trebuit să cedeze forțelor mult superioare inamice și să părăsească, pentru moment. satul Cziganyi, precum și **localitatea Zalău**, pentru a evita ca să fie înconjurate de inamic. Contra-atacat, însă, de rezervele de sector ale Brigadei 13-a de infanterie, din regiunea Zsibo, inamicul a fost bătut, retrăgându-se în debandadă din localitățile Cziganyi și **Zalău**, care au fost reocupate de către trupele noastre”⁴⁴⁸.

1926: „În anul acesta, „Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român” ne-a chemat la adunare în ținutul Sălajului, la **Zalău**. Și am plecat cu inimi tremurătoare, știind că, în timpurile de robie, **Orașul Zalău**, după Dobrițin, a fost cel mai turbat **cuib al șovinismului unguresc**. Ne tremurau inimile, la plecare, nu de teama că ne vor putea gătui strănepoții lui Tuhutum, care sunt astăzi blânzi ca mieii, ci ne gândeam: Ce jale poate să fie în țara pe care au stăpânit-o și au stors-o împintenații lui Tisza și ai lui Apponyi, o mie de ani și mai bine? / Asupriți și îngenunchiați am fost și noi, târnăvenii și murășenii, în Ungaria de neagră pomenire, dar, oricum, noi tot am fost mai la largul nostru, am avut o carte, o școală românească, un cântec național, o tărie în vecinătatea noastră cu frații de peste Carpați. / Însă ce s-o fi ales de satele românești ale Sălajului, peste care au fost poruncitori patrioții cei blestemați din **Zalăul lui Weselényi**?...

Drumul spre Zalău. / Drumul nostru a dus, de la **Ciucea**, de lângă izvoarele Crișului, peste prelungirile Meseșului, prin **Crasna**, tot printre români, peste miriști

⁴⁴⁸ Mărdărescu, Generalul G. D., *Campania pentru dezrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei (1918-1920)*, București 1922, p. 24

aurii, muncite cu sudoare românească. / Un sat frumos, la cotitură de drum spre Zalău, **Vârșolțul**, ne arată case curate, șuri mari pline de rod, și o biserică măreață, în care icoanele au aceeași podoabă de ștergere ca și pe Secaș ori pe Olt, spre Brașov. / Afară, la câmp, aceleași lamuri de porumb (cucuruz), cu floarea Soarelui în brazdă. Iar pe lângă văi, pe prundișuri cu iarba mărunță, cârduri de găște, pe care le păzesc fete cu ochi negri ca mura. Sânge curat din coloniștii lui Traian, de la Tibru. / Când coborâm în **Zalău**, pe înserate, întâlnim care ce vin de la târg, pe care le mână săteni cu fețe sănatoase, deschise, cărora, dându-le binețe, ne răspund călduros și cu prietinie: „Alduiască-vă Dumnezeu, domnișorule!”. / Portul le este străin, adevărat, mai bine zis este neobișnuit pentru ochii noștri, care venim tocmai din inima Ardealului; pălării de paie, cu marginile plecate, cămăși scurte, cu pumnișori strâmți și izmene (gaci) largi, cum poartă ungurii de la pustă; dar sufletul și inima e aceeași ca a românilor de pretutindeni.

Zalăul însuși, orașul, locuitorii din palate și din casele cu etaje, în afară de câteva zeci ori sute de funcționari și de ofițeri, este încă unguresc și evreiesc, care n-au uitat zilele lor de răsfaț, ci te măsură și-acum cu ochi ponciși și semeți. Negustorii de prin prăvălii nu vor să răspundă românește și străzile sunt pline de sporovăială ungurească. Durere, am auzit și românce de-ale noastre, domnișoare cu școală de la Cluj ori de la Oradea, vorbind mai ușor și mai cu plăcere limba lui mek-mek și a lui *nak-nek*! / Însă satele din jur, de pe sub Rez, de la Meseș până la Moigradul străbun, de pe Crasna, în jos, până la Carei și Baia Mare, sunt toate românești, curate și vrednice, care nu s-au lăsat niciodată de limba și de datinile

lor străbune. Ortelecanii din poarta Meseşului sunt tot atât de români şi de la roată ca şi cei de la **Tilişea** ori din **Vadul Făgăraşului**. / **Ungurii din Zalău** n-au prea fost bucuroşi, fireşte, de adunarea „Astrei”. Unii au primit cu greu pe oaspeţii români în casele lor, iar alţii nu i-au primit deloc. Pe la şedinţele noastre nu i-am văzut, decât la împuşcat porumbei nevinovaţi, în marginea oborului. Acolo erau cei mai nialcoşi unguri ai ţinutului şi ai Zalăului, cu puşca în mână, între bieţi porumbei sfârtecaţi de alice.

Basarabeni se înfrăţesc cu ardelenii, în jurul „Astrei” culturale. / Serbările „Astrei” au fost măreţe, ca întotdeauna. La şedinţe, mulţi cărturari de la Blaj, de la Sibiu, din Cluj, de la Şimleu şi din alte oraşe cu dragoste de carte şi de cultură românească. Mişcătoare a fost **sosirea basarabenilor**, în frunte cu Î. P. Sf. Sa Arhiepiscopul Gurie şi cu dl profesor Ghibu, apostolul lor. Între dânsii erau şi pribegi moldoveni de peste Nistru, care ne-au adus jalea românilor din Bolşevicia, doritori şi ei de învăţătură, şi de simţirile româneşti aprinse. / Înduioşător peste măsură a fost graiul tânărului Savu Țăranu, de la Tiraspol... / S-a mai putut vedea, la **Zalău**, o **expoziţie minunată de poame**, care arată bogăţia pământului sălăjan şi priceperea vrednică de toată lauda a cultivatorilor de pomet şi de legume. / Inimile noastre au fost însă încântate, după masă, când am văzut **şiragul satelor**, în frumos şi voinicesc **conduc etnografic**. Treceau călăreţii români printre palatele Zalăului ca ostaşii lui Pinteza Viteazul, în vremuri de demult; tot flăcăi zdraveni şi inimoşi, care îşi jucau caii în măreţ trap buestru, ca grenadirii. S-au înşiruit, apoi, carele cu câte şase boi, cu coarnele împodobite, care aduceau şezători şi nunţi, între care o mireasă adevărată, pe care a

cununat-o, chiar acolo, în Zalău, Părintele canonic Dr. Victor Macaveiu, de la Blaj. / Tinerii Ion Maștan și Ana Chișiu, din **Ortelec**, **fericiții miri**, și-au început cărările vieții lor împreună în binecuvântările tuturor oaspeților „Astrei”, luând cinste câteva mii de lei, de la atâția nuntași aleși. / Am văzut, în conduct, satele Hereclean, Treznea, Cățelul, Ciumărna, Aghireș, Fetindia, Recea, Ortelec, Mirșid și Badon, având toate țărani frumoși, fete gătite ca cosânzenele și femei bune de gură și de cântec... Răsuna Zalăul de cântec, de uruit de care și de tropot de voinici. Unguriii de prin palate pândeau la geamuri și schimbau fețe-fețe, la năvala tăriei și a frumuseții satelor noastre. Și n-au avut somn, în noaptea următoare, frământați de vise rele și de stafii...

Monumentul de la Guruslău. / A treia zi, marți, în 14 septembrie, serbările „Astrei” au continuat la **Guruslău**, pe dealul Cipcheșului, unde, în 1601, la două zile ale lui august, Mihai Viteazul a zdrobit oastea ungurească a lui Sigismund Bathory, umplând toate văile de oase și de arme rupte, pe care ploile le scot uneori la lumină, printre șirele de porumb ori prin miriștile de grâu auriu. Pe dealul biruinței românești, „Asociațiunea” a ridicat un măreț monument de granit, care se vede din mari depărțări, vestind trecătorilor faima vitejiei românești. Monumentul a fost stropit cu apă sfințită și dl Alexandru Lapedatu, vestitul istoric a înviat clipele luminoase, când marele voievod a frânt mândria ungurului nestatornic și s-a făcut stăpân pentru a doua oară pe țara Ardealului. Țăranii satelor din jur au venit la monument, cu prapori și cu preoți îmbracați în odăjdii, făcând altar național din piatra mult grăitoare de pe dealul Guruslăului.

La mormântul lui Bărnăuțiu. / În după-amiaza aceleiași zile, am căutat cu toții mormântul neuitatului apostol al Ardealului de la 1848, Simion Bărnăuțiu, care își doarme somnul veșnic în satul său de naștere, **Bocșa română.** / Alături de acest mormânt, o biserică bătrână de lemn ne-a arătat tăria în credință a strănepoților lui Bărnăuțiu și dragostea lor de amintirile trecutului⁴⁴⁹.

1938: „Sărbătorile Preacuratei verifică pe deplin, la noi acel „gaudete” (*Assumpta este Maria in coelo, gaudent angeli, gaudete* – Marie, fii înălțată la cer, îngerii se bucură, se bucură). O mărturisesc aceasta voioșia cu care se pleacă la mănăstiri în îndepărtări mari, cântecele mariane, ce nu obosesc, și murmurul rugăciunilor fierbinți. / Da, fii Preacuratei se bucură, cântându-i bu-nătatea. Faceți tot ce vă spune, a zis Maria la nunta din Cana. Aceleași cuvinte ni le adresează, din nou. În nesi-guranța timpurilor prezente, protecțiunea Ei nu se poate prețui. Încrederea în ajutorul Ei s-a simțit până sus. Însuși Arhiereul nostru, în gestul căruia găsim o veche dragoste față de Regina Cerului, a ținut s-o cinstească, prezidând **pelerinajul de la Zalău.**

Mulțimea mare din împrejurimi și îndepărtări era adunată aici încă din preziua Sărbătorii. Înaltul Arhiereu a coborât de la **Stâna-de-Vale**, însoțit fiind de Reverendisimul canonic Dr. A. Tăutu și Reverendisimul Vasile Barbu, directorul Cancelariei episcopoești. / În drum spre **Zalău**, la granița județeană, este întâmpinat de dl prefect al județului Sălaj, Colonel Gheorghe Petrescu, care-i urează bun soset, în numele bunilor sălăjeni, zeloși în credință și mândri de trecutul lor. / Răspunde Înaltul Arhie-

⁴⁴⁹ *Unirea Poporului*, Anul VIII, nr. 39, Blaj 1926, pp. 3, 4

reu, tălmăcind bucuria ce o simte ori de câte ori îi este prilejuit să se coboare în mijlocul credincioșilor din Sălaj. Apelează la un binevoitor concurs, din partea șefului județului, pentru a pune în cinstea cuvenită primatul spiritual. / Înaltul Păstor ia, apoi, loc în mașină, alături de dl prefect, continuându-și drumul, cu câteva opriri: la **Cizer, Bănișor, Ban, Crasna și Vârșolt**, interesându-se de aproape de câteva biserici, ce așteaptă consacrarea. / Ajuns la **Zalău**, în fața unei porți triumfale, este salutat de dl primar al orașului, Brânzeu. / Bisericanii, în frunte cu protopopul local Aurel Ghilea, îl întâmpină în fața bisericii, predându-i, spre sărutare *Evanghelia și Sfânta Cruce*. Înaltul Păstor trece prin mulțimea înșiruită de o parte și de alta, împărțășind tuturor înalta-i binecuvântare. / Începe îndată Paraclisul, urmat apoi de rugăciuni de seară, făcute sub conducerea părintelui Liviu Trușășiu, parohul II al locului. Înfrățirea creștină în rugăciuni evocă timpuri de început ale creștinismului. / Întreaga noapte de duminică, spre luni, rugăciunile și cântările mariane, în cinstea Preacuratei, n-au încetat.

În zori de zi a mării Sărbători, preoțimea era la datorie, mărturisind și împărțășind pe cei veniți pentru pocăință și ajutor. Momentul culminant îl constituie, fără îndoială, *Liturghia pontificală* solemnă de pelerinaj, celebrată de Î. P. S. Sa Episcopul diecezan, înconjurat de un impresionant sobor de preoți, *Liturghie*, plină de haruri, în cadrul căreia a avut loc ceremonia hirotonirii alor doi diaconi: Mihai Carțiș și Gheorghe Sabău, și împărțășirea unui nesfârșit număr de credincioși. / Cuvântul, pentru marea Sărbătoare îl are Î. P. S. Sa, care, într-o vibrantă cuvântare, insistă asupra celei dintâi și mai mari porunci, asupra poruncii iubirii lui Dumnezeu și a aproapelui. /

Corul mixt al bisericii, condus de dl Albu, a înălțat, și de data aceasta, fastul Sărbătorii. / După prânz, în mijlocul mulțimii ce părăsea colinele locului de pelerinaj, Înaltul Păstor, împărțâșind cordiala și părăntesca sa bunăvoință celor de față, se îndreaptă, din nou, spre locul de reședință, **Stâna-de-Vale**. / **Pelerinajul de la Zalău** a fost, cu adevărat, un triumf al Mariei!⁴⁵⁰.

1938: „Consacrarea bisericilor din Crasna și Mociar. Cu un fast deosebit, s-a făcut, duminică, 16 octombrie, târnosirea bisericii nou zidite din **Crasna**, Sălaj. În acest centru de plasă, cu o însemnată populație minoritară, sub stăpânirea apusă, românii nu și-au putut clădi decât o modestă bisericuță de lemn, pe un deal din marginea comunei. Azi, sub stăpânirea românească, prin strădaniile și vredniciile parohului local, reverendisimul Alexandru Cădar, fost senator, se ridică, chiar în inima comunei, o falnică biserică de piatră, cu hramul „Buna-vestire”, care va vesti peste veacuri stăpânirea românească pe aceste plaiuri. Situată pe un loc ridicat, în centrul orașului, cu un turn zvelt, biserică formează o adevărată podoabă a **Crasnei**. Frumoasa pictură murală este opera pictorului Josif Daboczi din Târgu Mureș, iar neîntrecuta sculptură în nuc lustruit a iconostasului, amvonului și chivotului se datorează maestrului Samuil Keresztesi din **Tâșnad**. Ridicarea bisericii se datorează muncii stăruitoare depuse de neobositul paroh Alexandru Cădar, care a adunat fondurile necesare pentru construirea frumosului lăcaș de închinăciune. / Actul sfințirii a fost săvârșit de către Î. P. S. Sa Episcopul Orăzii Valeriu Traian Frențiu... / După procesiunea solemnă, cu moaștele marti-

⁴⁵⁰ *Vestitorul*, Anul XIV, nr. 16-18, Oradea 1938, p. 135

rilor, aduse din catacombele Romei, și așezarea lor în altar, se citește Apostolul și Evanghelia, iar Î. P. S. Sa urcă în amvon, de unde rostește o frumoasă predică ocazională. Răspunsurile au fost date, cu multă precizie și măiestrie, de **corul din Zalău**, sub conducerea dlui Vasile Albu. La cuminecare, mulți din cei prezenți s-au apropiat de Sfânta Masă. La sfârșitul liturghiei, Î. P. S. Sa întonează *Te Deum*-ul pentru M. S. Regele Carol II, care, tocmai în acea zi, avea ziua nașterii. Printre mulții intelectuali din loc și jur, prezenți la acest act solemn, remarcăm pe domnii Dr. Emil Lobonțiu, fost vicepreședinte al Camerei, Dr. Mihai Gurzeu, fost prefect de Sălaj, Ioan Colfescu-Delaturda, consilier de Curte de Apel, președintele uniunii ziariștilor din Ardeal, Ilie Călăuz, protopop **Cehul-Silvaniei**, Dr. Augustin Pinte, avocat **Zalău**, Leontin Ghergar, directorul liceului **Zalău**, Dumitru Cărnă prim-pretor, Ion Vasiliu, Iuliu Drăghiciu, șeful serviciului financiar **Zalău**, Pupăză, șeful revizoratului școlar **Zalău**, Cornel Drăghiciu, primarul **Șimleului**, Dr. Valeriu Vicaș, notar public, și alții. După terminarea slujbei, la spitala casă a parohului, s-a servit o gustare, apoi, la casină, a avut loc un banchet. Seara, **corul din Zalău** a dat un foarte reușit concert.

Mociar. Duminecă, 23 octombrie, s-a consacrat **biserica din Mociar**, Bihor. Zidită în 1863, ea a fost reparată în repetate rânduri, până când, sub actualul preot local, Eugen Pantea, prin munificența Î. P. S. Sale, prin contribuția prim-pretorului și prim-curatorului Traian Sfârlea, precum și contribuțiile și prestațiile bunilor credincioși, s-a refăcut din nou, aproape în întregime. Însoțit de Reverendisimul Canonic Augustin Maghiar, delegatul Venerabilului Capitlu, Revverendisimul Vasile Barbul,

Directorul cancelariei diecezane și prim-notar consistorial, Dr. Gavril Stan, Mihai Sălăgeanu și clericul Iosif Dejeu, Î. P. S. Sa Episcopul diecezan Valeriu Traian Frențiu sosește, la orele, 9 în comună. La poarta triumfală e bineventat de domnii primpretor al plasei Tinca Traian Sfârlea, Aurel Micluția, Alexandru Văcărescu, președintele cercului Agrist-Holod și jur, și de Vasile Fâșie, învățător-director în **Mociar**. În sunetul fanfarei și dangățul clopotelor, Ex. Sa pornește apoi spre biserică, unde e primit de cler și salutat de părintele Eugen Pantea, administratorul parohial. Se intră apoi în biserică, unde, în cadrul solemnei liturghii pontificale, se face consacrarea bisericii. Din asistență fac parte Reverentisimul Canonic Augustin Maghiar, Reverentisimul Dr. Valer Hetco, protopop **Beiuș**, Onoratul Victor Ghergar, din Holod și Fugen Pantea, iar Reverentisimul Vasile Barbul și Dr. Gavril Stan, ca diaconi. La evanghelie, Î. P. Sa, fiind duminica misiionară, predică despre misiuni. Cuminecările au fost numeroase Din cei prezenți, amintim pe colonelul Cornel Frențiu, Traian Sfârlea – primpretor, Aurel Bănuțiu, avocat, Aurel Micluția, notar, Traian Tămaș, învățător-director în Holod, Dr. Augustin Pop, medic în Ginta, Medra, Alex. Văcărescu, Vasile Fâșie, I. Mășu, comandant subcercual, P. P., Ginta, părintele Simeon Nossa, paroh în **Miniș**, părintele Alexandru Ciurdariu și mult popor din **Mociar** și jur. A făcut o foarte bună impresie fanfara din **Minișul de Sus**, jud. Arad, satul natal al părintelui Pantea, care a venit din așa mare depărtare pentru a fi de față la această sărbătoare înălțătoare din **Mociar**, prilejuită de hărnicia

părintelui E. Pantea, fiul acelei mândre comune din Arad⁴⁵¹.

⁴⁵¹ *Vestitorul*, Anul XIV, nr. 21-22, Oradea 1938, pp. 155, 156

ZALNOC

(Zanuc, județul Sălaj)

1358, septembrie 18, Oradea: Capitlul biserici din Oradea scrie că s-au înfățișat „Ioan. fiul lui Serefyl de **Ip** (Iph, județul Sălaj), și Nicolae, fiul aceluiași, Nicolae, fiul lui Robert tot de Ip, în numele săi și pentru Andrei, fiul său, și de asemenea Leukus, preotul Turul, Grigore și Ștefan, fiii lui Grigore, fiul lui Lauențiu de **Suplac** (Săplac, Suplac, Zeplak, azi **Săplacu de Barcău**, județul Bihor), iar pe de altă parte magistrul Ladislau, fiul lui Ioan, fiul lui Bricciu de **Bator** (Batur, în Ungaria), iar aceștia au mărturisit că Ioan, fiul lui Serefyl, Nicolae, fiul lui Robert, și fiii lor, precum și fiii lui Grigore au zălogit, în anul **1355**, pe timp de șase ani, magiștrilor Jakch, fiul lui Toma de **Coșeiu** (Kusal, Kussal, Kwsal, județul Sălaj), și lui Nicolae, fiul lui Anyas de **Dedach** (dispărut, lângă Leșmir și Porți, județul Sălaj), niște moșii ale lor, aflătoare în comitatul Solnoc, chemate **Zalnoc** (Zanuc, județul Sălaj) și **Chalanus** (dispărut, lângă Camăr, județul Sălaj), pentru 500 de florini... Pomenitul magistru Ladislau s-a legat să răscumpere, la împlinirea celor șase ani, sus-zisele moșii... pentru 200 de florini de aur, pe care Ladislau i-a plătit atunci pentru răscumpărarea unei moșii

a lor, numită **Tarcea** (dispărut, Tarcha, lângă Salonta, județul Bihor)”,⁴⁵².

1375, februarie 17, Buda: „Ludovic I, regele Ungariei, cere capitolului din Oradea să-i trimită omul de mărturie la hotărnicirea moșiilor **Vârșolt** și **Zalnoc** și la trecerea acestora în stăpânirea lui Nicolae, fiul lui Toma de **Vârșolt**, om lipsit de vedere”⁴⁵³.

1894: „Consemnarea membrilor noi ai Asociațiunii, insinuați de la adunarea generală, ținută la Năsăud, în 22 octombrie 1893, până la adunarea generală din 1894”, evidențiază drept „**Membrii fondatori**: Ludovic Ciato, avocat în **Blaj**; Musta Basile, în **Zalnoc**”⁴⁵⁴.

1896: „În 20 octombrie, a plecat din **Zalău**, cu trenul, către Budapesta, al doilea transport de învățători români, ca să viziteze expoziția milenară. Transportul prim, care, pe cât știm, a plecat în 27 august, a fost compus numai din învățători, iar acum s-au aflat și preoți, care au luat parte la acea excursiune, sub pretext că sunt catiheții școlilor. Transportul, și de astă-dată, a fost condus de inspectorul școlar Dr. Petri Mór. / N-am putut afla, încă, numele fiecărui învățător și preot; am convenit, însă, cu vreo câțiva, care la noi duc rolul principal în ale învățătorilor, și de aici deduc că, dacă a mers la expozițiune dl Vasile Oltean, învățător în **Perecei** și vice-președintele „Reuniunii învățătorilor români sălăgeni”, apoi Alexiu Fedorca, învățător în **Șimleu** și notarul prim al reuniunii, mai departe Mihail Bobiș, învățător în **Supurul de sus** și

⁴⁵² AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 318, pp. 328-330

⁴⁵³ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1371-1375), vol. XIV, București 2002, p. XXXV

⁴⁵⁴ *Telegraful Român*, Anul XLII, nr. 93, Sibiu 1894, p. 373

membru în comitetul reuniunii (pe acesta nu l-am văzut în persoană, dar se spune că și dânsul acolo a fost), Macedon Botian din **Cosniciu**, Bruchenthal din **Marca** etc.: atunci trebuie că au mers un număr foarte mare de învățători, pe care domnii mai sus numiți îi vor fi știind pe toți.

Destul atâta, că învățătorii, pe care ieri-alaltăieri comitetul despărțământului sălăgean-chiorean îi premia (pe A. Fedorca, în săptămânile trecute, l-au premiat cu 4 galbeni), astăzi sunt cei mai buni și patentati „patrioți”, și cu fruntea ridicată merg la Budapesta, pentru a vizita expozițiunea milenară. / Ce va zice, oare, la acestea dnul Pop George de **Băsești**, Andreiu Cosma, Dr. Ioan Nichita și alți fruntași români, care și-au pus în gând ajutorarea învățătorilor sălăgeni prin premii? Dar oare ce va zice dl vicar Alimpiu Barboloviciu, văzând că învățătorul din **Șimleu** este de-asemena un patentat milenarist?

Să zică cine ce va zice, noi însă o spunem, de cu bun timp, că cu durere am luat la cunoștință acest fapt și vom tine în memorie pe „patrioții” de nou patentati la fiecare ocaziune, iar încât se referă la învățătorul din **Șimleu**, A. Fedorca, pentru care, în tot anul, banca noastră „Silvania” a votat un ajutor de 100 florini și mai bine, vom îngriji, și în adunarea generală viitoare ne vom folosi de drepturile de acționari, pentru a nu mai putea călători la Budapesta pe banii românilor. / Acestea, de cu bun timp, le recomandăm și în atențiunea direcțiunii băncii „Silvania”, care, având nobile intențiuni, numai acum a edificat, precum aud, o școală frumoasă pentru **Șimleu**, cu vreo 3.000 florini. / Acestea, întrucât se referă la învățători; mai avem, însă, să spunem și altceva, și adică: Tot în 26 octombrie, au plecat, cu trenul, din **Șimleu**, vreo

13 vagoane, deci aproape 200 țărani români și unguri, tot la expozițiunea milenară, sub conducerea a 2 solgăbirăi. Acest transport s-a împărțășit, de altcum, de favorul că ministrul-prezident Banffy, viitorul deputat al acestui cerc, le-a solvit spesele de călătoria până la Carei, iar în Csárda „Debreczen”, de pe teritoriul expozițiunii, le-a dat un prânz comun. / La acest prânz s-a întâmplat cel mai scandalos lucru ce s-a putut întâmpla vreodată cu noi, românii. / **Preotul român din Zalnoc**, dl Ioan Pop, a început, într-un toast unguresc, a mulțami și preamări pe Banffy, din băuturile căruia se ospăta, însă mizerabilii care îl înconjurau, desigur la îndemnul celor ce iau condus, au pretins, sus și tare, ca Ioan Pop să vorbească românește și preotul nostru, fără a se teme că-l va cotoropi Dumnezeu în acel moment, a vorbit în toată odihna românește, laudând și preamărind pe actualul guvern și sistem de guvernare”⁴⁵⁵.

1933: „Preaveneratul Ordinariat diecezan a făcut următoarele numiri; Onoratul Ioan Aluaș, din **Zalnoc**, la **Halmoșd**. Onoratul Liviu Pop, din **Halmoșd**, la **Zalnoc**”⁴⁵⁶.

1934: „Sâmbătă, 1, și duminică, 2 decemvrie, după pregătirea prealabilă, credincioșii greco-catolici din parohia **Bobota** au serbat, cu solemnitatea cuvenită, jubileul anului sfânt. Părintele Josif Cavași, din **Dersida**, Liviu Pop, din **Zalnoc**, și Valentin Coposu, preotul locului, au mărturisit credincioșii care, răspunzând la chemarea păstorului lor sufletesc, în număr de 652, s-au cuminecat la cele 3 Sfinte Liturghii, servite, duminică, 2 decemvrie, și s-au împărțășit de indulgențele plenare. La liturghia

⁴⁵⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 228, Brașov 1896, p. 2

⁴⁵⁶ *Vestitorul*, Anul IX, nr. 24, Oradea 1933, p. 8

solemnă de duminică, a predicat părintele Cavași. Laudă
lui Dumnezeu pentru toate!”⁴⁵⁷.

⁴⁵⁷ *Vestitorul*, Anul X, nr. 24, Oradea 1934, p. 6

ZĂRAND

(magh. Zaránd, germ. Sarand, județul Arad)

Vestirea lui Iisus, de către o fecioară din Zărand. Partea întâi a profeției Sibyllei Erythrea, căreia i se spunea, **după locul ei de naștere**, Zărand, și **Zarandina**, a fost reprodusă de Sfântul Augustin, în latină, în baza traducerii făcute de fostul proconsul Flaccianus, care, ca și Augustin, se creștinase și n-ar fi de exclus un misionariat creștin al lui Flaccianus prin fosta Dacie, numele lui desemnându-l pe acel legendar Flachus, din care spuneau românii, de-a lungul veacurilor următoare, că s-ar trage. În „Datina, Biblia Românilor”, în baza similitudinii dintre dreptul pelasg și dreptul valah, eu am încercat demonstrația că Flachus ar reprezenta memoria subconștientă a lui Pelasg, unul dintre primii inițiatori ai civilizației pre-totemice. Dar nu exclud nici această ultimă posibilitate, pentru că și Augustin, și Flaccianus fuseseră, înainte de a se creștina, de religie pelasgă, religie pe care, ulterior o combat vehement (vrând s-o cunosc, chiar și din polemici negative, citesc minunata lui carte, „*De civitate dei*”, și vă mai și povestesc despre ce-am mai aflat).

Prima parte a profeției înseamnă și un poem elin superb, care parcă îl prevestește și pe Pindar. Partea a doua, însă, pe care Flaccianus nu a izbutit să o traducă în

acrostih (latina nu-i la fel de flexibilă ca româna, iar alternanța versurilor cu silabe inegale l-a năucit) pare să se îndepărteze de religia greacă străveche și, mai ales, de cea pelasgă (cea naturală, apoi cultul lui Apollo, pe care îl practica Sibylla Erythrea), prin viziunea apocaliptică, inexistentă în religiile anterioare „Bibliei”. / Iată textul oracular, atribuit Sibyllei Erythrea **Zarandina**, tradus cu simpatie tranșantă pentru stilul elin al discursului liric al profeției și pentru modernitatea narării lirice:

„Ivită e prorocirea hotărâtă în umedul pământ.
El, Regele Cerurilor, va veni în veacurile următoare:
Se va încarna în trup ca să judece lumea.
Umanitatea va crede în El, crezând în Dumnezeu
Cu sfinții se va înălța lumea, căci deja s-a sfârșit.
Se vor înfățișa judecății lui drepte și sufletul, și carnea:

Ca tufișurile de pe ogorul necultivat arată leagănul lumii.
Renunța-vor oamenii la idoli și vor primi comoara Lui:
El va fi focul care arde pământul, marea și cerul
Iar gloatele îl vor căuta, înspăimântate de porțile iadului.
Sfânta iluminare va elibera carnea de frică,
Toți cei vinovați vor arde în focul veșnic.
Oculțele fapte le va dezvălui, fiecare va ști
Secretele timpului și lumina lui Dumnezeu va pătrunde în
inimi.

Dureroase vor fi plânsul și jalea, și scrâșnirea dinților.
Ei nu vor mai vedea razele soarelui,
Iar pleiada de stele nu le va mai auzi plânsul în cor.

Fi-va Coroana Cerului, în splendoarea luminii lunii.

Ilumina-va în văi și în profunzimi ignorate.
Lui i se va adresa omul, înălțându-se prin el.
Iar munții înalți și marea albastră vor fi asemeni
Urmându-l
Sau vor crăpa sub lavă vulcanică.

Se va auzi apoi un sunet ca de trompetă
Acoperind cu un hohot ceea ce este sub cer.
Lume, vei osteni de suspine
Vei regreta multele tale păcate:
Apoi haos și iad
Tragic vor deschide Pământul.
Oamenii vor fi egali înaintea Împăratului Ceresc
Răpuși de focul și pucioasa ce se vor năruia din cer”.

1781-1782: „În anul 1781, dreptul de cârciumărit în munții Abrudului fu dat în arendă la doi armeni, cu numele Martin Bosniac și Martin Patrubani, pe termen de 6 ani și cu prețul de 12.000 florini anual. Acești arendași lacomi interziseră locuitorilor de a mai exercita cârciumăritul în particular și prin agenți de-ai lor confiscau orice băutură găseau pe la oameni, pe care îi și amendau. Severitatea arendașilor armeni a mers până acolo, încât la **Abrud**, în timpul Paștelor din anul 1782, confiscă și o sticlă cu vin, trimisă de un credincios din **Abrud-sat** preotului local, ca să cuminece pe locuitorii comunei. / În ziua de 24 mai 1782, cu ocazia târgului de țară din **Câmpeni**, locuitorii din comunele **Râul Mare**, **Vidra**, **Câmpeni** și **Bistra**, conform unui vechi drept, aduseră și ei băuturi spre vânzare. Dar arendașii armeni se opuseră, prin oamenii lor, pe care îi înarmaseră cu lănci, pistoale și puști, împiedicând orice amestec al muntenilor în dreptul

lor de cârciumărit. O scânteie trebuia să aprindă focul – și scânteia o dete un servitor al arendașilor, care, alergând călare, în fuga mare, prin târg, trânti la pământ o femeie din **Hălmagiu**, care vindea nuci, apoi călcă cu calul în picioare pe un țăran din **Zarand**, care-și așeza într-un sac lâna ce o cumpărase în târg. Dar țăranul din Zarand, sculându-se înfuriat de sub picioarele calului, puse repede mâna pe o secure, sări îndată la un butoi cu vin al arendașilor armeni, spărgându-i fundul și vărsându-i băutura.

Un alt țăran, cu numele Iacob Zahuț din **Râul Mare** (satele **Albac**, **Secătura**, **Scărișoara** și **Ponorelul**), care adusese mied de vânzare în târg, fiind luat de servitorii arendașilor, cu înjurături și lovituri cu patul puștii, și dus la inspectorul domeniului, se întâlnește cu românul din Zarand, tocmai când acesta spărgea butoiul cu vin al armenilor arendași și, apoi, dând chiote prin târg, se strânge o mulțime de țărani, care sar cu toții la butoaiile arendașilor, spărgându-le și vărsându-le toată băutura. / În fața acestei scene și a furiei mulțimii, cârciumarii și servitorii arendașilor fug imediat din târg, de frică de a nu fi masacrați. / Acest incident a dat însă prilej guvernului transilvan să pedepsească cu moartea pe autorii scandalului, în care muntenii își apărau un drept al lor și pentru care dânșii mai plăteau statului și o taxă de răscumpărare. Într-adevăr, 23 de primari și consilieri comunali sunt condamnați de judecata forului domenal din **Zlatna** la câte 25-100 bastoane și, cu 3 luni, până la 2 ani, de închisoare, iar alți 5, ca autori principali și sub motivul că au agitat poporul să trimită deputațiuni la Viena, sunt condamnați la moarte. Unul din aceștia, cu numele Dumitru Todea, a fost condamnat și la tortură, înainte de executare, iar după executare să i se taie capul, corpul să i se despică în 4

părți, iar bucățile să i se pună în țeapă. / Astfel terorismul era la culme în munții Abrudului”⁴⁵⁸.

1784, Răscoala în munții Abrudului: „Primele evenimente din comitatul Zarandului provocară îndată revoluția și în munții Abrudului, Horia, văzând cursul repede și norocos al mișcării revoluționare din Zarand, convocă, prin oamenii săi de încredere și circulare, pe țăranii din munții Abrudului, să vină la **Câmpeni**, spre a le comunica poruncile împărătești. În același timp, căpitanul Crișan, după ce distruse nobilimea de pe Valea Crișului (**Criștior, Brad, Ribița** etc.), se îndrepta, cu armata sa, din Zarand, spre munții Abrudului și, în ziua de joi, 4 noiembrie, se întâlni cu Horia și Cloșca, pe teritoriul comunei **Blăjeni**, numit **Păltiniș**, unde țăranii întruniți depuse-
ră, cu toții, jurământ că, în calea în care pleacă, la porunca împăratului, nu vor mai lăsa în viață picior de unguri, decât în cazul când va trece fiecare la religia românească. / În ziua de vineri, 5 noiembrie 1784, cei trei căpitani, cu cetele de țărani, care îi urmau fidel și nedezlipiți, intrară în orașelul **Câmpeni**, unde Crișan declară mulțimii adunate că porunca lui Dumnezeu și a împăratului este să stingă pe toți ungurii, de orice religione ar fi ei, or să-i boteze din nou. Apoi, îndată după publicarea ordinelor căpitanilor, țăranii se aruncară, cu o furie violentă, asupra caselor funcționarilor din **Câmpeni**, asupra bisericii catolice și pivniței fiscale, devastând tot ceea ce au întâlnit în cale.

În aceeași zi, Horia trimise pe cei doi comandanți ai săi, Cloșca și Crișan, să ocupe **Abrudul**, iar el se întoarse, înapoi în comunele **Vidra** și **Albac**, unde avea de

⁴⁵⁸ Rusu Abrudeanu, Ion, *Moșii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit*, București 1928, pp. 147, 148

răfuit socoteli cu primarii satelor, un soi de satrapi, la ordinele administrației ungurești. Primarul comunei **Vidra**, cu numele Vasile Goia, un sever despot al comunei sale, prins fiind, fu aruncat, de pe vârful stâncii numită Piatra, în abis, unde își găsi moartea. Alți primari scăpară cu fuga prin județele vecine. / Țăranii de sub comanda lui Cloșca și Crișan sosiră, vineri, după-amiază, în 5 noiembrie, la marginea **Abrudului**, pe care îl asaltară, însă numai a doua zi, sâmbătă, dimineața, când trupele de țărani răsculați se înmulțiseră cu elemente din 29 sate ale Zaran-dului și 16 sate din domeniul Zlatnei. Prima victimă a furiei populare fu preotul român unit Avram Șuluț din **Cărpeneș**, care avusese imprudența să se opună singur în contra torentului revoluționar, ieșit din albia-i normală, invitând pe țărani să nu dea ascultare căpitanului lor, gest nenorocit, care avu imediat ca urmare că un țăran de pe Valea Crișului se repezi înfuriat cu toporul asupra popei Șuluț, lăsându-l mort pe loc. Apoi, în strigăte înfiorătoare, ca acesta: „Să stingem pe unguri, ca să nu rămâna nici unul!”, țăranii năvăliră în oraș și, pătrunzând în casele ungurilor, îi masacrau, unde îi găseau, pe străzi, în casele lor sau în biserici, devastând, concomitent, tot ce le venea în cale, spărgând buțile și vărsând vinul. Bogătașul ungur Ion Csany căzu lovit de furia țăranilor, sub amvonul bisericii reformate, unde se refugiase.

Baronul Mihai Bruckenthal, comisarul guvernului, raportând despre **devastările din Abrud**, spune că „ele trec și peste toate închipuirile. Toate casele ungurilor, ale nemților și sașilor au fost distruse și numai locuințele românilor, așezate printre ele, au rămas scutite de dezastru”. Iar preotul reformat se plânde astfel: „Fizionomia Abrudului este atât de tristă, încât orașul acesta nici peste 100

de ani nu mai ajunge în starea în care a fost mai înainte”. / Luni, 8 noiembrie, țăranii care ocupaseră Abrudul publică, în mijlocul pieții, că „porunca lui Dumnezeu și a împăratului este că cine nu trece la religia românească și cine nu se îmbracă în haine românești va fi tras în țeapă, în fața casei sale, sau i se taie capul”.

Rezultatul acestei publicațiuni a fost că, la **Abrud** și la **Roșia Montană**, unde, timp de 3 zile, s-au petrecut exact aceleași scene groaznice ca la Abrud, au trecut, prin constrângere, la religia românească un număr de 1.122 de unguri, printre care 548 unitari, 468 reformati, 65 catolici și 41 luterani. Mulți din aceștia se ascuseseră prin gale-riile întunecoase ale minelor de aur din **Roșia Montană** și **Corna**, de unde au fost scoși de către răsculați, prin fumul provocat de fânul și de paieile aprinse la gura băilor. / Trecuseră numai 7 zile de la proclamarea revoluției, la **Curechiu**, și mișcarea țăranilor era cât pe-acți să înceteze, din cauza instigației, făcută printre țăranii din comuna **Bucium**, de către primarul ei, George Suciu. Acesta pusesese la cale trădarea lui Horia, care, venind luni, în 8 noiembrie, în Bucium, spre a le vorbi țăranilor, fu arestat, cu toată suita sa, în casa unui iobag, cu numele Macavei Băieșanu. Dar Horia și oamenii săi fură, însă, curând eliberați, de către Ionuț Dandrea, căpitanul din **Bucium**, care pedepsi aspru pe trădători, / Tot Luni, 8 noiembrie, trupa țăranilor, care ocupase **Abrudul** și **Roșia Montană**, se împărți în două: o parte din țărani, cu căpitanul Cloșca în cap, plecă pe Valea Arieșului, în jos, iar cea de a doua parte, sub comanda lui Ion Horia, fiul bătrânului căpitan, apucă direcțiunea spre **Zlatna** și Valea Ampoiului. Obiectivul acestor două trupe era unul și același: să revolte, în drumul lor, toate comunele românești și apoi să se întâl-

nească în satul **Cricău**, de unde să meargă și să atace împreună castelul baronului Simon Kemeny din **Galda de Jos** și să elibereze pe toți țăranii deținuți acolo, printre care se afla încă Dumitru Todea, fostul primar din Râul Mare, arestat și condamnat la moarte pentru tumultul din Câmpeni, de la 1782. / Trupa lui Cloșca, în drumul ei spre Galda, se întâlnește în comuna **Mogoș**, în ziua de 10 noiembrie, cu trupa țăranilor din **Zarand**, condusă de Crișan. Aici, în Mogoș, ambii căpitani declarară poporului că, „după ce vor extermina pe toți ungurii din țară, Ardealul întreg are să fie administrat numai de funcționari români; însă țăranii să fie cu mare grijă, ca nici un ungur, care știe să scrie, să nu rămână în viață”. Entuziasmați astfel, țăranii din **Mogoș** pleacă și ei spre **Cricău**, în frunte cu preotul ortodox Gavrilă Șularea, care purta ca steag o cruce roșie, înaltă de un stângen și jumătate.

În ziua de joi, 11 noiembrie, amândouă trupele, a lui Cloșca și Horia tânărul, se întâlniră în satul **Cricău**, hotărâți să atace peste noapte castelul baronului Kemeny, prefect, pe atunci, în care calitate era zbirul țăranilor din munții Abrudului. Dar planul rămase neexecutat, din cauza că, în aceeași zi, sosi la **Galda** vice-colonelul Schultz, trimis de comandantul general al armatei imperiale, ca să trateze pace cu țăranii răsculați. În ziua de 12 noiembrie, se încheie, de Cloșca și Horia tânărul, armistițiul de la **Tibru**, pe timp de 8 zile... Ștefan Meteș mă informează că armistițiul s-ar datora trădării preotului greco-catolic din **Galda de Jos**, cu numele Todor, după cum arată o anchetă, făcută în ziua de 15 decembrie 1784. Din cauza trădării sale, popa Todor, nemaiputând trăi în mijlocul poporului său, fu transferat, de episcopul din Blaj, în satul **Odverem**, din plasa Aiudului. Aici, trăind în

mizerie și dispreț general, nenorocitul preot ținea, cu orice preț, să se reîntoarcă în Galda de Jos și, în acest scop, scrie, prin anul 1790, o scrisoare către baronul Kemeny Simon, prefectul județului Alba, prin care îl roagă „să se gândească la bunăvoința și puținul serviciu ce i-a făcut, în războiul trist al lui Horia” și să intervină la episcopul Bob din Blaj, ca să-l mute în vechea sa parohie, unde a servit 26 de ani, adică în Galda de Jos... / În 10 noiembrie, locotenentul Probst se întâlnește cu căpitanul Cloșca, în valea numită la Pârâul Turcului, conferi aici cu dânsul și cu trupa sa, iar în ziua următoare se întoarse la Cricău...

În zilele de 6 și 7 noiembrie, țăranii din comitatul Hunedoarei intră în comitatul Albei și atacă populația ungurească din **Vurpăr** și **Vințul de Jos**, omorând vreo 17 nobili și prădând vreo 75 case nobilitare. / Pe ziua de 6 și 9 noiembrie, revoluțiunea străbătuse și în comitatele Sibielui, Clujului și Aradului, exact în aceeași formă și asprime, țăranii arzând castelele și gospodăriile boierești de prin toate comunele, în care pătrundeau...

În zilele de 25-27 noiembrie, prefectura județului Alba execută, fără cercetare, 11 țărani români, printre care și pe căprarul Ursu Uibaru, care, sub numele căpitanului său, Ion Horia cel tânăr, luase parte la tratativele **armistițiului de la Tibru**. Aceleași execuțiuni sângeroase încep și la Arad, împotriva țăranilor români: 4 persoane sunt condamnate la tragere în țeapă, la roată, la tăierea mâinilor și a capului, la ardere și la furci, iar populația întreagă a județului, bineînțeles cea românească, bărbați, femei și copii, condamnați la un număr nefixat de bas-toane, bice și vârgi...

Față cu această situațiune din ce în ce mai rea și în urma expirării, fără nici un rezultat, a armistițiului de la Tibru, Horia dă ordin poporului să se ridice din nou. Agenți țărani cutreieră satele și dau iar semnalul răscoalei. Acum intențiunea căpitanilor era să plece din nou asupra orașelor ungurești. Se fixează atacurile și se distribuie trupele în acest scop. Atacul orașului **Deva** se hotărăște pentru ziua de 30 noiembrie, iar țăranii din munții Abrudului declară că vor pleca din nou asupra Abrudului ca să-l prefacă în cenușă, că vor trece prin ascuțișul sabiei pe toți cetățenii unguri și chiar și pe unii români, sub cuvântul că, în primele zile ale revoluției, ei au ascuns pe unguri în casele lor și le-au dat mijloace de existență. Planul general era ca țăranii din partea de jos a Mureșului, din Zarand și din munții Abrudului să înainteze, cu toții, spre inima Transilvaniei și să încingă o linie de foc, de la **Deva**, până la **Huedin**... / În timpul însă pe când țăranii făceau pregătiri pentru o nouă ofensivă, armata imperială se puse în mișcare, din toate părțile, către munții Abrudului. În partea dinspre Ungaria, generalul Sturm ocupă pasul de la Lacul Negru și diferite alte trupe fură așezate pe sub poalele muntilor, în comitatele Arad și Bihor. Pe de altă parte, în **Dobra**, **Ilia**, **Deva**, **Orăștie** și **Vințul de Jos**, până la **Alba Iulia**, fură lăsate, de asemenea, detașamente mai mici de armată. Alte trupe încinseră munții, în partea răsăriteană, cu misiunea să străbată la **Abrud**, prin punctele **Zlatna**, **Mogoș** și **Baia de Arieș**. În plus, o divizie de grăniceri secui fu destinată spre Cluj, ca să ocupe pozițiuni la **Gilău** și **Huedin**. Câte un preot sau doi erau atașați pe lângă fiecare trupă, ca să dojenească populația și să o îndemne să depună armele. Situațiunea era critică...

În ziua de 27 noiembrie, operațiunile armatei începură pe toată linia. În unele părți, țărani rămaseră învingători, ca la **Rămeți, Brad și Lupșa**. La Rămeți, țărani strigau: „Nu vă lăsați odată cu capul, feciori, că vine Horia cu țara!”. La Brad, după ce Crișan, cu trupa sa, bate pe maiorul Stoianici, cu cei 320 soldați ai săi, îl urmărește până la **Hălmagiu**. De asemenea, la **Lupșa**, pe Valea Arișului, țărani bat detașamentul maiorului Dolcinengo, iar pe locotenentul Mesterhazy, care îi vine în ajutor, îl împușcă, împreună cu 8 soldați ai săi...

În ziua de 7 decembrie 1784, se întâmplă nefericita luptă de la **Mihăleni**, care puse numaidecât capăt revoluțiunii. Armata, ca să poată opera în munții Abrudului, trebuia necondiționat să ocupe Zarandul și, în special, satele de pe Valea Crișului Alb, de la Brad, în sus. Spre acest scop, plecă, în ziua de 4 decembrie, o nouă trupă, de 400 grăniceri secui, în ajutorul maiorului Stoianoci, sub comanda vice-colonelului Kray, care era însoțit și de episcopul ortodox Gedeon Nichitici. Țărani din **Brad și Criștior** sunt chemați de preoți, care îi dojenesc și le fac promisiuni că li se va face sigur dreptate, dar numai după ce vor depune armele. Astfel, satele din jurul Bradului și Criștiorului se liniștesc, fără nici o vărsare de sânge, numai la simpla intervenție a episcopului lor. / Nu tot astfel se întâmplă, însă, în satul **Mihăleni**, unde erau adunați peste 600 de țărani, înarmați cu puști, pistoale, lăncii și furci de fier. Episcopul trimite doi preoți la trupa țăranilor, ca să-i invite să depună armele și să se liniștească, făgăduindu-le dreptate și amnistie. Țărani răsculați refuzând, vice-colonelul Kray, după retragerea preoților, pornește la atac pe grănicerii secui și se încinge o luptă între armată și țărani, care durează până seara târziu și în cur-

sul căreia cad 85 de țărani, afară de răniți și prizonieri. Printre cei căzuți era și Micula Bibarțu, căpitanul țăranilor. / Această victorie a armatei introduse deodată liniștea în comitatul Zarand și avu urmări și pentru o repede liniștire a revoluției și în munții Abrudului. Sate întregi se supuseră, rând pe rând, iar cei care mai rezistau se îndreptară spre **Câmpeni**, unde formară o singură trupă, sub conducerea primului căpitan, Horia...

La 8 decembrie, vice-colonelul Kray, cu trupa sa și cu episcopul Nichitici, sosiră la **Abrud**. Aici, într-o zi de târg, episcopul convocă pe preoți și câte 6 țărani din comunele vecine, **Abrud-sat, Cărpeneș, Roșia Montană, Bucium, Lupșa și Câmpeni**, sfătuind pe toată lumea adunată să renunțe la revoluție și publicând decretul împăratească al amnistiei generale. Cuvântul episcopului fu ascultat. / Mai rezista acum trupa țăranilor de la **Câmpeni**, în contra căreia primi ordin să plece, în ziua de 11 decembrie, vice-colonelul Schultz, cu 750 soldați. Pe dealurile care mărginesc drumul de la Abrud la Câmpeni, furnica un număr de peste 20.000 de țărani, asupra cărora se îndreptară gurile de foc ale armatei imperiale...

După dizolvarea trupei țărănești de la **Câmpeni**, Horia dădu poruncă partizanilor săi, prin căpitanul Vasile Sgârciu din **Abrud**, ca, sub pedeapsă de moarte, să se întoarcă fiecare la casa sa, fiindcă a venit armata Maiestății Sale Împăratului, după ce îl vor însoți pe dânsul până la **Albac** și peste munți, de unde, apoi, își va continua drumul spre Viena, ca astfel să poată dobândi un rezultat fericit, în urma revoluției, pe care o pornise și comandase în scopul de a obține dreptate și libertate pentru iobagii români. / Era ultima onoare ce se făcea primului căpitan al revoluției, lui Horia, țăranul plin de inimă și de nemăr-

ginită dragoste pentru frații săi din robia austro-ungurească. / Pe la mijlocul lunii decembrie 1784, **revoluția încetase cu totul**⁴⁵⁹.

1876: „La anul 1876, județul Zarand a fost desființat. O parte de comune, de la **Vața pe Criș**, în jos, a fost trecută la județul Arad, celelalte, la județul Hunedoara. Șovinismul unguresc nu mai putea mistui *lumea valahă zărăndeană*”⁴⁶⁰.

1895: „Balul aranjat de tinerețea română la **Pâncota** a succedat peste așteptare. S-a adunat un public numeros și ales. Inteligența română din jur a fost bine reprezentată, ba chiar și din Arad ne-au onorat cu prezența lor câțiva domni. / Dintre cei prezenți, mi-am însemnat, numele următoarelor / **Doamne:** Feier (**Boroșineu**), Ignat și Constantin Pavloviciu (**Pâncota**), Petrunu (**Arad**), Olariu (**Zarand**), Codreanu (**Șiclău**), Iancu (**Zarand**), Popescu (**Buteni**), Fildan (**Șiria**) Popescu (**Covașinț**), Pap (**Agriș**), Popoviciu (**Șiria**), Crișan (**Seleuș**), Olariu (**Arad**), Stanbesand (**Zarand**) etc.

Domnișoare: Surorile Feier, surorile Constantin Pavloviciu, surorile Ignat Pavloviciu, surorile Codreanu, Popescu (**Buteni**), Pătruț (**Șepreuș**), Olariu (**Zarand**), Stanlesand, Crișan, Popescu (**Covașinț**), Ganea (**Șemlac**), în costum național, Pantoș, (**Pil**), Șerb (**Chitihaz**), Mișcuța (**Giula**), Arsiciu (**Galșa**), Raț (**Șiria**), Teodorovici (**Șiria**), Moldovan (**Sântana**) etc.”⁴⁶¹.

⁴⁵⁹ Rusu Abrudeanu, Ion, *Moșii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit*, București 1928, pp. 161-176

⁴⁶⁰ Rusu Abrudeanu, Ion, *Moșii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit*, București 1928, p. 136

⁴⁶¹ *Dreptatea*, Anul II, nr. 186, Timișoara 1895, p. 3

ZĂRNEȘTI

(județul Brașov)

„Și din timpul ocupației romane s-au descoperit numeroase obiecte în județul Brașov: vase, fibule, obiecte de argint și de aur, o mulțime de monede, două pietre funerare la **Zărnești** și mai multe cărămizi arse, purtând semnul legiunii a XIII-a (Gemina), din care făceau parte soldații castrului **Râșnov** și **Teliu**”⁴⁶².

1395: „Regele Sigismund dăruiește, la 1395, satele **Zărnești** și **Tohan**, plebanului Thomas din Brașov, iar de la urmașii acestuia, trec în posesiunea sașilor brașoveni”⁴⁶³.

1695 (7203), martie 8: „Contantin Brâncoveanu, voievodul Țării Românești, către jupân Hanăs Mancăș, județul Brașovului, în privința unor **oameni din Zărnești**, și **Tohan**, fugiți în țară și ceruți de rrașoveni. Deși nu este obiceiul să se dea fugarii dintr-o țară în alta, deoarece și judele a dat pe fugiții din **Rucăr** și **Dragoslavele**, sate „ce

⁴⁶² Podea, Ioan, *Monografia județului Brașov*, vol. I, Brașov 1938, p. 35

⁴⁶³ Podea, Ioan, *Monografia județului Brașov*, vol. I, Brașov 1938, p. 66

păzesc la schiiale”, ca și **Zărneștii** și **Tohanii**, s-a dat ordin ca și acești fugari să fie duși în satele lor”⁴⁶⁴.

1698, iunie 5, Zărnești. „Ivan, vătaful de plăieși din **Zărnești**, și alții de acolo, către Hanăș Morcăș, județul din Brașov. S-au rugat să le dea în chezășie pe Iarco Bordanu, acuzat că ar fi omorât un om din **Rucăr**. Îl vor da când va cere județul. Între chezași, și popa Stan, de acolo”⁴⁶⁵.

1702: „Încă din 1702, se întâlnește, în **Zărnești**, un șelar, în persoana lui Bucur șelarul, și un dogar, Ion dogarul”⁴⁶⁶.

1709: „Nu putem stabili cu precizie data la care sau în apropiere de care au luat ființă organele românești de conducere ale diferitelor sate, cu populație românească din Țara Bârsei. Ele însă nu pot fi nici prea vechi și nici n-au fost înființate toate în același timp. / Cele mai vechi știri, pe care le deținem, sunt în legătură cu **Zărneștii**. Aici apare, încă din 1709, aprilie 29, un birău, cu numele Dan. / Se succed, apoi, în acte, la 6 septembrie 1728, birăul Vlad Pișcu și, în ianuarie 1732, Aldea. În a doua jumătate a sec. XVIII, listele birăilor din **Zărnești** se pot reconstitui an de an...

Foarte interesante, pentru moravurile epocii, sunt arătările dintr-un act, cu data de 5 octombrie 1758: locu-

⁴⁶⁴ Direcția Arhivelor Statului, *Catalogul documentelor românești din Arhivele Staului de la orașul Stalin*, vol. I (1521-1799), București 1955, p. 26

⁴⁶⁵ Direcția Arhivelor Statului, *Catalogul documentelor românești din Arhivele Staului de la orașul Stalin*, vol. I (1521-1799), București 1955, p. 35

⁴⁶⁶ Direcția Arhivelor Statului, *Catalogul documentelor românești din Arhivele Staului de la orașul Stalin*, vol. I (1521-1799), București 1955, p. XXVII

itorii satului cer birău pe Aldimir. „Iar pe altul, noi, sătenii, nu poftim”, încheie ei. / Jalba era îndreptată în contra birăului Ion, căruia îi expirase anul de conducere și care ar fi vrut să mai rămână, fără voia locuitorilor. / Gră-măticul Radu, care scrie plângerea sătenilor, căci lucrul acesta nu l-a făcut logofătul Constantin, atunci în funcție, ne arată, în câteva cuvinte, și reacția celui vizat: „Și am scris eu, Radu Turcul, grămaticul, iară, căci am scris această carte și, dacă a aflat birăul, a vrut să mă ucidă de tot, să stric cartea, dar eu am scris cu voia sătenilor ce sunt numiți. / Și, aflând sătenii, au sărit cu toții, să mă scoată de la bătaie”. / Cu urmări mai grave sunt unele încălcări ale însuși Magistratului. În privința aceasta, este foarte concludentă plângerea, adresată de zărneșteni, guvernului transilvan. Ei arată că Magistratul nu le-a făcut cunoscut decretul care prevedea ca și satul lor să aibă rânduiala satelor săsești. / Decretul l-au cunoscut prin Trausch, secretarul „Comisionului”. / Magistratul a dispus ca arendatorul să țină seama dregătorilor sătești. Arendatorul și dregătorii se înțeleg între ei și mănâncă banii satului. / Cer guvernului ca și la ei să se introducă rânduiala satelor săsești, adică alegerea birăului s-o facă sătenii și, pe lângă birău, să aibă 12 bătrâni jurați.

S-au păstrat acte, de la locuitorii din **Zărnești**, și anterioare datei de 1709. Între acestea, mărturia de chezășie, adresată de locuitori, la data de 5 iunie 1698, Magistratului pentru Iarca Borfanu, acuzat că ar fi omorât un om din **Rucăr**. Mărturia e semnată de câțiva locuitori, în fruntea cărora se găsește „Ivan vătavul de plai” din **Zărnești** și popa Stoica de acolo. / Dacă în sat, la acea dată, s-ar fi găsit organizată o conducere prin birău și pârgari, aceștia ar fi apărut în actul de chezășie. / Că numai după

1700 apare constituită, în **Zărnești**, o conducere locală românească, explicația e de găsit în importanța economică și numerică a satului, destul de mare în epoca aceasta, pentru a impune Magistratului o „reformă administrativă”. / Locuitorii satului, ridicați la un mai înalt nivel material, prin căraușie și prin economia de oi, au putut să-și impună revendicările...

După organizarea conducerii prin birău și pârgari, apare și logofătul satului, în titlu. În nici un sat din Țara Bârsei, inclusiv **Zărnești**, „logofătul” nu apare decât la începutul celei de a doua jumătăți a sec. XVIII. Se înțelege că și în privința aceasta **Zărneștii** stau în frunte. Dar și aici, birăul și pârgarii apar încă din 1709, însă logofătul se întâlnește cu patruzeci și ceva de ani mai târziu, prin 1752. Știm și cine a scris unele acte ale birăilor: astfel, raportul adresat de birăul Aldea, în 1732, Magistratului e scris de popa Coman. / Scrisoarea birăului Ion Bratu, adresată, la 30 iunie 1747, locuitorului Ion Jinga, e scrisă de popa Ion Baci. / Aceștia erau preoții satului, care, la ocazii, făceau și slujba de scriitor. / Nici în 1749 satul n-avea angajat un logofăt permanent. / La 26 iulie, scrie un act, pentru niște păgubași de cai de la „Banad”, dascălul Constantin, care nu e altul decât viitorul logofăt al satului, Ion Constantin. Același, la 28 iulie, scrie și răvașul adresat de Vlad Pișcu, birăul **Zărneștilor**, către „poruncitorul și tistul Zărneștilor”, pentru caii furați.

Logofătul Ion Constantin se întâlnește în **Zărnești** încă din a patra decadă a sec. XVIII, ca scriitor de acte și dascăl. Aparținea unei vechi familii de preoți și cărturari ai locului. Data precisă a trecerii sale ca logofăt în **Zărnești** n-o cunoaștem. Ea a avut loc între iulie 1749 și martie 1752. A deținut această însărcinare un timp îndelungat,

până aproape de 1796, data morții, când i-a urmat în dragătorie fiul cu același nume. „Ion Constantin, logofătul, cel tânăr”. / Ion Constantin, logofătul bătrân, are meritul de a fi întrebuințat cel dintâi, în mod sistematic, scrierea cu caractere latine, în corespondența cu Magistratul și în actele pe care le scria la cererea locuitorilor. / La 11 iulie 1758, întâlnim pe cel dintâi logofăt al **Branului**, în persoana popei Grigorie. / În 1767, a fost angajat, de „domnul Seuler”, arendatorul locului, în **Branul de Sus**, logofătul Ioan. Deci, la această dată, erau înființate organele locale în ambele **Branuri**. De plătit se vede că erau destul de neregulat. / Logofătul popa Grigore își scria actele cu literă chirilică, însă logofătul Ioan scria cu literă latină. / Evident, trebuie să vedem în acest procedeu o influență a logofătului de la **Zărnești**, Ion Constantin. / Din examinarea materialului informativ existent, s-ar părea că **Zărneștii** a fost un centru administrativ, de care țineau toate satele românești din Țara Bârsei, înainte de înființarea organelor de conducere locale în acele sate și, în oarecare măsură, și după. Ei făceau legătura, pentru satele din jurul lor, cu Magistratul. De aceea, influența logofătului de la **Zărnești** asupra celorlalți logofeți mai noi e destul de explicabilă”⁴⁶⁷.

1721, iulie 2, Zărnești: „Ioan, feciorul popii Ioan cel bătrân din **Zărnești**, către „Neguș Pustiu”; a luat de la el 90 florini, cu împrumut. Pune zălog, până la plată,

⁴⁶⁷ Direcția Arhivelor Statului, *Catalogul documentelor românești din Arhivele Statului de la orașul Stalin*, vol. I (1521-1799), București 1955, pp. XIV-XVI

muntele „de piatră stâna lui Blaj”. Va plăti dobânda pentru bani, „din an în an”, câte 100 oca de brânză”⁴⁶⁸.

1723, ianuarie 18, Țânțari: „Bucur Buta, către „Ștefan Filștau”, județul Brașovului. Se scuză că, fiind pușcaș domnesc și având domni la vânătoare, nu poate veni la chemare. Mărturisește, așa cum i-a spus și lui Drug Gheorghe, acolo, că a văzut cu ochii lui pe Ion Albușoiu din **Zărnești** cu niște vite de furat, care au intrat în „mălaiul” Savului stuparul, în hotarul **Codlei**, în stupina „doamnei preotese”, și, plecând spre **Vlădeni**, s-a întors iar la **Țânțari**. / Scrie popa Stoica”⁴⁶⁹.

1728, august 22: „Marton, șpanul **Zărneștilor**, mărturisește către județul Brașovului, în pricina dintre Dobra, fata lui Oprea Ciocani din **Zărnești**, plecată în Țara Românească, și un Nicula din **Zărnești**, pentru o casă. Să dea Dobra lui Nicula 12 florini și să-și ție casa. Nicula a ținut-o... cu povești”. / **1728**, septembrie 11: Județul de Câmpulung, către Ștefan Filstich, marele județ al Brașovului. Scrie pentru Dobra din **Zărnești**, care a venit în țară, lăsând în casă și moșia ei pe mătușă-sa Ana, să-i plătească chirie. Apoi Ana a lăsat pe o fiastră, fiica bărbatului ei, care s-a căsătorit cu un Necula din **Zărnești** și se fac stăpâni pe casă. N-a vândut casa, căci, dacă ar fi vân-

⁴⁶⁸ Direcția Arhivelor Statului, *Catalogul documentelor românești din Arhivele Statului de la orașul Stalin*, vol. I (1521-1799), București 1955, p. 65

⁴⁶⁹ Direcția Arhivelor Statului, *Catalogul documentelor românești din Arhivele Statului de la orașul Stalin*, vol. I (1521-1799), București 1955, p. 66

du-o „s-ar-fi strigat la biserică”. Cere să se facă dreptate Dobrei”⁴⁷⁰.

1732, ianuarie 3: „Birăul Aldea din **Zărnești**, către Ștefan Filstich, judele Brașovului, pentru Stanciu Vătășica, căzut la o năpastă, pentru un porc scos din gura lupilor. Scrie popa Coman”⁴⁷¹.

1736: „Lista despre rămășițele datoriilor „de bani vlădicești”, extrase din catastiful protopopului Florea Băran, și despre cheltuiala popei Eustatie. Cuprinde preoții din **Zărnești**, **Tohan** și **Târlungeni**”⁴⁷².

1747, iunie 30, **Zărnești**: „Ion Bratu, birău de la **Zărnești**, către Ion Jinga; îi dă aprobarea să-și facă loc și livadă, unde va vrea, în hotarul satului, în Padina cu apă, deoarece este sătean de-al, lor al **Zărneștilor**, și birnic. Scrie popa Ion Baiu.”⁴⁷³.

1749: „Destul de devreme, cam de la mijlocul sec. XVIII (1749), apare și scrisul cu literă latină, și apariția aceasta nu e ceva sporadic. Pornind dintr-un centru, **Zărnești**, actele scrise de logofătul de acolo, Ioan Constantin, se continuă în mod sistematic și, încetul cu încetul, această inovație cuprinde și alte centre, între care, după

⁴⁷⁰ Direcția Arhivelor Statului, *Catalogul documentelor românești din Arhivele Statului de la orașul Stalin*, vol. I (1521-1799), București 1955, p. 75

⁴⁷¹ Direcția Arhivelor Statului, *Catalogul documentelor românești din Arhivele Statului de la orașul Stalin*, vol. I (1521-1799), București 1955, p. 78

⁴⁷² Direcția Arhivelor Statului, *Catalogul documentelor românești din Arhivele Statului de la orașul Stalin*, vol. I (1521-1799), București 1955, p. 84

⁴⁷³ Direcția Arhivelor Statului, *Catalogul documentelor românești din Arhivele Statului de la orașul Stalin*, vol. I (1521-1799), București 1955, pp. 91, 92

1778, și pe logofătul cetății **Brașovului**. / Este interesant de urmărit felul în care s-a răspândit, la diferite instituții din vechiul Brașov și din Țara Bârsei, obiceiul scrisului cu literă latină. / În timp și cu tendințe constante, cum am văzut, cel dintâi scris cu literă latină se întâlnește în **Zărnești**, după actele păstrate în Arhivele Orașului Stalin, încă din 28 iulie 1749. Acest prim act scris cu literă latină nu poartă numele celui care l-a alcătuit. Din alte acte, cu data mai târzie, vedem că a fost scris de Ioan Constantin, logofătul, prin 1752, al **Zărneștilor**. Ioan Constantin, însă, era și scriitor de literă chirilică, cum de altfel era de așteptat. / Un act, redactat de dânsul la 26 iulie 1749, e scris astfel. / După martie 1752, când îl întâlnim ca logofăt, Ioan Constantin scrie curent cu literă latină. Felul său de a scrie e adoptat și de fiul său, cu același nume și funcție. / Alți scriitori de acte din **Zărnești**, contemporani lui Ioan Constantin, vor folosi cu predilecție alfabetul chirilic. Între dâșii, îi amintim pe „Nica popii Comșa ot Zărnești”, de la care avem un act, cu data de 2 iulie 1761, Bratul Dușescu, dascălul din **Zărnești**, de la care avem acte de prin 1772, ca să nu mai vorbim de cei de dinainte de 1749.

După **Zărnești**, se găsește, la scriitorii din Brașov, folosirea mai veche a alfabetului latin. Unele acte cu scris latin nu poartă însemnarea celui care le-a alcătuit, așa încât nu ne putem pronunța cu siguranță asupra scriitorului. Se pare, însă, că, în epoca aceasta, doi dieci au folosit, în **Brașov**, alfabetul latin, deși nu exclusiv. Unul dintre dâșii e Radu Duma. „ludi magister” și „dascăl” al Școlii

de la Sf. Nicolae, și celălalt, Pavel Ion Lazăr, negustor, și, mai apoi logofăt de românește, pe lângă Magistrat”⁴⁷⁴.

1751, mai 23, Zărnești: „Foaie de zestrea pe care o dau Popa Ion Chircă fiul său Ion și Voina Coleș, fiicei sale Bucura, căsătoriți: locuri de arătură, de fân, cai, vaci, oi, rămători, stupi”⁴⁷⁵.

1752, martie 16, Zărnești: „Vlad Dan, birău, Ioan Turcul, Voina Coleși, Vlad Nișcov și Aldimir pârgari, Stan Drăgoi, dijmar, mărturisesc, în pricina dintre Ivan Baca, Bucur Șenchia, Oprea Șenchia și Stoica Șenchia, plăieși, judecați în fața domnului Gheorghe Reter. / Arată împotrivirea lui Stoica, plăieșul, de a plăti birșagul de 12 florini, cerut de măriia sa, căruia, în afară de închisoarea de 3 zile, nu i s-a mai aplicat altă pedeapsă; dijmarul îl acuză că intră cu vitele în câmpul oprit. / Scrie Ion Constantin, logofăt. /

Mai, 28: Nistor Șerban, către cumnatul său Marian, pentru o bucată de moșie, din curte și grădină, pe care le-a vândut pentru suma de 12 florini. În acest preț, intră și un loc al fratelui său Ioan, care este pus zălog, pentru 4 florini, la Ioan Bobi, și pe care Marian îl poate scoate și să fie al lui. Nistor Șerban a avut nevoie de acești bani, fiind în mare necaz, deoarece a fost chezaș pentru fratele său Ioan. / Scrie Ierei Costandin. /

Octombrie, 10: Preoții din **Poiana Mărului** și dregătorii de acolo mărturisesc pentru muntele de piatră,

⁴⁷⁴ Direcția Arhivelor Statului, *Catalogul documentelor românești din Arhivele Staului de la orașul Stalin*, vol. I (1521-1799), București 1955, pp. XXVII, XXVIII

⁴⁷⁵ Direcția Arhivelor Statului, *Catalogul documentelor românești din Arhivele Staului de la orașul Stalin*, vol. I (1521-1799), București 1955, p. 93

care a fost al unui Neagul. / Acesta a avut două fete: Sora, căsătorită în **Râșnov**, cu Dumitru Țigăneală, și Maria, căsătorită în **Zărnești**, cu Stan Pitea. / Acum umblă după munte Dumitru Țigăneală și cu Radu Țigăneală. În Poiana Mărului trăiește o muieră Dobra, nepoata Neagului. Martori. /

Noiembrie, 7: Testamentul lui Voina Turcu, la mâna fiicelor sale Maria și Bucura, pentru moșiile ce sunt zălog la fratele Iuon Panciova, Bucur, fratele Stan Vătafu, la Iarca Sona, Radu Preda. Printre aceste moșii, și un loc din Plaiul Rudarilor. Scrie popa Dușa, duhovnic. /

Noiembrie, 11: Pârgarii din **Zărnești** și megieșii bătrâni de acolo mărturisesc pentru muntele Vlădușca, pentru care se pricinuiesc Jiga Jugăi și Țigăneștii. A dat știre, înaintea bisericii și înainte a tot satul **Zărnești**, birăul Vlad Dan. N-au Țigăneștii nici un drept la munte, care a fost stăpânit, din moși-strămoși, de Oprea Blaj și de feciorul său, Radu Blaj. Apoi a fost muntele zălog la Simon Peti și de la el l-a scos Jiga Jugăi. / Mărturii de bătrâni, între care „Vlad Vlăduțoi, de ani 112”. Scrie Ion Constandin, logofăt.

Noiembrie, 26: Colibașii din **Bran** mărturisesc pentru muntele Vlădușcăi, pe care l-au ținut moșii lor, și acum se scoală „acei oameni”, pe care ei nu-i știu să fi avut vreo pricină cu muntele. Mărturia megieșilor bătrâni”⁴⁷⁶.

1754: „Zapisul lui Vlad Redan, către Stoian Puntulescu. Scrie popa Grigore „logofătul Branului”. Deși în act nu se vorbește despre birău și pârgari, totuși aceștia

⁴⁷⁶ Direcția Arhivelor Statului, *Catalogul documentelor românești din Arhivele Statului de la orașul Stalin*, vol. I (1521-1799), București 1955, pp. 94, 95

sunt de presupus, deoarece există un „logofăt”. Că încă în 1754 **Branul** n-avea organe locale de conducere o dovedește și zăpisiul de mărturie dai la 29 aprilie, acel an ,de către „colibașii” de acolo pentru „padina Baiului”. Dacă ar fi avut dregători locali, pentru întărire ar fi semnat și ei. Probabil că, altfel, satele acestea, din punctul de vedere al conducerii interne, **aparțineau de Zărnești**. Treptat ce au câștigat o mai mare forță, din punct de vedere numeric și al buneistări materiale, s-au emancipat, cerând și obținând organe locale de conducere”⁴⁷⁷.

1757, ianuarie 20, Zărnești: „Mai mulți săteni și dregători din **Zărnești** dau zăpis la mâna „cinstiților domni ai putinciosului Comision ai Brașovului”, prin care se leagă să-și plătească datoria de bucate: grâu, cucuruz, mălai, total găleți 200, la **vremea târgului slobod al Brașovului**. / Scrie Ion Constandin logofăt. / Chezași și platnici: Aldimir, birău, Ion Coleș și Vlad Nișcov, pârgari; Vlad Bulmez, Stan Crăciunaș, Șerb Blaj, Stan Turcu ș. a. / Scris în prezența lui Franz Hannery Keinz, directorul Contumației, și Martin Wagner, comisar”⁴⁷⁸.

1758, iunie 8: „Birăul și sătenii din **Zărnești** mărturisesc, în privința lui Petru ȝiganul. Nu este din **Zărnești** și nici tatăl lui n-a fost de acolo; nu a avut nici case, nici moșie la **Zărnești**. A venit, cu muiera lui, din Țara

⁴⁷⁷ Direcția Arhivelor Statului, *Catalogul documentelor românești din Arhivele Statului de la orașul Stalin*, vol. I (1521-1799), București 1955, p. XXVII

⁴⁷⁸ Direcția Arhivelor Statului, *Catalogul documentelor românești din Arhivele Statului de la orașul Stalin*, vol. I (1521-1799), București 1955, p. 100

Românească „și așa iar s-au dus la alte sate, ca un țigan“. Scrie Ion Constandin, logofăt în **Zărnești**”⁴⁷⁹.

1759, iulie 17, Brașov: „Cartea de norie, dată de Cristofor Seewald, judele primar al **Brașovului**, popii Ion, nepotul Chircăi din **Zărnești**. I-a dat noria, pe care a ținut-o popa Dobre Dobrescu, cu 17 poporeni. Să poarte grija bisericii și a poporenilor, după pravilă. Poporenii să-l cinstească și să-i dea „cele ce se cade”, după vechiul obicei”⁴⁸⁰.

1762, mai 29: „Popa Ioan Baiu din **Zărnești** și feciorii Ioan și Stan Baiu, către Vlad, fiul lui Radu Tertoiu, pentru partea de munte din Curmătură, din hotarul Zărneștilor, pe care i-a vândut-o cu 30 florini nemțești. Scrie popa Bucur Laptici, din **Moeci**”⁴⁸¹.

1765: „Șapte familii de tohăneni au plecat la **Râșnov**, treisprezece la **Bran**, șaisprezece la **Zărnești** și una la **Bod**”⁴⁸².

1770, noiembrie 16, Zărnești: „Înșliințarea lui Aldimir, birăul din **Zărnești**, către Provizorul din **Brașov**, prin care face întrebare ce este de făcut în cazul feciorului Ioan Hodorogea, pus la închisoare pentru sodomie, în ba-

⁴⁷⁹ Direcția Arhivelor Statului, *Catalogul documentelor românești din Arhivele Staului de la orașul Stalin*, vol. I (1521-1799), București 1955, p. 102

⁴⁸⁰ Direcția Arhivelor Statului, *Catalogul documentelor românești din Arhivele Staului de la orașul Stalin*, vol. I (1521-1799), București 1955, p. 103

⁴⁸¹ Direcția Arhivelor Statului, *Catalogul documentelor românești din Arhivele Staului de la orașul Stalin*, vol. I (1521-1799), București 1955, p. 112

⁴⁸² Podea, Ioan, *Monografia județului Brașov*, vol. I, Btașov 1938, p. 59

za mai multor mărturii : Petru Sperchez, Ioan Căcășilă, Radu Grăgoi, Necula Radu Băță și Ioan Baiu”⁴⁸³.

1771, aprilie 7, Brașov: „Iosif Schobel, județul **Brașovului**, către popa Stan Țipeiu din **Zărnești**, pe care-l rânduiește preot în satul **Simon**, de din sus de **Bran**. La cererea oamenilor, i se dau și 2 grămățici, pe Ioan și Bucur, feciorii răposatului preot Stan Mănoiul, ca să-i fie de ajutor la toate slujbele și care, după rânduială, în afară de dajdie, sunt scutiți de toate poștele și mânăturile satului”⁴⁸⁴.

1790: „În **Zărnești**, întâlnim cărămidari, în persoana „cărămidarului Safrani”, care furnizează cărămida necesară construcției bisericii din **Moeciu**. Era, probabil, patronul unei „fabrici” de cărămidă. Zidarii Crestel Banded și Anosi Mies, care lucrează la casele din **Șchei** ale lui Mărgărit, starostele de negustori, sunt meșteri sași, care însă aveau și lucrători români.”⁴⁸⁵.

1844: „Scoaterea din câmp a vitelor, în anul 1844, apoi planul de a lua cu asalt curia, precum și îndrăzneala din jalba contra soției arendașului, erau tot atâtea semne că lucrurile nu mai pot continua astfel. Viena era însă prea departe, iar micii satrați din **Brașov** și **Zărnești** nu puteau crede că situația s-ar schimba vreodată. „Aproape de ulița mare din **Zărnești**, zice cronicarul, era un gros

⁴⁸³ Direcția Arhivelor Statului, *Catalogul documentelor românești din Arhivele Staului de la orașul Stalin*, vol. I (1521-1799), București 1955, p. 134

⁴⁸⁴ Direcția Arhivelor Statului, *Catalogul documentelor românești din Arhivele Staului de la orașul Stalin*, vol. I (1521-1799), București 1955, p. 137

⁴⁸⁵ Direcția Arhivelor Statului, *Catalogul documentelor românești din Arhivele Staului de la orașul Stalin*, vol. I (1521-1799), București 1955, p. XXVIII

mare de fag cu găuri, și în toată bună vremea erau acolo oameni și femei cu picioarele în butuci, de nu se puteau mișca, iară cei ce treceau, se înfiorau. Când pleca arendașul, ori săsoii, rudele lor, toți cei care aveau cai, erau chemați să-i ducă de poște (gratuit!), iară cei cu boi, să le ducă lemne”⁴⁸⁶.

1880: „A propos de legea căsătoriei civile, ni se trimite, de la **Zărnești**, o corespondență mai lungă despre un caz de bigamie, care, în acel ținut, bate cu atât mai mult la ochi, cu cât poporațiunea ținea, până acuma, foarte tare la sanctitatea și castitatea căsătoriei. Esența scrisorii este că un june din loc, anume Comsia (Comșa), dus, înainte cu câțiva ani, în România, întorcându-se la locul nașterii sale, după ce deschide o boltă de manufacturi, decis a se căsători, luă de soție pe o fată de familie bună, din **Tohanul vechi**, dar, în sensul legii noi civile, care plesnește peste ochi castitatea femeiască, cheamă pe mireasă la **Zărnești**, ca să se cunune cu ea acolo. / Aici, corespondența adaugă că preoții din **Tohanu** nu au fost avizați, ca să facă și ei strigările cerute de lege, în mod peremptoriu. / Ce se întâmplă? În ziua de Sfântul Nicolae, în 6/18 decembrie, se prezintă în **Zărnești**, din România, o femeie frumoasă, născută în **Cohalm (Rupea)**, în Transilvania, cu doi prunci, unul de mână și altul la piept, ca soția legitimă a lui Comșa. / Ne voind el să o recunoască, femeia îl trase la judecătoria regească din loc, unde, între alte scene, se întâmplă și aceea că pruncul mai măricel, cum văzu pe Comșa, strigă: „Mami, mami, iaca tata!”. / Se pare că prima femeie nefericită nu a fost pre-

⁴⁸⁶ Mușlea, Candid C., *Protopopul Baiul (1782-1831) și fiul său Nicolae („Coconu Baiu”)* (1782-1855), în *Țara Bârsei*, Anul VIII, nr. 3, Brașov 1936, p. 229

parată cu actele absolut necesare, spre a documenta bigamia, căci judecătorul o îndreptă la un avocat”⁴⁸⁷.

1883: „Cu ocaziunea ținerii balului român, aranjat în comuna **Ghimbav**, în favorul fondului școlar al școlii române greco-ortodoxe locale, conform listei de contribuiri benevole, următorii prea onorați domni și doamne s-au aflat îndemnați a contribui, după cum urmează:

a). Din **comuna Ghimbav**: Mult onorații domni N. Popoviciu, paroh, și Iosif Comănescu, paroh în Coddlea, 3 florini 20 cruceri; / A. Volf, paroh evanghelic, 50 cruceri; / G. Liehn, primar 1 florin; / P. Römer, vice-primar, 1 florin; / I. Durmes, notar, 1 florin; / H. Zilack, medic local, 1 florin; / Fr. Schmidts, jurat 1 florin; / I. Olesch, jurat, 1 florin; / I. Römer, învățător-director, 1 florin; / G. Popoviciu, cantor 1 florin; / D. Comșa, epitrop, 1 florin; / I. Cârstocea, epitrop, 1 florin; / N. Hamsea, 1 florin; / N. Muntean, 1 florin; / P. Neamțu, 1 florin; / I. Comșa, 1 florin; / I. Coman, 1 florin; / B. Arsu 1 florin; / N. Râșnovean, 1 florin; / G. Rusulețu senior, 1 florin; / G. Rusulețu junior, florin; / D. Șurariu, 1 florin; / B. Nistor, 1 florin; / Comșa Mitrea, 1 florin; / D. Pop, 30 cruceri / B. Râșnovean, 1 florin; / Thieberger, 1 florin; / Iosif Stăner, 1 florin; / A. Gutt, 1 florin; / G. Fröhlich, 1 florin; / H. Goldschmidt, 1 florin; / B. Pădurice, 1 florin; / Ana Rusulețu, 80 cruceri; / N. Șurariu, 50 cruceri; / D. Irimie 50 cruceri; / Mar. Marcu 50 cruceri; / N. Oltean 50 cruceri; / I. Gohănean, 50 cruceri; / N. Ferariu, 50 cruceri; / Zörgö I., sergent, 50 cruceri; / Fritze Preis, 50 cruceri; / Frieda Dendörfer, 40 cruceri; / Fietze Dendörfer, 40 cruceri; / Juliana Stenner, 40 cruceri; / Loniza Rosenauer,

⁴⁸⁷ *Observatorul*, Anul III, nr. 101, Sibiu 1880, p. 406

50 cruceri; / C. Preidt, consilier, 50 cruceri; / Ana L. Tohănean, 40 cruceri; / P. Nan 40 cruceri; / R. Tohănean, 30 cruceri; / N. Dodoie, 30 cruceri; / El. Marcu, 30 cruceri; / El. Pădurice, 30 cruceri; / A. Toma, 40 cruceri.

b). Din **Cristian**: Mult onorații domni Zacharia Pop, învățător-director, 1 florin 20 cruceri; / Șt. I. Proca, 1 florin; / I. Barbu, 1 florin; / Sava Inachie, 1 florin; / G. Barbu, 1 florin; / D. Rucărean, 1 florin.

c). Din **Zărnești**: Mult onorații domni N. Garoniu, avocat, 2 florini; / I. Străioiu, învățător, 1 florin; / N. Pană, învățător, 1 florin; / A. Gidofalvi, magistrul poștal, 1 florin; / C. Ioanoviciu, compt., 1 florin; / D. Ioanoviciu, compt., 1 florin.

d) Din **Stupini**: Mult onorații domni I. Macsimilian, paroh, 4 florini; / I. Macsimilian, învățător, 1 florin; / I. G. Puiu 1 florin; / N. Marin, 1 florin; / I. Coman, 1 florin; / G. D. Voicu, 1 florin; / G. Popoviciu, 1 florin; / D. Constantin, 1 florin; / N. Bârsan junior, 1 florin; / N. Barbu, 1 florin; / Sp. Spiridon, 1 florin; / Z. Bârsan, 1 florin; / G. Paraschiv, 1 florin; / I. Negură, 1 florin; / I. Bârsan senior, 50 cruceri; / Marhát Istvan, 50 cruceri; / I. Cojocar, 50 cruceri; / N. Puiu, 40 cruceri.

e). Din **Brașov**: G. Spiridon, 50 cruceri; / I. Cârstea, 50 cruceri.

Suma contribuțiilor benevole: 76 florini 09 cruceri, din care, scăzându-se cheltuielile de 45 florini 31 cruceri, rezultă un folos de 30 florini 78 cruceri, care s-au și predat episcopiei bisericești și școlare, spre administrare. / Primească prea onorații contribuții, prin subscripții, cea mai cordială mulțumită publică, atât pentru generozitatea documentată prin ofertele indigitate, cât și pentru binevoitoarea dumnealor participare la balul menționat, prin

ceea ce au oferit comunității române greco-ortodoxe din loc plăcuta ocaziune de a-și petrece românește, într-un mod cât se poate mai vial și mai încântător. / Ghimbav, 24 ianuarie 1883. / Iosif Maximilian, învățător și președintele comitetului aranjator. / Dumitru Popp, casar comitetul aranjator”⁴⁸⁸.

1902: „Reuniunea femeilor române din **Zărnești** și jur, înființată în anul 1879, progresează față cu împrejurările locale, într-un mod destul de mulțămitor în toate privințele. Conform statutelor, în anul 1901 și-a ținut adunarea generală în 23 decembrie stil vechi, la care au participat, cu o mică excepție, toate membrele reuniunii. Din această împrejurare se poate vedea interesul cel mare ce-l au membrele; iar din cuprinsul raportului comitetului, se dovedește progresul cel mulțămitor al reuniunii, atât față de numărul membrilor, cât și față de creșterea fondului. Numărul membrilor de prezent este: 4 membre fundatoare și 56 ordinare, toate numai din **Zărnești**, iar starea fondului, la 31 decembrie 1901, a ajuns la considerabila sumă de 10.219 coroane 35 bani... / În ziua Botezului Domnului, după sfințirea apei, s-a efectuat distribuirea în mod sărbătoresc, în prezența comitetului, multor membre ale reuniunii și a unui public frumos. Dl avocat Nicolae Garoiu, care totdeauna a fost spiritul conducător al reuniunii, a ținut, înainte de distribuire, o vorbire foarte instructivă la adresa copilelor, iar dl învățător Ioan Sperchez a mulțămit, la finea reuniunii, în numele copilelor. / În carnavalul acesta, reuniunea a aranjat, în seara de 13 ianuarie stil vechi, un bal, despre ceea ce încă-mi permit a face o mică dare de seamă.

⁴⁸⁸ *Telegraful Român*, Anul XXXI, nr. 24, Sibiu 1883, p. 96

Balul a succes peste așteptare, atât din punct de vedere moral, cât și material. Sala cea mare a **hotelului Zărnești** era plină de un public ales. Petrecerea a fost foarte animată, durând până la orele 6 dimineața. Foarte mult au contribuit la înfrumusetarea balului jocurile naționale: „Călușerul” și „Bătuta”, ce s-au executat în pază... / Din punct de vedere material, rezultatul încă fu destul de mulțămitor, încasându-se taxe 325 coroane, din care, subtrăgându-se speșele, rezultă un venit curat de 125 coroane. **Suprasolviri** au incurs de la următorii: / Dl Martin Copony, proprietar de fabrici, 20 coroane; / Dl Ernst Lang, directorul fabricii de celuloză, 20 coroane; / Dl Lucian Iaczko, directorul fabricii de celuloză, 20 coroane; / Dl Traugoth Copony, directorul fabricii de hârtie, 17 coroane; / Dl Nicolae Garoiu, avocat, 17 coroane; / Dl Iohan Albert, 10 coroane; / Dl Aurel Cutean, farmacist, 10 coroane; / N. N., 10 coroane; / Dl Dr. Eugen Mețian, avocat, 8 coroane; / Dl Oskar Hamorsztky, medic, 7 coroane; / Dl Ioan Vodă, notar, 5 coroane; / Dl Protopresbiter Ioan Dan, / Ioan O. Coleș, contabil, / Iosif Runcian, paroh, / Ioan I. Comșa, comersant, câte 4 coroane; / Părintele Ioan Străvoiu, 3 coroane; / Dnii Ioan Mețian, medic în **Odobesti**, Ioan Mețian, învățător, / Ioan Ionică, forestier, / Stan Strevoiu / și Kautny, câte 2 coroane; / Dnii Tuzson, subjude, / Ioan St. Coleș, primar, / Nicolae V. Pop, învățător, / Andreiu Șenchea, / Constantin Ivanovici, . Huszar V., / I. Eder, / Ioan Gogonea, / George Moșoiu, / Ioan Gârniță, câte 1 coroană. / În numele Reuniunii, / Ioan Străvoiu, secretar”⁴⁸⁹.

⁴⁸⁹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 28, Brașov 1902, p. 3

1908: „Înainte cu două săptămâni, un corespondent al nostru din **Făgăraș** ne-a dat o icoană despre lucrarea de sobol, ce-o săvârșește, în comitatul Făgărașului „ilustritatea” sa Szabo Elemer, fost învățător, azi vice-inspector școlar, însărcinat provizoriu cu agendele inspectoratului regești ungare de școli din Făgăraș. Acest locțiitor de inspector, mâna dreaptă a fișspanului, vrea să-și câștige, cu orice preț, merite nepieritoare, cucerind nouă terenuri pentru șovinismul dominant. / Ni s-a spus că aleargă în dreapta și-n stânga, prin întreg comitatul, și îi omoară pe bieții creștini din comunele mai fruntașe cu dragostea, oferindu-și serviciile. Vrea să convingă pe oameni că nu vor scăpa din încurcătură, până ce nu vor preface școlile lor confesionale în școală de stat. În câte-o comună, intră în tocmeală cu susținătorii școlilor noastre, ca să cedeze, deocamdată măcar un post de învățător, care să fie ocupat de un învățător de stat. / Le oferă, apoi, oamenilor aziluri de copii, pe cheltuiala statului. Cu astfel de tocmeli a umblat pe la **Bran, Zărnești, Tohan, Șinca, Galați** etc. / În vii culori ne-a descris, apoi, amintitul corespondent uneltirile prin care fișpanul și locțiitorul de inspector umblă să zădărnicească votul comunei politice **Șinca-veche**, care a destinat bisericii unite de acolo un ajutor anual de 2.400 coroane, ca să-și poată susține școala... / Nu știm întru cât merită acel Szabo Elemer... din cauza nemerniciei multora din aceia contra cărora este îndreptată. Nu vrem încă să ne spunem cuvântul din urmă. Încă suntem mai mult înclinați a crede că avem de a face cu exagerare și că e imposibil ca cei ce stau azi în fruntea comunelor celor mari bisericesti de la **Bran** și **Zărnești** să fi uitat într-atâta de sfânta lor datorie națională, ca să intre serios în tocmeli cu cei mai încarnați adversari ai

școlilor și culturii noastre românești, pentru a le vinde sau a le da în parte în posesiunea lor, ca să scape astfel și de obligământul, și de munca și jertfa de a le mai susține prin propriile puteri... / Ne cutremurăm și numai la gândul că tocmai în ziua de azi, când trebuie să știm mai mult ca orișicând și când toți, din toate părțile, despre cel mai mic pas ce-l facem în interesul școlilor noastre, să întâmpine lucruri atât de grave ca cele despre care se zvonește cu școlile din **Bran** și **Zărnești**, tăinuindu-se ceea ce se face și se lucrează. Oare amestecul străinului și tocmeala cu el să fie cauza acestei tăinuiri?”⁴⁹⁰.

1936: „Foști elevi vizitează Blajul. Luni, în 15 iunie, s-au întrunit la **Blaj** absolvenți de acum 30 de ani ai liceului de aici. S-au prezentat următorii 19: Ioan Berlean, inspector în Siguranța Statului Cluj; / Dr. Victor Boer, director P. T. T. Oradea; / Dr. Nicolae Comșulea, avocat **Zărnești**; Nicolae Costea, avocat în București; / Dr. Emil Folea, avocat-deputat **Diciosânmărtin**; / Ioan Gligor, preot **Alecuș**; / Liviu Greabu, profesor Bistrița; / Dr. Vasile Hossu, avocat în Cluj; / Alexandru Maior, director de bancă în **Diciosânmărtin**; / Ioachim Marcu, preot în **Tău**; / Octavian Mihălțian, preot în **Dătășeni**; / Dr. Enea Muntean, consilier la Curtea de Apei Cluj; / George Oancea, preot în **Sânpaul**; / Dr. Zenovie Păclișanu, director general în Ministerul Cultelor, Bacurești; / Dr. Vi-chentie Pandrea, paroh-protopop onorariu în Cluj; / Atanasie Pantea, protopop în **Racovița**; / Iustin Poruțiu, profesor în Cluj; / Mircea Thomas, preot în **Tohanul Vechi**, și Ioan Ungur, notar cercual în Gherla”⁴⁹¹.

⁴⁹⁰ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 243, Brașov 1908, p. 1

⁴⁹¹ *Unirea Poporului*, Anul XVI, nr. 25, Blaj 1936, p. 1

ZEBEN

(județul Bihor)

1351, mai 12: Toma, judele curții, face cunoscut „că întrucât Toma diacul, fiul lui Ioan de **Santău (Zantho)**, Santăul Mare și Mic, județul Bihor), păzind chipul legiuit de chemare, a chemat în judecată călugărițele mănăstirii sfintei Ana din **Oradea** (Waradino), ca să stea față cu el înaintea maiestății regești și pricina, purtându-se între părți în felurile chipuri în fața noastră, prin mijlocirea a felurite amânări și soroace, a fost trăgănată până la octavele sărbătoririi fericitului arhanghel Mihail din anul trecut (6 octombrie 1350), iar apoi, fiind readusă de către zisul Toma diacul pricina sa împotriva acelor călugărițe, pentru faptul de silnicie și pentru moșia numită **Zeben** (județul Bihor), aflătoare în comitatul Bihorului, a fost amânată, prin voința părților, la octavele apropiate ale sărbătorii sfântului mucenic Gheorghe (1 mai). / În sfârșit, sosind acele octave și înfățișându-se înaintea noastră, pe de o parte, pomenitul Toma diacul însuși, iar pe de altă parte Ioan zis de **Ioșia (Eusy)**, lângă Oradea, județul Bihor), în numele acelor călugărițe, ni s-a declarat de către numitul Toma diacul, cerându-ne mai întâi și căpătând de la noi învoire pentru împăcare, că lăsându-se el, în temeiul îngăduinței noastre judecătorești, de pâra de silnicie

mai sus pomenită, îndemnat de un gând cucernic, a părăsit și lasă, și în fața noastră, sus zisei biserici a fericitei Ana din Oradea... amintita moșie Zeben”⁴⁹².

⁴⁹² AȘSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 35, pp. 30, 31

ZEICANI

(Zaicaniu, comuna Sarmisegetuza, județul Hunedoara)

„**Zeicani**, județul Hunedoara. Statueta a fost descoperită întâmplător, de un localnic. Dimensiuni: înălțimea 15 cm. Este bine conservată. / Figurina prezintă un gladiator în poziție de așteptare. Luptătorul are pe cap *galea*, cască caracteristică, cu calota simplă, neornamentată și fără vizieră, purtând peste talie un veșmânt (*subligaculum*), prins de un cordon. În mâna dreaptă, acoperită de o apărătoare în formă de mânecă inelară (*manica*), ține un pumnal cu lama curbă (*sica*). Brațul și piciorul stâng sunt acoperite de un scut înalt și rotunjit. Reprezentarea figurată se găsește pe un postament cilindric, care se îngustează spre partea superioară, gol în interior și mărginit, sus și jos, de câte o canelură. Cele două orificii pentru cuie, de pe soclu, și perforarea lui sunt indicii certe că piesa avea un rol decorativ, fiind aplicată pe o tijă. Iconografia gladiatorului și locul de descoperire al statuetei (hotarul localității **Zeicani**, în apropierea orașului **Ulpia Traiana Sarmizegetusa**) a dus la concluzia că ea înfățișează un luptător de origine traco-dacică. Execuția piesei, destul de grosolană și fără realizarea detaliilor anatomice

sau vestimentare, lasă să se întrevadă mâna unui meșter autohton”⁴⁹³.

1409: „Familia română Zeicu este confirmată de rege în acest an și întărită în stăpânirea moșiei **Streiu**, din județul Hunedoara.

Comuna românească **Poiana lui Achim**, azi **Zeicani**, a fost distrusă și nimicită, în cursul veacului XIV. Lascu, voievodul Ardealului, pentru a o repopula, o dăruiește, la 1409, următorilor cnezi din Țara Hațegului, lui: Stanciu, Berivoiu, Dragomir și Vlad. Cnezii, conform privilegiului, dat de mai demult de regele Sigismund, împreună cu tot poporul ce se va așeza în această comună refăcută, să fie scutiți de dări și impozite, și să nu fie datori nimănui să-i facă daruri ori alte prestații în bani sau natură. Obligația locuitorilor satului, în schimbul acestor scutiri, este să apere ținutul de hoți și de făcători de rele, iar cnezii satului să plătească, pe fiecare an, câte 200 dinari voievozilor sau castelanilor din Hațeg”⁴⁹⁴.

1667: „Sarea era transportată, în continuare, de la ocnele ardelene, așa cum rezultă din socotelile tricesimatorului din **Zeicani**. Acesta a înregistrat, în cursul anului 1667, cărauși din 40 de localități, care au transportat, prin pasul Zeicani, spre Banat (Imperiul otoman), 11.152 blocuri de sare. Din cele 40 de localități, 25 (62,5 %) au fost din județul Hunedoara, iar 15 (37,5 %) au fost din județul Caraș-Severin. Comparând lista localităților ai căror locuitori au transportat sare, de la Ocna Sibiului, cu lista loca-

⁴⁹³ Pop, Constantin, *Signa militaria de bronz în Dacia Romană*, vol. I (1521-1799), în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Musei Napocensis*, XIV, Cluj 1977, pp. 124, 125

⁴⁹⁴ Manciualea, Șt., *Așezările românești din Ungaria și Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941, p. 143

lităților ai căror locuitori au transportat sare prin **Zeicani**, spre Banat, am constatat că numele a 17 localități, din județul Hunedoara și 6 din județul Caraș apar în ambele registre”⁴⁹⁵.

1772: „La 1772 se judecă Zeicu din **Zeicani** (Zeikfalva) cu grănicerul (*miles limitaneus*) Mihail Macra din **Peșteana Mare**”⁴⁹⁶.

1773, mai 20, Iosif al II-lea: „Am plecat, după aceea, la **Marga** (județul Caraș-Severin), la **Ohaba Bistra** (Kysfalwa, Ohaba Streinului, județul Hunedoara), am văzut o companie din regimentul grăniceresc al lui Papi-Ila. Din punct de vedere al oamenilor, e cel mai puțin arătos, în schimb, e cel mai disciplinat, deoarece în această regiune nu a dezertat nici un soldat. Oamenii păreau mulțumiți, iar moralul lor destul de bun. Până la **Ohaba**, regiunea e netedă de tot, apoi încep însă munții să se apropie de valea prin care curge Bistra (Bistrița). **Marga** (județul Caraș-Severin) e un biet sat românesc, cu o stațiune vamală... [E întâmpinat de diferit ofițeri].

La ora cinci și jumătate, am plecat de la vama de la **Marga** și am trecut, prin Poarta de Fier, unde se află un așa numit pas, care nu are însă o însemnătate prea mare, el putând fi lesne învăluit. / Se văd valurile de pământ, construite de principele Lobkowitz, în linie dreaptă, peste culmile munților, ele intră în pădure înainte de a ajunge la defileul propriu-zis.

⁴⁹⁵ Wolf, Rudolf, *Comerțul cu sare al Transilvaniei în secolele XVI-XVII*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, 32, II, Cluj-Napoca 1996, p. 124

⁴⁹⁶ Academia Română, *Condica Hațegului / 1725-1847 / publicată cu o introducere de N. Iorga*, București 1941, p. 9

La **Zeicani** (comuna Sarmisegetuza, județul Hunedoara) se află prima din stațiunile vamale ale Transilvaniei, care, împreună cu cea de la **Marga**, dă bilete de vamă. Aici se află o unitate din Regimentul I infanterie românească și una din regimentul de husari Kalnocky. Aceștia (husarii) se plâneau de pâinea proastă și de așternutul mizerabil!, care nu mai fusese reînnoit de treizeci de ani. Încolo, husarii Kalnocky arătau foarte bine.

Imediat după **Marga**, se află, în vale, două sate răsfirate, care însă sunt în întregime provinciale. Îndeoșbi Regimentul I românesc se înfățișează atât de împrăștiat și cu o asemenea întocmire, încât nu seamănă cătuși de puțin cu un regiment grăniceresc, ci, incomplet cum este, pare o milizie teritorială. Pe când la graniță se găsesc până la douăzeci de sate, în care nu e nici un soldat, înăuntrul provinciei sunt sate întregi militarizate, în unele găsești câte zece oameni, care sunt militari, și o sută care nu sunt militari, în altele, iarăși, șaiszeci de militari și doi, trei civili. Mai există și sate în care se află numai unul sau doi militari. Cum ar putea, deci, ofițerii sau subofițerii să mai observe de nu sunt cumva legături neîntrerupte peste graniță, când o singură companie e împrăștiată pe o rază de 18 mile? Cum vor putea oamenii să-și ocupe efectiv locurile, în cordoanele sanitare contra ciu-meii, când au de parcurs, în acest scop, distanțe așa de mari?”⁴⁹⁷.

1862: În conscripțiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menționați „**Volkul** (Vulcu), în comuna Zeicani, 1510, 8 familii.

⁴⁹⁷ AR, *Călători străini despre Țările Române*, X, I, serie nouă, București 1998, pp. 138, 139

Huniadu (Hunyady), în comuna Zeicani, 29 familii.

Abrahám, în comuna Zeicani, 44 familii”⁴⁹⁸.

1894: „În hotarul comunei **Bucova**, comună curat română, în valea Hațegului, de către **Zeicani**, s-a deschis, joi, în 21 iunie nou, încă o mină (baie) nouă, de marmoră albă ca neaua. După cum spun specialiștii, această marmoră e așa de fină și frumoasă ca și cea de Carara”⁴⁹⁹.

1896, septembrie: „**Inaugurarea monumentelor „milenare” de la Hunedoara...** / Sâmbătă, dimineța, au sosit la **Petroșeni** mulțime de maghiari din fruntea comitatului, împreună cu fișpanul și vice-șpanul. Români nu erau, de nu cumva voi număra printre aceștia pe bobocoii Moldovan Gergely, vestitul „filolog” din Clușiu, care învață pe români limba română ungurește. Au mai fost și doi scaieți din **Hațeg**. / Când a fost, însă, la plecarea din **Petroșeni**, spre **Vulcan**, preoți, dascăli români de ambe confesiunile, cu protopopii în frunte, ca ploaia alergau în ruptul capului, ca să nu scape trenul și să piardă ocazia, de a se face de râsul lumii, ca niște nemernici neconștienți de poziția și de chemarea lor. / La sosirea oșpeților, cu tren separat, în **Vulcan**, comune întregi din vecinătate au alergat acolo. Nu cred să fi rămas vreun preot român acasă, ori vreun dascăl, ci cu popor, cu tot, au alergat la tâmbălău, să primească, cu banderiu, să facă onoare acelora care, când au lipsă, te dezmiardă, te încântă și te îmbată cu promisiuni și vorbe goale, ori, în cealaltă vreme, „o te bűdös bocskor” („O, nenorocit împuțit ce ești!”). / Nu mai zic nimic de preoții cari au mers

⁴⁹⁸ Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiu 1892, p. 50

⁴⁹⁹ *Foaia de Duminecă*, Anul I, nr. 25, Timișoara 1894, p. 3

acolo, să servească, căci aceia doar vor avea de cine fi trași la răspundere... Dar ce să zic de ceilalți 6 greco-catolici și 4 greco-orientali, cu 3 dascăli? Ce au căutat ei acolo?

Ticălos „Măria Sa” părintele protopop din **Petroșeni**, Radic Ștefan, a avut încă obrazul de-a prezenta pe români la banchet, printr-un toast în limba maghiară. / Sărmanul Bolintineanu, unde a rămas!? / „**Pentru limbă, lege și națiune mori** / Și-ți va fi mormântul încoronat cu flori!”. / Numele celorlalți preoți îl retac, fiindcă mi-e rușine de rușinea lor. / De aici, oaspeții s-au reîntors la **Hațeg**, spre a merge la **Zeicani**, lăsând pe poporul băștinaș și pe amărății săi conducători să privească acel monument, ridicat din sudoarea poporului („un buzdugan de fier înalt de 3 metri închinat lui Iancu de Hunedoara”⁵⁰⁰). / La Hațeg, au avut o primire regală, Între oaspeții sosiți a fost și coconul Gergutz, care s-a rugat ca să nu-l încartireze la români și, așa, a fost dus la un evreu. Cei doi scaeți au sosit în trăsură cea mai de pe urmă, pe când s-au gătat toate ceremoniile, dar, cu toate acestea, nu i-au lăsat pe sub eleganta poartă triumfală, ci le-au dat calea, cu trăsură, cu tot, prin apă, pe lângă podul cel mare, și așa s-au reîntors pe drumul Banatului. / **Hațegul** încă se poate ascunde, cu conducătorii săi; băieți români au purtat torțele și poporul a alergat în masă întru întâmpinare! Vai de turma fără păstor!

După sosire și încartirare, a urmat concert. / Duminecă, dimineața, stradele și piața **Hațegului** erau pline de trăsuri și oaspeți. / La 8 ore, au plecat la **Zaicani**. Aci, ca și la **Vulcan**, poporul român a alergat în masă, ba aci

⁵⁰⁰ Lăcătuș, Daniel, *Presa din Hunedoara. Contribuții privind jurnalismul de investigație*, Editura Stef, p. 107

înflăcărații „tribuniști” de odinioară se întreceau într-o a face pe „patriotul”. / Îți era scârbă a vedea pe învățătorul Nicolae Trumbițoiu, de la **Grădiște (Sarmisegetusa)**, care purta pe piept o cocardă națională ungurească mare ca o scovardă, drept suvenir pentru cele 3 luni de temniță. suferite în Seghedin. Cauza el o va ști. / Rușinea iarăși lui i se cuvine, ca și scriitorului notarial Ghilea Peter. Pot să râdă ungurii, căci românii, cu șubele lor, cu cățele lor mari, oierii de la munte, cu cocarde ungurești formau un banderiu de peste 120 oameni.

Dar toate ca toate, cea mai mare nerușinare, între cei vreo 12 preoți români, ce erau ca privitori, a arătat-o tânărul administrator vicarial al **Hațegului**, Nicolau Nestor, care, în vorbirea sa despre Huniade, uitându-și cu totul de românismul său, atribui virtutea și meritul învingerilor, raportate de 15 mii contra a 80 mii turci, aproape numai ungurilor. Ca orator, el este un nemernic, atât în privința vorbirii, cât și a gesticulațiilor. Dacă, totuși, ungurii, mai ales cei mai șoviniști, l-au lăudat, apoi poate fi asigurat dl vicar că aceasta au făcut-o numai ca să-și bată joc de servilismul și nărodia lui. / Puteau să lipsească și cele două toaste ale lui, de la banchet, pentru că fișpanul și inspectorul școlar și așa l-au fost indus în lista bunilor „patrioți”. / Afară de cei doi scaeți din **Hațeg**, au mai fost vreo două persoane din popor, dar cred că aceștia n-au luat nicidecum parte cu intențiunea ca să cauzeze vreo supărare scumpei noastre națiuni.

Pe la 1 oră p. m., s-a început jocul, ba mai de timpuriu, poporul, cu magnații, jucau; însă ceriul neputându-i suferi, a început să sloboadă șiroaie de lacrimi, iar oaspeții, de frică, văzând puterea de sus, au luat-o la fugă, lăsând monumentul drept aducere aminte despre rușinea

ce ne-au făcut-o ticăloșii conducători ai poporului nostru din aceste părți”⁵⁰¹.

1897: „Casele poporului român din **Zeicani**, precum și din tot ținutul acestor comune, sunt edificate pe fundament de piatră. Pereții caselor, aflându-se în vecinătate multe păduri, sunt clădiți din bârne de fag ori brad și, la foarte puține case, din piatră, cu toate că piatră avem destulă; ne lipsesc, însă, zidarii. / În **Zeicani**, **Paucinești**, **Grădiște** și celelalte sate, către **Hațeg**, cele mai multe case sunt acoperite cu paie; și numai puține, cu prastile ori cu scânduri. În **Bucova** și **Bautiarele** amândouă, precum și în celelalte sate, până în **Caranșebeș**, toate casele sunt acoperite cu scânduri și puține cu prastilă. / Casele poporului român au un exterior serios și înălțimea mijlocie. / Pereții nu prea înalți ai caselor, din afară sunt, la cele mai multe case nevăruți. / Edificiul casei, ori, cum îi zic, de la **Bucova**, încolo către Banat, cobașul căsii), e împărțit cam de comun în două chilii, având fiecare chilie (ori parte) intrare directă din târnaț; la multe case, peretele din mijloc iar mai are o ușă împrimezată, ca să poată trece dintr-o chilie, în cealaltă, fără a mai ieși afară. / Din aceste două chilii, una se folosește cam de comun și ca cămară. Unde e familia mare, acolo în amândouă locuiesc oameni. / Mai de mult, era datina a clădi casele mai mult în interiorul ocolului (udvar), nu făceau ferestre către uliță; și fiindcă duceau o viață mai mult patriarhală, unde bunul, tata și fiul, cu familiile lor, locuiau toți laolaltă, mâncau la o masă și lucrau la o casă; nici nu făceau gard către uliță...

⁵⁰¹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 192, Brașov 1896, p. 5

Hainele bărbaților, dar mai cu seamă ale tinerei plină de viață, când se îmbracă sărbătorește, sunt impunătoare. Bărbații poartă, pe cap, pălărie de păr neagră ori sură, cu gardini nici prea înalte, nici prea scunde (*alucsony karima*), ori căiță (șapcă) neagră ori albă, lucrată cu gust. / Trupul și-l îmbracă cu cămeșă simplă ori împuiată, lungă până la genunchi. Peste cămeșă, poartă, vara, când e cald, un brâu. Iarna, însă, oricând merg la lucru greu, cureaua cea lată și cu cătărămi, în care își țin banii, și care, de multe ori, servește ca apărătoarea trupului. / Peste cămeșă și curea, poartă pieptarul, care se îmbumbă la subsuoara stângă și, în partea dinainte, e împuiată cu mai multe figuri și flori, cusute cu fir, rudița constătătoare din mai multe colori; pieptarul acesta, mai cu seamă la cei avuți, e văpsit în culoarea cafeiului și, pe deasupra, e decorat cu un șinor din sârmă de aur. / În picioare poartă cioareci de lână de pănură albă, nobilii poartă cioarecii șinorați cu șinor negru, ceilalți însă nu. / În timpul mai nou, nobilii, dar numai unii, care se țin mai deștepți, își fac cioareci din pănură neagră și prea puțini sură. / Ca încălțăminte, peste tot poartă opinci, cu curele de piele, în opinci au obiele, care sunt anumit cu decorațiuni țesute și ajung până la genunchi. / Peste toate acestea haine, poartă apoi șuba de pănură albă ori neagră. Șuba are forma unui chepeneag mare, care ajunge până din jos de genunchi; deasupra e mai strâmtă, dedesubt largă și mult seamănă cu toga romanilor celor vechi. / Șuba, pe margini, e tivită cu un șinor de culoarea ei și îi făcută de muierile ori fetele mai miei. Gulerul ei, la cele negre, e vânăt (*kék*), la cele albe, la bătrâni, iar e vânăt; la cei tineri, cam de comun, roșu (*orange Gelb*)...

Muierile poartă pe cap concii, cârpă (*keszkenyö*), cumpărată din târg, iar bătrânele, propodă albă. / În urechi au cercei din boltă. / La grumaz, mărgelile și lățițari. / Pe trup, cămeșă și poale, peste cămeșă, pieptar rochel și scurteică, dedesubt, rochie țesută de lână, cu multe figuri cam închise. Peste rochie, poartă iară cătrînță de lână. / În picioare, au opinci, care sunt legate peste călțunii de lână, care ajung până la genunchi. În serbători și duminică, muierile cari sunt mai avute poartă cizme. / Portul mai sus pomenit îl au muierile nobile. Celelalte muieri au pe cap: ceapsă cu comițe, concii, propodă, salie; la urechi, cercei; la grumaz, mărgelile și bani mulți, taleri, livre, etc. Lățițariul încă îl poartă pe cap. / Pe trup au cămeșă împuiată frumos, atât pe piept, cât și pe mâneci; figurile împuiate, respectiv cusute, pe piept și pe mâneci, sunt foarte frumoase și admirabil compuse. Mai au, pe trup: pieptar împuiat, poale, înainte cătrînță cusută ori țesută cu mii și mii de figuri bine așezate, îndărăt au opregul. / Opregul și cătrînța sunt legate, la mijlocul trupului, cu brâu în multe colori, țesut. / Muierile, iarna, peste hainele lor poartă șubă înfundată, care are o proporțiune plăcută, e din pănură albă și cam seamănă cu căputul de dimineață, pe care îl poartă doamnele”⁵⁰².

1939: „Deodată cu moartea anului 1938, s-a stins din viață, în vârstă de 71 ani, un bătrân cucernic și foarte de cinste, unul dintre cei mai vechi cetitori ai noștri, Ioan Pop-Zeicani, tatăl dlui profesor, cu același nume, de la Cluj, fost profesor la Blaj și colaborator distins la gazeta noastră. / Bătrânul Ioan Pop-Zeicani este originar dintr-o veche familie preotească din comuna **Zeicani**, județul

⁵⁰² *Ungaria*, Anul IV, nr. 4, Cluj 1897, p. 161

Hunedoara. El însuși a voit să se facă preot, însă împrejurările nu i-au îngăduit. În schimb, s-a străduit ca cel puțin pe unicul său fiu să-l facă preot, și a izbutit. Drept mulțămită, întreaga viață și-a închinat-o lui Dumnezeu, dimpreună cu soția sa. Nu-i vedeai decât la biserică și la rugăciuni, pe care le făceau ca doi copii, în genunchi, atât acasă, cât și la „Casa Domnului”. / Mai mult, el medita, zilnic, și-și făcea însuși rugăciuni, și încă foarte frumoase. Părintele călugăr Vasile, la care se spovedea săptămânal, a și citit unele, când a rostit predica de la înmormântare. / În mormântarea i s-a făcut din „Casa Domnului! a călugărilor asumpționiști, unde-și petrecea cele mai frumoase ore ale zilei, cu 4 preoți și 2 diaconi, petrecut de mulți prieteni și cunoscuți. / Odihnească în pace, cu aleșii Părintelui Ceresc!”⁵⁰³.

1943: „S-a stins, la o vârstă de aproape nouăzeci de ani, părintele Carol Pasca, din comuna **Zeicani**, în județul Hunedoara. Dumnezeu l-a învrednicit să păstorească în această comună un șir lung de ani, ca preot, cu adevărat preot după rânduiala lui Dumnezeu, povățuindu-și neîncetat credincioșii pe calea învățăturilor dumnezeiești, el însuși fiind, pentru credincioșii săi și pentru alții, îndreptar și făclie vie întru viață de fapte bune și creștinești întru viață și fapte bune și creștinești. / Zi de zi, în întreagă viața lui de preot, l-am văzut urcând dealul, unde străjuia, din culmi, biserica satului, pentru a săvârși, zilnic, sfânta liturghie, până în clipa când, obosit de povara anilor bătrâneții, a ieșit la pensie, înainte cu câțiva ani. / A trăit o viață de apostol, propovăduind neîncetat cuvântul Domnului, în mijlocul credincioșilor săi dragi, care i-au

⁵⁰³ *Unirea Poporului*, Anul XXI, nr. 2, Blaj 1939, p. 2

fost încredințați spre păstorire. / A fost petrecut la mormânt de o mare mulțime de credincioși și cunoscuți, căci a fost iubit și adânc stimat de toți câți l-au cunoscut și au auzit de numele lui. / Odihnească în pace, cu aleșii Domnului! / I. P. Z.”⁵⁰⁴.

⁵⁰⁴ *Unirea Poporului*, Anul XXV, nr. 35, Blaj 1943, p. 3

ZENTHGEORGH

(lângă Bunești, județul Cluj)

1350: „În 1350, Stephanus Lackfi, voievodul Transilvaniei, îi dona magistrului Ladislaus de **Peștiș** posesiunea **Zenthgeorgh** [dispărut] din comitatul Solnoc, pentru că... și în fața ochilor noștri s-a ales cu mai multe răni cumplite, în slujba înălțării faimei și vazei noastre”⁵⁰⁵.

1353, martie 31, Buda: Ludovic, regele Ungariei, dă de știre că s-au înfățișat în fața sa „Dionisie, marele vistier, fiul răposatului Ștefan, pe de o parte, și Ioan, fiul lui Petru zis Gurghiu, pe de alta, iar magistrul Dionisie ne-a mărturisit că el a înapoiat lui Ioan, moștenitorilor și urmașilor săi... moșiile **Iara (Jara**, județul Cluj) și **Abafaia (Apalina**, Abafaia, Abafaja, județul Mureș), aflătoare în comitatul Turda... / Iar în schimb, acest Ioan, fiul lui Petru, a dat și a dăruit pe vechi fiilor lui Ioan... moșia

⁵⁰⁵ Florin, Mihai Florin, *Antroponimia și modalitățile de transmitere a antroponimelor în cadrul familiilor nobiliare transilvănene de la sfârșitul secolului al XIII-lea și din secolul al XIV-lea*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensis*, 48/II, Cluj-Napoca 2011, pp. 13, 14

Zenthgeorgh (lângă Bunești, județul Cluj) de lângă Someș din Solnocul dinlăuntru”⁵⁰⁶.

⁵⁰⁶ AȘSP, *Documenta Romania Historica*, C. Transilvania, Volumul X, București 1977, doc. 183, pp. 199-201

ZENTHMARTUN

(județul Cluj)

1356, mai 6, Alba Iulia: Capitlul bisericii Transilvaniei dă de știre că, venind „Ioan zis Pancelus de **Pânticeu** (Pânticeu, Cheh, azi **Panticeu**, județul Cluj), pe de o parte, iar pe de alta Kalach de **Zenthmartun** (județul Cluj), pentru soția sa și pentru Valentin zis Cămăraș, Ioan, fiul lui Ioan zis Chente, aceștia au mărturisit că în pricina stârnită între acele doamne și Ioan zis Pancelus, cu privire la a patra parte, cuvenită ca fiice ale acelor doamne, numite Barbara și Elisabeta, după dreptul firesc și după obiceiul regatului, a patra parte din moșia Pânticeu a celui Ioan, fiul lui Ioan, și care moșie a tatălui trecuse asupra lui Ioan zis Pancelus... / Ioan zis Pancelus a dat și a dăruit acelor doamne, soțiile lui Kalh și Valentin, drept plată a zisei pătrimi, a patra parte din moșia Pânticeu, cu toate folosințele”⁵⁰⁷.

⁵⁰⁷ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 15, pp. 17, 18

ZENTHIKLOS

(lângă Sărauad, județul Satu Mare)

1352, septembrie 16, Buda: Ludovic, regele Ungariei scrie conventului bisericii din **Oradea**, poruncind cercetări, că a fost informat că, „în numele lui Ioan cel Mare de **Cehăluț** (Chahul, Chohul, județul Satu Mare)... Nicolae, fiul lui Ladislau de **Sărauad** (Zarauad, Zoruod, județul Satu Mare), împreună cu Petru și Ioan, fiii lui Tergey, cu Sebastian, fiul lui Beke, cu Ioan, fiul lui Iacob, cu Nicolae zis Tordai și cu Andrei cel Mare, slujitorii lui Ladislau, fratele său și cu iobagii sau oamenii lor din satul Sărauad și din **Zenthmiklos** (lângă Sărauad, județul Satu Mare), venind cu silnicie la moșia sa numită Kene, în timp ce între ei se purta încă judecată, au luat paisprezece care de grâne de pe acea moșie și le-au dus la moșiile lor Sărauad și Zenthmiklos, spre mare sa pagubă”⁵⁰⁸. Cercetarea s-a făcut în 6 octombrie⁵⁰⁹.

1354, octombrie 17, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea dă „de știre că Iacob, fiul lui Grigore Erdely zis

⁵⁰⁸ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 145, pp. 152, 153

⁵⁰⁹ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 148, pp. 155, 156

de **Socaciu** (**Săcășeni**, fost Socaciu, Zakachy, județul Satu Mare) s-a împotrivit, oprind pe Petru, fiul lui Emeric zis de **Cig** (Chug, județul Satu Mare), de la stăpânirea acelei moșii numite Cig; de asemenea, pe Nicolae și Laurențiu, fiii lui Ladislau, pe Mihail și Ioan, fiii lui Ioan de **Zenmichlos** (Zenthmiklos, lângă Sărăuad, județul Satu Mare), verii săi; de asemenea, pe Iacob, fiul lui Mihail de **Sâncraiu** (de Sancto Rege, Zenkiral, județul Alba), de la stăpânirea oricărei moșii, aflătoare între hotarele moșiei sale Socaciu și de la ridicarea semnelor de hotar ridicate de dânsul sau de Lorand, fiul lui Elek; apoi pe Iacob Poch, pe Ioan și Martin, fiul lui Chama... de la stăpânirea și ridicarea semnelor de hotar fie de ei, fie de tatăl lor – pe Ioan, fiul lui Bakow, pe Petru, fiul lui Synka, pe Petru, fiul lui Chure, pe Matei și Dominic, fiii lui Petru, și pe Ioan, fiul lui Dionisie de **Supur** (Zupur, județul Satu Mare); de asemenea, pe Ioan, fiul lui Martin, pe Ladislau, Iacob, Petru, Ioan, Andrei și Mihail, fiii aceluiasi Ioan, pe Laurențiu și Ioan, fiii lui Simion, pe Pavel, fiul aceluiasi Laurențiu, precum și pe oricare alții de la stăpânirea moșiei sale numită **Chegea** (Kegye, Kege, județul Satu Mare), precum și a oricăror altor moșii și sesii... și de la înstăpânirea pe acele pământuri aflătoare între hotarele moșiilor **Socaciu** și **Gyure** (lângă Săcășeni, județul Satu Mare), precum și de la ridicarea semnelor de hotar”⁵¹⁰.

⁵¹⁰ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica* / *C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 274, pp. 284, 285

ZEURIND

(pe Bârzava, județul Caraș-Severin)

1353, noiembrie 4, Vesprim: „Capitulul bisericii din Vesprim adeverește că, venind Ioan și Benedict, fiii lui Pavel, fiul lui Heym, pentru ei și pentru Nicolae, Petru și Blasiu, frații lor, pe de o parte, iar pe de alta Nicolae, fiul lui Gheorghe, tot de Heym... s-au înțelea între ei în privința împărțirii moșiilor **Remetea-Pogănici** (Remete, județul Caraș-Severin), **Harumprede** (județul Caraș-Severin), **Iezeriș** (județul Caraș-Severin), **Ozyuayg** (lângă Forotic, județul Caraș-Severin) **Bogran** (lângă Surducul Mare, județul Caraș-Severin) **Zeurind** (pe Bârzava, județul Caraș-Severin) **Mocyoz** (județul Caraș-Severin), precum și alte părți de moșie, mai ales în apropierea locului **Pădureni** (Erdeuhath, județul Caraș-Severin) din comitatele Timiș și Caraș”⁵¹¹.

⁵¹¹ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 225, p. 237

ZIMBOR

(Jimbor, Sombur, Sumbur, azi **Zimbor**, județul Sălaj)

1360, septembrie 22, Sântimbru: Vicevoievodul Petru scrie conventului mănăstirii Mănăstur că i s-a plâns „Jacob de **Dragu** (Drag, județul Sălaj) că Nicolae, fiul lui Ioan de **Jimbor** (Sombur, Sumbur, azi **Zimbor**, județul Sălaj), vărul său, a pus să se ceară, neîncetat, de mulți ani, vămile ce trebuia să-i vină de la oaspeții din **Cluj**, ce treceau prin satul Jimbor, păstrându-le pentru sine, deși era în judecată, în privința vămii, cu zișii oaspeți din Cluj și, din poruncă regească, era dator să înfățișeze sus-zisele vămi, ce se cereau, în adunarea obștească a voievodului Dionisie. Drept aceea, trimiteți spre mărturie omul vostru vrednic de crezare, în fața căruia omul nostru... să-i facă întrebare; iar dacă el ar tăgădui, atunci să cerceteze și să afle tot adevărul”⁵¹².

1503: „Vladislav II s-a văzut nevoit să ordone, în anul 1502, ca nici un nobil să nu silească pe clujeni, atunci când ei ajung pe moșiile sale, să-i plătească vamă (*Kapwwam* suu *wasarwam*). El obligă pe nobilii feudali din Transilvania să nu-i oprească atunci când trec cu lu-

⁵¹² AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 512, pp. 534, 535

crurile și mărfurile lor prin moșiile aparținătoare acestor nobili. / Abia la un an, după aceasta, Vladislav II s-a văzut silit să repete porunca, adresată de data aceasta nobilului Petru de **Zimbor**. Acesta a pretins, pe moșia sa Zimboru, în locul vămii de un dinar, patru dinari de car, nefinind mărfurile unui clujean – „patru boi și o ladă cu mărfuri” – care refuzase să plătească vama cerută. Ludovic II a poruncit și el slujbașilor regali și nobililor să nu mai perceapă taxe vamale nelegale de la clujeni. Cât de lipsite de eficacitate erau asemenea ordonanțe rezultă din faptul că, într-un interval de trei ani, acest rege se vede silit să repete de patru ori aceeași poruncă”⁵¹³.

1788, Johann Lehmann: „**Ungurașul** este o localitate frumoasă, pe râul Agriju. Râul curge repede. Un conac frumos, care a aparținut iezuiților de odinioară, și mai multe case foarte bune, pe lângă întinse câmpuri cultivate și acoperite cu grâne, cânepă și iarbă, promit mult. Omenirea se înmulțește, dar numai prin număr se deosebește de cea lăsată de noi în urmă. A trebuit să petrecem noaptea aici. Am găsit o cârciumă, la care ședea un biet român, mizerabil aprovizionat. Un om chipeș a declarat foarte îndatoritor că el este proprietarul hanului și a asigurat că, acum, când nobilimea a căpătat mai multă nădejde, el va întrebuița o sumă oarecare pentru îmbunătățirea hanului și că el însuși, dacă noi am dori să rămânem în curtea lui nobilă, ar da ordin să ni se pună la dispoziție toate cele de trebuință pentru noapte. Plin de bucurie pentru politicoasa propunere, care trebuia să fie în latinește, autorul a pornit, cu însoțitorul său, care mulțumea tot pe latinește, spre curtea seniorială, unde a și

⁵¹³ Goldenberg, S., *Chujul în secolul XVI*, București 1958, p. 34

ajuns. Văzând însă curtea, ar fi preferat hanul. Totuși, nădejdea l-a ajutat să intre. Înăuntru, am cerut mâncare și băutură. Vinul n-avea nici un cusur, căruțașii au căpătat fân și ovăz. Foamea cerea imperios mâncare, dar n-a venit decât pâine. Nobilul nu putea să priceapă că seara omul ar putea să mai poftască și altceva. Totuși, domnișoarele, fiicele lui, au adus lapte. Nobilul a început o convorbire politică, în care stomacul a găsit tot atât de puțină hrană ca și capul. A trebuit să ne culcăm cu stomacul umplut doar cu lapte și cu vin, dar unde? În tot timpul călătoriei, n-a fost o găzduire mai proastă... fusese doar interes propriu și pizmă. El, nobilul, n-a lăsat cârciumarului său câștigul de la fân și ovăz. El ar fi trebuit să dea cârciumarului lucrurile acestea la prețul obișnuit, iar căruțașilor putea să le vândă mai scump și să ia pentru sine ceea ce ar fi fost câștigul cârciumarilor. De la oameni n-a căutat să câștige mai mult decât făcea vinul. De aceea, n-a dat nimic de mâncare...

Nobilul ungar e în culmea bucuriei că, în locul fostului guvernator sas Brukenthal, a fost numit acum un ungar... Iată-ne la stația de poștă. Între aceasta și următoarea stație de poștă, **Berindu** (Berend, comuna Sânpaul, județul Cluj), se află satul **Sânmi hail** (St. Mihaly, **Sânmi haiul Almașului**, județul Sălaj). Drumul este mai rău decât se poate spune în cuvinte. Urmează apoi **Zimbor** (Zombor, județul Sălaj). În Zimbor sunt două cârciumi, dintre care una are cârciumar care vorbește nemțește. Sunt aici câteva dughene ale armenilor. Priveliștea din Berindu, unde se ajunge peste un munte înalt, este foarte frumoasă. Privirea aleargă peste văi și dealuri spre munții mai înalți, fără să întâlnească pământuri muncite și oameni care să umple îndestulător regiunea aceasta întinsă

și frumoasă. Chiar și cel mai urât om este foarte frumos într-o regiune foarte plăcută”⁵¹⁴.

1894: „Preotul Simion Curea, născut în 1894, în **Dolu**, comuna **Zimbor**, județul Sălaj, paroh în **Zimbor**, apoi la biserica Sf. Nicolae din Cluj și profesor la Academia Teologică din același oraș, preot greco-catolic, până în 1948, când a trecut la ortodoxie și a devenit protopop al Clujului, a fost arestat la 15 august 1952 și condamnat la cinci ani de închisoare. Eliberat, la Crăciunul din anul 1954, a murit la 20 mai 1964”⁵¹⁵.

„Născut la 12 iunie 1894, în **Dol**, comuna **Zimbor**, Sălaj, ca fiu de preot; a urmat Academia teologică Ortodoxă din Cluj, a fost hirotonit preot în 1924. Paroh la **Zimbor** (1924-1940), la biserica Sf. Nicolae din Cluj, de unde este arestat (1940) și condamnat la moarte de horthyști, dar apoi eliberat. Profesor la Academia teologică din Cluj (1940-1945) de muzică și tipic, protopop al Clujului, 1949-1952. Arestat la 15 august 1952, împreună cu preotul Florea Mureșan și condamnat la cinci ani închisoare ca „dușman al poporului”. A trecut prin închisorile din Ghencea, Văcărești, Cluj și eliberat la Crăciunul anului 1954, în urma amnistiei lui Petru Groza. S-a întors la Cluj, unde și-a reluat pastorația la biserica Sf Nicolae”⁵¹⁶.

1940: „În parcul conacului de la **Zimbor**, proprietara acestui conac, doamna Mariella Osvadă Seulescu, distinsa scriitoare, monumentele romană de cea mai mare importanță, descoperite aici, le-a dăruit Institutului de Stu-

⁵¹⁴ AR, *Călători străini despre Țările Române*, X, I, serie nouă, București 1998, pp. 587, 588

⁵¹⁵ Ioanițiu, Cicerone, *Genocidul din România*, Apologeticum 2006, p. 7

⁵¹⁶ *Revista Teologică*, Anul XV, nr. 2, Sibiu 2005, p. 64

dii Clasice de pe lângă Universitatea din Cluj... / Primul este un relief dintr-o criptă funerară (*aedicula*) și reprezintă, în registru superior, un tânăr călăreț, și în cel inferior o divinitate feminină, ținând în mâna dreaptă în măr, în stânga o pasăre cu capul în jos. Călărețul simbolizează, ca și pe alte monumente funerare antice, mortul plecând pe lumea cealaltă. Divinitatea, după cele două atribute ce ține în mâini, nu poate fi decât Venus”⁵¹⁷.

„La proprietatea moșierească din **Zimbor**, a fost adusă o valoroasă piesă epigrafică, împreună cu două reliefe (*aedicula*) funerare, de la **Sutoru**, cum informa incomplet același autor român. Informația suplimentară, dată la Sutoru (17 septembrie 1961), de amintitul C. Alexe (fost primar, în 1941-1944) „la curtea lui Osvadă, se aflau trei pietre cu scrisoare și figuri, găsite înainte de primul război mondial de către gospodarul Alexandru Câmpianu, în grădina sa de la sud de biserica veche de lemn din **Zimbor**, într-un teren ce ținea de hotarul **Zutorului**”, arată că epitaful și *aedicula* funerară publicate în ACMIT, 1930-1931, p. 91-94, prin donația familiei Osvadă din **Zimbor** au fost găsite „in situ”, pe teritoriul dintre cele două sate, în locul unui mic cimitir al așezării militare și civile de la **Sutoru**, unde staționa Numerus Maurorum O, cu numele abreviat la fel pe materialul tegular: N M O (CIL, III 1633 = 8074, 27; ACMIT, 1930-1, p. 87; Muz. Lst. Cluj; Szilagy, op. cit, pl. XVIII. nr. 271-2, p. 57; un exemplar la protopopul T. Budelecan, **Sutoru**). Lectura și interpretarea corectă (respectiv cea mai verosimilă) este în legătură cu un „numerus” de Mauri, care și-a luat epitetul „Optatianensium”, după localitatea unde a staționat

⁵¹⁷ *Universul*, Anul 57, nr. 250, București 1940, p. 3

mai mult si care era identică cu Sutoru”. Castrul uni-tății (în interiorul căruia s-a aflat altarul votiv martelat și fragmentar), era așezat spre vest de satul actual și la vest de șoseaua spre **Almaș** (Huedin); piatra din ziduri a fost scoasă, în mari cantități, la anul 1873, pentru drumul de aici, iar o inundație, în anul 1879, a dislocat mult din resturile zidăriei. O cercetare sistematică ar da, desigur, rezultate utile si importante”⁵¹⁸.

⁵¹⁸ Russu, I. I., *Note epigrafice. Inscriptii din Dacia Porolissensis*, în Muzeul de Istorie Cluj, *Acta Musei Napocensis*, V, Cluj 1968, pp. 460, 461

ZLAGNA

(Salatna, Zalathna, județul Sibiu)

1357, martie 28, Vișegrad: Voievodul Ludovic scrie capitlului bisericii Transilvaniei că, venind „Nicolae, fiul lui Alexandru... și ne-a cerut să-i dăm niște moșii și părți de moșii ale răposaților Werus și Ștefan, fiii lui Ștefan zis de **Alțina** (Olchona, județul Sibiu), morți fără moștenitori, adică moșiile numite **Găinari** (Găinari, Corlatheluke, azi **Poieniță**, județul Sibiu), **Coveș** (Kuesd, înglobat în **Agnita**, județul Sibiu), **Bârghiș** (Byrges, județul Sibiu), **Ibișdorf** (azi **Ighișu Nou** și **Ighișu Vechi** sau **Român**, județul Sibiu), **Zlagna** (Salatna, Zalathna, județul Sibiu), **Măgărei** (Magare, azi **Pelișor**, județul Sibiu), **Fetundorph** (sat dispărut, lângă Agnita, județul Sibiu) și **Emrustuh** (lângă Agnita, județul Sibiu), aflătoare în părțile Transilvaniei... / Însă, fiindcă nu suntem lămurii asupra felului și întinderii ziselor moșii... poruncim cu tărie să trimiteți omul vostru vrednic de crezare, în fața căruia, omul nostru, Acus de **Călvasăr** (Hideguiz, înglobat în **Șeica Mare**, județul Sibiu), sau Iacob, fiul lui Mihail de **Alma** (Alma Între Vii, Almas, Almasio, județul Sibiu), ori, în lipsa acestora, Mihail, fiul lui Henning de **Sighișoara** (Segusvar, județul Mureș), fiind de față vecinii și

megieșii, să le hotărânicească după bătrânele lor hotărâre”⁵¹⁹.

1360, noiembrie 18, Sântimbru: Voievodul Dionisie scrie conventului mănăstirii Mănăstur că „deoarece moșia numită **Zlagna** (Salatna, Zalathna, județul Sibiu), potrivit unei scrisori care arată rânduiala unei hotărâri judecătorești, trebuie să fie dată în stăpânirea capitolului bisericii de Alba Transilvaniei, de către omul nostru, sub mărturia omului vostru, trimiteți om de măturie”⁵²⁰.

1361, noiembrie 16, Vișegrad: Regele Ludovic scrie „bătrânilor, juraților și tuturos sașilor din scaunul Sibiului”, după dese plângeri ale capitolului bisericii Transilvaniei, împotriva lui „Nicolae, fiul lui Alexandru de **Saschiz** (Kyzd, județul Mureș), Ștefan de **Șelimbăr** (Schellenberg, județul Sibiu), Heling și fiii săi, precum și Nicolae, fiul lui Arnold, și alți sași, care, împotrivindu-se cu îndărătnicie dreptății, nu-l lasă să stăpânească o moșie a sa, numită **Zlagna** (Salatna, Zalathna, județul Sibiu), așezată în scaunul **Alțina** (Olchona, județul Sibiu)... De aceea, prin rândurile de față vă poruncim ca, punând capitolul bisericii Transilvaniei în stăpânirea moșiei Zlagna... să țineți seama întocmai de zisa noastră poruncă”⁵²¹.

1362, august 1, Buda: Regele Ludovic scrie tuturor locuitorilor din **Zlagna** (Salatna, Zalathna, județul Sibiu) că, „deși un oarecare Nicolae de **Ruja** (Rosenthal, înglobat în **Agnita**, județul Sibiu) s-a băgat de fapt în

⁵¹⁹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 102, pp. 102, 103

⁵²⁰ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 535, pp. 574, 575

⁵²¹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 65, pp. 48, 49

moșia Zlagna și a cuprins jumătate din acea moșie, el nu are nici un drept asupra ei, ci este moșie de moștenire a capitlului bisericii de Alba Transilvaniei. Deci, vă poruncim vouă tuturor, cu cea mai mare tărie, ca, părăsindu-l și nesocotindu-l cu desăvârșire pe Nicolae de Ruja și pe ceilalți cotropitori, să vă alăturați capitlului bisericii Transilvaniei și să vă supuneți întru toate acestui capitlu”⁵²².

1366, martie 25, Sântimbru: Vicevoievodul Petru scrie capitlului mănăstirii Mănăștur, care chemase în judecată pe „comiții Hening și Nicolae, fiii comitelui Hening de **Cincu** (Schenk, Seng, Senk, scaun săsesc județul Sibiu), din pricina opreliștii și împotrivirii lor... cu privire la o bucată de pământ, cu pricină dinspre moșia numită **Vecerd** (Vecherd, județul Sibiu), aflătoare între moșiile **Zlagna** (Salatna, Zalathna, județul Sibiu), a pomeniților domni din capitlu, și pomenita moșie Vecerd, a zișilor comiți Hening și Nicolae”⁵²³.

1760: „Având acum Sofronie „salvus conductus“ putea să se mai miște în dreapta și în stânga din munți, căci faima îi mersese în toate părțile. Se pare că, în toamna-iarna 1760, fusese și la Carloviț, căci a început să se întituleze: „vicar al sfântului sinod din Carloviț“. Însoțit de 12 oameni și de o gardă de 200 țărani, străbătea cu alai satele, care-l primeau cu deosebită bucurie și mari nădejdi. Ținea soboare, ca de exemplu la **Zlagna**, **Abrud**, **Ighiu** și **Bogata pe Mureș**, îndemnând poporul la ascultare și la păstrarea credinței ortodoxe. Mișcarea lui se răspândi larg și prinse rădăcini în diferitele ținuturi, care-l

⁵²² AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 120, pp. 92, 93

⁵²³ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1366-1370), vol. XIII, București 1991, doc. 20, pp. 32-34

așteptau ca pe un mântuitor, așa în județul Târnava, după raportul din 3 ianuarie 1761, al funcționarilor județului către guvern. Protopopul unit din **Dobâca**, Ioan Timandi, scrie, în 16 octomvrie 1761, generalului din Sibiu că 9 preoți de ai săi au părăsit unirea. Contele Montoya din Sibiu, în 12 noiembrie 1761, raportează cancelariei aulice că mișcarea revoluționară e în creștere și cu greu mai poate spera potolirea spiritelor agitate”⁵²⁴.

„Antonie Imets, șpanul domenial (din Câmpeni, 14 și 25 mai) și Francisc Frendl, provisor domenial (din Zlagna, 10 mai 1760). Lămuririle acestora nu sunt lipsite de o vădită dușmănie și exagerări față de românii ortodoxi, și Sofronie, în care românii, după spusele preotului calvin din **Ighiu**, P. Bod, vedeau pe „un Moise trimis de Dumnezeu” pentru izbăvirea lor. / În 21 aprilie 1760, zi de vineri, Sofronie intră triumfal în **Zlagna**, însoțit de mulțimea poporului. Groaza cuprinse pe oficianții unguri. Vorbi poporului despre iubirea față de legea strămoșească, apoi contra episcopului unit de la Blaj, care va fi înlocuit și „va pieri ca fumul”, deoarece regina l-a prins cu minciuna, scriind că toți românii de aici sunt uniți (de fapt făcuse, ca vicar, o întinsă conscripție, în 1750, plină de date false, relative la numărul mare al uniților; n-au fost cruțați preoții uniți, care țin 2 legi, slujbele lor n-au nici o valoare, lumea să-i părăsească și să primească numai preoți ortodoxi, sfințiți la Carloviț. Să se facă 2 liste, în una să fie înscriși ortodoxii, pe cealaltă uniții, care sunt oameni afurișiți. Acestea idei fură răspândite puternic prin toate satele, cucerind mulțimea însuflețită... / Protopopul unit Aaron, din **Roșia**, prin oamenii săi, a dat informații-

⁵²⁴ Meteș, Ștefan, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu 1936, p. LIV

unile necesare, când și unde poate fi prins călugărul. Locotenentul Halmagyi, însoțit de 39 soldați, pleacă din Alba Iulia, în 2 august, și se ascund în jurul **Abrudului**, ca, a doua zi, să-l prindă în biserica ortodoxă din acest târg românesc. Furat și dus în goana cailor spre **Zlagna**, credeau că pot să scape teafăr de furia poporului, care imediat a fost pe urma soldaților, trăgând clopotele și toacele care sunau ca în vremuri de mare primejdie, și mii de țărani strânși amenințau cu moartea pe răpitori. Halmagyi și soldații, văzându-și moartea cu ochii, înainte de a intra în **Zlagna**, la Troian, au eliberat pe Sofronie, iar soldații au scăpat numai foarte greu de răzbunarea poporului, fugind spre Alba Iulia. Cei care au contribuit la prinderea lui Sofronie au fost grav pedepsiți, îndeosebi pratorpopul Aaron, din **Roșia**, căruia i-au distrus tot avutul.

Călugărul a rămas în **Zlagna**, unde se concentrase, după spusele tendențioase și exagerate ale lui Grigorie Maior, la vreo 7.000 de români, o forță excepțională atunci, care ar fi putut dezlănțui o revoluție și să distrugă totul ce-i cade în cale. Sofronie liniștește poporul și adunarea o declară în sinod al bisericii ortodoxe, ținut în 10-11 august, la care a convocat din fiecare sat preotul sau cantorul, cu 2-3 țărani fruntași. Deși spiritele erau justificat agitate, totuși, de aici, au plecat cereri cumpănite și drepte către Regina și guvern. / Români și Sofronie erau stăpâni pe situație, și conducătorii străini ai țării au trebuit să se plece în fața formidabilei manifestări de viață religioasă națională a românilor. / Sofronie trimite generalului comandant din Sibiu următoarea scrisoare, din **Zlagna**, ce se află în istoria citată a preotului contemporan cu întâmplările, Petru Bod:

„Pentru gălceava, ce s-a făcut, din pricina călugărului Sofronie, la **Zlatna**, a făgăduit Măria Sa, domnul general și înaltul guvern că va face pace. Dar am înțeles că, în curtea județului din Sibiu, sunt trei închiși, și anume popa [Ioje] din **Ocna**, un altul din Banat (Zaharie?) și al treilea [Mateiu] din **Cornățel**, pe care i-ați închis din pricina bisericii lor. Ați promis, că veți slobozi pe toți care au fost închiși în Ardeal pentru biserici, căci dacă nu veți slobozi pe cei arestați, nu veți avea pace în țară. Că noi avem chizeși buni, în domniile camerale din **Zlatna**, și de nu sloboziți pe cei închiși, noi îi vom prinde, când vom vrea, în care clipă vedeți scrisoarea mea, îndată să și dați drumul la prizonieri.

Eu, călugărul Sofronie, dau carte pentru toți deținuții și pentru protopopul din **Sadu**, pe care l-au lovit pe câmpie, unde au împușcat pe un nobil și pe care l-ați dus de nu știe nimeni de dânsul. Să-l aduceți în fața mea, căci dacă nu, să știți că nu veți avea pace în țară. / Eu, călugărul Sofronie, doresc să vie în fața mea și la mâinile mele protopopul din **Sadu**, cu toți deținuții care se găsesc în temnița din Sibiu, din pricina bisericilor. Eu călugărul Sofronie”.

O altă rugare în termeni aspri e trimisă, de „Românii din Ardeal” către guvernul din Sibiu. / „Noi, cei mai supuși ai Măriilor Voastre, neamul românesc din Ardeal, ne rugăm... și facem de știre înaltului guvern aceste crunte năpăști, ca și care nu s-au mai petrecut din timpurile împăraților păgâni Dioclețian și Maximilian, și a altor mulți asemenea lor, până în timpul de față și de vreo câțiva ani încoace, sub Măriile Voastre.. Mult ne gândim și nu putem înțelege cu ce rost și cu ce intenție se fac aceste, fiindcă noi știm că am fost și suntem și vom fi cei

mai plecați și ascultători atât Maiestății Sale Regale, cât și înaltului guvern și tuturor autorităților, dar credința și sufletul nostru nu vrem să le supunem. Aducem aminte înaltului guvern, că multe jalbe am făcut până acum și puțin am fost ascultați, că în plângerile noastre am arătat cu vorba, că de nu se va îngădui lucrul acesta după cum doresc românii, pierе toată dragostea dintre neamuri și toată țara se răscoală. / Am zis și nu ați crezut! Iată, acum se vede ce va fi, de nu se va îngădui, după cererea și voia noastră. După multele necazuri și nenumărate năpăști, pe care le-am suferit, nu mai putem da crezare altor porunci, ci numai când va veni, de la Crăiasa. / Și să ne vină un episcop de legea greacă, pe care-l va hotărî Maiestatea Sa și dl arhiepiscop din Carloviț, de legea noastră, pe care au întărit-o cei 318 sfinți părinți, în cele 7 soboare. Dacă vine episcopul, ni se dă crezământ vorbelor”. / Urmează înșirarea acelorași dorințe, pe care le vom vedea în memoriul către regina Maria Terezia.

Tot din **Zlagna**, în 9 august, „neamul românesc din Transilvania” adresează un memoriu reginei, „ca niște oi speriate de lupi”. Au nevoie de un păstor bun. De 17 ani sufăr pentru credința lor nenumărate: bătăi, închisori, prădăciuni, vărsări de sânge și moartea chiar. În ultimele săptămâni, au fost uciși 10 oameni, dintre care 5 în județul Turda, când a fost prins, în **Pogăceaua**, protopopul Ioan din **Sadu**, iar 5, în săptămâna trecută, când soldații au venit să prindă pe călugărul Sofronie. Arată cele petrecute, prinderea fiind făcută la îndemnul protopopului Aaron din **Roșia montană** și, împreună cu popa Gheorghe din **Zlatna** și popa Niculiță din **Abrud**, cu soții, și a lui Ioan Deak din **Ighiu**, și încă câțiva oficianți unguri camerali... /

Sofronie, cu mulțimea adunată la **Zlatna**, nu s-au mulțumit numai cu trimiterea celor trei cereri, a căror rezolvare putea întârzia cine știe până când. Ei trimit, la Sibiu, pe directorul minelor Keyling, reținându-i soția și alți funcționari, ca să aducă, în termenul cel mai scurt, ordinul de eliberare a ortodoxilor arestați. Arătând guvernului situația disperată din munți, de unde oamenii vor trece la asediul Albei-Iulia, la dărâmarea Blajului, prefăcând în praf și cenușă totul în drumul lor. În 11 august, guvernul, prin ordinul de eliberare, care, în 14, se și execută, dă drumul tuturor celor arestați, și deoparte, și de alta pentru a pacifica spiritele revoltate. Eliberarea s-a făcut fără îndoială sub presiunea amenințărilor, căci guvernul tremura de groaza răzbunării „valahilor”, cum se vede din scrisoarea sa, adresată Cancelariei aulice din Viena, în 19 august 1760⁵²⁵.

1848, Hentaler Jozsef, „Cartea neagră”: „Între **Feneș** și **Galați**, dr. Knöpfler și Barra (Császár și Nemegyei au rămas cevași mai îndărăt) s-au învoit cu conducătorii valahi, astfel că ungurii se predau, ei să îngrijească de 20 de trăsură pentru femei și pentru arme, ca să le transporte la Alba Iulia. Dar, în loc de 20, au sosit numai 2 trăsură, pe care au încărcat armele și așa au plecat mai departe. / Lângă **Presaca**, am fost siliți să petrecem noaptea pe un câmp mocirlos: Acesta a fost cea mai de pe urmă și cea mai îngrozitoare noapte a nefericiților. Istoviți de ploi și de vânt, trebuiau să asculte, cum valahii se sfătuiau, că oare să-i omoare pe toți sau să-i ducă la **Blașiu**. / Într-acestea, prin cea mai nerușinoasă cercetare, au descoperit, la Bihari Iuliana, 1.000 de galbeni. Pentru această

⁵²⁵ Meteș, Ștefan, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu 1936, XLIV-XLX

pradă, hoții au început a se certa și bătaia, iritațiunea, servi ca semn pentru măcelul general. Unde este condeiul care ar putea descrie faptele îngrozitoare ale turmei sălbătăciei? / Pe administratorul care-și conducea soția l-au împușcat; atunci băiatul lui, de 4 ani, i-a căzut din brațe. Femeia au junghiat-o cu sulita și pe băiatul ei de opt ani l-au rănit greu. Când biata femeie s-a dezmetecit din amețală, simți ceva rece pe față – era o bucată de os din craniul copilului mai mic al ei, care a murit după două săptămâni; cel mare încă mai trăiește”⁵²⁶.

„**Măcelul de la Presaca, la anul 1848.** / Am cetit, în mai multe ziare maghiare, descrierea catastrofei din anul 1848, întâmplată în orașul montan **Zlagna**. Descrierile s-au repetat și în anul acesta, după cele narate în monografia comitatului Alba-inferioară. / Fiindcă toate aceste descrieri sunt unilaterale, alcătuite numai pentru a mări ura în contra românilor, mă simt îndemnat a descrie întâmplările acelor zile așa precum mi le-a narat martorul ocular Ioan Pop, nobil de Botta, născut în comuna **Șard**. Numitul, care era jurist absolut, făcea praxă, ca cancelist, la judecătoria montană „judicium” din **Zlagna** și, prin poziția aceasta, el era în societatea domnilor care stăpâneau iobăgimea și, prin urmare, la formarea gardei naționale maghiare, și el se afla înrolat în această gardă. A și făcut serviciul, împreună cu ceilalți maghiari și nema-ghiari, care formau garda națională maghiară, căci nu toți câți **au pierit la Presaca** au fost maghiari de viță. / Numitul nobil român, mai târziu, a fost în funcțiune de vice-fișcal al sedriei comitatense din **Abrud**, unde mi-a istori-

⁵²⁶ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 249, Brașov 1896, pp. 1, 2

sit cele întâmplăte pe vremea revoluției în **Zlagna** așa precum urmează:

Încă în vara anului 1848, se formase, în toate părțile Ardealului, garde naționale maghiare și săsești, și gloate românești. Ungurii și sașii căpătaseră puști de cel mai nou sistem, cu care erau bine înarmați, numai românilor nu li s-au dat puști, căci și prefectului Avram Iancu i s-au trimis, din fortăreața **Alba Iulia**, numai 500 de puști ruginite, sistem cu cremene. / Garda din **Zlagna** consta din 2 companii, compuse din oficiali și olarii maghiari din localitate, toți cu puști cu „ținder”. / În urma schimbărilor de vederi, la curtea din Viena, prin luna septembrie, a ajuns chestiunea de arme în o fază nouă, căci referințele între locuitorii de diferite naționalități se înăspriă și, prin ordinul guvernului transilvănean din **Sibiu**, s-a demandat dezarmarea gardelor maghiare. În **Zlagna**, ca comisar fu numit avocatul Petru Dobra, **nobil român, născut în Zlagna**. / Prezentându-se Petru Dobra, în fruntea unei gloate de români, înarmați cu topoare și coase, în piața orașului, și-a așezat trupa în partea apuseană a pieței, iar garda maghiară sta în partea orientală, despărțite fiind cele 2 tabere prin râulețul Valea morilor. Cele 2 companii maghiare căpătaseră sucurs de o companie, de la ungurii din **Ighiu**, care luaseră poziție la spatele celor 2 companii zlăgnene. S-au început pertractările pentru depunerea armelor și s-a ajuns la un înțeles în privința aceasta. Dobra, cu corifeii maghiari, între care căpetenia era Nemegyei, au intrat într-un edificiu din apropiere, pentru a se compune și subscrie acolo un act formal despre depunerea armelor. / Ungurii au rămas sub arme, în poziția lor și românii, auzind că s-a făcut pace, și-au dat armele de-o lature și, ca oameni veniți din depărtare,

flămânzi fiind, și-au scos merindele și au început gustarea. / Într-aceea, fără de veste, în turnul bisericii papiș-tășesti s-a arborat o flamură neagră cu un cap de mort și, la moment, ungurii din **Ighiu**, de la spatele companiilor zlăgnene, au pușcat asupra românilor pașnici, omorând dintre aceștia peste 20 de bărbați.

Această trădare și omor neașteptat au adus mare panică între glotași, care nu aveau nici puști, prin urmare, neputincioși la o luptă contra pușcașilor unguri. În grabă, ei s-au retras din oraș, către lunca Traian, unde i-a ajuns și Petru Dobra, la a cărei comandă toți românii s-au reîntors în oraș, unde acum era o mare confuziune între maghiarii din **Zlagna**, care încă au fost surprinși de îndrăzneala ighilenilor, prin a căror purtare își vedeau periclitată și viața lor, și a familiilor. Nici românii, nici maghiarii din **Zlagna** nu gândiseră că afacerea aceasta de depunere a armelor să aducă cu sine o catastrofă. / Acum ungurii, văzându-și pierirea, au adunat familiile, muieri și copii, în piață și, înconjurați de gardiștii bine înarmați, au luat drumul către Alba Iulia, nemolestați de români, care se fereau de a veni în apropierea lor, încât putea să ajungă pușcătura. Însă oameni nesocotiți din șirurile maghiare, până a nu ieși din oraș, au dat foc celor două biserici românești, care le erau în cale. / Văzând românii acest fapt și ei au aprins biserica reformată și, prin aceste incendii, s-a început pustiirea prin foc a multor edificii erariale (împărătești), situate între aceste biserici.

Ungurii, în rânduri îndesate, grăbeau acum pe drum, însă toți îngrijați de urmări. Nu se îngrijau așa mult unul de altul. Între gardiști erau, lângă olaltă, 2 români și un sas, anume George (Sorsi) Anghel (Angyal), Iuon Pop de Botta și sasul Kain, toți trei canceliști judecătorești.

Când trecuseră prin comuna **Petringenii**, acești trei începură a se întreba că unde merg și ce sfârșit va avea mergerea lor mai departe? Concluzul lor fu ca ei să cerce a scăpa dintre unguri, și așa, cum nu avea nimeni grijă de ei, se tupilară sub un pod, unde steteră până când gloata maghiară înaintă după o cârnitură a drumului și nu-i mai puteau observa. / Fiindcă nici gloata românilor încă nu ajunsese până acolo, le-a succedat a se strecura neobservați peste apa Ampoiului și a se cufunda în pădurea de goruni, pe care au parcurs-o, ajungând în **Valea mică**, la amicul lor, parohul Calini din acea parohie. Acesta i-a luat sub ocrotirea sa și le-a dat loc de ascuns. / Preotul Calini le-a mântuit viața și toți trei au ajuns adânci bătrâneți, unul ca consilier la curtea aulică transilvană, Klain ca judecător în **Abrud**, și Ioan Pop de Botta ca vice-fișcal judecătoresc.

Ungurii ajunseseră până la comuna **Feneș**, unde au tocmit cărăuși, să-i ducă cu carele pe muieri și copii până la Bălgrad. Se și făcuse tocmeală, când au ajuns și gloatele române în apropiere, care anunțară cum ungurii au aprins bisericile românești din **Zlagna**. / Aici zace motivul pentru cele ce au urmat la **Presaca**, unde poporul înfuriat le-a tăiat calea. / Întrebarea că în a cui sarcină cade responsabilitatea pentru acel măcel nu e greu de a se rezolva”⁵²⁷.

1887: „În memoria lui Georgia Angyel, fost Consilier de Curte, în pensiune, repausat la 6 decembrie nou, în etate de 81 de ani, la **Sebeș**... / Georgiu Angyel (sau Angyal), s-a născută, după cum arată anunțul morții sale, la anul 1806, în **orașul Zlagna**, din Munții Apuseni. / Tatăl său, teolog de la Universitatea din Lemberg, a fost

⁵²⁷ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 245, Brașov 1908, pp. 1, 2

preot român unit și profesor la gimnaziul catolic din **Zlagna**, care gimnaziu, **arzând la 1848**, nu s-a mai restaurat de atunci.

Tânărul George și-a făcut studiile gimnaziale în orașul său natal, cu succes excelent. După aceea, studiile filosofice și juridice, la Academia de drepturi din Cluj, cu același succes. / Apoi a fostă trimisă la Academia montanistică din Șemnitz, în nordul Ungariei, academie germană și foarte celebră pe atunci, cu scop ca să se prepare din științele montanistice (băieșești), pentru cariera ce avea să o îmbrățișeze. Acolo, fiind printre eminenți, a obținut un stipendiu de-al statului. / După terminarea studiilor montanistice, a fost aplicat în funcțiune la **Așezămintele erariale din Zlagna**, unde a funcționat, înaintând după merit, din grad în grad, până la fatalul an 1848. / În timpul acesta, se căsătorii cu domnișoara Grünwald, fiica unei văduve farmacistice din **Zlagna**. Această căsătorie însă nu fu fericită, pentru că, după un timp de 3 sau 4 ani, se despărțiră, dar nu de tot, ci numai de conviețuire „a thoro et mensa” („din pat și masă”), fiindcă cununia se făcuse după ritul catolic, de care se ținea mireasa. Apoi știut este că, la catolici, nu se pot despărți căsătorii decât numai de locuință, afară de Franța, unei desparte legea civilă. / De aceea, repausatul a trebuit, după deciziunea consistoriului romano-catolic din Alba-Iulia, să dea intertențiune fostei sale soții, în toată viața ei destrăbălată, și aceea creștea după cum creștea salariul bărbatului său.

Arzând orașul Zlagna, împreună cu așezămintele erariale, în 1848, Angyel s-a retras, mai întâi la **Abrud**, după aceea la Alba-Iulia și, mai târziu, la Sibiu, unde a funcționat în cele erariale (împărătești). / După stingerea revoluțiunii, la 1849, a fost trimis la **Zlagna**, ca să adune

resturile devastațiunii așezămintelor, să organizeze și să înceapă regulata lor funcționare. / În timpul absolutismului nemțesc, a fost aplicat la guvernul țării, în sfera montanistică erarială (minerit împărătesc). Iar în timpul provizoriului lui Schmerling, a fost numit consilier în guvernul țării, mutat, din Sibiu, la Cluj. / Sub ministeriul unguresc, a fost pensionat, împreună cu alți consilieri guverniali și funcționari mai înalți români. Dânsul însă își făcuse anii serviciului și avuse dreptul la pensiunea întreagă... / Român bun, patriot adevărat, om talentat, cunoștea perfect limbile țării, plus limba latină, pe care o mânua cu exactitate, înțelegea bine și limba franceză... / În anii mai din urmă, nu-și prea părăsi odaia în care locuia, și, ocupat cu cititul, slăbind din zi în zi, se stinse ca o lumânare. / Fie-i țărâna ușoară și memoria binecuvântată!”⁵²⁸.

1898: „Actele **Institutului de credit și economii „Zlăgneana”** sunt aprobate. Prea Onoratul Tribunal regeșc ungar din Alba-Iulia a încuviințat înprotocolarea firmei „Zlăgneana”. În urma acestora, Direcțiunea s-a și constituit, și anume în modul următor: / Unanim au fost aleși: / 1). Preșident, dl profesor al Seminarului Andreian din Sibiu, Dimitrie Comșa. / 2). Director executiv, părintele Emanuel Beșa, paroh ortodox român în **Zlagna**. / 3). Vicepreșident, părintele Nicolae Cristea, paroh în **Valea-Bulzilor**. / 4). Casar, dl Ștefan Păsculețiu (Păsculeți), proprietar în **Zlagna**. / 5). Jurisconsult, dl Dr. Vasilie Fodor, avocat în **Abrud**. / Operațiunile se vor începe cu ianuarie 1898”⁵²⁹.

⁵²⁸ *Gazeta Transilvaniei*, Anul L, nr. 268, Brașov 1887, p. 2

⁵²⁹ *Revista Orăștiei*, Anul IV, nr. 1, Orăștie 1898, p. 4

1902: „Inteligența română din **Zlagna** va aranja o producțiune muzicală și declamatorie, împreună cu dans, cu binevoitorul concurs al unui grup de teologi din Seminarul „Andreian” din Sibiu, duminică, în 21 aprilie / 4 mai 1902, Duminica Tomii, în pavilionul hotelului comunal din **Zlagna**, Începutul, precis la 7 ore și jumătate seara. Prețul de intrare: locul I – 2 coroane, locul II – 1 coroană 50 fileri, locul III – 1 coroană. Venitul curat e destinat pentru procurarea de rechizite învățământului pentru școala greco-orientale din **Zlagna**”⁵³⁰.

1902: „În **Zlagna**, s-a înființat, la sărbătorea Constantin și Elena, „Reuniunea femeilor române greco-catolice pentru înfrumusețarea bisericii greco-catolice și ajutorarea elevilor săraci de la școlile din **Zlagna**”. Prezidentă s-a ales doamna Elena Albini, vice-prezidentă dna Ana Moldovan, casieră dna Fabia Pop, controlor domnișora Lucreția M. Montani; director, totdeauna preotul local greco-catolic; secretar dl I. Crișan. / S-a mai ales un comitet de doamne și de bărbați, aceștia numai cu vot consultativ. Statutele noii reuniuni se vor trimite, în curând spre a fi aprobate”⁵³¹.

1908: „Despre adunările populare, ținute în **Vințul de Jos** și în **Zlagna**, în 23 august, raportăm în alt loc al numărului nostru de astăzi. / Pretutindenea, deputații naționaliști au fost primiți cu mare însuflețire și dragoste de către alegătorii lor... / Dl Maniu a trecut în locuința ospitală a dlui Cărăban, pentru a aștepta sosirea, de către Orăștie, a deputatului Vlad, căci Vaida, pe care îl anunțase, își ținea, tot în aceeași zi, darea de seamă în **Zlagna**... / Adunarea populară din valea Ampoiului a întrunit tot ce

⁵³⁰ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 87, Brașov 1902, p. 3

⁵³¹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXV, nr. 121, Brașov 1902, p. 4

era popor românesc în **Zlagna** și jur. Cu ocaziunea aceasta, poporul, în frunte cu părintele Beșu, președintele adunării, a făcut o primire cât se poate de frumoasă și caldă de deputatului Ighiului”⁵³².

„**Alegerea membrilor congregaționali în comitatul Zlagna...** / A fost, anume, în 21 noiembrie alegerea celor 5 membri în congregația comitatului, în locul celor 5 din anul trecut, a căror alegere a fost nimicită fiind toți români. Anul acesta, fiind și timp de iarnă, au mers mai puțini alegători din cercul acesta, care se extinde până la comuna **Mușca**, de la Arieș. Totuși, au mers atâtea, de-am fi putut scoate liste curat românești, dacă nu și-ar fi vârat nemernicia ghearele în câțiva alegători români. Am constatat, adică, în citirea ședințelor de votare, că, din câteva ședule, atâtea câte au fost de lipsă să cadă doi dintre ai noștri, au fost șterse două nume românești și înlocuite cu zlăgnenii unguri Molnar și Kurovizky. Trebușoara aceasta mai mult ca sigur că nu s-a putut face fără decât cu votizanți din **Zlagna**, pentru că cei străini au primit ședule de la una și aceeași persoană. Pagubă că nu putem vedea limpede în treaba aceasta. Vreun zlăgnean ne-ar putea desluși mai bine. Membrii români au fost aleși Iuliu M. Montani, Emanuil Beșa și Nicolae Cristea. Și au căzut Ion Agârbiceanu și Ion Dumitroan”⁵³³.

⁵³² *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 179, Brașov 1908, pp. 1, 2

⁵³³ *Gazeta Transilvaniei*, Anul LXXI, nr. 261, Brașov 1908, p. 1

ZLAȘTI

(Zalasd, județul Hunedoara)

1362, iunie 2, Kemnek: Regele Ludovic dă de știre că, dorind să-l răsplătească pe „comitele Ladislau, fiul lui Mușat de **Almaș** (azi **Amașu Mic**, județul Hunedoara)... pentru vrednicia de tot felul a faptelor sale, „i-am dăruit, în chip de danie a noastră, lui, lui Petru, Ioan Lascu și Mușat, fiii săi, un sat al nostru, numit **Zlaști** (Zalasd, județul Hunedoara), ce ține de cetatea **Deva**, împreună cu toate folosințele și îndeosebi cu pădurea sa, numită Thytös”⁵³⁴.

1363, martie 3, Hațeg: Voievodul Petru dă de știre că, deoarece „Ladislau, fiul lui Mușata cerut să fie pus el și fiii săi în stăpânirea unei moșii, numită **Zlaști** (Zalasd, județul Hunedoara), aflătoare în districtul **Deva**, care este moștenire a lui și a fiilor săi, Petru, Ioan, Lațcu și Mușat, prin dania înălțimii regești... se vede că suntem datori să ținem judecată și să facem dreptate între acel fiu al lui Mușat și cnezii Stroia și Zeicu, cu privire la acea moșie Zlaști... Cnezii Stroia și Zeicu au făcut întâmpinare, zicând că acea moșie Zlaști, ca început al unei noi defrișări

⁵³⁴ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 104, pp. 78-80

a desimii pădurilor, după obiceiul cnezilor și în temeiul dreptului cnezial, este a lor și a fraților lor și că acel Ladislau a cerut de la înălțimea regească să i se dăruiască lui și zișilor săi fii dreptul lor cnezial; dar, deși li s-a cerut de noi, de trei ori, ei n-au putut arăta, cu privire la aceasta, nici un act temeinic și au spus că nici în viitor nu vor putea arăta”⁵³⁵.

1906: „Prin aceasta, publicăm concurs, până la 15 septembrie nou 1906, inclusive pentru următoarele stipendii: / **Din fundația. „Iacob Páll”:** / 1). Un stipendiu de 50 coroane pentru gimnaziști în clasele superioare; / 2). Un stipendiu de 30 coroane pentru gimnaziști în clasele inferioare. / A concurge la stipendiile acestea sunt îndreptățiți numai tineri născuți din ramul greco-catolic **Páll** din Szék, comitatul Szolnok-Doboka, și din ramul Boasiak sau Borton din **Zalasd**, comitatul Hunyad, care au cualificațiune distinsă, învață la gimnaziul romano-catolic din Cluj și sunt săraci”⁵³⁶.

⁵³⁵ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 157, pp. 130-133

⁵³⁶ *Unirea*, Anul XVI, nr. 34, Blaj 1906, p. 270

ZLATNA

(Zalatha, județul Alba)

1357, noiembrie 28, Zagreb: Regele Ludovic dă de știre că, la rudămintea „parohului Corrad și a lui Nicolae zis Vyner, orășean din **Zlatna** (Zalatha, județul Alba), ce ne-au înaintat-o în numele lor și al tuturor orășenilor și oaspeților noștri din acea Zlatna, dorind să vedem la folosul acestei băi a noastre din Zlatna... încuviințăm ca ei și urmașii lor să aibă parte de toată acea libertate de care se bucură și se folosesc celelalte băi, aflate în țara noastră”⁵³⁷.

1359, decembrie 30, Alba Iulia: Regele Ludovic poruncește capitlului bisericii de Alba Transilvaniei să trimită, spre mărturie, omul vrednic de crezare, în fața căruia „omul nostru Alexandru sau Gyurke sau, în lipsa acestora, Erna, să cheme înaintea noastră, la sorocul cuvenit, pe Bybarch, voievodul românilor din **Hălmagiu** (Holmad, județul Arad), ca să stea față cu văduva lui Renan românul, băieș din **Zlatna** (Zalatha, județul Alba)”⁵³⁸.

⁵³⁷ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 200, pp. 199, 200

⁵³⁸ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1356-1360), vol. XI, București 1981, doc. 439, pp. 452, 453

1363, ianuarie 17, Oradea: Capitlul bisericii din Oradea face cunoscut că, venind „Ioan, voievodul din **Beiuș** (Bulenus, județul Bihor) și Boch și Balc, frații săi, tot din Beiuș, iar pe de altă parte Nicolae, fiul lui Cândea din **Baia Zlatna** (Zalathna, Zalathna Banya, județul Alba), în numele său și în al lui Ioan, Henning, Blasiu, Ladislau, Tatamer și Stoian, frații lui... au mărturisit că, deși se stârnise între ei prilej de ceartă și de gâlcevi, cu privire la moartea lui Bicaciu și Roman, rudele lor, în cele din urmă... au ajuns în fața noastră la unirea unei păci veșnice și buneii înțelegeri desăvârșite”⁵³⁹.

1365, ianuarie 27: Regele Ludovic dă de știre că, înfățișându-se „Nicolae, fiul lui Kendet, judecătorul orașului nostru **Zlatna** (Zalatha, județul Alba), ne-a înfățișat, în numele tuturor orașenilor și oaspeților din același loc, o scrisoare... cu privire la libertatea amintitului nostru oraș, hărăzită de noi, rugându-ne să o primim, să o încuviințăm și să o consfințim”⁵⁴⁰.

1517-1519, Stephan Taurinus: „**Zlatna**, târg al Transilvaniei, întemeiat pe vremea împăratului Traian, odinioară vestit prin băile de aur. Au mai rămas câteva inscripții funerare prea frumoase, care au fost găsite în acest loc”⁵⁴¹.

1550, *Chorographia Transilvaniei*: „De la Alba Iulia, spre apus, sunt dealuri și munți foarte înalți și greu de urcat, în care se află orașele miniere, vestite prin aurul

⁵³⁹ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 145, pp. 122, 123

⁵⁴⁰ AȘCP, *Documenta Romaniae Historica / C. Transilvania* (1361-1365), vol. XII, București 1985, doc. 381, pp. 396-398

⁵⁴¹ AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, I, București 1968, p. 161

și argintul lor, dintre care cel mai de seamă e **Abrudul**, pe care îl stăpânește colegiul preoților, din dania lui Ioan de Hunedoara, și care e renumit datorită vinelor de metal. De aici se strânge, fără încetare, mare bogăție de aur, care e transportată la Camera monetară din Sibiu și se adună acolo, și din ea se bat necurmat monetele de aur. Acest oraș Abrud e la o depărtare de cinci mile de Alba Iulia. Pe același drum, nu departe, e așezat alt oraș, **Zlatna**, pe care îl locuiesc românii, unde se vede, după monumentele străvechi, că a fost odinioară un mare oraș”⁵⁴². „**Zlatna**, târg întemeiat în vremea împăratului Traian, a fost odinioară vestit prin băile de aur, unde se mai află încă niște epigrame săpate în marmură”⁵⁴³.

1574, Pierre Lescapier: „Ștefan, nepotul principelui, mi-a arătat **Zlatna**, unde sunt minele de aur și argint viu, pe care le ținea cu arendă Giacomo Grisoni, un venețian, și Fausto Guai, un roman, crescut la Paris, până la 18 ani. Aceștia ospătează din belșug pe cei care îi vizitează. Apropiindu-mă de acel loc, am văzut, pe ruinele unei clădiri vechi, singuratice, pe o lespede mare pătrată, sculptate două fete cu părul despletit, ștergându-și lacrimile. Într-o casă a unui locuitor de acolo, pe unde sunt puține case, se află o piatră fărâmată, cu o inscripție latină.

În ziua de 5 iulie, am văzut mina de aur, unde se pătrunde foarte departe, sub un munte înalt. De aici, băieșii scot niște piatră, pe care, mai întâi, o ard ca ghipsul, apoi o macină într-o moară de apă, care alungă pietrele

⁵⁴² AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, I, București 1968, p. 222

⁵⁴³ AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, I, București 1968, p. 224

arse într-un jgheab de lemn, lat de un picior și lung de două prăjini, unde le zdrobesc niște pilugi groși, ce se ridică și se coboară, pe rând, unul după altul, și e prefăcută în pietriș; praful sau pietrișul e cărat, încetul cu încetul, prin acest jgheab de apă, care, la ieșirea sa din acest canal, îl împrăștie pe niște pânze groase, întinse pe o podină, aplecată ușor asupra unei alpii foarte mari; aurul se prinde de aceste pânze și ceea ce nu se prinde, cade în albie, iar apa de deasupra se scurge în jos. De două ori, în 24 de ore, băieșii ridică aceste pânze, le spală în alte alpii, apoi pe talgere mari de lemn iau ceea ce este în aceste vase, adică apa și nisipul, pe care le scutură, puțin, câte puțin, până ce aurul se adună într-o parte, iar nisipul ne folositor rămâne în cealaltă parte a talgerului. În felul acesta, am văzut, uneori, pe Podul Zarafilor din Paris, cum se alege aurul căzut în gunoaiile din prăvălie. Când au ales o cantitate oarecare din acest pietriș cu aur, îl pun, cu puțin argint viu, într-un alambic, unde, prin acțiunea focului, argintul viu reduce aurul în bare și apoi argintul viu se evaporă.

În ziua de 6 iulie, am cercetat mina de argint viu. Pe un munte înalt de o jumătate de leghe, sunt niște gropi rotunde, ca niște puțuri, prin care se coboară în mine, de unde se scoate un pământ de o culoare roșie-gălbuie, cu care se umplu niște oale de pământ, ce au gura foarte strâmtă; la intrarea căreia ei pun puțin cărbune de pământ, apoi astupă această gaură sau gură a oalei cu o cutie de lemn dintr-o bucată și așează mai multe oale astfel pregătite, cu gura în jos, pomostite cu pământ moale, apoi fac un foc mare, deasupra lui și pe cele patru laturi, și, după ce focul s-a stins și oalele s-au răcit, ei desfac și trag deoparte oalele, și atunci ei văd cum din pământul dinăuntru

a curs, prin cărbunele pus la gura fiecărei oale, argintul viu, care se vede cum se mișcă în aceste cutii; sunt cam 500 de oale astfel pregătite, la fiecă foc pe care îl fac”⁵⁴⁴.

1585, decembrie 22, Felician de Herberstein: „La **Zlatna**, am observat cu luare aminte starea exploatării și mijloacele de îndreptare și m-am încredințat că treaba nu este condusă cu pricepere, de cel ce exploatează în prezent minele, întrucât nu se pricepe de loc la extragerea metalelor și nu poate fi înduplecat, nici chiar prin speranța câștigului, să coboare în mină, așa că tăietorii fac ce vor și, dacă nu se vor lua alte măsuri în lucrurile acestea, minele acelea vor fi părăsite de nevoie, din cauza aerului rău din ele. O îndreptare a acestui neajuns ar putea fi adusă prin săparea unui canal, plănuț din vechime, în scopul acesta, și ar trebui săpat în stânca tare, în lungime de vreo 22 de pași, în direcția minei mai vechi, ca să poată să iasă și apa, și aerul; în sfârșit, cum mina superioară și mai recentă este supusă acelorași neajunsuri, din partea celei inferioare, și mai vechi, va trebui să se ducă până la ea un canal, într-un totu asemenea cu acela, chiar dacă distanța ar fi mai mare și ar cere cheltuieli mai mari. Și această lucrare, având în vedere felul stâncii, va putea cred fi dusă la capăt, în răstimp de trei ani. Speranțele de câștig, din partea acestor mine, deși până acum se ivesc bulgări de aur, care se separă după ardere, totuși, după părerea mea, sunt îndoielnice, întrucât toate minele de aur din întreaga Transilvanie sunt de așa fel, că se întind mai puțin în adâncime și, uneori, degenerază la loc foarte adânc. Dar cum particularitatea sau caracteristica acestei vine metalice de la **Zlatna** este că se ascunde ca un ar-

⁵⁴⁴ AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, II, București 1970, pp. 436, 437

bore în măruntaiele pământului și în stânca tare, și, judecând după îmbelșugarea extragerilor celor mai curate, își dă ramurile sale mai luxuriante, cu frunze abundente, chiar în jurul trunchiului său și nu își produce fructele sale strălucitoare și mobile colo și dincolo, fără vreun raport necesar cu coroana sa de ramuri foarte întinsă, va trebui să ne gândim la un alt arbore asemănător cu acel al aces-tei vine metalice, care va trebui căutat sau în adâncimea minei a doua, prin canalul al treilea, sau într-adevăr, ceea ce este mai sigur, la suprafața stâncii solide, potrivit cu proporția distanței dintâi, căci, de obicei, locul unei ase-menea vine metalice oferă, după aceea, arbori mai de-părtați, după măsura munților și a văilor. În sfârșit, mi-nereul extras nu este spălat în băi, așa cum trebuie, în-trucât corpusculul de aur ușor se dezagregă sub forma unui antimoniu foarte rafinat și poate fi lesne luat ca o spumă de apă năvalnică, ceea ce i-am arătat, în față, se-cretarului Ștefan Iosica, al prea luminatului principe, care îmi fusese dat ca însoțitor pe drum, de către măritul domn guvernator. De aceea, apa ce vine cu forță trebuie primită în multe bazine mici, ca o apă purtătoare de aur, și purifi-cată cu mare grijă, ca să curgă, de aici, limpede și nu tul-bure.

Atelierul de topit poate să-și împlinească sarcina sa încă și mai anevoie, întrucât foalele sunt uzate și cup-toarele sunt prea mici și, odată cu piatra, se mai adaugă o materie și mai grosolană, care o întrepătrunde și care este rebelă la acest mod de topire, și din cauza aceasta materia care trebuie topită este silită să rămână în cuptor mai mult decât mi se pare potrivit, în sfârșit se vede că nu este nici un fel de boltă deasupra cuptoarelor care să poată primi vaporii metalici, pentru ca uscăciunea pucioasei să nu ia

cu sine umiditatea metalelor și să o ducă în sus (în văzduh). Dar, mai ales, ceea ce se cere până în cele din urmă, pentru o adevărată exploatare a metalelor, este munca neîntreruptă, toată iarna, atât la atelierele de topire, cât și la băi, ceea ce de fapt fac eu la **Baia Mare**, și se poate face, în egală măsură, și la **Zlatna**, ca să nu fie aproape nici o pauză în muncă, și, în sfârșit, este mai mult belșug de apă, în vreme de iarnă, ca în vreme de vară, ceea ce este un lucru ce nu trebuie trecut cu vederea, întrucât locul acesta duce lipsă de apă.

Iar minereul de argint viu a fost așa de mult distrus de ape și prăpădit de exploatările celor vechi, încât nicăieri nu se mai găsește o vână adevărată, și nu este cercetată, cu sânguința ce s-ar cuveni, nici materia brută, care întotdeauna se sapă la întâmplare, și tot astfel nu se tratează cum trebuie, așa că oamenii de azi abia obțin jumătate din cantitate, căci ei nu fărâmă pietricelele în care sunt fixate, pretutindeni, grăunțe de metal alunecos și ușor, ci, scuturându-le printr-un fel de cernere mai primitivă, ei adună toate câte le pot aduna și, din acestea se mai pierde o bună parte, din cauza presiunii prea mari a focului. De aceea sunt de părere ca acea materie, amestecată cu cinabru, să fie transportată spre valea și pârâul Ampoiului și, acolo, să fie fărâmițată de zdrobitor și să fie spălată cu atenție, în felul care i se potrivește, pentru ca partea cea mai aleasă din ea să poată fi distilată cu grijă pricepută, supunând-o, în sfârșit, la acțiunea unui foc mai mic, prin scufundare în apa rece, ca să nu se evapore. În locul vaselor de lut, care crapă adesea, spre marea vătămare a lucrărilor, s-ar putea face niște vase de fier deschise și putând fi spălate, cu ciocuri mai lungi, în partea

dinapoi, nu numai pentru ca să se păstreze mai bine materia, dar ca să se cruțe și cheltuielile de prisos”⁵⁴⁵.

1629, David Frölich: „Minele metalurgice mai însemnate se găsesc la **Zlatna** și la **Baia Mare**, unde se scot, uneori, bucăți mari de aur din cel mai curat. Și acest belșug de aur este dovedit îndeajuns prin monedele antice de aur ale romanilor, care se mai scot foarte des acolo din pământ, chiar și acum, în zilele noastre”⁵⁴⁶.

1715: „Românii din munții Abrudului începură, încetul cu încetul, să fie considerați ca iobagi ai statului, taxa în bani fu privită ca o taxă pentru răscumpărarea sarcinilor iobăgești și întreg teritoriul munților, cu casele, grădinile și arăturile muntenilor fu declarat ca domeniu al statului, și, cum se afla, încă din vechime, instituită la **Zlatna** o administrație publică pentru încasarea diferitelor venituri, întreg teritoriul munților se numi **domeniul Zlatnei**”⁵⁴⁷.

1760: „Având acum Sofronie „*salvus conductus*“ putea să se mai miște în dreapta și în stânga din munți, căci faima îi mersese în toate părțile. Se pare că, în toamna-iarna 1760, fusese și la Carloviț, căci a început să se întituleze: „vicar al sfântului sinod din Carloviț“. Însoțit de 12 oameni și de o gardă de 200 țărani, străbătea cu alai satele, care-l primeau cu deosebită bucurie și mari nădejdi. Ținea soboare, ca de exemplu la **Zlagna, Abrud, Ighiu și Bogata pe Mureș**, îndemnând poporul la ascult-

⁵⁴⁵ AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, III, București 1971, pp. 189-192

⁵⁴⁶ AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, V, București 1973, p. 46

⁵⁴⁷ Rusu Abrudeanu, Ion, *Moșii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit*, București 1928, p. 142

tare și la păstrarea credinței ortodoxe. Mișcarea lui se răspândi larg și prinse rădăcini în diferitele ținuturi, care-l așteptau ca pe un mântuitor, așa în județul Târnava, după raportul din 3 ianuarie 1761, al funcționarilor județului către guvern. Protopopul unit din **Dobâca**, Ioan Timandi, scrie, în 16 octomvrie 1761, generalului din Sibiu că 9 preoți de ai săi au părăsit unirea. Conte de Montoya din Sibiu, în 12 noiembrie 1761, raportează cancelariei aulice că mișcarea revoluționară e în creștere și cu greu mai poate spera potolirea spiritelor agitate”⁵⁴⁸.

„Antonie Imets, șpanul domenal (din Câmpeni, 14 și 25 mai) și Francisc Frendl, provisor domenal (din Zlagna, 10 mai 1760). Lămuririle acestora nu sunt lipsite de o vădită dușmănie și exagerări față de românii ortodoxi, și Sofronie, în care românii, după spusele preotului calvin din **Ighiu**, P. Bod, vedeau pe „un Moise trimis de Dumnezeu” pentru izbăvirea lor. / În 21 aprilie 1760, zi de vineri, Sofronie intră triumfal în **Zlagna**, însoțit de mulțimea poporului. Groaza cuprinse pe oficianții unguri. Vorbi poporului despre iubirea față de legea strămoșească, apoi contra episcopului unit de la Blaj, care va fi înlocuit și „va pieri ca fumul”, deoarece regina l-a prins cu minciuna, scriind că toți românii de aici sunt uniți (de fapt făcuse, ca vicar, o întinsă conscripție, în 1750, plină de date false, relative la numărul mare al uniților; n-au fost cruțați preoții uniți, care țin 2 legi, slujbele lor n-au nici o valoare, lumea să-i părăsească și să primească numai preoți ortodoxi, sfințiți la Carloviț. Să se facă 2 liste, în una să fie înscriși ortodoxii, pe cealaltă uniții, care sunt oameni afurișiți. Acestea idei fură răspândite puternic prin

⁵⁴⁸ Meteș, Ștefan, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu 1936, p. LIV

toate satele, cucerind mulțimea însuflețită... / Protopopul unit Aaron, din **Roșia**, prin oamenii săi, a dat informațiile necesare, când și unde poate fi prins călugărul. Locotenentul Halmagyi, însoțit de 39 soldați, pleacă din Alba Iulia, în 2 august, și se ascund în jurul **Abrudului**, ca, a doua zi, să-l prindă în biserica ortodoxă din acest târg românesc. Furat și dus în goana cailor spre **Zlagna**, credeau că pot să scape teafăr de furia poporului, care imediat a fost pe urma soldaților, trăgând clopotele și toacele care sunau ca în vremuri de mare primejdie, și mii de țărani strânși amenințau cu moartea pe răpitori. Halmagyi și soldații, văzându-și moartea cu ochii, înainte de a intra în **Zlagna**, la Troian, au eliberat pe Sofronie, iar soldații au scăpat numai foarte greu de răzbunarea poporului, fugind spre Alba Iulia. Cei care au contribuit la prinderea lui Sofronie au fost grav pedepsiți, îndeosebi prapopul Aaron, din **Roșia**, căruia i-au distrus tot avutul.

Călugărul a rămas în **Zlagna**, unde se concentrase, după spusele tendențioase și exagerate ale lui Grigorie Maior, la vreo 7.000 de români, o forță excepțională atunci, care ar fi putut dezlănțui o revoluție și să distrugă totul ce-i cade în cale. Sofronie liniștește poporul și adunarea o declară în sinod al bisericii ortodoxe, ținut în 10-11 august, la care a convocat din fiecare sat preotul sau cantorul, cu 2-3 țărani fruntași. Deși spiritele erau justificat agitate, totuși, de aici, au plecat cereri cumpănite și drepte către Regina și guvern. / Românii și Sofronie erau stăpâni pe situație, și conducătorii străini ai țării au trebuit să se plece în fața formidabilei manifestări de viață religioasă națională a românilor. / Sofronie trimite generalului comandant din Sibiu următoarea scrisoare, din **Zlagna**, ce

se află în istoria citată a preotului contemporan cu întâmplările, Petru Bod:

„Pentru gâlceava, ce s-a făcut, din pricina călugărului Sofronie, la **Zlatna**, a făgăduit Măria Sa, domnul general și înaltul guvern că va face pace. Dar am înțeles că, în curtea județului din Sibiu, sunt trei închiși, și anume popa [Ioje] din **Ocna**, un altul din Banat (Zaharie?) și al treilea [Mateiu] din **Cornățel**, pe care i-ați închis din pricina bisericii lor. Ați promis, că veți slobozi pe toți care au fost închiși în Ardeal pentru biserici, căci dacă nu veți slobozi pe cei arestați, nu veți avea pace în țară. Că noi avem chizeși buni, în domniile camerali din **Zlatna**, și de nu sloboziți pe cei închiși, noi îi vom prinde, când vom vrea, în care clipă vedeți scrisoarea mea, îndată să și dați drumul la prizonieri.

Eu, călugărul Sofronie, dau carte pentru toți deținuții și pentru protopopul din **Sadu**, pe care l-au lovit pe câmpie, unde au împușcat pe un nobil și pe care l-ați dus de nu știe nimeni de dânsul. Să-l aduceți în fața mea, căci dacă nu, să știți că nu veți avea pace în țară. / Eu, călugărul Sofronie, doresc să vie în fața mea și la mâinile mele protopopul din **Sadu**, cu toți deținuții care se găsesc în temnița din Sibiu, din pricina bisericilor. Eu călugărul Sofronie”.

O altă rugare în termeni aspri e trimisă, de „Românii din Ardeal” către guvernul din Sibiu. / „Noi, cei mai supuși ai Măriilor Voastre, neamul românesc din Ardeal, ne rugăm... și facem de știre înaltului guvern aceste crunte năpăști, ca și care nu s-au mai petrecut din timpurile împăraților păgâni Dioclețian și Maximilian, și a altor mulți asemenea lor, până în timpul de față și de vreo câțiva ani încoace, sub Măriile Voastre.. Mult ne gândim

și nu putem înțelege cu ce rost și cu ce intenție se fac aceste, fiindcă noi știm că am fost și suntem și vom fi cei mai plecați și ascultători atât Maiestății Sale Regale, cât și înaltului guvern și tuturor autorităților, dar credința și sufletul nostru nu vrem să le supunem. Aducem aminte înaltului guvern, că multe jalbe am făcut până acum și puțin am fost ascultați, că în plângerile noastre am arătat cu vorba, că de nu se va îngădui lucrul acesta după cum doresc românii, pierе toată dragostea dintre neamuri și toată țara se răscoală. / Am zis și nu ați crezut! Iată, acum se vede ce va fi, de nu se va îngădui, după cererea și voia noastră. După multele neazuri și nenumărate năpăști, pe care le-am suferit, nu mai putem da crezare altor porunci, ci numai când va veni, de la Crăiasa. / Și să ne vină un episcop de legea greacă, pe care-l va hotărî Maiestatea Sa și dl arhiepiscop din Carloviț, de legea noastră, pe care au întărit-o cei 318 sfinți părinți, în cele 7 soboare. Dacă vine episcopul, ni se dă crezământ vorbelor”. / Urmează înșirarea acelorași dorințe, pe care le vom vedea în memoriul către regina Maria Terezia.

Tot din **Zlagna**, în 9 august, „neamul românesc din Transilvania” adresează un memoriu reginei, „ca niște oi speriate de lupi”. Au nevoie de un păstor bun. De 17 ani sufăr pentru credința lor nenumărate: bățai, închisori, prădăciuni, vărsări de sânge și moartea chiar. În ultimele săptămâni, au fost uciși 10 oameni, dintre care 5 în județul Turda, când a fost prins, în **Pogăceaua**, protopopul Ioan din **Sadu**, iar 5, în săptămâna trecută, când soldații au venit să prindă pe călugărul Sofronie. Arată cele petrecute, prinderea fiind făcută la îndemnul protopopului Aaron din **Roșia montană** și, împreună cu popa Gheorghe din **Zlatna** și popa Niculiță din **Abrud**, cu soții, și a

lui Ioan Deak din **Ighiu**, și încă câțiva oficianți unguri camerali... /

Sofronie, cu mulțimea adunată la **Zlatna**, nu s-au mulțumit numai cu trimiterea celor trei cereri, a căror rezolvare putea întârzia cine știe până când. Ei trimit, la Sibiu, pe directorul minelor Keyling, reținându-i soția și alți funcționari, ca să aducă, în termenul cel mai scurt, ordinul de eliberare a ortodoxilor arestați. Arătând guvernului situația disperată din munți, de unde oamenii vor trece la asediul Albei-Iulia, la dărâmarea Blajului, prefăcând în praf și cenușă totul în drumul lor. În 11 august, guvernul, prin ordinul de eliberare, care, în 14, se și execută, dă drumul tuturor celor arestați, și deoparte, și de alta pentru a pacifica spiritele revoltate. Eliberarea s-a făcut fără îndoială sub presiunea amenințărilor, căci guvernul tremura de groaza răzburării „valahilor”, cum se vede din scrisoarea sa, adresată Cancelariei aulice din Viena, în 19 august 1760⁵⁴⁹.

1773, mai 27: „Împăratul Iosif II a sosit, în 27 mai 1773, la **Sibiu** și a descins la hotelul care, de atunci, poartă firma la „Împăratul Romanilor”. / Împăratul a venit pe la **Timișoara**, **Hațeg**, **Hunedoara**, **Deva**, **Orăștie**, **Alba Iulia**, **Zlatna**, și așa a sosit la Sibiu. / Pretutindenea mulțimea, care auzise povestindu-se multe despre bunătatea inimii acestui domnitor, îl aștepta de-a lungul drumului, cu rugări, plângeri și suplice scrise. / Nu mai puțin decât 19.000 de petițiuni au fost predate împăratului Iosif II, cu ocaziunea, acestei prime călătorii a sale prin Ardeal, despre al căror cuprins împăratul se mai informa și din întrebările ce le adresa petenților. Pe români îi întreba ro-

⁵⁴⁹ Meteș, Ștefan, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu 1936, XLIV-XLX

mânește, pentru că învățase câteva cuvinte românești. / Modul cum căuta împăratul Iosif II să străbată, cu mintea sa cea ageră, în toate durerile poporului de rând, îl putem înțelege din descrierea călătoriei sale prin părțile Mediașului, descriere făcută de protonotarul din **Mediaș**, Mihail Conrad de Heidendorf, care a fost dat împăratului în calitate de comisar-conducător prin acel scaun (district), cu misiunea să-i esplice toate și să-l informeze despre toate”⁵⁵⁰.

1781-1782: „În anul 1781, dreptul de cârciumărit în munții **Abrudului** fu dat în arendă la doi armeni, cu numele Martin Bosniac și Martin Patrubani, pe termen de 6 ani și cu prețul de 12.000 florini anual. Acești arendași lacomi interzisera locuitorilor de a mai exercita cârciumăritul în particular și prin agenți de-ai lor confiscau orice băutură găseau pe la oameni, pe care îi și amendau. Severitatea arendașilor armeni a mers până acolo, încât la **Abrud**, în timpul Paștelor din anul 1782, confiscă și o sticlă cu vin, trimisă de un credincios din **Abrud-sat** preotului local, ca să cuminece pe locuitorii comunei. / În ziua de 24 mai 1782, cu ocazia târgului de țară din **Câmpeni**, locuitorii din comunele **Râul Mare**, **Vidra**, **Câmpeni** și **Bistra**, conform unui vechi drept, aduseră și ei băuturi spre vânzare. Dar arendașii armeni se opuseră, prin oamenii lor, pe care îi înarmaseră cu lănci, pistoale și puști, împiedicând orice amestec al muntенilor în dreptul lor de cârciumărit. O scânteie trebuia să aprindă focul – și scânteia o dete un servitor al arendașilor, care, alergând călare, în fuga mare, prin târg, trânti la pământ o femeie din **Hălmagiu**, care vindea nuci, apoi călcă cu calul în pi-

⁵⁵⁰ Păcățian, Teodor V, *Cartea de Aur sau Luptele politice-naționale ale românilor de sub Coroana ungară*, volumul I, Sibiu 1902, p. 74

cioare pe un țăran din **Zarand**, care-și așeza într-un sac lâna ce o cumpărase în târg. Dar țăranul din Zarand, sculându-se înfuriat de sub picioarele calului, puse repede mâna pe o secure, sări îndată la un butoi cu vin al arendașilor armeni, spărgându-i fundul și vărsându-i băutura.

Un alt țăran, cu numele Iacob Zahuț din **Râul Mare** (satele **Albac**, **Secătura**, **Scărișoara** și **Ponorelul**), care adusese mied de vânzare în târg, fiind luat de servitorii arendașilor, cu înjurături și lovituri cu patul puștii, și dus la inspectorul domeniului, se întâlnește cu românul din Zarand, tocmai când acesta spărgea butoiul cu vin al armenilor arendași și, apoi, dând chiote prin târg, se strânge o mulțime de țărani, care sar cu toții la butoaiele arendașilor, spărgându-le și vărsându-le toată băutura. / În fața acestei scene și a furiei mulțimii, cârciumarii și servitorii arendașilor fug imediat din târg, de frică de a nu fi masacrați. / Acest incident a dat însă prilej guvernului transilvan să pedepsească cu moartea pe autorii scandalului, în care muntenii își apărau un drept al lor și pentru care dâșii mai plăteau statului și o taxă de răscumpărare. Într-adevăr, 23 de primari și consilieri comunali sunt condamnați de judecata forului domenal din **Zlatna** la câte 25-100 bastoane și, cu 3 luni, până la 2 ani, de închisoare, iar alți 5, ca autori principali și sub motivul că au agitat poporul să trimită deputațiuni la Viena, sunt condamnați la moarte. Unul din aceștia, cu numele Dumitru Todea, a fost condamnat și la tortură, înainte de executare, iar după executare să i se taie capul, corpul să i se despică în 4 părți, iar bucățile să i se pună în țeapă. / Astfel terorismul era la culme în munții Abrudului”⁵⁵¹.

⁵⁵¹ Rusu Abrudeanu, Ion, *Moșii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit*, București 1928, pp. 147, 148

1783: „În cursul lunii mai 1783, o nouă deputațiune a moșilor luă drumul Vienei, ca să se plângă despre multele abuzuri și cruzimi și, totodată, să ceară scăparea vieții celor 5 locuitori, condamnați la moarte, precum și ordin ca deputații lor să nu mai fie arestați de către funcționarii domeniului pentru faptul că reclamă dreptate la Curtea împărătească. / La 7 iunie 1783, împăratul dă ordin guvernului din Transilvania ca nici locuitorii din munții Abrudului și nici deputații lor să nu mai fie urmăriți, pentru plângerile ce le-au înaintat la Viena, și nici să se execute vreo sentință de moarte asupra lor. Cu toate acestea, sentința forului domenal din **Zlatna** fu executată, în mare parte, asupra muntenilor. Numai pedeapsa cu moarte fu schimbată în închisoare, de la 1-2 ani, și câte 50-100 bastoane. / În luna noiembrie 1783, Horia, deputatul țăranilor din Râul Mare (**Albac**), și Closca, deputatul țăranilor din **Cârpeniș, Abrud, Bucium** etc. pleacă, pentru a treia oară, la Viena. De astă dată, deputații moșilor sunt siliți să aștepte luni întregi în capitala Austriei, deoarece împăratul Iosif II era plecat la Roma, în Italia, de unde se întoarce la 10 martie 1784. La 1 aprilie același an, Horia fu primit în audiență de împărat, căruia îi prezintă o nouă petițiune, în numele comunelor **Râul Mare, Vidra, Câmpeni, Bistra, Mișca, Baia de Criș, Bucium, Abrud și Cârpeniș**, și prin care locuitorii se plâneau că, cu toate rugăciunile lor, înaintate, în diferite rânduri, la Curtea imperială, ei n-au putut să obțină nici o ușurare. / În 13 aprilie 1784, împăratul comunică guvernului transilvan ca, până la hotărârea sa, în ceea ce privește angheta, ordonată încă în anul 1780, locuitorii comunelor suplicante, ca și deputatii lor, să nu mai fie arestați, iar cei

închiși pentru plângerile făcute să fie imediat puși în libertate”⁵⁵².

1784, Răscoala în munții Abrudului: „Primele evenimente din comitatul Zarandului provocară îndată revoluția și în munții Abrudului, Horia, văzând cursul repede și norocos al mișcării revoluționare din Zarand, convocă, prin oamenii săi de încredere și circulare, pe țăranii din munții Abrudului, să vină la **Câmpeni**, spre a le comunica poruncile împărătești. În același timp, căpitanul Crișan, după ce distruse nobilimea de pe Valea Crișului (**Criștior, Brad, Ribița** etc.), se îndrepta, cu armata sa, din Zarand, spre munții Abrudului și, în ziua de joi, 4 noiembrie, se întâlnește cu Horia și Cloșca, pe teritoriul comunei **Blăjeni**, numit **Păltiniș**, unde țăranii întruniți depuseseră, cu toții, jurământ că, în calea în care pleacă, la porunca împăratului, nu vor mai lăsa în viață picior de unguri, decât în cazul când va trece fiecare la religia românească. / În ziua de vineri, 5 noiembrie 1784, cei trei căpitani, cu cetele de țărani, care îi urmau fidel și nedezlipiți, intrară în orașelul **Câmpeni**, unde Crișan declară mulțimii adunate că porunca lui Dumnezeu și a împăratului este să stingă pe toți ungurii, de orice religie ar fi ei, or să-i boteze din nou. Apoi, îndată după publicarea ordinelor căpitanilor, țăranii se aruncară, cu o furie violentă, asupra caselor funcționarilor din **Câmpeni**, asupra bisericii catolice și pivniței fiscale, devastând tot ceea ce au întâlnit în cale.

În aceeași zi, Horia trimise pe cei doi comandanți ai săi, Cloșca și Crișan, să ocupe **Abrudul**, iar el se întoarse, înapoi în comunele **Vidra** și **Albac**, unde avea de

⁵⁵² Rusu Abrudeanu, Ion, *Moșii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit*, București 1928, pp. 149, 150

răfuit socoteli cu primarii satelor, un soi de satrapi, la ordinele administrației ungurești. Primarul comunei **Vi-dra**, cu numele Vasile Goia, un sever despot al comunei sale, prins fiind, fu aruncat, de pe vârful stâncii numită Piatra, în abis, unde își găsi moartea. Alți primari scăpară cu fuga prin județele vecine. / Țăranii de sub comanda lui Cloșca și Crișan sosiră, vineri, după-amiază, în 5 noiembrie, la marginea **Abrudului**, pe care îl asaltară, însă numai a doua zi, sâmbătă, dimineăta, când trupele de țărani răsculați se înmulțiseră cu elemente din 29 sate ale Zarandului și 16 sate din domeniul Zlatnei. Prima victimă a furiei populare fu preotul român unit Avram Șuluț din **Cărpeneș**, care avusese imprudența să se opună singur în contra torentului revoluționar, ieșit din albia-i normală, invitând pe țărani să nu dea ascultare căpitanului lor, gest nenorocit, care avu imediat ca urmare că un țaran de pe Valea Crișului se repezi înfuriat cu toporul asupra popei Șuluț, lăsându-l mort pe loc. Apoi, în strigăte înfiorătoare, ca acesta: „Să stingem pe unguri, ca să nu rămână nici unul!”, țăranii năvăliră în oraș și, pătrunzând în casele ungurilor, îi masacrau, unde îi găseau, pe străzi, în casele lor sau în biserici, devastând, concomitent, tot ce le venea în cale, spărgând buțile și vărsând vinul. Bogătașul ungur Ion Csany căzu lovit de furia țăranilor, sub amvonul bisericii reformate, unde se refugiase.

Baronul Mihai Bruckenthal, comisarul guvernului, raportând despre **devastările din Abrud**, spune că „ele trec și peste toate închipuirile. Toate casele ungurilor, ale nemților și sașilor au fost distruse și numai locuințele românilor, așezate printre ele, au rămas scutite de dezastru”. Iar preotul reformat se plânde astfel: „Fizionomia Abrudului este atât de tristă, încât orașul acesta nici peste 100

de ani nu mai ajunge în starea în care a fost mai înainte”. / Luni, 8 noiembrie, țăranii care ocupaseră Abrudul publică, în mijlocul pieții, că „porunca lui Dumnezeu și a împăratului este că cine nu trece la religia românească și cine nu se îmbracă în haine românești va fi tras în țeapă, în fața casei sale, sau i se taie capul”.

Rezultatul acestei publicațiuni a fost că, la **Abrud** și la **Roșia Montană**, unde, timp de 3 zile, s-au petrecut exact aceleași scene groaznice ca la Abrud, au trecut, prin constrângere, la religia românească un număr de 1.122 de unguri, printre care 548 unitari, 468 reformati, 65 catolici și 41 luterani. Mulți din aceștia se ascuseseră prin gale-riile întunecoase ale minelor de aur din **Roșia Montană** și **Corna**, de unde au fost scoși de către răsculați, prin fumul provocat de fânul și de paieile aprinse la gura băilor. / Trecuseră numai 7 zile de la proclamarea revoluției, la **Curechiu**, și mișcarea țăranilor era cât pe-acți să înceteze, din cauza instigației, făcută printre țăranii din comuna **Bucium**, de către primarul ei, George Suci. Acesta puse-se la cale trădarea lui Horia, care, venind luni, în 8 noiembrie, în Bucium, spre a le vorbi țăranilor, fu arestat, cu toată suita sa, în casa unui iobag, cu numele Macavei Băieșanu. Dar Horia și oamenii săi fură, însă, curând eliberați, de către Ionuț Dandrea, căpitanul din **Bucium**, care pedepsi aspru pe trădători, / Tot Luni, 8 noiembrie, trupa țăranilor, care ocupase **Abrudul** și **Roșia Montană**, se împărți în două: o parte din țărani, cu căpitanul Cloșca în cap, plecă pe Valea Arieșului, în jos, iar cea de a doua parte, sub comanda lui Ion Horia, fiul bătrânului căpitan, apucă direcțiunea spre **Zlatna** și Valea Ampoiului. Obiectivul acestor două trupe era unul și același: să revolte, în drumul lor, toate comunele românești și apoi să se întâl-

nească în satul **Cricău**, de unde să meargă și să atace împreună castelul baronului Simon Kemeny din **Galda de Jos** și să elibereze pe toți țăranii deținuți acolo, printre care se afla încă Dumitru Todea, fostul primar din Râul Mare, arestat și condamnat la moarte pentru tumultul din Câmpeni, de la 1782. / Trupa lui Cloșca, în drumul ei spre Galda, se întâlnește în comuna **Mogoș**, în ziua de 10 noiembrie, cu trupa țăranilor din **Zarand**, condusă de Crișan. Aici, în Mogoș, ambii căpitani declarară poporului că, „după ce vor extermina pe toți ungurii din țară, Ardealul întreg are să fie administrat numai de funcționari români; însă țăranii să fie cu mare grijă, ca nici un ungur, care știe să scrie, să nu rămână în viață”. Entuziasmați astfel, țăranii din **Mogoș** pleacă și ei spre **Cricău**, în frunte cu preotul ortodox Gavrilă Șularea, care purta ca steag o cruce roșie, înaltă de un stângen și jumătate.

În ziua de joi, 11 noiembrie, amândouă trupele, a lui Cloșca și Horia tânărul, se întâlniră în satul **Cricău**, hotărâți să atace peste noapte castelul baronului Kemeny, prefect, pe atunci, în care calitate era zbirul țăranilor din munții Abrudului. Dar planul rămase neexecutat, din cauza că, în aceeași zi, sosi la **Galda** vice-colonelul Schultz, trimis de comandantul general al armatei imperiale, ca să trateze pace cu țăranii răsculați. În ziua de 12 noiembrie, se încheie, de Cloșca și Horia tânărul, armistițiul de la **Tibru**, pe timp de 8 zile... Ștefan Meteș mă informează că armistițiul s-ar datora trădării preotului greco-catolic din **Galda de Jos**, cu numele Todor, după cum arată o anchetă, făcută în ziua de 15 decembrie 1784. Din cauza trădării sale, popa Todor, nemaiputând trăi în mijlocul poporului său, fu transferat, de episcopul din Blaj, în satul **Odverem**, din plasa Aiudului. Aici, trăind în

mizerie și dispreț general, nenorocitul preot ținea, cu orice preț, să se reîntoarcă în Galda de Jos și, în acest scop, scrie, prin anul 1790, o scrisoare către baronul Kemeny Simon, prefectul județului Alba, prin care îl roagă „să se gândească la bunăvoința și puținul serviciu ce i-a făcut, în războiul trist al lui Horia” și să intervină la episcopul Bob din Blaj, ca să-l mute în vechea sa parohie, unde a servit 26 de ani, adică în Galda de Jos... / În 10 noiembrie, locotenentul Probst se întâlnește cu căpitanul Cloșca, în valea numită la Pârâul Turcului, conferi aici cu dânsul și cu trupa sa, iar în ziua următoare se întoarse la Cricău...

În zilele de 6 și 7 noiembrie, țăranii din comitatul Hunedoarei intră în comitatul Albei și atacă populația ungurească din **Vurpăr** și **Vințul de Jos**, omorând vreo 17 nobili și prădând vreo 75 case nobilitare. / Pe ziua de 6 și 9 noiembrie, revoluțiunea străbătuse și în comitatele Sibielui, Clujului și Aradului, exact în aceeași formă și asprime, țăranii arzând castelele și gospodăriile boierești de prin toate comunele, în care pătrundeau...

În zilele de 25-27 noiembrie, prefectura județului Alba execută, fără cercetare, 11 țărani români, printre care și pe căprarul Ursu Uibaru, care, sub numele căpitanului său, Ion Horia cel tânăr, luase parte la tratativele **armistițiului de la Tîbru**. Aceleași execuțiuni sângeroase încep și la Arad, împotriva țăranilor români: 4 persoane sunt condamnate la tragere în țeapă, la roată, la tăierea mâinilor și a capului, la ardere și la furci, iar populația întreagă a județului, bineînțeles cea românească, bărbați, femei și copii, condamnați la un număr nefixat de bastoane, bice și vârgi...

Față cu această situațiune din ce în ce mai rea și în urma expirării, fără nici un rezultat, a armistițiului de la

Tibru, Horia dă ordin poporului să se ridice din nou. Agenți țărani cutreieră satele și dau iar semnalul răscoalei. Acum intențiunea căpitanilor era să plece din nou asupra orașelor ungurești. Se fixează atacurile și se distribuie trupele în acest scop. Atacul orașului **Deva** se hotărăște pentru ziua de 30 noiembrie, iar țăranii din munții Abrudului declară că vor pleca din nou asupra Abrudului ca să-l prefacă în cenușă, că vor trece prin ascuțișul sabiei pe toți cetățenii unguri și chiar și pe unii români, sub cuvântul că, în primele zile ale revoluției, ei au ascuns pe unguri în casele lor și le-au dat mijloace de existență. Planul general era ca țăranii din partea de jos a Mureșului, din Zarand și din munții Abrudului să înainteze, cu toții, spre inima Transilvaniei și să încingă o linie de foc, de la **Deva**, până la **Huedin**... / În timpul însă pe când țăranii făceau pregătiri pentru o nouă ofensivă, armata imperială se puse în mișcare, din toate părțile, către munții Abrudului. În partea dinspre Ungaria, generalul Sturm ocupă pasul de la Lacul Negru și diferite alte trupe fură așezate pe sub poalele muntilor, în comitatele Arad și Bihor. Pe de altă parte, în **Dobra**, **Ilia**, **Deva**, **Orăștie** și **Vințul de Jos**, până la **Alba Iulia**, fură lăsate, de asemenea, detașamente mai mici de armată. Alte trupe încinseră munții, în partea răsăriteană, cu misiunea să străbată la **Abrud**, prin punctele **Zlatna**, **Mogoș** și **Baia de Arieș**. În plus, o divizie de grăniceri secui fu destinată spre Cluj, ca să ocupe pozițiuni la **Gilău** și **Huedin**. Câte un preot sau doi erau atașați pe lângă fiecare trupă, ca să dojenească populația și să o îndemne să depună armele. Situațiunea era critică...

În ziua de 27 noiembrie, operațiunile armatei începură pe toată linia. În unele părți, țăranii rămaseră în-

vingători, ca la **Rămeți, Brad și Lupșa**. La Rămeți, țărani strigau: „Nu vă lăsați odată cu capul, feciori, că vine Horia cu țara!”. La Brad, după ce Crișan, cu trupa sa, bate pe maiorul Stoianici, cu cei 320 soldați ai săi, îl urmărește până la **Hălmagiu**. De asemenea, la **Lupșa**, pe Valea Arișului, țărani bat detașamentul maiorului Dolcinengo, iar pe locotenentul Mesterhazy, care îi vine în ajutor, îl împușcă, împreună cu 8 soldați ai săi...

În ziua de 7 decembrie 1784, se întâmplă nefericita luptă de la **Mihăleni**, care puse numaidecât capăt revoluțiunii. Armata, ca să poată opera în munții Abrudului, trebuia necondiționat să ocupe Zarandul și, în special, satele de pe Valea Crișului Alb, de la Brad, în sus. Spre acest scop, plecă, în ziua de 4 decembrie, o nouă trupă, de 400 grăniceri secui, în ajutorul maiorului Stoianoci, sub comanda vice-colonelului Kray, care era însoțit și de episcopul ortodox Gedeon Nichitici. Țărani din **Brad și Criștior** sunt chemați de preoți, care îi dojenesc și le fac promisiuni că li se va face sigur dreptate, dar numai după ce vor depune armele. Astfel, satele din jurul Bradului și Criștiorului se liniștesc, fără nici o vărsare de sânge, numai la simpla intervenție a episcopului lor. / Nu tot astfel se întâmplă, însă, în satul **Mihăleni**, unde erau adunați peste 600 de țărani, înarmați cu puști, pistoale, lăncii și furci de fier. Episcopul trimite doi preoți la trupa țăranilor, ca să-i invite să depună armele și să se liniștească, făgăduindu-le dreptate și amnistie. Țărani răsculați refuzând, vice-colonelul Kray, după retragerea preoților, pornește la atac pe grănicerii secui și se încinge o luptă între armată și țărani, care durează până seara târziu și în cursul căreia cad 85 de țărani, afară de răniți și prizonieri. Printre cei căzuți era și Micula Bibartu, căpitanul

țăranilor. / Această victorie a armatei introduse deodată liniștea în comitatul Zarand și avu urmări și pentru o repede liniștire a revoluției și în munții Abrudului. Sate întregi se supuseră, rând pe rând, iar cei care mai rezistau se îndreptară spre **Câmpeni**, unde formară o singură trupă, sub conducerea primului căpitan, Horia...

La 8 decembrie, vice-colonelul Kray, cu trupa sa și cu episcopul Nichitici, sosiră la **Abrud**. Aici, într-o zi de târg, episcopul convocă pe preoți și câte 6 țărani din comunele vecine, **Abrud-sat**, **Cârpeniș**, **Roșia Montană**, **Bucium**, **Lupșa** și **Câmpeni**, sfătuind pe toată lumea adunată să renunțe la revoluție și publicând decretul împăărătesc al amnistiei generale. Cuvântul episcopului fu ascultat. / Mai rezista acum trupa țăranilor de la **Câmpeni**, în contra căreia primi ordin să plece, în ziua de 11 decembrie, vice-colonelul Schultz, cu 750 soldați. Pe dealurile care mărginesc drumul de la Abrud la Câmpeni, furnica un număr de peste 20.000 de țărani, asupra cărora se îndreptară gurile de foc ale armatei imperiale...

După dizolvarea trupei țărănești de la **Câmpeni**, Horia dădu poruncă partizanilor săi, prin căpitanul Vasile Sgârciu din **Abrud**, ca, sub pedeapsă de moarte, să se întoarcă fiecare la casa sa, fiindcă a venit armata Maiestății Sale Împăratului, după ce îl vor însoți pe dânsul până la **Albac** și peste munți, de unde, apoi, își va continua drumul spre Viena, ca astfel să poată dobândi un rezultat fericit, în urma revoluției, pe care o pornise și comandase în scopul de a obține dreptate și libertate pentru iobagii români. / Era ultima onoare ce se făcea primului căpitan al revoluției, lui Horia, țăranul plin de inimă și de nemărginită dragoste pentru frații săi din robia austro-un-

gurească. / Pe la mijlocul lunii decembrie 1784, **revoluția încetase cu totul**”⁵⁵³.

1848, octombrie 24 „Grație personalității lui Iancu, care, de acum, se făcu în ochii moșilor *Craiul Munților*, fu cu putință să se înceapă acțiunea militară, în condiții neașteptat de bune. Cea dintâi țință a sa fu, deci, după instrucțiunile primite de la comitetul de pacificațiune, cum se numea comitetul național, reorganizat la adunarea din septembrie, să dezarmeze pe voluntarii unguri. La **Abrud**, izbuti să execute dezarmarea fără de nici o rezistență și, în 24 octombrie 1848, i se deschiseră porțile orașului, în care intră cu triumf eroul nostru. La **Zlatna**, însă, nesocotința consilierului cameral Nemegyei, care, după ce încheie o înțelegere cu conducătorii cetelor de români, porunci să se tragă în grămada de țărani intrați în oraș, dezlănțui pofa de răzbunare a bieților oameni, care au fost, până atunci, apăsați, umiliți și jefuiți îndeajuns de către toți acești funcționari ai statului, bandiți fără de pereche. Măcelul din oraș și victimele din Presaca, unde au fost exterminați, până într-unul, ungurii refugiați din Zlatna, vor rămâne pururea, o pildă grăitoare pentru aceia care au ținut în întuneric poporul nostru, de altminteri blând și generos”⁵⁵⁴.

1849: „Când Bem s-a dus în Banat (Bánság), cu zece mii de soldați, la mijlocul lunii aprilie, pentru a-l cuceri și a alunga armata lui Puchner, care invadase **Orșova**, din Valahia, Transilvania nu era încă pe deplin împăcată. Fehérvár (**Alba Iulia**) și **Déva** erau încă ținute de împărați; iar câteva mii de Oláhi, sub prefectul lui Janku,

⁵⁵³ Rusu Abrudeanu, Ion, *Moșii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit*, București 1928, pp. 161-176

⁵⁵⁴ Dragomir, Dr. Silviu, *Avram Iancu*, București 1924, pp. 28, 29

au stat înarmați prin munții Abrudului, fără a ceda apelurilor conciliante ale lui Bem. Este demn de remarcat faptul că Bem a asediat Fehérvár și Déva înainte de a porni și a pus în mișcare trei trupe împotriva oamenilor revoltați din munții Abrudului. / Colonelul Forró a înconjurat **Déva**, cu două mii de brigadieri, dar nu putea să facă nici un rău Cetății de pe stâna înaltă și abruptă, cu cele șase tunuri ale sale, și nu se putea aștepta la rezultate decât prin înfometare. Cetatea a fost apărat de prim-locotenentul Kudlics, cu o companie de soldați imperiali și, deși avea doar trei tunuri mari, a făcut destule pagube **orașului Déva**. Forró, pentru a grăbi capitularea, după câteva săptămâni de împresurare, le-a stricat conductele de apă ale celor din Cetate. De atunci, rezistența locuitorilor Cetății nu a putut dura, decât până când rezervele de apă s-au epuizat, pentru că pe promontoriul de stâncă, înalt de 800 de picioare, era imposibil să ne cățărăm. Dar paznicii au rămas, în scurt timp, nu doar fără apă, ci și alte alimente, iar pe 27 mai, în ziua Rusaliilor, au fost nevoiți să abandoneze cuibul de pe stâncă...

Un al patrulea corp de trupe a operat împotriva lui Oláhilor din Záránd, o vreme sub comanda maiorului Csutak, dar nu se putea înainta mai departe decât **Brád**, iar la începutul lunii mai, maiorul Hatvani a preluat comanda... / Între timp, Președintele și Ministrul de Interne Szemere au dorit să ia niște măsuri pentru a calma nefericita revoltă a Olachienilor, iar în acest scop, după ce s-au consultat cu reprezentanții naționalității Olach, la Debrecen, l-au trimis pe reprezentantul Drágos, de la Belénys, la Janku (Avram Iancu), ca să caute reconcilierea, propunând, pentru baza acordului, următoarele puncte:

I). Olachii, ca naționalitate aparte, vor fi numiți în acte, începând de anul viitor, după dorința lor, români.

II). Guvernul maghiar, inspirat de speranța că toate naționalitățile Ungariei își vor putea dezvolta propria independență, a oferit românilor următoarele asigurări:

1). Utilizarea limbii maghiare va acoperi numai chestiuni diplomatice, legislative și administrative; limba administrației municipale este stabilită de autoritățile legale.

2). În acele județe, în care românii sunt majoritari, limba deliberărilor poate fi atât româna, cât și maghiara; procesele-verbale pot fi păstrate în ambele limbi; iar comunicarea cu adunarea națională, guvernul și alte autorități ar trebui să fie doar în limba maghiară.

3). Limba școlilor românești este româna.

4). Limba autorității competente este folosită în legislația orală.

5). Românii își pot depune cererile în limba maternă.

6). Religia românilor are drepturi egale cu celelalte religii, în ceea ce privește administrația bisericească și școlară, românii își pot alege episcopii, independent de clerul sârbesc, iar unul dintre ierarhi primește titlul de patriarh.

7). În slujirea pentru Biserica Greacă se va înființa un departament separat, format exclusiv din persoane de această religie.

8). Școlile și bisericile lor se bucură de aceleași drepturi ca și cele ale tuturor celorlalte religii.

9). Fundațiile lor bisericești și școlare sunt gestionate de români.

10). Pentru ei se înființează o facultate teologică la Universitatea din Pesta.

11). Un consiliu bisericesc poate fi ținut anual.

12). În acele sate în care formează majoritatea, limba de comandă a Gărzii Naționale poate fi limba română.

13). Toate birourile guvernamentale le vor fi deschise.

III). Cei care s-au ridicat împotriva ungarilor, dar și-au pus armele în mâinile celei mai apropiate autorități civile, primesc amnistia totală.

IV). Toată lumea primește amnistia generală.

Cu aceste puncte importante, Janku (Avram Iancu) a semnat, înainte de toate, un armistițiu. Există perspectiva nesigură ca românii, acceptând aceste puncte, să depună armele. Dar chiar dacă ar fi fost pașnici, cele trăite de armele maghiare, nu numai în Transilvania, ci și în Ungaria, i-a făcut pe maghiari să încalce înțelegerea, iar astfel Olahienii au fost provocați la mânie de comportamentul nescuzabil al comandantului Hatvani. / Înainte de a prelua comanda brigăzii, Hatvani l-a vizitat personal pe Kossuth, în Debrecen, care l-a încurajat să ia măsuri rapide și viguroase, dacă misiunea lui Drágos la Janku (Avram Iancu) nu va avea succes. Imediat ce a ajuns la **Brád**, Hatvani l-a informat pe guvernator că, cu ceva efort, se poate obține o victorie clară împotriva românilor, așa că i-a cerut autorizarea pentru a-și începe ofensiva. Kossuth a acceptat cererea; fără îndoială, în cazul în care negocierile lui Drágos nu vor duce la nimic. Cu toate acestea, Hatvani, din credulitate sau pentru că a primit altfel de vești despre negocieri, nici măcar nu a așteptat întoarcerea lui Drágos, ci, la 6 mai, l-a atacat pe Janku,

care își avea tabăra în **Abrud**, cu o brigadă sa de 1.500 de oameni, l-a înfrânt și, capturându-l, l-a executat pe prefectul Buttyán (Butean).

Prima reacție a Oláhilor înfuriați a fost să riposteze. Ei nu au vrut să creadă că Drágos nu a participat, în secret, la încălcarea perfidă a armistițiului și l-au executat, împreună cu cei care au propus reconcilierea. Janku însuși a adunat un grup mai mare și l-a atacat Hatvani, în **Abrud**, pe 8 mai. Acesta s-a încăpățânat să reziste mult timp, mai ales legiunea germană de sub comanda lui Klein a dat dovadă de mare vitejie. Dar Oláhii însetați de răzbunare, care erau de câteva ori mai mulți, au atacat neobosiți, iar armata noastră, obosită și decimată, a fost forțată să se retragă la Brád, în dimineata următoare. Oláhii care au invadat Abrudul au incendiat casele ungarilor, una câte una, ucigând un număr mare dintre ei. / Hatvani, care era atent urmărit de opinia publică, ardea de dorința de a-și răzbuna înfrângerea cât mai curând posibil. După ce a primit câteva întăriri, a atacat și a ocupat Abrudul pentru a doua oară, pe 16 mai. Dar și Janku a coborât din munții săi, cu o forță și mai mare, iar acum, oprindu-i linia de retragere, l-a forțat să lupte până la moarte. Această bătălie a durat până în 19 mai, iar rezultatul a fost că Hatvani, slăbit și suferind deja de lipsă de alimente, a fost nevoit, în cele din urmă, să se retragă. Și-au făcut drum prin strâmtori, cu pistoalele; dar chiar dacă i-ar fi alungat sau ucis pe cei care i-au stat împotrivă, Hatvani nu ar putut ajunge la miile de Olahi, care, stând pe înălțimi, au aruncat spre ei ploaie groaznică de pietre. Cele patru tunuri ale lui Hatvani au fost distruse, membrii întregii legiuni germane și ai brigăzii sale erau aproape complet pierduți; două sau trei sute dintre ei abia au reușit

să se strecoare și să fugă din încercuire. Și acum au căzut victime și cetățenii din Abrud, care au supraviețuit masacrului de ieri.

Entuziasmul alimentat de victorie a reaprins rebeliunea Olăchilor în toată regiunea muntilor. La sfârșitul lunii, sub comanda lui József Móga, sub-prefect, aproximativ 8.000 de oameni au coborât, pe valea Aranyos, la **Teiuș** (Tövis), și de acolo, la **Bărăbanț** (Borbánd), hotărâți să atace armata noastră, care asedia Fehérvárat, dar a fost în curând spulberată de tunurile lor. / Răspândirea rebeliunii întetite a stârnit îngrijorarea liderului Bem, care se întorsese recent din Banat (Bánság). Prin urmare, a ordonat o campanie mai viguroasă împotriva olahilor. Pe colonelul Kemény Farkas, cu 4.000 de ostași l-a trimis la **Brád**, unde a sosit pe 4 iunie, încredințându-și avangarda comandamentului colonelului Forró și ariergarda colonelului Inczédi. A plecat la **Abrud** pe 8 iunie, dar, fiindcă a găsit drumurile stricate peste tot, n-a ajuns decât într-un sfert de zi la ruinele numitului oraș, cu mare efort și înconjurare. Acum Olahienii nu au ripostat nicăieri în masă; numai grupuri mici se grăbeau să atace în spate și în jurul convoiului. Maghiarii intenționau să înainteze, de la Kemény **Abrud**, la valea Aranyos, la **Câmpeni** (Topánfalvá), și și-au început marșul; dar au văzut, încă din **Cărpiniș** (Kerpenyes), că toată mâncarea era luată cu grijă din fața lor. Pentru a nu suferi aceeași soartă ca și Hatvani, s-au întors la **Abrud**, intenționând să plece, după câteva zile de odihnă. Dar, de îndată ce au plecat spre **Zlatna** (Zalatna), pe 16 iunie, în aceeași regiune în care au găsit mormântul armatei lui Hatvani, vreo 10-12 mii de Olăhi revoltați, conduși de prefectul Axente (Sever) i-au atacat, dar nu în luptă regulată, ci cu o ploaie de

gloanțe și de pietre, aruncate de pe povârnișurile drumurilor înguste. Au fost salvați de colonelul Forró, care comanda ariergarda, și prin sacrificiul de sine al curajosului batalion 11. Armata noastră, petrecând noaptea printre ruinele Zlatnei, a sosit la Fehérvár a doua zi”⁵⁵⁵.

1862: În conscripțiunile familiilor nobile române din anul 1862 sunt menționate familia „**Papp** de Nagy-Bánya (Baia-Mare), în comuna Zlatna, 1664, 1 familie.

Aron de Bisztra, în comunele Bistra și Zlatna, 1 familie”⁵⁵⁶.

1881: „Adunarea alegătorilor români din cercul **Ighiului** s-a ținut la 25 martie, în școala greco-ortodoxă din **Zlatna**, sub prezidiul parohului greco-ortodox din loc, a părintelui Damian. După ce s-au ales membrii clubului electoral, prin aclamațiune, la propunerea dlui președinte, ședința s-a suspendat pe câteva minute, pentru a se consulta alegatorii între sine asupra celor doi delegați, care să reprezinte alegatorii romani din acest cerc la conferința generală româna din Sibiu, de la 12 mai. După redeschiderea ședinței, s-au ales, cu vot unanim, de delegați domnii Dr. Absolon Todea și Nicolau Florescu din **Ighiu**. / Întreaga adunare a decurs în cea mai bună ordine, pentru care maturitate arătată mult onoratul domn administrator protopopesc I. Laslo a și dat expresiune simțămintelor sale de mulțumită, arătând totodată, în mod foarte convingător, că poporul român, în genere, este foarte leal, iubitor de pace și binevoitor către toți, dar a

⁵⁵⁵ Horváth, Mihály, *Magyarország Függetlenségi Harcának Története* (Istoria Războiului de Independență a Ungariei), Pest 1872, pp. 294-304

⁵⁵⁶ Puscariu, I. Cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sbiu 1892, p. 54

pretins totdeauna, cu insistență, și pretinde și astăzi respectarea tuturor drepturilor sale istorice naționale etc. / Nu pot să nu amintesc că adunarea noastră a fost onorată și de către doi oaspeți străini, anume domnii Köblös M., pretorul cercului **Ighiu**, și Bakcsi Lászlo, notarul din **Zlatna**. Domnul pretor, însă, onorându-ne pe câteva minute și după-amiază cu pretenția sa, recomandându-ne, din partea sa, cu bunăvoință multă, „activitatea”, ne-a făcut mărturisirea sinceră că, la ședință a luat parte din oficiu. Așa, pe cât ne-am fi ținut de fericiți cu oaspeții noștri, pe atâta ne-am întristat că și acum, în acest timp atât de constituțional, în orice mișcare, cât de inocentă, suntem supravegheați aspru de polițai, care se arată numai în timpuri și în state cu totul absolutiste, pe unde sunt nihiliști”⁵⁵⁷.

1884: „Alegerea de deputați dietali din cercului **Ighiu**, Transilvania, încât se referă la români, s-a săvârșit conform programei naționale române, satorite în Sibiu, la 1881 și 1884. Românii, afară de 12 din **Valea-albă**, care sunt servii erariului (împărăției) și oameni fără simț național și principii, și de trei inși din **Zlatna**, care asemenea sunt fără carte și rătăciți, au observat strict atitudinea prescrisă de acest programă. / Onoare preoțimii române, care, cu atâta scumpătate apără interesele vitale naționale, pricepând situațiunea actuală și chemarea ei! Toți preoții cu demnitate au știut să înfrunte atentatul îndreptat în contra națiunii române, reținându-se până la unul de la urnă, ba și cei ce, până acum, luaseră parte, acum nu s-au văzut prin opidul (târgușorul) **Ighiu**. Să trăiască preoții români! / Spre orientare, vă mai comunic că,

⁵⁵⁷ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLIV, nr. 38, Brașov 1881, pp. 2, 3

în lipsa unui alt candidat la deputăție și în lipsa alegătorilor români, a fost ales, cu aclamațiune, Lukates Lasz-ló, încă înainte de a veni alegătorii din **Barabanț**. Turburări, de care se temeau cei ce stăpânesc astăzi, nu s-au întâmplat și recuirarea jandarmilor din **Zlatna**, pe lângă cei din **Ighiu**, nu a fost de lipsă. Ba și placardele puteau fi afișate pe garduri, în loc de pereți, căci nu le avea nimeni grijă. Mai auzai poporul vorbind între sine: „Oare mai au mult de a cheltui pe pielea noastră?”, „Veni-va și rândul nostru?”. / Spre a întregi cele zise, vă mai comunic că, în 12 și chiar în 13 iunie, primind despărțământul de jandarmi știre din **Ighiu** despre un furt, în paguba preotului Precup din **Ighiu**, căruia i se furase o juncă, cererea preotului a fost refuzată, sub cuvânt că jandarmii au de lucru la alegeri. Cum vedeți, în timpul alegerilor, hoții pot fura în bună pace, căci mai întâi trebuie să îngrijească jandarmii de alegerea deputaților dietali, prin ajutorul ba-ionetelor, și apoi, dacă mai rămâne timp, să alerge, să prindă pe hoți. Acestea se întâmplă sub mult trâmbișatul constituționalism unguresc”⁵⁵⁸.

1885: „Ziarele din Pesta aduc diferite știri despre trimeri de trupe în Ardeal. Față cu acestea, „Nemzet” publică, acum, un comunicat oficios, care să rectifice exagerările în această privință. / După trimiterea cunoscutei proclamațiuni a „României iredente”, zice „Nemzet”, în unele comitate ale Ardealului, locuite de români, s-a arătat oarecare iritațiune; unii agitatori au făcut, adică, încercarea de-a întărâta poporațiunea română, care, de altminterlea, e liniștită. Aceasta, ce-i drept, n-a izbutit, dar ca așa-ceva să nu izbutească nici în viitor, guvernul și

⁵⁵⁸ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVII, nr. 87, Brașov 1884, p. 3

autoritățile locale au găsit necesar să ia unele măsuri. Mai ales pichetele de jandarmerie au fost întărite, în acele ținuturi, și, de curând, la **Ighiu, unde s-a găsit dinamită la un popă român**, și la **Zlatna** s-au trimis câte o companie de soldați. Deși atitudinea corectă a românilor nu dă pricină la nici o îngrijire, guvernul ținu de imperios a preveni, prin aceste măsuri, orice încercare posibilă. / Se pare, adaugă la acestea corespondentul, că referințele în Ardeal totuși sunt ceva mai serioase. Șeful poliției statului, consilierul ministerial Jekelfalussy, a călătorit, de curând, în aceste ținuturi și trebuie că observările sale au făcut guvernul să ia măsuri, preventive”. / Lățirea unei asemenea păreri, a îndemnat pe oficioșii de la „Nemzet” să vorbească.

Din comunicatul lui „Nemzet” rezultă că toate știrile alarmatoare, ce le dă presa ungurească, sunt niște mizerabile apucături, pentru ca dl Tisza să poată lua, în contra românilor, cele mai drastice măsuri, cu scop de a le astupa gura, să nu mai strige în contra împilărilor. Rezultat, din acel comunicat, că e neliniștit poporul român, dar această stare de neliniște, cu toate acestea, nu l-a clintit din atitudinea sa corectă. Și neliniștea nu proclamațiunea a produs-o, ci, precum bine știe dl Tisza, e chiar opera dumisale și a organelor sale; ea este fătul persecuțiunilor nemaipomenite, ce le suferă azi poporul român. / Ce privește pe agitatori, apoi cine nu știe că, îndată ce un cărturar român își ridică vocea, să ceară dreptate, guvernul, organele lui și presa ungurească îl înfierează cu acel epitet?

Am vrea să ne arate „Nemzet” din partea cărui român și când s-a făcut încercarea de a întârâta populațiunea română? Căci noi îi numim, pe fiecare zi, pe uneltele

dlui Tisza, care întărește poporul român, ofensându-l în drepturile și simțămintele lui, bătându-și joc și de lege, și de dreptate, și de echitate. / Dar nu trebuie să uităm că lui „Nemzet” și patronului său, precum și fratelui său, Trefort, le trebuie, înainte de toate, acum, îndată, un pretext spre a împiedica întrunirea Congresului Național al Românilor greco-ortodocși. Anul trecut, au avut fost serbările pentru Horia acest pretext, anulă acesta sunt pretinsele „încercări de a schimba atitudinea corectă a românilor”⁵⁵⁹.

„O altă versiune despre trimiterea trupelor împărătești la **Ighiu** este că, între poporațiunea română și maghiară din **Ighiu** s-ar fi ivit frecări, fiindcă la alegerea de curând a primarului au izbutit românii; iar în **Zlatna**, — după cum spune „Ellenzék” că s-ar fi găsită în acel ținut puști de contrabandă, doi procurori și comandantul jandarmeriei au sosit în Zlatna”⁵⁶⁰.

1886: „Cu înconjurul garnizoanei din **Alba Iulia** și **Orăștie**, se trimite totuși, în mod excepțional și pentru un timp nedeterminat, două companii din garnizoana din **Sibiu**, la **Ighiu** și **Zlatna**, locuri în nemijlocită apropiere de **Alba Iulia** și **Orăștie**. / Deși primejdia presupusă nu a existat și e dovedit că nu există, soldații dizlocați în acele două localități nu sunt încă revocați la trupa lor”⁵⁶¹.

1889: „**Nouă cale ferată.** Ministrul unguresc de lucrări publice și comunicație a conces lui Frideric Stach, din Viena, să facă lucrările pregătitoare pentru construirea unei căi ferate, care să ducă, de la stația **Alba-Iulia**, la

⁵⁵⁹ *Gazeta Transilvaniei*, Anul XLVIII, nr. 223, Brașov 1885, p. 1

⁵⁶⁰ *Ibidem*, p. 2

⁵⁶¹ *România Liberă*, Anul X, nr. 2384, București 1886, p. 2

Zlatna, să se ramifice, de la **Șard**, până la **Ighiu**, și să ducă, de la **Zlatna**, până la **Valea-Dosului**”⁵⁶².

1904, Diaconovich: „**Zlatna** (magh. Zalatna, german. Gross-Schlatten), comună rurală în Transilvania, comitatul Alba inferioară, cu 3.823 locuitori, români (2.708) și maghiari; Zlatna este unul dintre centrele de băieșit din Ardeal și sediu al unui căpitanat montan. De Zlatna se mai țin și coloniile montane Vulcoi, Corabia, Trimpoele și Valea Dosului. Zlatna a fost, și pe timpul romanilor, centrul băieșitului din Ardeal, sub numele de Ampelum (de unde vine și numele râului Ampoi). Importanța de colonie montană Zlatna și-a păstrat-o până în ziua de azi. Regimul Ungariei i-a arătat un interes deosebit și a trimis experți ca să se îngrijească de exploatarea minelor. Se găsește cărbune, fier, aur, argint. În Zlatna se schimbă mineralele, în care se află aur, și din care acesta pe cale fizică nu se poate extrage. Zlatna e legat cu Alba Iulia prin cale ferată”⁵⁶³.

1923: „În județul Alba- inferioară, zilele trecute au fost mai multe cazuri de turbare. Așa, în **Ighiu**, un cal deal lui Simion Muntean, turbând, a mușcat 60 de vite. În **Bucerdea**, lui Amos Floria i-au murit, de aceeași boală, câteva oi. O vulpe turbată a mușcat mai multe vite în hotarul **Zlatnei**, semn că boala aceasta s-a legat și de unele dintre sălbătăciuni. Un câine cu același năcaz a îngrozit lumea din **Șard** și **Ighiu**, rânind, până n-a fost pușcat, și câțiva oameni”⁵⁶⁴.

1930: „**Isprăvile hoțomanului Ilia Pădurilor**.

⁵⁶² *Gazeta Transilvaniei*, Anul LII, nr. 85, Brașov 1889, p. 3

⁵⁶³ Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904, pp. 1266, 1270

⁵⁶⁴ *Unirea Poporului*, Anul V, nr. 28, Blaj 1923, p. 3

Cetitorii acestei gazete au mai auzit, de bunăseamă, despre îndrăznețele jafuri și atacuri ce se săvârșesc pe Valea Ampoiului, de vreo 2 ani, înapoi. S-a mai scris despre niște tâlhari din Munții Apuseni, fără să se poată însă arăta făptuitorii. De atunci, înapoi, făptașii necunoscuți au mai făcut îndrăznețul atac din **Zlatna**, anume în seara de 7 ianuarie, atacând pe locuitorul Gheorghe Pădurean, trocar de meserie, om de 80 de ani și poreclit și „primarul țiganilor”, de la care au luat frumoasa sumă de 80.000 lei. Și când bietul moșneag s-a văicărit după agonisitul lui dintr-o viață de 80 ani, i-au tras și câteva lovituri cu arma, bătucindu-l și pe el. și pe bătrâna lui, ca măru. După ce au cules de prin casă haine bune și alte obiecte, cam în preț de vreo 10.000 lei, s-au dus, trăgând salve ca la revoluție! / După acest din urmă atac, se vede cât i-a mai putut răbda marele Dumnezeu, și le-a hotărât descoperirea. Încă în cursul lunii ianuarie, jandarmii din **Băcăinți** au reușit a prinde pe un „păsăroi”, cu numele Vasile Șpan, care vindea prin satele din jur mărfurile din Zlatna. Strâns bine și purtat prin sate și de la post la post, a făcut o mulțime de declarații interesante, de care nu s-a știut. Nu a tăgăduit că face parte din faimoasa bandă a vestitului căpitan de hoți.

Ilia pădurilor, din Inuri, cu fratele său de cruce Beliga, din Meteș. Sub conducerea acestora, banda ticăloasă a săvârșit mari și feroase crime. Cine e mult temutul Ilia Pădurilor? / E un om mai în vârstă, care, de 14 ani a dezertat din armată și, de atunci, e fiul codrilor, după care a și căpătat numele de „Ilia Pădurilor”. Vrut-au jandarmii să-l prindă, dar au mâncat sărmanii băta cumplite, ba alții și-au pierdut și viața, ca, bunăoară, un sergent instructor, care, vrând să fie viteaz, s-a dus în câmp,

la o colibă, să-l prindă pe Ilie. Dar acesta, văzându-l de departe, l-a luat la țel și, cu un glonte din arma militară, i-a zburat creierii pe jos. / Sub conducerea lui Ilie, se sparg case și cămări, se fură alimente, haine, ba se fură și porci, oi și alte asemenea, ca de la **Zlatna** și **Cib**. Atacă pe călători, pe care îi buzunăresc, le iau banii și îi mai și coto-nogesc în bățai. Iar dacă se încearcă tradarea lui, apoi vai și amar cum știe Ilia Pădurilor să-și răzbune. / O vestită ispravă a lui Ilia Pădurilor, a fost...

Nana, cu lăcat pe gură, caz pe cât de glumeț, pe atât de fioros. Anusia, o femeie, le șoptea jandarmilor că unde găzduiesc Ilie și ai săi. El, aflând despre aceasta, a picat în casă la femeie, când nici nu visa, și i-a poruncit să-i dea un lăcat. I-a tăiat, cu briceagul, buza de deasupra gurii și cea de dedesubt, și a vârât apoi copcia lăcatului prin amândouă buzele și, încuind cu cheia, a lăsat-o așa!...

Când ȣigani prind pe Ilie! Niște ȣigani negustori de cai, întorcându-se de la târg, din **Vințul de Jos**, și trecând printr-o pădure, vorbeau în gură mare și se lăudau cum ar putea ei prinde pe Ilia Pădurilor. Dur vorbind așa, nici nu visau că lupul, de care se înțelegeau ei, era în preajma lor; și unde nu-i ajunge Ilie și, cu un par, îi sno-pește în bățai, de răsuna codrul. După ce îi bate bine, le strigă: „Șsa se prinde Ilia Pădurilor!”. / Și a mai făcut el, cu frățâne-său Beliga, și altele multe mișelii, batjocuri și jafuri, care, de s-ar scrie toate, nici în întreagă foaia aceasta nu ar încăpea, că zi de zi se aud altele și altele... / Nu-i, deci, nici o mirare că, în tot ținutul acesta, de dincoace de Mureș, de la Alba-Iulia și pe Ampoi în sus, s-a băgat groaza și spaima în locuitorii satelor și în călători. Într-un rând

Ilie ține foc deschis cu patru jandarmi, care merseseră spre **Inuri**, în căutarea lui. Însă, în pădure, Ilie și ai săi au început cu focuri de armă militară și încă cu patroane dum-dum, de-a căror explodări și pocnituri răsunau dealurile și văile, și se despicau copacii ca-n front! Cu greu și-au scăpat viața bieții jandarmi! / Altădată, a schilăvit un jandarm, pe care-l ochise de undeva și, cu o singură lovitură de dum-dum, i-a zdrobit un braț și l-a făcut neom.

Arătând acestea isprăvi ale lui Ilie, ne întrebăm: Cum se mai pot suferi atâtea furturi, omoruri, fărădelegi, jafuri, ziua, la amiază, în drumul mare? Până când asemenea rușini pe țara noastră?”⁵⁶⁵.

1932: „Daruri însemnate pentru **biserica „Sf. Uniri“ de la Cib...** / De laudă este dl Silviu Popovici, controlor de tren la C. F. R. din **Cluj**, cu soția Ana Letiția, care au colectat între personalul cheferist din gările **Cluj, Teiuș, Turda, Dej est**, contribuind și dumnealor cu majoritatea prețului, plătind clopotul mijlociu, în greutate de 80 kg. / Sfinția Sa părintele canonic de la **Lugoj**, dr. Ioan T. Marianescu, procurând clopotul mic, de 40 kg (pe cel mare procurându-l subsemnatul, ca preot local, 130 kg, ca laudă și mulțumită bunului Dumnezeu, pentru ajungerea scopului, într-o umilință și smerenie oferit!). / Dl notar Vasile Meteșan, din **Almașul-mare**, a procurat toaca de oțel, de la fabricile Reșița (o toacă poate fără asemănare, 2 m lungime și 30 cm lățime), donată în numele scumpulor dumisale fii Viorel și Flaviu. / Dl Ioan Crișan din **Teiuș** a dăruit un frumos clopoțel, cu 4 brațe, pentru altar.

⁵⁶⁵ *Unirea Poporului*, Anul XII, nr. 11, Blaj 1930, p. 2

Credincioșii Petru și Ana Olea au procurat o cădelniță nouă. Domnișoara Elena Popovici, din **Geoagiul de jos**, a dăruit o față albă de altar. / Elisabeta Jit din loc a dăruit un stihar nou, procurat cu bani din slujit, dna Elena Moga din **Turda** a dăruit un minunat știhar, cusut în motive românești, lucrat în albastru, potrivit. cu cele două rânduri de odăjdii albastre, domnișoara Adelina Coman din **Ighiu**, alt stihar, tot în motive românești, în culoare roșie (bordo), potrivit cu odăjdiile de această culoare. Dna Maria Roșu, din **Geoagiul de jos**, a lucrat, cu propriile mâini, doi frumoși prapori, în motive românești, cu rude, cruci, complet gata.

De laudă este donația dlui Iuliu V. Albin, cu doamna Elena din **Zlatna**, procurându-ne două prea frumoase sfeșnice de piatră, lucrate artistic la Școala de arte și meserii din **Zlatna**. Sunt de tot impozante, înaintea altarului, înalte de 2 metri și jumătate, cu făclii de 2 kg bucata și în culoarea naturală. / Asemenea, călduroase mulțumiri aducem Reverendului Domn Ioan Stanciu, teolog în Roma, care mereu ne înzestrează cu multe lucruri scumpe! Ne-a trimis o frumoasă cruce pentru masa altarului, îmbrăcată în mozaic și în formă de picturi cu vederi din Roma, Bazilica sf. Petru, a sf. Ioan etc., în înălțime de 45 cm, apoi o altă cruce, cu sf. moaște de la 6 sfinți, între care și sf. Francisc de Asisi, marele făcător de minuni. Apoi încă 4 medalioane, cu sf. relieve, între care și de la sf.. Vasile cel mare și Ioan Gură de aur.

Proprietarii Petru Bunea, cu soția Maria, din **Almașul-mare-Brădet**, ne-au procurat un frumos polican-dru, iară ginerele dumnealor, dl învățător Ioan D. Ioan, cu soția Elena, două icoane mari: Isus și Maria, de-o parte și de alta a ușii Învierii. / **Biserica noastră din Zlatna**, prin

parohul local, părintele Iosif Bogdan, un rând de odăjdii negre și 2 sfeșnicuțe de aramă pentru masa altarului, David Jurca din **Bucium-Izbita** un *Strajnic* nou, surorile Maria și Ana Iancu din loc, un *Penticostar* mic”⁵⁶⁶.

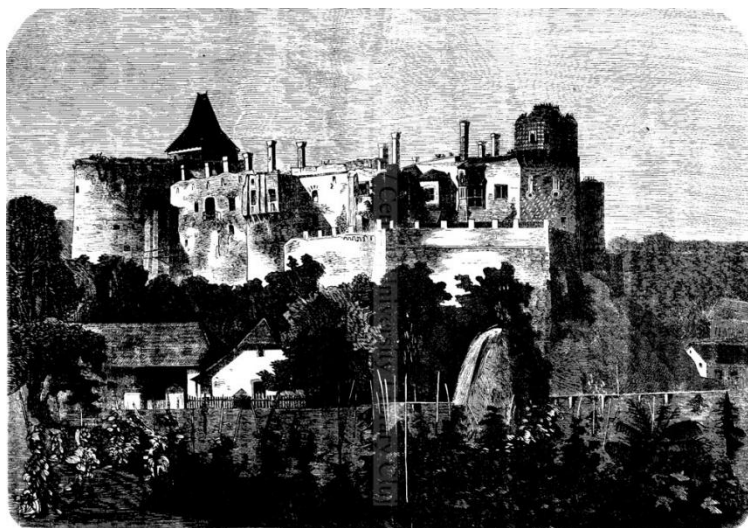
1939: „Între donatorii bisericii din **Cib** se înșiră dl Iuliu Albini, cu soția, ale căror donații la această biserică au trecut de suma de 30.000 lei. Urmează dl director Iuliu Albini-fiul, cu donații în valoare de 2.500 lei și două sfeșnice de argint, răposata doamnă Silvia Caul din **Zlatna**, 400 lei. Dl și doamna Aron și Laura Costea, un rând de odăjdii negre, în valoare de 3.100 lei. Doamna A. Olea, cu domnișoara învățătoare Evira Gruia din **Teiuș**: un stihar nou, în valoare de 600 lei. Dl și doamna Alexandru și Elisabeta Poppei din Novi-Sad, Serbia: patru bucăți perdelele mari la ușile sfântului altar, în valoare de 16.000 lei. Domnul fost deputat și prefect Dr. Ovidiu S. Raeș din **Zlatna**: un *Triod* nou, 550 lei. Soții Teodor și Elena Moga din **Ighiu**: un prea frumos sfeșnic de argint, în valoare de 800 lei. Dl și doamna Vasile și Ștefania Meteșan, notarul **Zlatnei**, donații în valoare de 3.600 lei. Raveca Dârlea, Dionisie Popoviciu și Nicolae Oancea, câte un sfeșnic de aramă. Soții Ștefan și Valeria Dejeu din **Cluj**, icoană în valoare de 3.000 Lei. Saveta Piper din **Cib**: o candelă cu 250 lei. Răposata Maria Bozeșan din **Cib**, o iconiță cu 50 lei. Aron Galea din Almaș, donație 150 lei. Domnișoara Maria Moga din **Alba Iulia**: o acoperitoare în valoare de 200 lei”⁵⁶⁷.

1940: „Credincioșii bisericii române unite din **Ghijasa-de sus**, județul Târnava-mare, aduc, și pe această cale, Domniei Sale, dlui Iuliu V. Albini, proprietar de mi-

⁵⁶⁶ *Unirea Poporului*, Anul XIV, nr. 42, Blaj 1932, pp. 3, 4

⁵⁶⁷ *Unirea Poporului*, Anul XXI, nr. 52, Blaj 1939, p. 3

nă din **Zlatna** și mare protejator al bisericii noastre, sincerele și viile lor mulțumiri, pentru darul de 2.000 lei (două mii lei), făcut bisericii noastre. Bunul Dumnezeu să-i dea multă sănătate, iar jertfa să-i fie primită la tronul ceresc. / Părintele Simion Stoiță”⁵⁶⁸.

CASTELULU DE LA UNTADOR'A.

ZOLTAN

vezi **MIHAI VITEAZUL**, județul Mureș.

⁵⁶⁸ *Unirea Poporului*, Anul XXII, nr. 24, Blaj 1940, p. 7

ZUHNA

(Zuha, Zuhna, județul Satu Mare)

1355, decembrie 16, Cenad: Capitlul bisericii din Cenad dă de știre „că nobila doamnă Lucia, fiica magistrului Albert de **Zuha** (Zuhna, județul Satu Mare), din comitatul Borșod, de asemenea Nicolae și Bartolomeu, fiii săi, venind în fața noastră în numele lor și al lui Ioan, frațele lor după mamă, ne-au arătat că au vândut nobilei doamne Margareta, fiica magistrului Pousa, acum soția magistrului Ladislau, fost comite al secuilor, o moșie a lor întreagă, numită **Ozelew** (Ozewlews, lângă Pecica, județul Arad), aflătoare lângă Mureș, în comitatul Cenad, în care se știe că este o biserică zidită în cinstea sfântului Petru, care moșie fusese despărțită de moșia numită **Ahtunmonostra** și fusese dată, din partea fraților săi, doamnei Lucia, pe temeiul dreptului de naștere și în temeiul celei de-a patra părți convenite ei ca fată... Și au vândut-o doamnei Margareta pentru 100 de mărci de dinari dubli, monedă curentă în ținut”⁵⁶⁹.

⁵⁶⁹ AȘSP, *Documenta Romaniae Historica* / C. Transilvania (1351-1355), Vol. X, București 1977, doc. 362, pp. 389-391

BIBLIOGRAFIE FINALĂ

- AȘSP, *Documenta Romaniae Historica* / *C. Transilvania*
(1351-1355), Vol. X, București 1977
- AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / *C. Transilvania*
(1356-1360), vol. XI, București 1981
- AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / *C. Transilvania*
(1361-1365), vol. XII, București 1985
- AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / *C. Transilvania*
(1366-1370), vol. XIII, București 1991
- AȘCP, *Documenta Romaniae Historica* / *C. Transilvania*
(1371-1375), vol. XIV, București 2002
- AȘCP, *Cronici turcești privind țările române*, vol. II, sec.
XVII-XVIII, București 1974
- AȘSP, *Pagini de veche artă românească*, vol. IV, București
1981
- AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, I, București
1968
- AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, II, București
1970
- AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, III, București
1971
- AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, IV, București
1972
- AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, V, București
1973
- AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, VI, București
1976
- AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, VII, București
1980

AȘSP, *Călători străini despre Țările Române*, VIII,
București 1983
AR, *Călători străini despre Țările Române*, I, serie nouă,
București 2004
AR, *Călători străini despre Țările Române*, II, serie nouă,
București 2005
AR, *Călători străini despre Țările Române*, III, serie nouă,
București 2006
AR, *Călători străini despre Țările Române*, IV, serie nouă,
București 2007
AR, *Călători străini despre Țările Române*, IX, serie nouă,
București 1997
AR, *Călători străini despre Țările Române*, X, I, serie nouă,
București 1998
AR, *Călători străini despre Țările Române*, X, II, serie
nouă, București 1998

Academia Română, *Documente privind Istoria României*,
Veacul XI, XII și XIII, C. Transilvania, vol. I (1075-1250), București
1951

Academia Română, *Studii și cercetări de Istoria Artei /*
Seria Arte Plastice, Tomul I, București 1964

Academia Română, *Studii și cercetări de Istoria Artei /*
Seria Arte Plastice, Tomul 33, București 1986

Academia Română, *Studii și cercetări de Istoria Artei /*
Seria muzică. Teatru cinematografie, Tomul 37, București 1990

Academia Română, *Studii și cercetări de istorie veche*, Tom.
22, nr. 1, București 1971

Academia Română, *Studii și cercetări de istorie veche*, Tom.
25, nr. 4, București 1974

Academia Română, *Studii și cercetări de istorie veche și*
Arheologie, Tom. 73-74, București 2022-2023

Academia Română, *Pagini de veche artă românească*, II,
București 1972

Academia Română, *Pagini de veche artă românească*, IV,
București 1981

Academia Română, *Contribuții la Istoria limbii române*
literare / secolul al XVIII-lea, Editura „Atlas-Clusium, Cluj-Napoca
2000

Academia Română, *Documente privind Istoria României / Veacul XI, XII și XIII*, vol. I (1075-1250), București 1951

Academia Română, *Studii și cercetări de istorie veche*, Anul I, nr. II, București 1951

Academia Română, *Studii și cercetări de istorie veche*, Anul III, nr. III, București 1953

Academia Română, *Studii și cercetări de Istoria Artei / Seria Arta Plastică*, Tomul 14, nr. 1, București 1967

Academia Română, *Studii și cercetări de Istoria Artei / Seria Arta Plastică*, Tomul 19, nr. 2, București 1972

Academia Română, *Studii și cercetări de istorie veche*, Anul II, tom 24, București 1973

Academia Română, *Studii și cercetări de istorie veche*, Anul II, tom 26, București 1975

Academia Română, *Studii și cercetări de istorie veche*, Tomul 31, nr. 1, București 1980

Academia Română, *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, 3, *Istoriografia străină din secolul al XIX-lea*, București 1984

Academia Română, *Istorie veche*, Anul X, nr. 1, București 1959

Academia Română, *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie*, Tomurile 73-74, București 2022-2023

Academia Română, *Condica Hațegului / 1725-1847 / publicată cu o introducere de N. Iorga*, București 1941

Academia Română, *Anuarul arhivei de folklor*, I, Cluj 1932

Academia Română, *Dacia avgvsti provinia. Crearea provinciei*, București 2006

Academia Română, *Istoria Românilor*, Volumul III, București 2001

Arhiva Someșană, nr. 16, Năsăud 1932

Arhiva Someșană, nr. 20, Năsăud 1936

Arhivele Naționale ale României, *Arhive personale și familiale*, vol. I, București 2001

Arhivele Naționale Bacău, *Acta Bacoviensia*, XV, Onești 2020

Arhivele statului Deva, *Sargetia Acta Musei Devensis*, VII, Deva 1970

Așezămintele Brâncovenești, *O sută de ani de la înființare / 1838-1938*, volum de documente comemorativ Mircea cel Bătrân, București 1944

Biblioteca „Astra”, nr. 31, Sibiu 1944

CNSAS, *Organizația de rezistență condusă de maiorul Nicolae Dabija / 1949-1949*, București 2009

Direcția Arhivelor Statului, *Catalogul documentelor românești din Arhivele Statului de la orașul Stalin*, vol. I (1521-1799), București 1955

DGAS, *Pentru libertate și unitate națională / Documente hunedorene / 1848-1920*, București 1988

Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, *Fontes rerum Austriacarum*, I, Wien 1857

Universitatea Cluj, *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, VII – 1936-1938, București 1939

*** *Die Österreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild*, VI, Wien 1902

*** *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul*, I, București 1929

*** *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul*, II, București 1929

Institutul de Istorie, *Studii / Revistă de istorie și filosofie*, volumul IV, Anul 6, București 1953

Institutul Social Român, *Sociologie Românească*, Anul I, nr. 12, București 1936

Institutul Social Român, *Sociologie Românească*, Anul III, nr. 10-12, București 1938

Magazin istoric, Anul XXIX, nr. 12, București 1995

Mitropolia Ardealului, *Biserica ortodoxă română din Ardeal și Ungaria, în veacul lui Iancu de Hunedoara (XV)*, nr. 3-4, Sibiu 1956

Mitropolia Ardealului, *Resfințirea bisericii „Sf. Nicolae” din Tâlmaci*, Anul XXX, nr. 9-10, Sibiu 1985

Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva, *Istorie, cultură și cercetare*, Vol. III, Cetatea de Scaun, Târgoviște 2016

- Muzeul de Istorie al RSR, *Cercetări arheologice*, VIII, București 1986
- Muzeul Național al Unirii Alba Iulia. Colecția documente, *Documentele Unirii*, vol. I, f. 243-249
- Muzeul Țării Crișurilor, *Repertoriul monumentelor din județul Bihor*, Oradea 1974
- Muzeul Țării Crișurilor, *Crisia*, Anul XIV, Oradea 1984
- Muzeul Țării Crișurilor, *Biharea*, XXVIII-XXX, Oradea 2006
- Muzeul de Istorie Cluj, *Acta Mvsei Napocensis*, II, Cluj 1965
- Muzeul de Istorie Cluj, *Acta Mvsei Napocensis*, IV, Cluj 1967
- Muzeul de Istorie Cluj, *Acta Mvsei Napocensis*, V, Cluj 1968
- Muzeul de Istorie Cluj, *Acta Mvsei Napocensis*, VI, Cluj 1969
- Muzeul de Istorie Cluj, *Acta Mvsei Napocensis*, VII, Cluj-Napoca 1970
- Muzeul de Istorie Cluj, *Acta Mvsei Napocensis*, VIII, Cluj-Napoca 1971
- Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensis*, XIV, Cluj 1977
- Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensis*, XV, Cluj 1978
- Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensis*, XVI, Cluj-Napoca 1979
- Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensis*, XVII, Cluj-Napoca 1980
- Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensis*, XVIII, Cluj-Napoca 1981
- Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensis*, XIX, Cluj-Napoca 1982
- Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensis*, XX, Cluj-Napoca 1983
- Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensis*, XXII, Cluj-Napoca 1984
- Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, XXII-XXIII, Istorie, Cluj-Napoca 1985-1986

Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensis*, XVIII, Cluj-Napoca 1981

Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, XXVI-XXX, Preistorie-Istorie, Cluj-Napoca 1994

Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1989-1993

Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1994

Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1995

Muzeul de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensis*, vol. II, nr. 34, Cluj-Napoca 1998

Muzeul Național de Istorie a României, *Dacia / Augusta provincia. Crearea provinciei*, Editura „Cetatea de Scaun”, Târgoviște 2006

Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, 33, I, Cluj-Napoca 1996

Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, 32, II, Cluj-Napoca 1996

Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, 35-36, Istorie II, Cluj-Napoca 1999

Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensis*, VIII, Cluj 1971

Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensis*, 37-38/II, Cluj-Napoca 2000-2001

Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensis*, 39-40/II, Cluj-Napoca 2003

Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensis*, 45-46/II, Cluj-Napoca 2009

Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensis*, 47/II, Cluj-Napoca 2010

Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensis*, 48/II, Cluj-Napoca 2011

Muzeul Național de Istorie a României, *Dacia / Augusta Provincia / Crearea Provinciei*, VII – 1936-1938, București 2006

Muzeul de Istorie al județului Caraș-Severin, *Banatica*, vol. II, Reșița 1973

- Muzeul de Istorie al județului Caraș-Severin, *Banatica*, vol. II, nr. 13 Reșița 1995
- Muzeul Banatului Montan Reșița, *Banatica*, Vol. I, nr. 26, Reșița 2016
- Muzeul Județean Maramureș, *Marmatia*, Baia Mare 2002
- Muzeul „Vasile Pârvan” Bârlad, *Acta Mvsei Tutovenss / Memorialistică*, V, Bârlad 2020
- Muzeul de Artă Zalău, *Acta Musei Porolissensis*, Zalău 1976
- Muzeul de Artă Zalău, *Acta Musei Porolissensis*, XLII, Zalău 2020
- Muzeul Țării Crișurilor Oradea, *Biharea / Culegere de studii și materiale de etnografie și artă*, Oradea 2001-2003
- Muzeul Țării Crișurilor Oradea, *Biharea*, Oradea 2003
- Muzeul Țării Făgărașului, *Acta Terrae Fogarasiensis*, II, Făgăraș 2013
- Muzeul Țării Făgărașului, *Acta Terrae Fogarasiensis*, III, Făgăraș 2014
- Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat”, *Acta Terrae Fogarasiensis*, X, Făgăraș 2021
- Patriarhi Română; Academia Română, *Monahismul ortodox românesc*, vol. 2, București 2016
- Revista muzeelor și monumentelor / Monumente istorice și de artă*, nr. 2, Sibiu 1981
- Universitatea din Iași, *Buletinul Institutului de Filologie Română „Alexandru Philipide”*, vol. IV, Iași 1937
- Universitatea „Regele Ferdinand I” Cuj, *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, Anul VII, București 1939
- Albu, Corneliu, *De la Bobâlna la Alba-Iulia*, București 2022
- Andronescu, Marta, *Repertoriul documentelor Țării Românești, publicate până azi*, I, București 1937
- Ansted, D. T., *A Short Trip In Hungary And Transylvania*, London, 1862
- Apan, Adrian, *Monopoluri feudale pe domeniile Diosig-Săcuieni*, în Muzeul Țării Crișurilor Oradea, *Biharea / Culegere de studii și materiale de etnografie și artă*, Oradea 2001-2003
- Apolzan, Lucia, *Sate-crânguri din munții Apuseni*, în *Sociologie Românească*, Anul V, nr. 1-6, București 1935

- Apolzan, Lucia, *Portul și industria casnică în Munții Apuseni*, în *Sociologie Românească*, Anul V, nr. 1-6, București 1943
- Arbenz, Emil, *Mitteilungen zur vaterländischen Geschichte*, XXIII, St. Gallen 1889
- Ardelean, Florin, *Evoluția domeniului fiscal în Principatul Transilvaniei*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, XXII-XXIII, Istorie, Cluj-Napoca 1985-1986
- Ardeleanu, S. G., *Orașul Cluj, centru meșteșugăresc în sec. XVI*, în Institutul de Istorie, *Studii / Revistă de istorie și filosofie*, volumul IV, Anul 6, București 1953
- Avram, Alexandru, *Câteva considerații cu privire la bazilicile scurte din bazinul Hârtibaciului și zona Sibiului*, în *Revista muzeelor și monumentelor / Monumente istorice și de artă*, Anul L, nr. 2, București 1981
- Baiulescu, Maria *Tribuna Poporului*, Anul II, Nr. 65, duminică 5/17 aprilie 1898
- Băjenaru, Constantin, *Făgărășenii și primul Război Mondial. Memorie și istorie (II)*, în Muzeul Țării Făgărașului, *Acta Terrae Fogarasiensis*, III, Făgăraș 2014
- Bălaj, Mihai, *Arhidiaconul Alexe Berinde / 1844-1923*, în *Afirmarea*, Anul III, nr. 12, Satu Mare 1938
- Bălan, Ștefan; Mihăilescu, Nicolae Șt., *Istoria științei și tehnicii în România*, Ed. Acad., București 1985
- Bălan, Dr. Nicolae, *Din trecutul Bisericii Române Bihorene. / VI. / Calvinism*, în *Revista Teologică*, Anul II, nr. 1, Sibiu 1908
- Balog, Iosif Marin; Lumperdean, Ioan; Mádly, Loránd; Țicu, Dumitru, *Multiculturalism, identitate și diversitate. Perspective istorice*, Editura MEGA, Cluj-Napoca 2015
- Bara, Ioan Sebastian; Toma, Decisa; Lazăr, Ioachim, *Județul Hunedoara, Monografie*, vol. II, Deva 2012
- Barițiu, George, *Părți alese din Istoria Transilvaniei*, Vol. I, Sibiu 1889
- Barițiu, George, *Părți alese din Istoria Transilvaniei*, Vol. II, Sibiu 1890
- Barițiu, George, *Părți alese din Istoria Transilvaniei*, Vol. III, Sibiu 1891
- Barițiu, George, *Catechismul Calvinescu inpusu clerului si poporului romanescu sub domnia principiloru Georgiu Rákoczy I si II*, Sibiu 1879

- Barițiu, George, *Din cronicile lui Michail Cserei. 1661-1711*, în *Transilvania*, nr. 21, Brașov 1869; nr. 24, Brașov 1869
- Bartoș, Gheorghe, *Răskoala lui Horea / bibliografie analitică*, București 1976
- Bassa, Beniamin, *Transportul sării pe Mureș, în secolele XVIII-XIX*, în Arhivele statului Deva, *Sargetia Acta Musei Devensis*, VII, Deva 1970
- Bașca, George, *Fragmente din istoria Maramureșului*, I, Sighetu Marmăției 1931
- Bazin, Hipolite, *Nimes Gallo-Romain*, p. 36, în J. Charles-Roux, *Nimes*, Paris, 1908
- Bellu, Pavel, *Blaga în marea trecere*, București 1970
- Bellu, Radu, *Catastrofe, atentate și sabotaje la căile ferate din România / 1860-1980*, București 2022
- Bianu, Ioan; Nicolaiasa, G., *Catalogul manuscrisurilor românești*, Tomul III, nr. 729-1061, Craiova 1931
- Birăescu, Traian, *Banatul sub turci*, în *Vrearea*, Anul III, nr. 4-8, București 1934
- Bodea, Cornelia C., Dr., *Moise Nicoară (1784-1861)*, Diecezana Arad nedatat
- Bogdan, Florin, *Cărți românești vechi, într-o colecție particulară*, nr. 1-2, în Muzeul „Vasile Pârvan” Bârlad, *Acta Mvsei Tutovensius / Memorialistică*, V, Bârlad 2020
- Bogdan, Ioan, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, Vol. I, 1510-1600, București 1893
- Bogdan, Ioan, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, Vol. II, 1601-1640, București 1895
- Boldureanu, Ioan, Viorel; Dănilă, Simion; Ungureanu, Cornel, *Antologia literaturii dialectale bănățene*, Timișoara 2011
- Bónis, Johanna, *Muzeul Secuiesc de Artă Industrială din Târgu Mureș și colecția lui*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensis*, 37-38/II, Cluj-Napoca 2000-2001
- Borcea, Liviu, *Memoria Caselor*, Oradea 2023
- Botezan, Liviu, *Robota, cauză a participării țărănimii transilvănene la revoluția din 1848-1849*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensis*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1995

- Brânduş, Gheorghe, *Despre mocanii săceleni*, în *Țara Bârsei*, Anul IX, nr. 3, Braşov 1937
- Breazu, Ion, *Literatura Transilvaniei*, Casa Şcoalelor 1944
- Brudaşcu, Dan Dr.; Jucan, Angela Monica, *Octavian Goga. Bibliografie*, Baia Mare 2009
- Bucur, Alexandru, *Urme grănicereşti în Țara Oltului (I)*, în Muzeul Țării Făgăraşului „Valer Literat”, *Acta Terrae Fogarasiensis*, X, Făgăraş 2021
- Bud, Tit, *Date istorice despre protopopiatele, parohiile şi mănăstirile române din Maramureş, din timpurile vechi, până în anul 1911*, Gherla 1911
- Bugnariu, Tudor, *Însemnătatea ultimelor lupte economice ale muncitorimii din Cluj*, Tip. Record Cluj
- Bunta, Magdalena, *Contribuţii la studiul produselor artistice ale glăjăriei de la Porumbac (Sec. XVII-XVIII)*, în Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvzei Napocensis*, XVII, Cluj-Napoca 1980
- Buracu, Coriolan, Pr., *Din istoria Banatului Severin*, Caransebeş 1932
- Buta, Nicolae, *Avram Iancu şi epoca sa*, Cluj 1924
- Buzea, O., *Pe şantierele de zidire a Clujului românesc*, în *Arhiva someşană*, nr. 24, Năsăud 1938
- Buzea, Octavian, Dr., *Clujul 1919-1939*, Cluj 1939
- Câmpeanu, Remus, *Biserica română Unită, între istorie şi istoriografie*, Bucureşti 2024
- Cantacuzino, Gh. I., *Cercetările arheologice de la Leşnic, judeţul Hunedoara*, în Muzeul de Istorie al RSR, *Cercetări arheologice*, VIII, Bucureşti 1986
- Cantemir, Dimitrie, *Istoria Imperiului Otoman / Creşterea şi scăderea lui*, Bucureşti 1876
- Ceuşianu, Alexandru, *Vremuri de osândă. Revoluţia 1848/1849 din perspectiva unui oraşel ardelenesc*, în *Țara Bârsei*, Anul VI, no. 6, Braşov 1934; / în *Țara Bârsei*, Anul VII, nr. 1, Braşov 1935
- Chidioşan, Nicolae, *Prelucrarea osului în aşezările culturii otomani din nord-vestul României*, în Muzeul Țării Crişurilor, *Crisia*, Anul XIV, Oradea 1984
- Chira, Ioan, *1918 / Bihorul în Epopeea Unirii / Documente*, Oradea 1978

- Cioran, Emilian, Prot. Stavrofor, *Biserica cu hramul „Sf. Treime” din Rășinari*, în *Revista Teologică*, Anul XXXII, nr. 3-4, Sibiu 1942
- Ciorogariu, Roman, Episcopul Orăzii, *Zile trăite*, Oradea 1926
- Cipariu, Timotei, *Acte si fragmente latine romanesci pentru istori'a beserecei romane mai alesu unite*, Blaj 1850
- Ciubăncan, V. T., *Contribuții, adevăruri clujene interbelice la dezideratul național al apărării frontierei de vest a României*, III, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Musei Napocensis*, XXII-XXIII, Istorie, Cluj-Napoca 1985-1986
- Clopoșel, Ioan, *Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România*, Cluj 1926
- Cobzaru, Dumitru, arhimandrit, *Monografia Mănăstirii „Adormirea Maicii Domnului” Nicula*, Cluj-Napoca 2020
- Cociș, Sorin; Gaiu, Corneliu; Zăgreanu, Radu, *Fibule romane din Dacia intracarpatică*, în *Revista Bistriței*, XXIV, Bistrița 2010
- Codrea, Ionuț-Cosmin; Bodó, Cristina, *Biserica reformată din Rapoltu Mare*, în Academia Română, *Studii și cercetări de istorie veche și Arheologie*, Tom. 73-74, București 2022-2023
- Cosma, Ela, *Sași, austrieci, slavi, în Transilvania și Banat*, București 2009
- Cosmin, Radu, *Românii la Budapesta*, vol. II, București 1920
- Cotoșman, Gheorghe, Protoiereu Dr., *Episcopia Caransebeșului / până în pragul secolului al XIX-lea*, Caransebeș 1941
- Crăciun, Mircea, *Biserica din Albac, reamplasată la Florica-Ștefănești, la inițiativa lui Ion I. Brătianu, preluș la Marea Unire din anul 1918*, în *Argesis*, XXVII, Pitești 2018
- Crișan, I. H., *Necropola celtică de la Apahida*, în *Acta Musei Napocensis*, VIII, Cluj 1971
- Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, Budapest 1913
- Curinschi Vorona, Gheorghe, *Istoria arhitecturii în România*, București 1981
- Cziple, Alexandru, Preotul Dr., *Documente privitoare la Episcopia din Maramurăș*, București 1916

- Dăian, Diana-Maria, *Activitatea misionară ofensivă a ordinelor catolice în Transilvania secolului al XVII-lea, în contextul Reconquistei catolice post-tridentine*, Cluj-Napoca 2018
- Dăianu, Ilie, *Popas la Braşov*, în *Cetatea Moldovei*, \Anul IV, Vol. IX. Nr. 6, Iaşi 1943
- Dejeu, Petre, *Instituţiunile culturale / din municipiul Oradea şi judeţul Bihor*, Oradea 1937
- Demeter, Gabriel, *Vecinătăţi pe Valea Secaşelor*, comuna Apoldu de Jos, judeţul Sibiu, în *Argesis*, VIII, Piteşti 2009
- Diaconovich, Dr. C. (Corneliu), *Enciclopedia Română*, Tom I. Sibiu 1898
- Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom II. Sibiu 1900
- Diaconovich, Dr. C., *Enciclopedia Română*, Tom III, Sibiu 1904
- Dobrescu, Vasile; Tătar-Dan, Maria, *Un deceniu din istoria Băncii „Aurora” Năsăud*, în *Revista Română de Istorie Economică*, tomul III, Cluj-Napoca 2024
- Drăgan, Ioan, *Nobilimea românească din Trasilvania, între anii 1440-1514*, Bucureşti 2000
- Drăgan, Ioan, *Un căpitan român pe frontul antiotoman: Ladislau Ficior de Ciula (?-1492)*, în Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, XXII-XXIII, Istorie, Cluj-Napoca 1985-1986
- Drăganu, N., *Vechimea şi răspândirea românilor; pe baza toponimiei şi onomastice*, Vălenii de Munte, 1934
- Drăghici, Dumitru, Cătălin, *Fondul personal „Inginer silvic Ioan Zeicu” (1903-1997)*, în Arhivele Naţionale Bacău, *Acta Bacoviensia*, XV, Oneşti 2020
- Dragomir, Dr. Silviu, *Avram Iancu*, Bucureşti 1924
- Drăguţ, Vasile, *Arta gotică în România*, Bucureşti 1979
- Drăguţ, Vasile, *Despre picturile murale ale bisericii fortificate din Homorod*, în Academia Română, *Studii şi cercetări de Istoria Artei / Seria Arte Plastice*, Tomul 1, Bucureşti 1964
- Drăguţ, Vasile, *Picturile murale din biserica evanghelică din Mălincrav*, în Academia Română, *Studii şi cercetări de Istoria Artei / Seria Arta Plastică*, Tomul 14, nr. 1, Bucureşti 1967, pp. 79, 80

- Drăguț, Vasile, *Pictura Murală din Transilvania (sec. XI-XV)*, București 1970
- Dumitran, Ana; Cucui, Elena-Daniela; Mișu, Elena; Pop, Saveta-Florica, *Iacob Zugravul*, Alba Iulia 2010
- Dumitran, Ana; Szöcs Fülöp, Károly; Băjenaru, Luminița *Icoane pe sticlă din Transilvania / Colecția Szöcs*, Alba Iulia 2012
- Dumitran, Ana, curator, *Fecioarele înlăcrimate ale Transilvaniei*, Bistrița 2013
- Dumitrașcu, S.; Bader, T., *Așezarea dacică de la Medieșul Aurit*, în Muzeul de Istorie Cluj, *Acta Mvsei Napocensis*, IV, Cluj 1967
- Enea, C.; Botezan, I., *Mișcări țărănești din județul Cluj în anii primului Război Mondial*, în Muzeul de Istorie Cluj, *Acta Mvsei Napocensis*, VIII, Cluj 1971
- Fabritius-Dancu, Juliana, *Cetăți țărănești săsești din Transilvania*, Sibiu 1980
- Faur, Viorel; Giuran, Valeriu A., *Documente privind contribuția Diviziei 3 Munte la Eliberarea Bihorului*, II, în Muzeul Țării Crișurilor, *Crisia*, Anul XIV, Oradea 1984
- Feller, François-Xavier, *Dictionnaire historique, ou, Histoire abrégée*, Tome IX, Paris 1828
- Ferencz S. Alpár; Forró Albert; Hermann Gustáv Mihály; Kádár Gyula; Miháșy János; Novák Csaba Zoltán; Novák Károly-István; Orbán Zolt; Sepsiszéki Nagy Balás; Sófalvi András; Sztáncsuj Sándor József, *Istoria Secuilor*, manual – Miercurea Ciuc 2012
- Filipașcu, Dr. Al., *Descriere întâmplărilor Revoluției din anul 1848-1849*, în *Transilvania*, Anul 74, nr. 1, Sibiu 1943
- Filipașcu, Alexandru, de Dolha și de Petrova, *Istoria Maramureșului*, Baia Mare 1997
- Florescu, Florea, *Cetele de secerătoare din Cuhea, Maramureș*, în *Sociologie Românească*, Anul II, nr. 11-12, București 1937
- Florin, Mihai Florin, *Antroponimia și modalitățile de transmitere a antroponimelor în cadrul familiilor nobiliare transilvănene de la sfârșitul secolului al XIII-lea și din secolul al XIV-lea*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensis*, 48/II, Cluj-Napoca 2011

- Focșa Gheorghe, *Contribuții la cercetarea mentalității satului Moišeni*, în *Sociologie Românească*, Anul I, nr. 1, București 1936
- Fotino, George, *Biserica din Albac*, în *Revista Fundațiilor Regale*, Anul VIII, nr. 6, București 1941
- Gaiu, Corneliu, *Economia Bistriței în Evul Mediu*, în *Arhivele Bistriței*, Anul IV, Fascicula 2, Cluj-Napoca 2019
- Gáll, Erwin, *Analiză preliminară a necropolei „din jurul bisericii” de la Dăbâca*, în *Acta Mvsei Napocensis*, 47/II, Cluj-Napoca 2010
- Garda, Dezideriu, *Aspecte ale structurii sociale a unor localități de pe valea Mureșului în secolul al XVIII-lea*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, XXII-XXIII, Istorie, Cluj-Napoca 1985-1986
- Garda, Dezideriu B., *Mediul geografic și evoluția socială în bazinul Giurgeului, în secolele XVI-XVII*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1989-1995
- Gerando, A. de, *La Transylvanie et ses habitants*, Paris, 1845, în capitolul „Vallée de Hâczeg. Demus. Vârhely (Sarmizegethusa). Mosaiques. Costumes”
- Giurescu, Constantin C., *Istoria Românilor*, II, partea întâi, București 1943
- Giurescu, Constantin, C., *Istoria Românilor*, II, partea a doua, București 1943
- Giurescu, Constantin, C., *Istoria Românilor*, III, partea întâi, București 1944
- Glodariu, Ioan, *Arhitectura Dacilor / Civilă și Militară (sec. II î. e. n. – I e. n.)*, Cluj-Napoca 1983
- Goga, Octavian, *Drumul unui cuceritor*, în *Luceafărul*, Anul X, nr. 20, Sibiu 1911
- Goga, Octavian, *Discursuri*, București 1933
- Goldenberg, S., *Clujul în secolul XVI*, București 1958
- Golopenția, Sanda, *O dublă aniversare*, în *Sociologie Românească*, Anul XXIV, nr. 3-4, București 2013
- Govora, N. S., *Să ne aducem aminte*, în *Carpații*, Anul XXXIX, nr. 54/65, În Exil 1989/1990
- Greco, Dan-Simion, *Județul Hunedoara, în anii 1939-1949*, Deva 2021

- Grofşorean, Dr. C., *Situația Românilor bănăţeni, în decursul secolului al XVIII-lea*, Timişoara 1944
- Gusti, Dimitrie, *60 de sate româneşti*, Bucureşti 1942
- Hârcă, Rodica, *Repertoriul arhitectural - Salonta*, în Muzeul Țării Crișurilor, *Biharea*, XXVIII-XXX, Oradea 2006
- Hasdeu, Petriceicu, B., *Cărțile poporane ale românilor în secolul XVI*, Bucureşti 1879
- Haşeganu, Ilie, *Mărginenii / în viața economică a Transilvaniei și a vechiului Regat*, Braşov, 1941
- Hațegan, Ioan, *Vilayetul de Timişoara*, Timişoara 2005
- Hațegan, Ioan; Boldea, Ligia; Țeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului / Banatul între 934-1662*, Timişoara 2006
- Hațegan, Ioan, *Patrimoniul bănăţean*, vol. I, Timişoara 2006
- Hațegan, Ioan, *Filippo Scolari / Un condotier italian pe meleaguri dunărene*, Timişoara 2024
- Horváth, Mihály, *Magyarország Történelme (Istoria Ungariei)*, Pesten 1872
- Horváth, Mihály, *Magyarország Függetlenségi Harcának Története (Istoria Războiului de Independență a Ungariei)*, Pest 1872
- Hunfalvi, Paul, *Monumentele lingvistice ale Măhaciului din comitatul Turda-Arieș*, în *Ungaria*, Anul I, X, Cluj 1892
- Hurmuzachi, Eudoxiu de, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, Volumul I, partea 2, Bucureşti 1890
- Hurmuzachi, Eudoxiu de, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, Volumul II, partea 2, Bucureşti 1891
- Hurmuzachi, Eudoxiu de, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, Volumul II, partea 5, Bucureşti 1897
- Imreh, Șt.; Pataki, I., *Agricultura Transilvăneană*, în Muzeul de Istorie Cluj, *Acta Mvsei Napocensis*, IV, Cluj 1967
- Ioanițiu, Cicerone, *Genocidul din România*, Apologeticum 2006
- Ionescu, Toader, *George Barițiu / Monografie*, Partea a III-a, Cluj-Napoca 2017
- Ionescu-Gură, Nicoleta, *Între Domeniul Coroanei și, în Magazin istoric*, Anul XXIX, nr. 12, Bucureşti 1995
- Iorga, N., *Însemnări din Bisericile Maramureşului / culese de Ioan Bârlea*, Bucureşti 1909
- Iorga, N., *Istoria Bisericii Româneşti*, vol. I, cap. III, Bucureşti 1908

- Iorga, N., *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, /
Volumul I-ii, Până la mișcarea lui Horea (1784), București 1915
- Iorga, N., *Istoria lui Mihai Viteazul*, Vol. II, București 1935
- Iorga, N., *Studii și documente cu privire la Istoria
 Românilor*, vol. IV, *Legăturile Principatelor Române cu Ardealul*,
 București 1902
- Iorga, N., *Studii și documente cu privire la Istoria
 Românilor*, vol. IX, București 1905
- Iorga, N., *Scrisori și inscripții ardelenene și maramureșene*, II,
 București 1906
- Iorga, N., *Memorii*, Vol. II, București 1926
- Iorga, N., *Memorii*, III, Editura „Națională” S. Ciornei 1923
- Iorga N., *Neamul Românesc în Ardeal și Țara Ungurească*,
 I, București 1906
- Iorga, N., *Observații și probleme bănățene*, București 1940
- Iorga, N., *Opere economice*, București 1982
- Iorga, N., *Documente românești din arhivele Bistriței*,
 Partea II, București 1900
- Irimie, Cornel, *Portul popular din Țara Oltului / zona Avrig*,
 București 1957
- Irimieș, Dumitru, *Semnificația istorico-etnografică a unor
 recente descoperiri*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei,
Acta Musei Napocensis, 32, II, Cluj-Napoca 1996
- Istrate, G., *Graiul satului Nepos (jud. Năsăud)*, în
 Universitatea din Iași, *Buletinul Institutului de Filologie Română*
 „Alexandru Philipide”, vol. IV, Iași 1937
- Jakab Elek, *Kolozsvár története*, Buda 1870
- Jakó, S., *Sigilografia cu referire la Transilvania*, în
Documente privind Istoria României, vol. II, București 1956
- Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története
 és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale
 românești), Budapest 1896
- Jaschke, Franz, *National-Kleidertrachten und Ansichten von
 Ungarn, Croatien, Slavonien, dem Banat, Siebenburgen und der
 Bukowina*, / *Costumes nationaux et vues d'Hongrie, de Croatie,
 d'Esclavonie, de Bannat, de Transilvanie et de Bukowine*. / *Nact der
 Natur gezeichnet und gestochen von Franz Iaschke*, Wien 1821.
Gedruckt bey Anton Strauss, k. k. priv. Buchdrucker, Wien 1821

- Jela, Doina, *Lexiconul Negru / Unelte ale represiunii comuniste*, Humanitas 2001
- Jiga, Caius, *Însemnări din trecutul orașelor transilvănene. Sașii și ungurii la Cluj*, RIR, 1943
- Josan, Nicolae; Popa, Liliana, *Cetatea Alba Iulia / în timpul Revoluției din anii 1848-1849 – documente vieneze*, Alba Iulia 2001
- Károlyi, Dionisie, *Construcția de căi ferate în Banat (1856-1914)*, în Muzeul de Istorie al județului Caraș-Severin, vol. II, Reșița 1973
- Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954
- Josan, Nicolae, *Cetatea Alba Iulia, în timpul Revoluției din anii 1848-1849*, Alba Iulia 1983
- Kovács, I, *Despre activitatea așa-numitelor „judecătorii urbariale*, în Muzeul de Istorie Cluj, *Acta Mvsei Napocensis*, II, Cluj 1965
- Kövári, László, *Erdély története 1848-49-ben* (Istoria Transilvaniei, în 1848-49), Pest 1861
- Kretschmayr, Henrik, *Gritti Lajos, 1480-1534*, Budapest 1901
- Kurz, Anton, *Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denk und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens*, Kronstadt 1856
- Lăcătuș, Daniel, *Presa din Hunedoara. Contribuții privind jurnalismul de investigație*, Editura Stef
- Lacea, Constantin, *Din autobiografia lui Stan Blebea (1809-1873)*, în *Țara Bârsei*, Anul V, nr. 1, Brașov 1933
- Lambor, Petre, *Nobilii din neamul Cenad (sec. XIII-XVII)*, în Muzeul de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensis*, vol. II, nr. 34, Cluj-Napoca 1998
- Lazăr, Victor, *Clujul*, București 1923
- Lehrer, Milton, G., *Ardealul, pământ românesc*, București 1944
- Leu, Valeriu; Albert, Carmen, *Banatul în memorialistica „măruntă”*, în Muzeul de Istorie al județului Caraș-Severin, *Banatica*, vol. II, nr. 13 Reșița 1995
- Literat, Valer, *Din Țara Oltului / Însemnări vechi din biserici noi*, în *Țara Bârsei*, Anul X, nr. 3, Brașov 1938
- Literat, Valer, *1945 – Din culisele rezistenței pentru salvarea Maramureșului*, în *Familia Română*, An 10, nr. 2-3, Baia Mare 2009

- Lukács, Antal, *Țara Făgărașului în Evul Mediu / secolele XIII-XIV*, Editura Enciclopedică, București 1999
- Lupaș, I. *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. I, București 1927
- Lupaș, I. *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. II, Cluj 1940
- Lupaș, I. *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. IV, Sibiu 1943
- Lupaș, I., *Istoria Românilor*, București 1937
- Lupaș, I., *Documente istorice transilvane*, vol. I, 1599-1699, Cluj 1940
- Lupescu-Makó, Maria, *Considerații privind testamentele nobiliare din Transilvania, la sfârșitul Evului Mediu*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Acta Mvsei Napocensis, 39-40/II, Cluj-Napoca 2003
- Macrea, Mihail, *Culte germanice în Dacia*, Cluj 1947
- Mallows, Lucy; Abraham, Rudolf, *Transylvania*, 2013
- Man, Ioan Eugen, *Biserici din județul Mureș / Monumente de artă populară românească*, Editura Reîntregirea, Târgu Mureș 2004
- Manciulea, Ștefan, *Granița de Vest*, Baia Mare 1994 (1934)
- Manciulea, Șt., *Așezările românești din Ungaria și Transilvania, în secolele XIV-XV*, Blaj 1941
- Manciulea, Ștefan, *Românii din secuime*, Sfântu Gheorghe 2023
- Maniu, Basiliu, *Disertațiune ictorico-critică și literară, tractandă despre originea Romanilor din Dacia-Trajană*, Timișoara 1857
- Mărdărescu, G. D., *Generalul, Campania pentru dezrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei*, București 1922
- Marinescu, George G., *Vestigii hallstattiene timpurii și mijlocii din nord-estul Transilvaniei*, în *Revista Bistriței*, Anul XXIV, Bistrița 2010
- Mariș, Ștefan, *Monumente din județul Maramureș închinat Eroilor din Primul Război Mondial*, Baia Mare 2020
- Márki Sándor, *Kolozsvár neve*, în „Bulletin de la Société Hongroise de Géographie”, tomul XXXII, Budapest 1904
- Marta, Doru, *Cetatea Oradiei / De la începuturi, până la sfârșitul secolului al XVII-lea*, Oradea 2013

- Mazere, Ioan; Neamțu, Gelu, *Evenimente de la Luna Arieșului din septembrie 1848*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1994
- Medeleanu, Horia, *Perspectivă nouă asupra picturii din biserica română din Lipova (județul Arad)*, în *Revista muzeelor și monumentelor / Monumente istorice și de artă*, București 1981
- Melich-Gombocz, *A honfoglaláskori Magyarország*, Budapest 1929
- Metea, Octavian, *Fii ai Neamului Românesc / Patriotul Badea Cârțan*, București 1972
- Meteș, Ștefan, *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Ardealul*, Sighișoara 1920
- Meteș, Ștefan, *Moșiile Domnilor și boierilor din Țările române în Ardeal și Ungaria*, Biblioteca Semănătorul, Arad 1925
- Meteș, Ștefan, *Păstorii ardeleni în Principatele Române*, Arad 1925
- Meteș, Ștefan, *Domni din Principatele române, pribegi în Transilvania, în veacul XVII*, Cluj 1934
- Meteș, Ștefan, *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului*, Vol. I, Cluj 1935
- Meteș, Ștefan, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu 1936
- Mihályi, Joan, de Apșa, *Diplome maramureșene*, Sziget 1900
- Miulescu, Nicolae, *Dacia – Țara Zeilor*, Editura „Zalmoxis”, Cluj-Napoca 1993
- Moisil, Iuliu, *Românii ardeleni din vechiul Regat și activitatea lor până la Război*, în *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul / 1918-1928*, volumul III, București 1929
- Moldovan, Liviu, *O audiere de martori din anul 1777 privitoare la familiile nobile românești din satul Vărai, districtul Chioar*, în Muzeul Județean Maramureș, *Marmatia*, Baia Mare 2002
- Moldovanu, Vasilie, *Din anii 1848-1849*, în *Gazeta Transilvaniei*, Anul LVIII, nr. 26, Brașov 1895
- Morariu, Tiberiu, *Viața pastorală în Munții Rodnei*, București 1937
- Morariu, T.; Buta, I.; Maier, A., *Județul Bistrița-Năsăud*, București 1972

- Morariu T.; Sorocovschi, V., *Județele patriei: Județul Sălaj*, București 1972
- Motogna, Victor, *Un document necunoscut privitor la istoria Românilor din Valea Rodnei*, în *Revista Istorică*, Anul XI, nr. 7-9, București 1925
- Mureșan-Șireganul, Petre, *Ceva din 1848*, în *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIII, nr. 165, Brașov 1890
- Mureșanu, Florea, *Cazania lui Varlaam*, Cluj 1944
- Mureșanu, Ion, *Ardealul*, „Cartea Românească” București 1924
- Murgescu, Costin I., *Fragment ardelean: Procesul Memorandumului, Vremea*, Colecția „România Eroică” 1938
- Mușlea, Candid C., *Protopopul Gheorghe Haines (1769-1812)*, în *Țara Bârsei*. Anul VI, nr. 2, Brașov 1934
- Mușlea, Candid C., *Protopopul Baiul (1782-1831) și fiul său Nicolae („Coconu Baiu”) (1782-1855)*, în *Țara Bârsei*, Anul VIII, nr. 3, Brașov 1936
- Mușlea, Ioan, *Cercetări folklorice în Țara Oașului*, în Academia Română, *Anuarul arhivei de folklor*, I, Cluj 1932
- Mușlea, Ion, *Anuarul arhivei de Folklor*, I, Cluj 1932
- Neagoe, Manole, *Mihai Viteazul*, București 1994
- Nemoianu, P., *Coloniile de munte din Banat*, în *Țara noastră*, Anul IV, nr. 36, Sibiu 1923
- Olteanu, Ioan, *Revoluția de la 1848 din Câmpia Transilvaniei*, Târgu Mureș 2014
- Onofreiu, Adrian, *Mărturii documentare referitoare la relațiile minoritate / majoritate la Bistrița*, în *primii ani după Unirea din 1918*, în *Revista Bistriței*, XXIV, Bistrița 2010
- Orghidan, N., *Prin munții Buzăului*, în *Țara Bârsei*, Anul IV, nr. 4, Brașov 1932
- Oța, Liana, *Sesiunea anuală de comunicări științifice a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”*, în *Academia Română, Studii și cercetări de istorie veche și arheologie*, Tomurile 73-74, București 2022-2023
- Păcățian, Teodor V, *Cartea de Aur sau Luptele politice-naționale ale românilor de sub Coroana ungară*, volumul I, Sibiu 1902

Păcățian, Teodor V, *Cartea de Aur sau Luptele politice-naționale ale românilor de sub Coroana ungară*, volumul III, Sibiu 1905

Păcurariu, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, București 1991

Paget, John: *Hungary and Transylvania / with remarks on their condition, social, political and economical*, London, 1855

Pall, Francisc, *Inochentie Micu-Klein / Exilul la Roma / 1745-1768 / Documente inedite*, Vol. II/1, Doc. 1-144, Cluj-Napoca 1997

Panaiteescu, P. P., *Documente privitoare la Istoria lui Mihai Viteazul*, București 1936

Panaiteescu, P. P., *Mihai Viteazul*, București 2002

Pap, József, *Adalékok Máramaros történetéhez* (Adăugiri la istoria Maramureșului), Máramarossziget 1909

Papahagi, Tache, *Graiul și folklorul Maramureșului*, București 1925

Papiu-Ilarian, Alexandru, *Tesaur de monumente istorice pentru România*, tom I, București 1862

Papiu-Ilarian, Alexandru, *Tesaur de monumente istorice pentru România*, tom III, București 1864

Papiu-Ilarian, Alexandru, *Istoria Romanilor din Daci'a superioare*, tom I, ed. II, Viena 1852

Pârvan, Vasile, *Getica / o protoistorie a Daciei*, București 1926

Păsărică, Ion, *Frumusețile naturale ale Banatului*, București 1936

Pauler, Gyula, *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt* (Istoria națiunii maghiare sub regii Árpádházi), Budapest 1893

Pavelescu, Gh., *Pictura pe sticlă la Români*, în *Revista Fundațiilor Regale*, Anul XII, nr. 3, București 1945

Petit, Alexandru, *Monografia județului și orașului Brașov*, Brașov 1922

Petolescu, Constantin C., *Despre inscripțiile Daciei Romane*, în *Academia Română, Studii și cercetări de istorie veche*, Tomul 31, nr. 1, București 1980

Petra-Bengescu, Horia, *Din viața lui Ioan Pop-Reteganul*, în *Țara Bârsei*, Anul VII, nr. 4, Brașov 1935

- Petranu, Coriolan, *Artă românească din Transilvania*, Sibiu 1943
- Petrișor, Marcel, *Crișan*, București 1983
- Petrov, Gheorghe, *Câteva date privind cercetările arheologice de la biserica românească din Cicău, județul Alba*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Musei Napocensis*, 33, I, Cluj-Napoca 1996
- Petrovici, Emil, *Folclor de la motii din Scărișoara*, în „Anuarul Arhivei de Folclor” V (1939)
- Petruțiu, I., *Contribuțiuni la istoricul Teatrului românesc din Transilvania*. Volumul omagial „Fraților Ion și Alexandru Lapedatu, București 1936
- Piciu, Dionisie, *Salva – pagini de istorie*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Musei Napocensis*, II, Istorie, Cluj-Napoca 1995
- Podea, Ioan, *Monografia județului Brașov*, vol. I, Brașov 1938
- Pop, Constantin, *Signa militaria de bronz în Dacia Romană*, vol. I (1521-1799), în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Musei Napocensis*, XIV, Cluj 1977
- Pop, Darius, *Mărturii strămoșești*, Satu Mare 1938
- Pop, Dumitru, *Coordonate ale culturii populare românești din perspectivă etnologică*, Cluj-Napoca 2004
- Pop, Ioan Aurel, *Instituții medievale românești / Adunările nobiliare (boierești) din Transilvania, în secolele XIV-XVI*, Cluj-Napoca 1983
- Pop, Ioan I., *Cohors Numidarum Antoniana la Feldioara*, în Academia Română, *Studii și cercetări de istorie veche*, Anul I, tom 26, București 1975
- Pop Reteganul, Ion, *Povești ardelenesti*, prefața, București 1986
- Popa, Corina, *Biserici sală gotice din nordul Transilvaniei*, în AȘSP, *Pagini de veche artă românească*, vol. IV, București 1981
- Popa, Grigore, *Răscoala ardeleană a lui Horia*, în *Vrerea*, Anul VI, nr. 3-4, Timișoara 1945
- Popa-Lisseanu, G., *Românii în izvoarele istorice medievale*, București 1939
- Popescu-Râmniceanu, Virgil, *Istoria mișcării românești din Ardeal în anii 1848 și 1849*, București 1919

- Popovici, George, *Istoria românilor bănățeni*, Lugoj 1904
- Popovici, Ioan; Covaci, Veronica; Mudura, Gheorghe;
Călușer, Iudita; Apan, Mihai; Ilea, Ana; Caciora, Andrei, *1918 / Bihorul în epopeea Unirii / Documente*, Oradea 1978
- Porumb, Marius, *Breasla pictorilor români, fondată la Gherla, în 1777*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvzei Napocensis*, XXII-XXIII, Cluj-Napoca 1986
- Poslușnicu, M. Gr., *Istoria Muzicei la Români*, București 1926
- Preda, C., *Recenzii: I. Winkler, Tipuri monetare ale daco-geșilor și aria lor de răspândire*, în *Studii și cercetări de istorie veche*, Tom. 22, nr. 1, București 1971
- Preda, Dr. G., *Activitatea „Astrei” în 25 an de la Unire (1918-1943)*, în *Biblioteca „Astra”*, nr. 31, Sibiu 1944
- Prelipceanu, Raluca, *Arta eclectică a lui Simion Silaghi Sălăgeanu – un artist transilvănean la confluența de veacuri (Sec. XVIII-XIX)*, în Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva, *Istorie, cultură și cercetare*, Vol. III, Cetatea de Scaun, Târgoviște 2016
- Prodan, D., *Răscoala lui Horia în comitatele Cluj și Turda*, în Universitatea „Regele Ferdinand I” Cluj, *Anuarul Institutului de istorie Națională*, VII, București 1939
- Puscariu, Dr. Ilarion; Preda, Ioan de; Borcia, Dr. Lucian; Lupaș, Dr. Ioan; Mateiu, Dr. Ion, Dragomir, Dr. Silviu, *Contribuțiuni istorice privitoare la trecutul Românilor de pe pământul crăiesc*, Sibiu 1913
- Puscariu, I. cav de, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Sibiu 1892
- Puscariu, Ioan cav. de, *Fragmente istorice despre boierii din Țara Făgărașului*, IV, Sibiu 1907
- Racoveanu-Nera, Ion, *Pădurea jdiorenilor*, în Institutul Social Român, *Sociologie Românească*, Anul III, nr. 10-12, București 1938
- Radu, Dionisie; Moldovan Victor, *Așezarea eneolitică de la Aruncuta*, în *Acta Mvzei Napocensis*, XVIII, Cluj-Napoca 1981
- Rebreanu, Liviu, *Mărturisiri*, în *Revista Fundațiilor Regale*, An. 7, Nr. 11, 1940
- Reli, Simion, *Biserica ortodoxă din Maramureș, în vremurile trecute*, Cernăuți 1938

- Retea, Vasile, *Constantin Romanu-Vuvu / Prefectul legiunii XII / în anii 1848-1849*, Târgu-Mureș 1937
- Retegan, S., *Structura social-economică a burgheziei românești*, în Muzeul de Istorie Cluj, *Acta Mvsei Napocensis*, VIII, Cluj-Napoca 1971
- Rîzniș, Filofteia, *Arhive personale și familiale*, Volumul I, București 2001
- Roman, Petre I., *Cultura Coșofeni*, București 1976
- Romanca, M., *Trupele române împotriva unităților fasciste la Brașov*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca*, XXII, Cluj-Napoca 1979
- Roșca, M., *Robota pe domeniul Bonțidei în perioada descompunerii feudalismului (1780-1820)*, Cluj-Napoca 1970
- Rus, Traian, *Lupta comună a țăranimii române, Maghiare și germane din comitatul Mureș-Turda, în toamna anului 1918, pentru libertate și pământ*, în *Revista de istorie*, Tomul 33, Editura Academiei, București 1980
- Rusu Abrudeanu, Ion; Stoica, Vasile, *Habsburgii, ungurii și românii*, București 1915
- Rusu Abrudeanu, Ion, *Moșii / Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit*, București 1928
- Rusu, Ioane V., *Compendiu de Istoria Transilvaniei cu distinctă privire la români*, Sibiu 1864
- Russu, Victor, *Dacia Porolisensă cu distinctă privire la Silvania*, Tom I, București 1890
- Russu, I. I., *Note epigrafice. Inscriptii din Dacia Porolissensis*, în Muzeul de Istorie Cluj, *Acta Mvsei Napocensis*, V, Cluj 1968
- Sălăgean, Tudor, *Biserică, cultură și activitate politică românească în comitatul Cluj, în secolele al XVIII și al XIX-lea. / Studiu de caz: comuna Jucu*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, XXII-XXIII, Istoric, Cluj-Napoca 1985-1986
- Salontai, Mihaela Sanda, *Ruina de la Rodna*, în *Revista Bistriței*, XXIV, Bistrița 2010
- Sava, Dr. Ignat, *Probleme ale neoliticului din Nord-Vestul României*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensis*, XIV, Cluj 1977

- Săvescu, Dr. Napoleon, *Noi nu suntem urmașii Romei / Epopeea poporului carpato-danubian*, București 2002
- Scurtu, Vasile, *Din luptele naționale ale românilor sătmăreni*, în *Afirmarea*, Anul IV, nr. 10-11, Cluj 1939
- Sever, Axentie, *Răspuns la „Cartea neagră” (A „fekete könyv”), scrisă de br. Stefan Kemény junior în 1849*, în *Gazeta Transilvaniei*, Anul LIX, nr. 258, Brașov 1896
- Simionescu, Ion, *Orașe din România*, Ediția a III-a, „Cartea Românească”, București 1929
- Simionescu, I., *Popasuri prin țară*, București 1930
- Slavici, Ioan, *Ardealul. Studiu istoric*, București 1893
- Slavici, Ioan, *Românii din Ardeal*, Biblioteca „Minervei” No. 86, București 1910
- Stancu, Constantin, *Călușul*, Editura „Tiparg” 1997
- Stăteanu, C., *Figuri din „Junimea”*, Editura „Bucovina” București
- Stoia-Udrea, Ion, *Februarie bănățan, 1739*, în *Vrerea*, Anul VIII, nr. 1-2, Timișoara 1947
- Stoica de Hațeg, Nicolae, *Cronica Banatului*, Editura „Facla”, nedată
- Stoicănescu, Constantin, *Revoluția lui Horia*, București 1940
- Stoicescu, Nicolae, *Bibliografia localităților și monumentelor medievale din Banat*, Timișoara 1973
- Stroe, Adriana; Stroe, Aurelian, *Prejmer – Tartlau (județul Brașov). Fișă de localitate*, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, Anul VII, nr. 1-2, București 1996
- Suciu, Dumitru, *Date privind situația școlilor române confesionale și problematica celor mixte din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Acta Mvsei Napocensis, 45-46/II, Cluj-Napoca 2009
- Suluțiu, Octav, *Brașov*, București 1937
- Szabó Károly, *Székely Oklevéltár*, Colozsvárt 1890
- Szádeczky, Lajos, *Erdély és Mihály vajda története, 1595-1601* (Istoria Transilvaniei și a voievodului Mihai, 1595-1601), Temesvár 1893
- Szalay, László, *Magyarország története* (Istoria Ungariei), Lipcse 1853

Szekeres, Attila István, *Renașterea fenomenului heraldic la Sf. Gheorghe, după 1989*, în Muzeul Țării Făgărașului, *Acta Terrae Fogarasiensis*, II, Făgăraș 2013

Szentmiklosi, Alexandru; Medeleț, Florin, *Sondajul arheologic din așezarea de epoca bronzului de la Voiteg – Groapa cu vulpi*, în Muzeul Banatului Montan Reșița, *Banatica*, Vol. I, nr. 26, Reșița 2016

Szilágyi, Sándor, *Erdélyi országgyűlési emlékek* (Amintiri ale Adunării Naționale a Transilvaniei), Budapest 1879

Șotropa, Virgil, *Bejenii în secolul XVIII*, în *Arhiva Someșană*, nr. 16, Năsăud 1932, p. 56

Șotropa, Virgil, *Bejenii în secolul XVIII*, în *Arhiva Someșană*, Anul II, no. 16, Năsăud 1938

Ștefănescu, Ștefan, *Enciclopedia istoriografiei românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București 1978

Ștrempel, Gabriel, *Catalogul manuscriselor românești*, București 1978

Șuluț, Alexandru, *Schiță din viață*, în *Revista Ilustrată*, Anul I, nr. 8, Reteag 1898

Tanco, Teodor; Ilovan, Vasile, *Târgurile de la Monor (Diploma din 1841)*, în Muzeul de Istorie Cluj, *Acta Mvsei Napocensis*, VII, Cluj-Napoca 1970

Tartler, Th., Ludu, I., *Cronica comunei Prejmar*, în *Țara Bârsei*, Anul II, nr. 5, Brașov 1930; Anul IV, nr. 1, Brașov 1932; Anul IV, nr. 6, Brașov 1932; Anul V, nr. 6, Brașov 1933; Anul VI, nr. 5, Brașov 1934; Anul VIII, nr. 3, Brașov 1936; Anul VIII, nr. 4, Brașov 1936.

Tătaru, Teresia B., *Maramureșul / leagăn românesc*, Bruxelles 1989

Thallóczy, Lajos, Csömöri Zay Ferencz / 1505-1570, Budapest 1885

Theodorescu, Vasile, M., *Transilvania sub maghiari și români*, București 1941

Tóth-Gáspár, Mihaela, *Condițiile de muncă și de viață ale minerilor din Valea Jiului și luptele lor greviste până la sfârșitul sec. XIX*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, XXII-XXIII, Istorie, Cluj-Napoca 1985-1986

Turocz, Turocz, Johannes de, *Chronica Hungarorum*, p. 3, cap. XXXVII apud Karamsin, M., *Histoire de l'Empire de Russie*, Paris 1819

Țărău, Augustin; Milian, Radu; Georgiță, Mihai, *Românii din Crișana, în Primul Război Mondial. Documente*, Oradea 2018

Țepelea, Gabriel, *Plugarii condeieri din Banat*, București 1942

Țircovnicu, V., *Contribuții la istoria învățământului românesc în Banat (1780-1918)*, București 1970

Țurlea, Petru, *Românii și Ungurii*, vol. I – 1918-1940, Ploiești 2018

Țuțuianu, Ioan N., *Maramureșul Voevodal / Istoric și economic*, București 1942

Ucrain, Constantin, *Batalioanele fixe „Cluj” și „Someș”, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Acta Mvzei Napocensis, XVIII, Cluj-Napoca 1981*

Uilăcan, Iosif, *Cimitirele românești din Bistrița, până la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în *Revista Bistriței*, XXIV, Bistrița 2010

Vaderna, Gábor, *Traumă și modernitate / Identitatea locală a Salontei și cariera unui poet maghiar din secolul 19*, Cluj-Napoca 2022

Vajda, Ludovic, *Mineritul și metalurgia în Transilvania*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensis*, XXII-XXIII, Istorie, Cluj-Napoca 1985-1986

Vallery-Radot, Jean, *Le recueil de plans d'édifices de la Compagnie de Jésus conservé a la Nibliothèque Nationale de Paris*, Rome 1960

Vancea, Zeno, *Creația muzicală românească / sec. XIX-XX*, volumul I, București 1968

Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. I, 1527-1572, București 1929

Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. II, 1573-1584, București 1930

Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. III, 1585-1592, București 1931

Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. IV, 1593-1595, București 1932

- Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. V, 1596-1599, București 1932
- Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. VI, 1600-1601, București 1933
- Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. VII, 1602-1606, București 1934
- Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. VIII, 1607-1613, București 1935
- Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. IX, 1614-1636, București 1937
- Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. X, 1637-1660, București 1938
- Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. XI, 1661-1690, București 1939
- Veress, Andrei, *Un recensământ din 1625 a trei sate ardeleni*, în *Sociologie Românească*, Anul Anul II, nr. 2-3, București 1937
- Verona, A. G., *Pictura / Studiu tehnic cu douăzeci planșe hors-texte*, București 1944
- Vlassa, N.; Takács, M.; Lazarovici, Gh., *Mormintele tumulare din Banat și Transilvania din perioada eneolitică târzie*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, XXII-XXIII, Istorie, Cluj-Napoca 1985-1986
- Winkler, Iudita, *Procesul romanizării în lumina monumentelor epigrafice și sculpturale din așezările rurale ale Provinciei Dacia*, în Academia Română, *Studii și cercetări de istorie veche*, Tom. 25, nr. 4, București 1974
- Wolf, Rudolf, *Comerțul cu sare al Transilvaniei în secolele XVI-XVII*, în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, *Acta Mvsei Napocensi*, 32, II, Cluj-Napoca 1996
- Xenopol, A. D., *Istoria Românilor din Dacia Traiană / Volumul XII / Revoluția din 1848*, București 1920
- Zagoriț, Constantin, colonel, *Mai multe hărți ale Transilvaniei și graniței dinspre Ungaria*, Ploiești 1938
- Zarojanu, Tudor Cătălin, *Viața lui Corneliu Coposu*, București 1996
- Zimmermann, Franz; Werner, Carl, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Erster Band 1191 bis 1342, Hermannstadt 1892

Zimmermann, Franz; Gündisch, Gustav, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. VI, București 1981

*** *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul*, 1918-1928, vol. III, București 1929

*** *Acten und Verhandlungen des Siebenburg: 1863/64 Landtages*, Sibiu 1864

*** *Buletinul Oficial al Revizoratului Școalar Cluj*, nr. 3, Cluj 1938

*** *Catalogus Manuscriptorum Bibliothecae Nationalis Hungaricae*, Vol. I, A-C, Sopronii 1814

Afirmarea, Anul I, nr. 45, Satu Mare 1936

Afirmarea, Anul II, nr. 12, Satu Mare 1937

Afirmarea, Anul III, nr. 4, Satu Mare 1938

Afirmarea, Anul III, nr. 9, Satu Mare 1938

Afirmarea, Anul III, nr. 12, Satu Mare 1938

Afirmarea, Anul IV, nr. 2-3, Satu Mare 1939

Afirmarea, Anul IV, nr. 6-7, Satu Mare 1939

Afirmarea, Anul IV, nr. 10, Satu Mare 1939

Afirmarea, Anul IV, nr. 11-12, Satu Mare 1939

Afirmarea, Anul V, nr. 1-2, Satu Mare 1940

Albina, Anul IV, nr. 55, Viena 1869

Albina, Anul IV, nr. 65, Viena 1869

Albina, an II, nr. 45/152, Viena 1867; nr. 127/234, Viena 1867; nr. 46 și 47, Budapesta 1876

Albina Carpaților, An III, Nr. 24, Sibiu 1879

Almanahul scriitorilor de la noi, Anul I 1912, Orăștie 1911

Almanahul Societății Academice „Petru Maior”, Cluj 1929

Analele Societății Academice Române, tom II, București 1869

Analele Societății Academice Române, tom VII, București 1875

Analele Societății Academice Române, tom VIII, București 1875

Anuarul Institutului de Istorie Națională, anul II – 1923, București 1924

- Anuarul Institutului de Istorie Națională*, anul III – 1924-25,
Cluj 1926
- Anuarul Institutului de Istorie Națională*, anul VII – 1936-
38, Cluj 1939
- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca*,
XXII, Cluj-Napoca 1979
- Anuarul III al Liceului de stat „Traian Doda” din
Caransebeș pe anul 1921/1922*, Caransebeș 1923
- Apărarea Națională*, Anul II, nr. 38, Cernăuți 1907
- Apostolul*, Anul XV, nr. 13-14, București 1938
- Ardealul*, Anul III, nr. 16-17, Arad 1936
- Arhitectura*, nr. 1-2, București 1978
- Arhivele Bistriței*, Anul IV, Fascicula 2, Cluj-Napoca 2019
- Archivu pentru filologia și istoria*, nr. XX, Blaj 1868
- Arhiva Someșană*, Anul II, no. 16, Năsăud 1938
- Arhiva Someșană*, nr. 24, Năsăud 1938
- Biserica Ortodoxă Română*, Anul XXXIX, nr. 7, București
1915
- Biserica și Școala*, Anul XLII, nr. 37, Arad 1918
- Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, Anul IV, nr. 3-4,
București 1993
- Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, Anul VII, nr. 1-2,
București 1996
- Buletinul Societății Numismatice Române*, Anii LXXX-
LXXXV, București 1985
- Buna Vestire*, Anul I, nr. 97, București 1937
- Carpații*, Anul XXXIX, nr. 54/65, În Exil 1989/1990
- Cetatea Moldovei*, Anul IV, Vol. IX. Nr. 6, Iași 1943
- Clujul românesc*, An IV, nr. 16, Cluj 1926
- Cosinzeana*, Anul IV, nr. 23, Orăștie 1914
- Dacia Istorică*, Anul I, No. 1, *O chestiune de prioritate*:
„Clus” sau „Culus”, Cluj 1937
- Dacia Istorică*, Anul I, Nr 2, Cluj 1937
- Dacia Istorică*, Anul I, nr. 3, Cluj 1937
- Dacia Istorică*, Anul I, No. 1, *O chestiune de prioritate*:
„Clus” sau „Culus”, Cluj 1937
- Drapelul*, Anul V, nr. 2, Lugoj 1905
- Drapelul*, Anul V, nr. 3, Lugoj 1905
- Drapelul*, Anul V, nr. 5, Lugoj 1905

Drapelul, Anul V, nr. 6, Lugoj 1905
Drapelul, Anul V, nr. 7, Lugoj 1905
Drapelul, Anul V, nr. 21, Lugoj 1905
Drapelul, Anul V, nr. 25, Lugoj 1905
Drapelul, Anul V, nr. 28, Lugoj 1905
Drapelul, Anul V, nr. 30, Lugoj 1905
Drapelul, Anul V, nr. 31, Lugoj 1905
Drapelul, Anul V, nr. 38, Lugoj 1905
Drapelul, Anul V, nr. 39, Lugoj 1905
Drapelul, Anul V, nr. 41, Lugoj 1905
Drapelul, Anul V, nr. 43, Lugoj 1905
Drapelul, Anul V, nr. 51, Lugoj 1905
Drapelul, Anul V, nr. 52, Lugoj 1905
Drapelul, Anul V, nr. 65, Lugoj 1905
Drapelul, Anul V, nr. 70, Lugoj 1905
Drapelul, Anul V, nr. 72, Lugoj 1905
Drapelul, Anul V, nr. 85, Lugoj 1905
Drapelul, Anul V, nr. 90, Lugoj 1905
Drapelul, Anul V, nr. 95, Lugoj 1905
Drapelul, Anul V, nr. 96, Lugoj 1905
Drapelul, Anul V, nr. 98, Lugoj 1905
Drapelul, Anul V, nr. 101, Lugoj 1905
Drapelul, Anul V, nr. 111, Lugoj 1905
Drapelul, Anul V, nr. 116, Lugoj 1905
Drapelul, Anul V, nr. 136, Lugoj 1905
Drapelul, Anul V, nr. 137, Lugoj 1905
Drapelul, Anul V, nr. 140, Lugoj 1905
Drapelul, Anul V, nr. 143, Lugoj 1905
Drapelul, Anul V, nr. 45, Lugoj 1906
Dreptatea, Anul I, nr. 16, Timișoara 1894
Dreptatea, Anul I, nr. 34, Timișoara 1894
Dreptatea, Anul I, nr. 36, Timișoara 1894
Dreptatea, Anul I, nr. 39, Timișoara 1894
Dreptatea, Anul II, nr. 149, Timișoara 1895
Dreptatea, Anul II, nr. 151, Timișoara 1895
Dreptatea, Anul II, nr. 152, Timișoara 1895
Dreptatea, Anul II, nr. 153, Timișoara 1895
Dreptatea, Anul II, nr. 155, Timișoara 1895
Dreptatea, Anul II, nr. 156, Timișoara 1895

Dreptatea, Anul II, nr. 160, Timișoara 1895
Dreptatea, Anul II, nr. 165, Timișoara 1895
Dreptatea, Anul II, nr. 167, Timișoara 1895
Dreptatea, Anul II, nr. 170, Timișoara 1895
Dreptatea, Anul II, nr. 173, Timișoara 1895
Dreptatea, Anul II, nr. 176, Timișoara 1895
Dreptatea, Anul II, nr. 186, Timișoara 1895
Dreptatea, Anul II, nr. 187, Timișoara 1895
Dreptatea, Anul II, nr. 197, Timișoara 1895
Dreptatea, Anul II, nr. 201, Timișoara 1895
Dreptatea, Anul II, nr. 214, Timișoara 1895
Dreptatea, Anul II, nr. 215, Timișoara 1895
Dreptatea, Anul II, nr. 217, Timișoara 1895
Dreptatea, Anul II, nr. 233, Timișoara 1895
Dreptatea, Anul II, nr. 247, Timișoara 1895
Dreptatea, Anul II, nr. 249, Timișoara 1895
Dreptatea, Anul II, nr. 205, Timișoara 1895
Dreptatea, Anul II, nr. 252, Timișoara 1895
Dreptatea, Anul II, nr. 258, Timișoara 1895
Dreptatea, Anul II, nr. 263, Timișoara 1895
Dreptatea, Anul II, nr. 272, Timișoara 1895
Dreptatea, Anul II, nr. 276, Timișoara 1895
Epoca, Anul II, nr. 233, București 1896
Epoca, Anul II, nr. 255, București 1896
Epoca, Anul II, nr. 260, București 1896
Epoca, Anul II-III, nr. 536, București 1897
Epoca, Anul IV, nr. 784, București 1898
Familia, Anul VI, nr. 20, Pesta 1870
Familia, An X, nr. 6, Buda-Pesta 1874; An XVI, nr. 15, Budapesta 1880; An XXIV, nr. 51, 30 decembrie 1888; An XXV, nr. 47, Oradea-Mare 1889; An XXII, nr. 7, Oradea-Mare 1891; An XXXVIII, nr. 21, Oradea-mare 1902;
Familia, Anul VII, nr. 3-4, Oradea 1940
Federațiunea, nr. 67/399, Pesta 1870; nr. 57/525, Pesta 1871; nr. 103/571, Pesta 1871; nr. 32/632, Pesta 1872
Federațiunea, Anul V, nr. 71-671, Pesta 1872
Federațiunea, Anul V, nr. 79-679, Pesta 1872
Foaia de Duminică, Anul I, nr. 1, Timișoara 1893
Foaia de Duminecă, Anul I, nr. 10, Timișoara 1894

Foaia de Duminecă, Anul I, nr. 19, Timișoara 1894
Foaia de Duminecă, Anul I, nr. 21, Timișoara 1894
Foaia de Duminică, Anul I, nr. 22, Timișoara 1894
Foaia de Duminecă, Anul I, nr. 24, Timișoara 1894
Foaia de Duminecă, Anul I, nr. 25, Timișoara 1894
Foaia de Duminecă, Anul I, nr. 26, Timișoara 1894
Foaia de Duminecă, Anul I, nr. 27, Timișoara 1894
Foaia de Duminecă, Anul I, nr. 28, Timișoara 1894
Foaia de Duminecă, Anul I, nr. 31, Timișoara 1894
Foaia de Duminecă, Anul I, nr. 32, Timișoara 1894
Foaia de Duminică, Anul I, nr. 33, Timișoara 1894
Foaia de Duminecă, Anul I, nr. 34, Timișoara 1894
Foaia de Duminecă, Anul I, nr. 35, Timișoara 1894
Foaia de Duminică, Anul I, nr. 37, Timișoara 1894
Foaia de Duminecă, Anul I, nr. 38, Timișoara 1894
Foaia de Duminecă, Anul I, nr. 41, Timișoara 1894
Foaia de Duminecă, Anul I, nr. 42, Timișoara 1894
Foaia de Duminecă, Anul I, nr. 43, Timișoara 1894
Foaia de Duminecă, Anul I, nr. 47, Timișoara 1894
Foaia de Duminică, Anul I, nr. 49, Timișoara 1894
Foaia de Duminecă, Anul I, nr. 51, Timișoara 1894
Foaia de Duminecă, Anul I, nr. 10, Timișoara 1898
Gândirea, an I, no. 2, Cluj 1921
Gazeta Transilvaniei, Anul XXXIX, nr. 50, Brașov 1876
Gazeta Transilvaniei, Anul XXXIX, nr. 65, Brașov 1876
Gazeta Transilvaniei, Anul XXXIX, nr. 67, Brașov 1876
Gazeta Transilvaniei, Anul XXXIX, nr. 83, Brașov 1876
Gazeta Transilvaniei, Anul XXXIX, nr. 84, Brașov 1876
Gazeta Transilvaniei, Anul XXXIX, nr. 86, Brașov 1876
Gazeta Transilvaniei, Anul XL, nr. 45, Brașov 1877
Gazeta Transilvaniei, Anul XL, nr. 53, Brașov 1877
Gazeta Transilvaniei, Anul XL, nr. 68, Brașov 1877
Gazeta Transilvaniei, Anul XL, nr. 96, Brașov 1877
Gazeta Transilvaniei, Anul XLI, nr. 5, Brașov 1878
Gazeta Transilvaniei, Anul XLI, nr. 8, Brașov 1878
Gazeta Transilvaniei, Anul XLI, nr. 19, Brașov 1878
Gazeta Transilvaniei, Anul XLI, nr. 23, Brașov 1878
Gazeta Transilvaniei, Anul XLI, nr. 48, Brașov 1878
Gazeta Transilvaniei, Anul XLI, nr. 60, Brașov 1878

Gazeta Transilvaniei, Anul XLI, nr. 74, Braşov 1878
Gazeta Transilvaniei, Anul XLI, nr. 75, Braşov 1878
Gazeta Transilvaniei, Anul XLI, nr. 76, Braşov 1878
Gazeta Transilvaniei, Anul XLI, nr. 99, Braşov 1878
Gazeta Transilvaniei, Anul XLI, nr. 101, Braşov 1878
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIV, nr. 15, Braşov 1881
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIV, nr. 24, Braşov 1881
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIV, nr. 38, Braşov 1881
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIV, nr. 44, Braşov 1881
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIV, nr. 50, Braşov 1881
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIV, nr. 64, Braşov 1881
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIV, nr. 66, Braşov 1881
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIV, nr. 67, Braşov 1881
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIV, nr. 68, Braşov 1881
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIV, nr. 79, Braşov 1881
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIV, nr. 80, Braşov 1881
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIV, nr. 81, Braşov 1881
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIV, nr. 85, Braşov 1881
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIV, nr. 112, Braşov 1881
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIV, nr. 113, Braşov 1881
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIV, nr. 117, Braşov 1881
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIV, nr. 119, Braşov 1881
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIV, nr. 124, Braşov 1881
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIV, nr. 133, Braşov 1881
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVII, nr. 3, Braşov 1884
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVII, nr. 4, Braşov 1884
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVII, nr. 19, Braşov 1884
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVII, nr. 23, Braşov 1884
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVII, nr. 34, Braşov 1884
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIII, nr. 44, Braşov 1884
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVII, nr. 52, Braşov 1884
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVII, nr. 58, Braşov 1884
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVII, nr. 60, Braşov 1884
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVII, nr. 72, Braşov 1884
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVII, nr. 76, Braşov 1884
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVII, nr. 78, Braşov 1884
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVII, nr. 82, Braşov 1884
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVII, nr. 87, Braşov 1884
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVII, nr. 88, Braşov 1884

Gazeta Transilvaniei, Anul XLVII, nr. 89, Braşov 1884
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVII, nr. 96, Braşov 1884
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVII, nr. 97, Braşov 1884
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVII, nr. 98, Braşov 1884
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVII, nr. 103, Braşov 1884
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVII, nr. 108, Braşov 1884
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVII, nr. 109, Braşov 1884
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVII, nr. 111, Braşov 1884
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVII, nr. 113, Braşov 1884
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVII, nr. 120, Braşov 1884
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVII, nr. 142, Braşov 1884
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVII, nr. 154, Braşov 1884
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVII, nr. 157, Braşov 1884
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVII, nr. 162, Braşov 1884
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVII, nr. 170, Braşov 1884
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVII, nr. 175, Braşov 1884
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVII, nr. 176, Braşov 1884
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVII, nr. 203, Braşov 1884
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVII, nr. 205, Braşov 1884
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVII, nr. 208, Braşov 1884
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 3, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 9, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII nr. 32, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 35, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 37, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 43, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVII, nr. 56, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 57, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 83, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 96, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 99, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 101, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 104, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 114, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 117, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 120, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 125, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 134, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 135, Braşov 1885

Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 148, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 157, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 172, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 182, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 193, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 197, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 199, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 210, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 211, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 212, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 214, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 215, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 217, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 223, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 226, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 233, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 248, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 252, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 258, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 262, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVIII, nr. 265, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 268, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 269, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 277, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 278, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLVIII, nr. 281, Braşov 1885
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIX, nr. 8, Braşov 1886
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIX, nr. 23, Braşov 1886
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIX, nr. 27, Braşov 1886
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIX, nr. 47, Braşov 1886
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIX, nr. 49, Braşov 1886
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIX, nr. 70, Braşov 1886
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIX, nr. 81, Braşov 1886
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIX nr. 85, Braşov 1886
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIX, nr. 96, Braşov 1886
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIX, nr. 105, Braşov 1886
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIX, nr. 123, Braşov 1886
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIX, nr. 141, Braşov 1886
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIX, nr. 147, Braşov 1886

Gazeta Transilvaniei, Anul XLIX, nr. 168, Braşov 1886
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIX, nr. 177, Braşov 1886
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIX, nr. 181, Braşov 1886
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIX, nr. 203, Braşov 1886
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIX, nr. 206, Braşov 1886
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIX, nr. 207, Braşov 1886
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIX, nr. 213, Braşov 1886
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIX, nr. 220, Braşov 1886
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIX, nr. 221, Braşov 1886
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIX, nr. 230, Braşov 1886
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIX, nr. 231, Braşov 1886
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIX, nr. 239, Braşov 1886
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIX, nr. 242, Braşov 1886
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIX, nr. 248, Braşov 1886
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIX, nr. 254, Braşov 1886
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIX, nr. 255, Braşov 1886
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIX, nr. 267, Braşov 1886
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIX, nr. 276, Braşov 1886
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIX, nr. 281, Braşov 1886
Gazeta Transilvaniei, Anul XLIX, nr. 284, Braşov 1886
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 8, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 11, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 12, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 14, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 17, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 21, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 24, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 27, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 38, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 41, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 43, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 45, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 46, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 51, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 52, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 68, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 70, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 74, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 97, Braşov 1887

Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 99, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 101, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 104, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 107, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 111, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 116, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 118, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 119, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 122, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 124, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 125, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 126, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 127, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 130, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 131, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 132, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 134, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 136, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 137, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 139, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 141, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 146, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 148, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 151, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 153, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 158, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 163, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 164, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 172, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 183, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 193, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 194, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 196, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 199, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 203, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 212, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 213, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 217, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 213, Braşov 1887

Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 226, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 230, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 234, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 238, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 241, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 242, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 243, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 245, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 256, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 257, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 258, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 261, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 264, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 267, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 268, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 270, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 277, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul L, nr. 286, Braşov 1887
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 12, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 29, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 30, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 37, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 47, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 49, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 54, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 55, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 60, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 62, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 70, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 74, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 76, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 83, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 87, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 88, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 90, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 94, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 96, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 99, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 101, Braşov 1888

Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 104, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 106, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 112, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 119, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 123, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 126, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 136, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 140, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 144, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 154, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 185, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 189, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 190, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 195, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 207, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 209, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 212, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 213, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 220, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 223, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 226, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 227, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 228, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 230, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 231, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 236, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 237, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 250, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 256, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 257, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 262, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 264, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 270, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 271, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 273, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 281, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 284, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LI, nr. 287, Braşov 1888
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 4, Braşov 1889

Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 17, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 23, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 25, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 26, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 31, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 33, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 35, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 40, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 44, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 45, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 49, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 51, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 58, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 59, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 63, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 64, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 73, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 82, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 83, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 85, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 88, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 100, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 103, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 115, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 121, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 122, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 124, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 128, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 132, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 138, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 134, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 137, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 144, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 147, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 149, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 157, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 158, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 160, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 176, Braşov 1889

Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 181, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 194, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 195, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 198, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 203, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 207, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 208, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LII, nr. 215, Braşov 1889
Gazeta Transilvaniei, Anul LIII, nr. 124, Braşov 1890
Gazeta Transilvaniei, Anul LIII, nr. 129, Braşov 1890
Gazeta Transilvaniei, Anul LIII, nr. 130, Braşov 1890
Gazeta Transilvaniei, Anul LIII, nr. 131, Braşov 1890
Gazeta Transilvaniei, Anul LIII, nr. 147, Braşov 1890
Gazeta Transilvaniei, Anul LIII, nr. 150, Braşov 1890
Gazeta Transilvaniei, Anul LIII, nr. 153, Braşov 1890
Gazeta Transilvaniei, Anul LIII, nr. 160, Braşov 1890
Gazeta Transilvaniei, Anul LIII, nr. 161, Braşov 1890
Gazeta Transilvaniei, Anul LIII, nr. 165, Braşov 1890
Gazeta Transilvaniei, Anul LIII, nr. 173, Braşov 1890
Gazeta Transilvaniei, Anul LIII, nr. 189, Braşov 1890
Gazeta Transilvaniei, Anul LIV, nr. 144, Braşov 1891
Gazeta Transilvaniei, Anul LIV, nr. 145, Braşov 1891
Gazeta Transilvaniei, Anul LIV, nr. 150, Braşov 1891
Gazeta Transilvaniei, Anul LIV, nr. 153, Braşov 1891
Gazeta Transilvaniei, Anul LIV, nr. 161, Braşov 1891
Gazeta Transilvaniei, Anul LIV, nr. 196, Braşov 1891
Gazeta Transilvaniei, Anul LIV, nr. 225, Braşov 1891
Gazeta Transilvaniei, Anul LIV, nr. 233, Braşov 1891
Gazeta Transilvaniei, Anul LIV, nr. 236, Braşov 1891
Gazeta Transilvaniei, Anul LIV, nr. 237, Braşov 1891
Gazeta Transilvaniei, Anul LIV, nr. 250, Braşov 1891
Gazeta Transilvaniei, Anul LIV, nr. 251, Braşov 1891
Gazeta Transilvaniei, Anul LIV, nr. 255, Braşov 1891
Gazeta Transilvaniei, Anul LIV, nr. 260, Braşov 1891
Gazeta Transilvaniei, Anul LIV, nr. 267, Braşov 1891
Gazeta Transilvaniei, Anul LIV, nr. 268, Braşov 1891
Gazeta Transilvaniei, Anul LIV, nr. 269, Braşov 1891
Gazeta Transilvaniei, Anul LIV, nr. 273, Braşov 1891
Gazeta Transilvaniei, Anul LIV, nr. 280, Braşov 1891

Gazeta Transilvaniei, Anul LIV, nr. 281, Braşov 1891
Gazeta Transilvaniei, Anul LVI, nr. 3, Braşov 1893
Gazeta Transilvaniei, Anul LVI, nr. 12, Braşov 1893
Gazeta Transilvaniei, Anul LVI, nr. 14, Braşov 1893
Gazeta Transilvaniei, Anul LVI, nr. 19, Braşov 1893
Gazeta Transilvaniei, Anul LVI, nr. 26, Braşov 1893
Gazeta Transilvaniei, Anul LVI, nr. 30, Braşov 1893
Gazeta Transilvaniei, Anul LVI, nr. 38, Braşov 1893
Gazeta Transilvaniei, Anul LVI, nr. 52, Braşov 1893
Gazeta Transilvaniei, Anul LVI, nr. 280, Braşov 1893
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 23, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 25, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 26, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 50, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 53, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 56, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 82, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 86, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 90, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 98, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 99, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 112, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 114, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 118, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 148, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 156, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 162, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 163, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 164, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 167, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 178, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 180, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 188, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 189, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 199, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 202, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 204, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 205, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 207, Braşov 1895

Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 213, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 216, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 217, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 224, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 233, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 241, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 246, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 249, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 250, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 251, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 252, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 256, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 261, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 263, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 268, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 275, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LVIII, nr. 280, Braşov 1895
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 7, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 26, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 36, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 44, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 45, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 56, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 70, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 82, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 87, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 95, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 98, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 106, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 108, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 109, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 121, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 125, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 127, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 132, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 138, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 139, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 155, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 156, Braşov 1896

Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 161, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 163, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 168, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 169, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 171, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 173, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 176, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 180, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 181, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 190, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 192, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 205, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 209, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 210, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 212, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 228, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 231, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 235, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 237, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 243, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 246, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 248, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 249, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 253, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 255, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 257, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 258, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 264, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 267, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 269, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 272, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 275, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 275, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 282, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LIX, nr. 284, Braşov 1896
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 1, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 2, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 21, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 23, Braşov 1900

Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 27, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 30, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 36, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 38, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 46, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 51, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 52, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 63, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 64, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 66, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 70, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 81, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 82, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 86, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 94, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 108, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 113, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 114, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 116, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 124, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 130, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 141, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 158, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 163, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 169, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 170, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 172, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 186, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 187, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 197, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 199, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 219, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 224, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 227, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 229, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 234, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 235, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 240, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 241, Braşov 1900

Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 246, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 247, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 251, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 256, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXIII, nr. 288, Braşov 1900
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 5, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 8, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 12, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 20, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 28, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 31, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 36, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 44, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 49, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 54, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 57, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 59, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 63, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 73, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 74, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 79, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 87, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 92, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 94, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 95, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 99, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 110, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 115, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 118, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 121, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 126, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 132, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 133, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 138, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 142, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 146, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 153, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 154, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 159, Braşov 1902

Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 161, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 163, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 165, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 171, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 175, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 180, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 184, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 188, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 189, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 193, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 195, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 202, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 208, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 217, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 218, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 219, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 227, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 231, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 233, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 237, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 238, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 239, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 240, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 242, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 263, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 265, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 270, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 271, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 273, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 275, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 276, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 277, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 278, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXV, nr. 284, Braşov 1902
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVI, nr. 1, Braşov 1903
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVI, nr. 4, Braşov 1903
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVI, nr. 12, Braşov 1903
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVI, nr. 14, Braşov 1903
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVI, nr. 19, Braşov 1903

Gazeta Transilvaniei, Anul LXVI, nr. 20, Braşov 1903
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVI, nr. 25, Braşov 1903
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVI, nr. 37, Braşov 1903
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVI, nr. 48, Braşov 1903
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVI, nr. 55, Braşov 1903
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVI, nr. 62, Braşov 1903
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVI, nr. 72, Braşov 1903
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVI, nr. 75, Braşov 1903
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVI, nr. 77, Braşov 1903
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVI, nr. 78, Braşov 1903
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVI, nr. 80, Braşov 1903
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVI, nr. 87, Braşov 1903
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVI, nr. 89, Braşov 1903
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVI, nr. 95, Braşov 1903
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVI, nr. 96, Braşov 1903
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVI, nr. 97, Braşov 1903
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVI, nr. 98, Braşov 1903
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVI, nr. 105, Braşov 1903
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVI, nr. 106, Braşov 1903
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVI, nr. 108, Braşov 1903
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVI, nr. 110, Braşov 1903
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVI, nr. 111, Braşov 1903
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVI, nr. 117, Braşov 1903
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVI, nr. 120, Braşov 1903
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVI, nr. 125, Braşov 1903
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVI, nr. 130, Braşov 1903
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVI, nr. 131, Braşov 1903
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVI, nr. 137, Braşov 1903
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVII, nr. 113, Braşov 1904
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVI, nr. 140, Braşov 1903
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVII, nr. 173, Braşov 1904
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVII, nr. 176, Braşov 1904
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVII, nr. 178, Braşov 1904
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVII, nr. 183, Braşov 1904
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVII, nr. 187, Braşov 1904
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVII, nr. 188, Braşov 1904
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVII, nr. 189, Braşov 1904
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVII, nr. 191, Braşov 1904
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVII, nr. 199, Braşov 1904

Gazeta Transilvaniei, Anul LXVII, nr. 200, Braşov 1904
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVII, nr. 205, Braşov 1904
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVII, nr. 211, Braşov 1904
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVII, nr. 219, Braşov 1904
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVII, nr. 223, Braşov 1904
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVII, nr. 226, Braşov 1904
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVII, nr. 227, Braşov 1904
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVII, nr. 229, Braşov 1904
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVII, nr. 238, Braşov 1904
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVII, nr. 240, Braşov 1904
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVII, nr. 254, Braşov 1904
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVII, nr. 259, Braşov 1904
Gazeta Transilvaniei, Anul LXVII, nr. 273, Braşov 1904
Gazeta Transilvaniei, Anul LXX, nr. 8, Braşov 1907
Gazeta Transilvaniei, Anul LXX, nr. 14, Braşov 1907
Gazeta Transilvaniei, Anul LXX, nr. 19, Braşov 1907
Gazeta Transilvaniei, Anul LXX, nr. 20, Braşov 1907
Gazeta Transilvaniei, Anul LXX, nr. 25, Braşov 1907
Gazeta Transilvaniei, Anul LXX, nr. 26, Braşov 1907
Gazeta Transilvaniei, Anul LXX, nr. 30, Braşov 1907
Gazeta Transilvaniei, Anul LXX, nr. 36, Braşov 1907
Gazeta Transilvaniei, Anul LXX, nr. 41, Braşov 1907
Gazeta Transilvaniei, Anul LXX, nr. 42, Braşov 1907
Gazeta Transilvaniei, Anul LXX, nr. 48, Braşov 1907
Gazeta Transilvaniei, Anul LXX, nr. 58, Braşov 1907
Gazeta Transilvaniei, Anul LXX, nr. 64, Braşov 1907
Gazeta Transilvaniei, Anul LXX, nr. 71, Braşov 1907
Gazeta Transilvaniei, Anul LXX, nr. 140, Braşov 1907
Gazeta Transilvaniei, Anul LXX, nr. 203, Braşov 1907
Gazeta Transilvaniei, Anul LXX, nr. 206, Braşov 1907
Gazeta Transilvaniei, Anul LXX, nr. 219, Braşov 1907
Gazeta Transilvaniei, Anul LXX, nr. 220, Braşov 1907
Gazeta Transilvaniei, Anul LXX, nr. 222, Braşov 1907
Gazeta Transilvaniei, Anul LXX, nr. 229, Braşov 1907
Gazeta Transilvaniei, Anul LXX, nr. 230, Braşov 1907
Gazeta Transilvaniei, Anul LXX, nr. 241, Braşov 1907
Gazeta Transilvaniei, Anul LXX, nr. 243, Braşov 1907
Gazeta Transilvaniei, Anul LXX, nr. 246, Braşov 1907
Gazeta Transilvaniei, Anul LXX, nr. 250, Braşov 1907

Gazeta Transilvaniei, Anul LXX, nr. 253, Braşov 1907
Gazeta Transilvaniei, Anul LXX, nr. 260, Braşov 1907
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 1, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 8, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 9, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 10, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 17, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 20, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 21, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 25, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 26, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 27, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul XXXI, nr. 31, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 32, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 33, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 35, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 36, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 38, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 41, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 45, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 54, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 67, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 70, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 76, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 79, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 80, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 83, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 84, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 85, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 86, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 87, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 88, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 90, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 91, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 104, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 107, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 119, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 130, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 133, Braşov 1908

Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 247, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 248, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 249, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 255, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 258, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 261, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 263, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 264, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 265, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 266, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 269, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 270, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 271, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 273, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 275, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 280, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXI, nr. 285, Braşov 1908
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXII, nr. 164, Braşov 1909
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXIII, nr. 204, Braşov 1910
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXIV, nr. 184, Braşov 1911
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXVII, nr. 83, Braşov 1914
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXXVIII, nr. 23, Braşov 1925
Gazeta Transilvaniei, Anul LXXXVIII, nr. 30, Braşov 1925
Gazeta Transilvaniei, Anul XCIII, nr. 112, Braşov 1930
Înfrăţirea, Anul III, nr. 647, Cluj 1922
Înfrăţirea Românească, Anul I, nr. 6, Cluj 1925
Înfrăţirea Românească, Anul I, nr. 8, Cluj 1925
Înfrăţirea Românească, Anul II, nr. 2, Cluj 1925
Înfrăţirea Românească, Anul II, nr. 3, Cluj 1925
Înfrăţirea Românească, Anul I, nr. 8, Cluj 1925
Înfrăţirea Românească, Anul I, nr. 12, Cluj 1925
Înfrăţirea Românească, Anul II, nr. 9, Cluj 1926
Înfrăţirea Românească, Anul II, nr. 12, Cluj 1926
Înfrăţirea Românească, Anul II, nr. 13, Cluj 1926
Înfrăţirea Românească, Anul II, nr. 14, Cluj 1926
Înfrăţirea Românească, Anul II, nr. 16, Cluj 1926
Înfrăţirea Românească, Anul IV, nr. 3, Cluj 1927
Înfrăţirea Românească, Anul IV, nr. 4, Cluj 1927
Înfrăţirea Românească, Anul III, nr. 10, Cluj 1927

Înfrățirea Românească, Anul III, nr. 14, Cluj 1927
Înfrățirea Românească, Anul IV, nr. 8, Cluj 1928
Înfrățirea Românească, Anul IV, nr. 9, Cluj 1928
Înfrățirea Românească, Anul IV, nr. 13, Cluj 1928
Înfrățirea Românească, Anul IV, nr. 17, Cluj 1928
Înfrățirea Românească, Anul IV, nr. 20, Cluj 1928
Înfrățirea Românească, Anul VI, nr. 4, Cluj 1929
Înfrățirea Românească, Anul V, nr. 19, Cluj 1929
Înfrățirea Românească, Anul V, nr. 21, Cluj 1929
Înfrățirea Românească, Anul VI, nr. 19-20, Cluj 1930
Înfrățirea Românească, Anul VII, nr. 8, Cluj 1931
Înfrățirea Românească, Anul VII, nr. 12, Cluj 1931
Înfrățirea Românească, Anul VII, nr. 15, Cluj 1931
Înfrățirea Românească, Anul VII, nr. 23, Cluj 1931
Libertatea, Anul XII, nr. 44, Orăștie 1915
Libertatea, Anul 35, nr. 83, Orăștie 1932
Limba română, An XIII, nr. 5, București 1954
Luceafărul, Anul X, nr. 20, Sibiu 1911
Luceafărul, Anul III, nr. 1, Timișoara 1937
Luceafărul, Revista „Astrei” Bănățene, Anul VII, nr. 20, Timișoara 1941
Lupta, Anul I, nr. 102, Budapesta 1907
Lupta, Anul I, nr. 110, Budapesta 1907
Lupta, Anul I, nr. 118, Budapesta 1907
Lupta, Anul I, nr. 123, Budapesta 1907
Lupta, Anul I, nr. 125, Budapesta 1907
Lupta, Anul I, nr. 127, Budapesta 1907
Lupta, Anul I, nr. 132, Budapesta 1907
Lupta, Anul I, nr. 133, Budapesta 1907
Lupta, Anul I, nr. 167, Budapesta 1907
Lupta, Anul I, nr. 169, Budapesta 1907
Lupta, Anul I, nr. 170, Budapesta 1907
Lupta, Anul I, nr. 173, Budapesta 1907
Lupta, Anul I, nr. 177, Budapesta 1907
Lupta, Anul I, nr. 181, Budapesta 1907
Lupta, Anul I, nr. 183, Budapesta 1907
Lupta, Anul I, nr. 199, Budapesta 1907
Lupta, Anul I, nr. 202, Budapesta 1907
Lupta, Anul I, nr. 214, Budapesta 1907

Lupta, Anul I, nr. 217, Budapesta 1907

Lupta, Anul I, nr. 227, Budapesta 1907

Lupta, Anul I, nr. 229, Budapesta 1907

Lupta, Anul I, nr. 240, Budapesta 1907

Lupta, Anul I, nr. 242, Budapesta 1907

Lupta, Anul I, nr. 254, Budapesta 1907

Lupta, Anul I, nr. 255, Budapesta 1907

Lupta, Anul I, nr. 259, Budapesta 1907

Lupta, Anul I, nr. 266, Budapesta 1907

Lupta, Anul I, nr. 271, Budapesta 1907

*Memorial compus și publicat din însărcinarea Conferenței
generale a reprezentanților alegătorilor români, adunați la Sibiu
în zilele din 12 și 14 Maiu st. N. 1881*, Sibiu 1882

Minerva, nr. 18, Bistrița 1892;

Mitropolia Ardealului – Revista oficială, Anul XXX, nr. 7-8,
Sibiu 1985

Mitropolia Ardealului – Revista oficială, Anul XXX, nr. 9-
10, Sibiu 1985

Mitropolia Ardealului – Revista oficială, Anul XXX, nr. 11-
12, Sibiu 1985

Mitropolia Ardealului – Revista oficială, Anul XXXII, nr. 3,
Sibiu 1987

Mitropolia Ardealului – Revista oficială, Anul XXXII, nr. 4,
Sibiu 1987

Mitropolia Ardealului, Anul XXXIII, nr. 1, Sibiu 1988

Mitropolia Ardealului, Anul XXXIII, nr. 3, Sibiu 1988

Mitropolia Ardealului, Anul XXXIII, nr. 6, Sibiu 1988

Monitorul Oficial, nr. 29, 5 februarie 1948

Observatorul, Anul I, nr. 33, Sibiu 1878

Observatorul, Anul I, nr. 38, Sibiu 1878

Observatorul, Anul I, nr. 49, Sibiu 1878

Observatorul, Anul I, nr. 57, Sibiu 1878

Observatorul, Anul I, nr. 59, Sibiu 1878

Observatorul, Anul I, nr. 66, Sibiu 1878

Observatorul, Anul I, nr. 70, Sibiu 1878

Observatorul, Anul I, nr. 71, Sibiu 1878

Observatorul, Anul I, nr. 88, Sibiu 1878

Observatorul, Anul I, nr. 94, Sibiu 1878

Observatorul, Anul II, nr. 41, Sibiu 1879

Observatorul, Anul II, nr. 47, Sibiu 1879
Observatorul, Anul II, nr. 66, Sibiu 1879
Observatorul, Anul II, nr. 75, Sibiu 1879
Observatorul, Anul II, nr. 88, Sibiu 1879
Observatorul, Anul II, nr. 90, Sibiu 1879
Observatorul, Anul II, nr. 91, Sibiu 1879
Observatorul, Anul II, nr. 96, Sibiu 1879
Observatorul, Anul II, nr. 99, Sibiu 1879
Observatorul, Anul III, nr. 7, Sibiu 1880
Observatorul, Anul III, nr. 12, Sibiu 1880
Observatorul, Anul III, nr. 13, Sibiu 1880
Observatorul, Anul III, nr. 20, Sibiu 1880
Observatorul, Anul III, nr. 21, Sibiu 1880
Observatorul, Anul III, nr. 26, Sibiu 1880
Observatorul, Anul III, nr. 34, Sibiu 1880
Observatorul, Anul III, nr. 39, Sibiu 1880
Observatorul, Anul III, nr. 40, Sibiu 1880
Observatorul, Anul III, nr. 41, Sibiu 1880
Observatorul, Anul III, nr. 43, Sibiu 1880
Observatorul, Anul III, nr. 49, Sibiu 1880
Observatorul, Anul III, nr. 70, Sibiu 1880
Observatorul, Anul III, nr. 71, Sibiu 1880
Observatorul, Anul III, nr. 83, Sibiu 1880
Observatorul, Anul III, nr. 101, Sibiu 1880
Opera Română Cluj / Program No. 2, Cluj 1939
Realitatea Ilustrată, Anul X, nr. 486, București 1936
Renașterea, Anul XI, Nr. 44, Cluj 1933; nr. 49, Cluj 1933
Renașterea, Anul XIII, nr. 29-30, Cluj 1935
Renașterea, Anul XXIV, nr. 42, Cluj 1946
Revista Arhivelor, nr. 2, 1925
Revista Bistriței, XXIV, Bistrița 2010
Revista Bucovinei, Anul III, nr. 6, Cernăuți-Timișoara, 1944
Revista Fundațiilor Regale, Anul XII, nr. 3, București 1945
Revista Ilustrată, Anul II, nr. 1, Șoimuș 1899
Revista Ilustrată, Anul II, nr. 2, Șoimuș 1899
Revista Ilustrată, Anul II, nr. 7, Șoimuș 1899
Revista Ilustrată, Anul II, nr. 9, Șoimuș 1899
Revista Ilustrată, Anul II, nr. 12, Șoimuș 1899
Revista Ilustrată, Anul III, nr. 7, Șoimuș 1900

- Revista Ilustrată*, Anul III, nr. 8-9, Șoimuș 1900
Revista Ilustrată, Anul III, nr. 14-15, Șoimuș 1900
Revista Ilustrată, Anul IV, nr. 4, Șoimuș 1901
Revista Ilustrată, Anul V, nr. 1, Bistrița 1902
Revista Ilustrată, Anul V, nr. 14, Bistrița 1902
Revista Fundațiilor Regale, Anul V, nr. 8, București 1938
Revista Ilustrată, Anul I, nr. 8, Reteag 1898
Revista Ilustrată, Anul II, nr. 9, Șoimuș 1899
Revista Ilustrată, Anul III, nr. 18-24, Reteag 1900
Revista Istorică, Anul VIII, nr. 7-9, București 1922
Revista Istorică, Anul IX, nr. 7-9, București 1923
Revista Istorică, Anul XI, nr. 7-9, București 1925
Revista Istorică, Anul XV, nr. 7-9, București 1929
Revista Istorică, Anul XVI, nr. 7-9, București 1930
Revista Istorică, Anul XX, nr. 7-9, București 1934
Revista Istorică Română, Volumul XVII, fasc. I-II, București 1947
Revista de istorie, Tomul 24, nr. 5, București 1971
Revista de istorie, Tomul 33, Editura Academiei, București 1980
Revista de istorie, Tomul 7, nr. 1-2, Editura Academiei, București 1996
Revista pentru Istorie, Archeologie și Filologie, volumul XV, București 1914
Revista Liceului „Decebal”, Anul VI, nr. 1, 2, 4, Deva 1942
Revista muzeelor și monumentelor / Monumente istorice și de artă, Anul L, nr. 2, București 1981
Revista Orăștiei, Anul II, nr. 2, Orăștie 1896
Revista Orăștiei, Anul II, nr. 4, Orăștie 1896
Revista Orăștiei, Anul II, nr. 6, Orăștie 1896
Revista Orăștiei, Anul II, nr. 8, Orăștie 1896
Revista Orăștiei, Anul II, nr. 13, Orăștie 1896
Revista Orăștiei, Anul II, nr. 15, Orăștie 1896
Revista Orăștiei, Anul II, nr. 16, Orăștie 1896
Revista Orăștiei, Anul II, nr. 17, Orăștie 1896
Revista Orăștiei, Anul II, nr. 19, Orăștie 1896
Revista Orăștiei, Anul II, nr. 21, Orăștie 1896
Revista Orăștiei, Anul II, nr. 22, Orăștie 1896
Revista Orăștiei, Anul II, nr. 23, Orăștie 1896

Revista Orăștiei, Anul II, nr. 25, Orăștie 1896
Revista Orăștiei, Anul II, nr. 27, Orăștie 1896
Revista Orăștiei, Anul II, nr. 29, Orăștie 1896
Revista Orăștiei, Anul II, nr. 31, Orăștie 1896
Revista Orăștiei, Anul II, nr. 32, Orăștie 1896
Revista Orăștiei, Anul II, nr. 37, Orăștie 1896
Revista Orăștiei, Anul II, nr. 42, Orăștie 1896
Revista Orăștiei, Anul II, nr. 43, Orăștie 1896
Revista Orăștiei, Anul II, nr. 49, Orăștie 1896
Revista Orăștiei, Anul III, nr. 2, Orăștie 1897
Revista Orăștiei, Anul III, nr. 3, Orăștie 1897
Revista Orăștiei, Anul III, nr. 4, Orăștie 1897
Revista Orăștiei, Anul III, nr. 6, Orăștie 1897
Revista Orăștiei, Anul III, nr. 10, Orăștie 1897
Revista Orăștiei, Anul III, nr. 12, Orăștie 1897
Revista Orăștiei, Anul III, nr. 13, Orăștie 1897
Revista Orăștiei, Anul III, nr. 14, Orăștie 1897
Revista Orăștiei, Anul III, nr. 17, Orăștie 1897
Revista Orăștiei, Anul III, nr. 18, Orăștie 1897
Revista Orăștiei, Anul III, nr. 20, Orăștie 1897
Revista Orăștiei, Anul III, nr. 27, Orăștie 1897
Revista Orăștiei, Anul III, nr. 30, Orăștie 1897
Revista Orăștiei, Anul III, nr. 32, Orăștie 1897
Revista Orăștiei, Anul III, nr. 34, Orăștie 1897
Revista Orăștiei, Anul III, nr. 35, Orăștie 1897
Revista Orăștiei, Anul III, nr. 41, Orăștie 1897
Revista Orăștiei, Anul III, nr. 43, Orăștie 1897
Revista Orăștiei, Anul III, nr. 45, Orăștie 1897
Revista Orăștiei, Anul III, nr. 49, Orăștie 1897
Revista Orăștiei, Anul III, nr. 50, Orăștie 1897
Revista Orăștiei, Anul IV, nr. 2, Orăștie 1898
Revista Orăștiei, Anul IV, nr. 7, Orăștie 1898
Revista Orăștiei, Anul IV, nr. 10, Orăștie 1898
Revista Orăștiei, Anul IV, nr. 11, Orăștie 1898
Revista Orăștiei, Anul IV, nr. 12, Orăștie 1898
Revista Orăștiei, Anul IV, nr. 13, Orăștie 1898
Revista Orăștiei, Anul IV, nr. 14, Orăștie 1898
Revista Orăștiei, Anul IV, nr. 16, Orăștie 1898
Revista Orăștiei, Anul IV, nr. 22, Orăștie 1898

Revista Orăștiei, Anul IV, nr. 27, Orăștie 1898
Revista Orăștiei, Anul IV, nr. 33, Orăștie 1898
Revista Orăștiei, Anul IV, nr. 35, Orăștie 1898
Revista Orăștiei, Anul IV, nr. 37, Orăștie 1898
Revista Orăștiei, Anul IV, nr. 38, Orăștie 1898
Revista Orăștiei, Anul IV, nr. 39, Orăștie 1898
Revista Orăștiei, Anul IV, nr. 45, Orăștie 1898
Revista Orăștiei, Anul IV, nr. 47, Orăștie 1898
Revista Orăștiei, Anul IV, nr. 48, Orăștie 1898
Revista Orăștiei, Anul IV, nr. 50, Orăștie 1898
Revista Orăștiei, Anul IV, nr. 51, Orăștie 1898
Revista Orăștiei, Anul V, nr. 1, Orăștie 1899
Revista Orăștiei, Anul V, nr. 3, Orăștie 1899
Revista Orăștiei, Anul V, nr. 4, Orăștie 1899
Revista Orăștiei, Anul V, nr. 5, Orăștie 1899
Revista Orăștiei, Anul V, nr. 6, Orăștie 1899
Revista Orăștiei, Anul V, nr. 12, Orăștie 1899
Revista Orăștiei, Anul V, nr. 13, Orăștie 1899
Revista Orăștiei, Anul V, nr. 21, Orăștie 1899
Revista Orăștiei, Anul V, nr. 22, Orăștie 1899
Revista Orăștiei, Anul V, nr. 23, Orăștie 1899
Revista Orăștiei, Anul V, nr. 25, Orăștie 1899
Revista Orăștiei, Anul V, nr. 27, Orăștie 1899
Revista Orăștiei, Anul V, nr. 30, Orăștie 1899
Revista Orăștiei, Anul V, nr. 33, Orăștie 1899
Revista Orăștiei, Anul V, nr. 34, Orăștie 1899
Revista Orăștiei, Anul V, nr. 43, Orăștie 1899
Revista Orăștiei, Anul V, nr. 47, Orăștie 1899
Revista Orăștiei, Anul IV, nr. 52, Orăștie 1899
Revista Română de Istorie Economică, tomul III, Cluj-

Napoca 2024

Revista Teologică, Anul II, nr. 1, Sibiu 1908
Revista Teologică, Anul II, nr. 2, Sibiu 1908
Revista Teologică, Anul II – XIV serie nouă, nr. 88, Sibiu

2006

Revista Teologică, Anul VII, nr. 6-7, Sibiu 1913
Revista Teologică, Anul XV (87), nr. 5-6, Sibiu 1925
Revista Teologică, Anul XIX, nr. 4, Sibiu 1929
Revista Teologică, Anul XIX, nr. 11-12, Sibiu 1929

Revista Teologică, Anul XXIII, nr. 5-6, Sibiu 1933
Revista Teologică, Anul XXIII, nr. 11-12, Sibiu 1933
Revista Teologică, anul XXIV, nr. 3-4, Sibiu, 1934
Revista Teologică, Anul XXVII, nr. 9, Sibiu 1937
Revista Teologică, Anul XXXII, nr. 1-2, Sibiu 1942
Revista Teologică, Anul XXXII, nr. 3-4, Sibiu 1942
Revista Teologică, Anul XXXII, nr. 5-6, Sibiu 1942
Revista Teologică, Anul XXXIV, nr. 3-4, Sibiu 1944
Revista Teologică, Anul II, nr. 3, Sibiu 1992
Revista Teologică, Anul III (75), nr. 2, Sibiu 1993
Revista Teologică, Anul X, nr. 1, Sibiu 2000
Revista Teologică, Anul XV, nr. 2, Sibiu 2005
Revista Teologică, Anul XV, nr. 3, Sibiu 2005
Revue Historiques, Tome quatre-vingt-neuvième,
septembre-décembre 1905, Paris 1905
Romania, Anul V, nr. 5, București 1940
România Liberă, Anul III, nr. 600, București 1879
România Liberă, Anul V, nr. 1135, București 1881
România Liberă, Anul V, nr. 1264, București 1881
România Liberă, Anul VIII, nr. 2131, București 1884
România Liberă, Anul XI, nr. 2988, București 1887
România Liberă, Anul X, nr. 2384, București 1886
Românul, Anul I. nr. 77, Arad 1911
Românul, Anul I, nr. 172, Arad 1911
Românul, Anul I, nr. 246, Arad 1911
Românul, Anul II. nr. 244, Arad 1912
Românul, Anul II, nr. 245, Arad 1912
Românul, Anul II, nr. 246, Arad 1912
Românul, Anul II, nr. 250, Arad 1912
Românul, Anul II, nr. 252, Arad 1912
Românul, Anul III, nr. 211, Arad 1913
Românul, Anul III, nr. 212, Arad 1913
Românul, Anul III, nr. 217, Arad 1913
Românul, Anul III, nr. 218, Arad 1913
Românul, Anul III, nr. 221, Arad 1913
Românul, Anul IV, nr. 70, Arad 1914
Românul, Anul IV, nr. 75, Arad 1914
Românul, Anul IV, nr. 82, Arad 1914
Românul, Anul IV, nr. 89, Arad 1914

Românul, Anul IV, nr. 206, Arad 1914
Sentinela, Anul IV, nr. 40, București 1943
Sfatul, Anul II, nr. 16, Sighet 1919
Sociologie Românească, Anul I, nr. 1, București 1936
Sociologie Românească, Anul I, nr. 2, București 1936
Sociologie Românească, Anul I, nr. 3, București 1936
Sociologie Românească, Anul I, nr. 10, București 1936
Sociologie Românească, Anul II, nr. 2-3, București 1937
Sociologie Românească, Anul II, nr. 4, București 1937
Sociologie Românească, Anul II, nr. 11-12, București 1937
Sociologie Românească, Anul III, nr. 10-11, București 1938
Sociologie Românească, Anul IV, nr. 1-3, București 1939
Sociologie Românească, Anul V, nr. 1-6, București 1943
Sociologie Românească, Anul XXIV, nr. 3-4, București

2013

Solia, Anul XIV, nr. 3, Orăștie 1935
Solia, Anul XIV, nr. 6, Orăștie 1935
Solia, Anul XIV, nr. 10, Orăștie 1935
Solia, Anul XIV, nr. 17, Orăștie 1935
Solia, Anul XIV, nr. 21, Orăștie 1935
Solia, Anul XIV, nr. 22, Orăștie 1935
Solia, Anul XIV, nr. 23, Orăștie 1935
Solia, Anul XIII, nr. 8, Orăștie 1936
Solia, Anul XIII, nr. 12, Orăștie 1936
Solia, Anul XV, nr. 14-15, Orăștie 1936
Solia, Anul XV, nr. 17, Orăștie 1936
Solia, Anul XV, nr. 18, Orăștie 1936
Solia, Anul II, nr. 23, Orăștie 1936
Solia, Anul XII, nr. 25, Orăștie 1936
Solia, Anul XV, nr. 26, Orăștie 1936
Solia, Anul XV, nr. 29, Orăștie 1936
Solia, Anul XV, nr. 32, Orăștie 1936
Solia, Anul XV, nr. 33, Orăștie 1936
Solia, Anul XV, nr. 34, Orăștie 1936
Solia, Anul XV, nr. 38, Orăștie 1936
Solia, Anul XV, nr. 39, Orăștie 1936
Solia, Anul XV, nr. 40, Orăștie 1936
Solia, Anul XV, nr. 41, Orăștie 1936
Solia, Anul XVI, nr. 12, Orăștie 1937

Solia, Anul XVI, nr. 15, Orăștie 1937
Solia, Anul XVI, nr. 17, Orăștie 1937
Solia, Anul XVI, nr. 20, Orăștie 1937
Solia, Anul XVI, nr. 21, Orăștie 1937
Solia, Anul XVI, nr. 30, Orăștie 1937
Solia, Anul XVII, nr. 3, Orăștie 1938
Svastica Banatului, Anul I, nr. 13, Timișoara 1927
Svastica Banatului, Anul I, nr. 15, Timișoara 1927
Svastica Banatului, Anul I, nr. 16, Timișoara 1927
Svastica Banatului, Anul I, nr. 18, Timișoara 1927
Svastica Banatului, Anul I, nr. 23, Timișoara 1927
Svastica Banatului, Anul I, nr. 24, Timișoara 1927
Svastica Banatului, Anul I, nr. 25, Timișoara 1927
Svastica Banatului, Anul II, nr. 3, Timișoara 1928
Svastica Banatului, Anul II, nr. 5, Timișoara 1928
Svastica Banatului, Anul II, nr. 10, Timișoara 1928
Svastica Banatului, Anul II, nr. 12, Timișoara 1928
Svastica Banatului, Anul II nr. 15-16, Timișoara 1928
Svastica Banatului, Anul II, nr. 20, Timișoara 1928
Svastica Banatului, Anul II, nr. 22-23, Timișoara 1928
Svastica Banatului, Anul II, nr. 27, Timișoara 1928
Svastica Banatului, Anul II nr. 32, Timișoara 1928
Svastica Banatului, Anul II, nr. 33, Timișoara 1928
Svastica Banatului, Anul II, nr. 35, Timișoara 1928
Svastica Banatului, Anul II, nr. 44, Timișoara 1928
Svastica Banatului, Anul II, nr. 49, Timișoara 1928
Svastica Banatului, Anul III, nr. 2-3, Timișoara 1929
Svastica Banatului, Anul III, nr. 5, Timișoara 1929
Svastica Banatului, Anul III, nr. 7, Timișoara 1929
Svastica Banatului, Anul III, nr. 10, Timișoara 1929
Svastica Banatului, Anul III, nr. 13-14, Timișoara 1929
Svastica Banatului, Anul III, nr. 19-20, Timișoara 1929
Svastica Banatului, Anul III, nr. 28-29, Timișoara 1929
Svastica Banatului, Anul III, nr. 31, Timișoara 1929
Svastica Banatului, Anul III, nr. 32, Timișoara 1929
Svastica Banatului, Anul III, nr. 38, Timișoara 1929
Svastica Banatului, Anul III nr. 46, Timișoara 1926
Svastica Banatului, Anul III, nr. 49, Timișoara 1929
Svastica Banatului, Anul III, nr. 52, Timișoara 1929

Svastica Banatului, Anul IV, nr. 3, Timișoara 1930
Svastica Banatului, Anul IV, nr. 5, Timișoara 1930
Unirea Poporului, Anul XII, nr. 8, Blaj 1930
Svastica Banatului, Anul IV, nr. 19, Timișoara 1930
Svastica Banatului, Anul IV, nr. 20, Timișoara 1930
Svastica Banatului, Anul IV, nr. 23-24, Timișoara 1930
Svastica Banatului, Anul IV, nr. 25, Timișoara 1930
Svastica Banatului, Anul IV, nr. 27-28, Timișoara 1930
Svastica Banatului, Anul IV, nr. 34, Timișoara 1930
Svastica Banatului, Anul V, nr. 7, Timișoara 1931
Svastica Banatului, Anul V, nr. 17, Timișoara 1931
Svastica Banatului, Anul V, nr. 19, Timișoara 1931
Svastica Banatului, Anul V, nr. 27, Timișoara 1931
Svastica Banatului, Anul VI, nr. 1, Timișoara 1932
Svastica Banatului (Graiul Românesc), Anul X, nr. 8, Timișoara 1933
Svastica Banatului (Graiul Românesc), Anul X, nr. 3, Timișoara 1936
Svastica Banatului (Graiul Românesc), Anul X, nr. 5, Timișoara 1936
Școala Nouă, Anul I, nr. 14-15, Oradea 1922
Școala Română, Anul II, nr. 38, Sibiu 1877
Telegraful Român, Anul XXX, nr. 126, Sibiu 1882
Telegraful Român, Anul XXXI, nr. 1, Sibiu 1883
Telegraful Român, Anul XXXI, nr. 11, Sibiu 1883
Telegraful Român, Anul XXXI, nr. 19, Sibiu 1883
Telegraful Român, Anul XXXI, nr. 21, Sibiu 1883
Telegraful Român, Anul XXXI, nr. 24, Sibiu 1883
Telegraful Român, Anul XXXI, nr. 40, Sibiu 1883
Telegraful Român, Anul XXXI, nr. 49, Sibiu 1883
Telegraful Român, Anul XXXI, nr. 56, Sibiu 1883
Telegraful Român, Anul XXXI, nr. 62, Sibiu 1883
Telegraful Român, Anul XXXI, nr. 66, Sibiu 1883
Telegraful Român, Anul XXXI, nr. 67, Sibiu 1883
Telegraful Român, Anul XXXI, nr. 83, Sibiu 1883
Telegraful Român, Anul XXXI, nr. 84, Sibiu 1883
Telegraful Român, Anul XXXI, nr. 88, Sibiu 1883
Telegraful Român, Anul XXXI, nr. 91, Sibiu 1883
Telegraful Român, Anul XXXI, nr. 93, Sibiu 1883

Telegraful Român, Anul XXXI, nr. 99, Sibiu 1883
Telegraful Român, Anul XXXI, nr. 106, Sibiu 1883
Telegraful Român, Anul XXXI, nr. 109, Sibiu 1883
Telegraful Român, Anul XXXI, nr. 112, Sibiu 1883
Telegraful Român, Anul XXXI, nr. 113, Sibiu 1883
Telegraful Român, Anul XXXIII, nr. 81, Sibiu 1885
Telegraful Român, Anul XXXIII, nr. 86, Sibiu 1885
Telegraful Român, Anul XXXIV, nr. 1, Sibiu 1886
Telegraful Român, Anul XXXIV, nr. 6, Sibiu 1886
Telegraful Român, Anul XXXIV, nr. 26, Sibiu 1886
Telegraful Român, Anul XXXIX, nr. 24, Sibiu 1891
Telegraful Român, Anul XXXIX, nr. 82, Sibiu 1891
Telegraful Român, Anul XXXIX, nr. 122, Sibiu 1891
Telegraful Român, Anul XLII, nr. 93, Sibiu 1894
Telegraful Român, Anul XLVIII, nr. 91, Sibiu 1900
Telegraful Român, Anul LI, nr. 4, Sibiu 1903
Telegraful Român, Anul LI, nr. 58, Sibiu 1903
Telegraful Român, Anul LIII, nr. 2, Sibiu 1905
Telegraful Român, Anul LXI, nr. 29, Sibiu 1913
Telegraful Român, Anul LXIX, nr. 70, Sibiu 1921
Telegraful Român, Anul LXIX, nr. 114, Sibiu 1921
Telegraful Român, Anul LXX, nr. 8, Sibiu 1922
Telegraful Român, Anul LXX, nr. 37, Sibiu 1922
Telegraful Român, Anul LXX, nr. 48, Sibiu 1922
Telegraful Român, Anul LXX, nr. 51, Sibiu 1922
Telegraful Român, Anul LXX, nr. 58, Sibiu 1922
Telegraful Român, Anul LXXI, nr. 1-2, Sibiu 1923
Telegraful Român, Anul LXXI, nr. 44, Sibiu 1923
Telegraful Român, Anul LXXI, nr. 63, Sibiu 1923
Telegraful Român, Anul LXXI, nr. 67, Sibiu 1923
Telegraful Român, Anul LXXI, nr. 69, Sibiu 1923
Telegraful Român, Anul LXXI, nr. 72, Sibiu 1923
Telegraful Român, Anul LXXI, nr. 75-76, Sibiu 1923
Telegraful Român, Anul LXXI, nr. 93, Sibiu 1923
Telegraful Român, Anul LXXI, nr. 94, Sibiu 1923
Telegraful Român, Anul LXXI, nr. 96, Sibiu 1923
Telegraful Român, Anul LXXV, nr. 74-75, Sibiu 1927
Telegraful Român, Anul LXXV, nr. 62-63, Sibiu 1927
Telegraful Român, Anul LXXV, nr. 66-67, Sibiu 1927

Telegraful Român, Anul LXXVI, nr. 50, Sibiu 1928
Telegraful Român, Anul LXXVI, nr. 64-65, Sibiu 1928
Telegraful Român, Anul LXXVI, nr. 77, Sibiu 1928
Telegraful Român, Anul LXXVII, nr. 47, Sibiu 1929
Telegraful Român, Anul LXXVII, nr. 50-51, Sibiu 1929
Telegraful Român, Anul LXXIX, nr. 15, Sibiu 1931
Telegraful Român, Anul LXXIX, nr. 56-57, Sibiu 1931
Telegraful Român, Anul 105, nr. 33-34, Sibiu 1957
Telegraful Român, Anul 110, nr. 3-4, Sibiu 1962
Telegraful Român, Anul 122, nr. 33-34, Sibiu 1974
Telegraful Român, Anul 123, nr. 1975, Sibiu 1975
Telegraful Român, Anul 124, nr. 1-2, Sibiu 1976
Telegraful Român, Anul 124, nr. 31-32, Sibiu 1976
Telegraful Român, Anul 127, nr. 35-36, Sibiu 1979
Telegraful Român, Anul 129, nr. 27-28, Sibiu 1981
Telegraful Român, Anul 134, nr. 21-22, Sibiu 1986
Telegraful Român, Anul 136, nr. 41-42, Sibiu 1988
Tovărășia, Anul V, nr. 16, Orăștie 1910
Transilvania, Anul I: nr. 7, Brașov 15 martie 1868; nr. 8, Brașov 1 aprilie 1868; nr. 20, Brașov 1869; nr. 21, Brașov 1869; nr. 24, Brașov 1869; nr. 10, Brașov 1870; nr. 13, Brașov 1870; nr. 16, Brașov 1870; nr. 5, Brașov 1871; nr. 24, Brașov 1871; nr. 5, Brașov 1872; nr. 7, Brașov 1872; nr. 21, Brașov 1872; nr. 7, Brașov 1873; nr. 14, Brașov 1873; nr. 17, Brașov 1873; nr. 3, Brașov 1875; nr. 16, Brașov 1876; nr. 3-4, Sibiu 1883; nr. 1-2, Sibiu 1888; nr. 21-21, Sibiu 1888;
Transilvania, Anul XIII, nr. 23-24, Sibiu 1882
Transilvania, Anul XLIX, nr. 1-12, Brașov 1918
Transilvania, Anul 56, nr. 9-10, Brașov 1925
Transilvania, Anul 74, nr. 1, Brașov 1943
Tribuna, Anul X, Nr. 220, duminică 26 noiembrie / 6 decembrie 1906
Tribuna, Anul XI, nr. 6, Arad 1907
Tribuna Poporului, Anul I, nr. 21, Arad 1897
Tribuna Poporului, Anul II, nr. 195, Arad 1898
Tribuna Poporului, Anul III, nr. 116, Arad 1899
Tribuna Poporului, Anul I, nr. 23, Arad 1911
Tribuna Poporului, Anul II, nr. 2, Arad 1912
Tribuna Poporului, Anul II, nr. 3, Arad 1912

Tribuna Poporului, Anul II, nr. 4, Arad 1912
Tribuna Poporului, Anul II, nr. 5, Arad 1912
Tribuna Poporului, Anul II, nr. 7, Arad 1912
Tribuna Poporului, Anul II, nr. 8, Arad 1912
Tribuna Poporului, Anul II, nr. 9, Arad 1912
Țara Bârsei, Anul II, nr. 5, Brașov 1930
Țara Bârsei, Anul III, nr. 5, Brașov 1931
Țara Bârsei, Anul IV, nr. 1, Brașov 1932
Țara Bârsei, Anul IV, nr. 2, Brașov 1932
Țara Bârsei, Anul IV, nr. 4, Brașov 1932
Țara Bârsei, Anul IV, nr. 5, Brașov 1932
Țara Bârsei, Anul IV, nr. 6, Brașov 1932
Țara Bârsei, Anul V, nr. 1, Brașov 1933
Țara Bârsei, Anul V, nr. 2, Brașov 1933
Țara Bârsei, Anul V, nr. 6, Brașov 1933
Țara Bârsei, Anul VI, nr. 2, Brașov 1934
Țara Bârsei, Anul VI, nr. 3, Brașov 1934
Țara Bârsei, Anul VI, nr. 5, Brașov 1934
Țara Bârsei, Anul VI, nr. 6, Brașov 1934
Țara Bârsei, Anul VII, nr. 1, Brașov 1935
Țara Bârsei, Anul VII, nr. 2, Brașov 1935
Țara Bârsei, Anul VII, nr. 4, Brașov 1935
Țara Bârsei, Anul VIII, nr. 3, Brașov 1936
Țara Bârsei, Anul VIII, nr. 4, Brașov 1936
Țara Bârsei, Anul IX, nr. 1, Brașov 1937
Țara Bârsei, Anul IX, nr. 3, Brașov 1937
Țara noastră, Anul I, nr. 14, Sibiu 1907
Țara Noastră, Anul I, nr. 20, Sibiu 1907
Țara Noastră, Anul I, nr. 32, Sibiu 1907
Țara noastră, Anul I, nr. 42, Sibiu 1907
Țara noastră, Anul II, nr. 6, Sibiu 1908
Țara Noastră, Anul II, nr. 40, Sibiu 1908
Țara noastră, Anul II, nr. 42, Sibiu 1908
Țara noastră, Anul II, nr. 44, Sibiu 1908
Țara Noastră, Anul II, nr. 48, Sibiu 1908
Țara noastră, Anul III, nr. 31, Sibiu 1909
Țara Noastră, Anul III, nr. 43, Sibiu 1909
Țara noastră, Anul IV, nr. 26, Sibiu 1923
Țara noastră, Anul IV, nr. 32, Sibiu 1923

Țara noastră, Anul IV, nr. 36, Sibiu 1923
Țara noastră, Anul IV, nr. 39, Sibiu 1923
Țara noastră, Anul VI, nr. 13, Sibiu 1925
Țara Noastră, Anul VII, nr. 42-43, Cluj 1926
Țara noastră, Anul VII, nr. 46, Sibiu 1926
Țara Noastră, Anul IX, nr. 45, Cluj 1928
Țara noastră, Anul IX, nr. 49, Sibiu 1928
Țara Noastră, Anul XVII, nr. 7, București 1938
Ungaria, Anul II, nr. 4, Cluj 1892
Ungaria, Anul II, nr. 6, Cluj 1892
Ungaria, Anul I, nr. 10, Cluj 1892
Ungaria, Anul V, nr. 9, Cluj 1896
Ungaria, Anul IV, nr. 4, Cluj 1897
Unirea, Anul I, nr. 42, Blaj 1891
Unirea, Anul II, nr. 52, Blaj 1892
Unirea, Anul III, nr. 50, Blaj 1893
Unirea, Anul IV, nr. 4, Blaj 1894
Unirea, Anul IV, nr. 24, Blaj 1894
Unirea, Anul IV, nr. 32, Blaj 1894
Unirea, Anul V, nr. 3, Blaj 1895
Unirea, Anul VI, nr. 29, Blaj 1896
Unirea, Anul VII, nr. 20, Blaj 1897
Unirea, Anul IX, nr. 22, Blaj 1899
Unirea, Anul IX, nr. 27, Blaj 1899
Unirea, Anul IX, nr. 28, Blaj 1899
Unirea, Anul X, nr. 2, Blaj 1900
Unirea, Anul X, nr. 3, Blaj 1900
Unirea, Anul X, nr. 4, Blaj 1900
Unirea, Anul X, nr. 6, Blaj 1900
Unirea, Anul X, nr. 7, Blaj 1900
Unirea, Anul X, nr. 8, Blaj 1900
Unirea, Anul X, nr. 10, Blaj 1900
Unirea, Anul X, nr. 11, Blaj 1900
Unirea, Anul X, nr. 12, Blaj 1900
Unirea, Anul X, nr. 13, Blaj 1900
Unirea, Anul X, nr. 19, Blaj 1900
Unirea, Anul X, nr. 22, Blaj 1900
Unirea, Anul X, nr. 25, Blaj 1900
Unirea, Anul X, nr. 31, Blaj 1900

Unirea, Anul X, nr. 32, Blaj 1900
Unirea, Anul X, nr. 34, Blaj 1900
Unirea, Anul X, nr. 35, Blaj 1900
Unirea, Anul X, nr. 42, Blaj 1900
Unirea, Anul X, nr. 49, Blaj 1900
Unirea, Anul X, nr. 51, Blaj 1900
Unirea, Anul XI, nr. 22, Blaj 1901
Unirea, Anul XI, nr. 47, Blaj 1901
Unirea, Anul XI, nr. 52, Blaj 1901
Unirea, Anul XII, nr. 1, Blaj 1902
Unirea, Anul XII, nr. 30, Blaj 1902
Unirea, Anul XIV, nr. 1, Blaj 1904
Unirea, Anul XIV, nr. 32, Blaj 1904
Unirea, Anul XIV, nr. 41, Blaj 1904
Unirea, Anul XIV, nr. 45, Blaj 1904
Unirea, Anul XV, nr. 1, Blaj 1905
Unirea, Anul XV, nr. 7, Blaj 1905
Unirea, Anul XV, nr. 19, Blaj 1905
Unirea, Anul XVI, nr. 6, Blaj 1906
Unirea, Anul XVI, nr. 32, Blaj 1906
Unirea, Anul XVI, nr. 34, Blaj 1906
Unirea, Anul XVII, nr. 1, Blaj 1907
Unirea, Anul XVIII, nr. 1, Blaj 1908
Unirea, Anul XVIII, nr. 34, Blaj 1908
Unirea, Anul XIX, nr. 1, Blaj 1909
Unirea, Anul XX, nr. 1, Blaj 1910
Unirea, Anul XX, nr. 24, Blaj 1910
Unirea, Anul XX, nr. 34, Blaj 1910
Unirea, Anul XX, nr. 37, Blaj 1910
Unirea, Anul XX, nr. 40, Blaj 1910
Unirea, Anul XX, nr. 42, Blaj 1910
Unirea, Anul XXV, nr. 121, Blaj 1915
Unirea, Anul LIV, nr. 5, Blaj 1944
Unirea Poporului, Anul XXIX, nr. 4, Blaj 1919
Unirea Poporului, Anul XXIX, nr. 5, Blaj 1919
Unirea Poporului, Anul XXIX, nr. 13, Blaj 1919
Unirea Poporului, Anul XXIX, nr. 17, Blaj 1919
Unirea Poporului, Anul XXIX, nr. 23, Blaj 1919
Unirea Poporului, Anul XXIX, nr. 25, Blaj 1919

Unirea Poporului, Anul XXIX, nr. 27, Blaj 1919
Unirea Poporului, Anul XXIX, nr. 42, Blaj 1919
Unirea Poporului, Anul XXIX, nr. 48, Blaj 1919
Unirea Poporului, Anul XXIX, nr. 81, Blaj 1919
Unirea Poporului, Anul XXIX, nr. 83, Blaj 1919
Unirea Poporului, Anul XXIX, nr. 137, Blaj 1919
Unirea Poporului, Anul XXIX, nr. 231, Blaj 1919
Unirea Poporului, Anul XXIX, nr. 243, Blaj 1919
Unirea Poporului, Anul II, nr. 9, Blaj 1920
Unirea Poporului, Anul II, nr. 10, Blaj 1920
Unirea Poporului, Anul II, nr. 12, Blaj 1920
Unirea Poporului, Anul II, nr. 20, Blaj 1920
Unirea Poporului, Anul II, nr. 21, Blaj 1920
Unirea Poporului, Anul II, nr. 23, Blaj 1920
Unirea Poporului, Anul II, nr. 30, Blaj 1920
Unirea Poporului, Anul II, nr. 31, Blaj 1920
Unirea Poporului, Anul II, nr. 35, Blaj 1920
Unirea Poporului, Anul II, nr. 36, Blaj 1920
Unirea Poporului, Anul III, nr. 5, Blaj 1921
Unirea Poporului, Anul III, nr. 6, Blaj 1921
Unirea Poporului, Anul V, nr. 1, Blaj 1923
Unirea Poporului, Anul V, nr. 6, Blaj 1923
Unirea Poporului, Anul V, nr. 7, Blaj 1923
Unirea Poporului, Anul V, nr. 8, Blaj 1923
Unirea Poporului, Anul V nr. 10, Blaj 1923
Unirea Poporului, Anul V, nr. 11, Blaj 1923
Unirea Poporului, Anul V, nr. 17, Blaj 1923
Unirea Poporului, Anul V, nr. 18, Blaj 1923
Unirea Poporului, Anul V, nr. 21, Blaj 1923
Unirea Poporului, Anul V, nr. 23, Blaj 1923
Unirea Poporului, Anul V, nr. 26, Blaj 1923
Unirea Poporului, Anul V, nr. 27, Blaj 1923
Unirea Poporului, Anul V, nr. 28, Blaj 1923
Unirea Poporului, Anul V, nr. 30, Blaj 1923
Unirea Poporului, Anul V, nr. 32, Blaj 1923
Unirea Poporului, Anul V, nr. 33, Blaj 1923
Unirea Poporului, Anul V, nr. 34, Blaj 1923
Unirea Poporului, Anul V, nr. 35, Blaj 1923
Unirea Poporului, Anul V, nr. 36, Blaj 1923

Unirea Poporului, Anul V, nr. 39, Blaj 1923
Unirea Poporului, Anul V, nr. 45, Blaj 1923
Unirea Poporului, Anul V, nr. 48, Blaj 1923
Unirea Poporului, Anul VI, nr. 4, Blaj 1924
Unirea Poporului, Anul VI, nr. 8, Blaj 1924
Unirea Poporului, Anul VI, nr. 9, Blaj 1924
Unirea Poporului, Anul VI, nr. 12, Blaj 1924
Unirea Poporului, Anul VI, nr. 13, Blaj 1924
Unirea Poporului, Anul VI, nr. 15, Blaj 1924
Unirea Poporului, Anul VI, nr. 16, Blaj 1924
Unirea Poporului, Anul VI, nr. 17, Blaj 1924
Unirea Poporului, Anul VI, nr. 25, Blaj 1924
Unirea Poporului, Anul VI, nr. 26, Blaj 1924
Unirea Poporului, Anul VI, nr. 27, Blaj 1924
Unirea Poporului, Anul VI, nr. 28, Blaj 1924
Unirea Poporului, Anul VI, nr. 33, Blaj 1924
Unirea Poporului, Anul VI, nr. 35, Blaj 1924
Unirea Poporului, Anul VI, nr. 38, Blaj 1924
Unirea Poporului, Anul VI, nr. 40, Blaj 1924
Unirea Poporului, Anul VI, nr. 43, Blaj 1924
Unirea Poporului, Anul VII, nr. 1, Blaj 1925
Unirea Poporului, Anul VII, nr. 4, Blaj 1925
Unirea Poporului, Anul VII, nr. 10, Blaj 1925
Unirea Poporului, Anul VII, nr. 12, Blaj 1925
Unirea Poporului, Anul VII, nr. 16, Blaj 1925
Unirea Poporului, Anul VII, nr. 23, Blaj 1925
Unirea Poporului, Anul VII, nr. 24, Blaj 1925
Unirea Poporului, Anul VII, nr. 25, Blaj 1925
Unirea Poporului, Anul VII, nr. 27, Blaj 1925
Unirea Poporului, Anul VII, nr. 28, Blaj 1925
Unirea Poporului, Anul VII, nr. 31, Blaj 1925
Unirea Poporului, Anul VII, nr. 36, Blaj 1925
Unirea Poporului, Anul VII, nr. 37, Blaj 1925
Unirea Poporului, Anul VII, nr. 38, Blaj 1925
Unirea Poporului, Anul VII, nr. 39, Blaj 1925
Unirea Poporului, Anul VII, nr. 40, Blaj 1925
Unirea Poporului, Anul VII, nr. 42, Blaj 1925
Unirea Poporului, Anul VII, nr. 46, Blaj 1925
Unirea Poporului, Anul VII, nr. 47, Blaj 1925

Unirea Poporului, Anul VII, nr. 48, Blaj 1925
Unirea Poporului, Anul VII, nr. 51-52, Blaj 1925
Unirea Poporului, Anul VIII, nr. 1, Blaj 1926
Unirea Poporului, Anul VIII, nr. 2, Blaj 1926
Unirea Poporului, Anul VIII, nr. 3, Blaj 1926
Unirea Poporului, Anul VIII, nr. 8, Blaj 1926
Unirea Poporului, Anul VIII, nr. 11, Blaj 1926
Unirea Poporului, Anul VIII, nr. 13, Blaj 1926
Unirea Poporului, Anul VIII, nr. 19, Blaj 1926
Unirea Poporului, Anul VIII, nr. 21, Blaj 1926
Unirea Poporului, Anul VIII, nr. 22, Blaj 1926
Unirea Poporului, Anul VIII, nr. 24, Blaj 1926
Unirea Poporului, Anul VIII, nr. 28, Blaj 1926
Unirea Poporului, Anul VIII, nr. 29, Blaj 1926
Unirea Poporului, Anul VIII, nr. 30, Blaj 1926
Unirea Poporului, Anul VIII, nr. 31, Blaj 1926
Unirea Poporului, Anul VIII, nr. 33, Blaj 1926
Unirea Poporului, Anul VIII, nr. 36, Blaj 1926
Unirea Poporului, Anul VIII, nr. 37, Blaj 1926
Unirea Poporului, Anul VIII, nr. 39, Blaj 1926
Unirea Poporului, Anul VIII, nr. 40, Blaj 1926
Unirea Poporului, Anul VIII, nr. 47, Blaj 1926
Unirea Poporului, Anul VIII, nr. 48, Blaj 1926
Unirea Poporului, Anul VIII, nr. 49, Blaj 1926
Unirea Poporului, Anul VIII, nr. 50, Blaj 1926
Unirea Poporului, Anul VIII, nr. 51, Blaj 1926
Unirea Poporului, Anul IX, nr. 1, Blaj 1927
Unirea Poporului, Anul IX, nr. 2, Blaj 1927
Unirea Poporului, Anul IX, nr. 6, Blaj 1927
Unirea Poporului, Anul IX, nr. 7, Blaj 1927
Unirea Poporului, Anul IX, nr. 10, Blaj 1927
Unirea Poporului, Anul IX, nr. 13, Blaj 1927
Unirea Poporului, Anul IX, nr. 14, Blaj 1927
Unirea Poporului, Anul IX, nr. 15, Blaj 1927
Unirea Poporului, Anul IX, nr. 17, Blaj 1927
Unirea Poporului, Anul IX, nr. 21, Blaj 1927
Unirea Poporului, Anul IX, nr. 28, Blaj 1927
Unirea Poporului, Anul IX, nr. 29, Blaj 1927
Unirea Poporului, Anul IX, nr. 34, Blaj 1927

Unirea Poporului, Anul IX, nr. 35, Blaj 1927
Unirea Poporului, Anul IX, nr. 37, Blaj 1927
Unirea Poporului, Anul IX, nr. 38, Blaj 1927
Unirea Poporului, Anul IX, nr. 39, Blaj 1927
Unirea Poporului, Anul IX, nr. 40, Blaj 1927
Unirea Poporului, Anul IX, nr. 41, Blaj 1927
Unirea Poporului, Anul IX, nr. 46, Blaj 1927
Unirea Poporului, Anul IX, nr. 49, Blaj 1927
Unirea Poporului, Anul IX, nr. 50, Blaj 1927
Unirea Poporului, Anul IX, nr. 51, Blaj 1927
Unirea Poporului, Anul X, nr. 1, Blaj 1928
Unirea Poporului, Anul X, nr. 3, Blaj 1928
Unirea Poporului, Anul X, nr. 4, Blaj 1928
Unirea Poporului, Anul X, nr. 6, Blaj 1928
Unirea Poporului, Anul X, nr. 10, Blaj 1928
Unirea Poporului, Anul X, nr. 14, Blaj 1928
Unirea Poporului, Anul X, nr. 22, Blaj 1928
Unirea Poporului, Anul X, nr. 25, Blaj 1928
Unirea Poporului, Anul X, nr. 31, Blaj 1928
Unirea Poporului, Anul X, nr. 33, Blaj 1928
Unirea Poporului, Anul X, nr. 35, Blaj 1928
Unirea Poporului, Anul X, nr. 36, Blaj 1928
Unirea Poporului, Anul X, nr. 38, Blaj 1928
Unirea Poporului, Anul X, nr. 39, Blaj 1928
Unirea Poporului, Anul X, nr. 41, Blaj 1928
Unirea Poporului, Anul X, nr. 42, Blaj 1928
Unirea Poporului, Anul X, nr. 43, Blaj 1928
Unirea Poporului, Anul X, nr. 44, Blaj 1928
Unirea Poporului, Anul X, nr. 46, Blaj 1928
Unirea Poporului, Anul X, nr. 48, Blaj 1928
Unirea Poporului, Anul X, nr. 49, Blaj 1928
Unirea Poporului, Anul XI, nr. 1, Blaj 1929
Unirea Poporului, Anul XI, nr. 3, Blaj 1929
Unirea Poporului, Anul XI, nr. 7, Blaj 1929
Unirea Poporului, Anul XI, nr. 8, Blaj 1929
Unirea Poporului, Anul XI, nr. 10, Blaj 1929
Unirea Poporului, Anul XI, nr. 17, Blaj 1929
Unirea Poporului, Anul XI, nr. 18, Blaj 1929
Unirea Poporului, Anul XI, nr. 21, Blaj 1929

Unirea Poporului, Anul XI, nr. 22, Blaj 1929
Unirea Poporului, Anul XI, nr. 23, Blaj 1929
Unirea Poporului, Anul XI, nr. 24, Blaj 1929
Unirea Poporului, Anul XI, nr. 26, Blaj 1929
Unirea Poporului, Anul XI, nr. 28, Blaj 1929
Unirea Poporului, Anul XI, nr. 30, Blaj 1929
Unirea Poporului, Anul XI, nr. 31, Blaj 1929
Unirea Poporului, Anul XI, nr. 33, Blaj 1929
Unirea Poporului, Anul XI, nr. 34, Blaj 1929
Unirea Poporului, Anul XI, nr. 35, Blaj 1929
Unirea Poporului, Anul XI, nr. 37, Blaj 1929
Unirea Poporului, Anul XI, nr. 39, Blaj 1929
Unirea Poporului, Anul XI, nr. 41, Blaj 1929
Unirea Poporului, Anul XI, nr. 42, Blaj 1929
Unirea Poporului, Anul XI, nr. 43, Blaj 1929
Unirea Poporului, Anul XI, nr. 44, Blaj 1929
Unirea Poporului, Anul XI, nr. 46, Blaj 1929
Unirea Poporului, Anul XI, nr. 48, Blaj 1929
Unirea Poporului, Anul XI, nr. 50, Blaj 1929
Unirea Poporului, Anul XII, nr. 9, Blaj 1930
Unirea Poporului, Anul XII, nr. 11, Blaj 1930
Unirea Poporului, Anul XII, nr. 12, Blaj 1930
Unirea Poporului, Anul XII, nr. 15, Blaj 1930
Unirea Poporului, Anul XIII, nr. 6, Blaj 1931
Unirea Poporului, Anul XIII, nr. 13, Blaj 1931
Unirea Poporului, Anul XIII, nr. 19, Blaj 1931
Unirea Poporului, Anul XIII, nr. 20, Blaj 1931
Unirea Poporului, Anul XIII, nr. 22, Blaj 1931
Unirea Poporului, Anul XIII, nr. 25, Blaj 1931
Unirea Poporului, Anul XIII, nr. 26, Blaj 1931
Unirea Poporului, Anul XIII, nr. 27, Blaj 1931
Unirea Poporului, nr. 30, Blaj 1929; nr. 28, Blaj 1931
Unirea Poporului, Anul XIII, nr. 29, Blaj 1931
Unirea Poporului, Anul XIII, nr. 30, Blaj 1931
Unirea Poporului, Anul XIII, nr. 31, Blaj 1931
Unirea Poporului, Anul XIII, nr. 32, Blaj 1931
Unirea Poporului, Anul XIII, nr. 34, Blaj 1931
Unirea Poporului, Anul XIII, nr. 36, Blaj 1931
Unirea Poporului, Anul XIII, nr. 43, Blaj 1931

Unirea Poporului, Anul XIII, nr. 44, Blaj 1931
Unirea Poporului, Anul XIII, nr. 48, Blaj 1931
Unirea Poporului, Anul XIV, nr. 9, Blaj 1932
Unirea Poporului, Anul XIV, nr. 11, Blaj 1932
Unirea Poporului, Anul XIV, nr. 14, Blaj 1932
Unirea Poporului, Anul XIV, nr. 15, Blaj 1932
Unirea Poporului, Anul XIV, nr. 16, Blaj 1932
Unirea Poporului, Anul XIV, nr. 18, Blaj 1932
Unirea Poporului, Anul XIV, nr. 20, Blaj 1932
Unirea Poporului, Anul XIV, nr. 21, Blaj 1932
Unirea Poporului, Anul XIV, nr. 23, Blaj 1932
Unirea Poporului, Anul XIV, nr. 24, Blaj 1932
Unirea Poporului, Anul XIV, nr. 26, Blaj 1932
Unirea Poporului, Anul XIV, nr. 27, Blaj 1932
Unirea Poporului, Anul XIV, nr. 29, Blaj 1932
Unirea Poporului, Anul XIV, nr. 30, Blaj 1932
Unirea Poporului, Anul XIV, nr. 31, Blaj 1932
Unirea Poporului, Anul XIV, nr. 33, Blaj 1932
Unirea Poporului, Anul XIV, nr. 34, Blaj 1932
Unirea Poporului, Anul XIV, nr. 35, Blaj 1932
Unirea Poporului, Anul XIV, nr. 36, Blaj 1932
Unirea Poporului, Anul XIV, nr. 42, Blaj 1932
Unirea Poporului, Anul XIV, nr. 43, Blaj 1932
Unirea Poporului, Anul XIV, nr. 46, Blaj 1932
Unirea Poporului, Anul XIV, nr. 48, Blaj 1932
Unirea Poporului, Anul XIV, nr. 49, Blaj 1932
Unirea Poporului, Anul XIV, nr. 50, Blaj 1932
Unirea Poporului, Anul XIV, nr. 52, Blaj 1932
Unirea Poporului, Anul XIV, nr. 83, Blaj 1932
Unirea Poporului, Anul XV, nr. 5, Blaj 1933
Unirea Poporului, Anul XV, nr. 6, Blaj 1933
Unirea Poporului, Anul XV, nr. 7, Blaj 1933
Unirea Poporului, Anul XV, nr. 9, Blaj 1933
Unirea Poporului, Anul XV, nr. 12, Blaj 1933
Unirea Poporului, Anul XV, nr. 14, Blaj 1933
Unirea Poporului, Anul XV, nr. 17, Blaj 1933
Unirea Poporului, Anul XV, nr. 19, Blaj 1933
Unirea Poporului, Anul XV, nr. 23, Blaj 1933
Unirea Poporului, Anul XV, nr. 24, Blaj 1933

Unirea Poporului, Anul XV, nr. 25, Blaj 1933
Unirea Poporului, Anul XV, nr. 26, Blaj 1933
Unirea Poporului, Anul XV, nr. 28, Blaj 1933
Unirea Poporului, Anul XV, nr. 36, Blaj 1933
Unirea Poporului, Anul XV, nr. 37, Blaj 1933
Unirea Poporului, Anul XV, nr. 40, Blaj 1933
Unirea Poporului, Anul XV, nr. 43, Blaj 1933
Unirea Poporului, Anul XV, nr. 45, Blaj 1933
Unirea Poporului, Anul XV, nr. 47, Blaj 1933
Unirea Poporului, Anul XV, nr. 50-52, Blaj 1933
Unirea Poporului, Anul XVI, nr. 3, Blaj 1934
Unirea Poporului, Anul XVI, nr. 6, Blaj 1934
Unirea Poporului, Anul XVI, nr. 11, Blaj 1934
Unirea Poporului, Anul XVI, nr. 16, Blaj 1934
Unirea Poporului, Anul XVI, nr. 17, Blaj 1934
Unirea Poporului, Anul XVI, nr. 20, Blaj 1934
Unirea Poporului, Anul XVI nr. 21, Blaj 1934
Unirea Poporului, Anul XVI, nr. 23, Blaj 1934
Unirea Poporului, Anul XVI, nr. 28, Blaj 1934
Unirea Poporului, Anul XVI, nr. 29, Blaj 1934
Unirea Poporului, Anul XVI, nr. 31, Blaj 1934
Unirea Poporului, Anul XVI, nr. 32, Blaj 1934
Unirea Poporului, Anul XVI, nr. 33, Blaj 1934
Unirea Poporului, Anul XVI, nr. 35, Blaj 1934
Unirea Poporului, Anul XVI, nr. 36, Blaj 1934
Unirea Poporului, Anul XVI, nr. 37, Blaj 1934
Unirea Poporului, Anul XVI, nr. 38, Blaj 1934
Unirea Poporului, Anul XVI, nr. 40, Blaj 1934
Unirea Poporului, Anul XVI, nr. 41, Blaj 1934
Unirea Poporului, Anul XVI, nr. 42, Blaj 1934
Unirea Poporului, Anul XVI, nr. 44, Blaj 1934
Unirea Poporului, Anul XVI, nr. 45, Blaj 1934
Unirea Poporului, Anul XVI, nr. 46, Blaj 1934
Unirea Poporului, Anul XVI, nr. 49, Blaj 1934
Unirea Poporului, Anul XVII, nr. 1, Blaj 1935
Unirea Poporului, Anul XVII, nr. 2, Blaj 1935
Unirea Poporului, Anul XVIII, nr. 8, Blaj 1935
Unirea Poporului, Anul XVII, nr. 9, Blaj 1935
Unirea Poporului, Anul XVII, nr. 10, Blaj 1935

Unirea Poporului, Anul XVII, nr. 14, Blaj 1935
Unirea Poporului, Anul XVII, nr. 17-18, Blaj 1935
Unirea Poporului, Anul XVII, nr. 20, Blaj 1935
Unirea Poporului, Anul XVII, nr. 21, Blaj 1935
Unirea Poporului, Anul XVII, nr. 22, Blaj 1935
Unirea Poporului, Anul XVII, nr. 28, Blaj 1935
Unirea Poporului, Anul XVII, nr. 30, Blaj 1935
Unirea Poporului, Anul XVII, nr. 31, Blaj 1935
Unirea Poporului, Anul XVII, nr. 33, Blaj 1935
Unirea Poporului, Anul XVII, nr. 35, Blaj 1935
Unirea Poporului, Anul XVII, nr. 37, Blaj 1935
Unirea Poporului, Anul XVII, nr. 38, Blaj 1935
Unirea Poporului, Anul XVII, nr. 39, Blaj 1935
Unirea Poporului, Anul XVII, nr. 47, Blaj 1935
Unirea Poporului, Anul XVII, nr. 48, Blaj 1935
Unirea Poporului, Anul XVIII, nr. 2, Blaj 1936
Unirea Poporului, Anul XVIII, nr. 4, Blaj 1936
Unirea Poporului, Anul XVIII, nr. 5, Blaj 1936
Unirea Poporului, Anul XVIII, nr. 7, Blaj 1936
Unirea Poporului, Anul XVIII, nr. 8, Blaj 1936
Unirea Poporului, Anul XVIII, nr. 9, Blaj 1936
Unirea Poporului, Anul XVIII, nr. 10, Blaj 1936
Unirea Poporului, Anul XVIII, nr. 14, Blaj 1936
Unirea Poporului, Anul XVIII, nr. 17, Blaj 1936
Unirea Poporului, Anul XVIII, nr. 20, Blaj 1936
Unirea Poporului, Anul XVIII, nr. 21, Blaj 1936
Unirea Poporului, Anul XVIII, nr. 23, Blaj 1936
Unirea Poporului, Anul XVIII, nr. 24, Blaj 1936
Unirea Poporului, Anul XVIII, nr. 25, Blaj 1936
Unirea Poporului, Anul XVIII, nr. 26, Blaj 1936
Unirea Poporului, Anul XVIII, nr. 27, Blaj 1936
Unirea Poporului, Anul XVIII, nr. 28, Blaj 1936
Unirea Poporului, Anul XVIII, nr. 30, Blaj 1936
Unirea Poporului, Anul XVIII, nr. 31, Blaj 1936
Unirea Poporului, Anul XVIII, nr. 33, Blaj 1936
Unirea Poporului, Anul XVIII, nr. 35, Blaj 1936
Unirea Poporului, Anul XVIII, nr. 37, Blaj 1936
Unirea Poporului, Anul XVIII, nr. 40, Blaj 1936
Unirea Poporului, Anul XVIII, nr. 44, Blaj 1936

Unirea Poporului, Anul XVIII, nr. 46, Blaj 1936
Unirea Poporului, Anul XVIII, nr. 47, Blaj 1936
Unirea Poporului, Anul XVIII, nr. 49, Blaj 1936
Unirea Poporului, Anul XVIII, nr. 50, Blaj 1936
Unirea Poporului, Anul XIX, nr. 1, Blaj 1937
Unirea Poporului, Anul XIX, nr. 3, Blaj 1937
Unirea Poporului, Anul XIX, nr. 10, Blaj 1937
Unirea Poporului, Anul XIX, nr. 11, Blaj 1937
Unirea Poporului, Anul XIX, nr. 15, Blaj 1937
Unirea Poporului, Anul XVI, nr. 18, Blaj 1937
Unirea Poporului, Anul XIX, nr. 20, Blaj 1937
Unirea Poporului, Anul XIX, nr. 30, Blaj 1937
Unirea Poporului, Anul XIX, nr. 34, Blaj 1937
Unirea Poporului, Anul XIX, nr. 37, Blaj 1937
Unirea Poporului, Anul XIX, nr. 38, Blaj 1937
Unirea Poporului, Anul XIX, nr. 40, Blaj 1937
Unirea Poporului, Anul XIX, nr. 42, Blaj 1937
Unirea Poporului, Anul XIX, nr. 44, Blaj 1937
Unirea Poporului, Anul XIX, nr. 46, Blaj 1937
Unirea Poporului, Anul XIX, nr. 52, Blaj 1937
Unirea Poporului, Anul XX, nr. 3, Blaj 1938
Unirea Poporului, Anul XX, nr. 10, Blaj 1938
Unirea Poporului, Anul XX, nr. 12, Blaj 1938
Unirea Poporului, Anul XX, nr. 16, Blaj 1938
Unirea Poporului, Anul XX, nr. 20, Blaj 1938
Unirea Poporului, Anul XX, nr. 26, Blaj 1938
Unirea Poporului, Anul XX, nr. 33, Blaj 1938
Unirea Poporului, Anul XX, nr. 34, Blaj 1938
Unirea Poporului, Anul XX, nr. 35, Blaj 1938
Unirea Poporului, Anul XX, nr. 37, Blaj 1938
Unirea Poporului, Anul XX, nr. 39, Blaj 1938
Unirea Poporului, Anul XX, nr. 41, Blaj 1938
Unirea Poporului, Anul XX, nr. 43, Blaj 1938
Unirea Poporului, Anul XX, nr. 44, Blaj 1938
Unirea Poporului, Anul XX, nr. 46, Blaj 1938
Unirea Poporului, Anul XX, nr. 47, Blaj 1938
Unirea Poporului, Anul XX, nr. 52, Blaj 1938
Unirea Poporului, Anul XXI, nr. 2, Blaj 1939
Unirea Poporului, Anul XXI, nr. 3, Blaj 1939

Unirea Poporului, Anul XXI, nr. 4, Blaj 1939
Unirea Poporului, Anul XXI, nr. 10, Blaj 1939
Unirea Poporului, Anul XXI, nr. 11-12, Blaj 1939
Unirea Poporului, Anul XXI, nr. 21, Blaj 1939
Unirea Poporului, Anul XXI, nr. 23, Blaj 1939
Unirea Poporului, Anul XXI, nr. 24, Blaj 1939
Unirea Poporului, Anul XXI, nr. 31, Blaj 1939
Unirea Poporului, Anul XXI, nr. 32, Blaj 1939
Unirea Poporului, Anul XXI, nr. 35, Blaj 1939
Unirea Poporului, Anul XXI, nr. 36, Blaj 1939
Unirea Poporului, Anul XXI, nr. 39, Blaj 1939
Unirea Poporului, Anul XXI, nr. 40, Blaj 1939
Unirea Poporului, Anul XXI, nr. 42, Blaj 1939
Unirea Poporului, Anul XXI, nr. 50, Blaj 1939
Unirea Poporului, Anul XXI, nr. 52, Blaj 1939
Unirea Poporului, Anul XXII, nr. 1, Blaj 1940
Unirea Poporului, Anul XXII, nr. 2, Blaj 1940
Unirea Poporului, Anul XXII, nr. 8, Blaj 1940
Unirea Poporului, Anul XXII, nr. 14, Blaj 1940
Unirea Poporului, Anul XXII, nr. 16, Blaj 1940
Unirea Poporului, Anul XXII, nr. 18, Blaj 1940
Unirea Poporului, Anul XXII, nr. 22, Blaj 1940
Unirea Poporului, Anul XXII, nr. 24, Blaj 1940
Unirea Poporului, Anul XXII, nr. 26, Blaj 1940
Unirea Poporului, Anul XXII, nr. 27, Blaj 1940
Unirea Poporului, Anul XXII, nr. 28, Blaj 1940
Unirea Poporului, Anul XXII, nr. 31, Blaj 1940
Unirea Poporului, Anul XXII, nr. 33, Blaj 1940
Unirea Poporului, Anul XXII, nr. 34, Blaj 1940
Unirea Poporului, Anul XXII, nr. 36, Blaj 1940
Unirea Poporului, Anul XXII, nr. 38, Blaj 1940
Unirea Poporului, Anul XXII, nr. 39, Blaj 1940
Unirea Poporului, Anul XXII, nr. 41, Blaj 1940
Unirea Poporului, Anul XXII, nr. 42, Blaj 1940
Unirea Poporului, Anul XXIII, nr. 7, Blaj 1941
Unirea Poporului, Anul XXIII, nr. 15, Blaj 1941
Unirea Poporului, Anul XXIII, nr. 16, Blaj 1941
Unirea Poporului, Anul XXIII, nr. 17, Blaj 1941
Unirea Poporului, Anul XXIII, nr. 18, Blaj 1941

Unirea Poporului, Anul XXIII, nr. 19, Blaj 1941
Unirea Poporului, Anul XXIII, nr. 21, Blaj 1941
Unirea Poporului, Anul XXIII, nr. 22, Blaj 1941
Unirea Poporului, Anul XXIII nr. 23, Blaj 1941
Unirea Poporului, Anul XXIII, nr. 24, Blaj 1941
Unirea Poporului, Anul XXIII, nr. 25, Blaj 1941
Unirea Poporului, Anul XXIII, nr. 27-28, Blaj 1941
Unirea Poporului, Anul XXIII, nr. 30, Blaj 1941
Unirea Poporului, Anul XXIII, nr. 32, Blaj 1941
Unirea Poporului, Anul XXIII, nr. 34, Blaj 1941
Unirea Poporului, Anul XXIII, nr. 39, Blaj 1941
Unirea Poporului, Anul XXIII, nr. 50-51, Blaj 1941
Universul, Anul 58, nr. 142, București 1941
Unirea Poporului, Anul XXIV, nr. 3, Blaj 1942
Unirea Poporului, Anul XXVI, nr. 8, Blaj 1942
Unirea Poporului, Anul XXIV, nr. 10, Blaj 1942
Unirea Poporului, Anul XXIV, nr. 14, Blaj 1942
Unirea Poporului, Anul XXIV, nr. 15, Blaj 1942
Unirea Poporului, Anul XXIV, nr. 17, Blaj 1942
Unirea Poporului, Anul XXIV, nr. 22, Blaj 1942
Unirea Poporului, Anul XXIV, nr. 24, Blaj 1942
Unirea Poporului, Anul XXXIV, nr. 35, Blaj 1942
Unirea Poporului, Anul XXIV, nr. 37, Blaj 1942
Unirea Poporului, Anul XXIV, nr. 39, Blaj 1942
Unirea Poporului, Anul XXIV, nr. 41, Blaj 1942
Unirea Poporului, Anul XXIV, nr. 46, Blaj 1942
Unirea Poporului, Anul XXIV, nr. 47-49, Blaj 1942
Unirea Poporului, Anul XXIV, nr. 50, Blaj 1942
Unirea Poporului, Anul XXV, nr. 3, Blaj 1943
Unirea Poporului, Anul XXV, nr. 5, Blaj 1943
Unirea Poporului, Anul XXV, nr. 6, Blaj 1943
Unirea Poporului, Anul XXV, nr. 7, Blaj 1943
Unirea Poporului, Anul XXV, nr. 8, Blaj 1943
Unirea Poporului, Anul XXV, nr. 9, Blaj 1943
Unirea Poporului, Anul XXV, nr. 10, Blaj 1943
Unirea Poporului, Anul XXV, nr. 17, Blaj 1943
Unirea Poporului, Anul XXV, nr. 19, Blaj 1943
Unirea Poporului, Anul XXV, nr. 22, Blaj 1943
Unirea Poporului, Anul XXV, nr. 25, Blaj 1943

Unirea Poporului, Anul XXV, nr. 28, Blaj 1943
Unirea Poporului, Anul XXV, nr. 30, Blaj 1943
Unirea Poporului, Anul XXV, nr. 35, Blaj 1943
Unirea Poporului, Anul XXV, nr. 39, Blaj 1943
Unirea Poporului, Anul XXV, nr. 40, Blaj 1943
Unirea Poporului, Anul XXV, nr. 44, Blaj 1943
Unirea Poporului, Anul XXV, nr. 45, Blaj 1943
Unirea Poporului, Anul XXV, nr. 46, Blaj 1943
Unirea Poporului, Anul XXV, nr. 47, Blaj 1943
Unirea Poporului, Anul XXV, nr. 49, Blaj 1943
Unirea Poporului, Anul XXV, nr. 50, Blaj 1943
Unirea Poporului, Anul XXV, nr. 52, Blaj 1943
Unirea Poporului, Anul XXV, nr. 33, Blaj 1943
Unirea Poporului, Anul XXVI, nr. 1, Blaj 1944
Unirea Poporului, Anul XXVI, nr. 3, Blaj 1944
Unirea Poporului, Anul XXVI, nr. 6, Blaj 1944
Unirea Poporului, Anul XXVI, nr. 7, Blaj 1944
Unirea Poporului, Anul XXVI, nr. 9, Blaj 1944
Unirea Poporului, Anul XXVI, nr. 10, Blaj 1944
Unirea Poporului, Anul XXVI, nr. 11, Blaj 1944
Unirea Poporului, Anul XXVI, nr. 12, Blaj 1944
Unirea Poporului, Anul XXVI, nr. 14, Blaj 1944
Unirea Poporului, Anul XXVI, nr. 21, Blaj 1944
Unirea Poporului, Anul XXVI, nr. 23, Blaj 1944
Unirea Poporului, Anul XXVI, nr. 24, Blaj 1944
Unirea Poporului, Anul XXVI, nr. 27, Blaj 1944
Unirea Poporului, Anul XXVI, nr. 30, Blaj 1944
Unirea Poporului, Anul XXVI, nr. 34, Blaj 1944
Unirea Poporului, Anul XXVI, nr. 35, Blaj 1944
Unirea Poporului, Anul XXVI, nr. 37, Blaj 1944
Unirea Poporului, Anul XXVI, nr. 47, Blaj 1944
Unirea Poporului, Anul XXVI, nr. 48, Blaj 1944
Unirea Poporului, Anul XXVI, nr. 50, Blaj 1944
Unirea Poporului, Anul XXVII, nr. 6, Blaj 1945
Unirea Poporului, Anul XXVII, nr. 8, Blaj 1945
Unirea Poporului, Anul XXVII, nr. 10, Blaj 1945
Unirea Poporului, Anul XXVII, nr. 13, Blaj 1945
Unirea Poporului, Anul XXVII, nr. 17, Blaj 1945
Unirea Poporului, Anul XXVII, nr. 19-20, Blaj 1945

Unirea Poporului, Anul XXVII, nr. 26, Blaj 1945
Unirea Poporului, Anul XXVII, nr. 27-28, Blaj 1945
Unirea Poporului, Anul XXVII, nr. 35-36, Blaj 1945
Unirea Poporului, Anul XXVII, nr. 37-38, Blaj 1945
Unirea Poporului, Anul XXVIII, nr. 11, Blaj 1946
Unirea Poporului, Anul XXVIII, nr. 13, Blaj 1946
Unirea Poporului, Anul XXVIII, nr. 20, Blaj 1946
Unirea Poporului, Anul XXVIII, nr. 25, Blaj 1946
Unirea Poporului, Anul XXVIII, nr. 27, Blaj 1946
Unirea Poporului, Anul XXVIII, nr. 38, Blaj 1946
Unirea Poporului, Anul XXVIII, nr. 39, Blaj 1946
Unirea Poporului, Anul XXVIII, nr. 41, Blaj 1946
Unirea Poporului, Anul XXVIII, nr. 42, Blaj 1946
Unirea Poporului, Anul XXVIII, nr. 43, Blaj 1946
Unirea Poporului, Anul XXVIII, nr. 51-52, Blaj 1946
Unirea Poporului, Anul XXX, nr. 1-2, Blaj 1948
Universul literar, Anul XLII, nr. 9, București 1926
Universul, Anul 54, nr. 180, București 1937
Universul, Anul 54, nr. 181, București 1937
Universul, Anul 54, nr. 183, București 1937
Universul, Anul 54, nr. 185, București 1937
Universul, Anul 54, nr. 188, București 1937
Universul, Anul 54, nr. 189, București 1937
Universul, Anul 54, nr. 191, București 1937
Universul, Anul 54, nr. 192, București 1937
Universul, Anul 54, nr. 193, București 1937
Universul, Anul 54, nr. 196, București 1937
Universul, Anul 54, nr. 197, București 1937
Universul, Anul 54, nr. 199, București 1937
Universul, Anul 54, nr. 200, București 1937
Universul, Anul 54, nr. 201, București 1937
Universul, Anul 54, nr. 202, București 1937
Universul, Anul 54, nr. 203, București 1937
Universul, Anul 54, nr. 206, București 1937
Universul, Anul 54, nr. 207, București 1937
Universul, Anul 54, nr. 204, București 1937
Universul, Anul 54, nr. 261, București 1937
Universul, Anul 54, nr. 289, București 1937
Universul, Anul 54, nr. 304, București 1937

Universul, Anul 54, nr. 349, București 1937
Universul, Anul 54, nr. 352, București 1937
Universul, Anul 54, nr. 354, București 1937
Universul, Anul 54, nr. 355, București 1937
Universul, Anul 54, nr. 356, București 1937
Universul, Anul 55, nr. 1, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 2, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 3, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 13, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 65, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 75, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 76, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 77, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 79, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 80, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 83, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 85, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 86, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 90, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 92, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 96, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 101, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 102, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 107, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 127, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 129, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 147, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 149, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 171, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 172, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 178, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 185, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 186, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 189, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 191, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 195, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 200, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 205, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 208, București 1938

Universul, Anul 55, nr. 209, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 216, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 218, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 225, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 230, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 232, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 233, București 1938
Universul, anul 55, nr. 234, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 235, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 236, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 234, București 1938
Universul, Anul 55, nr. 237, București 1938
Universul, Anul 56, nr. 6, București 1939
Universul, Anul 56, nr. 23, București 1939
Universul, Anul 56, nr. 26, București 1939
Universul, Anul 56, nr. 33, București 1939
Universul, Anul 56, nr. 59, București 1939
Universul, Anul 56, nr. 66, București 1939
Universul, Anul 56, nr. 76, București 1939
Universul, Anul 56, nr. 78, București 1939
Universul, Anul 56, nr. 95, București 1939
Universul, Anul 56, nr. 101, București 1939
Universul, Anul 56, nr. 120, București 1939
Universul, Anul 56, nr. 121, București 1939
Universul, Anul 56, nr. 125, București 1939
Universul, Anul 56, nr. 131, București 1939

Universul, Anul 56, nr. 138, București 1939
Universul, Anul 56, nr. 147, București 1939
Universul, Anul 57, nr. 135, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 136, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 141, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 142, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 148, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 154, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 176, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 178, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 168, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 174, București 1940

Universul, Anul 57, nr. 177, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 178, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 184, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 189, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 195, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 197, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 204, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 216, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 218, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 220, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 221, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 223, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 224, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 228, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 230, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 233, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 234, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 237, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 238, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 240, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 244, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 247, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 250, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 253, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 259, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 260, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 262, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 262, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 263, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 264, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 273, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 320, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 325, București 1940
Universul, Anul 57, nr. 328, București 1940
Universul, Anul 53, nr. 194, București 1941
Universul, Anul 58, nr. 283, București 1941
Universul, Anul 61, nr. 149, București 1944
Universul, Anul 61, nr. 241, București 1944
Universul, Anul 61, nr. 242, București 1944

Universul, Anul 61, nr. 260, București 1944
Universul, Anul 61, nr. 263, București 1944
Universul, Anul 61, nr. 266, București 1944
Universul, Anul 61, nr. 283, București 1944
Universul, Anul 61, nr. 313, București 1944
Vestitorul, Anul I, nr. 2, Oradea 1925
Vestitorul, Anul I, nr. 5, Oradea 1925
Vestitorul, Anul II, nr. 6, Oradea 1926
Vestitorul, Anul II, nr. 9, Oradea 1926
Vestitorul, Anul II, nr. 19-20, Oradea 1926
Vestitorul, Anul II, nr. 21, Oradea 1926
Vestitorul, Anul II, nr. 23, Oradea 1926
Vestitorul, Anul III, nr. 7-8, Oradea 1927
Vestitorul, Anul III, nr. 12, Oradea 1927
Vestitorul, Anul III, nr. 18, Oradea 1927
Vestitorul, Anul IV, nr. 22, Oradea 1928
Vestitorul, Anul IV, nr. 23, Oradea 1928
Vestitorul, Anul IV, nr. 24, Oradea 1928
Vestitorul, Anul V, nr. 9-10, Oradea 1929
Vestitorul, Anul V, nr. 13-14, Oradea 1929
Vestitorul, Anul V, nr. 20, Oradea 1929
Vestitorul, Anul V, nr. 23-24, Oradea 1929
Vestitorul, Anul VI, nr. 11, Oradea 1930
Vestitorul, Anul VI, nr. 13, Oradea 1930
Vestitorul, Anul VI, nr. 14-15, Oradea 1930
Vestitorul, Anul VII, nr. 15-16, Oradea 1931
Vestitorul, Anul VII, nr. 17-18, Oradea 1931
Vestitorul, Anul VIII, nr. 17-18, Oradea 1932
Vestitorul, Anul VIII, nr. 22, Oradea 1932
Vestitorul, Anul IX, nr. 2, Oradea 1933
Vestitorul, Anul IX, nr. 10, Oradea 1933
Vestitorul, Anul IX, nr. 13-14, Oradea 1933
Vestitorul, Anul IX, nr. 22, Oradea 1933
Vestitorul, Anul IX, nr. 23, Oradea 1933
Vestitorul, Anul IX, nr. 24, Oradea 1933
Vestitorul, Anul X, nr. 6, Oradea 1934
Vestitorul, Anul X, nr. 11-12, Oradea 1934
Vestitorul, Anul X, nr. 13-14, Oradea 1934
Vestitorul, Anul X, nr. 13-14, Oradea 1934

Vestitorul, Anul X, nr. 19, Oradea 1934
Vestitorul, Anul X, nr. 20, Oradea 1934
Vestitorul, Anul X, nr. 21-22, Oradea 1934
Vestitorul, Anul XI, nr. 12, Oradea 1935
Vestitorul, Anul XI, nr. 21-22, Oradea 1935
Vestitorul, Anul XI, nr. 23, Oradea 1935
Vestitorul, Anul XII, nr. 2, Oradea 1936
Vestitorul, Anul XII, nr. 12, Oradea 1936
Vestitorul, Anul XII, nr. 20, Oradea 1936
Vestitorul, Anul XIII, nr. 7, Oradea 1937
Vestitorul, Anul XIII nr. 12-14, Oradea 1937
Vestitorul, Anul XIII, nr. 21, Oradea 1937
Vestitorul, Anul XIII, nr. 24, Oradea 1937
Vestitorul, Anul XIV, nr. 5, Oradea 1938
Vestitorul, Anul XIV, nr. 16-18, Oradea 1938
Vestitorul, Anul XIV, nr. 21-22, Oradea 1938
Vestitorul, Anul XV, nr. 13, Oradea 1939
Vestitorul, Anul XV, nr. 17, Oradea 1939
Vestitorul, Anul XVI, nr. 3, Oradea 1940
Vestitorul, Anul II, nr. 10, Oradea 1949
Vestitorul, Anul II, nr. 12, Oradea 1949
Vestul României, Anul I, nr. 4, Oradea 1923
Vestul României, Anul I, nr. 5, Oradea 1923
Vestul României, Anul I, nr. 6, Oradea 1923
Vestul României, Anul I, nr. 8, Oradea 1923
Vestul României, Anul I, nr. 21, Oradea 1923
Vestul României, Anul I, nr. 24, Oradea 1923
Vestul României, Anul I, nr. 26, Oradea 1923
Vestul României, Anul I, nr. 28, Oradea 1923
Vestul României, Anul I, nr. 33, Oradea 1923
Vestul României, Anul I, nr. 38, Oradea 1923
Vestul României, Anul I, nr. 57, Oradea 1923
Vestul României, Anul I, nr. 60, Oradea 1923
Vestul României, Anul I, nr. 62, Oradea 1923
Vestul României, Anul II, nr. 16, Oradea 1923
Vestul României, Anul II, nr. 13, Oradea 1923
Vestul României, Anul II, nr. 14, Oradea 1923
Vestul României, Anul II, nr. 18, Oradea 1923
Vestul României, Anul II, nr. 9, Oradea 1924

Vestul României, Anul II, nr. 10, Oradea 1924
Vestul României, Anul II, nr. 11, Oradea 1924
Vestul României, Anul II, nr. 23, Oradea 1924
Vestul României, Anul II, nr. 26, Oradea 1924
Vestul României, Anul II, nr. 28, Oradea 1924
Vestul României, Anul II, nr. 35, Oradea 1924
Vestul României, Anul II, nr. 36, Oradea 1924
Vestul României, Anul XIII, nr. 23, Oradea 1937
Viața Ardealului, No. 11-12, Cluj 1934
Viața Ilustrată, Anul II, nr. 12, Sibiu 1935
Viața ilustrată, Anul V, nr. 5, Cluj 1938
Viața Ilustrată, Anul X, nr. 2, Sibiu 1943
Viața Ilustrată, Anul IX, nr. 1, Sibiu 1944
Voința Poporului, Anul II, nr. 8, Budapesta 1903
Voința Poporului, Anul II, nr. 9, Budapesta 1903
Voința Poporului, Anul II, nr. 11, Budapesta 1903
Voința Poporului, Anul II, nr. 12, Budapesta 1903
Voința Poporului, Anul II, nr. 15, Budapesta 1903
Voința Poporului, Anul II, nr. 33, Budapesta 1903
Voința Poporului, Anul III, nr. 6, Budapesta 1904
Voința Poporului, Anul III, nr. 8, Budapesta 1904
Voința Poporului, Anul III, nr. 14, Budapesta 1904
Voința Poporului, Anul III, nr. 18, Budapesta 1904
Voința Poporului, Anul III, nr. 21, Budapesta 1904
Voința, Anul II, nr. 20, Deva 1931
Vrerea, Anul III, nr. 4-8, București 1934
Vrerea, Anul VI, nr. 3-4, Timișoara 1945
Vrerea, Anul VIII, nr. 1-2, Timișoara 1947
Ziarul călătoriilor, Anul XII, nr. 709, București 1910
Ziarul călătoriilor, Anul XII, nr. 724, București 1911
Ziarul călătoriilor, Anul XIII, nr. 790, București 1912

CUPRINS

UCEA, județul Brașov, p. 4
UIFALĂU, județul Cluj, p. 11
UIFĂLĂU, județul Timiș, p. 12
UILEAC, județul Sălaj, p. 13
UILEACU DE CRIȘ, județul Bihor, p. 16
UIOARA, județul Alba, p. 21
UNDOTELEKE, județul Cluj, p. 22
UNGURAȘ, județul Bistrița-Năsăud, p. 24
UNGURAȘ, județul Cluj, p. 26
UNGURAȘUL, județul Sălaj, p. 31
UNIMĂT, județul Satu Mare, p. 32
UNIREA, județul Alba, p. 43
URCA, județul Cluj, p. 48
URIU, județul Bistrița-Năsăud, p. 52
URMENIȘ, județul Bistrița-Năsăud, p. 54
URMENIȘ, județul Maramureș, p. 61
UROIU, județul Hunedoara, p. 61
URZICENI, județul Satu Mare, p. 62
VACA, județul Hunedoara, p. 66
VAD, județul Maramureș, p. 67
VĂDAS, județul Arad, p. 71
VADU IZEI, județul Maramureș, p. 72
VAIDA-CĂMĂRAȘ, județul Cluj, p. 76
VALCĂUL DE JOS, județul Sălaj, p. 79

VĂLCĂU, județul Cluj, p. 82
VÂLCELE, județul Cluj, p. 83
VÂLCELE, județul Hunedoara, p. 90
VALCHID, județul Sibiu, p. 95
VALEA LARGĂ, județul Mureș, p. 103
VALEA LUI MIHAI, județul Bihor, p. 105
VALEA LUNCH, județul Cluj, p. 112
VALEA LUNGĂ, județul Sibiu, p. 114
VALEA MARE, județul Maramureș, p. 123
VALEA PĂȘUNII, județul Sibiu, p. 130
VALEA POMILOR, județul Sălaj, p. 131
VALEA SASULUI, județul Alba, p. 139
VALEA SEACĂ, județul Covasna, p. 140
VALEA STEJARULUI, județul Maramureș, p. 142
VALEA VIILOR, județul Sibiu, p. 145
VALEA VINULUI, județul Maramureș, p. 148
VĂLENI, județul Cluj, p. 149
VĂLENI, județul Maramureș, p. 151
VAMA, județul Satu Mare, p. 156
VÂNĂTORI, județul Mureș, p. 160
VÂNĂTORI, județul Arad, p. 166
VĂNCEȘTI, județul Maramureș, p. 166
VĂRĂDIA DE MUREȘ, județul Arad, p. 167
VĂRAI, județul Maramureș, p. 174
VĂRAREA, județul Bistrița-Năsăud, p. 179
VARHELI, județul Hunedoara, p. 179
VĂRȘAND, județul Arad, p. 180
VÂRȘOLT, județul Sălaj, p. 185
VĂȘAD, județul Bihor, p. 190
VAȘCĂU, județul Bihor, p. 194
VECERD, județul Sibiu, p. 205
VECHEA, județul Cluj, p. 208

VELȚ, județul Sibiu, p. 210
VENETIA DE JOS, județul Brașov, p. 213
VERESNEEGFALVA, județul Hunedoara, p. 219
VERESMANT, județul Maramureș, p. 220
VEREȘMONT, județul Alba, p. 222
VETIȘ, județul Satu Mare, p. 224
VEȚEL, județul Hunedoara, p. 236
VEZA, județul Alba, p. 237
VEZENDIU, județul Satu Mare, p. 238
VIDRA, județul Alba, p. 240
VIILE SATU MARE, județul Satu Mare, p. 260
VIILE TECII, județul Bistrița Năsăud, p. 263
VIIȘOARA, județul Bihor, p. 265
VINGA, județul Arad, p. 269
VINTUL DE JOS ȘI DE SUS, județul Alba, p. 273
VIȘEA, județul Cluj, p. 304
VIȘEUL DE SUS ȘI DE JOS, județul Maramureș), p. 309
VIȘMORT, județul Maramureș, p. 343
VIȘTEA DE SUS, județul Brașov, p. 344
VIȚA, județul Bistrița-Năsăud, p. 351
VOILA, județul Brașov, p. 354
VOITEG, județul Timiș, p. 364
VOIVODENI, județul Brașov, p. 370
VOIVOZI, județul Bihor, p. 377
VOȘLĂBENI, județul Harghita, p. 380
VULCUN, județul Mureș, p. 387
VULTURENI, județul Cluj, p. 388
VURPĂR, județul Alba, p. 392
VURPUR, județul Sibiu, p. 406

ZAGRA, județul Bistrița-Năsăud, p. 407

ZALĂU, județul Sălaj, p. 414
ZALNOC, județul Sălaj, p. 433
ZĂRAND, județul Arad, p. 438
ZĂRNEȘTI, județul Brașov, p. 451
ZEBEN, județul Bihor, p. 471
ZEICANI, județul Hunedoara, p. 473
ZENTHGEORGH, județul Cluj, p. 485
ZENTHMARTUN, județul Cluj, p. 487
ZENTHMIKLOS, județul Satu Mare, p. 488
ZEURIND, județul Caraș-Severin, p. 490
ZIMBOR, județul Sălaj, p. 491
ZLAGNA, județul Sibiu, p. 497
ZLAȘTI, județul Hunedoara, p. 513
ZLATNA, județul Alba, p. 515
ZOLTAN, județul Mureș, pp. 556
ZUHNA, județul Satu Mare, p. 557

BIBLIOGRAFIE FINALĂ, p. 558

CUPRINS, p. 645

„Uitarea se poartă cu aducerea aminte ca o mamă vitregă
și pentru ca cele săvârșite în timp să nu se piardă
din amintirea urmașilor, odată cu trecerea timpului,

Hembäckens

Heim calling

Tărănoia cu tufă

Paysanne sonnant la trompe

înțeleapta iscusință a oamenilor a născocit mijlocul
să întărească, cu ocrotirea scrisului,
șirul lucrurilor făcute, spre veșnica lor amintire”

